

De opkomst van de Nederlandsche Republiek.

Deel 7

J.L. Motley

vertaling R.C. Bakhuizen van den Brink

bron

J.L. Motley, *De opkomst van de Nederlandsche Republiek. Deel 7* (vert. R.C. Bakhuizen van den Brink). Van Stockum, Den Haag 1880

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/motl001opko07_01/colofon.htm

© 2008 dbnl

Veertiende hoofdstuk

Leicester in Engeland. - Rechtsgeding van de Koningin van Schotland. - Groote verlegenheid van het engelsche Hof. - Verblindings en stijfhoofdigheid van de Koningin. - Nederlandsche gezanten in Engeland. - Hevige uitval van de Koningin tegen hen. - Verbazing der afgezanten. - Zij raadplegen de voornaamste raadslieden der Koningin. - Opmerkingen van Burghley en Davison. - De brief der Staten van den vierden Februari. - Scherpe taal daarin tegen Leicester gebezigd. - Moeilijke toestand der gezanten aan het hof. - Karigheid der Koningin tegenover Leicester.

Voor eene korten tijd verplaatst zich ons tooneel van Holland naar Engeland. Leicester was in het laatst van November aan het Hof teruggekomen. De ‘gezegende stralen,’ in wier *schaduw* hij zooveel verkwikking en versterking placht te vinden, hadden hem weder met vollen luister beschenen. ‘Nooit in mijn leven,’ zeide hij, ‘werd ik genadiger ontvangen⁽¹⁾.’ Helaas, zooveel vriendschap mocht het gebreklijgend engelsch krijgsvolk niet ondervinden, evenmin als de Nederlanden, die allengs tot wanhoop vervielen; doch hoe nauw hunne zaak ook samenhang met de ‘groote zaak,’ die Elizabeth toen bijna uitsluitend bezig hield, was het toch niet te verwonderen dat de Nederlanden, hoe ongelukkig dit ook zou blijken, een tijd lang werden veronachtzaamd.

De ‘dochter van twist’ had zich eindelijk, naar men meende, onder het bereik der wet gebracht, en nu begonnen die afschuwelijke tooneelen van veinzerij aan den kant van Elizabeth, dat vreeselijk drama - nog bedrevender zelfs dan het ernstige treurspel, waardoor het werd voorafgegaan en gevolgd - dat voor altijd de donkerste vlek zal blijven in de geschiedenis der Koningin. Het is hier de plaats niet, om meer dan in het voorbijgaan melding te maken van de veroordeeling en van den dood der Koningin van Schotland. Wie zal het ontkennen dat zij

(1) Leicester aan Wilkes, 4 Dec. 1587. (*State Paper Office MS.*)

aandeel had in de samenzwering van Babington? Wie betwijfelt het, of zij was het middelpunt van een enkele eindelooze samenspanning, door Spanje en Rome tegen den troon en het leven van Elizabeth gesmeed? Wie aarzelt te erkennen, dat haar lange gevangenschap in Engeland eene schending was van alle wet, van alle recht, van alle menscheijkheid? Wie durft ontkennen, dat het beboeten, geeselen, pijnigen, ophangen van mannen, vrouwen en kinderen, om geen ander misdrijf dan dat zij aan het katholieke geloof verkleefd waren, met den Paus en Filips en hunnen aanhang van engelsche, schotsche en iersche samenzweerdere had medegewerkt om Elizabeth's troon te doen waggelen en haar leven in gevaar te brengen? Wie zou niet gelooven, dat, zoo de engelsche vorstin in staat was geweest om de grootsche gedachte van godsdienstige verdraagzaamheid in zich op te nemen, haar regeering roemrijker zou zijn geweest; dat de zaak van het protestantisme en der vrijheid een volkomener overwinning zou hebben behaald, en dat de naam van Elizabeth Tudor dierbaarder zou zijn geweest aan de menschheid? Wie betwijfelt het, dat er onder hare protestantsche onderdanen vele verlichte en edeldenkende mannen waren, die onophoudelijk zoowel in als buiten het parlement hunne stem verhieven tegen de snoode vervolging hunner onschuldige katholieke broeders, waardoor trouwe en rechtschapen Engelschen tegen hun wil tot verraders en samenzweerdere gemaakt werden? Doch wie heeft niet tevens de overtuiging, dat het, juist op dat oogenblik en te midden van dat gevaar, van Elizabeth in 1587 meer verhevenheid van geest zou hebben gevorderd, dan er billijkerwijze van iemand ter wereld te verwachten was, om Maria vergiffenis te schenken of de strenge wetten tegen de engelsche Papisten te verzachten?

Doch, al liet het zich niet verwachten dat zij een voorbeeld gaf van zulke verheven deugd als de wereld zelden gezien heeft, men had toch redelijker wijs mogen hopen, dat eene machtige Koningin zich rechtschapen en vorstelijk zou hebben gedragen, toen zij eindelijk gedwongen was eene groote gebeurtenis onder de oogen te zien. De ‘grootte zaak,’ vereischte een krachtigen, juist treffenden slag. Evenwel was het duidelijk, dat, te midden van dit treurspel, de nederlandsche aangelegenheden hoogst moeilijk bij Hare Majesteit behoorlijk ter sprake konden worden gebracht. ‘Ten aanzien van de nederlandsche zaken,’ zeide Leicester, ‘is er nog weinig uitgericht, wegens de aanhoudende bezigheid, die de zaak van de Koningin van Schotland ons veroorzaakt. Al wat ik tot dusver met Hare Majesteit over die zaken gesproken heb, is enkel in vertrouwelijk onderhoud geweest.’

Walsingham verlangde zeer naar zijn ontslag, niet alleen

wegens zijne ‘grenzenlooze droefheid over den dood van sir Philip Sidney, die er, zeide hij, oorzaak van is geweest’ ‘dat ik mij sedert dien tijd heb teruggetrokken, en mij buiten de openbare zaken gehouden heb,’ maar ook om de grilligheid, door de Vorstin die hij zoo getrouw diende in de ernstigste zaken aan den dag gelegd.

Walsingham schreef, dat, al waren er eenige afgevaardigden van de Staten aangekomen, Leicester Hare Majesteit zocht te overreden om de ‘groote zaak’ in de eerste plaats door te zetten. ‘Zekere voorname, personen, door de beide Huizen tot gemachtigden gekozen,’ zeide hij, ‘werden aan Hare Majesteit gezonden met het ootmoedig verzoek om de terechtstelling der Koningin van Schotland te gelasten. Hare Majesteit gaf ten antwoord, dat zij niet zoo gewelddadig tegen die Koningin te werk wilde gaan, en verzocht hun dus, een ander middel te bedenken tot hare eigene en hunne veiligheid. Zij hernamen, dat daartoe geen ander middel was, dan de terechtstelling. Ofschoon Hare Majesteit op deze laatste verklaring geen antwoord gaf, vindt zij toch goed om de afkondiging te doen plaats hebben; en zoo hoopt men ook, dat zij, door dezen ernstigen aandrang bewogen, er toe zal overgaan om aan de zaak een einde te maken⁽¹⁾.’

En zoo naderde de zaak langzaam tot haar beslissing. Toen er aan ‘geen ander middel’ te denken viel, dan Maria het leven te benemen, en er, op Elizabeth's nasporing, ‘geen ander middel’ kon ‘uitgedacht’ worden om haar dat leven te ontnemen, dan door een openbare terechtstelling - toen niemand van de heeren ‘der vereeniging,’ noch Paulet, noch Drury - hoe handig Elizabeth hen ook had laten ‘polsen⁽²⁾’ - een moord wilde begaan ten dienste van eene Koningin, die in staat was hen naderhand voor dien moord te doen straffen - kwam de groote zaak tot haar onvermijdelijk einde, en werd Maria Stuart op bevel van Elizabeth Tudor openlijk ter dood gebracht. Het oordeel der wereld over de noodzakelijkheid der terechtstelling mag blijven verschillen; maar ten aanzien van den vorstelijken geest, door beide Koninginnen bij deze groote gelegenheid aan den dag gelegd, is er sedert slechts ééne stem geweest.

Gedurende deze tusschenpoos werd de nederlandsche zaak, die voor Engeland bijna even belangrijk was als Maria's terechtstelling, betrekkelijk veronachtzaamd. Zij werd niet geheel op zij gezet, maar de gemoedstoestand der Koningin overtoog alle staatszaken met eene sombere tint. Elizabeth, gejaagd, beangstigd, door droomgezichten verschrikt, en bezig gehouden door haar afgrijselijke veinzerij in de zaak van Maria Stuart,

(1) Walsingham aan Wilkes, 3 Dec. 1586. (*State Paper Office MS.*)

(2) Davison, bij CAMDEN, III, 393.

was er in het minst niet toe gestemd, om gezanten te ontvangen. Zij was bovendien woedend op de Nederlanders, omdat hun oorlog haar zooveel geld kostte. Haar gezindheid werd zoo veranderlijk, haar humeur zoo onhandelbaar, dat hare raadslieden ten einde raad werden. Burghley bekende ‘zijn ellendig leven moede te zijn’ en betuigde, ‘dat zijn eenige verlangen ter wereld was, van den ondankbaren lastpost, dien Hare Majesteit hem zoo zwaar maakte, ontslagen te zijn;’ Walsingham wenschte, ‘rustig in Bazel’ te zitten; de Koningin hitste hen allen tegen elkander op: zij voer heftig uit over de rekeningen, die zij uit de Nederlanden ontving, zij kwelde Leicester, zij bekeef Burghley omdat hij Leicester verdedigde, terwijl Leicester den lord schatmeester verweet, dat hij tegen hem partij gekozen had⁽¹⁾.

- (1) Walsingham aan Wilkes, 2 Mei 1587. (*State Paper Office MS.*); Burghley aan Leicester, 7 Febr. 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI, 252. MS.); ‘Uwe Lordschap is zeer geërgerd,’ schreef de lord schatmeester, ‘over wat ik in Harer Majesteits tegenwoordigheid gesproken heb. Hoe gij mijn woorden opvat, heer weet gij zelf het best; wat ik bedoelde, weet ik het best, en ik betuig u, voor Gods aangezicht, dat ik evenmin een woord in uw nadeel wilde uiten als in dat van den besten en dierbaarsten vriend, dien ik in Engeland bezit. En toch legt Hare Majesteit mij dikwijls ten laste, dat ik haar misleid, dat ik vlei, dat ik niets durf te zeggen wat u mishagen zou. Ik zie dat ik voortdurend het ongeluk heb, het voorwerp van uwe achterdocht te zijn, hoe ik mij ook gedraag. - - Gij houdt het voor mijne schuld, dat Hare Majesteit het u kwalijk nam, dat gij u niet meer zekerheid hebt verschafft van de uitgaven en de verantwoording van hetgeen in het afgelopen jaar ten behoeve van de Staten is opgebracht. - - Nooit heb ik echter gezegd, of bedoeld te zeggen, dat uwe Lordschap in dit opzicht te laken is; maar ik heb gezegd en zeg nog, dat de rekeningen duister, verward en ongeloofwaardig zijn. - - Ik beweerde, dat de Staten aan uw gezag verplicht waren geweest om er verbetering in te brengen, en uwe Lordschap van hun handelingen rekenschap te geven. Dat dit niet geschied is, daarvan gaf ik hun de schuld, maar niet uwe Lordschap, daar gij u zoo dikwijls hadt beklagd dat gij op die punten niet beter door hen gehoorzaamd werd. En hieromtrent stemde uwe Lordschap volkomen met mijne woorden in, en telkens betoogde ik op nieuw aan Hare Majesteit, dat zoowel daarin als in vele andere opzichten de Staten uwe Lordschap zeer onbehoorlijk hadden behandeld. En hoewel Hare Majesteit gezind was om de zaak te laten varen, op grond van hare ontevredenheid over de rekeningen, en daaruit aanleiding wilde nemen om hunne verzoeken van de hand te wijzen, vertrouw ik evenwel dat uwe Lordschap, zoowel als de anderen wien het aangaat, bemerkt heeft, hoe ernstig ik Hare Majesteits aandacht van deze rekeningen zocht af te trekken, en te vestigen op de zaak, *die, gelijk ik toen zeide, en nog zeg, in weerwil van alle bezwaren, niet aan een onzekere kans mag worden overgelaten.* Ik blijf bij de meening, dat Hare Majesteit de zaak niet kan opgeven, zonder haar eigen staat klaarblijkelijk afbreuk te doen, zoo als de omstandigheden zich thans laten aanzien. - - Uwe Lordschap heeft gezien en gehoord, hoe scherp zij mij verweten heeft, dat ik u, door mij met haar afkeurend oordeel te vereenigen, het hof zoek te maken en tegen mijne overtuiging spreek, om u te believen - waarlijk, een zeer zware beschuldiging.’

Burghley bevangen van ‘droefheid, die hem door lichaam en ziel sneed,’ sloeg zich, zoo goed hij kon, door alle gevaren heen, die Engeland in die hachelijke ure bedreigden. Het was zeer duidelijk voor elk staatsman in het rijk, dat het thans - nu men door Maria's veroordeeling Filips en Sixtus en de geheel katholieke wereld den handschoen had toegeworpen - geen tijd was om de nederlandsche zaak te laten glippen, en dit bolwerk voor haar eigen rijk van voldoende verdediging verstoken te laten.

‘Uwe Majesteit zal hooren,’ schreef Parma aan Filips, van het noodlottig, jammerlijk en deerniswaardig uiteinde van de arme Koningin van Schotland. Ofschoon het haar tot eeuwigen roem zal strekken, en zij er door geteld zal worden onder de vele martelaars, wier bloed in Engeland vergoten werd, en zij in den hemel een kostelijker kroon zal verwerven dan zij op aarde droeg, kan ik toch mijn natuurlijke aandoening niet bedwingen. Ik geloof vast, dat deze wreede daad de laatste zijn zal van de menigvuldige misdaden, door die Engelsche gepleegd, en dat het den Heer behagen zal, haar eindelijk te tuchtigen hetgeen zij sedert vele jaren heeft verdiend, en dat tot nog toe alleen werd uitgesteld om haar in des te grooter schande en verderf te storten.’⁽¹⁾ Daarop besprak de hertog het gewichtige plan tot den inval in Engeland, waarvan nu de uitvoering snel naderde. Farnese was er de man niet naar, om zich door Elizabeths geveinsde weerzin tegen Maria's terechtstelling te laten misleiden; weldra toch zou hij toonen, zelf een meester te zijn in de kunst van veinzerij. Want Elizabeth - meer dan ooit gezind om met Spanje en Rome op goeden voet te komen, nu een oorlog op leven en dood onvermijdelijk was geworden - verwarde zich al meer en meer in den valstrik der diplomatieche onderhandelingen, waartegen al haar beste vrienden haar poogden te waarschuwen. Zij gedroeg zich jegens de Vereenigde Gewesten onbarmhartiger dan ooit; zij keerde den Bearnees den rug toe; zij beleedigde Hendrik III, door zich te houden alsof zij geloof sloeg aan een sprookje, dat zijn gezant in Stafford's samenzwering tegen haar leven zou betrokken zijn⁽²⁾.

‘Ik bid God dat hij haar de oogen opene,’ zeide Walsingham ‘voor het tastbare gevaar van den weg, dien zij thans inslaat. - - Indien het haar behaagd had, in het geval met den franschen gezant, naar goede waarschuwingen te luisteren, zouden onze schepen vrijgelaten zijn - - maar zij heeft een

(1) Parma aan Filips II, 22 Maart 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) ‘Verhaal van hetgeen verhandeld is met den franschen gezant l'Aubesspine, ten huize van den lord schatmeester,’ 12 Jan. 1587, bij MURDIN, 579-583. Vergelijk MIGNET, *Histoire de Marie Stuart*, 3e édition, II, 344, seq.

zeer zonderlingen weg gekozen, door den franschen Koning een scherpen brief te schrijven, die hem, naar ik vrees, het oor zal doen leenen aan de Ligue, en maken dat hij zich geheel aan die partij aansluit, daar hij er uit ziet, hoe weinig hij hier geteld wordt. Uwe lordschap kan wel merken, dat onze moed zeer toegenomen is, daar wij er niet meer tegen opzien, om met de gansche wereld in onmin te geraken - - Nooit zag ik haar slechter gezind jegens den armen Koning van Navarre, en toch tracht zij volstrekt niet, den franschen Koning genoeg te geven. Als de ware staatkunde daarin bestaat,' herhaalde de secretaris met bitterheid, 'dat men zich elkeen tot vijand maakt, dan kan het ons niet anders dan goed gaan. - - Nooit was zij er minder op bedacht dan tegenwoordig, om de onheilen, die haar rijk bedreigen, te voorkomen. En om u de waarheid te zeggen: niemand bezit hier invloed of moed genoeg, om haar met goeden uitslag in de eene of andere van hare belangrijke zaken te raden⁽¹⁾.'

Zoo werd Elizabeth door twijfel en gevaren verbijsterd; zoo was zij met hare beste vrienden, met de geheele wereld, met zichzelf in strijd, gedurende de sombere dagen en maanden, die de terechtstelling der Koningin van Schotland voorafgingen en volgden. Zou in den grooten strijd eindelijk de zege worden behaald, dan was het duidelijk dat Engeland zich in dat jaar van angstige spanning op zijne zonen van alle rangen en standen verlaten moest; op zijn verstandige en scherpziende staatslieden, op zijn edelen en avonturiers, op het angelsaksisch en angelnormandisch bloed, dat telkens tegen elke verdrukking opbruischte - op Howard en Essex, op Drake en Williams, op Norris en Willoughby, op hooggeboren grooten, op aanvoerders uit de volksklasse, op londensche kooplieden, op landlieden van echt engelsch ras, op Hollanders en Zeeuwen, die met hun onversaagd zeevolk de kusten konden vrij houden, en vooral op de groote Koningin zelve mocht het rijk zijn hoop bouwen. Bij Elizabeth's groote begaafdheid en meer dan vrouwelijken moed was het toch, nu het gevaar goed onder de oogen gezien moest worden, gelukkig dat Engeland's behoud in die beslissende ure niet van de kracht van het brein en van den arm van een enkelen man of vrouw afhing.

Wat de Nederlanden betrof, niemand verstoutte zich, krachtig hunne zaak te bepleiten. 'Als ik haar het gevaar voor oogen stel,' zeide Walsingham, 'spot zij er mede. De hoop op vrede met Spanje heeft haar in een allergevaarlijkste zorgeloosheid gebracht.' Ook wilde niemand thans eenige de minste verant-

(1) Walsingham aan Leicester, 8 en 10 April 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI. 319-321. MSS.)

woordelijkheid op zich laden. Het lot van Davison, die reeds vroeger op zulk een verfoeilijke wijze als zondebok was gebruikt voor hetgeen Leicester in de Nederlanden misdreven had en die thans door de Koningin, omdat hij haar bevelen omtrent het bevelschrift tot de terechtstelling zoo trouw gehoorzaamd had, zoo gruwzaam was opgeofferd, had alle hovelingen en raadslieden voor het oogenblik met ontsteltenis vervuld. ‘De strengheid, waarmede Hare Hoogheid onlangs den heer secretaris Davison behandeld heeft,’ schreef Walsingham aan Wilkes, ‘maakt ons zeer behoedzaam en angstvallig om eenigen stap te doen zonder haar uitdrukkelijken last; gij moet het dus niet vreemd vinden, als wij thans terughoudender zijn dan vroeger onze gewoonte was⁽¹⁾.’

Onder zulk een dreigenden staatkundigen dampkring, en bij zulk een stormachtige gemoedsstemming der Koningin, laat het zich begrijpen dat het onderhoud der nederlandsche gezanten met Hare Majesteit niet zeer genoegelijk kon zijn. Juist op het donkerste oogenblik, dertien dagen voor Maria's terechtstelling, kwamen zij voor het eerst te Greenwich in Elizabeth's tegenwoordigheid⁽²⁾.

De gezanten waren vijf in getal, allen ervaren en bekwame staatslieden - Zuylen van Nyevelt, Joos de Menin, Nicasius de Silla, Jacob Valcke en Vitus van Kamminga⁽³⁾. De Koningin wachtte hen af in de kamer van den Geheimen Raad, in gezelschap van den admiraal van Engeland, lord Thomas Howard, lord Hunsdon, de opperkamerheer, sir Christopher Hatton, vicekamerheer, den secretaris Davison, en vele andere aanzienlijke personen.

De geloofsbrieven werden behoorlijk overhandigd, doch het was reeds bij den aanvang van het onderhoud duidelijk te bespeuren, dat de Koningin tegen de gezanten was ingenomen, en dat men haar niet alleen over feiten, maar ook over de gezindheid der Nederlanders en van de Staten-Generaal jegens haar verkeerd had ingelicht.

Menin echter, die als pensionaris van Dordrecht, redenaar was van beroep, hield uit naam zijner ambtgenooten eene korte, maar bondige aanspraak, waarnaar de Koningin oplettend luisterde, doch niet zonder menigvuldige blijken van gramschap en ongeduld te geven. Hij begon met op te merken, dat de

(1) Walsingham aan Wilkes, 13 April 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) Brief van de Gedeputeerden uit Engeland, 9/19 Febr. 1587. (MS. van het haagsch Archief.) Vergelijk BOR, II. XXII. 872, *volg.* WAGENAAR, VIII. 214, *volg.*

(3) Menin was pensionaris van Dordrecht, Silla pensionaris van Amsterdam, Valcke lid van den Staatsraad. WAGENAAR, VIII. 192.

Vereenigde Gewesten nog steeds de hoop koesterden, dat Hare Majesteit bij nadere overweging besluiten zou, *onder redelijke voorwaarden* de heerschappij over hen te aanvaarden; het belangrijkste gedeelte echter van zijne toespraak had betrekking op de oorlogskosten. ‘Behalve de bedongen bijdrage van 200 000 gulden 's maands,’ zeide de pensionaris, ‘hebben wij nog 500 000 als buitengewonen onderstand opgebracht, hetgeen in het jaar 2 900 000 gulden beloopt, *en dit boven en behalve* de bijzondere uitgaven der Gewesten, en andere sommen ten behoeve van den oorlog. Wij bekennen, Mevrouw, dat de onderstand van Uwe Majesteit recht koninklijk is, en dat in de geschiedenis weinige vorsten worden aangetroffen, die aan onrechtvaardig verdrukte naburen zulk een bijstand hebben verleend. Het is zeker dat door die hulp, gevoegd bij de macht der Vereenigde Gewesten, de graaf van Leicester in staat is geweest den hertog van Parma in den loop zijner overwinningen te stuiten en zijne plannen tegen te werken. Toch blijkt het, Mevrouw, dat deze macht niet toereikend is geweest om den vijand uit het land te verdrijven. Wij zijn verplicht, tot vaste bezetting en verdediging der steden, een leger te onderhouden van op zijn minst 27 000 voetknechten en 3500 ruiters. Van dit getal betaalt Uwe Majesteit 5000 man te voet en 1000 ruiters, en wij hebben thans in last, Mevrouw, u ootmoedig te verzoeken om uw vasten onderstand gedurende den oorlog 10 000 voetknechten en 2000 ruiters te verhoogen. Tevens verzoeken wij 60 000 pond sterling ter leen, om ons in staat te stellen, toekomstenden zomer eene toereikende macht te velde te brengen.’

Zoo klonk, in het kort, de toespraak van den pensionaris Menin, die hij in het Fransch voordroeg. Hij had nauwelijks geëindigd, toen de Koningin ‘zeer gealtereerd’ van haar zetel opstond, en zonder in het minst te aarzelen, in dezelfde taal een hevigen stroom van welsprekendheid uitgoot.

‘Ik heb mij dus niet vergist, mijne Heeren,’ zeide zij; ‘en dat wat ik gevreesd heb, is gebeurd. Wij hebben hier te lande een zeer waar spreekwoord: staat er een kwaad voor de deur, hoe eer het dan treft hoe beter. Ik heb u reeds drie maanden lang afgewacht; en gij beantwoordt de groote weldaad, die ik u heb bewezen, met groote ondankbaarheid; mij dunkt dat ik zeer slecht door u word behandeld. Het is zeer ongehoord, dat gij begint met grooter onderstand te vragen, zonder mij eerst uwe vroegere handelwijze te verklaren, die zoo vreemd is geweest, dat ik het, zoowaar God leeft! voor onmogelijk houd een volk of een staat te vinden, ondankbaarder of slechter beraden dan gij.

Ik heb u dit jaar vijftien, zestien, ja zeventien of achtienduizend man toegezonden. Gij hebt ze onbetaald gelaten; gij

hebt sommigen van gebrek laten omkomen, anderen tot zulk een wanhoop gebracht, dat zij naar den vijand zijn overgelopen. Is het niet grievend voor de engelsche natie en een groote schande voor u, dat Engelschen moeten verklaren, bij de Spanjaarden een beter onthaal te hebben gevonden, dan bij de Nederlanders? Voorwaar, ik zeg u ronduit, dat ik zulk een smaad niet verdragen wil. Liever wil ik mijn eigen weg gaan; dan kunt gij handelen zoo als u goeddunkt.

Indien ik het verkoos, zou ik een zeer goeden slag kunnen slaan zonder u, hoewel sommigen dwaas genoeg zijn om te zeggen, dat de Koningin van Engeland al wat zij voor u doet, wel moet doen tot haar eigen verdediging. Neen, neen! Komt van die dwaling terug. Dit is een verkeerde meening. Geloof gerust, dat ik zonder u een prachtig spel zou kunnen spelen, beter dan ik ooit met u heb gedaan⁽¹⁾. Toch doe ik dat niet, en wensch ik u zooveel kwaad niet toe. Maar ik verkies dan ook niet, dat gij zulk een taal tegen mij voert. Het is waar, dat ik de Spanjaarden niet zoo dicht in mijne nabijheid zou wenschen, als zij mijn vijanden bleven; wat zou dit mij echter schaden, als zij mijne vrienden waren? Bij den aanvang mijner regeering hebben wij in vriendschap geleefd, de Koning van Spanje en ik, en hij vroeg mij zelfs ten huwelijk; daarna zijn wij nog lang in de beste verstandhouding gebleven, zonder dat er eenige aanslag tegen mijn leven werd gesmeed; en zoo wij het verkiesen, kunnen wij op dien voet voortleven.'

'Verder heb ik u den graaf van Leicester gezonden, als luitenant-generaal over mijne hulptroepen, en het was mijne bedoeling, dat hij nauwkeurig omtrent al uwe uitgaven en inkomsten zou ingelicht worden. Doch hij heeft daar nooit van gehoord, en gij hebt die zaken op uw eigen hand beheerd. Gij hebt hem den titel van gouverneur gegeven, om onder dien naam al uw kwaad op hem te kunnen werpen. Hij heeft den titel aangenomen buiten mijn weten en tegen mijn wil, en door dien stap gevaar geloopt om *zijn leven*, zijn goederen, en zelfs de genade en gunst zijner Vorstin, hem boven alles dierbaar, te verliezen. Hij waagde dit alles, om uw wankelen staat te handhaven. En welk gezag, bid ik u, hebt gij hem gegeven? Niet meer dan een schaduw gezag, alleen in naam. Dat heet met de lieden den spot drijven. Hij is in alle geval een edelman, een man van eer en doorzicht. Gij hadt geen recht om hem zoo te behandelen. Als ik den titel aan-

(1) 'Que je feroiy bien un bon parti sans vous y appeler, et meilleur que je n'ay faict oncques avecq vous.' Response de Sa Majesté au discours du Sr. Menin. (HS. van het haagsch Archief.)

vaard had, dien gij mij wildet opdragen, bij God! ik zou mij zoo niet door u hebben laten behandelen.

Maar het is zoo ver met u gekomen, dat gij, als een man van eer uwe streken ontdekt, hem alle kwaad toewenscht en een luiden kreet tegen hem doet opgaan, en toch zijn er sommigen onder u, die, om have en goed in veiligheid te brengen of op hoop van giften en belooningen, met den Spanjaard heulen en veel kwaad stichten. Neen, geloof mij, God zal ieder straffen, die mijn groote weldaad met zooveel kwaad vergeldt. Gij moogt ook gerust gelooven, dat de Koning van Spanje nooit mannen vertrouwen zal, die de partij waartoe zij behoorden en waarvan zij zooveel goeds hebben genoten verlaten hebben, en dat hij geen woord gelooven zal van al wat zij hem zullen voorspiegelen. Evenwel strooien zij, om hun eigen weg schoon te vegen, uit dat de Koningin van Engeland van plan is om vredesonderhandelingen buiten de Staten om aan te knopen. Neen! liever zou ik willen sterven, dan iemand reden te geven om te zeggen, dat ik mijn woord niet gehouden had. Maar Vorsten moeten wel naar alles luisteren, en dit kan geschieden zonder hun woord te breken⁽¹⁾. Want zij behandelen de zaken op eene eigenaardige wijze en met een verstand, als slechts aan Vorsten eigen is, wat bijzondere personen niet kunnen navolgen.

Gij zijt wel is waar Staten, doch in vergelijking met Vorsten slechts bijzondere personen. Zeker, ik zou niets buiten uw weten willen doen, en ik zou nimmer gedoogen dat op het gezag, dat gij in uw land hebt, of op uwe voorrechten of instellingen eenige de minste inbreuk werd gemaakt. Evenmin wil ik toelaten, dat men uwe geloofsovertuiging geweld zou aandoen. Wat wenscht gij nog meer van mij? Gij hebt in uw land laten afkondigen dat er van geen vrede mag gesproken worden. Goed, zeer goed. Maar vergunt dan ook aan Vorsten, alles te doen, wat hun het best dunkt voor de veiligheid van hunnen Staat. Onder Vorsten is men niet gewoon, zulke lange redevoeringen te houden als gij, maar gij zult u moeten vergenoegen met de weinige woorden, die u geschonken worden, en u daarmede geruststellen.

Zoo ik ooit weder iets voor u doe, wil ik met meer achting behandeld worden. Ik zal daarom eenige leden van mijnen Raad machtigen om met u in overleg te treden. En vooreerst wil ik zelve hooren en zien wat er reeds geschied is, en ik eisch daarvan voldoening, eer ik op uw verzoek om grooter onder-

(1) 'Et encores que les princes oyent aulcunes fois l'ung et l'autre, cela se peult faire sans....' Hier is de zin in het oorspronkelijke afgebroken; BOR (p. 874) vult haar aan met: 'sonder *offensie*'.

stand antwoord. En hiermede wil ik voor heden afscheid van u nemen, en u niet langer ophouden.’

Hierop verliet Hare Majesteit het vertrek en de afgevaardigden waren vrij verbaasd over de krachtige, maar behendige wijze, waarop voor een oogenblik het blad was omgekeerd. Het was zeker een hoogst onvoorziene beschuldiging tegen de Staten, dat zij de engelsche soldaten - wier getal de Koningin zoo plotseling verdrievoudigd had - niet betaald en gevoed hadden. Alle Engelschen, die uit eigen beweging in staatschen dienst waren getreden waren met al de andere troepen geregeld betaald. Dit bleek duidelijk uit de opgaven van de engelsche raadsheeren en krijgsoversten⁽¹⁾. Daarentegen had het volk der Koningin, thans bijkans tot de helft van het oorspronkelijk getal ingekrompen, zoo als algemeen bekend was, haast in geen zes maanden soldij ontvangen.

Dit is reeds duidelijk genoeg gemaakt door de vertrouwelijke brieven van personen, op wie een zware verantwoordelijkheid rustte. Dat deze soldaten gebrek leden, wegliepen en plunderden, was, helaas, maar al te waar; de gezanten der Staten hadden echter moeilijk kunnen verwachten, er door Hare Majesteit over te worden doorgehaald, dat zij zelve verzuimd had haar eigen volk te betalen. Dit was juist een van die punten, waarover zij bijzonder in last hadden, klachten in te brengen: de engelsche ruiters, door wanbetaling in struikroovers herschapen, hadden het platte land afgeloopen⁽²⁾; en wij hebben gezien hoe Thomas Wilkes ‘zijn eigen lichaam verpand had’ om hen tijdelijk te gemoet te komen.

Niet minder deed de aantijging, dat eenige voorname personen in hun land met den vijand heulden, de gezanten verbaasd staan. Het groote verraad van Deventer was in Engeland nog niet bekend, daar het eerst acht dagen geleden had plaats gegrepen; maar toch was men er reeds voor zoo iets beducht; want de bedenkelijke verstandhouding tusschen York en Stanley

(1) Memorie door Wilkes gegeven aan sir Roger Williams, Febr. 1587 (*State Paper Office MS.*)

(2) ‘Les compagnies Angloises, ‘schreven de Staten-Generaal aan Leicester, tant de cheval que de pied à la charge de Sa Majesté, ayans delaissé les frontières se sont jectez en Hollande, on ils foulent et mangent le bon homme, soubz pretexte qu'ils disent n'avoir reçu aucun payment en cinq mois, se que cause grande alteration par dessus l'amointrissement des contributions du Plat Pays. Et comme ils tiennent journellement plusieurs propos estranges contre ladite province d'Hollande, et qu'ils y veulent pourchasser leur payment, a esté trouvé bon de les faire contenir ou ils sont,’ etc. De Staten-Generaal aan Leicester, 1 Maart 1587. (HS. van het haagsch Archief.)

De berichten van Wilkes aan zijne regeering, van denzelfden inhoud, zijn in vorige aantekeningen medegedeeld.

aan de eene en Tassis en Parma aan de andere zijde, had reeds lang angstige bekommering gewekt, en den Staten aanleiding gegeven tot herhaalde vertoogen aan Leicester en de Koningin. De afgevaardigden waren er dus weinig op verdacht dat zij hun eigen landgenooten zouden te verdedigen hebben tegen de beschuldiging, dat zij heimelijk met den Koning van Spanje heulden. De eenige man, dien men van zulke lagen verdacht hield, was Leicester's gunsteling Jacob Reingod, wien de graaf het beheer zijner geldmiddelen had toevertrouwd, en dien hij voortdurend in dienst had gehouden, trots de heftige vertoogen der Staten, die hem voor een spion van Spanje hielden; en die man zat thans, met de doodstraf voor oogen, gevangen.

De onderstelling dat Buys, Oldenbarnevelt, Roorda, Meetkerke, of iemand wie dan ook van de mannen die in Nederland aan het hoofd stonden van het bewind, er aan dacht om eene heimelijke schikking met Filips aan te gaan, was even bespottelijk als de inbeelding geweest zou zijn, dat Walsingham door den Paus bezoldigd werd, of dat Cecil met den hertog van Guise verbonden was. Het was de staatsche partij enkel om oorlog te doen. In den oorlog zagen zij niet alleen de veiligheid van den hervormden godsdienst, maar het eenige middel om den bloeienden handel van het Gemeenebest in stand te houden. De gansche briefwisseling dier dagen bewijst, dat geen staatsman in het land van vrede droomde, noch langs den weg van openbare, noch van geheime onderhandeling. De Koningin daarentegen - zoo als ons nog duidelijker zal blijken dan ooit - verlangde naar den vrede, en was op dat oogenblik bezig om door vertrouwde zaakgelastigden, buiten weten van de Staten, over vrede te onderhandelen, ondanks al de verontwaardiging, waarmede zij dit in hare toespraak tot de gezanten had geloochend.

Evenwel, indien Elizabeth in de gelegenheid was geweest om - zoo als wij zullen doen - het kabinet van dien uitmuntenden Koning van Spanje te doorzoeken, met wien zij voorheen zulke goede vrienden was geweest, die zelfs hare hand gevraagd had, en met wien zij, naar zij meende, in de beste vrede kon leven, dan zou zij misschien hare woorden over dit punt eenigszins hebben gewijzigd. Waarlijk, als zij de stapels papieren had kunnen doorloopen, die aan gene zijde van zeeën en bergen op zijne schrijftafel lagen, zou zij wel eenige hinderpalen hebben opgemerkt voor haar plan om met dien onvermoeiden brievenschrijver in vrede te leven.

Had zij geweten hoe de geslepene Farnese zich uit zou laten over de aanstaande terechtstelling van Maria, en over 'den volgens hem onvermijdelijken ondergang "dier Engelsche" door de plannen, die hij met zijn meester had gesmeed, dan zou zij minder acht geslagen hebben op de betuigingen, die Alexander

haar op dat zelfde oogenblik in het keurigst Italiaansch toefluisterde, en zich minder hebben geërgerd over de ronde taal der Staten Generaal.

Nu zou Elizabeth echter geen beter antwoord geven, dan zulk een driftig, dat de afgevaardigden reeds eenigszins van hun stuk had gebracht.

Twee dagen daarna hadden de vijf gezanten een onderhoud met verscheidene leden van Harer Majesteits Raad, in de bijzondere vertrekken van den lord schatmeester in het paleis van Greenwich. Burghley lag ongesteld te bed; Leicester, de admiraal lord Howard, lord Hunsdon, sir Christopher Hatton, lord Buckhurst en de secretaris Davison waren er bij tegenwoordig. De lord schatmeester stelde voor, om het onderhoud in het Latijn te voeren, daar die taal aan alle aanwezigen het best bekend was⁽¹⁾. Daarop vroeg hij, onder het doorbladeren van het verslag, waarvan een atschrift op zijn bed lag, aan de gezanten of, ingeval Hare Majesteit den onderstand onder den graaf van Leicester niet gezonden had, de Nederlanden niet geheel te gronde zouden zijn gegaan.

“Naar alle gedachten, wel,” antwoordde Menin.

“Maar,” ging Burghley voort, terwijl hij in het stuk bleef bladeren en hier en daar over een paar duistere plaatsen opheldering vroeg, “gij doet nu aan Hare Majesteit het voorstel om tienduizend voetknechten en tweeduizend ruiters te zenden, en u zestigduizend pond te leenen. Dit is een buitensporige en ongerijmde eisch. *Niemand zal daar zelfs ooit met Hare Majesteit over durven spreken.* Bij uwe eerste komst, in 1585, verzocht gij ook twaalfduizend man; maar gij waart toen gemachtigd om u met zesduizend tevreden te stellen. Dat is nu ongetwijfeld weer het geval.”

“Bij die gelegenheid,” gaf Menin ten antwoord, “was het ons hoofddoel, Hare Majesteit te bewegen om de heerschappij, of althans het voortdurende beschermheerschap van ons land te aanvaarden. Toen dat mislukte, brachten wij een derde voorstel te berde; en toen wij geen twaalfduizend soldaten konden krijgen, kwamen wij overeen om ons met vijfduizend tevreden te stellen, onder voorbehoud dat onze lastgevers de overeenkomst zouden goedkeuren. Wij gaven voldoende onderpanden in den vorm van steden, die wij voor de teruggaaf verpandden. De ondervinding heeft ons echter geleerd, dat deze onderstand niet toereikend is. Wij zijn dus afgevaardigd om Hare Majesteit te verzoeken, de hulpbenden te vermeerderen tot het bedrag, dat aanvankelijk verzocht werd.”

(1) Rapport de la Légation. Conférence des Deputés avec les Commissaires de S.M., 7/17 Febr. 1587. (HS. van het haagsch Archief.) Vergelijk BOR, II XXII. 875-877, volg.

“Maar wij zijn verplicht de bezettingen in de pandsteden te versterken,” zeide een der engelsche raadsheeren, “daar 800 man in eene stad als Vlissingen al zeer weinig is.”

“Vergeef mij,” merkte Valcke hierop aan: “de burgers zijn geen vijanden, maar vrienden van Hare Majesteit en de engelsche natie. Zij zijn haar gehoorzame onderdanen, zoo als alle ingezetenen van de Nederlanden.”

“Er is een bekend en zeer waar spreekwoord,” zeide Burghley, nadat hij eenige afkeurende aanmerkingen had gemaakt op het krijgswezen in de provinciën, *quod tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet* (dat het u geldt, als uw buurmans huis in brand staat); maar deze oorlog gaat u toch in de eerste plaats aan. Daarom zijt gij verplicht uw uiterste best te doen om de kosten daarvan door uw eigen land te doen opbrengen: als iemand een huis wil bouwen, zal ieder immers verwachten dat hij zelf voor steenen en hout zal zorgen. Maar de Staten hebben hun best niet gedaan; zij hebben niet op den bepaalden tijd hunne buitengewone bijdragen voor den jongsten veldtocht ingebracht. - Hoe veel man,’ vroeg hij vervolgens, ‘worden er vereischt tot bezetting in alle sterkten en steden, en voor den dienst te velde?’

‘Maar,’ zoo viel lord Hunsdon in, ‘niet de helft is er van die bezettingen noodig; want de burgers moeten in staat zijn om hun eigen steden te verdedigen. Bovendien is het waarschijnlijk dat uw gewone bijdragen in de oorlogslasten kunnen voortgaan en verdubbeld, ja zelfs verdrievoudigd worden.’

‘En,’ merkte de admiraal aan, ‘zoudt gij niet denken dat *het te velde brengen van een leger* nog wel een jaar kon worden uitgesteld? Hare Majesteit moet op dit oogenblik eene vloot van oorlogschepen bijeen brengen en uitrusten tegen den Koning van Spanje, wat haar geweldig veel kosten zal bij den onderstand, dien zij haren naburen geeft.’

De secretaris Davison zeide: ‘de ontzaglijke uitgaven, die Hare Majesteit zich dit jaar getroosten moet om hare eigen rijken tegen den Koning van Spanje te beschermen en te beveiligen, kunnen moeilijk te hoog worden berekend. Die vorst is bezig met groote toerustingten te maken ter zee, terwijl hij alle Engelschen op de vijandelijkste wijze behandelt. Wij zijn op het punt van in openbaren oorlog te komen met Spanje, met den Koning van Frankrijk, die op alle engelsche personen en goederen in zijn rijk beslag legt, en met Schotland, welke drie rijken, zoo als wij vernemen, een verbond hebben gesloten *ten behoeve van de Koningin van Schotland, wier terechtstelling dringend noodig is om het leven van Hare Majesteit te beschermen*, die alle gereed staan om Engeland den oorlog aan te doen. Deze zaak zal ons dus in het loopende jaar op zijn minst achthonderd

duizend pond sterling kosten. Toch blijft Hare Majesteit bij haar vast besluit om u bij te staan, voor zoover hare middelen dit toelaten; en ik voor mij wil mijn best doen om Hare Majesteit voor uwe zaak gunstig gestemd te houden, wat ik, zoo als gij zeer goed weet, steeds heb gedaan.'

Zoo sprak de arme Davison, weinige dagen voor den 8sten Februari, zonder in het minst te vermoeden, dat zijn invloed op Hare Majesteit weldra verloren zou gaan, en dat hij zelf voor altijd verpletterd zou worden door den slag, die de gevangene Koningin moest treffen. De staatkundige gevolgen van dat treurspel zouden wel niet geheel overeenkomen met zijne voor spelling, maar zeker is het, dat de Nederlanden, Leicester, en de Koningin van Engeland in hem een rechtschapen, ijverigen en trouwen vriend zouden verliezen.

'Nu, mijne heeren,' zeide de lord schatmeester, nadat er nog eenige vragen over de geldmiddelen der Staten waren gesteld en beantwoord, 'het begint laat in den avond te worden, en het is voor u allen tijd om naar Londen terug te keeren. Zijt zoo goed om zoo spoedig mogelijk eenige artikelen op schrift te stellen, waarop wij terstond zullen antwoorden.'

Daarna betuigde Menin uit naam der afgevaardigden zijn dank voor de heuschheid, hun bij dit onderhoud betoond, en het diepe leedwezen, waarmede zij uit Harer Majesteits antwoord van voor twee dagen hadden bespeurd, dat zij op hen en op de Staten-Generaal hoogst verbitterd was. Vervolgens besprak hij, in weerwil van Burghley's opmerking omtrent den tijd, punt voor punt het antwoord van de Koningin, weerlegde al hare beweringen, terwijl hij zich tot bevestiging van zijn woorden herhaaldelijk op den graaf van Leicester beriep, en smeekte ten slotte de raadsheeren om de zaak der Nederlanden bij Hare Majesteit voor te spreken. Burghley verzocht hun daarop een antwoord aan de Koningin op te stellen, en het hem toe te zenden om het in te dienen.

Zoo liep de bijeenkomst af, en de afgevaardigden keerden naar Londen terug. Het was hun nu uit dit onderhoud volkomen gebleken, schreven zij aan hunne lastgevers, dat Hare Majesteit door onjuiste opgaven en berichten van personen, die of in grove dwaling verkeerden of niet het welzijn van het Gemeenebest bedoelden, zeer onnauwkeurig was ingelicht ten aanzien van den staat der Gewesten en de krachtige pogingen, door de Staten-Generaal aangewend om het land tegen den vijand te verdedigen. Het was duidelijk, zeiden zij, dat men hunne bronnen van inkomsten overdreven had, ten einde de Koningin en haren Raad te misleiden.

Reeksen van beweringen en wederleggingen, van protocollen en apostillen kruisten elkander, vergrootten voortdurend de massa's

van diplomatischen afval; de raadsheeren en de gezanten, wel voldaan over hunnen arbeid, kwamen al meer en meer op een vriendschappelijken voet, toen het Hof plotseling geheel ontsteld werd door de tijding van het verraad in Deventer en Zutphen. Het bericht ging vergezeld van den vermaarden brief van den 4den Februari, die als een bom midden in de statige raadzaal viel. Zelden was tot den graaf van Leicester, en over hem tot de heerschzuchtige Vorstin, zulk eene taal gericht, als de ronde waarheden, waarmede Oldenbarnevelt thans, onder den naam der Staten-Generaal, den schuldigen landvoogd trof.

‘Het is bekend, Mylord,’ zeide hij, ‘en behoeft geen het minste bewijs, met welk vast vertrouwen en ongeveinsde genegenheid wij Uwe Excellencie hier te lande ontvangen hebben; de Staten-Generaal, de Staten der afzonderlijke provincien, de overheden en de burgerij der voornaamste steden in de Vereenigde Gewesten, allen zochten om strijd hare doorluchtige Majesteit van Engeland en u eere aan te doen door u de algemeene landvoogdij op te dragen. En hoewel wij het u daarmede verleende gezag gaarne aan eenige bepalingen hadden willen onderwerpen, om zoo doende tegelijk uwe eer en de goede en grondwettige regeeringswijze te behouden, hebben wij, daar wij bemerkten dat Uwe Excellencie met die bepalingen niet tevreden was, alle bedenkingen ter zijde gesteld en ons naar uw goedvinden geschikt. Doch eer wij tot dat besluit kwamen, hadden wij wèl in overweging genomen, dat wij daarmede wellicht de deur zouden openen voor vele eergierige, belangzuchtige en gevaarlijke personen, zoowel uit deze landen als van andere natiën, die de gelegenheid konden aangrijpen om, ten nadeele van het land en tot krenking van Uwer Excellencie's goeden naam, hun eigen voordeel te bejagen.

En inderdaad is het zulken lieden gelukt, u wantrouwen in te boezemen tegen de getrouwste en bekwaamste mannen in de Vereenigde Gewesten, tegen de Staten-Generaal en de Staten der Provinciën, tegen gemeentebesturen en bijzondere personen, omdat zij zeer goed wisten, dat zij nooit hunne oogmerken konden bereiken, zoo lang gij u door de wettige overheden des lands liet voorlichten. En juist dat wantrouwen hebben zij te baat genomen voor de oprichting van den Geheimen Raad, waarmede zij al weder hunne eergierige, hebzuchtige en oproerige praktijken meenden te bevorderen, ondanks den goeden raad en de verhoogen van den Staatsraad, van de Staten-Generaal, en van de Staten der afzonderlijke gewesten.’⁽¹⁾

(1) Lettre des Etats à Leycester, 4 Febr. 1587. (HS. van het haagsch Archief.) Vergelijk BOR, II. XXII. 944. *volg.* WAGENAAR, VIII. 202. LE PETIT, II. XIV. 541.

Daarop sprak hij over de engelsche rozenobels, door Leicester's Financie-Kamer of Geheimen Raad tot twee gulden boven de waarde in omloop gebracht, tot groote schade der Gewesten; over het verfoeilijke beslag op de schepen, dat hun belet had die middelen tot verdediging van het land te bezigen, die hun door God zelven waren geschonken; over de verkwisting en verduistering der aanzienlijke sommen, die de Provinciën hadden opgebracht en aan 's graven beheer toevertrouwd; over het gebreklijken der soldaten, die door de slechte behandeling van het bestuur gedwongen waren om de ingezetenen te berooven; - geen troepen in staatschen dienst waren ooit, zoolang de oorlog reeds duurde, zoo slecht behandeld, hoewel de Staten vroeger nooit zulke aanzienlijke sommen hadden toegestaan, of die zoo geregeld betaald. Hooge posten met zware verantwoordelijkheid waren opgedragen aan mannen, die door de openbare meening waren gebrandmerkt, en zelfs aan spaansche spionnen. Het openbaar gezag was hun ontnomen aan wie het wettig toekwam, en verleend aan onbevoegde en ongeschikte personen. Achterswaardige burgers waren verbannen; overoude wetten en voorrechten waren geschonden. Schandelijke aanslagen had men gesmeed om het gezag der Staten te vernietigen, en de heerschappij over de steden en edelen, die zij vertegenwoordigden, machtig te worden; voortdurend stelde men alle pogingen in het werk, om tweedracht, twist en oproer onder de ingezetenen te zaaien.

Na deze zware beschuldigingen, in naam tegen 's graven onwettige raadslieden, doch werkelijk tegen den graaf zelven gericht, ging Oldenbarnevelt tot de belangrijkste zaak over.

‘Het bevel over de voornaamste steden en sterkten in het land is opgedragen aan mannen, die bij de Staten op goede gronden verdacht waren - mannen, wier verraad tegenover deze Gewesten bewezen was en die verdacht bleven, al had Uwe Excellencie uwe eer voor hunne trouw verpand. Eindelijk werd door dat galgenaas⁽¹⁾ - terwijl Uwe Excellencie den Raad van State met het oppergezag had bekleed gedurende uwe afwezigheid - na uw vertrek een geheim stuk aan het licht gebracht, dat de gewichtigste zaken, en waarop het voor 'slands verdediging het meest aankwam, aan de beschikking van dien Raad onttrok. En nu, helaas! zien wij de gevolgen dezer praktijken!

Sir William Stanley, door u tot bevelhebber van Deventer aangesteld, en Rowland York, bevelhebber der schans van Zutphen, hebben krachtens dat stuk geen gezag hoegenaamd in dit land boven zich willen erkennen. En al zijn zij met hun volk sedert uw vertrek op onze kosten onderhouden, en al hadden zij even te voren een volle maand soldij van de Staten ontvangen,

(1) ‘Gibier’

toch hebben zij verraderlijk en laaghartig de stad en de schans aan den vijand overgeleverd, terwijl Stanley verklaard heeft, dat hij dit deed om zijn geweten te zuiveren, en den Koning van Spanje eene stad terug te geven, die hem van rechtswege toebehoorde. Dit is zulk een schandelijke, ergerlijke, verderfelijke en verraderlijke misdaad, dat wij, zoolang de oorlog heeft geduurd, nooit zoo iets hebben gezien. En wij vreezen nu dagelijks, dat de engelsche bevelhebbers in Bergen op Zoom, Ostende en andere steden dezelfde misdaad zullen plegen. En ofschoon wij aan de oogmerken van Stanley en York reeds lang twijfelden, zagen wij ons echter door het geheim bevelschrift van Uwe Excellencie van de macht tot handelen verstoken.

Wij twijfelen er niet aan, of deze taal zal Hare Majesteit en Uwe Excellencie bevreemden. Maar wij kunnen u verzekeren, dat het ons ook bevreemdt en grieft, dat die plaatsen ondanks onze herhaalde waarschuwing aan zulke menschen zijn toevertrouwd, en dat bovendien die zelfde Stanley door Uwe Excellencie tot opperbevelhebber over de geheele krijgsmacht werd aanbevolen. En hoewel wij vele en gewichtige redenen hadden om ons tegen uw bestuur te verzetten, even als onze voorouders dikwijls plachten op te komen tegen hun vorsten, hebben wij toch lang gezwegen, ten einde uw gezag, dat wij voor ons welzijn van zooveel belang rekenden, geen afbreuk te doen en in de hoop, dat gij eindelijk door den gevaarlijken toestand van het Gemeenebest zoudt bewogen worden om de oogen te openen voor de listen uwer raadslieden.

Eindelijk echter - daar wij inzagen dat de Staat niet langer behouden kon blijven zonder een behoorlijk bestuur, en dat het gansche gemeenebest door deze groote verraderijen verontrust en wantrouwend wordt - hebben wij, de Staten-Generaal zoowel als de Staten der Gewesten, ons gedwongen gevoeld om zulk eene regeering in te stellen, als er naar onze meening vereischt wordt. En hiervan wilden wij Uwe Excellencie verwittigen.'

Hij drukte vervolgens de overtuiging uit, dat al zulke euveldaden tegen de bedoelingen van den graaf en de engelsche regeering waren gepleegd, en verzocht Zijne Excellencie bij Hare Majesteit te bewerken dat de krijgsmacht, door haar verleend, 'beter in orde gehouden, en betaald werd.'

Dat was eene flinke uiting van verontwaardiging, in even ronde taal als Hare Majesteit kort te voren gebezigd had, en met niet minder reden. Het was nu geen scherp partij meer, maar krachtige stooten troffen juist hun doel. Het was niet te verwonderen, dat de brief den goeden Wilkes 'te kras' toeleek, toen hij bij de voorlezing in de vergadering tegenwoordig was,

en dat hij zijn best deed om de verzending tegen te houden. Hij zou den brief nog krasser gevonden hebben, als hij had kunnen zien hoe zeer de trots van Hare Majesteit en Leicester er door gekrenkt was. Haar reeks van grieven tegen de Staten scheen in rook vervlogen. Wie had er nu met de Spanjaarden geheuld? Was dat ‘denkbeeldig gezag,’ aan Leicester verleend, niet gebleken vrij werkelijk te zijn? Waren de Staten Generaal, de Raad van State, of wel de ‘oppermachtige landvoogd’ - die zijn oppermacht over het gemeenebest mee op reis had genomen - aansprakelijk voor de verkeerdheden door Engelschen begaan, die alle ‘gezag’ buiten het zijne hadden ontkend?

In een even ronden brief aan de Koningin verklaarden de Staten, dat het verlies van Deventer nog noodlottiger was, dan vroeger de val van Antwerpen; want het gebied der Republiek was er door in tweeën gedeeld en hare oudste en krachtigste leden nagenoeg afgesneden. Toch waren zij niet ‘radeloos of wanhopig,’ zeiden zij, maar vaster dan ooit besloten om hunne vrijheden te handhaven en den spaanschen dwingeland het hoofd te bieden. En wederom vorderden zij van Hare Majesteit, eer dan het te smeecken, dat zij hare beloften aan hen gestand zou doen⁽¹⁾.

De bijeenkomsten, die nu volgden, waren stormachtiger dan ooit. ‘Het was mijne bedoeling dat lord Leicester naar uw land zou terugkeeren,’ zeide zij tot de gezanten; dat zal nu niet gebeuren. Men heeft hem met grove ondankbaarheid behandeld: hij heeft de Nederlanden met bekwaamheid gediend; hij heeft er zijn eigen vermogen verteerd; hij heeft er zijn leven in de waagschaal gesteld; hij heeft er zijn bloedverwant sir Philip Sidney verloren, wiens leven ik voor vele millioenen terug zou willen koopen; en zijn eenige vergelding voor dat alles zijn zulke venijnige brieven, waarvan men zijne Vorstin een afschrift heeft gezonden, om hem bij haar zwart te maken.’ Zij had hem aangeraden om terug te keeren, zeide zij, doch thans had zij besloten, ‘dat hij nooit weder in de Vereenigde Gewesten een voet zou zetten.’

Hier riep de graaf, die tegenwoordig was, terwijl hij zich op de borst sloeg: ‘a tali officio libera nos, Domine!’ (De Heer beware ons daarvoor!)

(1) ‘Car si la perte d'Anvers a esté tres grande pour tout le pays, ceste-cy tire avec soi plus grande consequence, tant au regard de plusieurs autres villes circumvoisines de Deventer, lesquelles ne pourront estre avictuallées que par force, que aultrement. Non pas que nous disons cecy comme esblouys et par desespoir.... Car nous ne manquerons jamais en nos premieres resolutions de nous vouloir maintenir contre le Roi d'Espagne, pour la conservation de la religion Chrestienne, nos privileges, franchises et libertés. ‘De Staten-Generaal aan de Koningin, 6 Febr. 1587. (HS. van het haagsch Archief.)

Doch zonder zich door die uitbarstingen van gramschap van hun stuk te laten brengen, gaven de Staten ten antwoord, dat zij steeds gewoon waren geweest, wanneer hunne instellingen en vrijheden waren aangerand, Koningen en landvoogden ronduit hunne meening te zeggen, opdat hunne bezwaren verholpen konden worden, zooals het aan vrije lieden paste⁽¹⁾.

Gedurende de geheele lente was de Koningin in heftigen strijd met al haar voornaamste raadslieden, hoofdzakelijk over dat grootste aller vraagstukken: de verhouding van Engeland tot de Nederlanden en Spanje. Walsingham zag de dwaasheid in van elke gedachte aan vrede, en achtte het de gezondste staatkunde, om met Parma en zijn oudgediende krijgers op vlaamschen bodem van Vlaanderen de zaak uit te vechten, ondersteund door de strijdkrachten der Republiek, in plaats van af te wachten of hij er ook voor naar Londen kwam; en de secretaris werd bijna krankzinnig over wat hem in de staatkunde der Koningin zoo verkeerd toescheen.

‘Voortdurend vallen er scherpe woorden tusschen ons,’ zeide Walsingham, ‘hetgeen Hare Majesteit zeer verontrust, en de arme dienaars, die haar omgeven, ontmoedigt. De lord schatmeester is nog steeds in ongenade; en achter mijn rug laat Hare Majesteit zich zeer hard over mij uit, wat ik des te eerder geloof, daar ik, als ik met haar te doen heb, haar niets naar den zin kan maken; en indien Hare Majesteit een ander voor mijn werk kon vinden, weet ik zeker dat zij mij niet langer gebruiken zou. - - Hare Majesteit spant al hare krachten in om nieuwe middelen te bedenken, tot vernedering van haar armen Raad, en daar verwaarloost zij alle andere zaken voor. - De tweedracht tusschen Hare Majesteit en den Raad verhindert de beraadslagingen, vereischt voor het afwenden van de menigvuldige gevaren, die dit rijk boven het hoofd hangen. - - Sir Christopher Hatton heeft zeer rondborstig met haar gesproken, wat zoo kwalijk is genomen, dat hij zich voor een poos van het hof moet verwijderen. Ik verzeker u, dat iedereen den dienst hier moede is. - - Gave God dat Hare Majesteit even vastberaden was om de Vereenigde Gewesten vorstelijk te ondersteunen, als uwe lordschap genegen is om voor hunne zaak te dienen.’

De lord schatmeester was zeer verlegen en bekommerd, maar

(1) ‘Nous sommes accoustumez, comme aussi ont esté nos predecesseurs, de remonstrer a nos princes et gouverneurs librement des desordres et contraventions que nous trouvons contre nos privileges et libertés, comme avons fait a V.E. estant ici, - ce que nous avons tousjours tenu estre de nostre devoir et vrai moyen pour parvenir au redres desdites desordres,’ etc. De Staten-Generaal aan Leicester, 1 Maart 1587. (HS. van het haagsch. Archief.)

legde een wijsgeerige kalmte aan den dag. ‘Waarom Hare Majesteit mij zoo vreemd behandelt,’ merkte hij op, ‘weet ik niet. Tot den een zegt zij, dat het hare bedoeling niet was, dat ik het hof zou verlaten maar aan anderen deelt zij mede, dat zij mij noch terugroepen, noch voldoening geven wil. Ik beveel mij in Gods genade aan, en zal niets doen om hare ongenade te verdienen. Kan ik mij buiten hare zaken houden, dan zal ik een veel geruster leven hebben.’⁽¹⁾

Leicester was na de eerste uitbarsting van zijn toorn weder gezind om naar de Nederlanden terug te keeren. Hij betuigde, dat hij voor het nederlandsche volk - niet voor zijn bewindvoerders - nog grooter genegenheid koesterde, dan voor zijn eigen landgenooten. ‘Niets is mij dierbaarder,’ zeide hij, ‘dan de liefde van dat arme, bedrukte volk, waarvoor ik - God is mijn getuige - lijf en leden zou willen opofferen, als hun dit te stade kon komen’⁽²⁾.’ Doch hij zat tot over de ooren in schulden, en de Koningin weigerde vastbesloten, hem een duizend pond of tien te leenen, waar hij onmogelijk buiten kon. Walsingham streed vruchteloos tegen hare karigheid, en hield haar voor, hoe dringend en levendig al hare dienaars in beide landen op zijn terugkeer hadden aangedrongen, en van welk een groot belang die terugkeer was voor haar eigen veiligheid. Maar zij bleef onvermurwbaar. ‘Zij waagde liever de kans,’ klaagde Walsingham tot Leicester, ‘dat de verwarring daar nog erger werd, al kwam er het gansche land door in gevaar, dan dat zij in uwe behoefte voorzag. Eveneens denkt zij over haar andere zaken, wat mij doet wenschen, niet langer aan het roer te blijven’⁽³⁾.’ Eindelijk bewilligde zij er in, Leicester tienduizend

(1) Burghley aan Leicester, 16 April; Walsingham aan Leicester, 3 en 10 April 1587. (Britsch museum. GALBA, C. XI. 315-319; 333.)

(2) BOR, II. XXII. 950-952; Leicester aan Walsingham, 16 April 1587, (*State Paper Office MS.*)

(3) ‘Wat de 10 000 *l.* betreft, die gij voor uzelf vraagt,’ zeide Walsingham, ‘ik heb er zeer ernstig over gesproken, doch Hare Majesteit is niet te bewegen om die toe te staan. Ik liet den heer Barker een staat opmaken van uwe bezwaarde goederen, die zouden worden aangeslagen als de beloofde onderstand van 10 000 *l.* uitblijft; en zij heeft dien ingezien, zonder daardoor bewogen te worden om u te hulp te komen.’ Walsingham aan Leicester, 7 April 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI. 323. MS.)

En twee dagen later: ‘Het spijt mij, dat Hare Majesteit ten aanzien van het voorschot halstarrig bij hare weigering blijft, want ik voorzie, dat, als gij niet terugkeert, tegelijk de goede zaak en vele brave lieden, die u de standvastigste genegenheid hebben betoond, te gronde zullen worden gericht. Ik wenschte, dat gij het geld kreeg, al was het maar voor twee maanden. Het is niet te vermoeden, dat de vijand iets bijzonders ondernemen zal, daar hij groot gebrek lijdt. Doch het doet mij diep leed, zulk een groot voordeel verloren te zien gaan, als Hare Majesteit had kunnen verkrijgen indien zij zich had laten bewegen om de noodige gelden te verschaffen ten einde een leger in het veld te brengen, Walsingham aan Leicester, 8 April 1587. (Ibid. p. 321-331. HS.)

En nog eens, na acht dagen: ‘Zij kan er toe besluiten u 10 000 *l.* te leveren, mits gij kans ziet om haar van de bezoldiging, die u door haar en door de Staten wordt toegelegd, binnen een jaar de gezegde som terug te geven, zoo als gij haar, volgens haar zeggen, beloofd hebt; en zij heeft mij dus verzocht, u te schrijven, om te vernemen of gij de schuld op die wijze zoudt kunnen afdoen. Walsingham aan Leicester, 14 April 1587. (Ibid. 326.)

Er was niet veel teerhartigheid tusschen de ‘Koninklijke Maagd’ en den ‘lieven Robin,’ als er over ponden en schellingen te handelen viel; en men zal zien, dat de graaf bepaald dol werd gemaakt door de foltering, die hij moest ondergaan van haar, wier ‘gezegende stralen’ hem vroeger zoo hadden ‘opgekwekt’

pond voor te schieten, doch onder zulke harde voorwaarden dat de graaf op nieuw verklaarde dat hem het hart gebroken was, en zwoer dat hij noch het geld aannemen, noch ooit wederen voet in de Nederlanden zetten zou. ‘Laat Norris daar blijven,’ barstte hij uit in razende drift; ‘hij zal het er stellig prachtig afbrengen. Maar er is geen denken aan, dat ik er ook weer komen kan. Voor geen honderdduizend pond zou ik daar bij hem willen zijn⁽¹⁾.’

Ondertusschen werd er bepaald, dat lord Buckhurst afgevaardigd zou worden, op een zending tot vermaning, zoo als Wilkes het noemde, die hoogst ontijdig kwam. Deze nieuwe

- (1) ‘Zoo als ik uit uwe brieven zie,’ schreef Leicester, ‘zou Hare Majesteit thans wenschen dat ik terug ging, en wil zij mij 10 000 *l.* leenen, als zij de zekerheid heeft, die binnen een jaar terug te krijgen. Ik heb Hare Majesteit vroeger aangeboden mijne bezoldiging geheel af te staan, en bovendien nog 2 000 *l.* uit te betalen, de eene helft daarvan op St. Michiels en de andere op Onze Lieve Vrouwendag, of wel de geheele som op Onze Lieve Vrouwendag, dus nog binnen het jaar, en zoo lang ik eenig inkomen heb, zou Hare Majesteit op deze wijze geld van mij ontvangen, totdat de 10 000 *l.* waren afbetaald. En dit is meer, daarvan ben ik thans overtuigd, dan ik zal kunnen doen, als ik mijn rang wil ophouden. - - Daar ik evenwel zie, dat Hare Majesteit even hard tegen mij blijft als vroeger, verzoek ik uwe welgemeende en trouwe tusschenkomst ten einde te bewerken dat ik te huis mag blijven en van mijnen post ontslagen word; - - want mijn hart is meer dan half gebroken en ik geloof dat Hare Majesteit sir John Norris daar veel liever zou laten blijven, na de verzoening die er tusschen hem en graaf Hollock heeft plaats gevonden. - - Maar ik wil nooit weder met hem samenwerken, zoo lang als ik leef; neen! voor geen 100 000 *l.* - - Ik ken den man te goed om mij op hem te verlaten. Ik zou met hem niets goeds uitrichten, al was ik ook een engel; want hij kan niet gehoorzamen, en zelfs nauwelijks gelijken dulden. - - En hij heeft reeds de gelegenheid gebruikt om zich in de gunst der aanvoerders en krijgslieden in te dringen. - - Hij kan nooit onder mij bevel voeren: zijn trots en slimheid zijn onbegreusd; en ik weet, dat, in weerwil van al wat er over mijne terugkomst gesproken wordt, zijne vrienden er vast op rekenen, dat hij daar blijven zal als opperbevelhebber van Harer Majesteits krijgsvolk.’
Leicester aan Walsingham, 16 April 1587. (*State Paper Office MS.*)

gezant moest naar de redenen van de ontevredenheid onderzoek doen, en trachten om die uit den weg te ruimen: alsof er in Engeland of Holland nog iemand omtrent de oorzaken of de middelen om ze uit den weg te ruimen in twijfel verkeerde; en als of het niet volstrekt zeker was, dat niets de kwaal meer kon verergeren, dan uitstel - uitstel dat door de nederlandsche staatslieden, zoowel als door de verstandigste raadslieden der Koningin, het meest geducht werd, en waarnaar Alexander en Filips het vurigst wenschten; Hare Majesteit werkte er haar tegenpartij rechtstreeks mede in de hand. Elizabeth wilde open kaart gaan spelen, terwijl haar tegenstander wien men altoos wantrouwen moest, en die meester was en uitgeleerd in al wat men toen staatkundige handigheid noemde zijn spel gedekt hield. Zoo moest lord Buckhurst naar Den Haag gaan, om den Staten eene strafpredikatie te houden, terwijl er te Cadix en Lissabon transportschepen werden uitgerust, en er in Duitschland ruiters en in Spanje en Italië piekeniers en musketiers werden aangeworven, voor een doel, waar Walsingham en Oldenbarnevelt sedert lang niet meer aan twijfelden.

Ondertusschen ging lord Leicester naar Bath om de baden te gebruiken; en toen hij daar vandaan kwam, begreep de Koningin, die steeds voor zijne gezondheid bezorgd was, dat hij de heilzame uitwerking van zijn kuur niet verstoren moest, door al te spoedig op reis te gaan, of door zich op nieuw te wagen aan al de onaangenaamheden, die hij in de Nederlanden had moeten verduren⁽¹⁾.

- (1) 'Daar ik uwe tegenwoordigheid hier noodig vond,' schreef Walsingham, 'om de zaken der Nederlanden af te doen, verzocht ik Hare Majesteit mij te machtigen om uit haren naam uwe terugkomst te bespoedigen, waarin zij volstrekt niet wilde toestemmen, onder voorgeven dat het voor uwe lordschap, na de badkuur, gevaarlijk zou zijn buitengewone werkzaamheden op zich te nemen. - Men is beducht, dat Ostende weldra belegerd zal worden,' enz. Walsingham aan Leicester, 17 April 1587. (Britsch Museum. GALBA, C.XI. 327. MS.)

Vijftiende hoofdstuk.

Zending van Buckhurst naar de Nederlanden. - Verontrustende toestand bij zijne komst. - Zijn pogingen tot verzoening. - Democratische beschouwingen van Wilkes. - Zijn valsche redeneeringen. - Geschil tusschen Wilkes en Oldenbarnevelt. - Hun begrip van het staatsrecht. - Slechte raad van Deventer aan Leicester. - Verderfelijke gevolgen daarvan. - Werkelijke en onderstelde aanslagen tegen Hohenlo. - Wederzijdsche argwaan en wantrouwen. - Buckhurst tracht de goede verstandhouding te herstellen. - Gramschap en wraakzucht der Koningin. - Zij laakt het gedrag van Buckhurst - Leicester's toorn over eene aantijging van Hohenlo. - Krachtige taal van Buckhurst tegen de Koningin. - Hare raadselachtige en tegenstrijdige bevelen. - Verslagenheid van Wilkes. - Leicester kondigt zijn terugkeer aan. - Zijne instructiën. - Brief aan Junius. - Oldenbarnevelt beschuldigt hem in de vergadering der Staten.

Wij keeren tot de Nederlanden terug. Indien ooit de invloed van personen op het lot der volken en der wereld gebleken is, dan toonde die zich wel in het jaar 1587. Wij traden de geheime raadzaal te Greenwich binnen; wij zagen toen, hoe al de raadslieden van Elizabeth haar trachten wakker te schudden uit hare noodlottige lichtgeloovigheid, en haar terug te brengen van hare nagenoeg even noodlottige karigheid. Wij hebben gezien dat Leicester, hoe slecht men hem ook behandeld waande, vurig wenschte terug te keeren; hoe Walsingham dit plan oprecht zocht te bevorderen, en hoe de Koningin voor raad en voor waarschuwingen doof bleef, terwijl zij van den kostbaren tijd maanden ongebruikt voorbij liet gaan.

In de Nederlanden namen ondertusschen tweedracht en verwarring met den dag toe; en die gevaarvolle stand van zaken was hoofdzakelijk het gevolg van de afwezigheid des landvoogds; daaromtrent waren alle partijen het eens: voor- en tegenstanders van Leicester, de hollandsche en de utrechtische partij, engelsche raadsheeren en engelsche krijgsoversten, allen hadden in ver-

trouwelijke brieven of in plechtige stukken de Koningin voor de jammerlijke gevolgen gewaarschuwd, die Leicester's ongelegen vertrek en zijn langdurige afwezigheid na zich moesten sleepen⁽¹⁾.

Bij de eerste uitbarsting van verontwaardiging na het verraad van Deventer was prins Maurits aan het hoofd geplaatst van het algemeen bewind, met den woesten Hohenlo tot luitenant. Deze twee aanzienlijke edelen en Barnevelt, die het geheele beleid van de staatkunde hunner partij op zich genomen hadden, stelden alle pogingen in het werk, om zoovele steden als maar mogelijk was voor hunne zaak te winnen. In vele plaatsen erkenden de overheden en de bevelhebbers der bezettingen gewillig de nieuwe regeering; anderen weigerden dit, zooals Diederik Sonoy, een krijgsoverste van naam, stadhouder van het Noorder kwartier, die in Noord-Holland grooten invloed bezat en een hardnekkig voorstander van Leicester bleef. Utrecht, het brandpunt der leicestersche partij, weifelde en zeer verschilden er de meeningen; het 'banketteeren en feestvieren' van Hohenlo en den graaf van Meurs had de helft van de kapiteins der burgerij voor hen gewonnen; en, bijgestaan door de leden der Ridderschap, hielden zij met voordeel den strijd vol tegen de overheid en de geestelijken, die voor Leicester gezind waren en zich hadden verrijkt met de inkomsten der oude katholieke kerk, terwijl allen die de partij van Maurits en Oldenbarnevelt voorstonden, Papisten en gespanjolieerden uitkreeten.

Met het einde van Maart keerden de gezanten uit Londen terug, en met hen kwam lord Buckhurst, als buitengewoon afgezant der Koningin.

Thomas Sackville, lord Buckhurst - naderhand graaf van Dorset en lord schatmeester - was toen eenenvijftig jaren oud. Het was een man van veelzijdige ontwikkeling: tegelijk dichter, tooneelschrijver, en staatsman; hij was tot rechtsgeleerde bestemd en later tot den rang van Pair verheven, met een uitstekenden naam en een kloek verstand begaafd, vaardig met de tong en met de pen, bevallig van uiterlijk, innemend in den omgang en dus wel de geschiktste persoon, dien men in Engeland voor deze zending vinden kon. Doch de schrijver van de *Induction to the Mirror for Magistrates* (Inleiding tot den Spiegel voor de Overheden) en van *Gorboduc*⁽²⁾ kwam naar de Nederlanden om

(1) WAGENAAR, VIII, 176, 185, 209-211, 270-278. BOR, III, XXIII, 10, *volg.* REYD, VI. 101; Zie de oorkonden bij BOR, III, XXIII. 76-80.

(2) Over *Gorboduc* of *Ferrex en Porrex*, een treurspel uit den tijd van de opkomst van het engelsche tooneel, kan men het oordeel naslaan van A.W. SCHLEGEL, *Ueber dramatische Kunst und Literatur* XIIIe Vorles. en van GUIZOT, *Shakspeare et son temps*, Paris. 1852. p. 57 *seq.* die ook het andere werk van Buckhurst kenschetst als een 'recueil d'aventures tirées de l'histoire d'Angleterre et présentées sous une forme dramatique.' Vertaler.

iets te verhelpen, waar niets meer aan te doen was. Vrede op te dringen aan een volk, dat er van bewust was, alleen door den oorlog behouden te kunnen blijven; lieden tot uitstel te bewegen, die oordeelden, dat uitstel hun dood was; de veeten te heelen tusschen mannen, die vijanden waren van de wieg tot het graf, was eene moeilijke opdracht. Voor het uiterlijk echter was het hoofddoel van Buckhurst, om voor Leicester den weg te banen, en, zoo mogelijk, de Nederlanders van de goede gezindheid der engelsche regeering te overtuigen. Dit was geen gemakkelijke taak; want zij wisten, dat men hunne gezanten zelfs zonder eenige belofte van onderstand had weggezonden. Zij hadden om twaalfduizend manschappen en zestigduizend pond gevraagd, en in bitse woorden en scherpe verwijten de volle laag ontvangen. Vele maanden lang verviel de Koningin op nieuw in eene vlaag van woede, als er maar van een leening van de vijftig- of zestigduizend pond gerept werd; en zelfs al had zij het geld beloofd, dan zou dit nog weinig gebaat hebben. Want niet zonder reden merkte de graaf van Meurs op, dat hij liever één engelschen rozenobel zag, dan honderd beloften van de Koningin. Zoo trokken dan de Hollanders en Zeeuwen - zonder in hun klein grondgebied Leicester's invloed te duchten - hunne middelen van tegenstand op eigen bodem bijeen, besloten om aan Spanje, en des noods aan Engeland, tot in hunne laatste verschansing en tot hun laatsten droppel bloeds wederstand te bieden.

Zoo stonden de zaken, toen lord Buckhurst - vier maanden na Leicester's vertrek - den 24sten Maart te Vlissingen landde, nadat hij drie dagen en nachten op zee in zwaren storm, 'jammerlijk ziek, en in groot gevaar van te verdrinken⁽¹⁾,' had omgedobberd. Sir William Russell, de bevelhebber van Vlissingen, deelde hem mede hoe de invloed van prins Maurits, door het kort geleden aan hem opgedragen gezag, dagelijks aanwies. Hij vertelde hem dat het zeeuwsche regiment, door Sidney's dood zonder bevelhebber, en dat de Koningin gaarne aan Russell had zien opdragen, aan den graaf van Solms geschonken was: eene omstandigheid, die zonder twijfel Harer Majesteits gramschap moest opwekken; doch dat de meerderheid van het volk, en vooral het beste deel over de verandering in de regeering ontevreden was en zich geheel en al op de Koningin verliet. St. Aldegonde bracht hem te Middelburg een bezoek, en betuigde in een 'lange rede' de vriendschappelijkste gezindheid jegens Engeland, met vrijwillige aanbieding zijner persoonlijke diensten. 'Toch,' zeide Buckhurst behoedzaam, 'ben ik voornemens 's mans daden meer dan zijne woorden te ver-

(1) Buckhurst aan Walsingham, 26 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*)

trouwen; en zoo zal hij mij, hoop ik, niet erg kunnen bedriegen. Volgens hem heeft de afwezigheid van graaf Leicester de veranderingen te weeg gebracht, en nooit zullen zonder zijn terugkeer de zaken weder op den ouden voet komen; doch bij zijne komst zullen al deze wolken overdrijven.'

Zooals van zelf spreekt, had de nieuwe afgezant nauwelijks voet aan wal gezet, of hij verhief zijne stem ten gunste van de gebreklijgende soldaten der Koningin. 'Het is jammerlijk,' zeide hij, 'de klachten van het volk en de aanvoerders te hooren over de slechte betaling.' Geheele vendels stroomden hem tegemoet, en riepen letterlijk luide om brood. 'Om Jezus' wil,' schreef Buckhurst, 'haast u toch met onderstand te zenden en zorg dat er virtualiemeesters worden aangesteld, die geweten genoeg hebben om zich niet ten koste van de arme soldaten te verrijken. Als Hare Majesteit geen geld zendt voor hunne soldij, en wel spoedig, huiver ik bij de gedachte, welke rampen en ellenden er vermoedelijk uit volgen zullen.'

Daarop begaf zich de gezant naar Den Haag, waar hij met veelvermogende personen in het geheim, en met de Staten-Generaal in het openbaar menig onderhoud had. Zoo innemend was zijn gedrag, en zoo krachtig de overtuiging, die hij inboezemde van zijne oprechtheid en goeden wil, dat binnen veertien dagen de zaken reeds merkbaar waren veranderd. De vijanden, die reeds vreugdevuren hadden ontstoken en zegevierende optochten gehouden uit blijdschap over de groote vredebreuk tusschen Holland en Engeland, en die 'gehoopt hadden allen te verzwelgen, nu er zoo weinig waren overgebleven, die wisten wat zij wilden,' toonden zich reeds teleurgesteld⁽¹⁾.

In eene plechtige bijeenkomst der Staten-Generaal met den Raad van State, voerde Buckhurst het woord tot de vergadering en sprak in het algemeen over Harer Majesteits goedheid jegens de Nederlanden. Hij wees op den genadigen bijstand door haar verleend, in weerwil van zoovele lasten, die zij voor de gemeene zaak droeg, en op de machtige vijanden, die zij zich om hunnentwil had gemaakt. Hij verweet den Hollanders hunne wreedheid tegen mannen, die voor hunne zaak hun bloed hadden vergoten, doch die thans uit hunne steden werden verdreven, en die men van gebrek op de wegen liet omkomen, en om hunnen landaard haatte; alsof alle Engelschen verdienden verguisd te worden 'om het verraad van twee schelmen.' Hij liet zich in krachtige taal uit over het gedrag der Staten tegenover Leicester en de verongelijkingen, die zij hem hadden aangedaan; en hij zeide hun, dat, indien zij niet bereid waren Hare Majesteit voor zulke beledigingen voldoening te geven, het hen

(1) Bartholomeus Clerk aan Burghley, 12 April 1587. (*State Paper Offie MS.*)

niet verwonderen moest, zoo hunne afgevaardigden van haar geen beter antwoord kregen. ‘Zij, die uwe zaak omhelsde,’ ‘toen andere machtige vorsten u in den steek lieten,’ zeide hij, ‘zal u blijven helpen, ja, hare goedheid zelfs vermeederen, als haar eigen toestand dit gedooft.’

Op deze toespraak gaf de Raad van State, zooals de raadsheer Clerk het noemde, een ‘zeer beleefd, bescheiden en verstandig antwoord;’ maar de Staten-Generaal, die niet in staat waren ‘zoo op eens te vergeten, wat zoo lang in hun binnenste gekookt had,’ stelden hun antwoord uit tot den volgenden dag. Zij leverden toen een bezadigd stuk in, waarbij zij hunne verkleefdheid betuigden aan Hare Majesteit, en zich gunstig gestemd voor den graaf verklaarden. Wat den brief van den 4den Februari betrof, die was geschreven ‘in amaritudine cordis’ (in bitterheid des harten), op de mare van York en Stanley's verraad, en overeenkomstig ‘de gewoonte en de vrijheid, die zij zich steeds tegenover alle vorsten hadden veroorloofd, en waardoor zij hunnen staat lang behouden hadden,’ en in de overtuiging, dat de schuld van al de verkeerdheden, onder het bewind van Zijne Excellencie begaan, werkelijk rustte op enkele ‘gemeene personen, die zijne lordschap hadden pogen te verleiden, en de Staten bij hem gehaat te maken.’

Buckhurst vond het niet goed, op dat oogenblik te antwoorden, daar er reeds meer dan genoeg beschuldigingen en wederbeschuldigingen waren ingebracht en dat ‘de geringste bitterheid hen eer tot een gevaarlijken stap zou hebben doen besluiten, in plaats van den besten weg te kiezen.

De gezanten en de Staten-Generaal beraadslaagden daarop te zamen over de hoeveelheid krijgsvolk, die volstrekt noodzakelijk zou zijn, bij welke berekening zij ‘zoo matig mogelijk waren.’ Zij kwamen tot het besluit, dat twintigduizend voetknechten en tweeduizend ruiters voor bezettingen, en eene krijgsmacht van dertienduizend manschappen te voet, vijfduizend ruiters en duizend pioniers, voor een veldtocht van vijf of zes maanden, onontbeerlijk waren. Hiertoe zouden de geheele tweehonderdveertigduizend pond sterling 's jaars geregelde belasting, de honderdveertigduizend pond onderstand van Hare Majesteit, en bovendien eene som van honderdvijftigduizend pond sterling worden vereischt. Nu verzochten de Staten, dat Hare Majesteit twee derden van die som zou verschaffen, terwijl zij zich verbonden het overige derde te leveren, hetgeen, alles te zamen genomen, voor de Koningin tweehonderdveertigduizend en voor de Staten tweehonderdnegentigduizend pond sterling zou bedragen. Daar overeengekomen was dat de engelsche onderstand slechts een voorschot zou zijn, waarvoor de pandsteden zekerheid verschaften, scheen dit verzoek niet zeer onredelijk, als men in

aanmerking nam, hoe innig het welzijn van Engeland met dat der Vereenigde Gewesten samenhang.

Het moet hierbij opgemerkt worden, dat lord Buckhurst, terwijl hij zijn best deed om persoonlijke veeten en wrok uit te wisschen, Leicester's verdiensten ten volle recht had laten wedervaren, en de gunsten, door Hare Majesteit verleend, in het voordeeligste licht had geplaatst.

Hierna begaf hij zich naar Utrecht, waar hij met vele blijken van achting ontvangen werd - 'met plechtige toespraken door de leden van den raad en de kapiteins der schutterij, met optochten van krijgsvolk en met groote feestmalen, waarbij het zeer deftig toeging, en waar de graaf van Meurs zelfs de algemeene verbazing wekte door zijne matigheid⁽¹⁾. Moeilijk konden de zaken echter anders dan in schijn snel vorderen. Wat kon er noodlottiger zijn voor een klein Gemeenebest, voor zulk een handvol volks als deze Nederlanders, die met den machtigsten vorst der wereld en den eersten veldheer der eeuw, die nog geene mijl buiten hunne grenzen legerde, een strijd op leven en dood voerden, dan dat men hen, van alle geregeld bewind in een hoogst hachelijk tijdstip verstoken, met hunne bondgenooten en onder elkander liet krakeelen over den te kiezen regeeringsvorm, in afwachting van het goeddunken eener grillige en heerschzuchtige vrouw?

En het gezag, dat het spaansche juk had afgezworen, dat Elizabeth de heerschappij had aangeboden, en Leicester de landvoogdij opgedragen, werd door de vertrouwde handlangers van Elizabeth in zijne grondslagen krachtig aangetast. Reeds had Wilkes terwijl hij stout de democratische beginselen van den landvoogd bepleitte, die hem dit eenmaal zoo snood vergelden zou, aan het engelsche bewind verzekerd, dat 'het volk gereed stond om den leden der Staten-Generaal bij de eerste de beste gelegenheid den hals af te snijden.' Op het oppermachtig volk, niet op de afgevaardigden, zeide hij, moest men acht slaan; en ofschoon hij nooit aan de wereld bekend maakte, hoe hij van de meening van dit volk was onderricht geworden, daar er geene andere vergadering had bestaan dan die der algemeene en afzonderlijke Staten, was hij er toch volkomen van overtuigd, dat het volk geheel op Leicester's hand was, en zeer tegen de Staten ingenomen.

'Want de oppermacht, of het hoogste gezag,' zeide hij, 'behoort, bij ontstentenis van een wettig vorst, aan het volk, en niet aan u, mijne heeren, die slechts dienaars en afgevaardigden van dat volk zijt. Uwe aanstellingen en lastbrieven zijn aan

(1) Gilpin aan Wilkes, 25 April 1587. (*State Paper Office MS.*)

allerlei beperkingen onderworpen - zoodat uw invloed zoo weinig van heerschappij heeft, als de macht van een onderdaan over zijn vorst, of die van een knecht over zijn meester. Want alle heerschappij is onbeperkt, zoowel in macht als in tijd. Nog minder *vertegenwoordigt* gij het gezag; want het volk heeft, toen het den graaf van Leicester het algemeen en onbeperkt bewind verleende, hem tevens de uitoefening van het recht en het burgerlijk beheer, het beleid der zee- en krijgskaken en alle andere deelen der heerschappij opgedragen. Dit alles heeft een landvoogd slechts in bewaring of onder voogdij, tot op het tijdstip, dat het den vorst of wel alleen het volk belooft het toevertrouwde pand terug te vorderen, daar in dezen Staat alleen het volk dezen maatregel nemen kan; aangezien het volk door bemiddeling van u, Zijne Excellencie deze macht, dit gezag, dit bewind heeft opgedragen. Volgens het bekende rechtsbeginsel dus: *quo jure quid statuitur, eodem tolli debet* kan alleen het zelfde gezag dat eene wet gemaakt heeft, haar intrekken. Daar gij door de provinciën en steden, of liever door uwe heeren en meesters, gemachtigd waart om zijne Excellencie het bewind op te dragen, hebt gij nu diezelfde machtiging noodig om het hem, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, weder te ontnemen. Zoo gij niet in last hadt om zijn gezag, of zelfs dat van den Raad van State, te besnoeien, en aldus zijne macht als algemeen landvoogd te verguizen, en ze u toe te eigenen, dan zijn er twee gevallen mogelijk: of dat gij niet recht wist wat gij deedt, en er geen acht op sloeg hoever zijne macht reikte, of - wat veel waarschijnlijker is - dat gij u schuldig hebt gemaakt aan ongehoorzaamheid, daar gij hem vroeger zoo plechtig hebt gehuldigd⁽¹⁾.

- (1) KLUIT, *Holl. Staatsreg.*, II. 281. Vergelijk WAGENAAR, VIII. 208.

Het is van groot belang op te merken, dat Wilkes deze democratische inzichten voor het einde van den zomer herriep, en langzamerhand tot de staatkundige leer, door Holland voorgestaan, overhelde. Hij berichtte de Koningin den 12en Juli 1587, dat, ingeval zij de heerschappij weigerde, 'deze zou blijven berusten bij hen, *die daarop volgens de wet aanspraak hebben*, dat is, *niet bij de groote menigte*, maar bij vijftig of zestig personen in elke stad of plaats, die men Vroedschap noemt.' - 'Indien de graaf van Leicester,' zeide hij, 'trachten mocht om eenigen uit die Vroedschap af te zetten, zoo als het gerucht zegt dat zijn plan is, zal hij daarmede de rust van het gansche land op het spel zetten, zich zelven in groot gevaar brengen, en al de opofferingen van Hare Majesteit voor de verdediging van dit land doen verloren gaan. Men vergist zich, als men denkt, dat het gemakkelijk zal vallen, de groote menigte te eeniger tijd met zulk een geweldadigheid tegen de Staten te doen instemmen; want de overheden van alle groote en kleine steden zijn reeds gewaarschuwd, en houden een waakzaam oog op ieder, die zich binnen hun rechtsgebied roeren mocht.'

'Het middel,' ging Wilkes voort, 'om alle kwaad te voorkomen, dat uit een volksoposchudding zou kunnen voorkomen, bestaat daarin, dat men den ingeslagen weg verlaat, en het voorbeeld volgt van wijlen den prins van Oranje, die niet minder moeielijkheden te bestrijden had dan de graaf van Leicester, en zich toch onzag om de Staten en het volk met elkander in botsing te brengen, maar vijf of zes leden van de Staten, die bij de vergadering het meest in aanzien stonden, voor zich wist te winnen, en door hen op al de overigen invloed wist uit te oefenen, zoodat er in hunne vergaderingen niets besloten werd of ter sprake gebracht, waarvan hij niet vooraf kennis droeg; en wanneer hij hen iets had voor te stellen of te zeggen, trad hij eerst met deze personen in overleg, en vernam van hen, of de zaak ingang en bijval, dan wel tegenkating zou vinden, waarnaar hij zijn gedrag dan regelde. Nooit ondernam de prins iets van belang, zonder de Staten te raadplegen. Het volk denkt thans nog juist zoo als toen, en wil niet aan een eenhoofdig bewind, van wien dan ook, onderworpen zijn.' Wilkes aan de Koningin, 12 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*)

Deze verandering van denkwijze bij den gezant moest hem natuurlijk Leicester's misnoegen op den hals halen; maar het is nauwelijks te gelooven, dat hij den graaf er met zulk een haat en wraakdorst door vervulde, als onbetwistbaar het geval was.

Zoo geslepen en behendig verdedigde Wilkes het gezag van den man, die zijn post in een allerhachelijkst oogenblik verlaten had, en door zijn vertrek de Staten dwong, zelven het roer in handen te nemen.

Want, alles wel beschouwd, berustte het geheele betoog van den engelschen raadsheer op een drogreden. Het volk was onbeperkt heer en meester, zeide hij, en had zijne heerschappij aan Leicester opgedragen. Hoe was die opdracht geschied? Door tusschenkomst van de Staten-Generaal. Zoo lang de graaf dus de onbeperkte heerschappij behield, waren de Staten niet eens vertegenwoordigers van het oppermachtige volk. Die oppermacht van het volk was overgegaan op één engelschen graaf. Deze engelsche graaf was - voor een onbepaalden tijd - naar Engeland teruggereisd. Moest het oppermachtige volk nu maanden of jaren lang wachten, eer het weder kon bestaan? En zoo niet, hoe moest het dan zijn bestaan bewijzen? Hoe anders, dan door de bemiddeling van de Staten-Generaal, die - volgens Wilkes zelven - *door de provinciën en steden gemachtigd waren geweest om den graaf het bewind op te dragen?* Het volk was toch niet anders dan de provinciën en de steden. En de Staten-Generaal waren op dat oogenblik, zoo goed als ooit te voren, bevoegd om die provinciën en steden te vertegenwoordigen, en meer verlangden zij ook niet. Nooit werd door Wilkes, of door iemand anders van Leicester's partij van eene algemeene volksvergadering gerept. Van algemeen stemrecht werd toen nog niet gedroomd. Door het volk bedoelde hij, als hij aan die benaming eenigen zin hechtte, het uiterst kleine deel der landzaten, dat, volgens de engelsche staatsregeling uit den tijd van Elizabeth, de gemeenten vormde. Hij vond goed, veeleer overeenkomstig persoonlijke en staatkundige beweegredenen dan op wijsgeerige

gronden, onderscheid te maken tusschen het volk en de ‘Staten;’ doch uit zijne vertouwelijke mededeelingen blijkt duidelijk, dat hij onder de ‘Staten’ tijdelijke afgevaardigden van de Staten van elke provincie verstond. Maar het was bijna tegen alle beter weten in, als hij die personen verweet, dat zij zich den naam of het gezag toekenden van souvereinen; want het was overbekend, dat zij eer als *afgevaardigden*, dan als *leden* in hunne vergadering zitting hielden, en dat zij gedurig verplicht waren om aan hunne lastgevers, de Staten der afzonderlijke Gewesten, raad te vragen. Het was ongegrond, om Buys, en Oldenbarnevelt, en Roorda en anderen die aan het hoofd der zaken stonden, te brandmerken als overweldigers omdat zij den invloed uitoefenden, waarop hunne begaafdheden, vaderlandsliefde en ondervinding hun recht gaven, en het grauw tegen hen op te hitsen, als tegen dwingelanden en tweedrachtstichters. Evenwel beviel deze handelwijze den graaf van Leicester, daar hij voor de vrijheid des volks geene hoop zag, tenzij dat het volstrekt en onvoorwaardelijk gezag over het volk, in den krijg, in de zeezaken, in de rechterlijke macht en in het burgerlijk beheer, in zijne handen werd gelegd. Dit was de leer, die door de hervormde geestelijken gepredikt werd, omdat het hun gemakkelijk toescheen, onder zulk een regeeringsstelsel, en door de macht van Leicester, de pausgezinden te bannen, hunne onverdraagzaamheid op godsdienstig gebied bot te vieren, de bezittingen der katholieke Kerk voor zichzelf in beslag te nemen, eene staatkundige macht te veroveren, die met de vrijzinniger begrippen der barneveltsche partij in strijd was.

De Staten van Holland, als bezield door de herinnering aan dien grooten martelaar voor godsdienstige en burgerlijke vrijheid, Willem de Zwijger, handhaafden de vrijheid van geweten.

Leicester's aanhangers stonden eene andere leer voor ten aanzien van den godsdienst. Zij hadden bovendien het vaste besluit genomen, geene gelegenheid te laten voorbijgaan, zonder den Staten afbreuk te doen.

‘Daar ik zag tot welke gewelddadige stappen zij overgingen,’ zeide Wilkes tot Leicester, ‘heb ik niet verzuimd, zoowel door verzoek aan *de predikanten* als door brieven aan velen, die uwe lordschap standvastig zijn trouw gebleven, *het volk* omtrent de ondankbare en gevaarlijke handelwijze van de Staten in te lichten. Zij hebben hierin met zulk een goed gevolg gearbeid, dat *het volk* nu wonderwel gestemd is, en zich allerwege laat verluiden, dat, indien ten gevolge van de dwarsdrijving der leden van de Staten, Hare Majesteit er toe gebracht mocht worden om haar onderstand en hare weldaden te staken en uwe lordschap er daardoor ook van afgeschrikt zou worden om terug te keeren, *zij hun den hals zullen afsnijden*.’

Wie het *volk* eigenlijk was, dat door de verkondigers van het Evangelie zoo wonderwel gestemd was om den Staten den keel af te snijden, blijkt niet duidelijk. Het bleek echter wel, dat die geestelijken Leicester's bijzondere vrienden, groote redenaars, zeer vrome mannen, en de souverainen des lands waren. Dit leed althans geen tegenspraak.

‘Uwe lordschap zou verwonderd staan,’ ging de raadsheer voort, ‘indien gij zaagt, hoe het volk - dat nog zoo kort geleden, door de kunstgrepen van die Staten en door het gebeurde met Deventer zoo merkbaar van ons vervreemd was - thans tot zijne vorige verkleefdheid aan Hare Majesteit, uwe lordschap en onze natie is teruggekeerd.’

Wilkes mocht daarenboven den afwezigen landvoogd het streelend bericht overbrengen - waarvan echter de juistheid niet boven allen twijfel verheven was - dat de Staten ‘over deze bedreigingen van het volk zeer in angst verkeerden.’ Oldenbarnevelt kwam echter in den raad om te vragen, wie der leden de Staten beschuldigd had, dat zij 's graven gezag zouden hebben gekrenkt. ‘Wie het zijn mag,’ zeide de advokaat, ‘laat hij rondborstig voor zijn meening uitkomen, en men zal hem antwoorden.’ Die man scheen niet zeer beangst door de dreigende taal, die men het volk in den mond had gelegd. ‘Het is waar,’ gaf Wilkes daarop te verstaan, begrijpende dat hij zelf de bedoelde persoon was, ‘dat gij op eene zeer beleedigende wijze door vele uwer handelingen het gezag van zijne lordschap en van dezen raad afbreuk hebt gedaan, en het hebt vertreden.’

Daarop trad hij in bijzonderheden, en stelde zijne beschouwingswijs over de vraag der staatsregeling in het licht, waarin hij door verscheidene Leicestersgezinden in den Raad werd bijgestaan.

Oldenbarnevelt hield echter op scherpen toon vol, dat de Staten 's lands souverainen waren, en dat het daarom ongepast was, dat *de landvoogd, die aan hen zijn gezag dankte*, hen over hunne handelingen ter verantwoording riep. ‘Het was zoo goed alsof de landvoogden ten tijde van Karel V,’ zeide de advokaat, ‘dien Keizer van de een of andere regeeringsmaatregel rekenschap zouden hebben gevorderd⁽¹⁾.’

Kortom, in den stroeven Oldenbarnevelt met zijn dreigende stem en leeuwenfierheid schenen zich de Staten te verpersoonlijken, en het was alsof hij de heerschappij, waarop zij aanspraak hadden gemaakt, in de vuist geklemd hield. Het mocht moeilijk heeten hem die weder te ontwringen.

(1) Wilkes aan Leicester 12 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk KLUIT, II. 218, volg. BOR, II. XXII. 918, 921, volg. WAGENAAR, VIII. 208.

‘Ik deed wat ik kon,’ zeide Wilkes, ‘*om hun die gedachte aan heerschappij uit het hoofd te praten* en wees hun aan, hoe zij op die dwaling al hunne *willekeurige en ongerijmde handelingen* hadden gebouwd.’

Reeds den volgende avond stelde hij zestien artikelen op, waarin hij trachtte te betoogen, hoe onbehoorlijk de Staten waren te werk gegaan, hoe zij hunne eeden geschonden en 's graven gezag afbreuk gedaan hadden; en hiermede opende hij eene reeks van stukken, die door beide partijen onderling werden gewisseld, en waarin de oorsprong der regeering en de beginselen der godsdienstvrijheid van weerszijden met veel bekwaamheid, maar verschrikkelijk breedvoerig, werden besproken.

Ten aanzien van de godsdienstige kwestie hielden de Staten-Generaal, onder de leiding van Oldenbarnevelt en Frans Franck, bij verschillende gelegenheden, gedurende de zending van lord Buckhurst, mannelijk hun gevoelen staande:

‘De ridderschap en de steden, die de Staten samenstellen,’ zeiden zij, ‘zijn bij lord Leicester voor vijanden van den godsdienst uitgekreten door de baatzuchtige kwaadstichters, die hem omringen. Waarom? Omdat zij de vordering van zekere predikanten om eene algemeene Synode bijeen te roepen, tegen den zin der Staten, en eene reeks van verordeningen met een stelsel van kerktocht, *overeenkomstig hun willekeurig goedvinden*, in te voeren, van de hand hadden gewezen. Dit had wijlen de prins van Oranje, zoowel als de Staten-Generaal, geoordeeld schadelijk te zijn, zoowel voor den godsdienst als voor den Staat. Zij eerbiedigden steeds het verschil van godsdienstige meeningen, lieten alle kerkgenootschappen hunne vrijheid, en *wilden niemands geweten dwingen* - eene handelwijs, die alle staatslieden, bewust hoe de menschelijke meeningen uiteen liepen, noodig hadden gekeurd om broederlijke eendracht te handhaven⁽¹⁾.

(1) VAN METEREN, XIV. 250-253,

De Staten van Holland verzetten zich, onder Oldenbarnevelt's leiding, bij verschillende gelegenheden in dit jaar, ten sterkste tegen pogingen van den kant der Hervormde geestelijkheid om zich met wereldsche zaken te bemoeien. Op een verzoekschrift, dat op staatszaken betrekking had, en door vier predikanten als afgevaardigden van de kerken in Holland was aangeboden, werd bij monde van Oldenbarnevelt geantwoord, dat ‘de Staten zeer goed bekend waren met de zaken, in het verzoekschrift aangerod, en met veel andere zaken bovendien; dat de Staten volstrekt geen minder belang hadden, dan kerken, bij de welvaart des lands, en dat zij daarvoor konden zorgen zonder de hulp van de predikanten.’ De afgevaardigden werden dus vermaand naar huis te gaan, en de Staten de zaken van het land te laten beheeren. (BOR, III. XXIII. 76, 85 volg.).

Eenige dagen daarna werd door de Staten omtrent het verzoekschrift een besluit genomen, dat, in druk gebracht, aan al de steden in de provincie werd gezonden, met bevel aan de overheden, om de predikanten te ontbieden, hun een afschrift ter hand te stellen van het besluit, hen te vermanen om in hunne gemeenten rust en eendracht te bevorderen, en zich liever bezig te houden met bidden, onderwijzen en verkondigen van Gods Woord, maar het beheer der staatszaken over te laten aan de Staten en de overheid.

Het besluit zelf - dat de predikanten een ruw antwoord noemden op een beleefd verzoek - was grootendeels in den geest van Oldenbarnevelt's oorspronkelijk mondeling antwoord gesteld.

Zulke woorden stralen in de duisternis, die den godsdienstigen dampkring toen benevelde, als vlamvend schrift. Bakens gelijken het op den weg der vooruitgang.

Nooit te voren had een geordende staat den geest der Hervorming op zulk een moedige en verstandige wijze gehuldigd. Wel hadden enkele uitstekende mannen, die hun tijd vooruit waren, zulke waarheden verdedigd, maar naar hunne stem scheen niet geluisterd te worden; doch eindelijk had thans een klein, worstelend, nog niet geheel ontwikkeld gemeenebest de rechten van het geweten voor alle menschen - voor pausgezinden en Calvinisten, Joden en doopsgezinden - openlijk afgekondigd: 'het eerbiedigde het verschil van godsdienstige meeningen, liet alle kerkgenootschappen hunne vrijheid, en wilde niemand's geweten dwingen.'

Ten aanzien van de vraag der staatsregeling, openden de Staten hun verhoog met een verbazende ongerijmheid. 'Deze kwaadstokers,' zeiden zij, 'hebben zich bovendien niet geschaamd het wettig staatsrecht der Gewesten te bestrijden, en den graaf van Leicester daartoe aan te zetten; iets *waar in geen achthonderd jaar over getwist is.*'

Hiermede kenden zij inderdaad aan hunne Republiek een eerwaardigen ouderdom toe. Achthonderd jaren voerden terug tot de dagen van Karel *de Groote*, in wiens tijd het wel wat moeite zou hebben ingehad om de kiem van hunne algemeene en provinciale Staten te ontwaren. Dat de constitutioneele regeering - die uit de ridderschap en de vroedschappen der bevoorrechte steden bestond - vierhonderd en zeventien jaren zou hebben bestaan, voordat er de eerste maal een handvest aan eenige stad was verleend, was, op zijn zachtst uitgedrukt, al een zeer losse grond om op voort te bouwen. 'Sedert achthonderd jaren,' zeiden zij, 'werd Holland, met Friesland en Zeeland, door graven en gravinnen geregeerd, aan wie de edelen en steden, als vertegenwoordigende Staten des lands, de heerschappij wettig hadden opgedragen.'

De eerste plaats in Holland en Zeeland, die ooit stadsrechten verkreeg, was Middelburg, dat van graaf Willem I van Holland en gravin Johanna van Vlaanderen in het jaar 1217 zijn charter

ontving. De eerste graaf, die eenig wettig of erkend gezag uitoefende, was Dirk I, dien Karel de *Eennvoudige* bij open brieven ten jare 922 met een deel van Holland begiftigd had. En toch lieten de Staten-Generaal, in een plechtig en welsprekend staatsstuk, in vollen ernst, hun eigen bestaan tot het jaar 787 opklimmen, en beweerden zij van dat tijdstip af in het onbetwist bezit te zijn geweest van de heerschappij, en die voortdurend aan anderen te hebben opgedragen!

Na deze fabelachtige voorafsprak kwam zij op de zaak zelve, die zij met logische juistheid behandelden. 'Het was ongerijmd,' zeiden zij, 'dat de heer Wilkes en lord Leicester, tegen beter weten in, de *personen*, die in de vergadering verschenen, met de Staten zelve verwarden, alsof die personen aanspraak maakten op de heerschappij, of die uitoefenden. Ieder, die had opgemerkt wat er in de laatste vijftien jaren voorgevallen was, wist zeer goed, dat het gezag der Staten niet berustte bij de dertig of veertig personen, die in den Haag bijeen kwamen. De edelen beraadslaagden, op grond van hun oude afkomst en hunne heerlijke bezittingen, onderling over staatszaken, en verschenen daarop ter vergadering, om met de afgevaardigden der steden in overleg te treden. De steden hadden voornamelijk één regeeringsvorm - een college van Raden of Vroedschap, met 40, 32, 28 of 24 leden, van de deftigste uit de geheele burgerij. Zij werden voor hun leven gekozen, en de openvallende plaatsen door de college's zelve uit de poorters aangevuld. Deze college's⁽¹⁾ alleen regeerden de steden, en wat zij verordenden, moest steeds door al de ingezetenen worden opgevolgd, zonder dat daarop ooit eenige inbreuk was gemaakt, of eene enkele stem zich daartegen verheven had. Deze colleges met de vergadering der Edelen, *vertegenwoordigden* onbetwistbaar den ganschen Staat, de geheele bevolking; en zeker was er geen regeering denkbaar, zeiden de Staten, die met grondiger kennis van de behoeften des lands besluiten kon nemen, of met grooter eendracht en gezag het beslotene ten uitvoer kon leggen. Deze colleges in ééne vergadering samen te brengen, kon alleen geschieden door middel van afgevaardigden. Zulke

(1) 'Deze colleges,' zegt de oorkonde, 'zijn zoo oud, als de steden zelve; of althans zoo oud, dat men van hun ontstaan geen geheugen heeft.'

Ook dit was een grove misvatting, want de colleges der Vroedschappen dagteekenden eerst van den tijd van Filips den Goede - slechts ruim eene eeuw vóór de openbaarmaking van dit stuk; en de steden zelve, als geordende gemeenten, waren op zijn hoogst 350 jaren oud. Het laat zich moeilijk begrijpen hoe zulke onnauwkeurigheden konden voorkomen in een staatsstuk, dat overigens met zooveel bekwaamheid was opgesteld.

Vergelijk KLUIT, *Holl. Staatsregeling*, II. 291.

afgevaardigden, door de verschillende colleges gekozen en met behoorlijken last voorzien, werden ter vergaderplaats gezonden. Gedurende den oorlog waren zij steeds gemachtigd geweest om gemeenschappelijk een besluit te nemen over zaken, die de veiligheid des lands raakten. Deze afgevaardigden, zoo bijeengebracht, *vertegenwoordigden* krachtens de hun verleende volmacht de Staten des lands, zonder daarom in persoon de Staten uit te maken, wat ook niemand hunner zou beweerden. ‘Het volk van dit land,’ zeiden de Staten, ‘is uit den aard afkeerig van alle heerschzucht; en in deze rampspoedige tijden, waarin van de bemoeiing met 's lands zaken niets dan vijandschap en wangunst, zonder eenig voordeel, staat te wachten, heeft men deze benoemingen moeten brengen tot de *munera necessaria*. - - Deze regeering heeft, met Gods hulp, Holland en Zeeland in dezen gevaarlijken oorlog tegen zulk een machtigen vijand beschermd, zonder dat er grondgebied verloren ging; zonder oproer onder de burgers of mouterij onder het krijgsvolk; dit kon zij doordat in alles oprecht, en *met open deuren* gehandeld is, en ook doordat zelfs de kleinste steden in de vergadering afgevaardigden en stemrecht hebben.’

Kortom, de staatsregeling der Vereenigde Gewesten was krachtig en regelmatig in haar werking, en had gedurende een menschengeslacht, en onder een geduchten oorlog, goeden dienst gedaan. Volgens rede en recht beoordeeld, was zij over het geheel een heilzame regeeringsvorm, die de onafhankelijkheid en het welzijn des lands en de vrijheid en den eigendom der ingezetenen voorzeker even goed waarborgde, als eenige staats-inrichting hoegenaamd, die er toen mocht bestaan. Er scheen meer heil te hopen, als men dezen vorm van bestuur aanhield, dan wanneer men het stelsel verkoos - dat door Wilkes en Leicester als eene verbetering der oude staatsregeling werd aanprezen - waarbij het volk aangeraden werd om den Staten den keel af te snijden. Dit was ook de meening van lord Buckhurst; hij oordeelde, dat bedreigingen met moord niet het beste middel was om geschillen te vereffen en partijen te verzoenen; en vereffening en verzoening was het doel zijner zending. ‘Den tijd te verspillen,’ zeide hij, ‘met krakeelen en hatelijkheden tusschen de Staten en lord Leicester, in plaats van een leger tegen den vijand gereed te maken, en den geschokten en gescheurden Staat te trachten te herstellen, is niet in het belang van Hare Majesteit.’ Aanhoudend gingen er brieven van hand tot hand rond onder de tegenstanders der hollandsche partij, die Leicester in Engeland schreef, en die de kwaadwilligheid van het gemeen tegen de bestaande regeering nog vergrootten. ‘Door zulke middelen de Staten gehaat te maken,’ zeide Buckhurst, ‘en het volk tegen hen op te zetten, moet ons

groote schade en een ellendig einde der zaak berokkenen. Zijne lordschap denkt er bitter weinig aan, dat dit juist de weg is om alle bestuur te ontzenuwen, en op die wijze alles in verwarring geraakt, en de deur voor den vijand wordt opengezet. Och! wat is het te betreuren, en hoezeer stelt lord Leicester Hare Majesteit in een slecht daglicht, door haar gezag te gebruiken om al zijne ondragelijke misgrepen vol te houden en te rechtvaardigen, en die onder haren naam te verdedigen en te handhaven.. Ik dank God, dat noch de macht, noch de kwaadwilligheid van den landvoogd mij zal afschrikken van alles bloot te leggen, wat mijn geweten mij gebiedt, en wat ten beste van de zaak en van Harer Majesteits dienst geschieden moet. Al was ik ook zeker, dat ik daar het leven bij moest inschieten, toch zou ik in geen van beiden te kort komen: ik moet toch eenmaal sterven en sterven in trouwen dienst aan Hare Majesteit, en met een goed geweten, is verreweg te verkiezen boven het ellendig leven, dat ik nu te lijden heb. Indien Leicester het volk zoo tegen de Staten opzet, om zijne wraakzucht tegen hen te koelen, en indien de Koningin geen betere onderstand verleent, en graaf Maurits en Hohenlo den landvoogd zoo blijven vreezen en haten als thans, welke goede afloop of welke goede diensten zijn er hier dan nog te verwachten?’

Buckhurst was een man van onbesproken rechtschapenheid en van een goede inborst. Hij was overgekomen met de beste bedoelingen jegens den landvoogd; en men heeft gezien, hoe moedig hij hem bij zijne eersle verschijning in de Staten verdedigde. Maar toen hij de kuiperijen en heimelijke lagen van 's graven handlangers ontdekte, kwam hij meer en meer tot de overtuiging, dat er een plan bestond om het staatsbewind omver te werpen, en Leicester werkelijk en onvoorwaardelijk de heerschappij in handen te spelen. Het was niet te verwonderen, dat de Staten zich op eene krachtige verdediging voorbereid hielden.

De sluwe Deventer, Leicester's booze geest, hield niet op den landvoogd, gedurende zijne lange afwezigheid, te verbitteren tegen allen, die de geliefkoosde plannen van zijn meester en van hem dwarsboomden. ‘Uwe Excellentie weet zeer goed,’ zeide hij, dat het land eene volksregeering heeft, daar bij gebrek van een vorst de opperste beschikking der zaken weder aan het volk is vervallen. Datzelfde volk is zoo sterk aan u gehecht, dat het uitstel van uwe terugkomst het tot de uiterste wanhoop drijft. Ieder, die de rechte waarheid wil weten, behoeft zich slechts de angst der Staten-Generaal te herinneren, toen uw misnoegen over den brief van den vierden Februari ruchtbaar werd.’

Deventer verzekerde den graaf, dat indien lord Buckhurst

niet zoo ijverig getracht had om de woede van het volk tot bedaren te brengen, de schrijvers van den brief ‘er moeilijk heelhuids af hadden kunnen komen;’ en dat zij ook nog altijd in groot gevaar verkeerden.

Hij drong ten sterkste bij Leicester aan op de noodzakelijkheid, om onmiddellijk terug te keeren - niet zoozeer wegens den treurigen toestand des lands, dat nu aan een voorloopig bewind was overgelaten en door partijschappen werd verscheurd - als wel om de geringe moeite waarmede hij zich terstond meester zou kunnen maken van de onbepaalde macht. Hij streelde zijn meester door met levendige kleuren de verslagenheid af te schilderen, waarin Oldenbarnevelt, Maurits, Hohenlo en andere lafaards, door zijn plotselinge terugkomst zouden worden gebracht.

‘Indien de leden der Staten en de graven,’ zeide hij, ‘allen zonder uitzondering reeds zoo ontzettend bang voor het volk zijn, zelfs terwijl uwe Excellencie ver weg is, hoe zullen zij dan wel sidderen van angst, als gij hier komt! God, het gezond verstand, de genegenheid van het oppermachtig volk, zijn op uwe zijde. Er wordt in een klein Gemeentebest als dit slechts een wenk, het aller geringste blijk van misnoegen van uw kant vereischt, om mannen, die alleen dapper zijn waar geen zwaarden hen kunnen bereiken, al hun moed te ontnemen. Een grootmoedig vorst, als gij, behoorde terstond de plek op te zoeken, waar zulke lieden aanslagen smeden, en gij zoudt dan de woede der weerspanningen op eens in blootheid zien verkeerden. Menigeen in de Nederlanden zal hoog opgeven van zijn moed om den grootsten en begaafdsten edelman van Engeland te trotseeren, in den waan van hem nimmer weder hier te zien, die bij de jongste geruchten van uwe terugkomst. Edele Heer, er slechts aan denken zou om zijn koffers te pakken, en de plaat te poetsen, of ten minste in zijn schulp te kruipen’.

Maar de wakkere democraat was er volkomen zeker van, dat zulk een grootmoedig heer als zijne Excellencie zijn getrouwe volgelingen niet in den steek zou laten, waardoor hij zulke ‘schurken’ als zijne tegenstanders de zegenpraal zou gunnen, en het ‘oppermachtige volk verongelijken, dat op den eersten wenk van zijne Excellencie gereed zou staan zich met éénen slag van hen allen te ontdoen.’⁽¹⁾

(1) ‘Tel bravera es Pays Bas contre le plus grand et qualifié prince d'Angleterre, lequel il s'assure ne revoir jamais pardeça, qui aux dernieres nouvelles de votre retour, Monseigneur, ne pensoit qu'à trousseur bagage et faire graisser ses bottes, ou du moins se desrober en sa tanière.’ - ‘Mais un prince si tres magnanime ne fera jamais ce tort ny a soy mesme, ni au bon peuple Belgique Point a soy mesme, comme s'il avoit cédé à la bravade *des pousseux*, dout toute sa posterité et histoires et memoires du temps a venir portera l'ignominie. Point au peuple, comme souverain, ne doit recevoir le tort de cette injure, puisque ne luy faut que l'information de vostre mescontentement pour se desfaire en un coup de cest obstacle,’ etc. G. de Prouinck (Deventer) au Comte de Leicester, 22 May 1587. (Britsch Museum; GALBA, D. I. p. 16. MS.)

Hij smeekte daarop den grootmoedigen vorst het voorbeeld van Mozes, Jozua, David en van alle andere groote Keizers, Koningen en veldheeren der Hebreëen, Grieken en Romeinen nate volgen en plotseling op het tooneel te verschijnen, en zijne vijanden aan de heup en dij te slaan. Hij berichtte zijn Excellencie ook, dat, zoo het uitstel nog veel langer duurde, hij alle kans zou verliezen om de macht te herwinnen, omdat het oppermachtige volk het vast besluit genomen had over drie maanden tot de gehoorzaamheid aan Spanje terug te keeren, indien Zijne Excellencie niet bewogen kon worden om hen te regeeren. Zoo ten minste indien er geen anderen weg open stond, konden zij de schurken, die zij haatten, verstrikken, en de plannen verijdelen van Maurits, Hohenlo en sir John Norris, die hij voorstelde als de Driemannen na Julius Caesar's dood.

Den rug te krommen onder het juk van Filips II en de inquisitie, nadat men van beiden zoo gelukkig ontslagen was, zou zeker geen verheven uiting der oppermachtigheid van het volk zijn; en zelfs Deventer had een onheilspellend voorgevoel van de gevolgen van zulk eene stap. ‘Wat zal er dan van onze schoone kerken worden?’ riep hij. ‘Hoe zullen de vorsten, hoe zal de wereld in het algemeen, hoe zullen de geschiedschrijvers dan spreken over de eer der engelsche natie?’⁽¹⁾

Wat de eerste vraag betreft, zoo is het te vermoeden, dat de vooruitzichten der hervormde kerken niet zeer vroolijk zouden zijn geweest, indien de inquisitie drie maanden na dien tijd in Holland en Utrecht weder was ingevoerd. Op de tweede vraag zou de wereld en de geschiedenis naar alle gedachten ten antwoord geven, dat de eer der engelsche natie gelukkig niet geheel en al van zulk een ‘grootmoedig vorst’ als Leicester, en van zijn democratischen eersten raadsman, den burgemeester Deventer afhing.

Dit zijn slechts staaltjes van de dwaasheden die den land-

(1) ‘Il plaira a V. Excell. de nous veoir incontinent Espagnol, ou de nous en conserver par l'empeschement de ce desseing - - Gar il ne peut tomber en aucune imagination raisonnable, en cas que ce dessieng ne se renverse tout subit, que faute d'autorité jointe, un desespoir extreme ne nous rende a l'Espagnol devant l'issue de trois mois. Que sera ce alors de nos pauvres delaissez? Que deviendront ces belles eglises? Que dira le monde, que diront les princes, que diront les historiens de l'honneur de la nation Angloise? Le désespoir enragé du peuple choisira plutot quel parti que ce soit avec l'Espagnol, que d'endurer ceux qui leur aurent renversé le retour de Votre Excellence,’ etc. (Ibid).

voogd voortdurend om de ooren gonsden. Was het vreemd, dat iemand, die zoo naar macht dorstte, die zoo gretig het zoete gif der vleierij indronk, zich door zulke hartstochtelijke taal liet medeslepen? Op een toon van slaafsche vereering toegesproken, overtuigd dat hij de oppermacht maar voor het grijpen had en verzekerd, dat hij slechts een wenk behoefde te geven om zijne vijanden voor zijn aangezicht verstrooid te zien, werd hem elke dwang ondragelijk, en nam hij het besluit om bij zijn terugkeer den invloed der Staten te vernietigen.

Dus had, terwijl Buckhurst zijn best had gedaan om als bemiddelaar het pad te banen voor Leicester's terugkeer, deze zelf met zijne aanhangers in het geheim alle krachten ingespannen om door zijne overkomst tweedracht, misschien burgerkrijg te veroorzaken. De kalmte dus, die de zending van Buckhurst had te weeg gebracht, zou bedriegelijk blijken, hoe veelbelovend zij ook scheen. Men uitte de beste gezindheid, en koesterde die misschien. De staten betuigden groote verkleefdheid aan Hare Majesteit en vriendschappelijke gevoelens voor haren stedehouder; zij verklaarden uitdrukkelijk, dat de nieuwe ambten van Maurits en Hohenlo enkel voorloopige schikkingen waren, die men bij 's graven overkomst kon wijzigen. 'Alles is hier nu tot rust en kalmte gebracht.' zeide Buckhurst; ieder is bereid om lord Leicester te ontvangen en in zijn gezag te berusten, zoodra hij komt.'⁽¹⁾

De twist tusschen Hohenlo en sir Edward Norris was door de krachtige pogingen van Buckhurst in der minne bijgelegd: de graaf was een boezemvriend geworden van sir John, 'tot blijdschap van allen, wien 's lands welvaart ter harte ging;' doch hij had tegen Leicester een doodelijke haat opgevat. Hij liep als een razende op en neer, zoo dikwijls er van 's graven terugkomst werd gerept. 'Als de Koningin het oppergezag mocht willen aanvaarden,' riep hij aan zijn eigen tafel ten aanhoore van een groot gezelschap uit, 'en bereid is in onze zaak oprecht te handelen, dan wil ik haar dienen tot mijn laatsten droppel bloeds, doch als zij de zaak op geene andere wijze wil omhelzen, dan zij tot dusver heeft gedaan, en als Leicester moet terugkeeren, dan ben ik even goed als Leicester, en wil ik nimmer van hem bevelen ontvangen. Ik denk dan zonder mij aan hem te storen, mijn plicht te blijven doen zooals tot nog toe.'⁽²⁾

(1) Buckhurst aan Burghley, 19 April 1587; Wilkes aan Walsingham, 8, 12 en 19 April 1587. Clerk aan Burghley, 12 April 1587. (*State Paper Office MSS.*)

(2) Verslag van een onderhoud tusschen lord Buckhurst en graaf Hohenlo, 17 April 1587. (*British Museum*, GALBA, C. XI. 345. MS.); Otheman aan Walsingham, 23 Maart 1587; Wilkes aan Walsingham, 29 April 1587. (*State Paper Office MSS.*)
'Hohenlo is hun Hercules,' zeide Wilkes, 'en een man, die tot elk wanhopig stuk in staat is en zich geheel en al door Oldenbarnevelt en Paulus Buys laat leiden, die (nl. Buys) zich op alle mogelijk wijze op lord Leicester om zijne gevangenschap zoekt te wreken.' Wilkes aan de Koningin 12 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*)

Hij verklaarde aan verscheidene personen, dat hij een aanslag had ontdekt, door Leicester gesmeed om hem te doen vermoorden; en die bewering scheen van zooveel belang, dat Villiers den raadsheer Clerk over de zaak kwam spreken. De deftige Bartholomeus Clerk, die weder geheel tegen zijn zin zijn rustig verblijf in den Temple verlaten had, om zich op nieuw onder de kanonnen en trommels te begeven, waarvan zijne ziel gruwde, stond over zulk eene aantijging ontzet. Het was best die geheim te houden, zeide hij, ten minste zoolang men de zaak niet in den grond kon onderzoeken. Villiers was van hetzelfde gevoelen, en dus vertrouwde de raadsheer, uit overmaat van voorzichtigheid, het geheim enkel toe aan - mr. Atye, Leicester's secretaris. Atye vertelde het, zoo als van zelf spreekt, oogenblikkelijk aan zijn meester - zijn meester vertelde het in groote woede, aan de Koningin en Hare Majesteit zond, in de hitte der koninklijke verontwaardiging over dezen nieuwen hoon, haren gunsteling aangedaan, woedende brieven aan hare gezanten, aan de Staten-Generaal, aan iedereen in de Nederlanden zoodat de bewering van Hohenlo het onderwerp werd van een eindeloos gekijf. Leicester, in hevige drift ontstoken, kreet de beschuldiging voor een onbeschaamde logen uit, die moedwillig was bedacht om hem gehaat te maken, en zijn terugkeer te beletten⁽¹⁾.

Ontwifelbaar was het gansche vertelsel niets dan een tafelpraatje; maar de graaf zou nog feller op Leicester gebeten zijn geweest, dan het geval was, indien hij geweten had, wat er op datzelfde oogenblik werkelijk voorviel.

Terwijl Buckhurst zich in Utrecht bevond, en daar naar de 'deftige aanspraken' van de kapiteins der schutterij luisterde, en op statige feestbanketten vriendschapsbetuigingen wisselde met den graaf van Meurs, ontving hij plotseling een brief in cijferschrift van Hare Majesteit. Daar hij er den sleutel niet toe bezat, ontbood hij Wilkes uit Den Haag. Wilkes was zwaar ziek; doch de boodschap luidde, dat zijne tegenwoordigheid dringend en terstond gevorderd werd, zoodat hij het bed verliet om naar Utrecht te reizen. Bij de ontcijfering bleek de brief

(1) 'Effect of what passed between dr. Villiers and Bartholomew Clerk, touching the discontentment of Count Hohenlo.' 22 Mei 1587. (*State Paper Office MS.*) Wilkes aan den lord kanselier, 3 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk de brieven van Leicester aan Sonoy en van Buckhurst aan Treslong, hij BOR, II. XXII. 192 GROEN VAN PRINSTERER, Archives I, 63, 68, 69.

een bevelschrift in te houden van de Koningin, om Hohenlo in de eene of andere goedgezinde stad te lokken, onder voorwendsel van hem te willen raadplegen, en hem daar gevangen te houden, op grond dat hij met den vijand in verstandhouding verkeerde, en op het punt was van het Gemeenebest aan Filips te verraden⁽¹⁾.

Elk die met Hohenlo en de machtige partij in de Nederlanden, waarvan hij een der hoofden was, gemeenzaam bekend was, kon zich licht verbeelden, welke opschudding de geringste poging om dit bevel ten uitvoer te leggen verwekken zou. Wilkes stond ontzet bij het lezen van den brief. Buckhurst voelde de onmogelijkheid om aan den koninklijken wil te voldoen. Beiden wisten wat de oorzaak was, en beiden voorzagen de gevolgen van den bedoelden stap. Wilkes had eenige geruchten gehoord van heimelijke onderhandelingen tusschen Parma's zaakgelastigden te Deventer en Hohenlo, en had die in vertrouwen aan Walsingham medegedeeld, in de hoop dat de secretaris althans tot nader bericht de zaak geheim zou houden. Hij was er verslagen over, dat hem op grond van een los gerucht, dat Buckhurst en hij van lieverlede als volkomen ongegrond hadden leeren beschouwen, zoo onverwacht zulk eene handeling werd bevolen. Hij schreef dus aan Walsingham, dat het opvolgen van Harer Majesteits bevel niet alleen bijna onmogelijk zou zijn, maar, ingeval het gelukte, het bestaan van het Gemeenebest in de waagschaal zou stellen. Wilkes was ook zeer bevreesd, dat den graaf van Leicester de zaak ter ooren zou komen. Hij was reeds gehaat bij dien machtigen edelman en achtte hem in staat om, op welke wijze ook, zijn ondergang

- (1) De brief der Koningin luidde als volgt: - 'Uit een lateren brief, door onzen gezant Wilkes aan onzen secretaris geschreven, zien wij dat hij vernomen geeft, hoe Hollock met den prins van Parma geheime verstandhouding zou hebben. Als dat waar is, staat het te vreezen, aangezien gezegde Hollock in het bezit is van verscheidene der voornaamste steden, waar de bevelhebbers en het krijgsvolk ten eenenmale op zijne hand zijn, dat hij zich laat omkopen om gezegde steden aan den prins van Parma over te leveren, waardoor de vijand des te vaster voet in die landen zou verkrijgen. Wij hebben derhalve goed gevonden, ten einde dit te voorkomen, dat gij met onze dienaars kolonel Norris en Wilkes overlegt welke maatregelen in dit geval gepast zouden zijn. Ons bedunkens zou het wellicht het best zijn, zich van Hollock's persoon te verzekeren; doch alvorens tot de uitvoering daarvan over te gaan, diende er bijzonder zorg te worden gedragen om hem, onder voorgeven van met hem in overleg te willen treden over zaken van groot gewicht, vervat in zekere brieven, die u met grooten spoed door ons waren toegezonden, in eene der steden te lokken, die gij weet dat ons toegedaan en niet op zijne hand zijn; alwaar gij hem, na vooraf wel gezorgd te hebben voor toereikende gronden van beschuldiging, in verzekering kunt nemen, hetgeen wij wenschen dat geschiede in de tegenwoordigheid van enkele der voornaamste personen van het land, die voor goede vaderlanders doorgaan en hij het volk gezien zijn.'

te bewerken. Doch zoo Leicester zich op zijn vijand Wilkes door middel van zijn doodvijand Hohenlo wreken kon, meende de raadsheer, zou die wraak hem dubbel zoet zijn. De Koningin weet wat ik gezegd heb, zoo dacht Wilkes, en dus weet Leicester het ook; en indien Leicester het weet, zal hij zorg dragen, dat Hohenlo er van hoort, en dan: wee mij! Uwe Edelheid weet,' schreef hij aan Walsingham, *'dat Hare Majesteit niets geheim kan houden; en als zij er Leicester kennis van geeft, dan is het mis met mij.'*

Er kwam echter niets van, en de verhouding van Wilkes en Buckhurst met Hohenlo mocht vriendschappelijk blijven. Het was eene les voor Wilkes om behoedzamer te zijn, zelfs tegenover den behoedzamen Walsingham. 'Het waren enkel vermoedens van ons,' schreef Buckhurst; 'God weet, dat niets reden kon geven tot zulk eene afrekening. Wilkes zeide, dat hij het slechts hield voor eene waarschuwing aan het Hof; maar ik denk, dat het hem eene waarschuwing zal zijn - daar hij slechts op gissingen afging, hoe sluw die ook bij ons opgewekt waren.'

Zoo werden door Deventer en Leicester aanslagen gesmeed om het bewind der Staten omver te werpen, terwijl dezen zich met Hohenlo tegen Leicester wapenden; zoo dreigden de heethoofden der volkspartij binnen drie maanden tot de Spanjaarden over te gaan; zoo werd de graaf beschuldigd van het toe te leggen op het leven van Hohenlo, die aanbod zijn laatsten droppel bloeds te storten voor Koningin Elizabeth, terwijl Koningin Elizabeth bevel gaf om Hohenlo als een verrader in de gevangenis te werpen; zoo verwachtte de raadsheer Wilkes zijn dood door toedoen van Leicester en van Hohenlo beiden; terwijl Buckhurst zijn best deed om alle partijen te verzoenen, en Hare Majesteit vruchteloos smeekte om geld over te zenden ten einde den oorlog krachtdadig voort te kunnen zetten, en hare soldaten voor den hongerdood te behoeden.

Want de Koningin volhardde in hare weigering van het voorschot van vijftigduizend pond, haar door de Nederlanden verzocht; terwijl de Staten, in de hoop van daarin te slagen even te voren tot een buitengewone bijdrage van een miljoen gulden hadden besloten, een aanzienlijker som dan zij sedert het begin van den oorlog ooit tegelijk hadden toegestaan. Men moet ook in het oog houden, dat al de kosten van den oorlog op Holland en Zeeland drukten; de provincie Utrecht, waar men zoo geneigd was om aan Leicester een onbeperkt gezag op te dragen, en de macht der Staten-Generaal te vernietigen, bracht volstrekt niets op; sedert het verlies van Deventer viel er uit die even weinig te trekken als uit Gelderland en Overijssel, waar de Spanjaarden ook het gansche grondgebied brandschatten en de ingezetenen tot zulk eene armoede brachten, dat zij voor de Unie zoo goed

als niets waren. Was het dan vreemd, dat de Staten van Holland en Zeeland, die zodoende den ganschen last des oorlogs hadden te torsen, misnoegd waren over den haat, dien de zoo edelmoedig door hen beschermde zuster-provinciën tegen hen koesterden? Was het onnatuurlijk, dat Oldenbarnevelt, Maurits en Hohenlo gezind waren om Leicester's heerschzucht te breidelen, die steeds gevoed werd door hen, die als het ware op hunne kosten leefden?

De Koningin weigerde echter de vijftigduizend pond, ofschoon Holland en Zeeland er wel honderdduizend hadden toegestaan. ‘Geen enkel betoog dat van onkosten spreekt zuchtte Walsingham, kan er hier worden verduwd.’

Het was niet door te geringen aandrang van den kant van den secretaris van Staat en van lord Buckhurst, dat het voorschot werd afgeslagen. Men verzocht der Koningin, ten minste geld over te zenden voor hare troepen, die sedert de laatste zes maanden geene soldij hadden ontvangen. ‘Als gij het geld in uwe schatkist houdt,’ merkte Buckhurst aan, ‘brengt het u geen rente op, en - wat alle aardsche bedenkingen doet wijken - het is het eenige middel om velen uwer getrouwe onderdanen in het leven te houden, die anders dagelijks zullen omkomen. Hunne ellende door gebrek aan leeftocht en geld vervult mijne ziel, dat betuig ik voor God, met zulk een spijt over wat zij reeds leden, dat mijn hart heeft bij de gedachte dat die toestand nog langer zou voortduren; zoodat ik Uwe Majesteit ootmoedig smEEK, om Jezus Christus' wil deernis te hebben met de ellenden, die zij hebben doorgestaan, en eenig geld te sturen, om zoo iets in het vervolg te voorkomen.’

Dit waren roerende woorden, maar geld kwam er niet - onkosten waren niet te verduwen.

‘De eeuwige God,’ riep Buckhurst uit, ‘stemme er uw hart toe, om aan het verzoek der Staten om de leening van vijftigduizend pond gehoor te geven, en dat spoedig; want de gevaarlijke toestand, waarin de Staat hier verkeert, en de krachtige en snelle toebereidselen van den vijand dulden geene minuut uitstel, zoodat zelfs dien onderstand na lang beraad toe te staan, even goed is als dien kortaf te weigeren.’

Hij hing vervolgens een levendig tafereel op van het vermogen der Nederlanden om het bedreigde engelsche rijk te ondersteunen, tenzij men door uitstel beide Staten te gronde richtte, door de provinciën den vijand in handen te geven.

‘Hunne menigte uitmuntende havens,’ zeide hij, ‘hun groot aantal schepen en zeelieden, hunne steden, die onneembaar zouden zijn als zij in handen waren van een vermogend vorst die ze wilde verdedigen, en eindelijk de gunstige ligging der kust, zoo dichtbij en tegenover de engelsche - zie, de dage-

lijksche aanblik van dit alles, gevoegd bij den zoo diepgewortelden nijd van Uwen zoo machtigen vijand, die deze gewesten zoekt te heroveren - deze voordeelen, die zich aanhoudend in mijne overdenkingen komen mengen, van zooveel belang zijn voor uwe eigene veiligheid en die van uwen staat, noodzaken mij, door mijne groote liefde en verplichting jegens Uwe Majesteit, ernstig *tot u te spreken, te schrijven en te weeklagen*, uit vrees dat, als de gelegenheid, die nu nog aangeboden wordt, voorbij zal zijn, dit gezegende middel tot uwe verdediging, dat Gods genadige beschikking in de hand heeft gegeven, voor goed verloren zal gaan, en nooit weder zal kunnen aangevat worden.'

Edel, verstandig en krachtig was deze opwekking; doch zij bleef vruchteloos. Was Leicester - vol van zijn kleingeestige plannen om in Utrecht te regeeren, en het bestuur der Gewesten te veranderen - niet de eenige, wien de Koningin aan wilde hooren? En stond haar oor niet in dat allerhachelijkst oogenblik tevens open voor Alexander Farnese's verraderlijke vredesvoorslagen, die invloed genoeg hadden om het gedruisch van al de toebereidselen voor de onoverwinnelijke vloot te verdooven?

Zes maanden waren er verlopen sedert Leicester's vertrek uit de Nederlanden; zes maanden lang waren de provinciën, die hij verlaten had in een toestand, die in regeeringloosheid had kunnen overslaan, door het wijs bestuur der Staten-Generaal behouden gebleven; zes maanden lang hadden de engelsche soldaten geene soldij ontvangen van hunne Vorstin; en thans had zes weken lang de rechtschapene, welbepaalde, onverschrokken maar zachtzinnige Buckhurst zijn best gedaan om alle partijen tot elkander te brengen en de Nederlanden tot een onneembaar bolwerk te vormen voor het engelsche Rijk. Maar zijne pogingen werden door de Koningin miskend: zij was nog buiten zich zelve over de verongelijkingen, die de Staten Leicester hadden aangedaan. Zij was verontwaardigd, dat haar gezant zich met zulke flauwe verontschuldigen over den brief van den vierden Februari had tevreden gesteld; dat hij niet meer genoegdoening had geëischt voor de onbeschaamde overtreding van 's graven bevelen gedurende zijne afwezigheid; dat hij de schendige handelingen der Staten verschoond had; kortom, dat hij gewillig was geweest om te verzoenen en te vergeven, waar hij had moeten razen en schelden. 'Gij verbeeldt u, schijnt het,' zeide Hare Majesteit, 'dat een krachtiger handelwijs de zaken zou verergerd hebben tot mijn nadeel en daarom vindt gij het beter de wonden met water te wasschen dan met azijn, terwijl wij integendeel wenschten dat gij beter zoudt hebben geweten, hoe zwerende wonden eer door bijtende dan door verzachtende middelen te genezen zijn. Uw eigen oordeel had u moeten leeren, dat zulk een flauwe en zachte manier van handelen tegenover

zulk een ondankbaar en roekeloos volk als de gezegde Staten zich jegens ons hebben betoond, juist de weg is om hunne verachting te doen toenemen.’

Het was den gezant wellicht te vergeven, indien hij meende, dat er nooit aan bijtende middelen of azijn gebrek zou wezen, zoolang de koninklijke tong en pen zoo goed haar werk konden verrichten, als de ongelukkige hollandsche afgevaardigden bij hun jongste gehoor te Greenwich hadden bemerkt, en als haar eigen gezanten in de Nederlanden thans voortdurend ondervonden⁽¹⁾. De Koningin was bijzonder verontwaardigd, dat de Staten den toon hunner brieven aan den graaf verdedigden, op grond dat hij hun een vinnigen brief had geschreven. ‘Doch gij kunt licht hunne valsheid inzien, wanneer zij dit een vinnigen brief noemen,’ zeide Elizabeth, ‘want hij behelst geen enkel bitter of scherp woord, noch iets dat naar berisping zweemt, maar is vol ernst en vriendelijke vermaning. Er behoorde een erkentelijk antwoord op te zijn gekomen; dat kunt gij hun gerust verwijten.’

De Staten dachten ongetwijfeld, dat het verlies van Deventer en de daaruit gevolgde, nagenoeg reddelooze toestand van drie der zeven Gewesten een weinig bitsheid van hun kant wel zou verontschuldigen; en zeker was het niet van hen te vergen dat zij den landvoogd voor zijne ernstige en zachtzinnige vermaningen dankten, daar hij zich door zijn geheimschrift van den 24sten November geheel verantwoordelijk had gesteld voor de ramp, die zij betreurden.

Zij liet haar hoogste verontwaardiging blijken tegen Hohenlo, die, zoo als zij zeer goed wist, voortdurend een doodelijken haat tegen Leicester bleef koesteren. Vooral verbitterde het haar, niet zonder reden, dat de graaf den landvoogd van een moordaanslag had beticht. ‘Dat iemand, die door ons gekoesterd is en opgekweekt, en dien wij aan de wereld getoond hebben boven al onze overige onderdanen met buitengewone gunst te bejegenen, en wiens diensten wij daar te lande hebben gebruikt in zulk een aanzienlijken post, als hij daar bekleedde, van zulk een afgrijselijke en laaghartige misdaad beschuldigd wordt,’ zeide de Koningin, ‘moet niet alleen het aanzien van lord Leicester, maar ook onze eigen eer kwetsen. En daarom vinden wij goed, dat gij, zoo het voortduren onzer gunst u lief is, door alle mogelijke middelen, zooals ondervragen van graaf Hollock, of wien anders ook, tracht te ontdekken en uit te vorschen, op welken grond deze boosaardige aantijging zou kunnen rusten;

(1) De Koningin aan Buckhurst, 3 Mei 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. 1. 4, MS.)

want wij hebben reden om te denken, dat zij enkel arglistig uitgedacht is om 's graven komst tegen te houden, en hem er van af te schrikken om daar te lande voortaan dienst te doen.'

En daarin had de Koningin ongetwijfeld gelijk. Hohenlo was voornemens om, als het kon, 's graven bewind in de Nederlanden onmogelijk te maken. Van het praatje was echter niets waar, en al wat men met het naarstige 'uitvorschen' ooit ontdekken kon, en de eenige bekentenis die men Hohenlo ooit kon afwringen was de meening, door hem geuit, dat, indien hij met Leicester naar Engeland was gegaan, 'het misschien slecht met hem zou zijn afgelopen.' Doch men was in Holland gewoon alles te zeggen wat men dacht: er heerschte groote vrijheid van tong en pen; en daar Leicester, terecht of ten onrechte, altijd onder verdenking had gelegen van sterke liefde voor sluipmoord, was het niet zeer te verwonderen dat zulk een roekeloos man als Hohenlo zonder veel terughouding zijne meening te dien aanzien liet blijken. 'Het aantal misdaden, die men mij heeft toegedicht;' zeide Leicester, 'zou onvoltallig zijn geweest, indien men niet bij al de overige nog deze lasterlijke aantijging had gevoegd⁽¹⁾.' Het is mogelijk dat moord, vooral vergiftiging, in die dagen eene alledaagscher zaak was dan thans. In alle geval is het zeker, dat beschuldigingen van dergelijke misdaden alles behalve zeldzaam waren. Het gebeurde dikwijls dat menschen die een doodvijand hadden plotseling stierven, en anderen rabbelden daar naar hartelust over. Op een en hetzelfde oogenblik werd Leicester beschuldigd van moord plannen niet alleen tegen Hohenlo, maar ook tegen Thomas Wilkes en graaf Willem Lodewijk van Nassau. Een trompetter, die in Friesland was gevangen genomen, had even te voren bekend, dat hem door den spaanschen stadhouder van dat Gewest, kolonel Verdugo, een moordaanslag op graaf Willem Lodewijk was opgedragen, en dat vier andere personen gelijken last hadden ontvangen. De graaf schreef daarover aan Verdugo, die de aantijging met verontwaardiging loochende. 'Als ik van zulk een plan gehoord had,' zeide de Spanjaard, 'zou ik u integendeel hebben gewaarschuwd; gelijk ik het bij dezen doe.' Hij meldde daarop, als iets dat hem uit onbetwistbare bronnen bekend was, dat de graaf van Leicester op dat oogenblik moordenaars in dienst had, om graaf Willem Lodewijk het leven te benemen. Wat den trompetter betrof, voegde hij er bij, die kortgeleden was opgehangen voor de misdaad, door den briefschrijver verondersteld, deze stond algemeen bekend als een krankzinnige. In antwoord hierop dreef Willem Lodewijk den

(1) GROEN VAN PRINSTERER, I. 63. Vergelijk BOR, II. XXII. 992.

spot met dit voorgeven van krankzinnigheid, waardoor men een aangeklaagde trachtte te verontschuldigen, die zijne misdaad duidelijk en vrijwillig beleden had; terwijl hij de wederbeschuldiging, tegen Leicester ingebracht, met de grootste verachting verwierp. ‘Zijne Excellencie,’ zeide de wakkere kleine graaf, ‘is een deugdzaam edelman, zoo vroom en godvreezend als ik ooit iemand gekend heb. Ik ben volkomen zeker, dat hij nooit zijne vijanden op de onderstelde wijze zou kunnen behandelen, laat staan zijne vrienden. Wat u betreft, God schenke mij de genade dat ik, tot vergelding van dien lagen streek, zulk eenen krijg tegen u mag voeren, als het een echt krijgsman en man van eer betaamt⁽¹⁾.’

Zoo was er ten minste één man - en dat wel een man van het hoogste aanzien - in de Nederlanden, die volkomen vertrouwd op de eer van den landvoogd.

De Koningin las vervolgens lord Buckhurst zeer streng de les dat hij den Staten een oogenblik had durven veroorloven haar een voorschot van 50000 pond te vragen. ‘De vijand’ merkte zij op, ‘is geheel en al buiten staat om zich aan de belegering van eenige stad te wagen.’

De lastbrief van Buckhurst hield echter in, dat, ingeval het millioen van de Staten mocht blijken ontoereikend te zijn om het leger in staat te stellen om den vijand het hoofd te bieden, en ingeval ‘de goede gezindheid van het volk jegens haar eenigszins mocht verzwakken, ten gevolge van hare weigering om hun in dezen hunnen nood eenigen redelijken onderstand te verleen, hij dan - als uit eigen beweging - te verstaan moest geven, dat, indien men zich met een voorschot van *tien of vijftienduizend pond* wilde tevreden stellen, hij zijn best zou doen om Hare Majesteit te bewegen, die som toe te staan, onder vast vertrouwen dat hij dit wel van haar gedaan zou kunnen krijgen.’

Wel had Walsingham gelijk, toen hij zeide dat onkosten, van welken aard ook, zwaar te verteren vielen. En toch bezat Elizabeth, zelfs op dat oogenblik, geene onderdanen in Engeland, warmer aan haar gehecht, dan de ingezetenen der Nederlanden, die zoo vurig als ooit wenschten om hun grondgebied aan haar rijk getrokken te zien.

Na eene verzekering van hare genegenheid voor Leicester, die door niemand betwijfeld werd, omdat zij de Staten andermaal duchtig had afgegrauwd en Buckhurst ter dege de les gelezen had tot dank voor zijne welgeslaagde pogingen om de zaken op een gezonder voet te brengen, bracht zij den gezant

(1) Brieven van Verdugo en graaf Willem Lodewijk, bij BOR, III. XXIII p. 11.

tot afscheid nog een steek toe, met dit naschrift: 'Er is weinig verschil tusschen een dwaas, die geen verstand gebruikt omdat hij het niet bezit, en een ander, die het niet gebruikt als het hem te pas kan komen.' Ook Leicester viel Buckhurst hevig aan. De gezant was er in geslaagd om Hohenlo met de gebroeders Norris te verzoenen, en had sir John overreed om Leicester de vriendenhand te reiken, mits hij er zeker van was, niet te worden afgewezen. Evenwel vond de graaf in dit verlangen naar verzoening nieuwe reden om tegen Buckhurst uit te varen. 'Ik zou lord Buckhurst hebben toegejuicht,' zeide hij, 'indien de zaak tusschen hem en Norris had gestaan; maar ik moet des te meer voor mijne eigene eer zorg dragen, hoe meer ik anderen gezind zie om die te krenken. Gij hebt, om u ronduit de waarheid te zeggen, weinig dank van mij verdiend door mij in dier voege met hem gelijk te stellen, wiens hoogste waardigheid daarin bestaat dat hij mijn kolonel is, en die eens mijn dienaar was en door mij geholpen is aan alle eervolle betrekkingen, die hij heeft mogen verwerven.' En zoo moesten ondernemingen van groot gewicht, waarmede het behoud van Holland, van Engeland, van het geheele Protestantisme nauw samenhang onbeslist blijven, opdat een enkel persoon - de gunsteling der Koningin - zijn kwade luim zou kunnen botvieren. De verachting door een onbeschaamden rijksgroote gekoesterd voor een uitstekend bevelhebber, de zoon van een baron en wiens moeder de geliefde vriendin harer Vorstin was, moest het bestaan van groote Staten op het spel zetten. Kan men dan nog langer twijfelen aan den invloed dien bijzondere personen, ten goede of ten kwade, op het lot van gansche volksstammen uitoefenen, als men de karakters en handelingen van Elizabeth en Leicester, Burghley en Walsingham, Filips en Parma, nauwkeurig onderzoekt, en de uitwerking er van in al haar omvang tracht na te gaan?

'En ik moet nu, vindt Uwe lordschap,' ging Leicester voort, 'in denzelfden Raad zitten met dezen kwant, die zich tot heden toe nog niet verwaardigd heeft, van mijne ontevredenheid op hem kennis te nemen; die zelfs niet over zich heeft kunnen verkrijgen wat naar mijne meening aan zijn meerderen niet kwalijk zou hebben gestaan, om te zeggen dat het hem leed deed dat ik ontevreden op hem was; om mij te verzoeken mijn oordeel op te schorten, totdat hij òf met mij spreken mocht, òf door mij werd aangeklaagd; en dat hij, indien hij dan niet in staat mocht zijn mij te voldoen, schuld wilde belijden en mij alle voldoening geven. Die handelwijs zou zelfs lieden, die hooger staan dan hij, niet tot oneer hebben gestrekt. En zoo moet ik tot het besluit komen, dat Uwe lordschap, te oordeelen naar uwe handelingen, mij onrecht aandoet door zoo

weinig onderscheid te maken tusschen John Norris, die niet lang geleden mijn onderhoorige was en thans nog slechts kolonel is onder mijne bevelen, en mij, alsof wij elkanders gelijken waren. En ik moet mij ten hoogste verwonderen over deze handelwijze, als ik mij uwe belofte van vriendschap te binnen breng, en het gevoelen, dat gij hadt opgevat. - Gij hadt zulk een vast besluit genomen voordat gij van hier vertrokt; doch gij moet na eene kennismaking van weinige dagen al erg zijn ingepakt door de onbekende deugden dier lieden, naar de verandering te oordeelen, die de lof dien zij zich zelve geven in uwe denkwijze heeft te weeg gebracht. Gij wist zeer goed, dat niets ter wereld mij zou bewegen om met John Norris samen te dienen. Uw plotselinge overgang van afkeer tot vooringenomenheid heeft mij dus voor het oogenblik in het ongelijk gesteld. Doch niet alles is goud wat er blinkt, evenmin als elke schaduw een volkomen beeld is. - - Gij wist, dat hij niet met mij kon dienen, maar gij moest mij wel voor een onbestendig mensch, of wel een zeer onnoozele ziel houden, om, na al wat ik met u besproken had, zulk een weg in te slaan als gij deedt.⁽¹⁾ Hij voelde zich echter sterk door de gunst van Hare Majesteit. Hij wist, dat hij haar gunsteling bleef, zonder dat tijd of omstandigheden daarin de minste verandering konden te weeg brengen, en hield er zich verzekerd van, zoolang zij beide in het leven gespaard bleven, zijne vijanden met hare hulp in de uiterste duisternis te kunnen werpen. Wee over Buckhurst, en Norris, en Wilkes en alle anderen, die met zijne vijanden samenspanden! Zij mochten vluchten voor zijn opkomenden toorn! En voorwaar, zij wenschten niets vuriger dan dat want zij kenden Leicester's haat voor giftig. 'Hij is minder vaardig in het vergeten, als in het wreken,' zeide de arme Wilkes. 'Zulk een geweldige en machtige tegenstander zal mij in ongenade doen vallen en ten verderve brengen'⁽²⁾.

'Het is voldoende,' ging Leicester voort, 'dat Hare Majesteit met mijne handelingen tevreden is, en mij dus naar ik vertrouw, genadig behandelen zal. Wat de verzoeningen betreft, die gij daar hebt tot stand gebracht, die zijn mij waarlijk recht naar den zin geweest; want gij hadt mij te voren uwe gezindheid kenbaar gemaakt, en ik had er in toegestemd, ik had brieven ontvangen van graaf Maurits en van Hohenlo, met betuigingen van onderdanigheid en vriendschap; maar in uwe

(1) Leicester aan Buckhurst. (Het zoo even aangehaalde MS.) De brief is gedagteekend uit Croydon, met de aandoenlijke onderteekening: 'Uw arme vriend, R. Leicester.'

(2) Wilkes aan Walsingham, 13 April 1587 en aan den lord kanselier, 3 Juni 1587. (*State Paper Office MSS.*)

jongste brieven zegt gij nu, dat zij voor de reden van hunnen weersin tegen mij zijn uitgekomen en dat gij die niet vermeldt omdat gij mijne terugkomst zoo spoedig verwacht.’

De graaf kende het geheim echter zeer goed; had de verstandige Bartholomeus het niet geheel in vertrouwen medegedeeld aan Atye, die het onverwijd zijn meester had overgebracht? ‘Het voorgeven dat ik voornemens zou zijn, Hohenlo om te brengen,’ riep Leicester, ‘is opzettelijk verzonnen om mij toornig te maken. Ik wil het daar niet bij laten blijven. Wie het hebben uitgestrooid moeten streng gestraft worden. En hoewel ik den toelag van deze booze list zeer goed doorzie, zal zij de uitwerking niet hebben, die men er van verwacht. Neen, Mylord, het is een gemeene, een valsche, leugenachtige schelm, van welken landaard en wie ook, die deze snoodheid heeft uitgedacht. Graaf Hohenlo weet dat ik hem nooit reden gegeven heb, om zoo iets van mij te vreezen. Ik had middelen en gelegenheid genoeg gehad om hem het land uit te krijgen, als ik dat gewild had. De groote laagheid, waarvan men mij thans beticht, haat en verfoei ik, en Gods rechtvaardig oordeel mag mij straffen, als zij slechts een oogenblik bij mij opgekomen is. Dit alles bewijst overvloedig hoe mooi Wilkes het met mij gemaakt heeft, die gehoord had dat mij zulk een vuige en gemeene smet werd aangewreven, en mij er in het minst geen kennis van gaf. Maar ik vertrouw, dat Uwe lordschap hieromtrent van Hare Majesteit bevelen zal ontvangen, daar de zaak haar eigen eer raakt en mij, haar geringen knecht en dienaar, zoo innig ter harte gaat als iets ter wereld en zoo wil ik de zaak ook opvatten en er mij doorheen zien te slaan.’

Wij hebben gezien hoe nauwgezet Buckhurst had getracht om in zulk een allermoeilijkste zending zijn plicht te doen. Was het wonder, dat iemand, van zulk een gemoedsgestel als hij, ontmoedigd werd nu hij niets dan hoon en smaad inoogstte van de hoogmoedige Vorstin, die hij diende en van den onbescheiden gunsteling, die haar raad beheerschte? ‘Ik verzoek Uwe Lordschap,’ schreef hij aan Burghley, ‘ten minste één oor voor mij open te houden, en mij niet haastig te veroordeelen, eer gij mijne verantwoording hebt gehoord. Want zoo ik ooit Hare Majesteit eenigen meldenswaardigen dienst heb bewezen of bewijzen zal, dan was het gedurende mijn verblijf hier, door het tevreden stellen van het volk dezer landen, dat bij mijne komst gereed stond elk oogenblik alle goede gezindheid jegens ons te verliezen, en zelfs den eenen of anderen wanhopigen stap te doen. Ondertusschen denkt Hare Majesteit ongunstig over mij, en zij heeft mij veroordeeld zonder mijn antwoord te vernemen. Daarom verzoek ik u dat gij mij helpt om terug te mogen komen, opdat ik niet aldus de gunst van Hare Majesteit verlieze tot

dank voor mijne diensten; want ik heb hier alles, lichaam en geest, verstand, vermogen, door aanhoudende zorg en onrust en hard werken boven mijne krachten, uitgeput.’

Doch behalve de voorschriften, om de zaken in het effen te brengen en de Staten te bestraffen, waarin hij zoo goed geslaagd was en wat hem zoo kwalijk vergolden was, had Buckhurst een nog moeilijker last ontvangen. Hem was bevolen het onderwerp van den vrede met de grootst mogelijke kieschheid, maar zonder uitstel, ter sprake te brengen. Vooraf echter moest hij de voornaamste staatslieden polsen, en hen trachten te bewegen om naar de voorstellen der Koningin in dit opzicht te luisteren, door hen te overreden dat zij zich met de beginselen der Pacificatie van Gent moesten tevreden stellen, en dat het voor de vereenigde gewesten eene wanhopige zaak was den oorlog met haar machtige tegenpartij nog een oogenblik langer voort te zetten.⁽¹⁾

Met den grootsten weerzin had Buckhurst die bevelen zijner Vorstin uitgevoerd. Het scheen kinderachtig om tot de Hollanders

- (1) ‘Daar wij niet lang geleden van uwe diensten hebben gebruik gemaakt in een voorgenomen vredesverdrag tusschen den Koning van Spanje en ons, door tusschenkomst van den hertog van Parma - - zenden wij u afschriften van de brieven, ons door den hertog geschreven, en van die welke Champagny aan den controleur heeft gestuurd - - Wij hebben gelast om den hertog het verdrag van Gent, anno 76, te herinneren - - dat onder 's Konings bekrachtiging in 1577 werd afgekondigd - - daar wij billijke reden hebben om te hopen, dat, indien de Koning tot den vrede geneigd is en de hertog dien ook wil bevorderen, zoo als hij voorgeeft, hij te bewegen zal zijn tot zulk eene verdraagzaamheid, als in het gemelde vredesverdrag is vervat. Nu is het uwe taak, de gemoederen van het volk dier landen in zulk eene stemming te brengen als gij het geschiktst zult oordeelen om het met die mate van verdraagzaamheid genoeg te doen nemen. Daarom moet gij, als uit u zelven, als iemand wien het welzijn dier landen ter harte gaat, met sommige goed gekozen inwoners, die gij bij ondervinding als goede vaderlanders hebt leeren kennen, in overleg treden - - en hun voor oogen stellen, hoe onmogelijk het hun is, door hunne hooge belastingen, waaronder het volk toch reeds zoo gebukt gaat, den oorlog vol te houden, en zulk een machtig en geducht vorst als den Koning van Spanje een oogenblik langer het hoofd te bieden; en hoe wij zelven buiten staat zullen zijn om hun voortdurend zulk een onderstand te doen toekomen als de nood van hun Staat zou vereischen. - - Gij kunt hun raden zoowel hun eigen geest als dien van het volk te stemmen tot een redelijken vrede, waarvoor zij, naar uwe meening, geen beter tijdstip zouden kunnen kiezen dan tegenwoordig, daar de Koning van Spanje, zoowel in zijn eigen land als in deze gewesten, *zoo aan den grond raakt* door gebrek aan levensmiddelen en andere benoodigdheden om den oorlog voort te zetten. - - En indien gij zien mocht, dat het de zaak bevorderen zou wanneer gij deze redenen en gronden *uit onze naam* aanbracht, en men daardoor des te eerder te bewegen zou zijn om naar vredesvoorstellen te luisteren, laten wij het aan u over om hierin uw eigen oordeel te volgen,’ enz. De Koningin aan Buckhurst, Mei 1587. (*State Paper Office MS.*)

van de Gentsche Pacificatie te spreken. Dat gedenkwaardig verdrag was tien jaren geleden een der groote bewijzen van vooruitgang, een der groote daden van Willem de Zwijger geweest. Krachtens die Pacificatie was aan de twee provinciën Holland en Zeeland de openbare uitoefening van den Hervormden godsdienst verzekerd, en was overeengekomen dat de heimelijke uitoefening dier gezindheid in de andere gewesten oogluikend zou worden geduld, totdat de Staten-Generaal met goedvinden van Filips II, daaromtrent anders zouden hebben geordineerd. Doch was het waarschijnlijk dat thans, nadat men het gezag van Filips plechtig had afgezworen en de Hervormde eeredienst in al de Gewesten de openbare heerschende godsdienst geworden was, de geheele Republiek tot de spaansche heerschappij zou terugkeeren en zich tevreden stellen met zulk eene verdraagzaamheid als goedgekeurd kon worden door eene vergadering, die openlijk betuigde den katholieken Koning te zijn toegeedaan?

Buckhurst had de Koningin bij herhaling, in warme en krachtige taal, voor Spanje's oogmerken gewaarschuwd. 'Nooit werd er een goede vrede gesloten,' merkte hij op, 'zonder dat er een geweldige oorlog was voorafgegaan, en het zwaard in de hand is altijd de beste pen om de vredesbepalingen voor te schrijven.'

'Indien ooit een vorst reden had, ging hij voort, om te denken dat hem aan alle zijden onzekerheid en gevaar omringden, dan hebt gij, geëerbiedigde Koningin, de allerbillijkste reden om dat niet alleen te vreezen, maar vast en zeker te gelooven. De Paus zint er dagelijks op, hoe hij uw volslagen ondergang kan tot stand brengen; de fransche Koning heeft u reeds met zijne wraak bedreigd, en ofschoon ik om de reden, die hij op den voorgrond zet, niet geloof dat er veel gevolgen te wachten staan, moet men echter blind zijn om niet den doodelijken wrok tegen u te begrijpen, die om andere oorzaken diep in zijn hart zetelt. De Koning van Schotland kan, niet alleen om zijne verwachtingen voor de toekomst, maar ook door zijn overmoed, een gevaarlijk nabuur voor u worden geacht. De Koning van Spanje wapent zich en spant al zijne krachten in, om u en uw rijk te gronde te richten. En indien het Indische goud zelfs den Koning van Denemarken heeft omgekocht, en hem spaanschgezind maakte wat ik zeer vrees, waarom wil dan Uwe Majesteit, als gij de wachtvuren uwer vijanden allerwege rondom u flikkeren ziet, *niet uwe schatkist ontsluiten en schatten opofferen, om waardige mannen bij te staan en schepen en krijgsvolk uit te rusten tot uwe verdediging, daar de schallen den vorsten slechts tot dat einde dienen, en, hoe welverzekerd of hoogopgestapeld zij ook in de kisten liggen, hen op geenerlei wijze kunnen verdedigen?* De eeuwige God, die de harten der Koningen regeert, moge Uwe geheiligde Majesteit neigen en brengen tot dat, wat het meest overeenkomstig is met Zijnen

geprezen wil en met uw welzijn, gelijk ik vertrouw dat Hij doen zal, uit genade voor Uwe Majesteit en het gansche engelsche Rijk, op wier verderf men het zoo heeft toegelegd.'

Was dit de taal van een kwalijkgezinden intrigant, die de ware belangen van zijn vaderland aan zijne eigenbaat opofferde en zich door zijne handelingen de welverdiende bestraffing en ongenade van zijn vorst op den hals haalde? Of was het veeleer de edele raad van een oprecht staatsman, een vriend van zijn vaderland, een getrouw dienaar der Koningin, die door den dampkring van valscheit heen, waarin hij zijn werk moest doen, met zeldzame scherpzinnigheid de geheime voornemens ontdekte van hen, die toen de wereld in rep en roer zochten te brengen?

Geen andere keus werd Buckhurst echter gelaten, dan te gehoorzamen. Het spreekt van zelf dat zijne voorbereidende pogingen moesten mislukken; doch hij kondigde Hare Majesteit aan, dat hij voornemens was, binnen kort, volgens haar wensch, de zaak voor de vergadering der Staten te brengen.

Doch Elizabeth, die thans het onverstandige van haar plan en het voorbarige van haren stap begon in te zien, keerde zich tegen haren gemachtigde en bestrafte hem voor zijne gehoorzaamheid, gelijk zij meestal placht te doen, zoodra het bleek dat gehoorzaamheid aan haren wil haar in vergelegenheid had gebracht.

'Na uwe brieven te hebben gelezen, zeide zij, 'waarin gij ons zoo breedvoerig uitmeet wat gij op het punt van den vrede hebt verricht, - - vinden wij het vreemd dat gij daarmede nog verder wilt gaan. En hoewel wij u vollen en ruimen last hadden gegeven om de zaak in het openbaar ter sprake te brengen, had toch uw eigen oordeel, met het oog op de moeilijkheden en gevaren, die gij zelf inzaagt dat een voorstel daaromtrent zou veroorzaken, u moeten bewegen om dat tot nader bevel uit te stellen.'

Hare Majesteit gelastte verder den gezant, ingeval hij 'de zaak nog niet in de raadzaal aan de algemeene vergadering had voorgesteld,' die geheel te laten rusten, totdat hij haar verder goeddunken zou hebben vernomen. Zij besloot naar gewoonte, met een eigenhandig naschrift.

'O! overweeg die zaak toch ernstiger,' zeide zij, 'in plaats van haar met zulk een oppervlakkig oordeel te bederven, mijne eer te krenken en u zelven te schande te maken, in weerwil van al uw verstand, gij die vroeger voor te geslepen werdt gehouden om u een goede koop te laten ontglippen.'

Voorzeker kon de Sphinx geen diepzinniger raadsels hebben voorgesteld, dan die welke Elizabeth zoo aan Buckhurst opgaf. Krijg te voeren zonder leger, een leger op de been te houden

zonder soldij; het hart van een geheel volk tot vrede te neigen, dat eenstemmig voor den oorlog was, en dat wel zonder, in vertrouwen of in het openbaar, een woord te mogen loslaten; de Nederlanders gunstig te stemmen voor de Koningin en Leicester, door hun geld en troepen te weigeren, door hen af te grauwen als zij er om vroegen, en hen op den duur beleedigingen te zeggen, wat zij 'bijtende middelen' noemde - dit alles, zonder meer, scheen reeds een zware taak. Indien het niet opvolgen dezer bevelen de zaak zou bederven en den koop zou doen ontglippen, dan was het meer dan waarschijnlijk, dat de zaak bedorven zou worden, en de koop Buckhurst zou ontgaan.

Doch de gezant was geen Oedipus, al was hij zeer gevat en verstandig, en hij zocht de hulp van een wijzen raadsman tegen den kwelgeest, die goed vond zulk een marmeren gelaat te toonen en zoo raadselachtig te spreken.

'Wat den vrede betreft,' schreef hij aan Walsingham, 'heb ik Hare Majesteit het een en ander in cijferschrift bericht, zoodat ik zeker ben, dat men u zal roepen om het te ontcijferen. *Indien gij wist, hoe sterk Hare Majesteit bij mijn vertrek en reeds vroeger - want lang voor dien vrede heeft zij mij reeds in het werk gesteld - mij bevolen, gebeden en gedwongen heeft om de zaak met allen mogetijken spoed te bevorderen; en hoe ik daarentegen haar aanhoudend met de grootste rondborstigheid van zulk een overijling heb zoeken terug te houden, en haar geraden heb om geen vrede te sluiten zonder een machtig leger te velde te hebben; dan zoudt gij zeggen, dat ik nu eerder reden had om haar misnoegen te vreezen, omdat ik te langzaam, dan omdat ik te voorbarig geweest ben.* En wat al de redenen hetreft, die in mijn jongste brieven zijn aangevoerd, die heeft Hare Majesteit dikwijls met mij besproken⁽¹⁾.'

En zoo was het jaar bijna half verstreken terwijl het Gemeenebest van een geregeld bewind verstoken bleef, terwijl Leicester in Engeland zijn wrok bleef voeden en zijne plannen voorbereiden, terwijl de Koningin te Greenwich met Alexander Farnese briefwisseling hield en Buckhurst raadsels toezond, toen de vijand - die, volgens Hare Majesteit, 'geheel buiten staat was om eenig beleg te ondernemen' - plotseling met een aanzienlijke krijgsmacht in Vlaanderen verscheen en Sluis omsingelde. Deze zeehaven, op dat beslissend oogenblik zoowel voor het lot van het Gemeenebest als van Engeland hoogst belangrijk, was ontoereikend van verdedigingsmiddelen voorzien. Het

(1) Buckhurst aan Walsingham, 13 Juni 1587. (Britsch Museum GALBA., D. I. 96. MS.)

was meer dan tijd om een leger te velde te brengen, met een gouverneur-generaal aan het hoofd.

Den 5den Juni kwam de Raad van State in den Haag bijeen. Graaf Maurits, Hohenlo en Meurs waren aanwezig, met verscheidene leden van de Staten-Generaal. Twee voorstellen werden den Raad voorgelegd. Het eerste hield in, dat het volstrekt noodzakelijk was, nu de vijand te velde was gekomen en de belangrijke stad Sluis belegerd werd, dat prins Maurits voorloopig tot kapitein-generaal werd aangesteld, totdat de graaf van Leicester of iemand anders door Hare Majesteit zou worden overgezonden. Het tweede voorstel strekte om het burgerlijk bestuur voor denzelfden tijd op te dragen aan den Raad van State, onder herroeping van al de bepalingen, waardoor de graaf oudershands de macht van den Raad had verkort.

De kanselier Leoninus, 'die deftige, wijze oude man,' bracht de voorstellen ter tafel. Den afgevaardigden van de Staten werd verzocht om zich te verwijderen. De raadsheeren werden uitgenoodigd om hunne stemmen uit te brengen. Buckhurst, die als vertegenwoordiger der Koningin, evenals Wilkes en John Norris, in den Raad zitting had, weigerde te stemmen. 'Dit was eene zaak,' merkte hij verstandig op, 'waarmede hij zich niet kon inlaten, daar hij er geen last toe had van Hare Majesteit.' Ook Norris en Wilkes verzochten, dat men hen van het stemmen verschoonen zou, en bleven, in weerwil van den ernstigen aandrang van den geheelen Raad, in hunne weigering volharden. Daarop werden beide voorstellen door de vergadering goedgekeurd.

Nauwelijks was de stemming afgeloopen, of een engelsche renbode trad de raadzaal binnen met dringende brieven van lord Leicester. Zij werden dadelijk gelezen. De graaf kondigde zijn spoedige terugkomst aan, en beschreef de Staten-Generaal en den Raad van Staten beide te Dordrecht, waar reeds eene woning voor hem in gereedheid werd gebracht. Allen stonden verbaasd; doch niemand meer dan Buckhurst, Wilkes en Norris, daar hun van dit plotseling besluit niets vooraf was medegedeeld en zij nog geen het minste antwoord hadden gegeven op verschillende vragen, die volgens het oordeel van Hare Majesteit noodzakelijk moesten worden opgelost vóór de terugkomst van den landvoogd.

De vergadering werd geschorst tot na den middag, en Buckhurst trad middelerwijl met verscheidene leden van den Raad en der Staten in overleg. Toen de vergadering zich weder verzameld had, drong Oldenbarnevelt uit naam der Staten er op aan, dat de aanstelling van prins Maurits van kracht zou blijven. 'Hoewel uit deze brieven schijnt te blijken,' zeide hij, 'dat Hare Majesteit tot de spoedige terugkeer van Zijne Excellencie be-

sloten had, komt het mij evenwel, daar de raadslagen en besluiten van vorsten dikwijls met de omstandigheden veranderen, niet goed voor dat ons jongste besluit betrekkelijk prins Maurits hierdoor in het minste zou worden gewijzigd.’

Zoo werden, na korte woordenwisseling, beide besluiten, die men des morgens had aangenomen, in den namiddag bekrachtigd.

‘Zoo is,’ zeide Wilkes, ‘Maurits nu opperbevelhebber van de geheele krijgsmacht, *et quid sequetur nescimus*’ [en wat er volgen zal, weten wij niet].

Doch wat er ook verder volgen zou, zeer zeker was het dat Wilkes niet wilde blijven. Zijn groote vijand had zijn ondergang gezworen, en zou thans kunnen kiezen, of hij hem zelf ter dood zou doen brengen, of hem aan den woesten Hohenlo zou overleveren. ‘Wat mijzelven in het bijzonder betreft,’ zeide de raadsheer, ‘voor mij luidt het wachtwoord: *gaan*, wie er ook komt of wegblijft;’ en hij kondigde Walsingham zijn voornemen aan, om zonder verlof te vertrekken, indien het hem niet onmiddellijk uit Engeland werd toegestaan. ‘Als ik langer bleef, zou ik niet met liefkozingen of afscheidsfeesten worden overladen,’ merkte hij op⁽¹⁾.’

- (1) Wilkes aan Walsingham, 8 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*)

Van het oogenblik af dat Leicester in Engeland aankwam, schijnt hij een geweldigen haat tegen den raadsheer Wilkes te hebben opgevat. Evenwel blijkt uit zorgvuldig onderzoek der briefwisseling, dat geen haat ooit onrechtvaardiger was. Wilkes had de waarheid gezegd betrekkelijk de uitgaven, door Engeland en de Staten bestreden, gedurende het eerste tijdvak van 's graven beheer. Hij kon dit niet hebben nagelaten zonder plichtverzuim, en hij gaf deugdelijke bewijzen voor zijne opgaven. Hij deed steeds zijn best om het gezag van den landvoogd op te houden en diens wettige bevelen ten uitvoer te brengen. Later zag hij zich verplicht de nadeelen, die uit 's graven verlengde afwezigheid voortsporen, te berichten, en eindelijk werd hij genoodzaakt tot de bekentenis, dat Leicester bij het volk in het geheel niet gezien was. Hij verklaarde zelfs bij zekere gelegenheid in vertrouwen, dat het daarom wenschelijk zou zijn, dat een andere landvoogd uit Engeland werd overgezonden, die aan de Nederlanders welgevalliger was. Hiermede zijn al zijne overtredingen tegen Leicester opgesomd. Voor de Koningin betoonde hij zich een verstandig, rechtschapen en allerijverigst dienaar; maar hij had zich de vijandschap van haar gunsteling op den hals gehaald, en dat was een onvergeeflijk misdrijf. In Januari reeds begreep hij, dat hij Leicester's gunst verloren had, hoewel hij betuigde dat hij die ‘met verlies van zijn twee voorste vingers zou willen terug koopen.’ Wilkes aan Leicester, 27 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*) Terzelfder tijd beklagde hij zich bij de Koningin, dat, tot loon voor zijn trouwen dienst, zijn leven gevaar liep - een leven dat hij op een betere wijs voor Harer Majesteits dienst veil had. Hij werd binnenslands bedreigd, zeide hij, en buitenslands in gevaar gebracht. - Wilkes aan de Koningin, 30 Jan. 1587. (*State Paper Office MS.*) Eenige maanden later waren de zaken van kwaad tot erger gekomen. Leicester was voornemens zijn wrok aan hem te koelen door middel van derden, die door zijne boosaardige lasteringen tegen den raadsheer waren opgehitst. ‘Waarbij thans het gevaar komt van mijn onbeduidend leven en vermogen te verliezen,’ zeide hij; ‘want een mijner beste vrienden, die met mijn grooten en machtigen vijand gemeenzaam bekend is, heeft mij heimelijk te verstaan gegeven dat hij kort geleden gezworen heeft, dat hij zich op mij zou wreken - hoe of op welke wijze weet ik niet; maar ik heb reden genoeg om te vreezen, als ik het karakter van mijn vijand in aanmerking neem, dat hij zich niet zal tevreden stellen met mij het een of ander kwaad aan te doen, wat ik niet onderstel dat hij zelf doen zou of aan iemand der zijnen opdragen, maar waar hij een derde toe zou aanstoken, waartoe mijne eigen brieven, die ik hem van hier geschreven heb, hem den weg kunnen wijzen, aangezien ik daarin eenige aanzienlijke personen alhier heb gegispt, wegens hunne slinksche handelwijze in strijd met het belang van Hare Majesteit en onze natie. - - Daarom verzoek ik u onderdanig, Hare Majesteit te bewegen om mij spoedig terug te roepen.’ Wilkes aan Hatton, 19 April 1587. (*State Paper Office MS.*) In een brief aan Walsingham van dezelfde dagteekening gewaagt hij van ‘de doodelijke wraak, waarmede hem de graaf met zeer bittere woorden heeft bedreigd,’ en zinspeelt op hetzelfde plan, om die wraakoefening door derden

Doch Leicester had met zijne komst te lang getoefd. Het volk was tot het besef gekomen dat hij, door zijne afwezigheid van zeven maanden in zulk een hachelijken tijd, als het ware openlijk met hen den spot had gedreven. Ook wist men dat de Koningin heimelijk met den vijand onderhandelde en dat Buckhurst op haar bevel sommige personen van invloed hierover in vertrouwen had gepolst. Dit had een diepe, nog onderdrukte verontwaardiging opgewekt. Telkens op nieuw was het engelsch bewind gewaarschuwd voor het gevaar, aan uitstel verbonden. 'Uwe traagheid in het nemen van een besluit,' had Wilkes gezegd, - 'wat ook uwe geheime oogmerken mogen zijn - zal ons spoedig in nieuwe zwarigheden dompelen.' Men hield het er voor, dat er achter de zending van Buckhurst 'een andere bedoeling stak dan voorgegeven werd.' En eindelijk had men den sprong eens voor goed genomen. Het scheen thans onmogelijk, dat Leicester

te laten voltrekken. 'Ik zou mij niet gaarne aan zijne genade willen overgeven,' zeide hij: 'Uwe Edelheid kent hem beter dan ik. - God is mijn getuige, hoe ik sedert zijn vertrek uit deze landen, zoo goed als iemand anders, zijn dank heb verdiend. - Ik wil mijn rechtvaardiging volhouden en bewijzen, dat ik hem bij Hare Majesteit evenveel goede diensten heb bewezen, als aan een ander, die van hier kwam;' en hij verzocht daarop ten dringendste verlof om te vertrekken. Hiertoe was de regeering niet dan met den uitersten weêrzin te bewegen; en Wilkes betuigde luid, dat hij niet langer op zijn post wilde blijven en 'zijn leven dus in de waagschaal stellen, zonder eenig middel van tegenweer' - 'Het is een bitter loon voor mijne trouwe diensten,' zeide hij, 'mij prijsgegeven te zien aan de genade van hen, die den wil en de middelen hebben om, door de voldoening hunner wraakzucht, Hare Majesteit een trouwen en gehoorzamen dienaar en mij het leven te ontnemen op een lage wijze, tot eeuwige schande voor mijn naam, tot blijdschap mijner vijanden, en tot verslagenheid van alle braven, die er door dat voorbeeld van zullen worden afgeschrikt, Harer Majesteit oprecht te blijven dienen,' enz. - Wilkes aan Walsingham 29 April. (*State Paper Office MS.*) En hij verklaarde kort daarna aan Walsingham (15 Mei 1587. - *State Paper Office MS.*), dat als men hem hier aan de genade van zijnen machtigen vijand overliet, hij zich wanneer deze terug kwam, verstouten zou om 'zelfs de gunst van Hare Majesteit er aan te wagen, door naar huis te keeren zonder verlof.' Hij was niet méér beducht voor zijn leven dan voor zijn goeden naam, daar Leicester, naar hij meende, gezworen had hem van beide te berooven. 'Ik bemerk, dat mijn geduchte en machtige tegenstander,' schreef hij aan den lord kanselier op 3 Juni 1587 (*State Paper Office MS.*) 'er voortdurend zijn werk van maakt om mij bij Hare Majesteit in ongenade te brengen; en ik heb reden om te vreezen, dat hij de overhand op mij heeft of krijgen zal, door de goedhartigheid van Hare Majesteit, die haar licht geloof doet slaan aan lieden die bij haar in de gunst staan, en door zijn listige tong. Mij schiet dus niets over uit aanmerking van de groote ongelijkheid, die er tusschen mij en hem bestaat, dan een van beide: of door mijne achtenswaardige vrienden te worden opgehouden, gedragen door mijne rechtschapenheid, of met schande te vallen, tot ontmoediging van allen, die Hare Majesteit in dergelijke betrekkingen zullen dienen.' Zulke woorden schilderen den toestand van het burgerlijk bestuur in Engeland onder de regeering van Leicester en Elizabeth met levendiger kleuren, dan een lange verhandeling het zou kunnen doen.

het volstrekte gezag herkrijgen zou, waarnaar hij haakte en dat hij een korte poos bezeten had. De Staten-Generaal waren onder bekwame leidslieden vertrouwd geraakt met eene macht, die hun door den nood was geschonken, en die zij met goed gevolg hadden uitgeoefend. Het was niet waarschijnlijk dat Holland en Zeeland, die al de kosten van den oorlog droegen, wederom de onbeperkte heerschappij zouden dulden van een vreemdeling, die zich door een kabinetsraad van roekelooze staatslieden liet besturen - waarvan de meesten mannen waren zonder beginselen, en eenige gebleken waren schelmen te zijn - en die in Utrecht verblijf hield, waar men tot de algemeene schatkist niets bijdroeg. Indien Leicester werkelijk kwam, scheen het zeker dat men hem noodzaken zou om de oude staatsregeling te erkennen en het gezag der Staten-Generaal te eerbiedigen. Men had besloten hem flink aan toom te leggen. Wij kunnen ons dus de gewaarwordingen van Oldenbarnevelt en zijne partij verbeelden, toen een vertrouwelijke brief van Leicester aan zijn geheimschrijver - 'den kerel die Junius heet,' zoo als Hohenlo hem noemde - dien men op dit oogenblik onderschept had, hun de gelegenheid verschaft om 's graven geheime gedachten te lezen.

De graaf meldde zijn vertrouweling dat hij op het punt stond om naar de Nederlanden te vertrekken. Hij gelastte hem derhalve er dadelijk werk van te maken om allen, wier goede gezindheid hij kende, ten aanzien van Harer Majesteits en zijne bedoelingen gerust te stellen. En indien door lord Buckhurst of anderen in vertrouwen aan sommigen werd medegedeeld dat de Koningin besloten had met den Koning van Spanje over vrede te onderhandelen en verlangde te weten hoe de Nederlanders daarover dachten, moest hij stoutweg zeggen dat lord Buckhurst nooit

zoo iets was opgedragen en dat Hare Majesteit volstrekt niet had onderhandeld. Zij had slechts een poging gedaan om des Konings bedoelingen ten aanzien van de Nederlanden te vernemen, ingeval er van eenige overeenkomst spraak mocht wezen. Daar zij geen voldoende zekerheid hieromtrent ontving, had Hare Majesteit besloten deze landen voortdurend te blijven beschermen. Dit bleek uit den tocht van Drake tegen Spanje en uit de terugkomst van den graaf met een aanzienlijk getal soldaten, die door Hare Majesteit werden bezoldigd, boven en behalve haar gewonen onderstand⁽¹⁾.

‘Ook moet gij,’ zeide de graaf, ‘hun, die invloed hebben op het volk’ zooals de predikanten der hervormde Kerk ‘zeggen, dat ik terugkeer in het vertrouwen dat zij in het vervolg alle vroegere moeilijkheden zullen doen ophouden, en dat zij mij een wettig gezag in handen zullen geven, zoodanig als noodig is om het gebied over de Nederlanden te voeren, zonder gedwongen te zijn om al de tegenstribbeling en dwarsdrijverij der Staten te verduren, gelijk voorheen. De Staten moeten zich tevreden stellen met de macht te behouden, die zij volgens hunne bewering hebben uitgeoefend onder de stedehouders van den Keizer en den Koning, zonder zich iets meer aan te matigen onder mijn bewind, aangezien ik niets van belang wil doen zonder goedvinden van den Raad, die volgens de wetten des lands uit inboorlingen zal zijn samengesteld. Zeg hun ook, dat Hare Majesteit mij bevolen heeft terug te keeren, indien ik niet van de Staten zulk een gezag kan verkrijgen als vereischt wordt om niet in schijn en alleen op het papier landvoogd te zijn. En ik had gaarne, dat de welgezinden van dit alles onderricht werden, ten einde er niets gebeuren mocht tot hun nadeel en verderf, en strijdig met hunne wenschen.’

Er waren twee sterk in het oog vallende bedenkingen, die men op dit stuk maken kon. Vooreerst waren de Staten, naar zij beweerden volgens recht, en onbetwistbaar feitelijk, in de plaats gekomen van den Keizer en den Koning. Zij waren de Heeren des lands. De graaf wilde, dat zij zich tevreden stelden met de macht, die zij onder de stedehouders van den Keizer hadden uitgeoefend. Dit was zoo goed, alsof men den Keizer, als er over de Nederlanden een bestond, verzocht om zich te beschouwen als onderworpen aan zijn eigen stedehouder. De tweede in het oog springende bedenking was, dat de graaf, als hij zijn gezag met een Staatsraad wilde deelen, er ongetwijfeld op kon rekenen, dat hij dat lichaam zelf zou benoemen - gelijk

(1) Leicester aan Junius, Greenwich, 15 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk VAN METEREN, XIV 255. HOOFT, *Vervolgh*, 249, en vele anderen.

hij vroeger had gedaan - en den leden slechts het recht zou toestaan van te spreken en te stemmen, zonder de macht om aan hunne besluiten uitvoering te geven. Kortom, het liep in het oog, dat Leicester meer dan ooit onbeperkt dacht te heerschen.

Wat het voorschrift betreft om al wat Buckhurst op het punt van vrede had verricht, platweg tegen te spreken, dat was een beweren waardoor bezwaarlijk iemand kon misleid worden, die de brieven van Hare Majesteit en haar schriftelijken last aan haren gemachtigde had gezien.

Het was ook een zeer bedriegelijke handelwijze, waardoor Leicester Buckhurst en de Nederlanders dacht te verschalken, daar zijn eigen geheime lastbrief, die in datzelfde oogenblik werd opgemaakt, hem uitdrukkelijk gebood hetzelfde te verrichten, wat Buckhurst had gedaan. Hem werd ten strengste en ten ernstigste bevolen, om vertrouwden omgang te zoeken met allen die op het 'gemeene slag van volk' invloed hadden, ten einde hen te bewegen om dien invloed bij dat gemeene volk te bezigen ten gunste van den vrede, door hun de ondragelijke oorlogslasten met levendige kleuren te schilderen en hun voor te stellen hoe onvermogen zij waren om tegen zulk een machtig vorst als Filips den strijd vol te houden, en hoe de Koningin door den nood gedrongen was om allen verderen onderstand in te trekken. Hetzelfde moest hij ook aan de Staten-Generaal voorhouden, en hij moest allen, die het aanging, er uitdrukkelijk op wijzen dat, ingeval zij zich door deze redenen niet lieten bewegen. Hare Majesteit het vaste besluit genomen had om de voordeelige vredesvoorslagen, haar door den Koning van Spanje gedaan, aan te nemen en hen aan hun lot over te laten.

Het schijnt nauwelijks te gelooven, dat de brief aan Junius en de last van den graaf slechts weinige dagen in dagteekening verschilden, en uit hetzelfde hoofd waren voortgekomen; toch was dit het geval.

Hij moest insgelijks Maurits en Hohenlo in vertrouwen verzekeren, ten einde den tegenstand dien men van hunnen kant dachtte te voorkomen, dat, ingeval de vrede tot stand kwam, voor hunne belangen zulk eene zorg zou gedragen worden, dat 'zij geen billijke reden zouden hebben, om er afkeerig van te zijn, maar integendeel om er volkomen genoeg mede te nemen.'

Met betrekking tot den aard van zijn gezag, had hij in last om aanspraak te maken op een soort van Dictatorschap in al wat het bevel over de krijgsmacht en het beheer der openbare geldmiddelen betrof. Alle ambten moesten tot zijne beschikking staan. Elke gulden, door de Staten opgebracht, moest hem ter hand worden gesteld, en alleen volgens zijn goeddunken worden besteed. Hij moest insgelijks volmacht hebben om den handel

in levensmiddelen en krijgsbehoefden met den vijand te beletten, en dien met dood en verbeurdverklaring van goederen te straffen.

Indien het een of het ander van deze voorstellen bij de Staten-Generaal tegenkanting vond, moest hij zich tot de Staten der afzonderlijke gewesten en de burgerijen wenden; en zoo het hem onmogelijk bleek 'zich het begeerde gezag te verschaffen', dan had hij in last te zeggen dat 'Hare Majesteit van zins was hen aan hunne eigene wijsheid en verdediging over te laten en den onderstand dien zij hun verleend had in te houden, daar zij duidelijk zag dat de verwarring, die er thans in hun staatsbewind heerschte, op den langen duur hun ondergang moest na zich slepen.'

Beide deze bescheiden kwamen Oldenbarnevelt, door tusschenkomst van Ortel, den zaakgelastigde der Staten in Engeland, in handen voordat de graaf in Nederland aangekomen was⁽¹⁾.

Het spreekt van zelf dat zij het onderwerp werden van driftig gesprek, en overal in het land groote onrust baarden. Buckhurst, diep gekrenkt door de aanmerking op stappen, die hij op uitdrukkelijken last van Hare Majesteit en met den grootsten tegenzin gedaan had, deed een ernstig beroep op de Koningin. Hij herinnerde haar zoo kiesch mogelijk, dat hare eer, zoowel als de zijne, door Leicester's onbeschaamde verloochening van haar gevolmachtigden gezant op het spel stond. Hij verzocht haar te bedenken, 'wat zij met haar eigen koninklijke hand aan den hertog van Parma had geschreven; en hoezeer de eer van hem, Buckhurst, in de waagschaal werd gesteld, indien zij zijne handelingen betreffende den vrede openlijk afkeurde, welke hij op bevel van Hare Majesteit had aangevangen.' Hij bezwoer haar in krachtige taal, te denken aan de gevolgen die het moest hebben, als men het wankelbare gemeen zoo tegen de overheid opruide; aan den verderfelijken invloed, dien men zou ondervinden van het vrijlaten aan de geestelijkheid om de driften van het volk tegen de regeering in vlam te zetten. 'Onder hen, die invloed hebben op het volk,' zeide Buckhurst, 'moeten de predikanten en kapelaans in al de steden verstaan worden, door wie het, naar het schijnt, Mylord's toeleeg is de gewenschte heerschappij machtig te worden.' Hij verzekerde de Koningin, dat dit plan van Leicester, om zich feitelijk in het bezit van de heerschappij te stellen, heillooze gevolgen zou hebben. 'De Staten hebben besloten,' zeide hij, 'daar Uwe Majesteit de heerschappij

(1) Instructiën voor den graaf van Leicester, 20 Juni 1587; met verbeteringen van lord Burghley en den secretaris Walsingham. (*State Paper Office MS.*) Vergelijk BOR, II. XXII. 906, 907. 'In het voorbijgaan,' schreef Leicester aan Burghley, 'zendt Ortel weg; hij is een slechte kerel.' Leicester aan Burghley, 17 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)

weigert, die aan niemand anders op te dragen, daar dat met hunnen eed en den trouw, die zij den lande schuldig zijn, strijdig zou wezen.’ Hij herinnerde haar ook, dat de Staten over 's graven vroeger bewind ontevreden waren geweest, omdat zij meenden dat hij zijn last te buiten was gegaan; en dat zij dus het stellige voornemen hadden om zijn gezag bij zijne terugkomst te beperken. ‘Uwe geheiligde Majesteit kan begrijpen,’ zeide hij, ‘welken invloed dit alles op het onkundig gemeen moet hebben, als men het te verstaan geeft, dat het zijn ondergang zou kunnen veroorzaken, indien hij geen zoo onbeperkte macht in handen krijgt, als hij verlangt.’ Buckhurst meldde haar ook, dat hij den raadsheer Wilkes naar Engeland had afgevaardigd, opdat deze over al die zaken mondeling nauwkeuriger inlichtingen geven mocht, dan schriftelijk geschieden kon.

Het behoeft nauwelijks vermeld te worden, dat Oldenbarnevelt met deze stukken in de hand in den Raad verscheen, en in donderende taal tegen den misdadigen, in knoeierij gewikkelden landvoogd uitvoer, tot de algemeene verontwaardiging eene onrustbarende hoogte bereikte. Gelijk van zelf spreekt werd aan Leicester een valsch verslag gegeven van wat de advocaat eigenlijk had gezegd. Hij zou, volgens dit bericht, het engelsche bewind de bedoeling hebben toegedicht van zich met geweld van de nederlandsche steden meester te maken, om die aan Spanje over te leveren, tegen betaling van hetgeen de Koningin aan de Staten had voorgesloten; en hij zou verklaard hebben, dat hem dit verraad uit den geheimen lastbrief van den graaf bekend geworden was⁽¹⁾. Maar Oldenbarnevelt, had den last-

- (1) Memorie van Burghley's hand, Sept. 1587. Killigrew en Beale aan de heeren van den Raad, 11 Sept. 1587. Leicester aan Burghley, 17 Aug. en 11 Sept. 1587. (*State Paper Office MSS.*)

‘Die kerel van een Barnevelt,’ zegt de graaf in den laatst aangetaalden brief, ‘heeft door deze valsche opgaven bij velen den indruk te weeg gebracht, dat Hare Majesteit vooraf besloten had om vrede te maken buiten deze landen om, en dat ik thans slechts gezonden was om mij meester te maken van het gezag, de sterkten en het krijgsvolk in mijne macht te krijgen, opdat deze mensen, indien zij niet wilden besluiten tot zulk een vrede als Hare Majesteit voorschreef, door de krijgsmacht, waarover ik te beschikken zou hebben, daartoe gedwongen konden worden. Ook bracht hij bij, dat de geringe onderstand, dien ik medebracht, enkel ten doel had mijne macht te vergrooten. Deze uitstrooisels werden ondersteund door het verslag van mijne brieven en instructies, waarvan hij met een nieuwen eed bezwoer dat hij echte afschriften bezat, hetgeen hem ook bewoog om zoo ronduit te spreken. Dit een en ander had zeer veel schijn voor zich en liet zich gemakkelijk aan het gemeene volk wijsmaken; evenwel heb ik de zaak zoo weten te behandelen, dat in spijt van al wat hij van brieven en instructies heeft aangehaald, allen tevreden zijn gesteld, zonder dat ik geloochend heb dat mijn lastbrief zulke woorden inhield, en dat ik zulk een brief geschreven had, en toch hebben wij allen tot de overtuiging gebracht, dat Hare Majesteit jegens hen eerlijke en gunstige bedoelingen koestert,’ enz. - Vergelijk VAN MEETEREN, XIV. 255 *volg.*, BOR, II. XXII. 906, 907. HOOFT, *Vervolgh*, 239 WAGENAAR, VIII. 223, 224.

brief gelezen, waarop wij zoo even de aandacht van den lezer hebben gevestigd, en hij had niets dan de stipte waarheid medegedeeld, die rampzalig genoeg was zonder dat men haar behoefde te overdrijven.

Zestiende hoofdstuk.

Ligging van Sluis. - Hollandsche en engelsche bezetting in die stad. - Brief van Williams uit Sluis aan de Koningin. - IJverzucht tusschen den graaf en de Staten. - Plannen tot ontzet van Sluis. - De zwakke pogingen daartoe mislukken. - De stad geeft zich bij verdrag over. - Intocht van Parma. - Leicester's woede. - Gramschap der Koningin tegen de tegenstanders van Leicester. - Norris, Wilkes en Buckhurst gestraft. - Drake onder zeil naar Spanje. - Zijne bedrijven te Cadix en Lissabon door Elizabeth afgekeurd.

Toen Dante den derden helkreits was doorgetrokken - eene woestijn van gloeiend zand, waar eene menigte slachtoffers van den goddelijken toorn ter neder lag, bovendien gepijnigd door een onafgebroken vuurregen - leidde Virgilius hem uit deze brandende wildernis langs een smallen dijk. Dit pad werd tegen de vlammen beschermd door den damp, die voortdurend uit een ziedende beek opsteeg. Met zulke hersenschimmige bolwerken, voegt de dichter er bij, beschermen de Vlamingen tusschen Cadzand en Brugge hun land tegen de golven der eeuwig dreigende zee⁽¹⁾.

Het was juist bij deze smalle dijken tusschen Cadzand en Brugge, dat Alexander Farnese zich thans nedergeslagen had met al de troepen, die hij te velde kon brengen. Hij had het vaste voornemen de stad Sluis te veroveren; want het bezit dier belangrijke zeehaven was hem onmisbaar als een punt van

(1) Ora cen porta l'un de' duri margini,
E'l fummo del ruscel di sopra aduggia,
Si che dal fuoco salva l'acqua e gli argini.
Quale i Fiamminghi tra *Guzzante* e Bruggia
Temendo 'l fiotto che inver lor s'avventa,
Fanno lo schermo perchè 'l mar si fuggia.
Inferno, C. XV, St. 1, 2,

Vergelijk GUICCIARDINI, *Description des Pays-Bas*, ed. 1582, p. 379. STRADA, II. 487.
BENTIVOGLIO P. II. L. V. 313.

uitgang voor den aanval op Engeland, die thans al de gedachten van zijn vorst en hem bezig hield.

Vlak tegenover de stad lag het eiland Cadzand, weleer een schoone en vruchtbare landstreek, met eene stad en vele bloeiende dorpen, doch thans door den oceaan langzamerhand in een kleine, doodsche zandbank herschapen.

Een binnenlandsch water, dat eenige mijlen zuidwaarts van Sluis zijn oorsprong nam, verdeelde zich in vele takken even voordat het de stad bereikte, en herschiep het omliggende land in een kleinen archipel, met verraderlijke losse zandbanken die bij laag water bovenkwamen en door den vloed werden ondergedompeld voor eilanden; dan werd het dieper en verbreedde het zich tot een aanzienlijken zeearm, en opende zoo voor de stad een ruime haven, en een uitmuntenden, schoon moeilijk te vinden doortocht naar de zee. De net gebouwde en bloeiende stad was door dat doolhof van stroompjes en beekjes zoo omgeven, dat het bijkans even onmogelijk scheen om den weg naar Sluis te vinden, als om het te veroveren. Het had een veilige ligplaats voor vijfhonderd groote schepen, en daarom was zijn bezit voor Parma van het uiterste belang. Behalve door deze natuurlijke verdedigingsmiddelen, werd de plaats ook door vestingwerken beschermd, die met de best aangelegde van dat tijdvak konden wedijveren. Ook bezat zij een sterken wal en vele torens. Er was verder, afgezonderd van de stad, aan den zeekant een zeer sterk kasteel en aan den kant van Brugge een bolwerk, St. Anna genaamd. Een bloote strook droog land was al wat er aan vasten grond in den omtrek van Sluis gevonden werd.

De stad zelve stond op een vasten bodem, doch die bodem was uitgehold tot een menigte van onderaardsche magazijnen, niet tot oorlogsgebruik maar tot kelders ingericht, daar Sluis van oudsher de groote stapelplaats van vreemde wijnen in de Nederlanden was geweest.

Terwijl de eeuwigdurende geschillen tusschen Leicester en de Staten in Holland zoowel als in Engeland hun gang gingen, terwijl de geheime onderhandelingen tusschen Alexander Farnese en Koningin Elizabeth in Brussel en Greenwich langzaam werden voortgesleept, was de hertog, ondanks den berooiden staat zijner troepen en den hongersnood die in de gehoorzame provinciën heerschte, er in geslaagd om een kleine macht van vijfduizend voetknechten en bijna duizend ruiters te velde te brengen⁽¹⁾. Een gedeelte dezer macht had hij gesteld onder het

(1) Parma aan Filips II, 6 Aug. 1587. (*Archivo de Simancas*, MS.)

Deze heirmacht werd in het vervolg aanmerkelijk vergroot. Het is echter onmogelijk het juiste getal op te geven. Farnese vermeldt het niet in zijne brieven aan den Koning, in het archief van Simancas. Strada geeft (II. 489) het getal uit onzen tekst. Roger Williams evenwel zegt in een brief aan Koningin Elizabeth, gedagteekend uit Sluis in het begin der belegering, dat de hertog van Parma acht dagen te voren in persoon voor de stad was gekomen met vier regimenten Walen, even zoo veel Duitschers, tweeënvijftig vendels Spanjaarden, vierentwintig kornetten ruitery en achtenveertig stukken geschut; en dat den volgenden dag een regiment Italianen verscheen, en een regiment Bourgondiërs. Dit zou een geheel opleveren van minstens 17 600 man, meer dan driemaal zooveel als de geschiedschrijver van den hertog opgeeft. R. Williams aan de Koningin, 9/19 Juni 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. I. p. 40 MS.)

bevel van den oudgedienden La Motte. Die uitstekende krijgsman, die zoovele veldtochten had bijgewoond, had den opperbevelhebber verzekerd dat de bemachting van Sluis een licht te volbrengen wapenfeit was. Alexander verklaarde die weldra tot de moeilijkste onderneming, die hij ooit had aanvaard. En toch had hij twee jaren geleden het beroemde beleg van Antwerpen zegevierend ten einde gebracht. Hij sloeg zich met zijn eigen legerafdeeling neder op het eiland Cadzand en versterkte tot dekking van zijne legerplaats de natuurlijke bolwerken, die het eiland reeds in den tijd van Dante tegen de woede van den oceaan hadden beschermd.

Aan den anderen kant was het La Motte op bevel van het legerhoofd gelukt, na een scherp gevecht de St. Anna schans te bemachtigen. Van nog meer belang was de overrompeling van Blankenberg, een kleine sterkte aan de kust, omtrent halverwege tusschen Ostende en Sluis, waardoor de gemeenschap ter zee met de eerstgenoemde stad en daarmee de gelegenheid om den belegerden toevoer te bezorgen, werd afgesneden⁽¹⁾.

Parma had de vijandelijkheden tegen Sluis geopend in den aanvang van Juni; het bevel over de stad was toevertrouwd aan Arnold van Groenevelt, een hollandsch edelman van oude afkomst en beproefde dapperheid. Zijn legermacht was echter zeer klein, daar zij nauwelijks meer dan achthonderd man bedroeg, allen Nederlanders; doch onder hare aanvoerders telde zij verscheidene zeer uitstekende personen, zooals Nicolaas de Maulde, Adolf van Meetkerke en zijn jonger broeder Heraugier en andere welbekende partijgangers.

Bij de nadering van het gevaar had de bevelhebber zich tot sir William Russell gewend, den waardigen opvolger van sir Philip Sidney als bevelhebber van Vlissingen. Hij had van hem een versterking ontvangen van achthonderd Engelschen onder verscheidene uitstekende aanvoerders waarvan de beroemde Waleser

(1) STRADA, II. 488. VAN METEREN, XIV. 254, 255. BOR, II. XXII. 384. HOOFT, *Vervolgh*, 254. Roger Williams, *Discourse of War*, bij GRIMSTONE, *Hist. Netherlands*, L. XIII. 962.

Roger Williams, kapitein Huntley, Baskerville, sir Francis Vere, Ferdinand Georges, en kapitein Hart de voornaamsten waren. Deze vereenigde macht was echter veel te gering, daar er niet meer dan zestienhonderd man voorhanden waren om den wal, die derdehalve mijl in omtrek besloeg, te beschermen, om van de schansen en bolwerken nog te zwijgen.

Doch, hoe dit zij, men verloor geen tijd met vruchteloze klachten. Onophoudelijk werden er schitterende uitvallen gedaan. Eens hield sir Francis Vere - kenbaar aan zijn rooden mantel, en door slechts honderd Engelschen en Hollanders onder kapitein Baskerville ondersteund - den strijd vol tegen acht vendels van het beroemde spaansche legioen el Tercio Viejo, die met de pieken op hem indrongen; hij maakte vele gevangenen, en noodzaakte de Spanjaarden de stelling te ontruimen, waarin zij zich verschansten. Van zijn kant verklaarde Farnese, dat hij nooit van zijn leven zulk een onwrikbaren moed had gezien als zijne troepen bezielde; daar zij, bezig aan de loopgraven, op plaatsen waar de grond land noch water was, aan overstroming door het plotseling openen der sluizen en aan een vernielend vuur van boven uit de schansen blootgesteld, en bovendien gedurig gedwongen tot schermutselingen met een bedrijvigen en onversaagden vijand, toch met de waterdichte kokers - die zij hadden uitgedacht om zich een vasten bodem voor hun werk te verschaffen - het water even bestendig en bedaard bleven oppompen, alsof zij den aller vreedzaamsten arbeid verrichten. Even opmerkelijk was de moed, waardoor zich de belegerden onderscheidden. De vaste bezetting was wel zeer gering, maar de burgers waren dapper en zelfs de vrouwen vormden zich tot eene bende pioniers. Deze amazonenschaar legde, onder twee vrouwelijke aanvoerders, Catharina Rose en Maaiken In den Hert genaamd, eene belangrijke schans aan tusschen het kasteel en de vest, die, als dank aan de bouwlieden, den naam van Vrouwenberg of Venusberg kreeg.

De belegerde bezetting vroeg den Staten en Leicester echter dringend om hulp. Kapitein Hart zwom driemaal door de stadsgracht naar buiten, met brieven aan de Staten, aan den landvoogd en aan Koningin Elizabeth; en hetzelfde gevaarvolle waagstuk werd verscheidene malen door een nederlandsch aanvoerder volbracht. De belegerden waren voornemens hun leven duur te verkoopen; doch het was hun klaarblijkelijk onmogelijk, met eene zoo nietige macht lang tegenstand te bieden.

‘De grond, dien wij te verdedigen hebben, is uitgestrekt, en onze manschappen zijn niet talrijk,’ schreef Roger Williams aan zijne Vorstin; ‘doch wij verlaten ons op God en onze dapperheid. - - Wij denken, met Gods hulp, hunne duinen met bloed te verwen, en elken bunder gronds voor een duizendtal

der hunnen te verpachten. om niet van ons eigen leven te spreken'⁽¹⁾.

De Waleser was geen snoever, en had dikwijls genoeg bewezen dat hij minder van beloven hield dan van doen. 'Wij twifelen er niet aan, of Uwe Majesteit zal ons te hulp komen,' zeide hij, 'omdat wij het eerlijk meenen en rondborstig handelen jegens u en het lieve vaderland; terwijl hij er zeer gepast voor dien tijd bijvoegde: 'Uwe koninklijke Majesteit stelle toch niet al te veel vertrouwen in de vredesmeders. Als zij hun zin hadden zouden zij niet alleen uwe vrienden buitenslands, maar zelfs uw koninkrijk ten verderve brengen.'

Zeker was het niet door gebrek aan welgemeende waarschuwingen van wijze staatslieden en rondborstige soldaten, dat de Koningin zich in het doolhof van eene onderhandeling waagde, waar verraad de uitkomst van zou zijn. Geen heilloozer oogenblik had de Vorstin kunnen kiezen om het oor te leenen aan de stem van den verzoeker, die haar zoo listig wist te bepraten, op hetzelfde oogenblik dat hij de vesting beukte, die tot steunpunt moest dienen voor zijne ondernemingen tegen haar rijk. Dat zij talmde om Leicester, ten minste met een matige hoeveelheid krijgsvolk, over te zenden, was hoogst noodlottig. Het gedrag der Staten - die van de juiste verhouding tusschen de Koningin en Spanje onkundig waren, en haar niet alleen van onoprechtheid, maar van volslagen trouweloosheid verdachten - was evenzeer af te keuren. Er valt niet in het minst aan te twifelen, dat Hollanders en Engelschen beiden Parma zoo knap in de hand werkten, alsof hij zelf hunne daden had bestuurd. Hevig voer de partij der Staten tegen Leicester en zijn aanhang uit, en de engelsche en de hollandsche krijgslieden die in Sluis opgesloten zaten, lieten onophoudelijk klachten hooren over de werkeloosheid of het verraad van Maurits en Hohenlo.

'Zoo graaf Maurits en zijn verachtelijke broeder de admiraal (Justinus van Nassau) te jong zijn om te regeeren, moeten dan Holland en Zeeland hun grondgebied en steden verliezen, opdat zij tot ervaren krijgslieden zullen opgroeien?' vroeg Roger Williams. Voorzeker een vraag van rijken inhoud; doch het antwoord was, dat de wapenen, die de bezetting hadden moeten redden, eer door argwaan en ijverzucht dan door jeugd en onervarenheid verlamd werden. 'Indien deze lage kerels (de Staten) graaf

(1) Parma aan Filips II, 30 Juli/6 Aug. 1587. (*Archivo de Simancas* MS.) STRADA, II. 491. BOR, III. XXIII. 6.

R. Williams aan de Koningin, 9/19 Juni 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. I. p. 40 MS.)

Hollock tot hun werktuig willen maken,’ ging de Waleser voort, ‘om hunne dwaasheid en hun slechte handelwijs te bemantelen en vol te houden, moet daarom Hare koninklijke Majesteit zich daarbij nederleggen? Dit zijn te belangrijke zaken om door mij te worden bespoken; doch omdat ik binnen de stad ben, en voornemens mijn eed aan mijne Vorstin en mijn vaderland met mijn bloed te bezegelen, vertrouw ik, dat Hare Majesteit het mij vergeven zal.’ Voorzeker had de wakkere gelukzoeker, op wien bijkans het halve werk van het beleid der verdediging rustte, wel recht om zijne meening te uiten. Indien hij echter met de volle waarheid was bekend geweest, zou hij die meening denkelijk hebben gewijzigd. En hij schreef te midden van den kruitdamp en het rumoer van den krijg, die dag en nacht werd voortgezet.

‘Gisteren deden wij den vijfden uitval,’ merkte hij op. Sedert ik ten oorlog trok, heb ik dapperder aanvoerders noch bereidwilliger soldaten gezien. Om elf uur rukte de vijand de gracht van onze schans over, met schanskorven op wielen tegen ons geschut gedekt. Wij deden een uitval, bemachtigden zijn schanskorven, doodden den bevelhebber van Damm, twee spaansche hoplieden en een aantal anderen, dreven hen op hun verschansing terug, hielden de gracht tot gisteren avond bezet, en zullen haar met Gods hulp, dezen nacht heroveren, of er anders duur voor betalen. - - Ik geef er niet om, wat er van mij worden mag, als Hare Majesteit, met de overige geachte, goede vrienden, *mij slechts voor een braaf man houdt.*’

Niemand twijfelde ooit aan de braafheid van den trouwhartigen Waleser, evenmin als aan zijne dapperheid; maar hij vertrouwde de oprechtheid van anderen, die arglistiger waren dan hij. Toen hij Hare koninklijke Majesteit tegen de vredesmeders waarschuwde, kon hij onmogelijk vermoeden, dat Elizabeth zelve er de voornaamste van was.

Na verloop eener maand was het werk hoogst vermoeiend geworden. De loopgraven van den vijand waren tot dicht bij de vesten gevorderd, en dagelijks hadden er wanhopige gevechten plaats. De spaansche mijnen waren ook tot de uitgestrekte wijnkelders onder de stad genaderd, en de inwoners schenen door het gevaar bedreigd van een ontzaglijke ontploffing of een algemeenen storm van beneden. Acht dagen lang, bijna zonder ophouden, waren Hollanders, Engelschen, Spanjaarden en Italianen, te midden van die grafgewelven, slechts door een flauw toortslicht beschenen, met piek, pistool en ponjaard, in de ingewanden der aarde, met elkander handgemeen.

Ondertusschen waren de krijgsverrichtingen der Staten verre van prijzenswaardig. De diepgewortelde, niet uit te roeien ijverzucht tusschen de aanhangers van Leicester en de partij van Oldenbarnevelt

had hare uitwerking gedaan. Men stelde geen krachtige pogingen in het werk om Sluis te ontzetten. Men koesterde achterdocht dat de stad, indien het gelukte haar te redden, slechts door den graaf van Leicester zou gebruikt worden als een nieuw punt van aanval, waaruit hij het land zou dwingen om zich aan zijne willekeur te onderwerpen. Mogelijk zou de stad door Elizabeth aan Filips worden overgeleverd, als een deel van den prijs waarvoor zij vrede kocht. In Holland en Zeeland won de meening veld hoe dringend noodzakelijk het was, daar die Gewesten al de kosten van den oorlog droegen, dat zij zich tot de verdediging van hun eigen bodem bepaalden. De achterdocht, tegen de staatkunde der engelsche regeering opgevat, ondermijnde de grondslagen van het verbond der provinciën, en Holland was dus weinig geneigd om te beschermen, wat er nog van Vlaanderen overschoot, en daarmede de macht te versterken van haar, die men thans als vijandin begon te beschouwen⁽¹⁾.

Maurits en Hohenlo deden echter een strooptocht in Brabant, om den vijand van het beleg af te leiden, waardoor Farnese zich gedwongen zag een aanzienlijke macht onder Haultepenne af te zenden, wat zijn kracht niet weinig verzwakte. Maurits was op zijn tocht niet onvoorspoedig; er viel een hevige schermutseling voor tusschen Hohenlo en Haultepenne, waarbij de laatstgenoemde, een der schatbaarste en uitstekendste krijgsoversten aan 's Konings zijde, de nederlaag leed en sneuvelde; de Engelenschans, dicht bij den Bosch, werd ingenomen en die belangrijke stad zelve in gevaar gebracht; daarentegen kwam de macht, waarop Leicester van den kant der Staten rekende om hem te helpen in het ontzet van Sluis, niet opdagen.

Want middelerwijl was de algemeene landvoogd eindelijk door zijne Vorstin teruggezonden naar den post, dien hij zoo lang verlaten had. Hij had zich den 4den Juli (N. St.) van huis begeven, en was twee dagen daarna te Margate aan boord gekomen van de vloot. Hij bracht in de Nederlanden drieduizend man versch voetvolk mede en dertigduizend pond, waarvan vijftien duizend pond eindelijk aan Elizabeth waren afgeperst als een buitengewoon voorschot, in plaats van de zestigduizend pond, waarom de Staten hadden verzocht. Toen hij op zijne reis naar Vlissingen Ostende voorbij zeilde, was de graaf getuige van het aanhoudend schieten tusschen de belegerde stad en Farnese's kamp en kon hij bemerken, dat het werk wel niet met meer ernst kon worden behandeld; want op één enkelen dag werden er meer schoten gewisseld, dan Parma nog ooit

(1) A Brief Report of the Proceedings of his Excellency for the Relief of Sluys, 26 July 1587. (*State Paper Office MS.*) (Kort verslag van wat zijne Excellencie verricht heeft tot ontzet van Sluis.)

van zijn leven in zulk een korten tijd had bijgewoond⁽¹⁾.

Bij zijne aankomst te Vlissingen werd de landvoogd door de ingezetenen goed ontvangen; maar het slechte zaad, zes maanden te voren gestrooid, was welig opgeschoten. De staatkundige kuiperijen en verdeeldheden, de partijen die met elkander in botsing waren, zijn den lezer reeds voor oogen gesteld, zoodat hij thans de uitwerking daarvan zal verstaan. De landvoogd kwam te Vlissingen in een allerbijzonderst oogenblik. Het lot van al de spaansche Nederlanden, van Sluis, en daarmede het slagen van het geheele groote ontwerp van Filips en Parma, hing, om met Farnese te spreken, aan een zijden draad⁽²⁾.

Indien Holland en Engeland in de laatste zes maanden juist het tegenovergestelde hadden gedaan van wat zij deden, zou het mogelijk zijn geweest om de stad te redden en hadden beide landen, door wakkere en vereenigde inspanning, de spaansche mogendheid dien zomer zulk een slag kunnen toebrengen, dat haar kracht voor langen tijd verlamd was geworden, en beide landen betrekkelijk in veiligheid waren gesteld.

In plaats van dit alles namen algemeen wantrouwen en wederkeerige ijverzucht hand over hand toe; Leicester had voor zijn vertrek uit Engeland de Staten te Dordrecht beschreven om hem bij zijne aankomst te ontvangen, maar geen sterfelijk wezen kwam er opdagen. Die leden van den Staatsraad, die hem hun post te danken hadden, kwamen hem begroeten; en Maurits legde een ceremonieel bezoek bij hem af. Een plan tot ontzet der belegerde stad liep enkel op nieuwe tooneelen van twist en verwarring uit. De bevelhebbers binnen Sluis wenschten, dat eene vloot zich met geweld den toegang tot de haven zou openen, terwijl te gelijk het engelsche leger, versterkt door de krijgsmacht, die Leicester bij de Staten had aangevraagd, te land tegen den hertog van Parma zou oprukken. Het was werkelijk het eenige middel om de stad te ontzetten en het plan was volkomen uitvoerbaar; Leicester keurde het goed, de Hollanders schenen er mede ingenomen, de bevelhebbers Groenevelt en Roger Williams drongen er sterk op aan.

‘Ik verzeker u,’ schreef de brave Waleser aan Leicester, ‘als gij hier voor de stad komt, met zoovele galjoten en platbodemde schepen als gij met twee oorlogsschepen kunt binnenbrengen, dan zal geen vijand u den toegang kunnen afsluiten, indien uw zeevolk zich maar een kwart zoo goed wil houden als ik het verscheidene malen van hen gezien heb. Eer zij

(1) Zie de laatstaangehaalde bronnen. Lloyd aan Walsingham, 25 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*) BAUDART. *Polemograph.* II. 96: ‘17 800 schoten.’

(2) Parma aan Filips II, 6 Aug. 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

binnenloopen, zullen wij met onze booten naar buiten komen, en de vijanden grootendeels voor onze rekening nemen, en den uwen toonen, dat er geen bijzonder groot gevaar bij is. Ware mijn arm niet gekwetst dan zou ik in uw voorste booten de haven willen binnenkomen. Doch in weerwil daarvan zal ik, met de andere Engelschen, de vijandelijke booten zoo dicht naderen, dat zij hun grof geschut op ons moesten lossen. Indien Uwe Excellencie die valsche, gemeene kerels (de kapitein bedoelt hier de Staten-Generaal) het oor wil leenen, zult gij eene heerlijke gelegenheid laten verloren gaan. Binnen tien of twaalf dagen zal de vijand zijne brug van Cadzand naar St. Anna hebben voltooid en u dwingen slag te leveren, eer gij deze stad te hulp komt. Laat lord Willoughby en sir William Russell bij Terhoven, recht tegenover Cadzand, landen met vierduizend man, en zich daar aan den zeekant verschansen, opdat hunne schepen hun leeftocht en krijgsbehoeften kunnen toevoeren. Zij kunnen door loopgraven naderen, zonder zich in eenig gevaarlijk gevecht te wikkelen. - - Wij wagen het niet den toestand van de stad verder bloot te leggen, dan kapitein Herte heeft gedaan. Wij moeten van nacht binnen onzen wal in de schans vechten. Gij kunt de wereld verzekeren, dat er hier geen *Van Hemerts* zijn, maar wakkere aanvoerders en dappere soldaten, die met Gods hulp liever hier hun graf willen vinden, dan in het minst de verwachting beschamen, die men van zulke krijgslieden koesteren mag⁽¹⁾.

Vruchteloos echter stelde de bevelhebber der plaats, de kloeke Arnold van Groenevelt, ondersteund door de ruwe en dringende welsprekendheid van Roger Williams, bij den graaf van Leicester en de Staten-Generaal de noodzakelijkheid en uitvoerbaarheid van het voorgestelde plan in het licht; er liep geen vloot de haven binnen. Geen Willem van Oranje kon er meer opdagen om Antwerpen en Sluis te redden, zooals hij het Leiden deed en zijn zoon was nog te jong om het kunstig weefsel van staatslist dat hem omgaf te ontrafelen, of al de krachten van het Gemeenebest op één allergewichtigst doel te richten. Leicester had allen invloed, alle gezag verloren; en toch beantwoordden zijne krijgsbekwaamheden niet aan den eisch der omstandigheden, zelfs al had men hem bereidwillig gehoorzaamd.

Tien dagen duurden de aanhoudende gevechten op de wallen

(1) Williams aan Leicester, 29 Juni/9 Juli 1586. (Britsch Museum GALBA, D. I. p. 152. MS.) Men zal zich herinneren, dat de heer van Hemert de ongelukkige bevelhebber was, die Grave zoo schandelijk overgaf in het eerste jaar van Leicesters landvoogdij.

en binnen de loopgraven nog voort; de plannen tot ontzet van de stad, door den stoutmoedigen zwemmer kapitein Hart overgebracht, bleven steeds onbeproefd, en de stad begon te wankelen. ‘Als de woorden van kapitein Hart ingang hadden gevonden,’ schreef Williams bitterlijk, ‘waren wij geholpen; en als mijne brieven iets hadden uitgewerkt, zou onze verlegenheid niet tot gevaar overgeslagen zijn. Alle krijg wordt het best gevoerd in het gezicht van den vijand. - - In den laatsten nacht van Juni (10 Juli N.S.) drong de vijand op drie verschillende plaatsen in de gracht van onze schans, en zette den strijd in de loopgraven en op den wal acht nachten lang voort. Den negenden beukte hij ons vreeselijk en maakte een bres van honderd voet zoodat men er te paard door heen kon. Dien dag tastte hij ons aan alle zijden tegelijk aan, en leverde een algemeenen storm, bijkans vijf uren achtereen⁽¹⁾.’

De schans was nu verloren, na een wakkere verdediging; en voortaan was het noodig de stad zelve tegen de geduchte overmacht te beschermen. ‘Wij waren genoodzaakt de sterkte prijs te geven,’ zeide sir Roger, ‘maar lieten niets dan puin achter. Maar *hier* willen wij blijven, met het vaste voornemen om er ons te laten begraven, voor wij de geringste smet op onze eer gedooogen.’

Nog was het mogelijk, de stad met eene vloot te hulp te komen. ‘Ik verzeker u,’ zeide Williams, ‘dat uwe bevelhebbers en zeelieden hun plicht niet doen, wanneer zij niet zonder groot verlies binnenraken; maar gij moet bedenken, dat *dat men geen oorlog kan voeren zonder zich bloot te stellen aan gevaar*. Wat gij voornemens zijt te doen, wij bidde u, doet het haastig, en houdt u verzekerd, dat wij als kloeke, brave mannen willen sterven. Uwe Excellencie zal er wel aan doen den ouden president Meetkerken te bedanken voor de braafheid en dapperheid van zijn zoon⁽²⁾’.

Graaf Maurits en zijn natuurlijke broeder, de admiraal, deden thans eene poging om de stad van den zee kant ter hulp te komen; maar volgens het beweren van Leicester's aanhangers bleven zij talmen en uitstellen. Hoe het zij, zeker is het dat

- (1) Williams aan Leicester, 9/19 Juli 1857. (Britsch Museum GALBA, D. I. 179. MS.)
Vergelijk BOR, VAN METEREN, HOOFT, BENTIVOGLIO, STRADA, HARAEUS en veel anderen.
- (2) R. Williams aan Walsingham, 6/16 Juli 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. I. p. 179. MS)

Vergelijk *Discourse of War*, by GRIMSTONE, XIII. 963. ‘Waarlijk, al de Hollanders en Walen, ‘zeft sir Roger, ‘hebben zich standvastig, vastberaden en dapper getoond, inzonderheid de wakkere kapiteins Meetkerke en Heraugiere.’ Hij roemt ook bijzonder de dapperheid van Huntley, Udall, Scott, Ferdinando Gorges, St. Leger en Nicholas Baskerville.

zij niets volbrachten. Eindelijk had Parma de brug voltooid, waarvoor men zoo gevreesd had. De haven was nu ingesloten door een sterken houten wal, op schepen rustend, volgens een soortgelijk plan als dat der vermaarde brug, waarmede hij twee jaren geleden de Schelde had gebreideld; en Sluis was dus van alle gemeenschap met de zee afgesneden. Thans werden er op last van Leicester branders uitgerust - eene zwakke navolging van Gianibelli's drijvende vulkanen - en er werd afgesproken, dat men ze met het eerste opkomend getij tegen de brug zou afzenden. Het scheen echter alsof een gunstig oogenblik zich maar niet wilde voordoen en ondertusschen verklaarden de ingezetenen van Vlissingen uit eigen beweging, dat zijzelfven eene vloot wilden uitrusten en daarmede de haven van Sluis binnenloopen⁽¹⁾. Doch de Nassau's zouden, naar men beweerde, groote ontevredenheid hebben laten blijken, dat laaggeboren burgers zich verstoutten om zich met zulk een gewichtige onderneming te bemoeien, die van rechtswege aan hun geslacht toekwam⁽²⁾.

Zoo verstreek de maand Juli onder allerlei twisten en tegenstrijdige plannen, terwijl de stad haast niet langer te houden was.

Want het beschieten had zijn doel niet gemist; achttien dagen lang hadden de burgers met wie er van de bezetting over waren op de wallen geleefd, zonder hun post te verlaten, waar zij aten, sliepen en dag en nacht vochten. Van de zestienhonderd Hollanders en Engelschen waren er slechts zevenhonderd over. Eindelijk zonden de belegerden een bode af, die de stroomen moest doorzwemmen en den Staten brieven brengen om te berichten dat zij de stad niet langer konden verdedigen. Er was een bres in den muur geschoten, wijd genoeg om honderd man naast elkander door te laten. Sluis was inderdaad reeds gevallen, en men kon de waarheid geen oogenblik langer ontveinzen. Indien er niet binnen een dag of twee hulp daagde, zou de be-

- (1) A Brief Report of the Proceedings of his Excellency etc. Willoughby, Russell, Pelham en anderen aan de heeren van den Raad, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) 'Burgers van Vlissingen boden hunne diensten aan, die men dankbaar aanvaardde; doch toen men zich tot graaf. Maurits en den admiraal Nassau wendde om wat zij noodig hadden, schenen die diep in hun eer getast, dat zulk een belangrijke onderneming zou worden overgelaten aan personen van lagen stand, in plaats van dat men die toevertrouwde aan hen, die bereid waren er alles voor te wagen. Zijne Excellencie gaf toe, uit vrees hun aanstoot te geven. - - Maurits verklaarde, dat de onderneming onmogelijk was, zonder betere middelen, waaruit duidelijk blijkt, dat alles er op was toegelegd om de zaak op de lange baan te schuiven, tot het te laat zou zijn om de stad te redden,' Willoughby, Russell enz. aan de heeren van den Raad. (Het laatst aangehaalde MS.)

zetting verplicht zijn om zich over te geven; maar zij verzekerde uitdrukkelijk dat allen, krijgslieden en burgers, mannen en vrouwen, zich verbonden hadden om de stad op honderd plaatsen in brand te steken, tenzij dat hun de eervolste voorwaarden werden toegestaan, en dan gezamenlijk de poorten uit te rukken tot een uitval, vast besloten om zich door den vijand heen te slaan of bij die poging te sneuvelen. De bode, die deze stukken over zou brengen, verdronk; doch zijne brieven werden gered en vielen Parma in handen.

Op hetzelfde oogenblik beproefde Leicester eindelijk om het beleg te doen opbreken. Hij bracht drie- of vierduizend man van Vlissingen, en zette die te Ostende aan wal; van daar trok hij op Blankenburg voort. Volgens zijne onderstelling zou hij, als hij die kleine haven kon bemachtigen en daardoor den hertog alle gemeenschap met de zee afsnijden, den spaanschen bevelhebber noodzaken om het beleg, zoo al niet op te breken, ten minste te schorsen om hem slag te leveren. Ondertusschen zouden Maurits en Hohenlo hierdoor gelegenheid hebben om den toegang tot de haven van Sluis met geweld te openen. Die gevolgtrekkingen waren volkomen juist; doch ongelukkig bracht Leicester zijn eigen plan niet behoorlijk ten uitvoer: indien de graaf op Blankenburg vasten voet had gezet, zou Parma - zoo als deze naderhand zelf verklaarde - genoodzaakt zijn geweest om het beleg op te breken⁽¹⁾. Leicester nam de buitenposten van de sterkte zegevierend in; doch zoodra Farnese zijn voornemen bemerkte, zond die eenige vendels af, met bevel om den vijand zoo lang bezig te houden, tot de opperbevelhebber in persoon, met zooveel volk als hij maar missen kon, hun te hulp kwam. Tot Farnese's groote verrassing evenwel waren de Spanjaarden nauwelijks in het gezicht van den vijand gekomen, of de graaf, die zich verbeeldde, dat hij door het geheele leger van den hertog onder dien beroemden veldheer werd aangevallen, en zich voor zulk eene ontmoeting niet sterk genoeg rekende, nam in allerijl naar zijne booten de wijk, scheepte zijn troepen zoo snel mogelijk weder in, en zeilde naar Ostende terug.

Den volgenden nacht zou men volgens afspraak de branders op de brug afzenden, en moest de vloot de haven binnenloopen. Één brander dreef een eind ver op de brug af, en ontplofte zonder eenige uitwerking te doen. Leicester liet zich in een boot rondom de vloot roeien, hield het toezicht over het peilen en onderzoeken van het vaarwater, en spoorde tot haast bij die voorbereidselen aan; maar toen het beslissend oogenblik naderde kwamen de loodsers, die op zich genomen hadden om den tocht

(1) STRADA, II. 538, *seq.*

te besturen, aan boord van zijne pinas en weigerden kortaf, zich met de onderneming in te laten, die zij thans voor onmogelijk verklaarden⁽¹⁾. De graaf was woedend op de loodsen, op Maurits, op Hohenlo, op den admiraal van Nassau, op de Staten en op iedereen; hij raasde en tierde en sloeg zich op de borst doch alles te vergeefs. Zijn drift zou den vorigen dag beter van pas zijn gekomen, toen hij tegenover de Spanjaards stond, dan thans tegenover het zeeuwsche bootsvolk. Maar een aanval door de vloot alleen, zonder dat die door een voorspoedige krijgsweging te land werd ondersteund, werd voor onuitvoerbaar verklaard, en weldra zag de wanhopige bezetting van Sluis de vloot, die hun ontzet moest aanbrengen, van rondom aftrekken, en langzamerhand aan den gezichteinder verdwijnen. Het lot der stad was hiermede beslist. Men trad met Parma in onderhandeling, die, naar wij gezien hebben, onderricht was van hun wanhopig voornemen, ingeval de eervolste voorwaarden hun niet werden toegestaan, en hun die dan ook toestond. Het werd der bezetting vergund met vliegende vaandels, brandende lonten en geladen vuurwapenen, met pak en zak uit te trekken. Wie zich uit de burgerij aan de regeering van Spanje en de Katholieke Kerk wilde onderwerpen, mocht ongehinderd blijven; wie liever verkoos te vertrekken, dien werd een redelijken tijd gegund om zijne zaken af te doen⁽²⁾.

‘Wij hebben bijna acht honderd man gekwetst en gedood,’ zeide sir Roger Williams. ‘Wij hadden geen kruid meer om het nog twee uren uit te houden. Er was een bres van bijna vierhonderd schreden breed, een andere van zestig en een derde van vijftig, waar een man te paard door heen kon. Wij hebben achttien nachten met ons allen die bressen verdedigd. Hij schonk ons een eervol verdrag. Al had het bestaan van Engeland er aan gehangen, dan hadden wij, ten koste van ons leven, de plaats geen drie uren meer kunnen verdedigen; want de helft der wallen was in zijne macht, en wij hadden volstrekt geene pioniers, behalve ons zelve. Wij werden opgeofferd aan de achtteloosheid van hen, die ons thans hunne gramschap toonen⁽³⁾.’

(1) Lloyd aan Walsingham, 27 Juli/6 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) Brief Report etc. Lloyd aan Walsingham (boven aangehaald). Leicester aan Walsingham, 12 Aug. 1587. Willoughby en anderen aan de heeren van den Raad, 12 Aug. 1587. Leicester aan dezelfde, 12 Aug. 1587 en aan Burghley, 27 en 13 Juli en 17 Aug. 1587. F. Needman aan Walsingham, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MSS.*) - Vergelijk BOR, VAN METEREN, HOOFT, HARAEUS, BENTIVOGLIO, STRADA, ROGER WILLIAMS, *ubi supra*. WAGENAAR, VIII. 225-227. BAUDART. *Polemograph*. II. 96 en vele anderen.

(3) Williams aan Leicester, 5 Aug. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. I. p. 214. MS.)

Met zijn zwaar gedeukten vergulden helm en zijn duchtig geplukten grooten vederbos was Roger Williams op den vijfden Augustus getuige van Parma's intocht binnen de gewonnen stad. Alexander groette met in het oog vallende achting den officier die hem bij naam zoo goed bekend was, en noodigde hem met eenige vleierende opmerkingen uit om in spaanschen dienst te treden en aan een veldtocht tegen de Turken deel te nemen⁽¹⁾.

‘Mijn degen,’ antwoordde de rechtschapen Waleser, ‘behoort aan Hare Majesteit Koningin Elizabeth, boven en voor alle anderen. Als Hare Hoogheid mij niet langer noodig heeft, staat hij den Koning van Navarre ten dienst.’

De hertog, die hiermede zijne vraag voldoende beantwoord achtte, verzocht sir Roger hem kapitein Baskerville te wijzen - die zeer kenbaar was aan eene pluim, welke die van den Waleser nog in grootte overtrof - en omhelsde dien officier, toen hij hem werd voorgesteld, in tegenwoordigheid van zijn geheelen staf. ‘Geen vorst in Europa heeft een dapperder man in zijne dienst, dan dezen Engelschman,’ riep Alexander, die groote krijgsmansdeugden, zoowel in het vijandelijk leger als in het zijne, naar waarde wist te schatten⁽²⁾.

De bezetting trok uit, Sluis was spaansch, en een ruime haven, vlak tegenover de engelsche kust, was Parma in handen gevallen. Sir Roger Williams werd door Leicester afgevaardigd om de treurige tijding aan de engelsche regeering over te brengen, en de Koningin werd verzocht den braven Waleser in waarde te houden, en hem ten minste aan een paard te helpen, daar hij zelf nog niet eens rijk genoeg om een zadel te koopen. Het doet pijn, te moeten verklaren dat het den kapitein niet gelukken mocht om het paard te verwerven⁽³⁾.

(1) Needman aan Walsingham, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) Roger Williams, by GRIMSTONE, LXIII. 962.

(3) ‘Ik verzoek u bringer dezès, sir Roger Williams, goedgunstig te zijn; want hij verdient, dat men hem in waarde houdt. Hare Majesteit zal hem, naar ik vertrouw, helpen en, zoo deze oorlogen voortduren, hem spoedig terugzenden, na hem eerst van een paard te hebben voorzien; want hij heeft geen geld genoeg om zich een zadel aan te schaffen. Leicester aan Walsingham, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*) Evenwel, indien men het bericht van kapitein Needman gelooven mag, was zelfs Williams eindelijk een voorwerp geworden van 's graven ijverzucht en achterdocht, wegens de vleierende aanbiedingen, die Farnese hem had gedaan. ‘De hertog van Parma,’ zegt Needham, ‘had door alle mogelijke middelen sir Roger Williams pogen te winnen, zonder er in te slagen, hoewel hij meende dat de harde behandeling, die hij van den graaf ondervonden had, hem aanleiding zou geven om zijn partij te verlaten. Themistocles (Leicester) had hierdoor groote ijverzucht opgevat, en zich niet ontzien om sir William Russell te waarschuwen, dat hij voor Williams op zijne hoede moest zijn, als voor iemand, die de oorzaak van zijn ondergang zou worden, en liet zich, naar het schijnt, in denzelfden geest uit tegen lord North en sir William Pelham. - - Genoemde heer (Williams) stond zeer verbaasd, dat zijn trouwe diensten de oorzaak zouden worden van zijn onherstelbaren ondergang, en dat men hem voor een verrader van zijne Vorstin hield. Hij wenschte weder te huis te zijn, op voorwaarde van hier nooit weder de wapenen te behoeven te dragen; want hij kende het karakter van Themistocles en wist, dat deze geen middel onbeproefd zou laten om zijn goeden naam ten gronde te richten,’ enz. Het gesprek van den Waleser met den hertog is in den tekst meegedeeld. ‘De graaf van Essex,’ schreef Williams later, ‘belooft mij, dat Hare Majesteit iets voor mij zal doen. Het valt mij echter moeilijk dit te gelooven; want ik kan van Hare Hoogheid geene ondersteuning krijgen. Ik verzoek Uwe Excellencie onderdanig voor mij te verzoeken, dat men mij òf iets geve, òf mij zonder iets ontsla. - - Ik vrees, dat de zaken hier niet zoo goed zullen uitvallen, als gij wenschen zoudt. Als Uwe Excellencie hier was, zou Hare Majesteit meer doen. Hoe meer hoe beter. Zonder uwe tegenwoordigheid durven uwe vrienden hun

De graaf voer als een bezetene tegen Hohenlo, Maurits en de Staten uit, en schreef het verlies van Sluis enkel toe aan verzuim en partijzucht van hun kant. Wat sir John Norris betrof, hij verklaarde dat, wat die in deze zaak had misdreven, hem in den tijd van Koning Hendrik VIII ‘den kop gekost zou hebben⁽¹⁾.’

hart niet rechtuit spreken; want de onnoozelste hals die van vrede spreekt is hier meer gezien, dan de verstandigste man, die er zich tegen verklaart. Ik vrees dat het zoo ver gekomen is, dat de Koning van Navarre er onder lijden zal,’ enz. R. Williams aan Leicester, 1 Sept. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. II. p. 4. MS.)

- (1) Leicester aan Walsingham, 12 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)

‘Wat de zaak van Sluis betreft’ schreef de graaf, ‘durf ik gerust voor den rechterstoel van God verschijnen, om mij van alle schuld vrij te pleiten. Mijn grootste misslag was, dat ik op graaf Maurits te veel vertrouwde; maar ik moest hem wel vertrouwen, wanneer ik niet zonder eenig middel om scheep te gaan wilde blijven. Zooals men bovendien zeer goed weet, bood hij zeer bereidwillig zijne diensten aan, en nam hij met zijn bastaardbroeder de taak op zich om de brug aan te vallen met manschappen, die zij daartoe hadden uitgekozen, aan wie ik 30 l. handheld gaf.’

En in denzelfden geest zegt hij tot Burghley: ‘Het doet mij zeer, te denken, laat staan dan te spreken, over het verlies van Sluis. Het is God bekend, dat wij ons zoo hebben geweerd, alsof er een Koninkrijk op het spel had gestaan. Maar deze menschen hebben vreemde plannen in het hoofd, die in het eind op hun eigen ondergang zullen uitloopen. - - Hunne handelwijs zal, naar ik vrees, nog lang sporen achterlaten; want het gaat steeds op denzelfden voet voort. - - Ik moet u verzoeken geduld met mij te hebben; want ik weet nauwelijks wat ik schrijf, deels uit droefheid over het verlies der stad, deels van toorn over de gemeene handelwijze dier lieden, die zich in de zaak van Sluis zoo ellendig hebben gedragen: vooreerst door mij geen man van hun volk te geven, daar ik slechts weinig manschappen tot mijn beschikking had; dan door hun lang talmen met ons volk behoorlijk uit te rusten; daarna door hun verzuim om te zorgen voor allerlei benoedigdheden; en eindelijk door zelfs geen vaartuigen en booten te verschaffen om het volk aan wal te zetten. En dit alles, met meer van dien aard, is de oorzaak geweest van het verlies der stad.’

Vervolgens bracht hij een zijdelingsche beschuldiging in tegen den wakkeren en trouwhartigen Waleser, die dag en nacht gestreden had, van den aanvang van het beleg tot het einde. ‘En toch kan ik, om vele redenen, welke goede gedachten ik ook heb van sir Roger Williams’ kloekmoedigheid en van die der andere aanvoerders, hun gedrag niet goedkeuren, *of hen tot mij toelaten*, eer zij eenige *geldige redenen* hebben bijgebracht, waarom zij de stad hebben overgegeven, zonder mij daar vooraf in te kennen.’ Leicester aan Burghley, 27 Juli/6 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Het verlies van Sluis was het begin van Leicester's tweede bewind en een voorteken dat het onvermijdelijk ten einde liep. De werkeloosheid der Staten was wel een der oorzaken van dat verlies, maar het wantrouwen jegens Leicester was wederom de oorzaak dier werkeloosheid. Sir William Russell, lord Willoughby, sir William Pelham en andere engelsche aanvoerders spraken in hunne verklaringen den graaf eenstemmig vrij van alle schuld aan het mislukken van het ontzet. Ondertusschen was het moeilijk, vol te houden dat zijn tocht naar Blankenburg en zijn overhaast aftrekken bij het eerste opdagen van den vijand bewijzen waren van uitstekend krijgsbeleid. Hij was maar niet te overtuigen, dat hij mede schuld had aan het onheil; hij en zijne aanhangers waren echter des te milder met verwijten tegen de Hollanders⁽¹⁾; en Leicester was zelfs ondankbaar genoeg om Roger Williams te veroordeelen, wiens leven in den laatsten tijd nagenoeg één worsteling tegen de pieken der Spanjaarden was geweest, en die een zijner warmste aanhangers was.

De Koningin was uiterst verbitterd, toen zij den val der stad vernam. Zij voer hevig tegen de Nederlanders uit en ging zelfs zoo ver, van zelfs den grooten Leicester haar ongenoegen te laten blijken⁽²⁾. Ondertusschen was Farnese bijzonder tevreden over zijne zegepraal; want men had hem bericht, dat 'geheel Engeland gereed stond om hem aan te vallen,' opdat hij het beleg zou opbreken⁽³⁾. Geheel Engeland werd echter maar zwak vertegenwoordigd, en wel door drieduizend nieuw aangeworven, ongeoeffende manschappen en de onbeduidende som van veertienduizend pond sterling, op afrekening van een breede rij achterstallen.

- (1) 'Uwe Edelheid kan zien,' zeide Lloyd, 'hoe de daden van graaf Hohenlo met de kuiperijen der Staten en wat er kortgeleden gebeurd is, samenloopt, als zaken die in dezelfde smidse op één en hetzelfde aanbeeld zijn gesmeed.' R. Lloyd aan Walsingham 27 Juli/6 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Essex aan Leicester, 10 Aug./31 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*) Walsingham aan Leicester, 2 Aug. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. I. p. 234, MS.) 'De ramp van Sluis treft haar zoo, dat zij zich laat vervoeren om Uwe Lordschap hierover verwijten te doen, zoo als gij uit hare brieven zult bemerken.'
- (3) Parma aan Filips II, 6 Aug. 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

Wilkes en Norris waren uit de Nederlanden vertrokken vóór de inneming van Sluis, en onmiddellijk na Leicester's terugkomst. Zij vonden het niet geraden, den landvoogd hunne opwachting nog te maken, eer zij het land verlieten; want zij hadden gegronde redenen om te gelooven dat de graaf partij zou trekken van zulk een gunstige gelegenheid om zijne wraakzucht te koelen. Wilkes had reeds zijn voornemen te kennen gegeven om zich uit de voeten te maken, zonder zich met afscheidnemen op te houden, en ongetwijfeld had hij daarin gelijk. De graaf was verontwaardigd, toen hij bemerkte dat zij hem waren ontglipt, en zocht hen, op nieuw verbitterd, bij de Koningin zwart te maken, wie hij smeekte de gansche maat van haren toorn over hun hoofd te storten; en hij wist zeer goed, dat zijn verzoek bij de Vorstin ingang zou vinden⁽¹⁾.

Buckhurst had een afscheidsonderhoud met den landvoogd, dat door Killigrew en Beale, de nieuwe engelsche raadsheeren, die Wilkes en Clerk hadden vervangen, werd bijgewoond. Het gesprek kenmerkte zich door onbeschaamden trots van Leicester's zijde en door groote bitterheid van Buckhurst. De vertrekkende gezant weigerde, den graaf een volledig verslag voor te leggen van de wederzijdsche grieven tusschen de Staten-Generaal en den landvoogd, op grond dat Leicester niet bevoegd was om in zijne eigen zaak te oordeelen. Het geschil, zeide hij, zou der Koningin worden voorgelegd in den Raad, en aan hare hooge beslissing wilde hij zich gaarne onderwerpen. Over elk ander punt was hij bereid alle inlichtingen te geven, die hij verschaffen kon. Het gesprek duurde een geheel voor- en namiddag. Volgens zijne eigene verklaring beantwoordde Buckhurst vrijmoedig alle vragen, hem door Leicester en zijn raadslieden gedaan; terwijl hij integendeel, indien men zich op het verslag dier heeren verlaten kan, driftig weigerde eenige de minste bevredigende inlichting te geven. Onder de bestaande omstandigheden, zou het echter niet onnatuurlijk zijn geweest, zoo er geen bevredigende inlichtingen konden gegeven worden⁽²⁾.

- (1) Wilkes aan de heeren van den Raad, 20 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*) In dezen brief geeft hij de redenen op - die hij reeds vroeger had blootgelegd - waarom hij de Nederlanden verliet, zonder Leicester welkom te heeten: 'hij was te bevreesd om in zijne tegenwoordigheid te komen, daar hij zijn wrok kende.' Hij geeft, de hoop te kennen, dat 'Hare Majesteit God, wiens vertegenwoordigster zij op aarde is, in goedertierenheid gelijk zal zijn, en hem geen grooter last zal opleggen, dan vleesch en bloed kunnen verdragen.'
Leicester aan Walsingham, 4 Juli, aan de Koningin, 7 Juli en aan Burghley, 13 Juli 1587 (*State Paper Office MSS.*)
- (2) Killigrew en Beale aan Walsingham, 13 Juli 1587. Buckhurst aan Burghley 22 Juli 1587. A true declaration of the proceedings of lord Buckhurst and dr. Clerk. [Een getrouw verhaal van de handelingen van lord Buckhurst en dr. Clerk], 24 Juli 1587. (*State Paper Office MSS.*)

Bij hunne aankomst in Engeland werd aan sir John Norris verboden, Hare Majesteit onder de oogen te komen; Wilkes werd geworpen in de *Fleet-prison* (eene gevangenis voor schulden) en Buckhurst werd naar zijn eigen landgoed gebannen⁽¹⁾.

Norris had volstrekt niets gedaan wat, zelfs bij de kwaadwilligste uitlegging, als plichtverzuim kon worden beschouwd; maar het was voldoende, dat hij door Leicester gehaat werd, die zich niet ontzien had Engeland's eersten krijgsoverste tallooze malen uit te schelden voor een dwaas, bloodaard, en leugenaar.

Wat Wilkes betreft, zijn eenige misdaad was de bizondere nauwgezetheid waarmede hij zijn plicht had betracht, waarbij hij aanleiding gevonden had om zijne afgetrokkene beschouwingen over den oorsprong der oppermacht te wijzigen, en zijns ondanks tot de overtuiging gekomen was dat de afkeer, dien men algemeen tegen Leicester had opgevat, het wel wenschelijk had gemaakt, dat er een ander landvoogd gezonden ware. Doch enkel geheel in vertrouwen en met de uiterste behoedzaamheid was hij voor die meening uitgekomen; terwijl hij den graaf toch gedurende zijne afwezigheid met al de welsprekendheid die hem ten dienste stond, trouw had voorgesproken. De haat van Leicester was echter voldoende om dezen bekwamen en onvermoeiden staatsdienaar in eene gevangenis te doen opsluiten; en zoo werd een waardig, rechtschapen, begaafd man, na op een post van zware verantwoordelijkheid en onberekenbare vermoeienis geplaatst te zijn geweest en daar als een oprecht, rondborstig Engelschman zijn plicht gedaan te hebben, opgeofferd aan den wrok van een gunsteling. 'Waarlijk, heer secretaris,' schreef de graaf, 'nooit heeft er een valscher mensch, een ellendiger tweedrachtstoker bestaan, dan Wilkes. Het is een schurk, een duivel, zonder God of geweten⁽²⁾.'

(1) Buckhurst aan Walsingham en aan Burghley, 24 Juli 1587. Buckhurst aan Burghley, 28 Juli 1587. Walsingham aan Leicester, 29 Juli 1587. (*State Paper Office MSS.*)

(2) Leicester aan Walsingham, 4 Aug. 1587. (*State Paper Office MS.*) Buckhurst was van een ander gevoelen. 'Mr. Wilkes, die zulke een groote ondervinding in deze landen heeft opgedaan,' schreef hij, 'en die zoo zorgvuldig en ijverig de zaak tracht staande te houden en te bevorderen - waarvan hij in de jongste gevaarvolle tijden en beroerten degelijke proeven heeft gegeven - is in staat om Uwe Majesteit op dat punt uitnemende en belangrijke diensten te bewijzen; daar hij bovendien zoo ervaren is in den toestand van andere landen, en zoo vertrouwd met uwe binnenlandsche aangelegenheden, en zoo schitterend begaafd met *welsprekendheid, geheugen, vernuft, moed en kennis, en met zulk een trouw en ijver* voor den dienst van Uwe Majesteit bezielt, *dat het zeer te bejammeren zou zijn* indien zulk een waardig dienaar, om welke reden dan ook, door het misnoegen van Uwe Majesteit getroffen, in ongenade viel.' Buckhurst aan de Koningin, 28 Juni 1587. (Britsch Museum, GALBA, C. XI, p. 61. MS.)

En toch kon die lofspraak van zulk een man, die door de daden en woorden van Wilkes zelven volkomen werd gestaafd, den raadskeer niet voor den kerker redden. Hij had sir John Norris wel mogen lijden; dat was genoeg om hem den haat van Leicester, en dus den fellen toorn der Koningin op den hals te halen.

Maar men heeft hierboven reeds voorbeelden genoeg gezien van den rijken woordenschat, die den graaf ter beschikking stond, als het op schelden aankwam. Paulus Buys, sir John Norris, Hollock, Wilkes, Buckhurst, de Staten-Generaal, de Provinciale Staten, kortom elk die zijne plannen dwarsboomde, kon er van verzekerd zijn, dat een geweldige onweersbui hem boven het hoofd hing. Hij was thans zeer gebeten op allen die den jongen Maurits omringden, vooral op den predikant Villiers, dien hij verklaarde voor 'iemand die niet enkel bij alle braven en vromen, maar ook bij alle geestelijken in de Nederlanden slecht aangeschreven' stond. Zelfs St. Aldegonde, dien hij vroeger en ook naderhand hoog schatte en waardeerde, werd thans als een voorwerp van achterdocht voorgesteld. 'Ik heb onlangs reden gevonden,' zegt hij, 'om te vreezen dat St. Aldegonde niet te vertrouwen en een

Wat Buckhurst betreft, het is onnoodig om een woord meer te zeggen tot zijne verdediging. De geschiedenis zijner zending is in al hare bijzonderheden uit de echtste en geheimste oorkonden geput; en geen enkele regel is er in zijne brieven aan de Koningin, aan hare raadslieden, aan de Staten, aan eenig openbaar lichaam of aan eenigen vertrouwden vriend in Engeland

mooiprater is. Er bestaat een sterk vermoeden, dat hij heimelijk met Parma onderhandelt. Hij is onlangs getrouwd, maar iedereen keurt dat af en zijn beste vrienden hebben hem dien stap zeer sterk ontraden; doch het mocht niet baten. En nu zal hij weer voor twee of drie maanden terugkomen, terwijl men weet hoe hij door de tegenpartij begunstigd wordt, en dat hij zonder die gunst geen penning te verteeren zou hebben. Ik geloof niet dat hij iets doet, om der Kerk aangenaam te zijn. De jonge graaf laat zich door hem en Villiers leiden, ofschoon de eene, St. Aldegonde, minder vertoon maakt dan de andere. Bij God, wat is dit voor een wereld! Beide die vroeger zoo opgewonden ijveraars zijn thans nog minder dan lauw geworden, en hebben zich geheel en al in staatsberekeningen verdiept.'

En toch werd St. Aldegonde, nog voor het jaar ten einde was, door anderen hevig aangevallen omdat hij, naar men beweerde, eene geheel tegenovergestelde richting volgde. 'Graaf Hollock,' zegt sir Robert Sidney, 'zocht dezer dagen in dronkenschap twist met monsieur de St. Aldegonde, wien hij verweet, voorheen een aanhanger van het huis der Nassaus geweest te zijn, maar nu door en door een aanhanger van Leicester te zijn geworden; hetgeen hij verscheidene malen ten aanhoore van graaf Maurits en vele andere heeren herhaalde. Waarlijk, ik houd het er voor, dat St. Aldegonde Uwe Excellencie bijzonder is toegedaan. Zeker is het, dat hij den gang van zaken hier afkeurt en er niets mee te maken wil hebben.' Sidney aan Leicester, 31 December 1587. (Britsch Museum, GALBA, D. II. p. 288).

Leicester maakte er volstrekt geen gemoedsbezwaar van de ongerijmdste beschuldigingen in te brengen tegen ieder, die zich zijn misnoegen op den hals had gehaald. Die aantijgingen zouden wel haast stof tot lachen geven, had de grillige toorn van den alvermogenenden gunsteling niet dikwijls zulke ernstige gevolgen dat brave menschen er door van hun goeden naam beroofd werden, hun loopbaan gebroken, hunne vooruitzichten vernietigd, ja zelfs hun leven in gevaar gebracht werd.

of waar elders ook, die zijn naam geen eer aandoet. Hij had met schranderheid, ongeveinsde oprechtheid en groote bedaardheid het ingewikkeld weefsel van de nederlandsche staatszaken ontward, en had met een scherp oog de plannen doorzien van den machtigen vijand, wien Engeland en Holland het hoofd moesten bieden in een strijd op leven en dood. Hij had de misslagen van 's graven beheer aangewezen - zonder schroom en ernstig maar eerbiedig, had hij de misplaatste spaarzaamheid der Koningin betreurd - hij had haar gewaarschuwd tegen de begoochelingen, die haar anders zoo helder verstand hadden beneveld - hij had zijn best gedaan om den landvoogd op een goeden voet te brengen met de Staten en met zijne Vorstin; doch het was hem onmogelijk geweest zijn plannen tot het verkrijgen van een werkelijk oppergezag in de Nederlanden te bevorderen, of aan de Staten den argwaan te ontnemen, dat de Koningin heimelijk met de Spanjaarden onderhandelde, als hij wist, dat die argwaan maar al te gegrond was.

Voor zulke daden werd den bekwamen en edeldenkenden gezant, den begaafden staatsman en dichter, gehoor bij zijne Vorstin ontzegd, en werd hij smadelijk naar zijn eigen landgoed gebannen tot Leicester's dood. Na die gebeurtenis daagde Buckhurst uit zijne ballingschap op, ontving de orde van den Kouseband en het graafschap Dorset, en volgde bij den dood van Burghley dien staatsman in den post van lord schatmeester op. Dit was in het kort de wijze, waarop de verdiensten erkend werden van een man, die thans in ongenade verstooten werd omdat hij zich in de gewichtigste betrekking, die hem nog ooit was toevertrouwd, nauwgezet van zijn plicht gekweten had.

Het zou een ondankbaar en overtollig werk zijn, de hernieuwde pogingen, gedurende eenige maanden door Leicester aangewend om de Gewesten te regeeren, tot in bijzonderheden te schetsen. Zijn tweede landvoogdij bestond hoofdzakelijk uit dezelfde krakeelen met de Staten over het oppergezag, dezelfde beschuldigingen en klachten van weerskanten, die het tijdperk van zijn vorig bewind hadden gekenmerkt. Zelden verscheen hij in de vergadering der Staten en nooit hield hij zich op in Den Haag, maar steeds in Middelburg, Dordrecht of Utrecht, al naar zijne luim het medebracht.

Het eenige merkwaardige, waardoor de herfst van 1587 zich onderscheidde, was de geheime onderhandeling tusschen Elizabeth en den hertog van Parma.

Eer wij echter op die geheimen een blik werpen, is het noodig de aandacht te schenken aan eene gebeurtenis, waarvan men met reden had mogen onderstellen dat zij aan alle vriendschappelijke verhouding tusschen Spanje en Engeland een eind zou hebben gemaakt.

Want terwijl men in Engeland en Holland door misverstand en ijverzucht zooveel tijd had laten verloren gaan, was er één Engelschman, die geen tijd verspild had. In den winter en het vroege voorjaar van 1587 had de Devonshire zeeman alles in gereedheid gebracht voor den tocht, dien hij in den vorigen herfst in de Nederlanden was komen bespreken. Hij was voornemens het plan, dat Filips zoo dicht omsluiert hield, en dat Elizabeth met zooveel staatslist zocht tegen te werken, in het hart te treffen.

Op den tweeden April ging Francis Drake van Plymouth onder zeil met vier schepen van de Koningin en vierentwintig, die londensche kooplieden en andere bizondere personen hem hadden verschaft. Het was een stoute Boekanierstocht - waarbij gepaard ging ridderlijke ondernemingszucht met de kans op verbazende winst - die wonderwel paste aan het karakter der engelsche gelukzoekers in dien tijd. Want, al beseft Elizabeth het niet, geheel Engeland gevoelde het, dat dit geschil met Spanje een strijd zou worden op leven en dood. Engeland, niet zijne Vorstin, wapende zich onwillekeurig allerwege voor de worsteling tegen den grooten vijand der europeesche vrijheid. Een geest van zelfstandigheid, van zelfvertrouwen, dreef de engelsche natie aan om het groote werk dier eeuw zelf aan te vatten. De koopmansgeest der natie werd gestreeld door uitzicht op winst; de krijgsmacht, die nog steeds het bloed van edelen en burgers doortintelde, spoorde haar aan om gevaren te trotseeren; en eindelijk de groote opstand van het Protestantisme tegen een verouderd bijgeloof en eene dwingelandij, die overal aanvallend te werk ging, dit alles noopte de Engelschen om hunne beste krachten in te spannen tegen Spanje, de vertegenwoordigster van wat hen hatelijk en gevaarlijk was, en waarmede zij weldra - dit beseften zij allen - te worstelen zouden hebben op leven en dood.

En van deze verschillende neigingen waren er geen beter vertegenwoordigers, dan Drake en Frobisher en Hawkins en Essex en Cavendish en Grenfell en de andere vrijbuiters der zestiende eeuw. Dezelfde dorst naar gevaar, naar goud en naar macht, die zeven eeuwen te voren den noorschen stam had aangedreven om alle landen der Christenheid te veroveren, drong er thans hunne angelsaksische en Anglo-noorsche stamgenooten toe aan, om de oude en nieuwe wereld in bezit te nemen.

‘De wind roept mij naar zee,’ zeide Drake op den tweeden April 1587; ‘ons schip is onder zeil. God geve dat wij zoo in Zijne vreeze mogen leven, dat de vijand reden zal hebben om te zeggen dat God zoowel buiten als binnen haar rijk met Hare Majesteit is⁽¹⁾!’

(1) Drake aan Walsingham, bij BARROW, in zijn *Life of Drake* (Murray, 1843), p. 223.

Maar hij voelde wel dat hij vijanden achterliet; want de machtige invloed, die zich verhief tegen de koene staatkunde door Walsingham voorgestaan was voor Drake geen geheim. ‘Als wij iets misdoen,’ zeide hij, ‘laat men ons dan straffen; maar indien wij ons van onzen plicht kwijten zoo goed als wij kunnen dan valt het hard, om belasterd te worden door hen, die òf zelf de vingers uit het vuur houden, òf maar al te veel haken naar een verandering in onzen Staat, die zij, als God mijn wensch verhoort, van hun leven niet zullen verkrijgen.’ Op ongeveer veertig graden Noorderbreedte praaide hij twee zeeuwsche schepen, die op de terugreis waren en vernam van hen dat er te Cadix en Lissabon een groote voorraad van oorlogsbehoeften werd opgestapeld. Oogenblikkelijk was zijn besluit genomen. Gelukkig maar dat het jacht, door de Koningin afgezonden met het bevel om Drake, op hetzelfde oogenblik dat hij haar grooten tegenstander een gevoeligen slag zou toebrengen, daarvan te weerhouden, niet snel genoeg zeilde om den vluggen vrijbouter en zijne vloot te achterhalen⁽¹⁾. Sir Francis had te spoedig den wind gehoorzaamd, toen die hem ‘naar zee riep,’ dan dat het koninklijk tegenbevel hem nog kon bereiken. Den 19den April liepen de engelsche schepen de haven van Cadix binnen, en vernielden daar een aantal vaartuigen, met een gezamenlijken inhoud van tienduizend ton, met lading en al, in het gezicht van een twaalfstal groote galeien, die door de vlugge engelsche schepen alras gedwongen werden onder het geschut der kasteelen de wijk te nemen. Twee nachten en een dag zette sir Francis, die ‘van geen luieren hield,’ zijn werk onafgebroken voort, en hield zich bezig met transportschepen, die een deel bevatten van de benodigdheden, door Filips voor zijn groote onderneming zoo naarstig bijeengebracht, te ontladen, te plunderen, in den grond te boren en te verbranden. Lansen en speeren, hoefijzers en zadels, timmerhout en houwens, wijn, olie, vijgen, rozijnen, beschuit en meel, een menigte van allerlei voorwerpen, die daar van lieverlede ten verdere van Engeland opgestapeld waren, verzonken er in de haven en voordat de tweede nacht inviel, speelde het schijnsel van den brand, die honderd en vijftig vaartuigen verteerde, vroolijk op de dreigende wallen van Filips' kasteelen. Sommige dezer schepen behoorden tot de grootste die er toen gebouwd werden; er was een schip bij, dat aan den markies van Santa Cruz toebehoorde en 1500 ton hield; een Biskaaier van 1200 en verscheidene andere van 1000 en 800 ton, of daaromtrent.

(1) Walsingham aan Leicester, 11 en 17 April 1587 (Britsch Museum. GALBA, C. XI p. 327-344, MSS.)

Daarna zeilde sir Francis naar Lissabon, waar hij weder een honderdtal vaartuigen nam en in den grond boorde, terwijl hij van de lading al wat vervoerbaar was medenam, en het overige vernielde. Te Lissabon stond de markies van Santa Cruz, groot-admiraal van Spanje, wien het hoofdbeleid van den inval was opgedragen, beschaamd en verbaasd toe te zien zonder den minsten tegenstand te bieden, hoe een vrijbuiters uit Plymouth de haven van den grootsten monarch der wereld schoonvaagde. Na dit werk deugdelijk te hebben volbracht, liet Drake aan Santa Cruz het voorstel doen, om zijne gevangenen uit te wisselen tegen de Engelschen, die op dit oogenblik in Spanje gevangen zaten. Maar de markies wilde niets daarvan weten. Toen besloot sir Francis zijne gevangenen aan de Mooren te verkoopen, en de opbrengst van dien verkoop te besteden om engelsche slaven uit dezelfde handen los te koopen.

Na deze twee groote slagen te hebben toegebracht, ging Drake weder van Lissabon onder zeil, en ontmoette, twintig mijlen van St. Michaëls, een van die beroemde spaansche oostindievaarders, kraken genaamd, toen het groote wonder der zeeën. Dit vaartuig, San Felipe geheeten, met eene lading van buitengewone waarde, werd gemakkelijk prijs gemaakt; en nu besloot sir Francis terug te keeren. Hij had in weinige weken vrij wat werk verricht; doch hij meende nog volstrekt niet, dat hij den vijand voor goed van zijn plannen had afgeschrikt. Integendeel, hij waarschuwde zijne regeering voor de ontzettende macht en de groote toerusting van Spanje. ‘Eerlang zouden er veertigduizend man onder weg zijn,’ zeide hij, ‘behoorlijk uitgerust en van al het noodige voorzien;’ en hij verzekerde dat, te oordeelen naar hetgeen hij zelf had opgemerkt, Engeland niet te krachtig kon handelen in het nemen van maatregelen tot wederstand. Hij had met zijn vlootje iets uitgericht; maar hij was geen snoever, en wilde de macht des vijands niet beneden hare waarde schatten. ‘God stemme ons allen dankbaar,’ merkte hij op, ‘daar wij, *hoe weinig het ook mag beteekenen, een begin hebben gemaakt met den strijd tegen Spanje.*’ En zoo nederig als hij sprak van zijne verrichtingen, zoo innig overtuigd gewaagde hij van de vermoedelijke gevolgen. Het was zeker, meende hij, dat de vijand zich weldra met inspanning van al zijne krachten ‘en met al de list en lagen, die hij bedenken kon,’ zou zoeken te wreken. Daaraan viel niet te twijfelen. ‘Maar,’ zeide sir Francis, ik ben hun zeer dankbaar, dat zij zoolang gewacht hebben; en als zij komen, *zullen zij ondervinden, dat zij gewone stervelingen zijn*⁽¹⁾.’

(1) BARROW, p. 232. 233. Vergelijk CAMDEN. III. 396. VAN METEREN, XIV, 253, 254 BOR, II. XXI. 753-768, XXII. 981. III. XXIII. 77.

Misschien was de schoonste vrucht der onderneming de les, die de Engelschen er bij hadden gekregen, hoe zij met Spanje's trotsche galeien moesten omspringen. Vermoedelijk zou hun dit weldra te stade komen. De kleine oorlogsvaartuigen, van Plymouth opgedaagd, hadden tusschen die ontzaglijke, plumpe gevaarten om en om gezeild, en ze voor goed uit het veld geslagen zonder zelven veel letsel te bekomen. Sir Francis had het engelsche bootsvolk reeds geleerd - en al had hij met zijn beroemden tocht naar Cadix niets anders gewonnen dan had hij nog den uitslag mogen prijzen - dat eene spaansche Armada misschien minder onoverwinnelijk was, dan de wereld zich verbeeldde.

Evenwel werd de overwinnaar, toen hij van zijn glorieijken strooptocht terugkeerde, niet met lauweren gekroond. Zijn Vorstin ontving hem, in plaats van met een glimlach van goedkeuring, met een norsch gelaat en bestraffende woorden⁽¹⁾. Hij had zijn plicht gedaan, en haar waggelenden troon helpen redden; maar Elizabeth was thans de dierbare vriendin van Alexander Farnese, en stond in vriendschappelijke briefwisseling met zijn koninklijken meester. Zijne katholieke Majesteit zou haar misschien weinig

- (1) 'Het is waar, en ik verzeker het u op mijn woord, dat hare Majesteit opzettelijk een schip afzond, voordat hij naar Cadix ging, met schriftelijk bevel aan sir Francis Drake, *om geen de minste vijandelijkheden te plegen*. Door tegenwind kon die bode hem onmogelijk bereiken, en werd gedwongen terug te keeren. Toen nu Hare Majesteit vernam wat sir Francis Drake had uitgericht beval zij hem, bij zijn terugkeer te straffen, wat gebeurd zou zijn als hij zich niet door zijne verklaringen en die van al de zijnen had weten te zuiveren. En zoo werden, *buiten weten, ja tegen den wil van Hare Majesteit*, die handelingen door sir Francis Drake gepleegd, en Hare Majesteit is daarover *nog zeer verontwaardigd op hem*.' Burghley aan Andreas De Loo, 18 Juli 1587. 'Flanders Correspondence,' (*State Paper Office MS.*) 'Brieven aan sir Francis Drake,' zeide Walsingham, 'werden hem gezonden met een pinas, die opzettelijk tot dat doel was afgevaardigd, om hem te bevelen niets hoegenaamd te land te ondernemen, noch de havens binnen te loopen om de schepen te beschadigen. Dit besluit is geheel en al het gevolg van eene hoop op vrede, die Hare Majesteit, naar ik vrees, een gevaarlijken oorlog op den hals zal halen, door de harten der welgezinden in de Nederlanden van haar te vervreemden.' Walsingham aan Leicester, 11 April 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI. p. 344. MS.)
- En acht dagen later schreef de secretaris weder: 'Wat Spanje betreft, het is er zoo ver vandaan, om Engeland aan te tasten, dat de lieden daar nu zelven op hunne hoede zijn, uit vrees voor sir Francis Drake. Zekere heeren schreven, op Harer Majesteits uitdrukkelijk bevel, brieven, om hem te verbieden te land, noch binnen de havens van het spaansche rijk, eenige de minste vijandelijkheid te plegen. Het staat hem echter vrij elk schip van den Koning te nemen, dat van Spanje uitzijlt, of er heen terugkeert. Op het oogenblik van het verzenden dezer brieven loopt het gerucht, dat er bevel is gegeven om hem terug te roepen' Walsingham aan Leicester, 17 April 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. XI. p. 327. MS.)
- Het is bijna vermakelijk, te zien hoe Leicester Hare Majesteit deze onderneming tegen Spanje als eene verdienste toerekent, en die in zijne stukken aan de Staten bijbrengt als een bewijs van hare vijandelijke bedoelingen jegens die mogendheid. 'Hare Majesteit heeft volstrekt niet het oogmerk om u te misleiden,' merkte hij op, 'zoo als gij bespeuren kunt uit sir Francis Drake's tocht naar Spanje en uit mijn terugkomst om den oorlog voort te zetten, als ik hier maar eenigen steun had gevonden.' Leicester aan de Staten, 6 Sept. 1587. (*State Paper Office MS.*)

dank wijten voor dit ‘begin van den strijd tegen Spanje,’ en niet veel lust gevoelen om tot eene vreedzame schikking de hand te reiken: Elizabeth haastte zich dus, haar Plymouthschen scheepsbevelhebber te verloochenen.

Zeventiende hoofdstuk

Heimelijke onderhandeling tusschen de Koningin en Parma. - Opgewondenheid en schrik van de Staten. - Godsdienstvervolging in Engeland. - De Koningin is oprecht tegenover Spanje. - Woorden en brieven van Parma. - Onderhandelingen van De Loo. - Er worden engelsche gemachtigden benoemd. - Parma's vriendschappelijke brief aan de Koningin. Filips aan zijne schrijftafel. - Zijn plannen tegen Engeland. - Geheime brieven van Parma en den Koning. - Verbazende dubbelhartigheid van Filips. - Hij wil van geen beletselen hooren en verbeeldt zich dat Parma reeds in Engeland is. - Alexander heeft echter groote bezwaren. - Hij keurt de overdreven plannen van Filips af. - Walsingham en de Staten begrijpen Spanje's opzet. - Leicester bij het volk in minachting. - De Koningin wordt gewaarschuwd tegen het onderhandelen. - Leicester's plannen tegen Oldenbarnevelt. - Samenzwering van Leicester's aanhangers te Leiden. - De aanslag, tegen die stad gesmeed, ontdekt. - Drie belhamels ter dood veroordeeld. - Burgeroorlog in Frankrijk. - Navarre en Guise beurtelings overwinnaar. - De Koningin roept Leicester terug. - De graaf bij zijn vertrek in onmin met de Staten. - De Koningin voor Spanje's oogmerken gewaarschuwd. - Gevolgen van Leicester's beheer.

De handelwijze van Elizabeth tegenover de Vereenigde Gewesten op het punt van den vrede was zeker niet oprecht, maar toch ook niet enkel bedrog. Zij maakte een geheim van de onderhandelingen en loochende die, toen de nederlandsche staatslieden zeker wisten dat ze gevoerd werden, al kenden zij er het doel niet van; maar zij was niet van plan om zich, zoo als de Nederlanders meenden, ten koste van hunne vrijheden en van hun godsdienst met Spanje te verzoenen. Zij voerde tegen de Staten een gebiedenden, overmoedigen, bestraffenden toon: zij had den graaf van Leicester vergund om terug te keeren, zeide zij uit deernis met het arme en verdrukte volk; en dikwijls kreet zij in het openbaar, maar vooral in haar vertrouwelijke

gesprekken en brieven de mannen die dat volk bestuurden uit voor ondankbare ellendelingen en onbeschaamde leugenaars⁽¹⁾.

Dit waren de bijtende middelen en de azijn, die zij voor de kwaal gepast oordeelde; en de graaf werd het niet moede, diezelfde staatslieden als verderfelijke tweedrachtstokers en zelfzuchtige verraders af te schilderen. De geheime onderhandelingen waren gedurende het grootste deel van het jaar 1587 voortgezet geworden. Het was de 'vrede van den controleur,' zooals Walsingham het beoogde verdrag verachtelijk noemde; want men zal zich herinneren, dat sir James Croft, een man van zeer middelmatige bekwaamheden, meer dan eenig ander engelsch staatsman voor deze zaak had geijverd. Hij handelde echter naar de bevelen van Burghley, die de zijne uit de bronader putte.

Vruchteloos echter zocht de Koningin de zaak geheim te houden. De Staten wisten al wat er omging, nog voor dat

- (1) Bijvoorbeeld: 'Nons avons renvoyé notre cousin de Leycestre - nonobstant que nous fussions à peu près degoutés vus les desordres et confusions depuis son partement de là les traverses ingrates de quelques uns mal affectés par delà, dont nous mesmes avons eu occasion de bien fort nous repentir. Toutefois la consideration que nous avons en de l'innocence d'un si bon peuple, et le desir qu'avons eu de leur bien, jointe la prompte volonté de notre cousin, ont eu plus de force à nous retenir en notre premiere affection et attendons que ce qu'est passé sera réparé à l'avenir.' - De Koningin aan den Raad van State, 20 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*) Een brief aan de Staten, van bijna dezelfde dagteekening, is ook vol met betuigingen van hare ontevredenheid over de 'étrange et ingrate maniere de vos deportements envers notre cousin, votre ingratitude et traverses,' en met den lof van dien neef, die 'nonobstant toutes ces discourtesies et ingrattitudes, ne voudra espargner pour le bien de vous tous de hasarder ni sa vie ni sa fortune,' etc. De Koningin aan de Staten, 22 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*)

En drie maanden later: - 'Over de wijze, waarop de stad Sluis verloren is gegaan, willen wij niet meer schrijven, wat reeds door duizenden van uwe landgenooten verzekerd werd; het is wereldkundig, hoe verraderlijk men de stad verloren liet gaan, of liever verried; en wij gelooven niet dat gij kunt loochenen, dat dit enkel een gevolg was van gebrek aan toevoer van uwe kant en van ruwe krijgsoversten - - en toch niet zonder eer en roem voor de onzen, die haar verdedigden. - - Onze stedehouder (Leicester) kon geen gelegenheid vinden om met u (over den vrede) te spreken; zoo werd hij belemmerd door uwe dwarsdrijverij en door verschillende valsche geruchten omtrent ons en hemzelve uitgestrooid, alsof wij tot eenen vrede met den Koning van Spanje hadden toegestemd, zonder uwe belangen in aanmerking te nemen - alsof de graaf van Leicester van ons in last had om verscheidene steden te overrompelen, en ze den Koning over te leveren, ingeval gij niet wildet toestemmen in den vrede; en veel zulke valsche en lasterlijke berichten, die verspreid, ja zelfs een tijd lang geloofd en staande gehouden werden door sommigen uit uw midden. Dit alles verklaren wij op ons vorstelijk woord voor enkel valsche en boosaardige verzinsels, door duivelsche gemoederen uitgedacht, uit tegenzin voor alle liefde tot godzaligen vrede en rust,' enz. De Koningin aan de Staten, 20 Sept. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Leicester er kennis van had gekregen. Zijne eigene geheime bevelschriften bereikten de Nederlanden, eer hij er zelf kwam. Zijn geheimschrijver Junius werd in de gevangenis geworpen, en de brieven van zijn meester werden hem ontnomen, zonder dat hij nog een oogenblik tijd had gehad om de verraderlijke voorschriften, daarin vervat, ten uitvoer te brengen⁽¹⁾. Als de graaf eigenhandig brieven schreef aan zijne Vorstin, zulke geheime brieven dat hij er zelfs geen enkel afschrift van bewaarde, uit vrees dat de inhoud mocht uitlekken bevond hij, tot zijn onbeschrijfelijke spijt, dat de Staten onmiddellijk een zuiver afschrift ontvingen van elken regel, dien hij geschreven had⁽²⁾. Het was daarom nutteloos, bijna kinderachtig, feiten te loochenen waarvan de Nederlanders even goed kennis droegen als hij zelf. Het slechtste gevolg dezer bedekte gangen was, dat men een nog zwarter verraad vermoedde, dan er werkelijk bestond. ‘De kerel, dien zij Barnevelt noemen, zoo als Leicester een der eerste staatslieden van Europa placht te betitelen, had misschien reden om, op grond van wat hij wist, meer dan dat te vermoeden. Hij was voorzien van eene lijst van gemachtigden voor den vredehandel, die reeds heimelijk door de engelsche en spaansche regeeringen was opgemaakt, op hetzelfde oogenblik dat de graaf met de hand op het hart loochende, dat er ook maar de minste bedoeling bestond om zich met Parma op eenige wijze in te laten; en dus was het niet onnatuurlijk, dat Barnevelt een nog uitgebreider en listiger plan tegen de dierbaarste belangen des lands onderstelde, dan er werkelijk bestond. Het is

- (1) VAN METEREN, XIV 255. - ‘Dezen brief hebben zij mijn dienaar met geweld ontnomen, na hem eerst in de gevangenis te hebben geworpen; nooit te voren, geloof ik, heeft men zich ooit tot iets dergelijks verstout, en ik verzeker u dat ik er het geduld bij verlies.’ Leicester aan Walsingham, 4 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) ‘Ik heb,’ zeide Leicester, ‘van een braaf man, die verklaart het gezien te hebben, vernomen dat de Staten een afschrift bezitten van mijn jongste stuk en ook van den brief over den vredehandel, dien Hare Majesteit mij onlangs in vertrouwen heeft geschreven. Ja, wat meer is, dat zij grondig en tot in bijzonderheden kennis hebben gekregen van een brief, dien ik onlangs met eigen hand aan Hare Majesteit geschreven heb, en waarvan ik geen afschrift wilde laten nemen, omdat ik er niemand bekend mee wilde maken. In dien brief berichtte ik Hare Majesteit in het breede al wat hier omging en gaf ik haar ook in zekeren zin mijne eigene zienswijze daarover te verstaan. Zij hebben op de een of andere wijze van den inhoud kennis gekregen, en dien heimelijk door al de provincien heen bekend gemaakt, om mij zoo bij het volk gehaat en verdacht te maken, alsof deze pogingen om hen tot den vrede over te halen enkel werden aangewend om mijnentwil. Doch dit daargelaten, ik hoop hen die Harer Majesteits geheimen zoo schandelijk verraden hebben, ter dege te straffen,’ enz. Leicester aan Walsingham, 28 Augustus 1587. (*State Paper Office MS.*)

mogelijk dat hij in een vertrouwelijk gesprek zulk een vermoeden heeft laten doorstralen; maar het is stellig bewezen, dat hij nooit in het openbaar iets heeft staande gehouden, dat niet naderhand gebleken is een feit te zijn, of een wettige gevolgtrekking uit de geheime stukken, die hem ter hand waren gekomen. De Koningin putte zich uit in smaaddredenen tegen allen, die het waagden haar een plan toe te dichten om zich van de steden en sterkten der Nederlanden meester te maken, als een middel om de vereenigde Gewesten te dwingen hare staatsinzichten te volgen. Zij wees er, met groote redeneerkunst op, hoe onwaarschijnlijk het was dat zij, die de heerschappij over het geheele land, toen die haar aangeboden was, had afgeslagen, heimelijk plannen zou smeden om zich van een gedeelte daarvan meester te maken. Daarentegen was het zeer duidelijk, dat het aanvaarden der heerschappij over de afvallige gewesten zoo goed als eene oorlogsverklaring aan Filips was; terwijl het, gesteld dat zij vreedzaam gestemd was jegens dien vorst en verraderlijke oogmerken tegen de Nederlanden koesterde, een bepaald voordeel voor haar zou zijn, die sterkten in hare macht te hebben. Maar de argwaan tegen haar goede trouw was overdreven. Wat Leicester's bedoelingen betreft, hadden de Staten voldoende reden voor hun bijna onbepaald wantrouwen. Het is zeker dat hij èn in 1586 èn later, op hetzelfde oogenblik dat Elizabeth zulken laster tegen hare regeering met de grootste verontwaardiging verwierp, haar ondubbelzinnig verklaard had voornemens te zijn om zich, zoo mogelijk, van verscheidene steden en van het geheele eiland Walcheren meester te maken; gevoegd bij de pandsteden, die reeds in zijne macht waren, zou dit de Koningin in staat stellen om, 'zelfs in het ergste geval,' Spanje goede voorwaarden af te dwingen⁽¹⁾. Het zal ook weldra

- (1) 'Ik zal naar Medemblik gaan (de stad die het dichtst bij Enkhuizen ligt), dat Uwe Majesteit is toegedaan, even als de bevelhebber Sonoy, en zal mijn best doen om Enkhuizen weder te bemachtigen, eer ik van daar vertrek. Dan zal Uwe Majesteit, als gij, behalve Vlissingen, Den Briel en Utrecht, ook deze steden in uwe macht hebt, in staat zijn om betere voorwaarden voor den vrede te bedingen, en *deze Staten van Holland naar uw hand te zetten*. -- Zij zoeken altijd uitvluchten, wat evenwel op dit punt te verontschuldigen is; want *ieder weet hoe bijna al de Gewesten den vrede haten; en welk een afkeer allen er van hebben*, behalve zij die er zich uit gehechtheid aan Uwe Majesteit en door het vertrouwen dat zij in u stellen, in zullen schikken, kan ik getuigen; en het is de eenige reden, die zij hebben om behoedzaam te werk gaan; want het raakt hen en hunne nakomelingen in hun leven en vrijheden; het is dus te begrijpen, dat zij tijd van beraad nemen.' Leicester aan de Koningin 9 October 1587. (*State Paper Office M.S.*) En toch komt de graaf, ofschoon hij dit toegeeft, en voor uit dat hij besloten heeft de Staten *naar de hand der Koningin te zetten*, door zich in het bezit te stellen van hunne steden.
- En eene maand later schreef hij weer: 'Ik zal alles doen wat in mijn vermogen is, *om mij van het eiland Walcheren*, wat er ook gebeuren mag, *te verzekeren*. Als dat gelukt, *kan Uwe Majesteit des te meer vertrouwen een goeden koop te zullen sluiten*, zelfs in het ongunstigste geval.' Leicester aan de Koningin, 5 Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

blijken, dat hij zijn best deed om deze plannen ten uitvoer te brengen. Er is geen het minste bewijs, en het is ook niet waarschijnlijk, dat hij van de Koningin last had tot zulk eene misdaad.

De Staten geloofden bovendien, dat de Koningin bij die geheime onderhandelingen met Parma gezind was om de godsdienstige belangen der Nederlanden op te offeren. Hierin vergisten zij zich, ofschoon zij reden hadden voor hunne gissing, daar de onderhandelaar De Loo uitdrukkelijk gezegd had, dat zij bij hare voorstellen aan Farnese dat punt geheel en al had prijs gegeven⁽²⁾. Indien dat waar was, had Elizabeth er hiermede in toegestemd, dat de katholieke godsdienst en de inquisitie in de provinciën hersteld werden, met uitsluiting van elken anderen vorm van eeredienst of regeering. In waarheid echter was de houding, door Hare Majesteit in dit opzicht aangenomen, zoo onberispelijk als men maar verwachten mocht. Een verdedigster van godsdienstvrijheid was zij nu juist niet: zij wilde dat hare onderdanen Protestanten waren, omdat zij zelve had goedgevonden Protestant te zijn en omdat het een onderdeel was van haar gezag, om aan allen die onder haren scepter leefden, eenvormigheid van geloof voor te schrijven. Evenmin als haar vader, die de tegenstanders der Transsubstantiatie-leer even goed naar brandstapel of galg verwees als de geloovigen in de pauselijke Onfeilbaarheid, had Elizabeth het flauwste begrip van godsdienstvrijheid. Ketteren tegen de kerk van Engeland, werden vervolgd, beboet, gevangen gezet, verminkt en met het zwaard, de strop of het vuur ter dood gebracht. In zeker opzicht was de wijs van behandeling, welke zij, die met Elizabeth in gevoelen verschilden, moesten ondervinden, onzedelijker en onredelijker, ofschoon minder wreed, dan die, waaronder de opstandelingen tegen Sixtus gebukt gingen. Het besluit, waarbij eenvormigheid van godsdienst was voorgeschreven, [Act of Uniformity], vergde van de Pausgezinden dat zij den protestantschen eeredienst bijwoonden; doch rijke Pausgezinden konden daarvan vrijstelling verkrijgen door het betalen eener buitengemeen hooge boete. De reden, in

- (2) 'Ik heb Hare Majesteit nog een brief van De Loo gezonden, waaruit men zou opmaken dat Hare Majesteit hun nu kort geleden heeft te verstaan gegeven, dat zij op het punt van den godsdienst niet verder wil aandrigen, dan de eer en het geweten van den Koning zullen toelaten. Hieraan hecht De Loo niet weinig; en als zij dien weg blijft bewandelen, zal alles ten verderve loopen, zoo als ik Hare Majesteit geschreven heb.' Buckhurst aan Walsingham, 18 Juni 1587. (*State Paper Office MS.*)

zulk een geval door de Katholieken opgegeven, dat men het lichaam moet verderven om de ziel te redden, kon bezwaarlijk worden bijgebracht door eene kerk die zich zoo liet omkoopen tot oogluikende toelating der ketterij, en inkomsten trok uit die zelfde afwijking van hare voorschriften, waar geringere slachtoffers zich den dood mede op den hals haalden. Het zou evenwel uiterst onrechtvaardig zijn, het in het ooglopend verschil over het hoofd te zien tusschen de vervolging, zoo als die door Protestanten of door Roomschen werd uitgeoefend, wat het aantal der slachtoffers betreft. Vermoedelijk werden er niet meer dan tweehonderd Katholieken⁽¹⁾ onder Elizabeth's regeering om hun godsdienst ter dood gebracht. Ofschoon tweehonderd te veel, was dit toch niet te vergelijken bij de achthonderd ketters, die Alva in eene Paaschweek liet verbranden, ophangen of verdrinken - niet te vergelijken bij de achttienduizend tweehonderd, die hij zich beroemde dat onder zijn beheer naar houtmijt of schavot werden verwezen - niet te vergelijken bij de menigte Protestanten, hetzij men ze bij tien-, of bij honderdduizend tellen wil, die door de plakaten van Karel V in de Nederlanden omkwamen, of in een enkelen nacht, als de Bartholomeusnacht, in Frankrijk weerden vermoord! Bovendien moet men nooit, door al te groote zucht tot onpartijdigheid, vergeten dat de meeste Katholieken, die in Engeland werden terechtgesteld, de doodstraf eer ondergingen als samenzweerders dan als ketters. Geen buitenlandsch vorst, die zich Christus' stedehouder noemde, had Filips tot een bastaard en overweldiger verklaard, of door middel van een godslasterlijk verzinsel, dat toen nog een geduchte werkelijkheid bezat, de banden van gehoorzaamheid verbroken, die zijne onderdanen aan hem verbonden, hem van alle gemeenschap met zijne natuurgenoeten

- (1) 'DOD berekent dit getal op 191; MILNER heeft de lijst tot 204 verhoogd. Vijftien daarvan leden, volgens hem, de doodstraf omdat zij het oppergezag der Koningin loochenden, 126 omdat zij hunne geestelijke bediening uitoefenden en de overigen omdat zij zich weder met de roomsche Kerk hadden verzoend. Vele anderen stierven tengevolge van al wat zij in de gevangenis hadden uit te staan en velen werden van hunne bezittingen beroofd. Met reden schijnt men echter te mogen vragen, of niet ieder van hen die ter dood werden gebracht zijn leven had kunnen redden, door stellig te verklaren, dat de Paus de macht niet had om de Koningin af te zetten. Dit is zeker een groot onderscheid tusschen de vervolging onder Elizabeth (die, hoe onrechtvaardig ook, voor zoo ver het de doodstraf gold, de veiligheid der regeering ten doel had) en die, welke de Protestanten hadden geleden onder de regeering van hare zuster, die hen enkel uit geestdrijverij en wraakgierigheid vervolgde.' HALLAM's *Constitutional History*, fifth edition (Murray, 1846), I. 163. Vergelijk LINGARD, VIII. 356, 513, STRYPE III, IV; en zie vooral Hoofdst. III en IV van HALLAM, waar de handelwijze van Elizabeth in godsdienstzaken grondig wordt onderzocht.

afgesneden, en tijdelijke belooningen en eene stalen kroon in den hemel uitgelooft hadden aan ieder, wien het gelukken mocht hem van leven en troon te berooven. In zulk een toestand echter verkeerde Elizabeth. Een bandietenoorlog voerde zij tegen Rome, door Rome zelf uitgelokt; en er bestond geen de minste twijfel; of de priesters der seminariën - die loten, uit uitheemsche kweekerijen overgeplant waar het verraad welig groeide en bloeide, als de schoonste planten in een welbesproeiden tuin, vormden eene geordende, vaste heerschaar van samenzweerders en verraders, tegenover wie men eenigszins kort en bondig te werk kon gaan, zonder zich schuldig te maken aan al te groote barbaarschheid. Ongetwijfeld zou het edeler en veel verstandiger zijn geweest, den engelschen Katholieken, die over het algemeen hun vaderland getrouw waren, ruime gewetensvrijheid toe te staan. Maar moeilijk was het te verwachten dat Elizabeth Tudor, zoo heerschzuchtig en willekeurig van aard als haar vader ooit geweest was, in staat zou zijn om dat groote beginsel te omhelzen.

Toen dus bij de inleiding tot de onderhandelingen van 1587 door Spanje werd aangevoerd, dat de Koningin van Filips voor de Nederlanders eene godsdienstvrijheid vorderde, die zij aan engelsche ketters weigerde, en dat hij voor zich aanspraak had op gelijk recht om zijn onderdanen een geloof voor te schrijven, als zij jegens de hare uitoefende, antwoordde lord Burghley, dat die opmerking juist was. De Koningin veroorloofde niemand - dit kon hij niet ontkennen - een anderen godsdienst te belijden, dan zij zelve. Tegelijkertijd werd het eene onrechtvaardigheid genoemd, dat personen in de Nederlanden, die jaren lang gewoon waren geweest om den protestantschen godsdienst uit te oefenen, *plotseling, zonder betere overtuiging door onderricht verkregen*, gedwongen zouden worden om dien vorm van eeredienst vaarwel te zeggen. Het was genoeg bekend, dat velen liever wilden sterven, dan zich aan zulk een dwang te onderwerpen; en men verzekerde dat de Koningin zich tegen deze wreedheid tot het uiterste zou verzetten. Geen oogenblik echter dacht men er aan om het vraagstuk van het geloof over te laten als eene zaak tusschen den mensch en zijn Schepper, waarover geen kroon of staat bevelen kon. zonder zich schuldig te maken aan verfoeilijke dwingelandij. Het werd zelfs niet ter sprake gebracht, of de protestantsche leer waar, en of de Katholieke valsch kon zijn. De zaak werd louter beschouwd uit het oogpunt van het *uti possidetis*, volgens welk rechtsbeginsel zij, die eens den protestantschen eeredienst hadden verkregen, het recht hadden om die te behouden, en er billijkerwijze niet van beroofd konden worden dan door onderricht en overreding. Men verzekerde ook, dat het in Engeland de gewoonte niet was om gewetensdwang uit te oefenen. Het zou echter moeilijk gevallen zijn om

dat Filips duidelijk aan het verstand te brengen; want als mannen, vrouwen en kinderen met roeden gegeeseld, gevangen gezet en opgehangen werden, indien zij weigerden zich in het openbaar te schikken in een eeredienst, die tegen hun geweten streed - tenzij dat zij geld genoeg bezaten om zich vrij te koopen - had deze handelwijze al het voorkomen van zeer strengen gewetensdwang⁽¹⁾.

Maar zoo de handelwijs van Elizabeth jegens de Staten al niet van dubbelhartigheid was vrij te pleiten, jegens Parma was zij daarentegen volkomen oprecht. Het onderzoek der geheime briefwisseling laat hieromtrent geen den minsten twijfel: zij verlangde ernstig en vurig naar vrede met Spanje. Aan de zijde van Farnese en zijn meester werd het snoodste bedrog gepleegd; terwijl de gekunstelde trouwhartigheid en eerlijkheid der Koningin in deze onderhandelingen treffend

- (1) 'De bedenking, die men volgens het bericht van De Loo heeft geopperd, dat de Koning niet meer reden heeft om iemand zijner onderdanen vrije uitoefening van een godsdienst toe te staan, die strijdig is met den zijnen, dan Hare Majesteit om die aan hare tegenstanders in het geloof te geven, schijnt inderdaad op het eerste oogenblik van gewicht en niet tegen te spreken; en het is niet meer dan natuurlijk, dat de hertog van Parma er aan vast houdt zoolang zij niet beantwoord is, doch, als men op het verschil van beide toestanden let, zal men zien dat het een geheel ander geval is. *Hare Majesteit heeft inderdaad volstrekt niet gedoogd*, dat iemand in de laatste zeven jaren, hetzij in het openbaar, hetzij in stilte, eenigen godsdienst uitoefende, strijdig met de vormen, door het openbaar gezag aangenomen en vastgesteld; zoodat niemand er zich op kan beroepen, dat hem op geenerlei wijze vrijheid is vergund om een anderen eeredienst uit te oefenen. In de Nederlanden daarentegen is het daar sedert ongeveer zes jaren anders mede gesteld. Indien Hare Majesteit dit echter in haar rijk veroorloofd had, zou de redelijkheid zeker haar bewegen om niemand, die krachtens haar verlof eene tegenstrijdige geloofsovertuiging had gevolgd, anders dan door onderricht tot haar eigen geloof te brengen. En omdat men haar verder nog voor de voeten zou kunnen werpen, zooals tegen de waarheid in wordt uitgestrooid om de Katholieken nog meer tegen Hare Majesteit op te zetten, dat zij allen die eene tegenstrijdige geloofsovertuiging volgen zoo streng straft, behoort als eene stellige waarheid verzekerd te worden, dat Hare Majesteit nooit gedoogd heeft dat iemand door gerechtelijk onderzoek gedwongen werd ten aanzien van eenig geloofspunt zijne overtuiging te openbaren, en dat zij nooit iemand heeft doen straffen, alleen omdat hij openlijk in gemoede voor zijne meening uitkwam, maar alleen hen die, buiten hunne geloofsbelijdenis om, op anderer aansporing in openbare handelingen de wet hebben geschonden, of onder voorwendsel van anderen te bewegen om van godsdienstvorm te veranderen, hen tevens hebben overgehaald om hunne gehoorzaamheid in alle wereldsche aangelegenheden op te zeggen, om oproer te stoken in het rijk, om vijandelijke invallen te bevorderen en te loochenen, dat Hare Majesteit hun wettige Koningin is. In die gevallen hebben Hare Majesteit en hare dienaars die met de rechtsbedeeling zijn belast, reden gehad om het verraad, dat onder dekking van den godsdienst werd gepleegd, te keer te gaan; en nooit heeft Hare Majesteit gedoogd dat iemand het leven verloor, of dat zijn bloed gestort werd, dan alleen om deze allergevaarlijkste aanslagen te keeren.' Ruwe schets van Burghley, 9 Maart 1587. (Britsch Museum. GALBA, C. IX. p. 122 MS.)

was. Bijzonder verklaarde zij vertrouwen te stellen in de rechtschapenheid en de oprechtheid van Parma, waarin zij overtuigd was dat zij nooit bedrogen kon worden. Men moet echter, om Alexander recht te doen wedervaren, opmerken, dat hij evenzeer door hare rondborstigheid, als zij door zijne valscheid bedrogen werd. Het kwam hem niet in de gedachten, dat een vorstelijk persoon en de staatsdienaars aan wie het bestuur van een groot rijk was toevertrouwd, bij eene onderhandeling met eene vreemde mogendheid de waarheid zouden spreken; en hij zocht de groote vlijt, waarmede zijn meester en hij het eene verdichtsel na het andere verzonnen, te rechtvaardigen door hun volslagen ongeloof aan elk woord dat uit Engeland tot hen kwam.

De geheime onderhandelingen hadden een aanvang genomen, of liever, waren opnieuw geopend, in de eerste dagen van Februari van dit jaar. Gedurende het geheele hachelijke tijdperk, dat de terechtstelling van Maria voorafging en opvolgde, waarin Elizabeth tegen de Staten zulk een bitse taal had gevoerd, waren de vriendelijkste diplomatische complimenten tusschen Farnese en haar gewisseld. Van den eenen kant klonk het: 'Waarde neef, gij weet, welk een waarachtig vertrouwen ik stel in uwe oprechtheid, en hoezeer ik wensch, dat deze vrede tot stand mag komen.' Van den anderen kant: 'Uwe geheiligde Majesteit weet, hoe mij uw verlangen naar rust voor de wereld en naar een standvastigen vrede tusschen Uwe Hoogheid en den Koning mijn meester verheugt; hoe ik haak naar eendracht - - *hoe ik buiten staat ben om door dubbelzinnige woorden dezen handel te rekken, of Uwe Majesteit om den tuin te leiden*, en welk een afkeer ik heb van staal, vuur en bloed⁽¹⁾.

De vier of vijf maanden, die Leicester in Engeland had verspild, had Farnese zich voor Sluis ten nutte gemaakt, terwijl de Staten hun best hadden gedaan om niet alleen de plannen van den vijand, maar tevens die van hun bondgenoot tegen te werken. De Loo bezocht in Juli het leger van Parma en ontving

- (1) Parma aan Koningin Elizabeth, 18 Febr. en 5 April 1587. De Koningin aan Parma, 13 April 1587 (*Archivo de Simancas MSS.*) Later schreef Burghley nog: 'Wat den hertog van Parma betreft: men heeft door zijn inborst en door de waardige wijze, waarop hij zich steeds gedraagt, zeer gunstige gedachten van hem opgevat, als van een man die zijne beloften houden zal, zonder in het minst op eigen voordeel te zien. En om u de waarheid te zeggen, zie hier de eenige reden waarom hare Majesteit, tegen het gevoelen van velen in, deze onderhandelingen voortzet: zij houdt den hertog voor een man van zijn woord; hierbij komt nog dat zij de meening heeft opgevat, dat hij, welk een oorlogsheld hij zijn mag als een waar Christen vrede boven oorlog verkiest, waarvan Hare Majesteit met deze onderhandeling de proef wil nemen,' enz. Burghley aan Andreas De Loo, 10 Oct. 1587. (*State Paper Office MS.*)

van den hertog de warmste verzekeringen van zijne vredelievende gezindheid. ‘Dit uitstel doet mij zeer leed,’ zeide Alexander. ‘Op zulk een oprecht man als ik ben, maakt de vijandelijke landing van Drake op de kusten van Spanje een zeer vreemden indruk. Het gevolg van die handelwijze zal zijn, dat de Koning eindelijk verbitterd, en ik in mijne eer gekrenkt zal worden - zulk een hoop op het tot stand brengen van den vrede heb ik laten blijken. Om de genegenheid die ik Hare Majesteit toedraag, heb ik altijd gewenscht, en wensch ik nog, dat de zaken in der minne geschikt zouden worden. Ik ben, zeer tegen mijn zin, verplicht geweest om weer te velde te trekken; ik wenschte nu wel, dat onze onderhandelingen haar doel bereikten voor de aankomst mijner versche troepen, bestaande uit 9000 Spanjaards en evenveel Italianen, die, met de Walen, Duitschers en Lotharingers, mij een leger van 30 000 man in werkelijke dienst zullen verschaffen. Dat verzeker ik u op mijn woord van edelman. Andreas De Loo,’ ging de hertog voort, ‘schrijf aan Hare geheiligde Majesteit dat het mijn verlangen is vrede te sluiten en Hare Majesteit getrouw te dienen; en dat ik niet van meening veranderen zal, zelfs al zou ik een of ander belangrijk voordeel behalen; want ik bereik liever mijn doel met zachtheid dan met strengheid en door bloedstorting.’

‘Ik kan u verzekeren, allerdoorluchtigste hertog,’ hernam Andreas, ‘dat de allerdoorluchtigste Koningin dezelfde gezindheid koestert als gij.’

‘Uitmuntend,’ zeide de hertog: ‘dan kunnen wij spoedig eene overeenkomst sluiten, en hoe eer de gemachtigden aan weerszijden worden benoemd, hoe beter.’

Daarop werd door den vredelievenden Andreas even opgemerkt, dat Parma aan de vijandelikheden tegen Sluis terstond een einde zou kunnen maken. Dit scheen den doorluchtigen hertog echter nog zoo helder niet te zijn: hij had zich voor die onderneming groote kosten getroost en bruggen bouwen, schansen aanleggen, en loopgraven delven had hij niet gedaan om ze voor mooie woorden prijs te geven. Aan mooie woorden ontbrak het niet, maar die konden geen beleg doen opbreken. Ondertusschen hadden deze vreedzame gesprekken in Parma's kamp de Koningin in zulk een vasten slaap gewiegd, dat zij vergat hoe Roger Williams en Arnold van Groenevelt met hunne manschappen gedurende dien hachelijken zomer dag en nacht in schans en loopgraaf streden. De gladde tong van den hertog had meer afgedaan dan zijn geschut, om hem de zoo sterk begeerde stad in handen te leveren. De Koningin hield hardnekkig geld en krijgsvolk terug, in de hoop op een verdrag, hetzij Sluis bezweek of niet. Was het vreemd, dat de Staten hare bedoelingen wantrouwden, en op hunne beurt hun plicht verzaakten?

En zoo verstreek de zomer en brak de herfst aan; Sluis bezweek, de Staten en de landvoogd stonden met ontbloot zwaard tegenover elkaar, de Nederlanders waren vol wantrouwen tegen Engeland, Alexander bleef twifelen aan de oprechtheid der Koningin; de geheime onderhandelingen, hoe vruchtbaar ook aan allerlei vermoedens, ijverzucht, vertraging, en zulk onkruid, hadden geen heilzame vruchten voortgebracht, en de kostelijke De Loo werd zeer neerslachtig. Eindelijk, op den 26sten September 1587, kwam een brief van Burghley zijn geest opbeuren. Van den mistroostigsten en zwaarmoedigsten man ter wereld, was hij, zoo als hij betuigde, vroolijk en kalm geworden. Hij ging oogenblikkelijk naar den hertog van Parma, met den brief in zijn zak, en las hem dien bij kaarslicht voor, eene omstandigheid waarop hij, als van veel belang in zijn verhaal, bijzonderen nadruk legde. En Farnese was zoo rijk aan mooie woorden als ooit⁽¹⁾.

‘Er bestaat geen de minste reden,’ zeide hij allervriendelijkst, ‘om aan mijne oprechtheid te twifelen. Evenwel geeft de lord schatmeester te verstaan, dat de doorluchtige Koningin daar toe overhelt. Koesterde ik toch niet de beste gezindheid en een oprecht verlangen naar vrede, dan zou ik niet zelf de eerste voorstellen hebben gedaan. Beoogde ik geen vreedzame schikking, wat ter wereld noodzaakte mij dan, om te doen wat ik deed? Integendeel zou al het uitstel, waardoor ik het grootste deel van den zomer heb moeten verliezen, mij veeleer reden geven om mijne tegenpartij te verdenken.

Hij maakte vervolgens aanmerkingen op de sterke bewoordingen, waarmede in den engelschen brief, verzekerd werd dat Hare Majesteit bij hare vrome voornemens bleef volharden; hij gaf te verstaan, dat hij grondig bekend was met de geschillen tusschen den graaf van Leicester en de Staten, en voegde er bij, dat het van groot belang was, dat de gemachtigden kwamen op den tijd, dien de Koningin had aangewezen.

‘Wat er geschieden moet,’ zeide hij ten slotte, ‘laat dat spoedig gebeurden,’ en hierop zeide hij, dat het tijd werd voor zijn avondmaal.

‘En mag ik den brief van lord Burghley aan anderen mededeelen?’ vroeg De Loo.

‘Ja, ja: aan den heer van Champagny, en aan mijnen secretaris Cosimo,’ antwoordde Zijne Hoogheid.

Daarop begaf de koopman-onderhandelaar, zich terstond, met den secretaris Cosimo, naar het verblijf van Champagny. Daar had een lang onderhoud plaats, waarin De Loo veel vernam,

(1) Burghley aan De Loo, 18 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*) en De Loo aan Burghley, 26 Sept. 1587. (*State Paper Office MS.*)

waar hij volkomen geloof aan sloeg, en dat hij getrouw overbracht aan het hof van Elizabeth. Alexander had, volgens hun zeggen, zijn best gedaan om de aankomst zijner versche troepen te vertragen; hij had zich onder verschillende voorwendsels onthouden van te velde te verschijnen, terwijl hij van dag tot dag hoopte dat de engelsche gemachtigden zouden aankomen, en een vaste en duurzame vrede de ellenden van den oorlog mocht vervangen. Doch toen de tijd verliep zonder dat er gemachtigden kwamen, had de hertog tot zijn leedwezen moeten meenen, dat men den spot met hem had gedreven. Zijne troepen zouden nu Holland binnenrukken uit gebrek aan voedsel en dit zou de vernieling van die streek tot onvermijdelijk gevolg hebben. Hij had ook al de aanvoerders der verwachte troepen bevolen, hun marsch te verhaasten, om te verhoeden dat hij zich nog strenger berisping op den hals haalde. Hij was waarlijk diep beschaamd dat hij zich zoo had laten bepraten om het gansche schoone jaargetijde werkeloos te laten verlopen. Hij had zich opgeofferd voor Hare geheiligde Majesteit, en hare dierbaarste belangen willen dienen; en thans zag hij in, dat hij voor den gek gehouden was. Lieden, die het goed konden weten, hadden hem verzekerd, dat de Koningin slechts afwachtte wat de Koning van Navarre, met de hulpbenden, die hij juist op dit oogenblik uit Duitschland ontvangen moest, zou uitrichten, dat zij geen de minste bedoeling had om vrede te maken, en dat hij weldra al die duitsche huurlingen in de Nederlanden kon verwachten. Toch was hij bereid om aan die nieuwe krijgsmacht het hoofd te bieden met 40 000 goede manschappen te voet, eene schitterende ruitery en overvloed van geld.

Dit alles, en meer, werd door lichtgeloovigen Andreas gretig aangehoord; en hij liet geen tijd verloren gaan om Hare Majesteit en den lord schatmeester het belangrijke nieuws mede te deelen. Hij smeekte de Koningin op zijne bloote knieën, zeide hij, ter aarde geworpen en uit den grond van zijn hart, om te gelooven aan de waarheid van wat hem zoo was toevertrouwd. Hij wilde er zijne onsterfelijke ziel voor verpanden, die, zoo als hij zeer juist opmerkte, meer waarde voor hem had dan zelfs de spaansche kroon, dat de Koning, de hertog en zijne raadslieden, oprecht naar den vrede verlangden, en daarvoor de beste en welwillendste beweegredenen hadden. Alexander Farnese was 'het tegengift van den hertog van Alva,' door 's Hemels goedheid gezonden, *ut contraria contrariis curentur*; en indien de geheiligde Koningin thans geen volledige veiligheid voor zich verkreeg, benevens volkomen herstel van de vriendschap tusschen Hare Majesteit en den Koning van Spanje en de zekerheid van de rust en duurzame welvaart der Nederlanden, zou het aan Engeland, en niet aan Spanje, liggen.

En ongetwijfeld sloeg de koopman aan alles wat hem verteld werd geloof, en deelde - wat erger was - zijne eigene overtuiging volkomen aan Hare Majesteit en lord Burghley mede, om niet te gewagen van dan goeden controleur, die bijzonder gemakkelijk alles geloofde, wat van het hof van den katholieken Koning kwam. En toch moet men met leedwezen erkennen, dat in al deze mededeelingen van Alexander en zijne handlangers geen woord waarheid te vinden was. Alles was logen van het begin tot het einde: het tegenbevel aan de troepen, de vreedzame bedoelingen van den Koning en den hertog, de voorgenomen veldtocht in Holland, ingeval de onderhandelingen werden afgebroken, het een zoowel als het ander was verdund.

Ondertusschen was het onderhoud hoogst vriendschappelijk en bevredigend geweest; en toen die zaken waren afgehandeld, noodigde Champagny - niet in het minst uit het veld geslagen door de ergerlijke wijs, waarop de weduwe van den heer De Bours, thans Mrs. Aristotle Patton, hem had beet genomen - De Loo en den secretaris Cosimo tot een avondmaaltijd. En zoo bleven zij met hun drieën tot diep in den nacht aan tafel en ledigden zulke groot bekers op de gezondheid der Koningin van Engeland, dat onze kostelijke Andreas - zoo als deze later aan lord Burghley meldde - den volgenden morgen een razende hoofdpijn had⁽¹⁾.

En zoo werd te midden van het gedruisch der vijandelijke aanstalten, niet alleen in Cadix en Lissabon, maar ook in Gent, Sluis en Antwerpen, en waarvan het doel gemakkelijk te raden viel, de komedie der onderhandeling steeds voort gespeeld, en de voornaamste vertooners waren reeds in hunne rollen vastgegroeid. Zoo had men den graaf van Derby, ridder van den Kouseband, lord Cobham, James Croft, als altijd verbazend in de war, en andere Engelschen, die de klucht vast en zeker voor werkelijkheid hielden. Daar tegenover stond Alexander van Parma, met gegronde overtuiging van het tegendeel. Tusschen beide partijen in gedroeg Andreas De Loo zich praatziek, lichtgeloovig en bedrijvig, en meer dan ooit was hij van het gewicht zijner zending overtuigd; terwijl eindelijk de lord schatmeester met zijn witten baard steeds ingewikkelder volzinnen smeedde, het hoofd schudde en zijn staf over het water zwaaide, alsof door zulke middelen de storm, die over Engeland op het losbarsten stond, kon worden afgewend.

De gemachtigden zouden overkomen, indien de hertog van Parma slechts op zijn woord van eer wilde verklaren, dat de vijandelijke voorbereidselen, waarvan het gerucht de gansche

(1) A. De Loo aan Burghley, 26 Sept. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Christenheid in spanning hield, niet op Engeland waren gemunt of indien hij, zoo dit werkelijk het geval was, zijn meester wilde verzoeken alle ontwerpen van dien aard op te geven en Filips dan zijn vorstelijk woord geven wilde, dat hij geene vijandelijke aanslagen tegen dat land in den zin had⁽¹⁾.

Werkelijk straalde een bijna arkadische onnoozelheid door in die vragen, gesteld door een zoo ervaren staatsman als de lord schatmeester en eene vrouw van zulke schitterende vermogens, als Elizabeth ontegenzeggelijk bezat. Doch wij lezen de geschiedenis van 1587 niet alleen bij het licht van wat er later geschiedde; maar ons gezicht is op eene bijna bovennatuurlijke wijze gescherpt door de geheime oorkonden, die ons in staat stellen de verborgenste gevoelens en beweegredenen als onder een microscoop te beschouwen. Op dit oogenblik werd Engeland noch door onkunde, noch door lichtgeloovigheid gevoerd naar den rand van den kuil door Spanje zoo arglistig gegraven: men stelde vertrouwen in het gegeven woord van een ridderlijk krijgsman als Alexander Farnese⁽²⁾; van een gezalfd vorst, zoo godsdienstig als Filips II. De rondborstigheid van Engeland, dat met open kaart speelde, was niet bestand tegen de italiaansche en spaansche handgrepen - de vruchten van een stelsel, dat

- (1) 'Indien gij eenigszins kunt, tracht er dan, bid ik u, van den hertog eene schriftelijke verzekering van te krijgen, voor zoo ver hij dat weet, dat deze voorbereidselen tegen geene van Harer Majesteits bezittingen zijn gericht, of ooit gericht zullen worden, of, indien hij niet in staat is dat te verzekeren, laat hij dan ten minste Hare Majesteit op zijn woord van eer verzekeren, dat hij in allerijl den Koning zijn raad zal doen toekomen om alle vijandelijkheden te staken, of trachten zal er den Koning toe te brengen, op zijne vorstelijke eer te verklaren, of hij deze strijdkrachten tegen Harer Majesteits bezittingen denkt te bezigen, ja of neen. En hoewel men dit van een Koning, die vijandelijkheden in den zin heeft, moeilijk schijnt te kunnen vergen, is het toch, bij den tegenwoordigen stand van zaken, als Hare Majesteit zich tot eene wapenschorsing en een vredesverdrag met den Koning wil verstaan, een hoogst redelijk verzoek, dat de Koning, zonder zijn eer afbreuk te doen, kan inwilligen. - - Er komen zoo menigvuldige berichten uit Spanje over deze voorbereidselen, *en toch wil Hare Majesteit vertrouwen op het antwoord van den hertog*, tenzij dat men bevinden mocht, dat het leger werkelijk tegen Engeland werd uitgerust - want, in dat geval, zal niemand het gepast oordeelen dat zij hare gemachtigden verzendt.' Burghley aan A. de Loo, 10 Oct. 1587. (*State Paper Office MS.*)
- (2) Reeds in Augustus had de hertog eene wapenschorsing voorgeslagen, die hij volstrekt niet van zins was toe te staan, wat door zijn vertrouwelijke briefwisseling duidelijk wordt aangetoond. 'De hertog van Parma heeft, opdat de onderhandeling des te spoediger zou gaan, ons aangeboden om in eene wapenschorsing te bewilligen, en ons ook hoop gegeven dat de krijgsmacht die thans in Italië wordt uitgerust en die op zijn minst 15000 voetknechte, bedraagt, zal worden teruggehouden' De Koningin aan Leicester, 9 Aug. 1587. (*Britsch Museum. GALBA, D. I. 293. MS.*)

het verschalken eener partij door alle mogelijk bedrog en valsche streken zoowel in binnen als buitenlandsche staatkunde goedkeurde. Het was wel bekend dat er in Spanje, Portugal en de gehoorzame Nederlanden, te land en ter zee, groote toerustingten werden gemaakt; maar sir Robert Sidney hield het er voor, dat men een tocht tegen Afrika voor had;⁽¹⁾ zelfs de Paus werd - tot onbeschrijfelijk genoeg van Filips - volkomen in onwetenschap gelaten, en Burghley, door den vernuftigen De Loo voorgelicht, hield zich overtuigd dat, zelfs indien de onderhandelingen werden afgebroken, al de kracht der spaansche wapenen op de verovering van Friesland en Overijssel zou worden gericht. Maar Walsingham liet zich zoo niet bedriegen; want hij hield zich aan eene les van Demosthenes, door Willem de Zwijger in zijne beroemde Apologie aan de wereld bekend gemaakt: dat *de eenige sterkte, waarop men zich tegenover een dwingeland en veroveraar verlaten kan, wantrouwen is*.

Alexander, wien het zeer greefde dat men zijne oprechtheid nog in twijfel trok, vernieuwde zijn overvloedige betuigingen van die gezindheid, en beklagde zich tevens op vriendelijken toon over de vertraging, uit dien twijfel voortgesproten. Hare Majesteit, zeide hij, had sedert lang zijn vurig verlangen bespeurd om een volkomen verzoening tot stand te brengen; maar hij had maand op maand hare gemachtigden tegemoet gezien, en er was niemand gekomen. Zijne verwachtingen waren in rook vervlogen. De zaak was voortdurend uitgesteld en hij kon de overtuiging niet onderdrukken, dat Hare Majesteit van meening veranderd was. Toch greep de hertog, daar Andreas De Loo weder naar Engeland ging, die gelegenheid aan om de Koningin nogmaals betuigingen zijner hoogachting te zenden en - hoewel hij bijna besloten had om de zaak uit zijne gedachten te zetten - zijne verklaring te hernieuwen, dat, zoo de vurig gewenschte vrede niet tot stand mocht komen, de schuld daarvan niet op hem geworpen, kon worden, en dat hij er voor God en menschen onschuldig aan zou zijn. Hij had alles gedaan, en was nog bereid alles te doen, wat een Christen en voorstander van de algemeene rust en welvaart verplicht was⁽²⁾.

Toen Burghley deze fraaie betuigingen las, maakte zij een diepen indruk op hem; aan het engelsche hof werden zij verklaard voor de uiting eener 'recht vorstelijken en Christelijken'

- (1) 'Er kwamen onlangs eenige personen uit Spanje, die beweren dat de toerustingten van dat rijk gericht zijn tegen zekere plaats in Afrika, die voor de vaart op beide Indiën van groot belang zou zijn. De turksche admiraal zou die verleden jaar met zestig galeien verlaten,' Sir Robert Sidney aan Leicester, 31 Dec. 1687. (Britsch Museum. GALBA, D. II. p 288 MS.)
- (2) Parma aan Koningin Elizabeth, 30 Oct./9 Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

gezindheid. Ook werden er op elken regel van dien brief door den controleur uitvoerige aantekeningen gemaakt. 'Dit zijn zeer goede woorden,' zeide hij⁽²⁾.

Doch de Koningin was met dit jongste blijk van 's hertogen oprechtheid zelfs nog meer ingenomen, dan Burghley en Croft. Terwijl zij alle waarschuwingen van Walsingham in den wind sloeg, hernieuwde zij de betuigingen van haar grenzenloos vertrouwen in den sluwen Italiaan. 'Wij verzekeren u,' schreven de heeren van den Raad, 'en gij zult er wel aan doen, dit den hertog uit onzen naam te verklaren, dat Hare Majesteit het er volgens haar eigen woorden voor houdt, dat zij beide dezelfde goede en Christelijke bedoeling hebben, al slaan ook soms hunne dienaars tonen aan, die dat akkoord verbreken.' En zij gaf op nieuw te kennen, dat zij hare gemachtigden zou overzenden, zoodra de hertog haar omtrent de vijandelijke toerusting zou hebben gerust gesteld.

Wij hebben nu gezien dat de Koningin van Engeland ter goeder trouw met de spaansche regeering handelde. Wij hebben ons van haar grenzenloos vertrouwen in de oprechtheid van Farnese en zijn meester overtuigd, en de rijkelijke betuigingen aangehoord, die Farnese en zijne vertrouwde handlangers voortdurend van hun eerlijke bedoelingen gaven om een vasten en duurzamen vrede tot stand te brengen. Het is thans noodig, een oogenblik het geheime kabinet van Filips te bezoeken, om te onderzoeken, hoeveel er aan die betuigingen te hechten viel. Wij roepen voor deze beschouwingen de bijzondere aandacht van den lezer in, omdat het jaar 1587 niet alleen beslissend was voor de vrijheid in Engeland en de Nederlanden, maar voor die in geheel Europa. Het volgende jaar 1588 was reeds lang voorspeld als het jaar van Gods oordeelen, misschien van den ondergang der wereld; maar in 1587, dat jaar van verwachting en voorbereiding, werden allengs de bouwstoffen bijeengebracht, waaruit de geschiedenis van zulk een gewichtig jaar moest worden samengesteld.

Daar zien wij dus den geduldigen brievenschrijver in zijn kabinet terug, met zijne ontwerpen vervuld. Zijn grijs haar werd wit; hij was nu zestig jaren oud. Zijn lichaam was vermagerd en gebogen, zijne spijsvertering zeer slecht, zijn uiterlijk

(2) De heeren van den Raad aan A. De Loo, 11 Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Was de ronde sir Roger Williams tegenwoordig geweest toen de aanmerking gemaakt werd, dan zou hij wel met zijn landsman, den braven sir Hugh Evans hebben uitgeroepen: 'goede woorden? - goede kool!'

(Shakespeare, *Merry Wives of Windsor*. A. I. Sc 1. - Doch het is niet, zooals Motley zegt, sir Hugh Evans die deze woorden bezigt, maar Falstaff die ze tot den Waleser richt.) Vertaler.

zoo koud en doodsch als ooit; maar als iemand in Europa hard werkte, dan was het Filips II. Daar zat hij aan zijne schrijftafel zijne kantteekeningen neer te krabbelen. De fijne, ontelbare draden, die zich over de gansche oppervlakte der Christenheid uitstrekten en haar als met een net bedekten, kwamen allen voort uit die stille, vreugdelooze cel. Frankrijk werd in een staat van voortdurenden burgeroorlog gehouden; de Nederlanden waren een slachtplaats geworden; Ierland verkeerde in een staat van smeulenden opstand; Schotland was verdeeld door binnenlandsche twisten, die door Filips regelmatig geleid en bekostigd werden; en de jeugdige Vorst - 'die leugenachtige Koning der Schotten,' zooals Leicester hem noemde - werd aan den leiband gehouden, gereed om op Engeland te worden losgelaten, zoodra zijn meester daartoe bevel zou geven; Engeland zelf sidderde daar het dagelijks de landing van eene wel geordende rooverbende op zijne kusten tegemoet zag; en al deze ellende, van den verledenen, en den tegenwoordigen en den toekomstigen tijd, was grootendeels te wijten aan het beleid van den grijzen brievenschrijver, die daar zoo rustig aan zijne schrijftafel zat.

In den aanvang van het jaar had de Koning van Denemarken Filips zijne bemiddeling aangeboden. De brief, aan zekeren jeugdigen graaf von Rantzau toevertrouwd, was door de Staten oaderschept daar de gezant verzuimd had van de voorrechten aan zijne betrekking verbonden tijdig gebruik te maken, en dientengevolge een oogenblik als krijgsgevangene was behandeld. De Staten zonden onmiddellijk brieven aan Koningin Elizabeth, waarin zij uitdrukkelijk verklaarden, dat geene verrichting van den vijand in den krijg hun half zoo veel afgrijzen inboezemde als de bloote vermelding van het woord vrede. Leven, eer, godsdienst, vrijheid, dus het kostbaarste wat zij bezaten stond op het spel, zeiden zij, en zou in een enkele schipbreuk te gronde gaan, indien de vrede tot stand kwam; zij smeekten Hare Majesteit dus, de voorgestelde tusschenkomst van den deenschen Koning af te wijzen. Wilkes beschuldigde er, in een brief aan Walsingham, dien vorst en zijne staatsdienaars van, zich door Spanje te laten bezoldigen, terwijl daarentegen de hertog van Parma na den Koning beleefd bedankt te hebben voor de aangeboden bemiddeling, hem aan Filips afschilderde als zulk een hardnekkigen ketter⁽¹⁾, dat er niets goeds van hem te verwachten was, tenzij dat men zijne bedriegelijke aanbiedingen even bedriegelijk beantwoordde. Wij zullen er niets bij verliezen, zeide Alexander in de eerste week van het jaar 1587, door ons

(1) BOR, II. XXII, 945-948. VAN METEREN, XIV. 247. Wilkes aan Walsingham, 3 Dec. 1586. (*State paper Office MS.*) Parma aan Filips II 10 Jan. 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

te houden alsof wij naar zijne voorstellen luisteren, en intusschen moet Uwe Majesteit voortgaan met hare toerusting tegen Engeland.

In Februari, en bijna op denzelfden dag dat Parma zulke vriendschappelijke brieven aan Elizabeth schreef, die niets dan vrede ademden, was hij bezig zich zorgvuldig de voorschriften in te prenten, die Filips met betrekking tot de gewichtigste der aangelegenheden, den voorgenomen inval, gegeven had. Hij ontving van zijn meester het bericht dat honderd schepen, waaronder veertig van de grootste soort, geheel gereed waren, benevens 12000 spaansche voetknechten, waaronder 3000 man van het oude legioen, en dat het aantal vrijwilligers meer dan voldoende was. Filips had er ook aan gedacht, schreef hij, om op Alexander's raad, het jaargetijde te kiezen, waarin het veldgewas in Engeland juist was binnengehaald, daar de oogst van zulk een vruchtbaar land gemakkelijk in het onderhoud van eene voor een inval bestemde krijgsmacht zou voorzien; toch ried hij hem, het leger bij het aanvaarden van den tocht behoorlijk van levensmiddelen te voorzien. Daar hij zag, dat Alexander zich niet geheel kon vereenigen met dat deel van zijn ontwerp dat Ierland betrof, zou hij dat punt in nadere overweging nemen, en zijne aandacht thans op het eiland Wight vestigen; en wellicht zou er eene andere plaats gevonden worden, waar eene landing den vijand nog grooter schrik en ontsteltenis zou aanjagen. Het zou hem moeilijk vallen, zeide hij, de 6000 man toe te staan, waarom de schotsche ontevredenenv gevraagd hadden, zonder zijne Armada te veel te verzwakken; men moest hun echter geen stellig weigerend antwoord geven, want het was noodzakelijk dat men in overeenstemming met de schotsche adelpartij handelde. De zaak was, volgens den Koning, diep geheim gebleven, en noch in Spanje noch in Rome had men er iets van laten uitlekken. Alexander werd dus vermaand eveneens zijn best te doen om het geheim te bewaren, want de vijand stelde alle pogingen in het werk om achter hunne handelingen en bedoelingen te komen.

En voorzeker deed Alexander zijn best. Hij zond zijn meester in antwoord afschriften van de brieven, die hij eigenhandig aan de Koningin had geschreven, en van de vredelievende boodschappen, die hij haar had laten overbrengen door Champagny en De Loo. Zij is op dit oogenblik eenigszins in moeilijkheden gewikkeld, schreef hij, en wie van hare raadsheeren naar vrede verlangen, zijn meer dan ooit geneigd om te onderhandelen. Het verlies van Deventer heeft haar diep getroffen. Met den franschen gezant is zij in onmin tengevolge van de nieuwe samenzwering tegen haar leven. De gelegenheid is gunstig, en als zij mijnen brief beantwoordt, zeide Alexander, kunnen wij de onderhande-

lingen rekken; en als zij dien niet beantwoordt, zal het een bewijs zijn, dat zij andere verbintenissen heeft aangegaan. Doch, wat er ook gebeuren mocht, de hertog smeekte Filips dringend de toerusting tot de groote onderneming, die hij in zijne koninklijke borst had beraamd niet te staken. Zoo sterk drong de vredelievende veldheer op den inval aan.

Verder opperde hij terloops de gissing, dat de oneenigheid tusschen Hare Majesteit en den franschen gezant wellicht niets dan een voorwendsel was, en alleen een der gevolgen van Bellievre's zending. Of die onderhandelaar gezonden was om uit naam van zijn meester over de terechtstelling der schotsche Koningin zijn klachten in te dienen, of wel om die goed te keuren, dat wilde Alexander overlaten aan het oordeel van don Bernardino de Mendoza, den spaanschen gezant in Parijs; doch hij was van meening, dat de toorn der Koningin tegen Frankrijk geveinsd, en haar ondersteld bondgenootschap met Frankrijk en Duitschland tegen Spanje eene waarheid was. Hierin, zoo als uit de jammerklachten van den secretaris Walsingham blijkt, sloeg de slimme Farnese den bal mis. Inderdaad werd hij dikwijls van het spoor gebracht, door aan de engelsche staatkunde dezelfde slangenbochten en verraderlijke bedoelingen toe te schrijven, die de zijne kenmerkten; wij hebben reeds gezien, dat Elizabeth integendeel bereid was met de Staten, met Frankrijk, ja, met de geheele wereld in onmin te leven, indien zij daardoor slechts de vriendschap van Filips kon winnen.

De fransche aangelegenheid, die in de plannen van den monarch met zijne ontwerpen tegen Engeland en Holland onafscheidelijk samenhing, veroorzaakte Alexander veel bezorgdheid. Hij voorzag dat het groote bezwaren zou opleveren om dien voor zijne plannen zoo onmisbaren burgeroorlog in Frankrijk gaande te houden, en naar zijne meening zou het kunnen gebeuren dat er vrede werd gesloten tusschen Hendrik III en de Hugenooten op een oogenblik waarin men dit het minst verwachtte. Om die reden hield de hertog van Guise telkens dringender aan op den door Filips beloofden onderstand. ‘Mucio komt met den grootsten aandrang bij mij bedelen,’ zeide Parma, ‘en doet niets dan jammeren en weeklagen. Hij vroeg om 25000 van de 150000 dukaten, die hem toegezegd zijn. Ik gaf ze hem. Kort daarna schrijft hij met evenveel aandrang om nogmaals 25000. Deze gaf ik hem niet; ten eerste, omdat ik ze niet had’ (men zou denken, dat dit eene afdoende reden was) ‘en ten tweede, omdat ik de zaken zoo lang mogelijk slepende wenschte te houden. Hij herinnert mij voortdurend aan de belofte van Uwe Majesteit om hem 300000 dukaten te geven, ingeval hij met den Koning van Frankrijk mocht breken, en ik verzeker hem steeds, dat Uwe Majesteit al hare beloften zal houden.’

Van zijn kant ging Filips in den loop van de lente voort met den opperbevelhebber zijner krijgsmacht de verzekering te geven, dat de toebereidselen ter zee en te land bestendig werden voortgezet. Hij had Mendoza last gegeven om aan de schotsche lords de gevraagde som te betalen, doch niet vóórdát zij aan de gestelde voorwaarden hadden voldaan; wat de aangevraagde 6000 manschappen betrof, was hij naar zijn zeggen verplicht om die zaak voorloopig uit te stellen en aan de beslissing van den hertog over te laten. Farnese hield zijn gebiedster tot in de minste bijzonderheden op de hoogte van de onderhandelingen, door middel van Champagny en De Loo gevoerd, en sprak voortdurend de meening uit, dat de Koningin door even huichelachtige beweegredenen werd gedreven, als hij zelf. Haar eenig doel was, zeide hij, hem door die voorgewende onderhandelingen om den tuin te leiden, te verschalken en in slaap te wiegen, terwijl zij met Frankrijk en Duitschland plannen beraamde tot Spanje's ondergang. Er was van haar slechts oprechtheid te verwachten, wanneer zij daartoe door den nood gedwongen werden. De Engelschen, zeide hij, werden door de Hollanders en Zeeuwen gehaat en verafschuwd, en Filips mocht zulk eene gunstige gelegenheid niet laten voorbijgaan om het groote plan met den meesten spoed ter wereld door te drijven. Mogelijk dat de Koningin, als zij deze geduchte toebereidselen zag, zelfs zonder te vermoeden dat het daarmede op haar rijk gemunt was, beven zou bij de gedachte dat hare eigene veiligheid bedreigd werd, indien de Nederlanders ten onder gebracht waren. Doch indien het haar gelukte, Spanje te bedriegen en Filips en Parma in slaap te wiegen, zou zij zich met reden mogen beroemen, dat zij hen allen bij den neus had gehad. De vredesonderhandelingen en de toebereidselen tot den inval moesten dus tegelijkertijd worden voortgezet; dientengevolge zou het geld uit de engelsche schatkist den Nederlanden kariger toevloeien, en de oneenigheid tusschen de Staten en Engeland zou er door toenemen. De hertog verzocht verder te mogen weten of er ook bepalingen konden worden vastgesteld, waaronder de Koning werkelijk den vrede zou willen sluiten, ten einde hij, Farnese, bij gebrek aan de noodige voorschriften of de vereischte volmacht geene vergissing zou kunnen begaan. De toestand van Frankrijk, zeide hij, werd met den dag onrustbarer: met andere woorden, de kans dat het door partijschappen verdeelde land eindelijk tot rust zou komen werd steeds grooter. De Koningin van Engeland was bezig een machtig bondgenootschap te sluiten tusschen haar zelve, den franschen Koning en de Hugenooten, en de zaken begonnen er zeer ernstig uit te zien. De vrede, die in Frankrijk dreigde tot stand te komen, kon niet dan nadeelig zijn en Filips moest dien tijdig voorkomen, door aan Mucio het beloofde

geld te geven. ‘Als wij de Franschen niet bezig en onderling aan het vechten houden, zeide Alexander, is het klaarblijkelijk dat wij er volstrekt niet aan kunnen denken, om het groote plan tot een inval in Engeland te volvoeren.’

De Koning vereenigde zich ten volle met al wat door zijn getrouwen landvoogd en veldheer werd gezegd en gedaan. Hij was niet van zins om, op welke voorwaarde ook, vrede te sluiten, en kon derhalve geene voorwaarden opgeven; doch hij keurde de voortzetting der onderhandelingen volkomen goed. De Engelschen, daarvan hield hij zich overtuigd, handelden van hun kant volslagen ter kwader trouw, en het voorstel van den Koning van Denemarken tot bemiddeling was evenals al het andere een louter voorwendsel. Hij besepte volkomen de noodzakelijkheid om Mucio geld te geven, ten einde de herstelling van de rust in Frankrijk te voorkomen, en zou daartoe wissels afgeven op Agostino Spinola, ten bedrage van 300000 dukaten. Intusschen moest Farnese steeds maar voortgaan met zijne voorbereidselen voor den inval.

Ook de secretaris van Staat, don Juan de Idiaquez, schreef hoogst ernstig aan den hertog over de groote aangelegenheid. ‘Het is niet te beschrijven,’ zeide hij, ‘hoezeer Zijne Majesteit de groote zaak met hart en ziel voorstaat. Wilt gij hem de treffendste toewijding betoonen, en hem zoo sterk aan u verplichten, als gij slechts wenschen kunt, zorg er dan voor, hem nog *dit jaar* deze groote voldoening te schenken en breng, nu gij geld hebt, alles daar ginds in gereedheid, zoek alle moeilijkheden te overwinnen, en sla den slag, zoodra de troepen uit Spanje en Italië naar het door Uwe Excellencie verleden jaar uitgewerkte plan, zijn aangekomen. *Bedien u van de vredesonderhandelingen alléén tot bereiking van datzelfde doel*, en volbreng het werk op de wijze, die uwer waardig is. Schrijf de vrijheid, die ik genomen heb, met u aldus mijnen raad te geven, toe aan mijn verlangen om u meer dan iemand ter wereld van dienst te zijn, aan mijne overtuiging, hoezeer gij Zijne Majesteit daarmee zult verplichten, en aan mijne vrees, voor zijn wrok jegens U, indien de uitslag anders mocht zijn⁽¹⁾.’

En, opdat er omtrent 's Konings gezindheid geen de minste twijfel zou bestaan, liet Filips zich, dienzelfden dag over de geheele zaak breedvoerig uit. De wijze, waarop Farnese met de Engelschen te werk ging en hen hoop op vrede deed koesteren zou hem, zoo als hij opmerkte, beter voldaan hebben indien dit hen trager in hunne toerusting gemaakt had; terwijl integendeel hun moed was aangegroeid. Zij hadden de onmensche-

(1) Filips aan Parma, 15 April 1587, Don Juan de Idiaquez aan Parma, 13 Mei 1587, Parma aan Filips, 12 April 1587. (*Archivo de Simancas MSS.*)

lijkheid gehad de Koningin der Schotten te vermoorden en daarenboven niet tevreden met hunne rooverijen ter zee en in de beide Indiën, hadden zij het gewaagd de havens van Spanje aan te tasten, zoo als blijken zou uit het verslag van de jongste gebeurtenissen te Cadix, dat hij Farnese overzond. *En ofschoon de schade weinig te beteekenen had*, schreef Filips zoo voelde hij zich toch door dit feit bepaald verplicht, om hen eens duchtig onder handen te nemen⁽¹⁾. *Hij weigerde de volmacht tot onderhandelen*; maar om dezelfde kunstgrepen te bezigen, als waarvan de Engelschen zich bedienden, keurde hij goed, dat Alexander hen niet uit de dwaling hielp, en gelastte hij hem, als uit eigen beweging, zijne verbazing te kennen te geven, dat zij, terwijl zij zulke taal op de lippen voerden, zich niet ontzagen zulke daden te plegen. Zelfs moest Farnese blijken van verwondering geven over hun gebrek aan voorzichtigheid, met op deze wijze den Koning te tergen, bij wiens macht de hunne niet te vergelijken was; en hij moest als zijne bepaalde meening te kennen geven, dat Zijne Majesteit hem van volslagen gemis aan omzichtigheid zou beschuldigen indien hij de onderhandelingen voortzette, terwijl zij hem zulke parten speelden. ‘Gij moet u zeer verstoord toonen over het gebeurde,’ ging Filips voort, ‘en hun te verstaan geven, dat ik even vertoornd ben als gij. Gij moet hun een of ander aanbod tot het geven van voldoening trachten te ontlokken - al meenen zij er in werkelijkheid niets van - bij voorbeeld een voorslag om de vloot terug te roepen, of de verzekering, dat wat Drake te Cadix heeft uitgericht, buiten weten en tegen den wil der Koningin is geschied, en dat het haar veel leed doet, of iets dergelijks.’

Wij hebben reeds aangetoond, dat Farnese er uitmuntend in slaagde om de Koningin, bij monde van lord Burghley, zulk eene stellige verloochening en veroordeeling van sir Francis Drake te ontlokken, als de Koning slechts had kunnen wenschen. Of dit de verlangde uitwerking zou hebben en den toorn van Filips tot bedaren brengen, zou men met meer zekerheid hebben kunnen voorspellen, wanneer de brief, waarmede wij ons thans bezig houden, in de raadzaal van Greenwich ter tafel had kunnen worden gebracht.

‘Als gij zulk eene verloochening hebt verkregen,’ ging Zijne Majesteit voort, ‘moet gij doen alsof gij u door hen geheel hebt laten beet nemen en overbluffen, en, terwijl gij voorgeeft aan al wat zij u zeggen geloof te slaan, de onderhandelingen hernieuwen, overgaan tot het benoemen van gemachtigden, en eene bijeenkomst voorstellen op onzijdig grondgebied. Als men naar uwe volmacht vraagt, zeg dan, dat gij die, als algemeen stede-

(1) Filips aan Parma, 13 Mei 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

houder des Konings, aan uwe afgevaardigden zult medegeven, voor zoo ver de Nederlanden betreft. Ten aanzien van alle andere aangelegenheden zult gij zeggen, reeds sedert maanden in het bezit eener volmacht te zijn, doch dat gij die niet kunt vertoonen eer er aannemelijke voorstellen zijn gedaan. Dit alles is goed voor den schijn. Dit is de juiste manier om hen beet te nemen, laat nu de onderhandelaars maar voor den vrede bijeenkomen. *Tegen u kom ik er echter voor uit, dat het geenszins mijne bedoeling is den vrede zijn beslag te laten krijgen, welke voorwaarden zij ook aanbieden.* Integendeel moet dit slechts dienen om hen te bedriegen, zooals zij het ons gedaan hebben en hen in hunne toebereidselen tot verdediging te doen verflauwen, door ze in den waan te brengen, dat zulke toebereidselen onnoodig zullen zijn. *Gij weet zeer goed, dat het omgekeerde van dit alles de waarheid is,* en dat wij van onze zijde niet moeten aarzelen, maar de grootste voortvarendheid aan den dag leggen in onze pogingen om Engeland te overweldigen, waarvoor wij reeds manschappen, schepen en geld in den rijksten overvloed hebben bijeengebracht, zoo als gij wel weet.'

Is het vreemd, dat de Koningin van Engeland zich liet misleiden? Moet men het wonderlijk afkeurenswaardig of schandelijk noemen, dat geen der engelsche staatslieden trouweloos of laaghartig genoeg was om tegen eene staatkunde te zijn opgewassen, die slechts door den vader der leugen scheen ingegeven?

'Ofschoon wij dus in onderhandeling treden,' voer de Koning voort met zich verder te verklaren met eene plechtstatige schaamteloosheid, die een pijnlijken indruk maakt - 'zonder dat het ooit ons doel zal zijn om die tot een eind te brengen, kunt gij er u echter altoos met eer van afmaken, door bezwaren in te brengen, tegen het punt van den godsdienst of tegen een van die buitensporige voorstellen, die zij vermoedelijk zullen doen, en zooals er in de brieven van Andreas De Loo een groot aantal voorkomen. Uwen gemachtigden moet gelast worden alle gewichtige zaken aan uwe persoonlijke beslissing te onderwerpen. De Engelschen zullen vragen om schadeloosstelling voor de kosten, die zij gemaakt hebben tot ondersteuning mijner afvallige onderzaten; uwe gemachtigden moeten daarentegen volhouden, dat ik op schadeloosstelling aanspraak heb. Zoo doende, en op andere wijzen zal de tijd worden verspild. Uwe eigen zaakgelastigden mogen evenmin van het geheim afweten, als de Engelschen zelf. U alleen deel ik het mede. Op deze wijs zult gij met de onderhandelingen voortgaan, nu eens op het eene punt toegevende, dan weder op het andere aanhoudende maar alles moet tot hetzelfde doel leiden: tijd te winnen; en inmiddels wordt alles volgens het vastgestelde plan in gereedheid gebracht.'

Voorzeker, in dezen merkwaardigen brief scheen zijne katholieke Majesteit zich zelve te hebben overtroffen; en Farnese - die oprechte Farnese, in wiens rechtschapen, waarheidslievend, ridderlijk karakter de Koningin en hare raadslieden zulk een onbeperkt vertrouwen stelden - behoefde voortaan niet langer verlegen te zijn over den weg, dien hij moest volgen. Dagelijks onbeschaamd weg te liegen, al naar de omstandigheden, onder bijvoeging van zulke bizonderheden als noodig zouden blijken te zijn en die slechts onuitputtelijke verbeeldingskracht aan de hand kon doen, dat was de eenvoudige regel, die hem door zijn heer en meester werd voorgeschreven. En die regel werd stipt opgevolgd en de engelsche vorstin volkomen bedrogen. Het geheim, aan Alexander's trouwe borst alleen toevertrouwd, werd heilig bewaard. Zelfs de Paus werd verschalkt. Zijne Heiligheid stelde Filips voor om een inval in Engeland te doen, en bood een millioen aan tot de uitvoering van dat plan. Hij was zeer verlangend om te vernemen, of men het voorstel aannemen, en, zoo ja, wanneer men tot de uitvoering overgaan zou. De Koning nam het millioen van den Paus aan, maar weigerde de verlangde inlichting te geven. Hij gaf een ontwijkend antwoord. Hij zou zeer gaarne een inval in dat land willen doen, zeide hij, doch er stonden hem groote moeilijkheden in den weg. Eenigen tijd later deed de Paus op nieuw eene poging om achter de zaak te komen, en bood nogmaals het millioen aan, dat Filips slechts bij voorraad, voor het tijdstip waarop hij het noodig zou hebben, had aangenomen onder mededeeling, dat hij er op dat oogenblik geen behoefte aan had, omdat er groote hinderpalen in den weg stonden. 'Op deze wijze is de Paus verbonden om mij dien onderstand aan te geven, zonder dat ik zelfs gehouden ben aan den tijd,' zeide Filips, 'en wat bovenal van belang is, op die wijze bewaar ik mijn geheim.'

En toch, in weerwil van dit alles, zag Farnese voorloopig nog de mogelijkheid niet in om het plan ten uitvoer te brengen. Zijn leger was jammerlijk ingekrompen, en voordat hij krachtig zou kunnen handelen ten opzichte van de overzeesche aangelegenheden, was het noodzakelijk eerst de stad Sluis te bemachtigen. Dit zou - zoo als men reeds gezien heeft - eene uiterst hachelijke onderneming blijken. Hij beklagde zich bij Filips over den ontoereikenden onderstand dien hij kreeg, zoowel in manschappen als in geld.⁽¹⁾ Het ontwerp, dat in 's Konings borst was ontkiemd, verdiende wel, zoo schreef hij, dat men er millioenen voor over had; en ofschoon hij door ijver en trouw

(1) Filips aan Parma, 5 Juni 1857. Parma aan Filips, 31 Mei 1587. (*Archivo de Simancas*, MSS.)

wel iets kon uitrichten, was hij toch, ten slotte, slechts een mensch, en zonder de vereischte middelen kon het plan niet gelukken. Filips integendeel koesterde de hoogst gespannen verwachtingen. Hij had, volgens zijn zeggen, meer geld verzameld, dan men ooit te voren in de wereld bijeen had gezien.⁽¹⁾ Hij had behalve het millioen van den Paus, twee millioen dukaten in reserve; de Franschen waren in een voortreffelijken staat van verdeeldheid; en de inval zou stellig nog dit jaar plaats hebben. De vloot zou op het eind van den zomer in het engelsche Kanaal verschijnen, iets dat volkomen met Alexanders inzichten strookte. De inval zou op drie punten plaats hebben: van Schotland uit, onder de schotsche graven en hunne volgelingen, met geld en troepen, hun door Filips te verschaffen; van de Nederlanden uit, onder Parma, en door de groote spaansche Armada zelve, op het eiland Wight. Alexander moest zich Gode aanbevelen, voor wiens zaak hij streed, en voorts slechts zijn plicht doen, die hem zeer duidelijk was voorgeschreven. Indien hij ooit van zijn leven zijn vorst genoeg wenschte te doen, moest het plan nog dat eigen jaar volvoerd worden, er mocht gebeuren wat er wilde. Nooit zou er zich weder zulk een gunstige samenloop van omstandigheid voordoen. Frankrijk was in staat van omwenteling, de lichtingen in Duitschland waren onbeduidend, de Turken hadden de handen vol in Perzië, een ontzachelijke massa geld, boven en behalve het millioen van den Paus, was bijeen gebracht, en hoewel het jaargetijde reeds eenigszins gevorderd was, hield hij zich verzekerd dat de hertog alle moeilijkheden zou te boven komen, en het werktuig zijn, waarmede zijn koninklijke meester in staat werd gesteld om Gode dien dienst te bewijzen, waarnaar hij zoo vurig haakte. Ofschoon door de jicht geplaagd vatte Filips vol geestdrift de pen op om met zijne eigene koninklijke hand eenige woorden neer te krabbelen. ‘Deze zaak is van zoo veel belang,’ zeide hij, ‘en lijdt zoo weinig uitstel, dat ik niet nalaten kan om ze u uit al mijne macht aan te bevelen, en ik zou dit nog met meer nadruk doen, als mijn hand waaraan ik juist dezer dagen, evenals aan mijne voeten, door de jicht geplaagd wordt, het gedoogde, en hoewel ik er op het oogenblik geen pijn aan heb, is het toch een beletsel in het schrijven.’

Terwijl de Koning aldus met zijne eigene ongemakken kampte, en niettegenstaande zijne machteloze hand zegevierend een

(1) Hem waren, volgens zijn zeggen, behalve de vaste inkomsten, 700 000 ducaten gezonden, waarbij toen nog moesten komen 2 300 000 ducaten - waarvan 300 000 voor Mucio waren, ingeval dat hij met den Koning van Frankrijk brak. Overigens mocht geen penning daarvan tot andere einden worden besteed, dan voor de groote zaak. Filips aan Farnese, 5 Juni 1587. (*Archivo de Simancas*, MS.)

heelen volzin neder schreef, verwachtte hij natuurlijk dat Alexander, die toen druk bezig was met het beleg van Sluis, even voorspoedig alle hinderpalen overwinnen, en de verovering van Engeland volvoeren zou zoodra de oogst van dat rijk in de schuren was gebracht.

Sluis gaf zich eindelijk over, en nu scheen de groote onderneming van uur tot uur hare volvoering te naderen. In den loop van het najaar, in denzelfden tijd dat Alexander aan Elizabeth zulke minzame brieven met vriendelijke verwijten zond, en bijna op dezelfde uren dat de brave Andreas De Loo zich zulk een hevige hoofdpijn op den hals haalde, door met Cosimo en Champagny op de gezondheid der Koningin te drinken, gaven de hertog en Filips elkander uitvoerige inlichtingen ten opzichte van de wijze waarop de inval zou worden doorgezet. Volgens des Konings berekening zou Alexander tegen half September 30 000 man in de Nederlanden hebben, gereed om ingescheept te worden. De markies Santa Cruz, meldde de vorst, was nagenoeg gereed om naar het engelsche Kanaal te zeilen met een ander leger van 22 000 man, waaronder 16 000 geoefende spaansche voetknechten. De markies zou vervolgens Parma te hulpkomen en den overtocht van den hertog naar Engeland dekken, dien deze onverwijd moest aanvangen. Hoewel hij het gewaagde inzag van met zulk eene vloot zoo laat in het jaar in zee te steken, hield Filips zich echter verzekerd, dat het Gode, wiens zaak het gold, behagen zou goed weder te verleen. ⁽¹⁾ De hertog moest, onder de uiterste voorzorgen van geheimhouding, berichten zenden, die de markies op de hoogte van Ushant zou afwachten, en geheel gereed zijn tot handelen, zoodra Santa Cruz opdaagde. Met den meesten nadruk stiet de Koning heftig elke gedachte van zich af om den tocht tot een volgend jaar uit te stellen. Indien dit gebeurde, zouden de hinderpalen van den volgenden zomer - herstel van de rust in Frankrijk, vrede tusschen Turkije en Perzië, en andere onvoorziene gebeurtenissen - het geheele ontwerp in duigen doen vallen; en Filips verklaarde herhaaldelijk, dat hier geld, naam, eer, zijn eigen roem en die van Farnese, en de dienst van God, tegelijk op het spel stonden. Met ongeduld luisterde hij naar de zwarigheden, die de hertog nu en dan waagde op te werpen, en Parma werd herinnerd, dat zijn meester hem uit eigen beweging tot hoofd der groote onderneming had benoemd, en dat al zijne plannen nauwkeurig waren opgevolgd. 'Gij zijt de ontwerper van het geheele plan,' zeide Filips. 'Bedenk ook, indien

(1) Filips aan Parma, 4 Sept. 1587. *Archivo de Simancas* MS.)

het geheel in rook moest vervliegen, welk een dwaas figuur wij het volgende jaar zouden maken.' Telkens gewaagde hij op nieuw van de onmetelijke som, die bijeen was gebracht - zoo groot als men er sedert het ontstaan der wereld geen had gezien - 4 800 000 dukaten, met 2 00 000 in voorraad, waarover hij gemachtigd was tot een bedrag van 500 000 dukaten vooruit te beschikken, om nog niet eens te spreken van het millioen van den Paus.

Ofschoon Alexander al zijne krachten inspande om de wenschen van zijn meester aangaande het plan van den inval te vervullen, en de Engelschen door de geveinsde onderhandelingen te blinddoeken, was hij toch niet zoo opgewonden als zijn Vorst. Er was inderdaad iets kinderachtigs in het ongeduld, dat Filips aan den dag legde. Het stond bij hem vast, dat Engeland in het najaar moest veroverd worden, en hij had getracht, zoo goed als hij kon, de plannen te begrijpen, die de beroemde veldheer hem tot bereiking van dat doel had voorgelegd. Natuurlijk zou elk mensch met een gewoon verstand, of, ten minste, ieder die niet in een krankzinnigengesticht te huis behoorde, de aankomst der Armada als noodzakelijk voor het welslagen van het veroveringsplan hebben beschouwd. En toch - hoe zonderling het ook klinkt - deed Filips in zijn ongeduld bepaald den voorslag, dat de hertog Engeland in bezit zou nemen, *zonder op Santa Cruz en zijne Armada te wachten*. Daar de herfst verstreken was, en er in de uitrusting der schepen in de spaansche havens onvermijdelijke vertragingen waren gekomen, achtte de Koning het geraden de zaken niet tot den winter uit te stellen. 'Gij zijt zonder twijfel gereed,' schreef hij aan Farnese. 'Indien gij denkt den overtocht naar Engeland te kunnen doen, voordat de vloot uit Spanje komt, ga dan terstond. Gij kunt verzekerd zijn, dat zij u weldra zal komen ondersteunen. Indien gij echter liever wilt wachten, wacht dan. Voor de vloot en voor uw eigen persoon doet het mij leed, dat zij aan de gevaren van den winter zullen worden blootgesteld; maar God, wiens zaak het geldt, zal u beschermen⁽¹⁾.'

Het was gemakkelijk, als men geheel buiten gevaar zat, zulke prachtige schikkingen te maken voor mooi weder in het Kanaal, gedurende het winterseizoen, en voor de verovering van een rijk, dat eene land- en zeemacht bezat, met eenige platboomde vaartuigen. Hierin zag Filips weinig bezwaar, maar in Frankrijk gingen hem de zaken niet geheel naar wensch. De slag van Coutras en het binnenrukken der duitsche en zwitsersche huurbenden in dat land brachten hem eenigszins in verlegenheid.

(1) Filips aan Parma, 14 Sept. en 4 Nov. 1587. (*Archivo de Simancas MSS.*)

Die hulptroepen der Hugenooten zouden de nederlaag lijden of zegevieren, of wel de beide partijen zouden tot eene schikking komen. In het eerste geval moest de hertog, na Mucio een geringen onderstand te hebben gezonden, den overtocht naar Engeland *dadelijk* ondernemen. In het tweede geval, zouden die benden, niettegenstaande de overwinning, ongetwijfeld zoo in wanorde zijn, dat Farnese toch veilig zijn gang zou kunnen gaan. Indien het derde echter mocht gebeuren, en er eene overeenkomst werd getroffen, zou hij noodzakelijk moeten wachten, tot de vreemde benden waren afgedankt en Frankrijk verlaten hadden. Hij moest al zijne troepen volkomen slagvaardig houden, onder voorwendsel van het dreigend aanzien dat de zaken in Frankrijk namen, en zoodra de Zwitsers en Duitschers waren uiteen gegaan, onverwijld de handen aan het werk slaan⁽¹⁾. De vloot zou de geheele maand November in Spanje zeilree liggen, maar daar alles wat de scheepvaart betrof, vooral in den winter, zoo wisselvallig was, en de Armada het Kanaal niet bereiken kon voor het midden van den winter, *moest de hertog daarop niet wachten*. ‘Zoodra gij uw kans schoon ziet,’ zeide Filips, ‘zorg dan dat gij die niet laat ontsnappen, al is de vloot ook nog niet opgedaagd. Want gij kunt u verzekerd houden, dat zij in alle geval weldra zal aankomen om u, waar het noodig zal zijn, te ondersteunen.’

Farnese had ook streng bevel gekregen om de Engelschen na de verovering vriendelijk te behandelen, opdat zij reden zouden hebben om hun nieuwen meester lief te hebben. Zijne troepen moesten na de overwinning de krijgstucht niet vergeten. Er mocht niet geplunderd, noch geroofd worden. De Katholieken moesten rijkelijk beloond, en alle ingezetenen met zooveel toegevendheid behandeld worden, dat zij, in plaats van Parma en zijne krijgslieden te verafschuwen, een sterke genegenheid zouden opvatten voor hen, die de bron waren van zoo vele weldaden. Wederom werd de hertog met warmte geprezen over de geslepenheid, waarmede hij den vredehandel had gevoerd. Ook was het zeer goed, dat daarvoor gemachtigden werden benoemd, mits men geen oogenblik uit het oog verloor, dat het eenige doel van de onderhandeling was, de Engelschen onverhoeds te overrompelen. ‘Leid den handel dus tot dat doel,’ schreef de Koning op vromen, zalvenden toon, ‘gij zijt het Gode verschuldigd, voor wiens dienst ik mij in deze onderneming gestoken heb, en aan wien ik haar geheel en al toewijd.’ Ook de Koning van Frankrijk - die ongelukkige Hendrik III, tegen wiens troon en leven Filips voortdurend eene geheele bende van

(1) Filips aan Parma, 14 Nov. 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

welaferichte samenzweerders bezoldigde - werd door den spaanschen gezant te Parijs, Mendoza, vriendelijk verzocht de voordeelen te bedenken, die het voor Frankrijk zou opleveren, als in Engeland de katholieke godsdienst de heerschende werd, terwijl thans de ketters er de overhand hadden⁽¹⁾.

Doch Filips, die naarmate deze droombeelden van nieuwe kronen en veroverde koninkrijken in zijne eenzame cel voor hem opstegen, hoe langer hoe meer in overspanning geraakte, had zichzelf ten laatste in den waan gebracht, dat het groote feit reeds voltrokken was. In het begin van December gaf hij zijn twijfel te kennen, of de hertog zijn brief van 14 November wel ontvangen had, *omdat deze zich vermoedelijk in Engeland bevond*. Men zou in den waan geraten, dat de Koning zijn brief had gezonden aan iemand, die juist vertrokken was om een pleziertochtje te ondernemen. En dit was juist het oogenblik waarop Alexander die hartelijke regels geschreven had aan de Koningin, die door hare raadslieden te Greenwich zoo 'echt vorstelijk en christelijk' werden genoemd, en waarvan Croft verklaarde dat het zulke 'waarlijk goede woorden' waren.

Indien er geene vijandelijke vloot geweest was om het te beletten, hoopte hij, zeide Filips, dat de overtocht in den naam des Heeren was vastgesteld. 'Als gij eens geland zijt,' ging de Koning voort, 'ben ik overtuigd, dat gij mij nauwkeurig verslag zult geven, dat gij met Gods hulp mij zult ondersteunen in het bereiken van het doel waarmede ik Hem zoo gaarne een dienst zou willen bewijzen, en dat Hij onze handelingen zal leiden omdat zij in het belang zijn van zijne zaak en van die der Kerk.' Een gedeelte der vloot zou binnen kort aankomen met zesduizend Spanjaarden, het millioen van den Paus en andere hulpmiddelen die Parma van dienst konden zijn, altijd in de onderstelling dat hij ze ontving, wanneer het hem gelukt was op het vijandelijk grondgebied vasten voet te krijgen⁽²⁾.

Deze overtuiging, dat de onderneming reeds voltoerd was, werd met den dag sterker. Alleen was hij eenigszins bevreesd, dat Farnese dien brief van 14 November misschien verkeerd zou hebben begrepen. Filips was naar gewoonte in zoo vele onbeduidende en verwarde bijzonderheden getreden, en had voor veel verschillende gevallen afzonderlijke voorschriften gegeven, die gemakkelijk op papier waren te brengen, maar iemand bij de uitvoering licht in verlegenheid konden brengen, dat het geen

(1) Filips aan don Bernardino de Mendoza, 4 November 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Filips aan Parma, 25 Oct. en 11 Dec. 1587. en aan don Bernardino de Mendoza, 4 Nov. 1587 (*Archivo de Simancas* MSS.)

wonder was, dat hij zich daarover eenigszins bezorgd maakte Het derde door hem als mogelijk onderstelde geval, had zich werkelijk voorgedaan. Er was eene overeenkomst getroffen tusschen de vreemde huurbenden en den franschen Koning. Evenwel hadden zij ook eens of tweemaal de nederlaag geleden, dit was dus het tweede geval. Nu was het slechts de vraag, welke van de beide gevallen de hertog als het belangrijkste zou aanmerken. Het was te hopen, dat er geen reden tot uitstel had bestaan; want men verkeerde toch eigenlijk niet geheel en al in het derde geval en mocht alleszins tevreden zijn over den staat van verdeeldheid en opstand in Frankrijk. De burgeroorlog was nog volstrekt niet geeindigd; er bestond weinig gevaar dat de vrede dien winter nog tot stand zou komen. Als men Mucio slechts matig bezoldigde zou die gevaarlijke persoon aan Filips de noodige rust voor de uitvoering van zijn ontwerp en Hendrik III en zijn onderdanen, nog jaren lange ellende bezorgen. De Koning hield het voor onwaarschijnlijk, dat Farnese zich in het minst kon hebben vergist. Hierover en over het uitblijven van tijdingen liet hij eenige ongerustheid blijken, maar tevens koesterde hij het volste vertrouwen, dat Parma met de hulp des Heeren en van zijn eigen moed *het groote heldenfeit had volvoerd*. Filips had alleen uitstel aangeraden, indien er in Frankrijk tusschen Hugenootten, koningsgezinden, aanhangers der Ligue, in een woord tusschen alle partijen een algemeene vrede werd gesloten. Dit was niet gebeurd. ‘Ik vertrouw dus,’ zeide de Koning, ‘dat gij begrepen hebben zult, dat zich hier niet het derde geval voordeed en er dus geene reden bestond om de zaak op te schorten, gij zult derhalve den tocht ondernomen, en mijn wensch vervuld hebben. Ik ben er zeker van, dat gij uw plicht gedaan hebt en God er zijnen zegen toe gegeven heeft, en nu verwacht ik van uur tot uur eenige tijding.’

Maar Alexander was nog niet in Engeland geland. De voorbereiding alleen van de verovering veroorzaakte hem meer verlegenheid, dan de geheele onderneming aan Filips. Het was zeer schraal gesteld met zijne kas. De vijf millioen mochten slechts worden gebruikt ten behoeve van den inval. Aangezien Engeland echter ten onder gebracht moest worden om het weerspannige Holland te kunnen heroveren, was het eigenlijk niet verstandig om bij het heengaan zulk een geringe krijgsmacht in de Nederlanden achter te laten, daar dit niet alleen de onafhankelijkheid der nieuwe republiek in de hand werkte, maar ook de gehoorzame gewesten tot opstand zou uitlokken. En toch moest de hertog tusschen deze beide hachelijke kansen kiezen. Er was zóó veel geld voor het groote plan afgezonderd, dat er nauwelijks iets overschoot om de gewone oorlogskosten te bestrijden. De gewone gelden had hij niet ontvangen. Parma mocht zes honderd-

duizend dukaten op de spaansche schatkist trekken, maar hij kon den wissel op de antwerpsche beurs slechts betaald krijgen, indien hij er in toestemde vijfhonderdduizend te ontvangen, en dus zestien ten honderd van de som te laten vallen⁽¹⁾. Er was een groot aantal transportschepen en schouwen bijeengebracht; maar het had aan geld ontbroken om ze behoorlijk uit te rusten, daar de vijf miljoen zeer langzaam inkwamen en gedeeltelijk nog onder weg waren. Volgens Farnese, liep de geheele onderneming gevaar van uit gebrek aan fondsen te moeten worden opgegeven. De tijd van handelen was daar, en hij verklaarde dat zijne armoede het hem belette. Hij gaf zijn misnoegen en wrevel lucht in een taal, die eer krachtig dan hoffelijk was te noemen, en betuigde, dat het zijn schuld niet was. 'Ik heb altijd gedacht,' zeide hij op bitteren toon, 'dat Uwe Majesteit zelf voor al het benoodigde in overvloed zorg dragen zou, en mij niet nog meer bekrimpen dan gewoonlijk. Ik kon niet vermoeden dat men mij in geldgebrek zou laten zitten op een oogenblik dat het van het hoogste belang was gereed geld te hebben, en het mij niet vergund zou zijn zekere sommen bij voorraad te trekken, zoo als ik, ware uw verbod niet tusschenbeide gekomen, zou hebben gedaan.'

Dit was altijd een merkwaardige karaktertrek van Filips. Hij ontwierp reusachtige plannen, zonder in het minst in de middelen tot uitvoering te voorzien, en koesterde het vast vertrouwen, dat zijn grillige hersenschimmen op een of andere onbekende manier tot verwezenlijking zouden komen, zonder veel moeite of persoonlijke inspanning van zijn kant, en met een onbeduidend voorschot in gereed geld.

Intusschen deed de trouwe Parma zijn best. Hij was nacht en dag onvermoeid bezig om zijne vaartuigen bij elkander te krijgen en krijgsbehoeften aan te schaffen. Hij liet een kanaal graven van Sas van Gent - een zijner voornaamste oorlogsmagazijnen - tot Sluis toe, omdat de gemeenschap te water tusschen die twee punten geheel in handen was van de Hollanders en Zeeuwen. Op de Schelde van Vlissingen tot bijna voor Antwerpen wemelde het van de kruisers der opstandelingen, zoodat het Parma's krijgsmacht onmogelijk was om zich in die streken te wagen, en het scheen een even hopeloos waagstuk om van Sluis in zee te steken⁽²⁾. Inmiddels had hij gemachtigden benoemd⁽³⁾ om met de engelsche zaakgelastigden, die door de

(1) Parma aan Filips, 18 Sept. en Filips aan Parma, 24 Dec. 1587. (*Archivo de Simancas MSS.*)

(2) Parma aan Filips, 21 Dec. 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

(3) Aremberg. Champagny, Richardot, Maas, Garnier, Parma aan Filips 18 Sept. 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

Koningin reeds waren aangewezen, te onderhandelen. De komst van die afgevaardigden was zeer vertraagd geworden, door de tegenkanting van Oldenbarnevelt en zijn aanhangers; maar Burghley koesterde nu de levendigste hoop, dat het blootleggen van hetgeen hij de oproerige, valsche en verkeerde handelingen van den advokaat noemde, Leicester in staat zou stellen om de toestemming der Staten tot een algemeenen vrede te verkrijgen.

Op deze wijze waren, onder de gelijktijdige plannen tot inval en onderhandeling, de lente, de zomer en de herfst verstreken. Santa Cruz lag nog met zijn vloot te Lissabon, Cadix, en bij de Azorische eilanden; en Parma bevond zich te Brussel, terwijl Filips zich inbeeldde, dat hij goed en wel in Greenwich Palace zat. De buitensporige verwachtingen van zijn meester zouden Alexander, toen hij er kennis van kreeg, misschien vermaakt hebben, indien hij niet bijna buiten zich zelve van verontwaardiging was geweest. Zulk een dwaasheid scheen ongelooflijk. Er was, merkte hij aan, niet de geringste schijn van mogelijkheid om den overtocht te doen zonder de bescherming van de spaansche vloot. Zijn vaartuigen waren niets meer dan transportschepen, geheel buiten staat om den vijand het hoofd te bieden. De Hollanders en Zeeuwen hielden hem met honderdveertig kruisers aan alle kanten ingesloten. Hij kon noch van Antwerpen noch van Sluis in zee steken. Ook kruisten er groote engelsche schepen in het Kanaal, en men begon zich in de Nederlanden en in Engeland 'met de grootste woede' gereed te maken. De groote vertragingen hadden het geheim niet dan gebrekkig doen bewaard blijven, zoodat de vijand op zijne hoede was. Ware Santa Cruz opgedaagd, dan, verklaarde Alexander, zou hij reeds in Engeland zijn geweest. Kwam hij, dan zou Parma nog steeds bereid zijn den overtocht te doen; maar van zulk een onderneming te spreken, zonder de Armada, was zinloos; en hij voer in hevige en vrij ongepaste bewoordingen tegen de dolheid van dien voorslag bij Zijne Majesteit uit. Zijn leger was door ziekte en andere oorzaken tot op de helft van het getal, dat voor den inval noodig werd geacht, verminderd en de opstandelingen hadden vaste eskaders op de Schelde gestationeerd, in het gezicht zelfs der forten te Lillo, Liefkenshoek, Saftingen, en andere punten in de nabijheid van Antwerpen. Het aantal dezer oorlogsvaartuigen was zoo groot en hunne uitrusting zoo uitmuntend dat zij hem, naar zijn zeggen, werkelijk in verlegenheid brachten, en zijn eigen scheepsmacht groot gevaar liep van geheel vernield te worden. Alexander had over de werken te Sluis, Gent en Antwerpen persoonlijk toezicht gehouden, en het kanaal, dat hij tusschen Sas van Gent en Sluis had laten graven, met batterijen versterkt. Intusschen waren de versche troepen eindelijk aangekomen, doch

er heerschte veel ziekte onder hen. Onder de Italianen was de sterfte ontzettend, bijna al de Spanjaarden lagen in het hospitaal, en de overigen waren zoo zwak en uitgeteerd, dat zij een aller heerlijkst schouwspel opleverden; en toch was het volstrekt noodig, dat zij, die niet bepaald ziek waren, hem naar Engeland vergezelden, daar zijne krijgsmacht anders ongetwijfeld te zwak zou zijn om de verwachte dienst te doen. Hij had een groot aantal transportschepen bijeengebracht. De antwerpsche vloot niet meegerekend - die de haven niet uit kon, zooals hij bitter klaagde, noch in staat was de minste dienst te bewijzen, omdat de opstandelingen haar ingesloten hielden - lagen er tusschen Duinkerken en Nieuwpoort vierenzeventig vaartuigen van verschillende soort, geschikt om op zee dienst te doen; honderd en vijftig platboomde schepen, pleiten genaamd, en zeventig rivierbooten, die allen te Sluis zouden bijeenkomen, om vandaar - zoodra Santa Cruz opdaagde - onder zeil te gaan naar Engeland. Deze hoeveelheid transportschepen achtte hij toereikend, mits zij behoorlijk door de spaansche Armada gedekt werd, om hem met zijn volk over het Kanaal te brengen. Indien derhalve de zaak geen openlijke ruchtbaarheid kreeg, en het weder gunstig was, zou de wensch van Zijne Majesteit vermoedelijk weldra overeenkomstig het beraamde plan bevredigd worden. De vendels lichte ruitery en musketiers, waarmede hij binnen Londen zijn intocht dacht te doen, waren, volgens zijn zeggen, zoo goed gekleed, gewapend en bereden, dat het een vermaak was hen te zien, en zoo geoefend in den krijg, dat zij, indien zij slechts konden over komen. Zijne Majesteit goede diensten zouden bewijzen, en tot veiligen steun strekken voor de onderneming.

Doch hoe slim de Koning en de hertog ook te werk waren gegaan, bleek het toch onmogelijk om zulke uitgestrekte toebereidselen geheel en al geheim te houden. Walsingham was van hunne plannen tot in de kleinste bijzonderheden volledig onderricht. Jammer slechts dat hij zijne gebiedster. Lord Burghley en andere voorstanders van den vrede niet kon overtuigen van de juistheid zijner berichten. Niet alleen wist hij nauwkeurig hoeveel manschappen, vaartuigen, paarden, muildieren, zadels, sporen, pieken, vaten bier, tonnen beschuit en andere benodigdheden tot den voorgenomen inval waren bestemd, maar hij had zelfs merkwaardige berichten ontvangen over de schitterende uitrusting van die zelfde troepen, waarmede de hertog, zoo als hij den Koning juist op dat oogenblik vertrouwelijk had medegedeeld, binnen Englands hoofdstad zijn intocht dacht te doen. Sir Francis wist, hoeveel duizenden ellen karmozijn fluweel, hoeveel centenaars gewicht aan gouden en zilveren boordsels, hoeveel satijn en vederen, en welk een hoeveelheid paarden en

diamanten, Farnese zich had aangeschaft. Hij wist de namen der kleedermakers, juweliers, zilversmeden en galanterieverkoopters, bij wie de groote Alexander - zoo als men hem thans begon te noemen - dat alles gekocht had,⁽¹⁾ maar wanneer hij in de raadzaal zijn stem verhief, sprak hij tot ooren, die moedwillig doof waren. Ook voor de Argusoogen van de staatslieden der Republiek bleef weinig verborgen. De Staten werden meer en meer onhandelbaar. Zij wisten nagenoeg alles aangaande de onderhandelingen tusschen de raadslieden der engelsche kroon

- (1) ‘Voor verlichting heeft men een groot aantal fakkels aangeschaft, die zoo gemaakt zijn dat geen water ze kan uitdooven. Een groot aantal handmolens om koren te malen, een groote voorraad scheepsbesluit en gezouten rundvleesch, eene menigte zadels en stevens, benevens 500 paar schoenen van karmozijn fluweel; en in alle kloosters, het geheele land door, is een groote hoeveelheid rozen vervaardigd van witte en roode zijde, die verschillende heeren van zijn gevolg tot kokarden moeten dienen. Uit deze rozen maakt men op, dat hij naar Engeland denkt te gaan. Giovanni Angelo, een bergameesch koopman, heeft aan den hertog tien centenaars fluweel, goud en zilverdraad verkocht, voor zijn staatsiekleed. Het dekkleed der muil dieren, die zijn bagaasje dragen, is op het zwierigst met goud en zilver versierd. Ook heeft hij van italiaansche kooplieden op zijn minst 670 stukken fluweel gekocht om zich en zijn stoet uit te dossen. Elk kapitein heeft van den vorst een gift ontvangen, om zich in sierlijken dosch te steken; en van kapitein Corralini, een Italiaan, die over een kornet ruiters bevel voert, heb ik met eigen oogen een zadel, gezien dat met het paardendek, wapenrok, zijn rapier en zijn dolk, op 3,500 *fransche Kroonen komt te staan*. (!) Al hunne lansen zijn met verschillende kleuren beschilderd, blauw en wit, groen en wit, en de meeste bloedrood - er zijn dus even groote aanstalten voor een zegetocht als voor den oorlog gemaakt. Van alle zijden stroomt een menigte engelsche priesters naar Antwerpen. In alle kerken is bevel gegeven om dagelijks de Litanie te lezen voor het welslagen van 's prinsen onderneming.’ - John Giles aan Walsingham, 4 Dec. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Dezelfde brief behelsde ook zeer uitvoerige mededeelingen omtrent de scheepstoerusting der vloot door den hertog, alsmede nauwkeurige berichten ten aanzien van de vorderingen der Armada te Cadix en Lissabon.

Sir William Russell schreef ook uit Vlissingen, nagenoeg in denzelfden geest over deze toebereidselen; doch het verdient opmerking, dat naar zijn meening Farnese eer vijandelijke bedoelingen tegen Frankrijk voor had.

‘De prins van Parma,’ zeide hij, ‘is bezig met groote oorlogstoebereidselen te maken, en van plan met allen spoed een leger te doen oprukken; en tevens worden er aanstalten tot een zegetocht gemaakt: de lijfrokken en de kostbare dosch, dien hij zelf dragen zal zijn overdekt met borduurwerk en juweelen; want *al de borduurwerkers en diamantslijpers werken nacht en dag*, zooveel haast wordt er gemaakt. Vijfhonderd fluweelen rokken van één en dezelfde soort voor lancers, en een groot aantal prachtige nieuwe rokken voor ruiters zijn vervaardigd. Dertig duizend man staan gereed en trekken zich in Brabant, en Vlaanderen bijeen. Men zegt, dat er 10.000 bestemd zijn om binnen eenige dagen hier te lande het een of ander groot oorlogsfeit te volvoeren, en 20.000 *om met den prins Frankrijk binnen te rukken*, en men weet niet met zekerheid waarheen of hoe zij zullen trekken, maar allen staan op den eersten, wenk marschvaardig. - 4,000 zadels, 4,000 pieken 6,000 paar laarzen, 2 000 vaten bier, genoegzame voorraad besluit voor een leger van 20 000 man, enz. alles is aanwezig. De prins heeft ook een krans of kroon van buitengewoone kostbaarheid van den Paus ontvangen; hij is tot opperhoofd van de ligue gekozen, en voert thans twee gekruiste sleutels in zijn wapen. De Koning van Frankrijk heeft den prins met spoed ontboden: *men zegt, dat hij daarheen trekt*, en dat hij onder weg het beleg zal slaan voor Kamerijk,’ enz. (Occurrences, from the Governor of Flushing, 9 Nov. 1587, (*State Paper Office MS.*))

Sir William schijnt dus met de verrichtingen van Farnese minder nauwkeurig bekend te zijn geweest dan John Giles; waaruit blijkt, dat de voorzorgen van den Koning en zijn veldheer om de zaak in een diep geheim te hullen, verre van vruchteloos waren geweest.

en Farnese, en hun argwaan ging nog verder dan de waarheid. De naamlijst der engelsche gemachtigden zooals die door Burghley en De Loo in het geheim was vastgesteld, was aan Oldenbarnevelt, Maurits en Hohenlo bekend, vóórdat zij Leicester onder de oogen kwam. In Juni was Burckhurst door Elizabeth berispt, omdat hij overeenkomstig haren last, de zaken die den vrede betroffen bij eenige leden der Staten-Generaal ter sprake had gebracht; en in Juli werd Leicester bestraft, omdat hij juist het tegenovergestelde misdrijf had begaan. Zij was ten hoogste vergramd omdat hij de mededeeling van hare regeeringsdaden zoo lang verschoven had; maar zij uitte die gramschap niet, vóórdat die daden zoo helder in het licht vielen, dat er aan geen verheelen meer te denken was. Leicester wist even goed als Buckhurst, dat het vruchteloos was den Nederlanders van vrede te spreken, omdat zij zulk een diepgeworteld wantrouwen koesterden voor elk woord, dat van spaansche of italiaansche lippen kwam; maar Leicester, minder rondborstig dan Buckhurst, wilde zijne gebiedster liever vleien, dan haar onwelkome waarheden zeggen. Gelukkiger dan Buckhurst, zag hij zijne vleierij beloond met grenzenlooze toegenegenheid en met de bevordering tot den allerhoogsten post in Engeland, op het oogenblik waarin de veiligheid van Engeland het ergst bedreigd werd; terwijl de waarheidlievende raadsheer tot gevangenschap en ongenade werd veroordeeld. Toen de Koningin er zich heftig over beklaagde, dat de Staten met haar den spot dreven, en dat het hare eer zou krenken, als zij tegenover Farnese geen woord hield, verzekerde haar de graaf, dat de Nederlanders weldra van denkwijze zouden veranderd zijn; en ondanks al den haat en afschuw dien zij tot dusver hadden gekoesterd tegen het eenvoudige woord van vrede, zouden zij den vrede thans, omdat hij hun door Hare Majesteit werd voorgesteld, met dankbaarheid aannemen. De Staten, of ten minste de belhamels van die vergadering, waren weerspannige kerels, gevaarlijke en onruststokende schelmen⁽¹⁾,

(1) Leicester aan de Koningin, 6 en 9 Oct. en 5 Nov. 1587. (*State Paper Office MSS*).

die hun best deden om door hun sirenenzangen het volk te begoochelen en te bedriegen; doch zij verloren meer en meer hun invloed - zoozeer wenschte het land zich naar Harer Majesteits goedvinden te schikken. - Hij weidde echter breedvoerig uit over de moeilijkheden die hij te overwinnen had. Het deed zeer veel kwaad, dat die gevaarlijke personen zoo nauwkeurig met den tegenwoordigen stand van zaken bekend waren. Het was koorn op den molen van Maurits en Hohenlo, zeide hij, dat de geheime handelingen der Koningin met Farnese op deze wijze ondekt waren. Alleropmerkelijkst was de blijdschap, waarmee de belhamels dier partij deze pogingen tot het sluiten van een vrede begroetten⁽¹⁾, want nu geloofden zij, dat de regeering voor goed in hunne handen was. Zij werden tot heiligen verklaard, zeide de graaf, wegens de vijandigheid, die zij tegen den vrede aan den dag legden.⁽²⁾

Had niet deze overtuiging, geuit door mannen, die zoo vele middelen bezaten om de gezindheid des volks te polsen, de regeering der Koningin tot nadenken moeten brengen? In het wezenlijk belang zijner gebiedster, had Leicester althans de mogelijkheid kunnen toegeven, dat staatslieden, die zoo bereid waren om hun leven voor het vaderland op te offeren, voor het minst eerlijk waren. Want binnen zeer weinige weken was hij gedwongen te bekennen, dat het volk niet meer zoo gezind was om in de staatkunde van Hare Majesteit te berusten. De groote meerderheid van de Staten zoowel als van het volk was er voor, dit moest hij erkennen, om den oorlog voort te zetten. De ingezetenen van de kleine provincie Holland hadden zich zelfs, zeide hij, vast besloten verklaard om hunne rechten te handhaven, - al moesten zij ook met de bloote vuist vechten - en den laatsten droppel bloeds uit hunne aderen te plengen, liever dan zich wederom aan de spaansche dwingelandij te onderwerpen⁽³⁾. Dit was, zou men zeggen, een heldhaftig besluit, waarmee elk rechtschapen Engelschman met warmte moest instemmen; maar het eenige wat de graaf er van zeide, was, dat het een bewijs was dat de belhamels 'òf verraders waren, òf *de stomste ezels van de wereld*'⁽⁴⁾. Hij maakte er zich geen het minste gewetensbezwaar van om herhaalde malen op Oldenbarnevelt, Hohenlo, Buys, Roorda, St. Aldegonde en de Nassaus

(1) Leicester aan Burghley, 17 Aug. 1587. (*State Paper Office*.) en 30 Oct. 1587. (Britsch Museum GALBA, D. II. p. 57. MS.)

(2) Leicester aan Walsingham, 9 Oct. 1587. (*State Paper Office*.)

(3) Leicester aan Burghley, 11 Oct. 1587 (*State Paper Office* MS.) en 30 Oct. en 6 Nov. (Britsch Museum, GALBA, D. II. pp. 57, 176. MSS.)

(4) Leicester aan de Koningin, 11 Oct. en 5 en 17 Nov. 1587. (*State Paper Office* MSS.)

de verdenking te werpen dat zij het land aan Spanje wilden verkoopen. Hiervoor bestond geen zweem van bewijs; maar het was de eenige reden, waaruit hij hun voortdurenden tegenstand tegen de vredesonderhandelingen, en hun weerzin om aan hem de onbepaalde macht op te dragen, kon verklaren. 'Het is een norsch, weerbarstig, hoogmoedig ras van menschen,' zeide hij, 'die zich de vestiging eener volksregeering hebben ten doel gesteld' - een opzet, dat naar het scheen moeilijk overeen te brengen was met het plan om hun land aan Spanje te verkoopen, waarvan hij dezelfde personen in éénen adem beschuldigde.

In het begin van Augustus had hij op last der Koningin den Staten officieele mededeeling gedaan van de geheime onderhandelingen; hij kon hun echter van de geheimen zelf niets zeggen. De namen der gemachtigden en zelfs de onderstelde artikelen van een verdrag, dat men reeds gesloten waande, vlogen van stad tot stad, van mond tot mond, en de graaf verklaarde, dat iemand die het niet zelf had bijgewoond zich onmogelijk een denkbeeld kon maken van de opgewondenheid, die daardoor ontstond.

Hij had een lid van den raad van State, zekeren Bardesius, naar Den Haag gezonden, om hiervan mededeeling te doen; doch deze had het slechts gewaagd één of twee leden van de Staten Generaal een woord in het oor te fluisteren; en men had hem verzekerd, dat het voorstel, indien het ter sprake werd gebracht, zooveel opschudding en woede zou veroorzaken, dat zijn leven niet zeker was. Bardesius keerde geheel ontsteld tot Leicester terug, en smeekte hem op de knieën, zich althans te bedenken, voor hij met deze noodlottige handelingen verder ging⁽¹⁾. Eenigen tijd daarna zond hij twee uitstekende staatslieden: Valcke en Menin, om de zaak aan de vergadering voor te leggen. Zij deden het, en het voorstel werd op de heftigste wijze aangevallen. Bij hunne terugkomst beweerde de graaf, ziende dat de zaak zulk eene geweldige opschudding had verwekt, dat zij zijn bedoeling verkeerd begrepen hadden, en dat hij volstrekt niet van plan was geweest vredesonderhandelingen voor te stellen. Doch Valcke en Menin waren te oude staatslieden om zich daarmee te laten vangen; zij vertoonden een korten lastbrief, in het Italiaansch gesteld - de vreemde taal die de graaf het best verstond - met zijne eigene verbeteringen en bijvoegsels zoodat hij genoodzaakt werd te bekennen, dat er geen misverstand had plaats gehad⁽²⁾.

(1) Leicester aan Burghley, 30 Sept. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. II. p. 34. MS)

(2) BOR, III. XXIII. 34. HOOFT, *Vervolgh*, 267. WAGENAAR, VIII. 236. VAN METEREN, XIV. 260. Vergelijk REYD, VI 109, die echter zegt, dat Valcke en Menin geen schriftelijken last van Leicester konden te voorschijn brengen, doch dat de naam van zulke welbekende staatslieden de overtuiging van de waarheid hunner verklaringen meebracht.

Leicester kon er eindelijk niet langer aan twijfelen, of hij was in de Gewesten algemeen gehaat. Hohenlo, Oldenbarnevelt en de overigen, die ‘het land tot verzet tegen den vrede hadden opgestookt,’ kregen meer en meer macht. Zij hadden het volk diets gemaakt, dat ‘de Koningin slechts een zwakke steun voor hen was,’ en den jongen Maurits door de groote gedachten die zij hem van het gewicht van zijn eigen persoon gaven, over het paard getild, daar zij hem ‘den aangewezen beschermer van het land’ noemden, het beeld van zijn doorluchtigen vader, die onder hen nog in roemrijk aandenken bleef, te meer ‘daar hij voor hunne zaak gestorven was⁽¹⁾.’ Het land was gesteld op eene volksregeering en op de voortzetting van den krijg. Er was geen mogelijkheid, bekende hij, dat hem ooit weder het gezag zou worden teruggegeven, dat zij hem vroeger hadden toegekend. De Koningin had, toen hij Engeland voor de tweede maal verliet, beloofd dat zijne afwezigheid slechts drie maanden zou duren; en hij drong nu ten sterkste aan op verlof om te vertrekken. Bovenal verzocht hij verschoond te mogen blijven van de betrekking van gemachtigde in den vredehandel. Hij was onder alle menschen de minst geschikte voor zulk een post. Tevens drukte hij den engelschen staatslieden op het hart om met de meeste behoedzaamheid de verstandigste personen te kiezen voor deze hachelijke taak, opdat de vrede zoowel in het voordeel van Koningin Elizabeth, als van Koning Filips werd gesloten. Hij beval voor die betrekking ten sterkste Beale aan, die, met Killigrew, den gehaten Wilkes en den vreedzamen Bartholomeus Clerk in den Raad van State had vervangen. ‘Mr. Beale, de schoonbroeder van Walsingham, staat bij mij aangeschreven als een vorst,’ zeide de graaf. ‘In Engeland heeft hij niet voldaan, maar hier in de Nederlanden zeer goede diensten bewezen. Zonder hem weet ik geen raad⁽²⁾.’

Eindelijk meldde ook de landvoogd aan de Koningin, wat Buckhurst en Walsingham haar voortdurend hadden voorgehouden, dat de hertog van Parma kwaad in den zin had; hij zond haar dezelfde berichten omtrent de honderden schepen die er werden gereed, gemaakt, benevens 6000 kielen voor nachtelijke overrompelingen, 7000 paar waterlaarzen, en verder zadels, stijgbeugels en sporen voor een uitgelezen bende van 3000 man⁽³⁾.

(1) Leicester aan de heeren van den Raad, 21 Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) Leicester aan Walsingham, 4 Aug., 16 Sept. en 13 Oct. 1587. (*State Paper Office MSS*)

(3) Leicester aan Burghley 30 Sept. en 5 Nov. 1587. *State Paper Office MSS.*)

Een goedgeoefende krijgsmacht, zeide de graaf, uit de beste soldaten der Christenheid samengesteld, zal op zekeren ochtend in Engeland aan wal worden gezet. Ook hij had gehoord van de met juweelen bezette kleederen van karmozijn fluweel en al de verdere pracht, waarmee Alexander bij zijn zegevierenden intocht voornemens was Londen te verbazen. ‘Zorg dat er genoeg paarden en musketten in Engeland ter beschikking zijn,’ riep Leicester uit, ‘dan zal ons volk, mits het goede aanvoorders heeft, niet geslagen worden; daarvoor sta ik u borg.’

En nu kwam de landvoogd - die, om zijne Vorstin te vleien en aan hare vurige wenschen te voldoen, van den staat der openbare meening zoo lang een verkeerde voorstelling had gegeven - er niet alleen voor uit, dat Roomschen en niet-Roomschen, edelen en burgers, de staten en het volk, in het geheele Gemeenebest verklaarde tegenstanders waren van elke onderhandeling met den vijand; maar hij begon nu zelf waarschuwingen te laten hooren en drukte in ernstige taal zijn gevoelens uit over de dwaze verblinding der Koningin.

‘Lieve hemel, wat is dat voor een vredehandel,’ zeide hij tot Burghley, ‘waarin wij geheel ontwapend en verzwakt moeten optreden, terwijl de Koning zijne legermacht zoo versterkt heeft, als men hier te lande nog nooit heeft gezien, daargelaten nog wat uit Spanje zal komen opdagen; en dan verbeelden wij ons nog goede voorwaarden te kunnen bedingen. Het doet mij innig leed. Maar ik vrees, dat gij allen er onder zult lijden; ik bid God, dat Hare Majesteit er niets van moge voelen, wanneer het zoover mocht komen. Zij meent het oprechtelijk met den vrede; maar God weet, dat dit er de weg niet toe is. Nu, de almachtige God moge ons en het rijk, en inzonderheid Hare Majesteit, beschermen. Maar let op wat ik zeg: hieruit zal een felle oorlog voortkomen, of een ellendige vrede, *die eerst anderen en daarna ons zelve ten verderve kan brengen*⁽¹⁾.’

- (1) Leicester aan Burghley, 7 Nov. 1857. (*State Paper Office MS.*)

Aan Walsingham schreef hij hoogst ernstig in denzelfden geest. ‘Onze vijanden hebben meer staatsbeleid aan den dag gelegd, dan wij,’ zeide hij; ‘want het is bij ons altijd eene uitgemaakte zaak geweest, dat er geen ander middel bestond om een goeden vrede te sluiten, dan een krachtdadige oorlog. - Nu hebben wij gezien wat daarvan in de werkelijkheid aan was; want de prins van Parma heeft niet in vertrouwen op den vrede zijn leger verminderd, maar het in tegendeel buitengewoon versterkt, terwijl wij over vrede redeneerden; en als wij de onderhandelingen afbreken, zou hij ons tot een vrede kunnen dwingen op voorwaarden zoo als hij verkiest, of anders ons vooruit wezen omdat zijn troepen in gereedheid zijn. *Dit werd gezegd en voorspeld*; maar men luisterde er niet naar, en nam geene voorzorgen. - Ik ben er zeker van, en gij zult het zien, dat *het den prins met den vrede geen ernst is. Hebzucht bederft alles* - zoo ook de angstvallige zorg om geld te sparen, en zelfs voor een goede zaak niets over te hebben. Hare Majesteit toont nog steeds hare misnoegdheid aan mij om hetgeen deze landen aan hare schatkist hebben gekost; mij *maakt dit het leven moede*; doch Hare Majesteit *zal nog berouw hebben, dat zij in zulke tijden den raad der spaarzaamheid heeft gehoor gegeven*.’

Hij zond verder inlichting ten aanzien van Parma's bedoelingen, ontleend aan een onderschepten brief van een soldaat uit het regiment van sir William Stanley aan een priester in Engeland, ‘waarin deze zijn vriend verzekert, dat zij binnen kort in Engeland zullen zijn.’

‘Het zou voor Hare Majesteit meer dan een millioen ponden sterling waard geweest zijn,’ voegde Leicester er bij, ‘indien zij eveneens gehandeld had, als de hertog van Parma.’ Leicester aan Walsingham, 7 November 1587. (*State Paper Office MS.*)

Ook Walsingham had vast besloten den post van gemachtigde niet op zich te nemen. Indien zijne gebrekkige gezondheid niet tot verontschuldiging kon dienen, zeide hij, zou hij zich verplicht zien eenvoudig te weigeren, al verbeurde hij daardoor ook de gunst van Hare Majesteit - liever dan zich als een werktuig te laten bezigen om haar en zijn vaderland te gronde te richten. Nooit had de staatssecretaris een enkel oogenblik gewankeld in den strijd, dien hij voerde tegen de angstvallige staatkunde van Burghley. Herhaalde malen had hij de kuiperijen van den lord schatmeester en van sir James Croft aan het licht gebracht, en den 'Controleursvrede' in een bespottelijk daglicht, gesteld⁽¹⁾.

Walsingham betreurde inzonderheid het blind vertrouwen der Koningin in Alexander's honingzoete woorden en de noodlottige spaarzaamheid, die haar den staat van verdediging tegen Schotland deed verwaarloozen; want hij was even goed onderricht als Farnese van de overeenkomst tusschen Filips en de schotsche lords en van den onderstand in manschappen en geld, waardoor de inval, door hen in Engeland te doen, een deel moest uitmaken van het groote ontwerp. 'Geen duidelijker voortteeken,' zuchtte Walsingham, 'dat deze Staat een groote verandering te gemoet gaat, dan dat eene verstandige vorstin als Hare Majesteit, om eenige onbeduidende uitgaven, verzuimt zulk een gevaarlijke kloof te dempen. - - De onverschillige en achtelooze wijze, waarop men hier in dezen hachelijken tijd te werk gaat, is oorzaak dat ik mij in het herstel mijner gezondheid niet kan verblijden, want dit zie ik duidelijk in, tenzij het God in zijne barmhartigheid mocht behagen ons door een wonder te redden, *dat wij niet lang kunnen staande blijven*'⁽²⁾.'

(1) Walsingham aan Leicester, 21 Sept. en 12 Nov. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. II. p. 78, 178 MSS.)

(2) 'Een brief van den hertog van Parma,' zegt de secretaris, 'heeft bij Hare Majesteit zulk eene gevaarlijke zorgeloosheid te weeg gebracht, dat alle waarschuwingen in den wind worden geslagen en er groote haast wordt gemaakt om de gemachtigden af te vaardigen. Ik had ten stelligste besloten dien post niet op mij te nemen, indien mijne ziekte dit niet reeds verhinderd had; want ik zou mij niet dan met weerzin hebben ingelaten met eene zaak, die, volgens het oordeel van alle verstandige lieden, den ondergang van Hare Majesteit tengevolge moet hebben. Ik bid God, dat ik en allen, die het met mij eens zijn, in dit opzicht valsche profeten mogen bevonden worden.' (Ibid.)

Leicester, die zich buiten staat zag om de staatkunde van Oldenbarnevelt en diens partij door beklag of betoog tegen te werken, beraamde een hoogst gevaarlijk en misdadig plan, voor hij het land verliet. Het eigenlijke van de zaak is eenigszins met den sluier des geheims bedekt: doch hij werd, op gewichtige gronden, verdacht van het plan om Maurits en Oldenbarnevelt beiden op te lichten en naar Engeland te voeren. Van dit oogmerk, dat in elk geval verijdeld werd vóórdat het ten uitvoer kon worden gebracht, bestaat wellicht geen afdoend bewijs; maar even goed als de Koningin vroeger Buckhurst en Wilkes stellige bevelen had gegeven om zich van den persoon van Hohenlo meester te maken, zooals reeds gebleken is uit den ontcijferden brief, evenzoo was het wel mogelijk, dat op een later tijdstip soortgelijke bevelen ontvangen zijn met betrekking tot den prins en den advocaat. In elk geval is het zeker, dat laat in den herfst eenige vrienden van Oldenbarnevelt op zekeren nacht tot zijn slaapvertrek doordrongen en hem waarschuwden, dat er een plan was gesmeed om hem gevangen te nemen, en dat zich reeds een gewapende macht op weg bevond om dit voornemen van Leicester vóór het aanbreken van den dag ten uitvoer te brengen. De advocaat verliet daarop Den Haag en begaf zich zonder tijdverlies naar Delft: een stap die korten tijd daarna door Maurits werd gevolgd⁽¹⁾.

En dit was niet de eenige daad van geweld, die de graaf in het schild voerde. Terwijl de geheime onderhandelingen met Parma werden voortgezet, had hij die nog veel geheimzinniger ontwerpen, waarop hij nu en dan gezinspeeld had, niet uit het oog verloren. Hij had besloten om zich, zoo mogelijk, meester te maken van de voornaamste steden in Holland en Zeeland. Hij begreep zeer goed, dat hij niet langer hopen kon, langs eerlijke wegen dat groot gezag te herwinnen, dat de Staten hem vroeger uit eigen beweging hadden opgedragen. Het was dus zijn oogmerk, zich door list en geweld weder in het bezit van de verloren macht te stellen. Wij hebben gehoord, in welke hevige bewoordingen zoowel de Koningin als de graaf tegen de mannen waren uitgevaren, die de engelsche regeering van eenige bedoeling van dien aard hadden beschuldigd. De Staten-Generaal hadden uitdrukkelijk ontkend, dat Oldenbarnevelt ooit in die

(1) BOR, III. XXIII. 51. HOOFT, *Vervolgh*, 287. WAGENAAR, VIII. 240. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII. 68, 69.

vergadering de taal gebezigd had, die hem ten laste was gelegd. Hij had hun slechts nauwkeurig met den inhoud van den brief aan Junius en van de geheime voorschriften der Koningin aan Leicester bekend gemaakt⁽¹⁾. Wat hij mocht gezegd hebben in een bijzonder onderhoud, en welke gevolgtrekkingen hij onder zijn vertrouwde vrienden uit de onloochenbare feiten mocht hebben afgeleid, kon bezwaarlijk onder de openlijke handelingen worden opgenomen. Het bleek niet, dat hij of de staatslieden van zijn partij den graaf in staat rekenden tot een voorbedacht plan om de steden, die hij op deze wijze bemachtigen zou, aan Spanje over te leveren als prijs tot den vrede voor Engeland. Zeker zou Elizabeth zulk een misdaad beneden zich hebben geacht, en zij was met recht verontwaardigd als er geruchten van dien aard in omloop kwamen; maar de gramschap van de Koningin en haar gunsteling was misschien eenigszins geveinsd, om daarmee hun werkelijken spijt over het ontdekken van enkele voornemens van den graaf, die niet te loochenen waren, te verbergen. Niet alleen waren zij eindelijk gedwongen om voor die onderhandelingen, die men verscheidene maanden lang had pogen bedekt te houden en hardnekkig had geloochend, uit te komen; maar de nog gevaarlijker aanslagen van den graaf om het zoo zeer verlangde gezag te herwinnen, waren onverwacht aan het licht gekomen. De hoofdpersonen in de Staten-Generaal hadden reden om den engelschen graaf van het opzet te verdenken dat hij de handelwijze van den hertog van Anjou op nieuw in toepassing wilde brengen en waren volkomen in hun recht om scherpe maatregelen te nemen ter voorkoming van de ramp, waarmede, volgens hunne meening, het kleine Gemeenebest werd bedreigd. De willekeurige handelingen, die Leicester zich in de stad Utrecht had veroorloofd, zijn reeds verklaard. De geachtste en invloedrijkste burgers daar ter stede waren gevangen gezet of verbannen; de stedelijke regeering was hun, aan wie zij wettig toekwam, ontweldigd, en toevertrouwd aan gelukzoekers, die hunne oogmerken onder den mantel van het Calvinisme bedekten; en met goed gevolg was er eene poging gewaagd om in naam van het volk in een der aloude provinciën de vrijheid, waarop het boogde, met wortel en tak uit te roeien.

In den loop van den herfst beproefde men te Amsterdam hetzelfde spel. Er werd een aanslag ontdekt, eer deze nog tot rijpheid was gekomen, om den raad dier belangrijke stad in hechtenis te nemen, de tuighuizen te bemachtigen, en het bewind te stellen in handen van verklaarde aanhangers van Leicester. Men vond een lijst, geschreven door de hand van De Burgraaf,

(1) Resolutiën van Holland, 15, 16, 18 Sept. 1587, bl. 253, 254, 258, aangehaald door VAN WIJN. *ubi supra*.

Leicester's vertrouwden geheimschrijver; waarop de namen van veertien vermogende burgers stonden opgeteekend, die, naar men verzekerde, allen tot het schavot zouden veroordeeld worden⁽¹⁾.

De aanslag op Amsterdam was mislukt; maar in Noord-Holland deed Diederik Sonoy, zonder zich aan de dreigende houding der Staten te storen, al zijn best om Medemblik voor Leicester te behouden. Ook de gewichtige stad Enkhuizen liep groot gevaar om voor den graaf bemachtigd te worden; maar een nog gevaarlijker aanslag had Leiden te doorstaan. Deze heldhaftige stad had sedert het vermaarde beleg van 1574, toen de Spanjaarden hun opzet zoo dierlijk zagen verijdeld, zich steeds door groote vrijzinnigheid van denkwijze in godsdienstzaken onderscheiden. De burgerij, door vaderlandsliefde gedreven, haatte allen dwang van kerkelijk, zoowel als van wereldlijk gezag; en Roomschen en Protestanten, die te zamen tegen den gemeenen vijand hadden gestreden, waren niet gezind om elkander in stukken te scheuren, nu die vijand buiten de poorten gedreven was. Intusschen hadden echter vlaamsche en brabantse uitgewekenen in de stad een schuilplaats gezocht; en daar deze, gelijk doorgaans, tot de strengste sekte der Calvinisten behoorden, ergerden zij zich aan de algemeen heerschende vrijzinnigheid. Tot eer der stad - zoo denken wij er thans over - doch tot hun afgrijzen, bemerkten zij zelfs, dat één of twee Roomschen in den raad zitting hadden. Ja, wat meer is, er werd in de stad eene school gehouden door een Katholiek; en Van der Werf - de beroemde burgemeester, die de stad gedurende het vreeselijk beleg van 1574 had verdedigd en aan de uitgehongerde burgers zijn zwaard had aangeboden om hem in stukken te snijden en op te vreten, indien zij dat wilden, liever dan dat zij, zoolang hij in leven was, zich ooit aan de Spanjaarden zouden overgeven - had zelfs zijn zoon naar die school gezonden. Op het uitvaren door de uitgewekenen tegen dezen geest van verdraagzaamheid verklaarde een predikant der vrijzinnige richting, die groeten toeloop had, openlijk van den kansel, dat hij even gaarne de spaansche als de calvinistische inquisitie in het land wilde zien invoeren, waarbij hij ten aanzien van de geneefsche kerk een

(1) HOOFT, XXVI. 1199. 1200. WAGENAAR, VIII. 243-246.

Onder dezen was de naam van den burgemeester Hooft, den vader van den vermaarden nederlandschen geschiedschrijver. Men moet echter voorzichtig zijn in het aannemen van beschuldigingen in hare volle beteekenis in tijden van zulk een hevige partijwoede. Leicester zou het bezwaarlijk hebben gewaagd om veertien mannen als Hooft en zijne vrienden te doen ophangen, ofschoon hij Oldenbarnevelt en Buys gaarne aan de galg had gebracht. Maar ongetwijfeld zou hij te Amsterdam zooveel burgers van de partij der Staten, als hij vatten kon, gevangen gezet of verbannen hebben.

uitdrukking bezigde, die wel zeer krachtig, maar minder welvoegelijk was⁽¹⁾.

Van Leiden ging het voornaamste verzet uit tegen de bijeenroeping eener synode, waardoor men een krachtige poging wilde doen om het nieuwe gemeenebest aan een gemaskerde theocratie te onderwerpen; een plan, waartegen zich de Staten van Holland uit al hun macht verzetten. De calvinistische partij, die allengs in Leiden sterk aangroeide, hoewel zij nog de minderheid uitmaakte, besloot ten laatste eene krachtige poging te doen om de stad aan den groeten vertegenwoordiger van het Calvinisme, den graaf van Leicester, over te leveren. Jacques Völmar, diaken der hervormde kerk, Cosmo de Pescarengis, een genueesch hopman van veel ondervinding, die lang in dienst van de republiek was geweest, Adolf van Meetkerke, voormalig president van Vlaanderen, wien door de Staten de zitting in den groeten raad was ontzegd, waarvan de graaf hem tot lid had benoemd, doctor Saravia, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de hoogeschool, met nog andere diakens, predikanten en hoptienden, reisden van tijd tot tijd van Leiden naar Utrecht, waar zij met Leicester geheime bijeenkomsten hielden.

Eindelijk werd er afgesproken, dat men tegen half October in Leiden eene omwenteling zou bewerken. Kapitein Nicolaas De Maulde, die zich kort geleden bij de verdediging van Sluis zoo eervol had onderscheiden, was met twee vendels Staatschen in de stad gelegd. Hij was zeer ontevreden - en niet zonder reden - over de laakbare achteloosheid, waardoor de heldhaftige pogingen der bezetting van Sluis waren verijdeld en de stad was prijsgegeven, terwijl men ze zoo gemakkelijk had kunnen ontzetten; en al de schuld daarvan schreef hij aan Maurits, Hohenlo en de Staten toe, ofschoon het bezwaarlijk te loochenen viel, dat Leicester en diens aanhang minstens evenveel schuld daaraan hadden. De jonge kapitein gaf daarom gehoor aan een plan, dat hem uit naam van Leicester door den kolonel Cosmo en den diaken Völmar werd voorgesteld. Hij maakte met hen de afspraak, dat hij op een bepaalden dag met zijn vendels zou optrekken en door de delftsche poort de stad verlaten, alsof hij daartoe van hooger hand bevel had gekregen, om zich daarop met kapitein Heraugiere te vereenigen, mede een der dappere misnoegde verdedigers van Sluis, die met zijn volk te Delft in bezetting lag, en daarna Leiden weder binnen te rukken, zich meester te maken van het stadhuis, den geheelen raad en den oud-burgemeester Van der Werf in hechtenis te nemen, en lord Leicester in naam van Koningin Elizabeth

(1) 'Liever de Spaense Inquisitie, dan de Geneefse discipline, die pockige hoere.' (p 98.)

openlijk te doen uitroepen tot wettig heer der stad. Eindelijk werd door de saamgezworenen op een laatste bijeenkomst in een herberg, die den onheilspellenden naam van ‘de Donderkloot’ droeg, een lijst van burgers, die men ter dood zou brengen, vastgesteld. In vorige bijeenkomsten te Utrecht had Leicester den wensch te kennen gegeven, dat men zich zoo mogelijk van alle bloedstorting zou onthouden;⁽¹⁾ maar het was al te ongerijmd om, de inborst, de staatkundige denkwijzen en den welbekenden moed der leidsche burgerij in aanmerking nemende, te verwachten, dat de stad zich zonder verzet deze aanranding van al hare rechten zou laten welgevalen. Ongetwijfeld zouden de straten met bloed gekleurd worden, zooals in Antwerpen, toen een gelijksoortige aanslag van Anjou daar verijdeld werd.

Ongelukkig voor den toeleg, was Cosmo de Pescarengis, een dag of twee vóór dat het waagstuk zou worden uitgevoerd, toevallig voor schulden in hechtenis genomen. Een der ondergeschikte medeplichtigen was, daardoor verschrikt, naar de overheid gegaan, en had deze den aanslag ontdekt. Völmar en De Maulde namen dadelijk de vlucht, maar werden weldra in den omtrek gevat. Den president van Meetkerke, professor Saravia, den predikant Van der Wouw en anderen der hoofdschuldigen gelukte het te ontkomen. De zaak werd dadelijk door den raad van Leiden voor de Staten van Holland gebracht, en scheen zeer ernstig te worden opgenomen. Het snood verraad van Stanley en York in het begin van het jaar had de ziel van bijna elken Nederlander met een diep en onuitwischaar wantrouwen tegen Leicester vervuld. De zorgwekkende geruchten over de geheime onderhandelingen met Spanje en het plan, ten onrechte aan de engelsche Koningin toegeschreven, om met de voornaamste steden der Republiek den vrede van Filips te koopen, en zich schadeloos te stellen voor de door haar gemaakte kosten, deden de algemeene opgewondenheid tot koortshitte stijgen. De hoofden der Staten waren overtuigd, dat hen met den graaf van Leicester eene even doodelijke strijd te wachten stond als met den Koning van Spanje, en dat er doortastende maatregelen moesten genomen worden, om hun bedreigd gezag te handhaven.

In vereeniging met de staten der verschillende gewesten benoemde het Hof van Holland een commissie om de schuldigen te verhooren. Onder de leden bevonden zich Van der Werf, Johan Van der Does, die over de bezetting van Leiden tijdens het beleg het bevel had gevoerd, Oldenbarnevelt en andere aanzienlijke personen, onder het voorzitterschap van graaf Maurits. De aangeklaagden ondergingen een onpartijdig verhoor.

(1) BOR, III. XXIII. 93-105. REYD, VII. 133, 134. VAN METEREN, XIV. 261.

Zonder dat het noodig was de pijnbank te gebruiken, bekenden zij hunne schuld⁽¹⁾. Alleen Cosmo moest met de pijnbank bedreigd worden. Hij bekende, dat zijn doel was geweest de stad onder het gezag van Leicester te brengen en dit voornemen, zoo mogelijk, zonder bloedvergieten uit te voeren. Hij verklaarde, dat de aanslag met medeweten en goedkeuring van den graaf was beproefd, die hem een regiment van twaalf vendels had beloofd als belooning voor zijne diensten, indien zij met goed gevolg werden bekroond. Leicester had ook, volgens het zeggen van Cosmo, beloofd om hen, die zijn plannen ten uitvoer zouden brengen, ingeval de aanslag werd ontdekt en zij in gevaar geraakten, te beschermen en hen los te koopen, al moest hij er zijn geheele vermogen en den post, dien hij bekleedde, voor opofferen. Op de vraag of hij daarvoor eenige schriftelijke verzekering van zijne Excellencie had ontvangen, antwoordde Cosmo ontkennend; niets dan zijn vorstelijk woord, en dat had hij vrijwillig gegeven.

De bekentenis van Völmar stemde hiermee overeen. Ook hij verklaarde, dat hij in de gansche zaak gehandeld had op uitdrukkelijk bevel van den graaf van Leicester. Op de vraag, of hij daarvan eenig schriftelijk bewijs had, antwoordde hij insgelijks ontkennend. ‘Dan zal zijne excellentie ongetwijfeld uwe verklaringen logenstraffen,’ zeiden de rechters. ‘Helaas, dan ben ik verloren,’ hernam Völmar; en de ongelukkige diaken had nooit een waarder woord gesproken. Ook kapitein De Maulde beleed zijn schuld. Hij beweerde echter, niet in persoonlijke verstandhouding met Leicester te hebben gestaan, maar dat de zaak hem in vertrouwen door kolonel Cosmo was medegedeeld, op uitdrukkelijk bevel van den graaf, en dat hij gemeend had de bevelen van zijne Excellencie te moeten gehoorzamen.

Den 26sten October werden deze drie personen, na een grondig onderzoek, dat door eene volledige bekentenis van de zijde der aangeklaagden werd gevolgd, ter dood veroordeeld⁽¹⁾. Het vonnis was zonder twijfel zeer streng. Zij hadden zich aan geen bepaalde misdaad schuldig gemaakt; en alleen in geval van hoog-

(1) Volgens BOR en VAN METEREN; maar REYD zegt, dat zij op de pijnbank werden gebracht, p. 153: ‘Nae pijnlijke ondervraeginge.’

(1) BOR, die de vonnissen volledig opneemt, VAN METEREN, *t.a. pl.* Volgens REYD zou Killigrew die met Beale in den Staatsraad de Koningin vertegenwoordigde, de rechters hebben doen weten, dat de aanslag gesmeed was met voorkennis en goedvinden van Leicester, en hen hebben gewaarschuwd bij het verhoor niet overhaast te werk te gaan; terwijl de graaf, die zich toen te Alkmaar bevond, alle medeplichtigheid in de zaak ontkende. Volgens dezelfde bron, zou Cosmo op de pijnbank hebben uitgeroepen: ‘Oh Excellence, à quoi employez-vous les gens!’ (p. 134).

verraad kon het voornemen om een misdaad te begaan, volgens de wetten des lands als een overtreding worden beschouwd, die den dood verdiende. Maar juist, omdat het van belang was de misdaad te doen voorkomen als hoogverraad, werden de aangeklaagden veroordeeld. Hun overtreding werd niet beschouwd als een vergrijp tegen Leiden, maar als een krijgsaanslag tegen een stad, die lid was van de Staten van Holland en bij gevolg van de Vereenigde gewesten. Als de Staten de heeren des lands waren, dan was dit eene aanranding van hun oppergezag. Bovendien was het een verzwarende omstandigheid, dat men de regeering der Vereenigde Staten met haar eigen krijgsvolk had pogen omver te werpen. De terechtstelling dezer gevangenen was een scherp en afdoend antwoord op den eisch, door Leicester in naam van het volk gedaan om het oppergezag in handen te krijgen, en eene geduchte waarschuwing voor allen, die in het vervolg lust mochten hebben op dezelfde manier te handelen als Deventer en De Burgraaf.

Voor al ten aanzien van De Maulde was de straf bijzonder streng. Zijn lot wekte algemeene deelneming; alle pogingen werden in het werk gesteld om kwijtschelding van straf voor hem te verwerven. Hij was algemeen bemind, jong, bevallig van uiterlijk, aangenaam in den omgang en behoorde tot een oud aanzienlijk geslacht. Zijn vader, de heer van Mansart, had in den onafhankelijkheidskrijg groote diensten bewezen, was een boezemvriend geweest van den prins van Oranje, en had zelfs belangrijke sommen voorgesloten om diens edele pogingen tot bevrijding van het land te steunen. Twee broeders van den jongen kapitein waren in de dienst van het Gemeenebest gesneuveld. Ook hij had zich te Ostende onderscheiden en zijn moedig gedrag, gedurende het laatste beleg van Sluis, was algemeen geroemd en had zelfs de warme toejuiching uitgelokt van iemand als Roger Williams, een oudgediende die zoo goed over krijgsmansdeugd wist te oordeelen. De lidteekens der wonden, die hij in de bloedige gevechten van dat beleg ontvangen had, waren nog versch op zijne borst. Het was zijn bedoeling niet geweest verraad te plegen, maar de drogredenen van oudere krijgslieden en de geleerde betoogen van diakenen en godgeleerden hadden hem in den waan gebracht, dat hij zijn plicht deed door den graaf van Leicester te gehoorzamen. Zoo ooit, dan scheen er nu reden te bestaan om genade te verleen; en de jonge Maurits van Nassau had zich wel mogen herinneren, dat, toen de moordenaars het op het leven van zijn vader toelagden, deze grootmoedige man - stervende zoo als men toen dacht - de voorspraak was geweest van hen, die het op zijn leven hadden gemunt.

Maar de regeering bleef onverbiddelijk. Er was geen hoop om

verzachting van straf te krijgen; maar een laatste poging werd nog gedaan om het leven van De Maulde te redden, door het aanwenden van een zonderling oud gebruik. Eene adellijke jonkvrouw uit een aanzienlijk leidsch geslacht - dat van Uitenbroek - eischte de vrij spraak van den veroordeelde van de bijl, daar zij zich bereid verklaarde op het schavot te verschijnen en hem tot haar man te nemen.

De gevangene ontving in den kerker bericht van het voorstel, door de jonkvrouw gedaan, en men vermaande hem goedsmoeds te zijn. Doch hij liet zich niet opbeuren. Hij kende die dame eenigszins, merkte hij aan, en twijfelde zeer of men haar verzoek zou toestaan. Daarenboven - indien men een kroniek uit dien tijd gelooven mag - zou hij zelfs de voorkeur hebben gegeven aan het schavot, als nog het minst harde lot van de twee⁽¹⁾. De dame evenwel, die van deze niet zeer hoffelijke gezindheid geen kennis droeg, deed haar voorstel aan de overheid, maar werd met scherp verwijt afgewezen. 'Schaamt gij u niet,' zeiden zij, 'een ter dood veroordeelden verrader tot echtgenoot te begeeren?' Er werd tot hare verdediging aangevoerd, dat zelfs in den tijd van den wreeden Alva het oude gebruik geëerbiedigd was; en dat slachtoffers van het zwaard des scherprechters waren gered, zelfs als zij door vrouwen van slechten naam ten huwelijk waren gevraagd. Doch niets mocht baten. De gevangenen werden den 26sten October, dus op denzelfden dag dat het vonnis geveld werd, ter dood gebracht. De hoofden van Völmar en Cosmo werden op een van de bolwerken der stad ten toon gesteld. Dat van De Maulde werd met zijn lichaam begraven.

De graaf was verontwaardigd toen hij het gebeurde vernam. Daar van zijne medeplichtigheid aan de samenzwering geen schriftelijk bewijs geleverd was, hadden de rechters het niet gepast geoordeeld zijn naam in de vonnissen te vermelden. Het spreekt van zelf, dat hij ontkende van den aanslag de minste kennis te hebben gedragen; en het bewijs daarvoor rustte dus slechts op de verzekering van de aangeklaagden, die evenwel uitvoerig en vrijwillig was toegelicht, en algemeen geloof vond⁽²⁾.

(1) 'Maar hy horende deselve noemen, en in haer geselschap wel geweest zynde, hadde weynig moeds dat hy voor haar verlost worden soude, *of ook deselve ten huwelyke niet begerende*, konde hem niet tevreden stellen,' enz. BOR, III. XXIII. 97. VAN WIJN op WAGENAAR, VIII. 72. LE PETIT, II. XIV. 551.

(2) De eenige plaats, die op de zaak betrekking heeft welke ik in Leicester's geheime briefwisseling gevonden heb, is dit uittreksel uit een brief aan de Koningin: - 'De Staten hebben onlangs in Leiden groote wreedheid gepleegd tegen drie personen, die Uwe Majesteit waren toegedaan: zij hebben hen ter dood gebracht en twintig anderen gebannen, waaronder de ijverige aanvoerder en den onden graaf (?) Meetkerke. Deze heer kan u daarover inlichtingen geven, en ik zal u binnen kort uitvoeriger berichten zenden.' Leicester aan de Koningin, 27 Oct. 1587. (*State Paper Office MS.*)

Deze vluchtige toespeling op zulk een gewichtige gebeurtenis is op zich zelf al verdacht, als men in aanmerking neemt dat er opzettelijk iemand gezonden werd om de bijzonderheden mondeling over te brengen. De graaf wist zeer goed, dat zijn geheimste brieven door zijn tegenstanders werden gelezen; en hij heeft hen mogelijk willen om den tuin leiden door de achteloosheid, waarmee hij in zijn vertrouwelijke brieven in het voorbijgaan van het gebeurde gewaagt.

Natuurlijk is het onbillijk, onvoorwaardelijk vertrouwen te stellen in de bekentenissen van gevangenen, die misschien hun leven dachten te redden door den machtigen landvoogd in de zaak te wikkelen. Daarentegen laat het zich moeilijk begrijpen, hoe zij konden verwachten dat hij tusschenbeide zou komen, terwijl zij zeer goed wisten, dat zij zijn naam door een onbeschaamde leugen bezoedelden. Bovendien werd een uitvoerig vlugschrift, ter verdediging van de deelgenooten in den aanslag wien het gelukt was te ontkomen, den graaf opgedragen,

Frankrijk werd gedurende dit jaar van spanning voortdurend door den burgeroorlog geschokt. Het noodlottig koninklijk besluit van Juni 1585 had het ongelukkige land in bloed gedompeld. Vreemde krijgsbenden, door de verschillende krijgvoerende partijen aangeworven, verwoestten den rijken grond, doodden het landvolk en herschiepen zijne vruchtbare beemden in een wildernis. De ellendeling, die de kroon van Karel den Groote en Hugo Capet droeg, was slechts een werktuig in de handen van de verachtelijksten en trouweloosten die er onder zijne eigene onderdanen en onder vreemden te vinden waren. Langzaam en zeker scheen het net, door zijn eigen moeder, zijn eersten staatsdienaar⁽¹⁾ en den hertog van Guise gespreid - die allen bezoldigde dienaars van Filips waren - zich over zijn hoofd samen te trekken. Hij was zonder vrienden; en, gesteld dat hij vrienden had, niet in staat ze te onderscheiden. Uit haat tegen de hervorming had hij zich tot vijand laten maken van den eenigen man, die zijn vriend of de vriend van Frankrijk kon zijn. Verbonden met zijn doodvijand, wiens troepen door afdeelingen van Parma's krijgsmacht werden versterkt en

en dit behelsde een verslag van de bijeenkomst der belhamels met dezen, hoewel de schrijver sterke pogingen deed om den aanslag elken schijn van misdadigheid te ontnemen. Het stuk is opgenomen bij BOR XXIII. bl. 95 *volg.*) Het boekje werd echter in Leiden afgekeurd en verboden, als een schandelijk schotschrift en weefsel van leugens, en het kan derhalve bezwaarlijk met billijkheid als een degelijk bewijs voor of tegen den graaf worden aangevoerd.

Dat het Leicester's heimelijke bedoeling was zich meester te maken van zekere steden, om de Staten te breidelen en goede voorwaarden te bedingen voor de Koningin, indien de zaken op zijn ergst mochten loopen, is reeds uit zijne vertrouwelijke brieven gebleken.

- (1) In October van het jaar 1587 noemde Epernon in 's Konings tegenwoordigheid Villeroy 'un petit coquin,' beschuldigde hem van zich door Filips II en de Ligne te laten bezoldigen en dreigde, hem met zijne sporen te zullen raken, als een koppig paard. (L'ESTOILE, *Registre journal de Henry III*, ed. 1587. p. 32.)

met spaansch goud bezoldigd, was hij gedwongen een schijnoverwinning te behalen op de vreemde huurbenden, die zijn kroon kwamen redden, en aan te zien, hoe de bloem der ridderschap verslagen werd door den eenigen man, die Frankrijk van den ondergang redden kon, en voor wien Frankrijk werkelijk eerbied kon hebben.

Want den 20sten October had Hendrik van Navarre eindelijk een overwinning behaald. Na zevenentwintig jaren van aanhoudende nederlaag, gedurende welke zij al sterker en sterker waren geworden, hadden de Hugenooten de uitgelezen troepen van Hendrik III, onder den hertog Joyeuse, nabij het vlek Coutras ontmoet. Zijn neven Condé en Soissons voerden elk over een vleugel van het leger van den Bearnees bevel. ‘Gij zijt beide van mijn familie,’ zeide Hendrik voor den slag; ‘met 's Heeren hulp zal ik u echter toonen, dat ik de oudste ben’⁽¹⁾. En gedurende dien bloedigen dag zag men den witten vederbos golven waar de strijd het heetst was. ‘Ik wil mij vertoonen, zij *moeten* den Bearnees zien, gaf hij ten antwoord aan hen, die hem dringend smeekten voor zijne persoonlijke veiligheid zorg te dragen. En toen ten slotte de slag geeindigd en de overwinning behaald was, en meer fransche edellieden op het slagveld lagen, gelijk Catharina de Medicis met bitterheid verklaarde, dan er sedert twintig jaren in eenigen slag waren gevallen; toen tweeduizend van de beste troepen des Konings gesneuveld waren, en de lijken van Joyeuse en diens broeder in dezelfde kamer waren gelegd, waar den overwinnaar na den strijd de avondmaaltijd werd voorgezet, en hij met huivering weigerde te eten, was hij nog even bereid als voorheen - indien de ellendige Valois een vonkje mannelijkheid of verstand bezeten had - om hem en zijn rijk tegen den gemeenschappelijken vijand te beschermen⁽²⁾.

Want het kon zelfs voor Hendrik III niet onopgemerkt blijven dat Filips II en diens jakhals, de hertog van Guise, hem tot den dood toe vervolgden, en dat men hem, terwijl hij zich amechtig in allerlei bochten wrong om te ontsnappen, genoodzaakt had om zich tegen zijn natuurlijken beschermer te keeren. En nu was Joyeuse geslagen en gesneuveld. ‘Als de zoon van mijn broeder gevallen was,’ riep de kardinaal van Bourbon schreiend en weeklagend uit, ‘zou het veel beter zijn geweest!’ Het was niet gemakkelijk den kampvechter van de protestantsche Kerk in Frankrijk te verslaan; evenwel zou aan iemand van minder volhardenden aard, zelfs na de schitterende, doch vruchteloze overwinning van Coutras, het spel hopeloos toegeschenen kunnen hebben. Tot den bedelstaf gebracht en als 't ware uit de

(1) PÉREFIXE, 72.

(2) DE THOU, X.L. LXXXVII. PÉREFIXE, 75-78. L'ESTOILE, 232, 234.

maatschappij gestooten, met nauwelijks een hemd aan het lijf, en zonder geld om zelfs een korporaalswacht te betalen: hoe zou hij een leger onderhouden?

Doch Mucio was gelukkiger dan Joyeuse, de duitsche en zwitsersche huurbenden, die de grenzen waren overgetrokken om den Bearnees te helpen, werden door Filips' geduchten huurling behendig aangevallen. Hendrik van Valois, wiens troepen pas bij Coutras de nederlaag hadden geleden, werd thans gedwongen om in een reeks van nog noodlottiger overwinningen te deelen. Want helaas! het slachtoffer had zich aan den leiband van 'Madame la Ligue' laten vastbinden, en werd door haar voor de oogen zijner eigen onderdanen en der geheel wereld in triomf rondgeleid. Het werd den hulptroepen belet de Loire over te trekken, een reeks van kleine overwinningen werd door Guise behaald, en eindelijk, toen het in het oog liep, dat de legerhoofden door spaansche dukaten waren omgekocht, liet Hendrik hen vertrekken, liever dan den man met het lidteeken gelegenheid te geven om nog meer voordeelen te behalen.

Daarop volgde de zegepralende intocht binnen Parijs: hozanna's in de kerken, toejuichingen op de markten - niet voor den Koning, maar voor Guise. Parijs, doller dan ooit op zijn kampvechter verliefd, wierp zich voor zijne voeten. Voor hem, als voor den redder des vaderlands, stegen de gewijde dankpsalmen ten hemel. Zonder hem zou de arke des verbonds den Filistijnen in handen gevallen zijn. Voor Valois, smaadmokken van het gemeen, donderende uitvallen van den kansel, vervloeking van monnik en priester, gerekte strafredenen van al de schoolvossen der Sorbonne, en in de verte het ratelen van het onweder, waaruit de banbliksem van Rome zou neerschieten - Rome, niet de tandelooze heks van latere dagen, maar de wrekende godheid voor vorsten, die zich door priesters lieten overheerschen. - Dat waren de gevolgen van het besluit van Juni. Spanje en de Paus hadden Frankrijk onder den voet getreden, en het gemeen in de hoofdstad klapte in de handen en danste van vreugd. 'Rampzalig land, ongelukkige Koning,' zuchtte een vermaard patriot, 'wiens eigen landgenooten hem liever overleven, dan voor zijne verdediging sterven! Laat de namen van Hugenoot en Papist nooit meer genoemd worden. Laat ons er slechts op bedacht zijn om de Ligue te keer te gaan. Zal Frankrijk gered worden door al zijne poorten voor Spanje open te zetten? Moet Frankrijk uit Frankrijk gezet worden, om den Lotharinger en den Spanjaard huisvesting te bezorgen?' Vragen, vol van beteekenis, die voorloopig nog niet konden worden beantwoord, want nog was het einde niet daar. Frankrijk moest nog erger wildernis worden. En wel mocht die zelfde wakkere en verstandige vriend van het vaderland uitroepen, dat hij, die

uit een slaap van vijftientig jaren plotseling ontwaakte, en dat eertijds zoo schoone land weer eens bezocht, zich verplaatst zou wanen op een onbeschaafd eiland van kannibalen⁽¹⁾.

Het was thans volkomen duidelijk geworden, dat de rol van Leicester afgespeeld was. Zijn loopbaan, zooals wij die nu volledig voor ons zien, kon slechts op één manier eindigen. Hij had zich door en door gehaat gemaakt bij de natie, die hij was komen regeeren. Hij had voor altijd het gezag verloren, dat men hem eens uit eigen beweging had opgedragen, en zijn pogingen, om door eerlijke en oneerlijke middelen die macht te herwinnen, waren mislukt. Er schoot hem niets over, dan den aftocht te blazen. Daarvan was hij innig overtuigd⁽²⁾. Hij verlangde sterk naar zijn vertrek; de Republiek wilde liefst zoo spoedig mogelijk van hem ontslagen zijn; Hare Majesteit reikhalsde om haar gunsteling weder bij zich te hebben. De toegeevende Koningin, die in zijn gedrag niets berispelijks vond, terwijl hare verontwaardiging over de houding, die de Vereenigde Gewesten hadden aangenomen, geene grenzen kende, gaf hem bij gevolg verlof om terug te keeren; en nam in den brief, waarin zij den Staten dit besluit aankondigde, op nieuw de gelegenheid waar om haar toorn over hunne hoofden uit te storten.

Zij verweet hun, dat, in weerwil van de menigvuldige brieven, waarbij zij haar ongenoegen had te kennen gegeven over de ondankbaarheid, waarmee de Staten haar buitengewoon groote weldaden hadden vergolden, en over hunne grove schending van het verdrag, met haar en Leicester aangegaan, welken laatste zij uit eigen beweging, zonder eenige aansporing van haar kant, tot oppermachtig landvoogd hadden benoemd, haar echter nooit een antwoord gezonden was, dat haar had kunnen bewegen om hunne vergrijpen in vergetelheid te begraven, en dat zij in hun gedrag zelfs niet de minste verbetering had opgemerkt. Zij klaagde, dat integendeel hunne overtredingen dagelijks op een merkwaardige wijze toenamen, ten aanschouwe van de geheele wereld, en dat zij zich bij zooveel gelegenheden voordeden, dat het haar aan woorden ontbrak om die allen in éénen brief op te noemen. Zij oordeelde het echter de moeite waard om eenige hunner overtredingen aan te stippen. Zij hadden, zeide zij, door eene verkeerde, of liever, barbaarsche uitlegging, hare vorstelijke en christelijke bedoelingen kennelijk verdraaid en vervalscht, toen zij hun mededeeling deed van de voorstellen tot een vredes-

(1) DE THOU, X.L. LXXXVII. Préfixe, 75-78. L'ESTOILE, 232, 234. DUPLESSIS MORNAY, *Mémoires*, IV. 1-34.

(2) 'Nu wordt het tijd om op mijn hoofd te passen - sta tempo ch'io guardi la mia testa,' zou hij, naar men zegt, hebben uitgeroepen, toen hij vernam, dat de aanslag op Leiden was ontdekt. (REYD, VII. 134.)

verdrag zoo voor haar zelve als voor hen met den Koning van Spanje: en hoewel zij hunne toestemming had gevraagd eer zij daarin bewilligde, had zij met droefheid moeten ondervinden, hoe de geheele wereld zag, welke schaamteloze leugens men omtrent haar verhaalde, niet slechts oogluikend, maar met hun uitdrukkelijk verlof; zoo snood beloonde men hare christelijke en goede gezindheid te hunnen opzichte. Zij verklaarde de bewering, dat zij een verdrag, niet slechts buiten hunne voorkennis, maar ten koste van hun vrijheid en godsdienst, zou gesloten hebben, voor volslagen valsch, daar zij zoo iets niet gedaan, en er zelfs niet aan gedacht had. Op dezen geheel valschen grond, klaagde zij, had men een aantal soortgelijke onwaarheden en boosaardige lasteringen tegen haren neef Leicester opgeworpen, die zijn leven had gewaagd, zijn vermogen en tijd verspild, zich de scheiding van zijn geboorteland en de afwezigheid van haar had getroost, alleen om hun van dienst te zijn. Men had valschelijk beweerd, zeide zij, dat de graaf bij zijne jongste overkomst van een heimelijk gesloten vrede kennis droeg. Het was onwaar, dat hij verscheidene hunner steden had willen overrompelen, om die aan den Koning van Spanje over te leveren. Alle dergelijke uitstrooisels hadden zoo weinig schijn van waarheid, dat het hoogst bevreemdend was, dat iemand met gezond verstand daaraan eenige waarde kon hechten. Nadat zij hen dus ter loops over hunne hoofdigheid, ondankbaarheid en slecht beleid de les had gelezen, en hen tot acht keeren toe op een enkele bladzijde, in een zeer verstaanbaar Engelsch, had heeten te liegen, meldde zij hun voorts, dat zij haar neef Leicester had teruggedroegen, aangezien zij om gewichtige redenen zijn diensten in Engeland noodig had en niet inzag, hoe hij door langer daar te vertoeven hun of haar van dienst kon zijn. Desniettemin betuigde zij medelijden te hebben met hun toestand en met dien van zoo vele welgezinde en vrome lieden, overgegeven aan de ellenden, die waarschijnlijk het gevolg zouden zijn van het beheer der Staten, indien God niet genadig en wonderbaar tusschenbeide kwam; zij had daarom besloten zich voor ditmaal nog aan het verbond te houden en hen verder te ondersteunen. Indien zij onderwijl met Spanje den vrede kon sluiten, beloofde zij hun, voor hun land dezelfde zorg te zullen dragen als voor haar eigen rijk⁽¹⁾.

Zoo ging de graaf dus op reis naar Vlissingen, nadat hij aan de Staten een even korzeligen brief gezonden had, waarin hij tot vervelens toe alle oude grieven weder ophaalde, en hun de schuld gaf van het verlies van Sluis, voor welke stad zij niet

(1) Da Koningin aan de Staten, 8 Nov 1587. (*State Paper Office MS.*)

meer belangstelling hadden getoond, dan of het San Domingo op Hispaniola ware geweest. Nadat hij daar in zeer kwade luim verscheidene dagen vertoefd had, in afwachting, dat de Staten althans eenigen uit hun midden zouden afvaardigen om hem vaarwel te zeggen, nam hij schriftelijk afscheid van hen. ‘God geve mij weldra een goeden wind, die mij van hen allen eens voor al wegblaast!’ riep hij uit; zijn gebed werd spoedig verhoord, en vóór het einde des jaars stapte hij behouden in Engeland aan wal. ‘Deze beenen,’ zeide hij, terwijl hij met beide handen op zijn knieën sloeg, toen hij te Margate op zijne kamer zat, ‘zullen nooit weder den hollandschen grond betreden. Laat de Staten naar een ander zoeken, om hen voor loon te dienen: mij krijgen zij niet.’ Bij het nederleggen van het bewind liet hij een gedenkpenning slaan te zijner eer, waarop men een kudde schapen zag afgebeeld, die door een engelschen bulhond werd bewaakt. Twee randschriften - ‘*non gregem, sed ingratos*’ en ‘*invitus desero*’ - drukten zijne meening uit omtrent de ondankbaarheid der Nederlanders en zijn eigen getrouwheid. De Hollanders lieten van hun kant verscheidene gedenkpenningen slaan om dezelfde gebeurtenis te vereeuwigen, waaronder sommigen niet van vinding waren ontbloot. Op een daarvan, bij voorbeeld, was een aap voorgesteld, die haar jongen met liefkozingen verstikte, met het opschrift: ‘*Libertasne ita chara ut simiae catuli*’ terwijl men op de keerzijde een man zag afgebeeld, die, terwijl hij den rook zoekt te ontgaan, in het vuur valt, met het opschrift: ‘*Fugiens fumum, incidit in ignem*’⁽¹⁾

Leicester vond te Greenwich denzelfden koesterenden zonneshijn terug. Al de pogingen van Norris, Wilkes en Buckhurst, waren ontoereikend geweest om in den geest van Elizabeth zelfs den geringsten twijfel te doen oprijzen aan de wijsheid en rechtschapenheid, die zijn beheer over de Gewesten, van het begin tot het einde, hadden gekenmerkt. Zij, die zijn haat zochten te ontgaan en zich op de rechtvaardigheid hunner vorstin hadden beroepen, waren in ongenade gevallen en gekastijd. Voor den grooten graaf echter was de gunst der Koningin eene rots van diamant. In eene vertrouwelijke bijeenkomst wierp hij zich aan hare voeten, en smeekte haar met tranen en snikken hem zij terugkomst niet in ongenade te doen vallen, terwijl zij hem met eer bekleed had afgevaardigd. Zijn vleierijen zegevierden als altijd. In plaats dus van voor den Raad te verschijnen, om geknield een verhoor te ondergaan, zoo als dat eigenlijk had behooren te worden ingesteld, nam hij stoutweg zitting onder zijne ambtgenooten en antwoordde trots op alle

(1) Leicester aan Atye, 4 Dec. 1587. (*State Paper Office MS.*) STOWE, *Chronicle*, 713.

gemor, door zich te beroepen op de geheime voorschriften van Hare Majesteit.

De ongelukkige engelsche soldaten, die onder zijne banier in het midden van den zomer waren overgekomen, waren, in den winter, zoo goed zij konden, als uitgehongerde, half naakte landloopers teruggekeerd, om in Greenwich aan de poorten van het paleis een stuk brood te bedelen en van daar als vagebonden weggejaagd en met de boeien bedreigd te worden⁽¹⁾. Hieraan had de graaf geen schuld; want hij zelf had hen in de Nederlanden met milde hand, week op week, gevoed, toen er voor hun onderhoud geen geld bij de betaalmeesters te krijgen was. Twee duizend pond had Elizabeth voor hare soldaten gezonden, op een oogenblik dat zij hun aan achterstallen vierendertig duidend pond schuldig was⁽²⁾; en de ellende, waartoe deze ongelukkigen, volgens ooggetuigen onder hun eigen landgenooten, waren gebracht, is met geene woorden te beschrijven.

Lord Willoughby werd bij het vertrek van den graaf met het bevel belast over de rest dezer ongelukkige troepen. De Staten bleven in het onbetwist bezit van hunne heerschappij. Leicester legde zijn post neder in een oorkonde gedagteekend 17/27 December, die echter eerst in April van het volgende jaar de Nederlanden bereikte. Van dat tijdstip aan bleef de regeering van het Gemeenebest dezelfde vormen behouden, die de Staten in den langen strijd met den landvoogd als wettig hadden voorgestaan, en die hierboven genoegzaam beschreven zijn.

Ondertusschen werden de onderhandelingen over een verdrag, doch thans niet langer in het geheim, voortgezet. De Koningin, zoo verblind als ooit, geloofde nog aan de oprechtheid van Farnese, terwijl de arglistige Parma en zijn meester gestadig arbeidden om hunne plannen tot rijpheid te brengen. Er werd in het geheim, met goedvinden van den Paus en het geheele kollege van kardinalen, eene huwelijksverbintenis voorgenomen tusschen den Koning der Schotten en de dochter van Filips, de Infante Isabella; en Jacobus zou door de gansche macht van de Heilige Ligue op den troon van Elizabeth worden geplaatst. Indien hij zonder wettige nakomelingen stierf, zou Filips hem eenvoudig in het bezit der kronen van Engeland, Schotland

(1) CAMDEN, III. 400. BAKER, 375. Memorial (van Burghley's hand), Nov. 1587. (*State Paper Office MS.*)

(2) 'Zij was volstrekt niet te bewegen om meer over te zenden dan 2 000 *l.*, hoewel de lord schatmeester, sir Thomas Shirley en ik, haar te verstaan gaven, dat de soldaten, die daar in dienst waren, den eersten Juli 11. 44 000 *l.* hadden te vorderen, en dat dit, vóórdat het geld daar kon aankomen, op zijn minst tot 64 000 *l.* zou zijn aangegroeid.' Walsingham aan Leicester, 14 Aug. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D.I. p. 253. MS.)

en Ierland opvolgen. Niets kon eenvoudiger of redelijker zijn, en zoo maakten deze schikkingen te Rome het onderwerp der tafelgesprekken uit en vonden algemeen bijval.

Mededeelingen van dezen aard, die rechtstreeks uit het paleis van Colonna kwamen, werden belangrijk genoeg geacht, om er de engelsche regeering kennis van te geven. Maurits van Nassau schreef een eigenhandigen brief aan Walsingham, met betuigingen van zijn warme gehechtheid aan de zaak, waarin Holland en Engeland beiden betrokken waren, en van zijn groote persoonlijke verkleefdheid aan de engelsche Koningin⁽¹⁾. Zijn taal klonk zeker niet als die van een jongeling, die zich, volgens Leicester's herhaalde aantijgingen, met de aanzienlijkste krijgsoversten en staatslieden der Nederlanden verbonden had om het land aan Spanje te verkoopen.

Doch Elizabeth was niet te overtuigen. Volgens haar was het hoogst waarschijnlijk, dat de Nederlanden zouden worden aangetast; ook koesterde zij ongetwijfeld eenige bezorgdheid voor Engeland. Het was te betreuren, dat het veroveren van Sluis, Alexander zulk een voordeelig punt in handen had gegeven, en daarenboven bestond er vrees, dat hij bezit zou nemen van Ostende. Zij had daarom reeds aangeraden, haar krijgsvolk uit de stad te doen trekken, de muren te slechten, de dijken door te steken en den oceaan vrijen loop te laten om de gedoemde stad voor altijd te verzwelgen - na vooraf de ingezetenen in de gelegenheid te hebben gesteld om rustig te vertrekken. Want

- (1) 'Je ne vous écrirai rien sur les propos d'Odo Colonna, 'schreef Maurits, car vous les entendrez bien par la lecture du sommaire que je vous envoie, mais bien je vous assure qu'il est un jeune homme d'esprit vif et prompt, qui parle bien et a été bien nourri. Toutefois montrant par ses propos qu'il ne sçait gueres de choses hors la cour de Rome, de la connoissance des bonnes maisons, et a paru à aucuns des miens plus sages et expérimentés que moi, qu'il y avoit fondement en ce qu'il disoit, et que j'en devois advertir Sa Maté, tant pour la qualité de son dire, que pour faire connoistre à Sa Maté, quand l'occasion se presentoit, que je lui suis tres affectionné serviteur, ce qu'il convient par ma qualité et maison de monstrier par effect, et non par paroles. Et en cette intention je me suis trouvé en ceste armée assemblée par ma diligence de tous les endroits de mes gouvernements, en intention, si Dieu m'en fait la grace, de combattre la puissance des plus grands ennemis de Sa Maté, et de toute la Chrestienté, ce sont le Roy d'Espagne et le Prince de Parme, lequel de tout mon coeur je désire trouver en personne où j'espère avec l'aide de Dieu lui faire connoistre, qu'il n'est pas si bon soldat ou il trouve resistance, que quand les hommes mal conseillés lui mettent les victoires en main de concevoir par leur lacheté de tant de prises de belles villes. Je vous supplie me tenir en la bonne grace de Sa Maté, de me continuer l'amitié que vous avez porté à Monseigneur mon père, car j'espère que Dieu me fait grace de l'ensuivre promptement constance et ferme resolution,' etc. Maurits van Nassau aan Walsingham, 9 Dec. 1587. Le Sieur aan Walsingham, 3 Dec. 1587. (*State Paper Office MSS.*)

Hare Majesteit hield het voor uitgemaakt, dat het vergeefs zou zijn, tegenstand te beproeven, en dat Ostende buiten staat was om ooit een beleg te doorstaan⁽¹⁾.

Die raad werd niet opgevolgd, en Elizabeth zou nog vóór het einde van hare regeering deze onverdedigbare stad - die naar haar oordeel alleen geschikt was om aan de golven te worden prijs gegeven - een onvergankelijke vermaardheid zien verwerven door het langste en in vele opzichten merkwaardigste beleg, dat de nieuwere geschiedenis heeft opgeteekend - het beroemde beleg, waarin de eerste legerhoofden van een volgend tijdperk, jaar op jaar, zich kwamen oefenen in de school van den grooten hollandschen krijgsman, die thans slechts een 'deftig, sluw jongman' van even twintig jaren was.

Het eenige wapenfeit, dat het einde des jaars kenmerkte, tot groot genoegen van de Vereenigde Gewesten en tot spijt van Parma, was de verrassing der stad Bonn. De onvermoeide Maarten Schenk had, ingevolge het groote contract met de Staten-Generaal, waarbij hij den oorlog in de Rijnstreken op zulke voordeelige voorwaarden in pacht had genomen, zijne huurbenden tegen die belangrijke stad aangevoerd. Nadat hij had ontdekt dat een der poorten wat achteloos werd bewaakt, liet hij des nachts een mortier daarbij plaatsen, en een zwijnenstal in de nabijheid door een gedeelte der zijnen bezetten, die, door de varkens te jagen, te mishandelen en te slachten, zulk een oorverscheurend leven maakten, dat alle krijgsgerucht bij de poort onhoorbaar werd. Om kort te gaan, de vesting werd zonder veel moeite bemachtigd en door Maarten in bezit genomen voor den afgezetten keurvorst Gebhard Truchses - het eerste geluk, dat den ongelukkigen kerkvoogd sedert lang was te beurt gevallen⁽²⁾.

Het beheer van Leicester is in zooveel bijzonderheden gegeven, dat het overtollig zou zijn ons nog in vele eindbeschouwingen te verdiepen. Wij hebben zijne daden en woorden voor zich zelf laten spreken. Zijn verblijf in Nederland is tot in de kleinste bijzonderheden beschreven, omdat dit tijdvak een belangrijk keerpunt vormt in de geschiedenis. Het Gemeenebest der Nederlanden verkreeg in den loop dier jaren zelfstandigheid en een blijvenden regeeringsvorm. Er scheen bij 's graven eerste komst mogelijkheid te bestaan, dat de Nederlanden een deel zouden

(1) De Koningin aan Leicester, 8 Nov. 1587, een brief van Burghley's hand. (*State Paper Office MS.*)

(2) 'Dus is Schenk nog niet dood, zooals men verteld heeft,' teekende Filips zeer snugger aan op den kant van den brief, waarin Parma dit wakkere feit van Maarten mededeelde.

kunnen worden van het engelsche rijk. Of zulk eene samensmelting wenschelijk zou zijn geweest, of niet, doet niets ter zake. Zeker is het echter, dat, toen de keuze op een man als Leicester viel, die uitkomst onmogelijk gemaakt werd. Ongetwijfeld werden er door alle partijen groote misslagen begaan. De Koningin werd door de Nederlanders verdacht van den heimelijken wensch om de heerschappij over de Nederlanden te aanvaarden, indien de bevindingen van den graaf haar de zekerheid gaven, dat zij voldoende in staat waren om zich zelf te beschermen. Die argwaan was echter ongegrond. Uit alle nasporingen bleek dat het land zoo veel hulpbronnen en zoo veel schatten en zulk een uitstekende land- en zeemacht bezat, dat het, met Engeland vereenigd, een bron zou zijn geweest van groote inkomsten en macht en niet van last of geldelijk bezwaar. En toch, hoewel hiervan overtuigd door de opgaven, door haar vertrouwde zaakgelastigden ruimschoots overgelegd, liet zij nooit, noch in het openbaar, noch in vertrouwden omgang, de minste neiging blijken om de heerschappij aan te nemen. Daar dit besluit dus kennelijk bij haar vast stond, was het aan den kant der Staten een misslag, aan Leicester, voor zij zijne hoedanigheden grondig hadden leeren kennen, een bijna onbeperkt gezag op te dragen, zooals zij bij zijne eerste overkomst deden. Nog grover dwaling was het van Elizabeth, dat zij, bij het vernemen van de opdracht en aanvaarding van dat gezag, haar woede tegen den landvoogd zoowel als tegen de Staten den vrijen teugel vierde. De graaf, door de vleierij van anderen en door zijn eigen ijdelheid bijna tot den rang van regeerend vorst verheven, zag zich openlijk als een verwaande lakei terecht gezet door haar, op wier gunst hij het zekerst had gebouwd. Hij zag zich eensklaps vernederd en bespottelijk gemaakt. Tusschen hem en de Koningin had het iets van het krakeelen van twee gelieven: hij vond weldra balsem in de hand, die hem geslagen had. Maar ofschoon in het gezag hersteld, kon hij nimmer weer het voorwerp van vereering worden voor het land, dat hij gepoogd had te regeeren. Naarmate hij de Nederlanders beter leerde kennen, ontdekte hij de uitnemende bekwaamheid, die hunne staatslieden onder een eenvoudig en soms burgerlijk voorkomen verborgen; en de trotsche pair van Engeland haatte hen, die hij eerst slechts veracht had. De Nederlanders daarentegen, die gewoon geworden waren met eerbied, ja, bijna met aanbidding, op te zien tot een eenvoudig man met een vriendelijk voorkomen, met een vilten hoed en het wollen wambuis van een schuitemoeder, dien zij ‘Vader Willem’ noemden, wisten de pracht van den vreemdeling, die gezonden was om hen te besturen, niet naar behooren op prijs te stellen. De graaf bezat een bevallig uiterlijk, levendig

vernuft en den noodigen moed - maar geen wijsheid in den raad, noch bekwaamheid in het veld. Hij was ontzettend verwaand, hartstochtelijk en wraakgierig. Hij vatte licht haat op, en zijn haat duurde levenslang. Het bleek weldra dat tusschen hem en de ronde, stugge Hollanders geen ware eensgezindheid of samenwerking kon bestaan. Hij had het noodlottig zwak van alleen ingenomen te zijn met personen, die hem vleiden. Met bepaalde menschenkennis, luim en waardeering van het genie begaafd, erkende hij de macht der mannen, die aan het hoofd van de natie stonden, en zocht hij hen voor zich te winnen. Zoo lang er hoop bestond op slagen, verkondigde hij luid hun lof. Zij waren allen wijze, degelijke, welbespraakte, stevige kerels, wier weêrga noch in Engeland noch ergens elders te vinden was. Toen zij weigerden om zich tot zijne werktuigen te laten bezigen, daalden zij af tot ketellappers, boerenkinkels, duivels en godloochenaars. Hij overlaadde hen met verwenschingen en doemde hen tot de galg. In den beginne hield hij lofredenen op Buys en Oldenbarnevelt, Hohenlo en Maurits, en kende hun alle mogelijke deugden toe. Vóór hij het land verliet, had hij hen van alle mogelijke misdaden beticht, en zou, was het in zijn macht geweest, hen allen liefst het leven benomen hebben. Zoo ging het ook met bijna elken Engelschman, die met of onder hem diende. Wilkes en Buckhurst, bij voorbeeld, die vroeger zeer in zijn achting deelden, vielen in ongenade, zoodra zij het waagden zijne handelingen af te keuren of zelfs te beoordeelen. En toch vindt men, bij een nauwkeurig onderzoek der openbare en geheime oorkonden, noch voor Wilkes, noch voor Buckhurst, eenig bewijs van trouweloosheid of wrok tegen hem; veeleer blijkt daaruit, dat beiden zich in hun gansche gedrag lieten besturen door een krachtig besef van hetgeen zij verschuldigd waren aan hunne Vorstin, aan de Nederlanden, en aan Leicester zelf.

Ten aanzien van John Norris, moet men toestemmen, dat Leicester nooit is veranderd; hij koesterde voor dien uitstekenden krijgsoverste altijd een onverholten, blijvenden, grenzeloozen haat, die voor geen toeneming of vermindering door daad of woord vatbaar was. Pelham, wiens dagen geteld waren, en die op het eind van 's graven beheer, beladen met schulden en met een gebroken hart, op sterven lag, deelde steeds in zijn deelneming en toegenegenheid. Maar Pelham had hem nooit gedwarsboomd; Pelham had zijn leven voor hem gewaagd, en was er trotsch op, zijn trouwe, blindelings gehoorzamende, ootmoedige volgeling te zijn. Op deze eenige uitzondering na, had Leicester, op het eind van zijn tweede regeeringstijdperk, geen enkelen vriend, en zeer weinig fatsoenlijke aanhangers. Ondergeschikte gevaarlijke raddraaiers, als Deventer, Junius en Otheman, waren

zijn voornaamste raadslieden en de werktuigen voor de uitvoering zijner plannen.

Met zulke eigenschappen was het niet te denken - al was de stroom van zaken ook kalmer geweest - dat hij met goed gevolg de teugels van het jeugdig Gemeenebest zou hebben gevoerd. Maar de talrijke misslagen en bijkomende omstandigheden in aanmerking genomen - waaraan hij of zelf schuld droeg, of waarvan hij het onschuldig slachtoffer was - moet men het nog als een geluk beschouwen, dat zijn beheer geen vreeselijker ontkenning heeft gehad. Zijne plotselinge vernedering, nadat men hem eerst zoo buitensporig had verheven, zijn strijd over het oppergezag, zijn plotseling vertrek naar Engeland, zijne langgerekte afwezigheid, zijn ontijdige terugkomst, de geheime voorschriften bij zijn tweede beheer, de hardnekkige gierigheid en de blijvende kwade luim der Koningin - die van het begin tot het eind van 's graven regeering geen vriendelijk woord tot de Nederlanden richtte, maar hen in openbare staatsstukken en bijzondere brieven steeds hekelde en onvriendelijk bejegende - het verraad van Stanley en York; bovenal de verderfelijke geheime onderhandelingen met Parma, en de dwaze aanslag op Leiden en Amsterdam - alles droeg er toe bij om hem van het begin tot het eind in een hoogst onaangename toestand te plaatsen. Maar hij was toch in geen geval berekend voor zijn post. Hij was de man niet om met Buys, Oldenbarnevelt, Ortel en St. Aldegonde in staatsbeleid te wedijveren, noch de krijgsman om zich met Alexander Farnese te meten. Zijn beheer hing van misgrepen aaneen; en ofschoon hij meer dan eens zijn leven waagde, en met bijna weergalooze mildheid zijn schatten voor hen uitstrooide was hij evenwel niet in staat de harten der Nederlanders voor zich te winnen. De dapperheid, schranderheid, rechtschapenheid en edelmoedigheid, door vele Engelschen aan den dag gelegd, brachten Engeland en Holland steeds nader tot elkander. De staatslieden van beide landen kwamen met elkander in de nauwste aanraking, en leerden elkander op prijs stellen en hoogachten, terwijl zij meer en meer begonnen in te zien dat het lot van beide staten onafscheidelijk verbonden was. Het was aan de pogingen van Walsingham, Drake, Raleigh, Wilkes, Buckhurst, Norris, Willoughby, Williams, Vere, Russell, en de wakkere mannen, die onder hunne banieren of volgens hunne raadgevingen op elk slagveld en in elke belegerde stad der Nederlanden streden, en aan den heerschenden geest en den kloeken zin der engelsche natie, bij dit groote keerpunt in hare geschiedenis, dat men deze gelukkige uitkomsten te danken had; niet aan den graaf van Leicester, noch - tijdens zijn bestuur - aan Koningin Elizabeth.

Kortom, de kring, waarin deze bijzondere persoonlijkheid

eigenlijk te huis behoorde, en waarin hij het grootste deel van zijn leven doorbracht, was die van een schitterend hoveling: hij was, van zijn jeugd tot aan zijn sterfbed, de vertroetelde lieveling van de groote engelsche Koningin. Of dit tot voordeel van zijn vaderland en de ware belangen zijner Gebiedster heeft gestrekt - daarover kan in den tegenwoordigen tijd bezwaarlijk meer verschil van meening bestaan.

Achttiende hoofdstuk.

Voorspellingen betreffende het jaar 1588. - Verdeeldheid in het nederlandsch Gemeenebest. - Willoughby aanvaardt met weerzin het opperbevel. - Engelsche gemachtigden komen te Ostende. - De secretaris Garnier en Robert Cecil. - Cecil vergezelt Dale naar Gent. - Hij vindt het land in de diepste ellende. - Bijeenkomst van Dale, Cecil en Parma - Warme bewoordingen van Parma ten gunste van den vrede. - Cecil's reistoeltje door Vlaanderen. - Zijne merkwaardige ontmoetingen. - Bijeenkomsten van dr. Rogers en Parma. - Zonderlinge toespraak van den zaakgelastigde. - Alexander is buitengemeen vriendelijk en dr. Rogers laat zich daardoor innemen. - Ontevredenheid der Koningin op haar gezant. - Lichtgeloovigheid der engelsche afgevaardigden. - Plechtige bijeenkomst van al de gezanten. - Meesterlijke behendigheid in het verkwisten van tijd. - Langdurig gehaspel over lastbrieven. - Spaansche lastbrieven om de Engelschen te misleiden. - Geschillen over een wapenstilstand. - Dubbelhartigheid en vertraging aan de zijde van Spanje. - Verwaandheid en lichtgeloovigheid van dr. Dale. - De pauselijke bul en het vlugschrift van dr. Allen. - Dale afgezonden om opheldering. - Parma's voorgewende onwetenschap ten opzichte van beiden. - Croft blijft tot het laatst toe in Alexander gelooven. - Gevaarlijke tweespalt in Noord-Holland. - De verklaring, waarbij Leicester afstand doet, komt in Holland aan. - Vijandschap tusschen Willoughby en Maurits. - Willoughby's sombere schildering van den stand der zaken. - Haat tusschen de Staten en de aanhangers van Leicester. - Antwoord van Maurits op de beschuldigingen der Koningin. - De opstand van Sonoy onderdrukt. - Filips stookt den burgeroorlog in Frankrijk aan. - Bedreigingen en aanslagen der Ligue tegen Hendrik III. - Mucio te Parijs. - Hij wordt met geestdrift ingehaald. - Vlucht van den Koning en Spanje's zegepraal binnen Parijs. - Verwijten der Staten aan de Koningin. - De engelsche staatslieden steeds om den

tuin geleid. - Afgevaardigden van de nederlandsche kerkgenootschappen - Hun gehoor bij de Koningin. - Hunne uitvoerige vertoogen. - Zij hebben verscheidene gesprekken met de Koningin. - Volksgeest in Engeland en Holland. - Ontevredenheid over de handelwijze der Koning. - Bittere klachten van lord Howard. - De toerusting van land zoowel als ter zee verwaarloosd. - Luchthartige beschouwing van Leicester. - Bedrijvigheid van Parma. - Voortdurende staat van pijnlijke onzekerheid.

Het jaar 1588 brak eindelijk aan - dat noodlottige jaar, waarvan de duitsche sterrewichelaars meer dan een eeuw te voren, zulke vreeselijke gebeurtenissen hadden voorspeld.⁽¹⁾ Bij de nadering van dat tijdstip geloofden velen vast en zeker, dat het eind der wereld naderde; en de minst bijgeloovigen konden er niet aan twijfelen, of de verschillende natiën werden met groote rampen bedreigd. De algemeen heerschende ontsteltenis werd nog vermeerderd door de voortekenen, die men gedurende den winter in verschillende streken van Europa waarnam. In Zweden had het bloed geregend, in Frankrijk werden er gedrochten geboren, en te Weimar had men, volgens het ernstig bericht van uitstekende kronijkschrijvers, op den vollen middag de zon gezien met een ontbloot zwaard in den mond - een voorteken dat er zeker oorlog op handen was.

Men had waarlijk geen wonderen of voorspellingen noodig om overtuigd te zijn, dat eene lange reeks van onheilen langzaam maar zeker in aantocht was. Terwijl Frankrijk door inwendige beroerten werd verscheurd, en zijn onnoozele Koning niet eens in staat was om zich aan het hoofd te stellen van een kleine partij onder zijne eigen onderdanen; terwijl Spanje, de onzalige oorzaak van ontelbare rampen, in vast verbond met den Paus, Italië met zijn vuist omkneld hield, en na Frankrijk reeds door dat verbond ten onder gebracht en bijna verzwolgen te hebben, thans gereed stond, na lange en geduldige voorbereiding, de wraakzucht en den haat, die het jaren lang had opgekropt, tegen het kleine engelsche rijk en diens eenigen bondgenoot - het pas gevestigde Gemeenebest der Nederlanden - den teugel te vieren, zou het inderdaad vreemd zijn geweest, indien ook het traagste verstand niet van ontzettende gebeurtenissen had gedroomd. Het was niet bemoedigend, dat er in de beraadslagingen der twee Staten, die zoo onmiddellijk werden bedreigd, verdeeldheid heerschte; dat de Koningin van Engeland het met

(1) DE THOU, X. 218. CAMDEN, III. 402. STRADA, II. IX. 530. PASQUIER, *Oeuvres*, II. 331.

hare schranderste en trouwste staatslieden niet eens was over den weg, dien men behoorde in te slaan; en dat er hevige twisten gevoerd werden tusschen de mannen, die aan het hoofd stonden van het nederlandsche Gemeenebest, en den engelschen landvoogd, die de verantwoordelijkheid op zich had genomen om de krachten van dien Staat tegen den gemeenen vijand aan te voeren.

De donkerste nacht, die ooit op de Nederlanden daalde - te somberder, omdat hij op een tijdperk van betrekkelijken bloei en voorspoed volgde - was de winter van 1587-88, toen Leicester, na zijn tweede kortstondige poging om weer aan het bestuur te komen, zijn loopbaan afbrak door zijn plotseling terugkeeren naar Engeland. Want juist op dit oogenblik van bange verwachting, toen de wolken des onheils in het Zuiden zich dichter en dichter samenpakten, totdat geen enkele lichtstraal van hoop meer door de algemeene duisternis kon heendringen, juist op dat oogenblik werd het kleine Gemeenebest zonder hoofd aan zich zelf overgelaten. De engelsche graaf schudde wel het stof van zijn voeten en vertrok; maar hij legde zijn post niet neder. De opperheerschappij - zoover hij daarop aanspraak kon maken - werd weder in zijn persoon naar Engeland overgevoerd.

De noodlottige gevolgen lieten zich onmiddellijk gevoelen. Al de aanhangers van Leicester weigerden den Staten-Generaal te gehoorzamen. Utrecht, de vaste burcht dier partij, kondigde ononbewimpeld zijn voornemen, aan om zich, zonder eenige voorwaarden hoegenaamd, aan de kroon van Engeland te laten hechten; terwijl de jeugdige Maurits tot stadhouder van Holland en tot kapitein-generaal van de Provinciën werd uitgeroepen, onder de leiding van Hohenlo en Oldenbarnevelt. Maar het gezag van den stadhouder werd in vele aanzienlijke steden binnen zijn rechtsgebied openlijk getrotseerd door krijgsoversten, die Leicester, als landvoogd, den eed van gehoorzaamheid hadden gedaan, en weigerden hunne trouw op te zeggen aan den man, die het land wel aan zijn lot had overgelaten, maar zijn gezag niet had nedergelegd. Onder deze muitelingen was de voornaamste - Diederik Sonoy, stadhouder van het Noorder-Kwartier, een krijsman van veel ondervinding, schranderheid en moed, die aan de zaak der vrijheid en der hervorming groote diensten had bewezen, doch ze tevens bezoedeld had door daden van onmenschelijkheid, die zijn naam voor altijd hebben geschandvlekt. Tegen dezen weerspannigen krijgsoverste waren Hohenlo en Maurits genoodzaakt op te trekken en hem te belegeren in zijne burcht - de aanzienlijke stad Medemblik, die hij hardnekkig voor Leicester bleef bezetten, hoewel deze voor goed vertrokken was, en waarvan hij de poorten voor Maurits sloot, ofschoon deze de eenige vertegenwoordiger was van orde en gezag

in het verdeelde Gemeenebest. En zoo brak de burgeroorlog uit in de kleine nauwelijks gevestigde republiek; alsof het niet genoeg was, dat zij met allerlei gevaren en oorlogen van buiten werd bedreigd. Die burgeroorlog was het noodzakelijk gevolg van 's graven vertrek.

De engelsche legermacht - zoo gesmolten als zij was door ziekte, hongersnood en gebrek aan alles - was slechts een schim van de wakkere en goedtoegeruste troepen, die den Spanjaarden op zoo menig slagveld met goed gevolg het hoofd hadden geboden.

De krijgsoverste, die thans - op last van Leicester, later door de Koningin bekrachtigd - het opperbevel over hen aanvaardde, was lord Willoughby. Deze onversaagde, schitterende rooverhoofdman, een rechtschapen, ridderlijk en getrouw dienaar der Koningin, en een verklaard aanhanger van Leicester, in wiens bekwaamheid en karakter hij een vast vertrouwen stelde, bezat evenwel geen ondervinding of schranderheid genoeg voor de veelomvattende taak, die de toestand van het oogenblik hem oplegde. Met een levendig vernuft, ja, schitterend verstand begaafd, en de dapperste der dapperen op het slagveld, was hij evenmin een wijs bestuurder, als een gelukkig bevelhebber. En hij bekende zijne tekortkomingen eerlijk, en bekleedde met weersin den post, waartoe hij was verheven. Hij had een afschuw van alle laagheid, kuiperij en kleingeestig getwist, en kon geen dwang dulden. Koppig, oplopend en twistziek, met een fijn gevoel van eer en lichtgeraakt bij de minste beleediging, hoogst zedig en uiterst fier, liet het zich niet aanzien, dat hij de omsmakelijke kwellingen, die het dagelijksch brood waren van een opperbevelhebber in de Nederlanden, met gezonden eetlust zou verteren. 'Ik streef niet naar hooge titels, ik verlang rond voor de vuist te kunnen handelen,' zeide hij, 'liever zou ik een gemeen lansknecht willen zijn, op wien niets te zeggen valt, dan een kolonel-generaal, die zich door gebreken schandvlekt en onteert. Hij was geen staatsman om met den gewetenloozen en in alle opzichten geslepen Farnese in het strijdperk te treden; en werkelijk kon door niemand beter dan door Willoughby het bewijs geleverd worden, hoe nadeelig alle onderhandelingen der Engelschen met de Italianen en Spanjaarden in dien tijd afliepen. De gewetenloosheid in het plegen van bedrog, die de zuidelijke staatkunde kenmerkte, was voor de engelsche waarheidsliefde te sterk. Engelsche krijgslieden en onderhandelaars traden ongedekt in het strijdperk met vijanden, die door een harnas van bedrog werden beveiligd. Het was een ongelijke kamp, zoo als wij hebben gezien, en zoo als weldra nog duidelijker zal blijken. Wat vermocht een engelsch krijgsman, voor wien zijn ridderwoord alles was - wat vermochten engelsche staatslieden - waaronder een der beroemdste (destijds een jongeling van twintig

jaren, en geheimschrijver van lord Essex in de Nederlanden), dichterlijk verzekerd had, dat ‘de eenvoudige waarheid de hoogste kunst was’ - tegen dat heir van spaansche bedriegerijen, die de groote vader der leugen, die zijn zetel had in het Escuriaal, tegen hen liet optrekken?

‘Het zou verkeerd zijn,’ zeide Willoughby, ‘als men krijgslieden het huichelen leerde van hen, die aan de vorstenhoven van Italië leven. Wat mij betreft, het is mijn eenigst doel getrouw mijn plicht te doen jegens mijne vorstin, en rondborstig te zijn jegens allen, voor wie ik achting heb. Ik zie, dat de mooiste vos zijn beste kleed verliest, even goed als het armste schaap’⁽¹⁾. Hij was ook een warm aanhanger van Leicester, en had veel van 's graven wrok tegen de voornaamste staatslieden van het Gemeenebest ingezogen. Willoughby was deerlijk om raad verlegen, want de sluwe en rechtschapen Roger Williams, uit Wales, was op het oogenblik afwezig. Een landgenoot van dezen, en hem in karakter niet ongelijk, voerde het bevel in Bergen op Zoom; maar hij was evenmin met bekwaamheid in regeeringszaken begaafd, als de generaal.

‘Sir Thomas Morgan is een zeer degelijk, wakker man,’ zeide Willoughby, ‘in een woord een oud krijgsman: doch wij beiden hebben iemand noodig, die raad kan geven en beraadslagingen geheim houden, beter dan wij. Waar het op handelen aankomt, is hij zonder twijfel zeer bekwaam, maar er worden nog andere middelen vereischt om te overwinnen, dan het uitdeelen van slagen.’

Kortom de nieuwe opperbevelhebber van de engelsche troepen in de Nederlanden was op de Staten, op den vijand, op zichzelf ontevreden; en hij begon de toekomst van het verdeelde Gemeenebest, dat iemand, zonder eenige kennis van zaken, als waarvoor hij zichzelf uitmaakte, noodig had voor een goeden gang van zaken, met donkere blikken in te zien.

‘Ik schaam mij voor mijn gebreken uit te komen,’ zeide hij; ‘maar het zou een groot plichtverzuim zijn, als de naam der Koningin schade leed. Hoe onbeduidend is mijn ondervinding! Welk een uitstekend man volg ik op! In welke verwarring heeft hij de staatsaangelegenheden achtergelaten! Wat al verdorde zenuwen, die mijne schranderheid niet op stel kan brengen! Hoeveel machtiger is de vijand, die tegenover ons staat, dan te voren! En wat zal mij in staat stellen om dezen last te torsen? In den krijg ben ik beter geschikt om te gehoorzamen, dan om te bevelen. Wat het staatsbeheer betreft, zij hebben een vooroordeel tegen mij, en onze verhouding

(1) Willoughby aan Leicester, Sept. en aan Burghley, 16 Juli 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. II. p. 10, 141. MS.)

is er niet beter door, omdat ik den veldheer steeds met ijver heb aangehangen. Ik ben iemand, die het vertrouwen mist van hen, met wie ik te doen heb, die hen in den omgang geheel vreemd is, en dien het aan middelen ontbreekt om verdere voordeden te behalen of te behouden wat wij hebben. Wat voor goeds is er van zulk een toestand te verwachten?''⁽¹⁾

Het oppergezag was - toen Leicester zich terugtrok - andermaal een onderwerp van geschil geworden. Even als bij zijn eerste, had hij ook bij zijn tweede en laatste vertrek den Raad van State gemachtigd om gedurende zijn afwezigheid het uitvoerend bewind waar te nemen. Doch, ofschoon hij in naam nog zijn post bekleedde, geloofde echter niemand werkelijk aan zijn terugkomst; en de Staten-Generaal hadden weinig lust om een soort van voogdijschap over zich te dulden, die zij reeds ontwassen meenden te zijn. Daarenboven zou het bewind van den Raad van State, die hoofdzakelijk uit aanhangers van Leicester was samengesteld, met het begin van Februari van dat jaar eindigen, omdat de machtiging niet verder strekte. Het geschil over de oppermacht zou dus bepaald ten gunste van de Staten-Generaal afloopen.

Intusschen hadden deze inwendige omwentelingen op het staatkundig gebied van het Gemeenebest ernstige woelingen tot noodzakelijk gevolg. Er ontstonden muiterijen onder de bezettingen van Heusden, Geertvuidenberg en Medemblik, even zorgwekkend, en die van even slependen duur dreigden te worden, als die uitgebreide opstanden onder het krijgsvolk, die de spaansche troepen meer dan eens op het beslissende tijdstip machteloos hadden gemaakt. De oorzaak dezer muiterijen was overal dezelfde: slechte uitbetaling der soldij; het voorwendsel, de eed aan den graaf van Leicester, die de gehoorzaamheid, door Maurits uit naam van de Staten-Generaal gehouden, onmogelijk maakte, zooals zij verklaarden. De muiterij van Geertvuidenberg zou van langen duur zijn; die van Medemblik, die het kleine grondgebied van Holland als het ware in het hart verdeelde, moest onmiddellijk onderdrukt worden. Evenwel hield Sonoy - zulk een hardnekkig aanhanger van Leicester, dat de Spanjaarden uit dien tijd hem allen voor een Engelschman hielden - het, gelijk men zien zal, langen tijd tegen de bedreigingen en zelfs tegen de wapenen van Maurits en de Staten vol.

In dien tusschentijd bleef de engelsche vorstin in hare verblinding volharden, en zond, in spijt der ernstige waarschuwingen van de verstandigsten onder haar eigen raadslieden, en

(1) Willoughby aan Burghley, 18 Nov. 1587. (Britsch Museum. GALBA, D. II. 210. MS.)

ondanks de hartstochtelijke vertoogen van de Staten-Generaal, haar gemachtigden voor den vrede naar den hertog van Parma.⁽¹⁾

De graaf van Derby, lord Cobham, sir James Croft, Valentine Dale, doctor in de rechten, vroeger gezant te Weenen, en dr. Rogers, allen afgevaardigden der Koningin, kwamen in Februari in de Nederlanden aan. De gemachtigden, door Farnese benoemd, waren de graaf van Aremberg, Champagny, Richardot, Jacob Maas, en de secretaris Garnier.

Indien de geschiedenis ooit een voorbeeld heeft opgeleverd van een gewetenloos dwingeland, die er op uit is zijn eigen grondgebied ten koste van zijn naburen te vergrooten en de persoonlijke vrijheid, overal waar zij het hoofd durfde opsteken, te onderdrukken, en daartoe vriend en vijand beiden ten aanzien van zijn snoode en bijna ongeloofelijke plannen door een reeks van ongehoorde leugens om den tuin leidt; en indien zulke voorbeelden ernstige overweging verdienen, als eene bron van leering en gedragsregel voor alle eeuwen: dan is de geheime geschiedenis der onderhandelingen, waardoor de wijze Koningin van Engeland misleid, en haar rijk in het voorjaar van 1588 op den rand van den ondergang gebracht werd, zeker onze ernstige aandacht waard.

De engelsche gemachtigden kwamen te Ostende aan. Zij werden vergezeld door Robert Cecil, den jongsten zoon van den lord schatmeester Burghley, destijds vijftientwintig jaren oud. Hij had geen volmacht, maar was door zijnen vader medegezonden, om zijn diplomatische kunde te vergrooten, en zich eenigszins op de hoogte te stellen van den toestand der Nederlanden. Hoewel een tenger, krom, gebocheld jong heer van eene dwergachtige gestalte doch met regelmatige gelaatstreken, waarop nadenken en geslepenheid stonden uitgedrukt, met rosachtig haar, een dunnen taankleurigen baard, en groote, sprekende, groenachtige oogen, in geest en manieren reeds gevormd voor het hof en het kabinet, en met een karakter, dat bijna open te noemen was, vergeleken bij de grove veinzerij, waar het weldra tegenover zou worden gesteld, en met de geveinsdheid, die een eigenschap van zijn eigen karakter zou uitmaken, was Cecil, hoe jong ook, niet als de minst gewichtige van de gezanten te beschouwen. De Koningin, die van welgemaakte manspersonen hield, noemde hem ‘haar pygmee;’ waarop hij met dartele hoffelijkheid aanmerkte: ‘ofschoon ik niets te zeggen heb op den spotnaam, dien zij mij geeft, *dunkt mij toch, dat*

(1) Vergelijk VAN DER KEMP, *Maurits van Nassau*, 1.58 volg. HERRERA, III. II, 84. CORNERO, *Guerras de Flandes* 224

mij die daarom alleen niet mishaaft, omdat zij hem mij geeft⁽¹⁾.’ De kundigste man onder hen was Valentine Dale, die veel sluwheid, ondervinding en rechtsgeleerde kennis bezat, doch die zich bovenal veel liet voorstaan op zijn Latijn. Terwijl zijne tegenstanders met de regels van Pricianus even lichtzinnig omsprongen, als de hertog, hun meester, met zijn eeden, troostte hij zich er mede, dat zijne woordvoeging ten minste even zuiver was, als zijn geweten⁽²⁾. De minst beduidende der gemachtigden was James Croft, die zich reeds vroeger als een oud wijf had gedragen, en wiens volgend gedrag geheel en al naar kindschheid zweemen zou. Doctor Rogers, uitstekend rechtsgeleerde als hij ongetwijfeld was, verstond er zich minder op om in het menschelijk gemoed te lezen, of de gelaatstrekken van een Farnese te ontcijferen; terwijl lord Derby, een aristokraat in merg en been met lord Cobham tot helper, de man niet was om zich met den listigen Richardot, den ondoorgrondelijken en ervaren Champagny, of den wijdst vermaarden en best bespraakten van alle rechtsgeleerden, Jacob Maas van Antwerpen, te meten.

De gemachtigden werden bij hunne aankomst verwelkomd door den secretaris Garnier, die tot dat doel naar Ostende was gezonden. De secretaris, een hupsch, innemend, beleefd mensch, zesendertig jaren oud, klein, goed van uiterlijk, niet geheel als een krijgsman, noch geheel als iemand van den tabbaard gekleed, daar hij een met bont gevoerden mantel, die hem tot aan de knieën reikte, een wambuis van zwart fluweel met gladde gouden knopen, en een gouden keten om den hals droeg, bracht op innemende wijze de gelukwensen van den hertog van Parma over, maande hen tot spoed aan bij de onderhandelingen en werd daarop door den graaf van Derby met de gezanten ten eten genoodigd⁽³⁾. Hij werd vergezeld door een knecht in eenvoudige livrei, die, zoodra zijn meester de engelsche gezanten had begroet, zich verwijderde om wat door de stad te dreutelen. De knecht met dat zedig voorkomen was echter een bekend vestingbouwkundige, die door Alexander opzettelijk in deze vermomming meegezonden was om de vestingwerken van Ostende op te nemen⁽⁴⁾ - op welke stad het spaansche legerhoofd begeerige blikken hield geslagen en die onmiddellijk door hem kon worden aangetast.

Intusschen nam de secretaris Garnier door de blijken die hij gaf van geestigheid, ondervinding en goede opvoeding, het gezelschap

(1) Robert Cecil aan Burghley, 16/26 Febr. 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Valentine Dale aan Walsingham, 14 Maart 1588. (*State Paper Office MS.*)

(3) R. Cecil aan Burghley, 4/14 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*)

(4) Parma aan Filips II, 20 Maart 1587. (*Archivo de Simancas MS.*)

schap voor zich in; en hij werd na den afloop van het middagmaal naar zijne woning begeleid door dr. Rogers en andere heeren, met welke - inzonderheid met Cecil - hij drukke gesprekken hield.

De secretaris, die wist, 'dat het den jeugdigen edelman niet aan een aanzienlijken vader ontbrak,' raadde hem sterk aan, van deze gelegenheid gebruik te maken om een reisje door de Nederlanden te doen, de steden te bezichtigen, en vooral om 'het beklagenswaardig verval van het arme land en volk met eigen oogen te aanschouwen.' Hij zou dan levendig beseffen, hoeveel zij te verantwoorden hadden, wier dolle opstand tegen hun wettigen heer en meester zoo veel bloed had doen vloeien en de oorzaak der verwoesting van zooveel rijke steden en streken was.

Waarschijnlijk dacht Cecil bij zichzelf, dat die heer en meester, die twintig jaar lang was bezig geweest met zijne onderdanen te slachten en hun grond te verwoesten, om zijn beulen en krijgslieden te onderhouden, bijna te verontschuldigen zou zijn, dat hij menschelijke wezens als beesten en ongedierte behandelde, indien zij niet eindelijk waren opgestaan. Hij gaf echter eenvoudig en als een goed diplomaat ten antwoord, dat hij niet anders kon doen dan met den secretaris de ellende te bejammeren van deze gewesten en het volk, dat zoo ontzettend verarmd en tot zulk een diep verval gebracht was; maar daar er misschien verschil van meening bestond, 'over de aderwaaruit deze bron van rampen haar oorsprong nam en gevoed werd, wilde hij niet verder in de zaak treden, aangezien deze, zijn bevassing ver te boven ging.' Hij hoopte voorts, dat het hart des Konings met dat van Hare Majesteit mocht instemmen, waar het diep medelijden met al deze ellende en het nemen van een besluit tot vereffening hunner onderlinge geschillen gold.

Den volgenden dag besprak men met Garnier eenige zaken, die tot voorbereiding dienden en den vorm betroffen; daarna dineerde men des avonds bij lord Cobham, maar de armoedige toestand van het land liet nauwelijks een rijken maaltijd toe. 'Wij bidden hier veeleer om genoeg eten,' schreef Cecil, 'in plaats van eenigszins bedacht te zijn op keur van spijsen.'

De Engelschen hoopten, dat de secretaris na afloop van den maaltijd afscheid zou nemen; want de bevelhebber van Ostende, sir John Conway, voelde zich, zoolang hij daar toefde, niet op zijn gemak, want hij vreesde dat de slechte toestand der vestingwerken zijn aandacht zou trekken, en dat een plotselinge aanval van Farnese daarvan het gevolg zou kunnen zijn. Sir John wist echter niets van de nauwkeurige en wetenschappelijke waarnemingen, waarmede zich de bescheiden bediende, die den secretaris naar Ostende had vergezeld, bezig hield op het oogen-

blik, dat Garnier de gemachtigden door zijn geestig en leerzaam onderhoud wist te boeien. Om aan deze waarnemingen de meest mogelijke nauwkeurigheid te geven en niet genoodzaakt te zijn een of andere geldige reden voor te wenden, verklaarde de gezant van Parma, dat hij, wegens het ongunstig getij, besloten had nog een nacht te Ostende door te brengen. ‘Wij hadden zijn gezelschap best kunnen missen,’ schreef Cecil, ‘maar de heeren vonden het raadzaam hem beleefd te behandelen.’ Bijgevolg zond de controleur Croft den spraakzamen secretaris een uitnoodiging tot het middagmaal voor den volgenden dag.

Dit was zeker een meesterlijk begin voor de spaansche onderhandelaars. Gedurende het bezoek van den secretaris werd er niet in het minst van zaken gerept. Hij was eenvoudig gezonden om een officieelen groet over te brengen en de namen op te teekenen van de engelsche gemachtigden - iets, dat in een uur even goed had kunnen geschieden, als in een week. Men moet echter wel bedenken, dat de hertog op dat tijdstip elken dag de tijding van het uitzeylen der Armada verwachtte, en dat Filips van zijn kant den hertog, aan het hoofd van zijn leger, reeds in Engeland waande. Onder deze omstandigheden was het dus - daar, voor zoover Parma en diens meester betrof, het eenige doel der onderhandelingen bezig houden hunner tegenpartij en tijd winnen was - reeds zeer vernuftig van Garnier, dat hij op deze wijze verscheidene dagen zoek bracht met niets doen, en nog op den koop toe plannen en beschrijvingen van Ostende verkreëg.

Toen zijn vertrek onder geenerlei voorwendsel meer te verschuiven was, nam Garnier afscheid, en hij spoorde Robert Cecil andermaal dringend aan, om een uitstapje te doen door de tot gehoorzaamheid gebrachte Nederlanden en zich in persoon van hun jammerlijken toestand te overtuigen. Daar dr. Dale voornemens was een voorloopig bezoek bij den hertog van Parma te Gent af te leggen, werd er besloten, dat Cecil hem daarbij zou vergezellen.

Op dien jongman had de armoedige aanblik dien het land in den omtrek van Ostende opleverde reeds een sterken indruk gemaakt; want, ofschoon de stad zelf in het bezit van de Engelschen was, was alles daaromheen vijandelijk grondgebied. Sedert den val van Sluis waren de Spanjaarden meester van geheel Vlaanderen, met uitzondering van dit eene punt, dat zij zoo gaarne in hun bezit nemen wilden. Ofschoon de Koningin van zins was geweest om die stad liever aan den oceaan prijs te geven, dan de kosten van hare verdediging te dragen, was haar bezit echter voor de gemeene zaak van Engeland en Nederland eene levensvraag, zoo als ten slotte de tijd het zou leeren. Intusschen was zij toen reeds een zeer belangrijke stelling, daar

zij - bij de toenmalige wijze van oorlogvoeren - een uitmuntend uitgangspunt was voor de strooptochten tegen personen en eigendommen, waarin de Hollanders en Engelschen niet onderdeden voor de Vlamingen of Spanjaards. ‘De geheele omtrek,’ zeide Cecil, ‘is zoo zeer in een woestenij veranderd dat er in het open veld, thans meer wilde zwijnen en wolven rondzwerven, dan men er vroeger runderen en schapen zag weiden; velen dier beesten komen zoo dicht bij de stad, dat de schildwachten - waarvan er drie elken nacht op een zandheuvel buiten de poort wacht houden - op zekeren donkeren nacht door hen overvallen werden, voordat zij hen hadden opgemerkt⁽¹⁾.

De bezetting van Ostende was echter in geen enkel opzicht minder gevaarlijk voor de boeren en grondbezitters van Vlaanderen, dan de wolven of wilde zwijnen, en menig vreedzaam persoon, die een stil leven leidde en nog vermogen genoeg bezat om een losgeld te betalen, was bestemd om door de ruiters van Conway uit zijne afzondering gerukt, tegen wil en dank gast te worden binnen de stad. Tot op een afstand van zestig mijlen werden er gevangenen gemaakt; en er was een “welbespraakt” oud heer, die “Cecil op vroolijken toon verzekerde, dat hij, op het oogenblik dat de soldaten hem uit zijn landhuis waar hij rustig in zijn studeervertrek zat wegvoerden, even weinig meende te vreezen te hebben van de bezetting van Ostende, als van de Turken of den duivel⁽²⁾.”

Drie dagen na het vertrek van Garnier, 17 Maart 1588 (NS.) begaf zich dr. Dale met zijn gezelschap op weg van Ostende naar Gent - een reisje, waarvoor men tegenwoordig een uur noodig heeft. In de zestiende eeuw, vonden de engelsche gezanten het een veel geduchter onderneming. Zij hadden vele uren werk om den afstand van vier mijlen naar Oudenburg af te leggen, waar hun eerste pleisterplaats was; want het land was ondergelopen ten gevolge van een groote dijkbreuk te Ostende, een onheil, dat stad en land met den ondergang bedreigde⁽²⁾. Te Oudenburg, “een klein, ellendig gat,” volgens de beschrijving van Garnier, lag echter een bezetting van drieduizend spaansche soldaten, onder den markies de Renty. Een bende van vijftig ruiters zou de engelsche reizigers veilig tot Brugge geleiden.

(1) En doctor Rogers verhaalde nagenoeg hetzelfde: ‘Treurig en bedroevend,’ zeide hij, ‘was het schouwspel, dat zich aan mij voordeed op mijn reis naar Gent; daar ik de streken, die ik tot dusver door den handel zoo sterk als eenig ander land had zien bloeien, thans gedeeltelijk onder water zag staan en, met uitzondering van enkele groote steden, geheel verbrand, verwoest en ontvolkt, ja, door wolven, wilde zwijnen en vossen in bezit zag genomen - een krachtig getuigenis van den toorn Gods,’ enz. Dr. Rogers aan de Koningin, 1/11 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Cecil aan Burghley, 4/14 en 10/20 Maart 1588 (*State Paper Office MSS.*)

(2) Cecil aan Burghley, 4/14 en 10/20 Maart 1588 (*State Paper Office MSS.*)

Daar kwamen zij om drie uur aan, werden buiten de poort ontvangen door den beroemden generaal De la Motte en door hem naar hunne vertrekken in het “engelsche huis” geleid, en daarna des avonds ten zijnen huize keurig onthaald.

De vrouw van den generaal, madame De la Motte, was, volgens Cecil, “een schoone dame, die zich bescheiden en zedig voordeed, en toch gaarne nu en dan zichzelf hoorde spreken;” zoodat in haar gezelschap, en in dat van haar zuster - “een non uit de abdij Ten Duinen die echter, volgens het gebruik dezer nonnenorde, des avonds gewone kleederen droeg en het klooster kon verlaten, indien zij ten huwelijk werd gevraagd” - het souper zeer aangenaam afliep.

Des avonds bemerkte Cecil, dat zijn vader vroeger dezelfde slaapkamer van het engelsche logement had bewoond, waarin hij thans gehuisvest was; want hij zag dat lord Burghley in den hoek van den schoorsteen zijn naam had gekrast - eene ontdekking, die voor den zoon hoogst streelend was.

Den volgenden morgen om zeven uur, trokken de reizigers op naar Gent. Het was een uiterst vervelende reis en zulk koud en somber weder, als alleen in Vlaanderen de maand Maart kan opleveren. Den geheelen dag viel er een stofregen; de wegen waren vuil en drassig. De menigvuldige kreupelboschjes, waarmede hun pad omzoomd was, wemelden van zeeuwsche roovers, die “elk oogenblik voor den dag sprongen,” zegt Cecil, “om onze beurs op te eischen, maar zich op het zien van onze bedekking in het kreupelhout uit de voeten maakten.”

Onder zulke omstandigheden tien uren onafgebroken te paard te zitten, was geen groot genot voor zulk een zwak heertje als Koningin Elizabeth's “pygmee;” vooral daar dr. Dale en hij maar een halven bokking met hun beiden tot versnapering hadden en daarna hun avondmaal deden met een oranjeappel⁽¹⁾. De gezant betuigde, dat, als zij op reis naar Vlaanderen per hoofd een paar eieren konden krijgen, “zij dit voor een vorstelijk maal konden houden.”

Toch hielden Cecil en hij het manmoedig vol; en toen zij 's avonds om vijf uur Gent bereikten, kwam hun kennis Garnier hun tegemoet, en geleidde hen naar hun verblijf. Daar werden zij, uit naam van den hertog van Parma, opgewacht door den president Richardot, “een rijzig man,” en vervolgens werd hun de zoo hoog noodige rust gegund.

Niets kon doodscher zijn, dan die streek der gehoorzame Nederlanden, waar hunne reis hen door had gevoerd. Verwoesting was het loon geweest voor hare gehoorzaamheid. “De ellende

(1) Dale aan Burghley, 14/24 Maart 1587. (*State Paper Office MS.*)

der ingezetenen,” zeide Cecil, “is ongeloofelijk, zoowel buiten de vestingen, waar alles vernield is, de huizen vervallen zijn en de landerijen onbebouwd liggen, als in de groote steden, waar de meeste bewoners van de schoonste huizen zelfs arme bedelaars zijn.”

En al deze menschelijke ellende was het voorbedachte werk van een enkelen man - een dommen, gevoelloozen dweper, die ver van daar een leven leidde van arbeidzaam gemak en stroeven wellust en eigenlijk van deze schepselen, die hij zijne onderdanen noemde, even ver verwijderd was als een bewoner van eene andere planeet. Geeft de geschiedenis tegen de gruwelen van eene willekeurige regeering - tegen de dwaasheid van het mensdóm om zich ooit door een enkel persoon zonder verantwoordelijkheid te laten overheerschen - wel vele waarschuwingen, leerzamer dan de les, die het leven van dien gekroonden misdadiger, Filips den tweeden, oplevert?

Het verlangen naar vrede van deze ongelukkige Vlamingen was onbeschrijfelijk. Onophoudelijk drongen hun beden om vrede overal den gezanten in de ooren. Helaas! Die roependen om vrede hadden beter gedaan met zich te houden aan de zijde hunner broeders, de edele Hollanders en Zeeuwen; met, zij het dan al geen vrede, toch vrijheid en onafhankelijkheid, aan Filips aftepersen. Thans waren de gehoorzame Vlamingen slechts brandstof voor de ontzaglijke vlam, die de monarch ontstak ter verdelging der Christenheid - indien de geheele Christenheid niet gewillig zijne onbeperkte heerschappij erkende.

De Raad van Gent - het vroeger zoo machtige, nijvere, rijke, vrije Gent, thans de armzaligste en diepst gezonkene stad der wereld - kwam 's morgens zijne opwachting maken bij den gezant van Elisabeth, om hem, naar een oud gebruik, eenige flesschen wijn aan te bieden. De tranen stroomden hun langs het gelaat, toen zij hun oprechten wensch naar vrede te kennen gaven en hunne blijdschap, dat men er nu toch “over begon te denken.”⁽¹⁾

“Het is volkomen waar,” gaf dr. Dale ten antwoord, “dat Hare voortreffelijke Majesteit, onze Koningin - vervuld met medelijden over uwen toestand en bekend met het verlangen van den hertog van Parma naar vrede - zich tot deze onderhandelingen verwaardigd heeft. Indien die niet de gewenschte uitwerking hebben, zal de schuld niet aan haar, maar aan hare tegenstanders liggen. Over deze woorden spraken al de overheidspersonen een Amen uit; en zij smeekten Gods zegen over Hare Majesteit af. Elisabeth verlangde werkelijk oprecht naar den vrede

(1) Cecil aan Burghley, 10/20 Maart 1588. (Het reeds te voren aangehaalde HS.)

en had er zelfs grooter opofferingen voor over, dan de hertog denken kon; maar er was bijna iets duivelachtigs in de koude veinzerij aan de andere zijde, die den spot dreef met haar eerlijk mededoogen en de tranen, door een geheel volk in doodsangst geschreid, belachelijk maakte voor een dwingeland en zijn werktuigen.

Zaterdagochtend lieten Richardot en Garnier zich aanmelden bij den gezant, om hem naar den hertog te geleiden. Cecil, die hem vergezelde, werd door de pracht van het hertogelijk verblijf niet bijzonder getroffen, en hij trok eene ongunstige en tevens onredelijke vergelijking tusschen wat hij daar zag en den luister van het hof van Elizabeth. Men trad door een vertrekkamer eene eetzaal binnen; vandaar kwam men in een binnenvetrek en verder in de kamer van den hertog. In de vertrekkamer stond sir William Stanley, de verrader van Deventer, met zekeren Mockett, een Engelschman die in Vlaanderen gewoond had, te praten. Stanley was eenvoudig gekleed in spaansche dracht; en toen de jonge Cecil hem in het voorbijgaan aanzag, keerde hij zich plotseling af en drukte zich den hoed diep in de oogen. “Goed maar dat hij zoo deed,” zeide die jonge edelman, “want als hij zijn hoed had afgenomen, zou ik zijn groet niet beantwoord hebben.” Cecil vernam, dat Stanley met het kommandeurskruis der orde van Malta zou worden begiftigd, en dat hij in hooge gunst stond bij den hertog, die evenwel zijn muiltiek en ordeloos iersch regiment van harte moede werd.

De gezant en zijn tochtgenoot werden door Farnese in zijne slaapkamer ontvangen, in tegenwoordigheid van den markies del Guasto, den markies de Renty, den prins van Aremberg, den president Richardot en den secretaris Cosimo. De kamer was slecht en onogelijk gemeubeld,” schreef Cecil; “en hoewel men dit toeschrijft aan zijn eenvoud, is het toch een bewijs dat de vrede de moeder is van alle eer en praal, wat men ook aan het hof van Engeland zien kan, dat door de koninklijke tegenwoordigheid van Hare Majesteit zoo wordt opgeluisterd, dat het, even als de zon het licht der sterren dooft, dit hof geheel in het niet doet zinken.”

Zoo sleepte hij hier eene vleierende beleefdheid aan de Koningin en hare meubelmakers met de haren bij; moest de eerste en meest begeerde vrucht van den zoo vurig gewenschten vrede de verfraaiing van koninklijke en hertogelijke verblijven zijn, dan had men den oorlog wel even goed kunnen voortzetten, mits het hof der Koningin maar alle andere hoven bleef overschaduwden. Maar de hoveling en staatsman in den knop wist dat een persoonlijke hulde aan Elizabeth nooit kwalijk genomen werd.

De gezant bracht de groeten van Hare Majesteit over aan den hertog, die met groote aandacht toehoorde. Alexander trachtte

hem in het Fransch te antwoorden, maar dit ging hem zoo gebrekkig af, dat hij die taal na eene verontschuldiging met het Italiaansch verwisselde. Hij gewaagde met groote warmte van de “goede meening omtrent zijn oprechtheid,” die Hare Majesteit hem bij monde van haren gezant had te kennen gegeven. “En inderdaad,” zeide hij, “ik heb er altijd bijzonder zorg voor gedragen om mijn woord te houden. Mijn lichaam behoort den Koning, mijnen heer en meester, maar mijne eer is mijn eigendom, en Hare Majesteit kan er van verzekerd zijn, dat ik altijd bijzonder trouw mijn woord zal houden aan eene zoo groote en beroemde Koningin, als Hare Majesteit.”

Dit bezoek was echter slechts voor den vorm en diende tot kennismaking. Toch vond Farnese gelegenheid om den gezant en zijn tochtgenoot te overtuigen van zijne oprechtheid. Hij sprak veel en bijzonder vriendschappelijk met Cecil en scheen groot belang te stellen in al wat Koningin Elizabeth betrof.

Alle geschil tusschen Hare Majesteit en mijn koninklijken meester daargelaten, zeide hij, ‘is er geen vorst ter wereld, dien ik liever van dienst zou zijn dan haar.’ Ik heb zooveel van hare voortreffelijke gaven gehoord, dat ik ernstig wensch, dat mij nog eens door eene gunstige wending van zaken het geluk mag geschonken worden om haar te zien, eer ik naar mijn eigen land terugkeer. Doch ik verlang niet haar tegen te treden als de dienaar van iemand, die niet in staat is den oorlog langer vol te houden, noch als een man, die eenig leed te duchten heeft. Maar de ellendige staat van dit volk, waarin zijn eigen dwaasheid het gebracht heeft, doet mij waarlijk zeer; en ieder, die zijn best doet om den vrede tot stand te brengen zal een *pium et sanctissimum opus* (vroom en allerheiligst werk) verrichten. Het verheugt mij zeer, dat de Koningin in ijver voor den vrede niet bij mij achter staat.’ Hij zeide Cecil vervolgens eene beleefdheid over zijn vader, die, naar hij vernomen had, de voornaamste bewerker van deze onderhandelingen was geweest.

De jonge man betuigde zijn dank, hoofdzakelijk voor de goede gezindheid, die de hertog had laten blijken jegens de Koningin en voor de gezegende zaak van den vrede. Hij wist zeer wel, dat Hare Majesteit hem achtte als een eervol, deugdzaam vorst; en dat, wat dit goede werk betrof, onder zulke gunstige voorteekenen aangevat, niemand er aan kon twijfelen, of Hare Majesteit koesterde even als hij, het sterkst verlangen om alles tot volkomen rust te brengen.

Het onderwerp, dat in deze eerste samenkomst besproken werd, had alleen betrekking op de plaats van bijeenkomst, die men voor de toekomstige beraadslagingen kiezen zou, en de uitwisseling van volmachten. De gezanten der Koningin hadden gehoopt in Ostende te onderhandelen. Alexander wilde daarentegen van dit

voorstel niets hooren, daar hij de waardigheid van zijn meester geheel en al zou miskennen door gezanten af te vaardigen naar eene stad, die hem toebehoorde, maar thans door de troepen van Hare Majesteit met vijandige oogmerken bezet werd gehouden. De plaats van bijeenkomst zou dus wel nader bepaald worden. Wat de uitwisseling der volmachten betrof, verklaarde Alexander te hopen dat niemand er aan twijfelde, of zijne gemachtigden zouden ruime machtiging ontvangen, zoowel van hem als van den Koning.

Evenwel had de hertog, zooals men zich herinneren zal, op dit oogenblik niet alleen geene volmacht van den Koning, maar had Filips zelfs uitdrukkelijk geweigerd eenigen last te zenden, in de verwachting dat de onderhandeling door den inval zou worden afgebroken, eer men in de dringende noodzakelijkheid kwam om eene volmacht te toonen.

Toen Farnese zich met zulk een vuur ten gunste van den vrede uitliet, en zich op zijn woord en zijne eer beriep, lagen in datzelfde vertrek de brieven in zijne schrijftafel, waarin Filips de overtuiging uitsprak, dat zijn veldheer wel reeds in Londen zou zijn, dat het geheele engelsche rijk wel reeds veroverd zou zijn door de spaansche krijgsmacht, en dat de Koningin, wier gelaat Alexander zoo lang gewenscht had te aanschouwen, eene ontvroonde gevangene en geheel en al in de macht van haar grooten vijand zou zijn.

Zoo was dan het voorloopig onderhoud geëindigd. Den volgenden Maandag, den elfden Maart, reisden dr. Dale en zijne ambtgenooten met den grootst mogelijken spoed naar Ostende terug; terwijl de jonge Cecil, met een vrijgeleide van Champagny, een uitstapje door Vlaanderen ging doen.

Zijn reis van Gent naar Antwerpen was voorspoedig en hij werd aangenaam verrast door het schijnbaar bloeiende voorkomen van het land. Telkens, om het kwartier of het half uur, werd hij verkwikt door het gezicht van eene galg, waaraan vrijbuiters slingerden, zoodat hij zich in een betrekkelijke veiligheid kon verheugen. Het scheen toch dat de geestkrachtige baljuw van het Land van Waas een belasting had geheven van de grondbezitters, die hoofdzakelijk dienen moest om roovers te doen ophangen; en zoo goed had men de ontvangen gelden aangewend, dat zich geen enkele stroopbende kon vertoonen, of zij werd oogenblikkelijk door krijgsvolk vervolgd en terstond, zonder verhoor of vonnis, werden hare leden opgehangen. Cecil telde twaalf zulke strafplaatsen op zijn weg van Gent naar Antwerpen⁽¹⁾.

(1) Cecil aan Burghley, 14/24 Maart 1588. (*State Paper Office HS*)

Onderweg ontmoette hij een italiaansch koopman, Lanfranchi, die in Antwerpen een groot handelshuis had bezeten, in den tijd, dat Antwerpen nog een handelstad was; en deze stelde er, bij hunne aankomst in die stad, eene eer in, hem als gast bij zich te houden, zoowel ter eere van zijn vader als van de Koningin. ‘Het is de aangenaamste stad, die ik ooit bezocht,’ zeide Cecil, ‘wat haar ligging en bouwtrant betreft; doch thans is zij geheel verlaten en verzaakt door de rijke kooplieden, die er zich vroeger in menigte ophielden.’

Zijn gastheer stelde groot belang in den vredehandel, en was inderdaad, door zijne betrekkingen met Champagny en Andreas De Loo, een der werktuigen geweest om dien te openen. Hij voer met bitterheid tegen de spaansche aanvoerders en krijgslieden uit, wier roofzucht en wreedheid hij voornamelijk toeschreef aan den langen duur van den oorlog; en hij was vooral gebeten op Stanley en andere engelsche overloopers, die, zoo meende hij, Engeland nog feller haatten, dan de Spanjaards zelven. Ondanks den doodschen en diep gezonken staat, waarin Antwerpen en zijn omstreken op dat oogenblik verkeerden, ontdekte het scherpziend oog van Cecil de sporen van mogelijken luister. Als de vrede hersteld en het land op nieuw bebouwd werd en vreemde kooplieden weder daarheen gelokt werden, geloofde hij dat de landvoogd der gehoorzame Nederlanden zich daar grooter pracht zou kunnen veroorlooven dan zelfs de Koning van Spanje, daar Filips' inkomsten door de ontzaglijke kosten van dezen langdurigen oorlog waren uitgeput. Achthonderdduizend dollars 's maands bedroegen, volgens Lanfranchi's mededeeling aan Cecil, de kosten van het leger, op den voet waarop het toen was ingericht. Dit was echter waarschijnlijk overdreven; want de koninklijke rekeningen gaven eene minder geduchte som aan,⁽¹⁾ ofschoon

- (1) ‘Relacion particular de lo que monta un mes de sueldo de toda la gente de este exercito asi infanteria como caballeria y entretenidos de todas naciones, artilleria, armada, vituallas, y el numero de la gente que hay conformo a la ultima muestra de 29 April 1588:

<i>Infanteria.</i>	<i>Hombres.</i>	<i>Vanderas.</i>	<i>Per Mes.</i>
Españoda	8 718	89	Doll. 62 239
Italia	5 339	52	35 225
Borgoga {			
Irlandesca {	3 278	29	20 591
Escocesa {			
Wallona	17 825	144	79 341
Alemaña Alta	11 309	50	86 697
Alemaña Baja	8 616	34	51 195
<i>Caballeria ligera.</i>			
3650 Alemaña estandartes		38 631	
<i>Castillos.</i>			
Anversa {			
Gande } 1 180		6 508	

nog aanzienlijk genoeg om een minder koppigen dweper dan Filips af te schrikken.
Doch wat

Charlemont }

Entretenidos.

668	23 204
-----	--------

El Armada de Mar, gasto ordinario per mes }	26 400
--	--------

Artilleria	8 200
------------	-------

Vituallas, Spedale, etc.	4 382
--------------------------	-------

Sumario total.

59 915 hombres, per mes, escudos
380 427.

Sua Alteza Alessandro Farnese, per
mes, 3000 escudos d'oro.

Maesse del campo genl, per mes,
1000 escudos d'oro.

Monta el gasto ordinao de cada mes hasta aqui pesos 454 315 per mes = 370 000 Doll.
escudos de oro' (*Archivo de Simamcas MS.*)

raakte hem de ondergang der Nederlanden, de uitputting van Spanje en het verval van zijne aloude grootheid, waar het den roem gold van de Inquisitie in Engeland en Holland te hebben ingevoerd?

Onder den maaltijd bij Lanfranchi, was Cecil getuige van eene andere eigenaardigheid dier dagen, waaruit bleek, dat nog geduchter vrijbuiters het land afliepen dan die, waarvoor de baljuw van het Land van Waas zooveel galgen had opgericht. Eene rivierboot was dien ochtend van Antwerpen naar Brussel vertrokken en werd in de nabijheid dier stad overvallen door eene afdeeling der engelsche bezetting van Bergen op Zoom, die twaalf gevangenen en de geheele lading, ter waarde van zestigduizend gulden prijsmaakte. ‘Dit bericht deed het gansche gezelschap aan tafel verstommen,’ zeide Cecil. En geen wonder, want de vracht behoorde hoofdzakelijk hun zelve toe; zij stelden terstond alle pogingen in het werk om de stroopers op hun terugweg in een hinderlaag te lokken. Maar, ondanks al zijne dankbaarheid voor Lanfranchi's gastvrijheid, gaf Cecil de bezetting van Bergen op Zoom kennis van de plannen, die men tegen haar smeedde, en had bij zijne komst in die stad het genoegen van lord Willoughby te vernemen, dat de bende met haar buit veilig terug gekomen was.

‘En dat verdienen de soldaten wel,’ zeide de jonge Robert, ‘als men in aanmerking neemt welk eenen verre tocht zij er voor ondernamen.’

De reiziger zakte, bij zijn vertrek van Antwerpen, de rivier af tot Bergen op Zoom, waar hij door sir William Reade, dien

degelijken ouden krijgsman gul werd onthaald en lord Willoughby ontmoette, dien hij naar Den Briel vergezelde om den afgezetten keurvorst Truchses, die daar in de nabijheid woonde, een bezoek te brengen. Cecil, die volstrekt niet hartstochtelijk was, voelde weinig belangstelling voor een man, die een vorstendom had kunnen verliezen ter wille van Agnes van Mansfeld. ‘Het is een mooie man,’ zeide hij, ‘beschaafd en welbespraakt, wat ik meer in hem prijs, dan dat hij eene vrouw liever heeft gehad dan zulk een groot vermogen, als hij om harentwil verloren heeft⁽¹⁾.’ In den Briel werd hij voortreffelijk onthaald door den stedelijken Raad, die zich met genoegen zijn broeder Thomas herinnerde, de voormalige bevelhebber dier stad. Van daar ging hij over Delft - dat hij, met alle engelsche reizigers, beschreef als ‘de schoonst gebouwde stad, die hij ooit had gezien’ - naar Den Haag, en verder naar Vlissingen, en zoo over zee naar Ostende terug. Hij had op zijn uitstapje van drie weken zijn tijd goed besteed, vele belangrijke steden gezien in het Gemeenebest en in de gehoorzame Nederlanden, en met vele ‘lange heeren,’ zoo als hij zich uitdrukte, onder de engelsche krijgsbevelhebbers omgegaan: vooral de helden van Sluis, Baskerville en de ‘welgemaakte heer, sir Francis Vere,’ hadden indruk op hem gemaakt.

Hij werd ook door lord Willoughby aan Maurits van Nassau voorgesteld, en werd waarschijnlijk door dien jongen vorst niet heel vriendelijk ontvangen. De vertraging van Leicester's ontslag, de opstand van Sonoy in Noord-Holland, die zich grondde op den eed, aan den gewezen landvoogd gedaan, de stijfhoofdigheid der Koningin om den vredehandel door te zetten tegen de meening van alle voorname staatslieden der Nederlanden in, en de scherpe bestraffingen, die zij den jongen Stadhouder met zijn geheelen aanhang daarover voortdurend toegediend had, hadden niet gestrekt om hem gunstig te stemmen jegens de engelsche regeering, en het was dus niet te verwonderen, dat de welgemaakte krijgsman den kleinen gebochelden hoveling met den nek aanzag; zelfs de groote Koningin lachte toen hij bij haar kwam. Cecil was zeer boos op Maurits. ‘Nooit zag ik iemand zich zoo plomp gedragen,’ zeide hij, ‘behalve een jongen, die pas van school kwam. Hij schijnt geen goed hart te bezitten en ook geen deugdzaam mensch te wezen⁽²⁾.’

Ofschoon Cecil bijna de geheele maand Maart op reis was geweest, had hij zijn tijd nuttiger besteed, dan de koninklijke gemachtigden der Koningin te Ostende.

(1) Cecil aan Burghley, 14/24 Maart en 27 Maart/6 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Cecil aan Burghley, 19/29 Maart 1588. (*State Paper Office MS.*)

Nooit wisten staatslieden beter hoe zij niet dat moesten doen, wat zij in schijn deden, dan Alexander Farnese, met zijne handlangers Champagny, Richardot, Jacob Maas en Garnier. Het eerste voorwendsel, waarmede op een behendige wijs veel tijd werd zoek gebracht, was het verschil over de plaats van bijeenkomst. Dr. Dale wenschte, dat Ostende de plaats van samenkomst zou zijn. ‘Dr. Dale is een vervelende oude man,’ zeide Alexander⁽¹⁾; ‘hij was hier tegelijk met Mevrouw mijne moeder en is gezant te Weenen geweest. Ik heb hem en zijn gevolg beleefd ontvangen en hem hoop op vrede gegeven. Het gesprek kwam op de plaats van bijeenkomst. Toen noemde hij Ostende; ik ben er tegen. De eerste samenkomst moet zijn op een eenzame plek tusschen die stad en Nieuwpoort.’

De eerstvolgende gunstige gelegenheid tot bespreking over en weder en tevens tot vertraging was het vraagstuk van de volmachten. Men moet hierbij in het oog houden, dat Alexander dagelijks de spaansche vloten en legers wachtte en gereed was om zich aan het hoofd te plaatsen en dan Engeland te veroveren. Dit werd, natuurlijk door hem en allen, die onder zijn invloed stonden, zoo sterk ontkend, dat Koningin Elizabeth hem blindelings geloofde, dat Burghley twijfelde en zelfs de schrandere Walsingham zich zelf niet meer vertrouwde. Zooveel invloed kan het liegen hebben van vastberaden en bedreven mannen.

‘Uwe Majesteit zal de volmacht dienen te zenden,’ scheef Alexander toen hij den engelschen gezant in Gent ontving; ‘want - *als de Armada niet spoedig komt* - heb ik die noodig om de onderhandeling gaande te houden. Natuurlijk zullen zij niet aan de hoofdzaak willen beginnen, vóórdát hun de volmacht is getoond. Richardot weet van het geheim, dat Uwe Majesteit mij heeft toevertrouwd, namelijk dat het doel van de onderhandelingen is om de Koningin te misleiden en tijd te winnen voor de vloot; maar de volmacht moet worden gezonden, anders kunnen wij er niet mede voor den dag komen; aan uwe geheime bedoelingen zal gevolg worden gegeven.’

De hertog meldde evenwel dat het uiterst moeielijk was om het plan ten uitvoer te brengen zooals het oorspronkelijk gemaakt was. ‘Het veroveren van Engeland zou niet gemakkelijk zijn geweest,’ zeide hij, ‘zelfs al had men het land bij verrassing ingenomen. Nu zijn zij sterk en gewapend, wij betrekkelijk zwak. Het gevaar is groot en ik geloof dat de engelsche afgevaardigden verlangen naar vrede. Mijn leven en al wat ik bezit is ter beschikking van Uwe Majesteit; waarschijnlijk zal *vóórdát het antwoord komt op dezen brief*, de vloot aangekomen en ik op weg zijn naar Engeland.’

(1) Parma aan Filips II, 20 Maart 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

Toen men drie weken verbeuzeld had, begonnen de engelsche gemachtigden eenigzins ongeduldig te worden, en zij vaardigden doctor Rogers af aan den hertog te Gent. Dit waren zij verplicht; want al was Valentine Dale een ‘vervelend oud heer,’ was hij scherp, bijtend en vlug, in vergelijking met Daniel Rogers. Hij was een man van vormen, een verwaand schoolgeleerde, die altijd den mond vol had van voorbeelden en hoogdravende gemeenplaatsen, die hij voor welsprekendheid hield, eerlijk als het daglicht en zoo vervelend als een koning, en dus de man, dien Alexander noodig had om tijd te verbeuzelen. De sluwe Italiaan luisterde met gespannen aandacht naar de wijze spreken, die de voortreffelijke onderhandelaar ten beste gaf, en zijne schoone oogen werden dikwijls vochtig door de roerende welsprekendheid van den doctor.

Tot drie malen toe verlustigden zich beiden te Gent in een onderhoud, dat telkens drie doodelijk vervelende uren duurde; nooit was een hoofdcommissaris meer met zich zelven voldaan, dan Daniel Rogers bij deze gelegenheden. Al zijne stellingen werden aangenomen; hij overtuigde, hij vermurwde, hij boeide den grooten hertog; hij wond den grooten hertog om zijn duim. De groote hertog glimlachte en schreide en viel hem in de armen. De wereld had van Alexanders krijgsdaden weêrgalmd, nooit had men hem zijn genie voor onderhandeling en staatsbeleid betwist; maar zijne begaafdheid voor het tooneel kwam bij deze bijeenkomsten voor het eerst in het volle licht.

Den 26sten Maart (5 April, M.S.) maakte de geleerde doctor zijne eerste buiging en trompette hij zijn eerste plichtplegingen te Gent uit. ‘Ik verzeker Uwe Majesteit,’ zeide hij, ‘dat Zijne Hoogheid mij met zooveel aandacht vereerde, dat hij - telkens als Zijne Hoogheid of ik den naam noemde der Koningin van Engeland - nooit verzuimde om het hoofd te ontblooten; en zich niet dekte vóórdat ik ook mijn hoed weder had opgezet⁽¹⁾.’ En toen deze begroetingen eindelijk waren afgelopen, sprak de doctor in de rechten den hertog van Parma aan:

‘Moge het den Almachtige, den Vader van het licht behagen het verstand van Uwe Hoogheid te verlichten, en het te besturen tot zijne verheerlijking, zoodat hunne Majesteiten te zamen een einde kunnen maken aan de bloedige oorlogen, waardoor deze landen jammerlijk verwoest zijn. Zij hopen door den vrede weder hun vorigen bloei en hun waardigheid terug te krijgen. Het leven van vele duizenden, het verderf van steden, burchten en landen hangt van Uwe Hoogheid af: bedenk, bid ik u, hoe hachelijk het zou zijn, om dit alles in den oorlog te verliezen.

(1) Daniel Rogers aan de Koningin, 1/11 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

Denk aan de moeders, *die nog leven*, haar kroost in hare armen tot u opheffen; *nam matribus detestata bella* (iedere moeder verwenscht den oorlog). ‘Denk aan vele anderen van alle seksen, leeftijd en stand, die voor Uwe Hoogheid op de knieën vallen en u ootmoedig bidden en sidderend smeeken om hun leven te sparen en hunne have te redden van den bloedigen geesel der razende krijgslieden,’ enz.

Filips was traag in het nemen van een besluit, maar nog trager in het handelen. De zware driedekkers van Biscaye waren algemeen bekend voor de slofste zeilers ter wereld, en de geketende slaven, die de groote portugeesche of andalusische galeien roeiden, waren niet zeer vlug in hun bewegingen; en toch had de Koning tijd kunnen vinden om zijne heirbenden in slagorde te scharen, en had de Armada gemakkelijk eerst den aardbol kunnen omzeilen en daarna Engeland aantasten, indien een aantal mannen van het slag van Daniel Rogers Zijne Hoogheid achtereenvolgens met plichtplegingen hadden kunnen bezig houden, terwijl de toebereidselen gemaakt werden.

Doch nauwelijks had de doctor zijne welsprekende rede aangevangen, of Alexander had moeite zijne aandoening te onderdrukken. ‘Ik kan Uwe Majesteit verzekeren,’ zeide Rogers, ‘dat zijne oogen - hij heeft zeer groote oogen - vochtig werden. Nu eens hief hij ze ten hemel, dan weder sloeg hij ze op mij, en soms sloeg hij ze neder; dat bewijst duidelijk hoe hij was aangedaan.’

De gemoedelijke Daniel achtte het echter noodig zijn welsprekendheid te matigen en Zijne Hoogheid te verzekeren dat het, wel bezien, slechts doctor Rogers was, en niet de gevolmachtigde staatsdienaar van Hare doorluchtige Majesteit, die al deze ontroering te weeg bracht.

‘Toen ik zoover met mijne rede gekomen was,’ zeide hij, ‘smeekte ik Zijne Hoogheid niet te ontroeren, *daar ik, doctor Rogers, het woord voerde* en ik zooveel medelijden had met het land, dat zooveel ellende had te verduren door den oorlog, dat ik mijn bloed zou willen geven om alle bloeddorstigen te drenken, indien de vrede daardoor kon gesloten worden.’

Daar Zijne Hoogheid in geen geval stroomen bloeds wilde drinken - al had het lichaam van den doctor die ook kunnen geven - werd Rogers kalmer. Hij daalde daarop van de redekunst af tot de rechtsgeleerdheid en het wetenschappelijk onderzoek van gewetensvragen, en betoogde ondragelijk breedvoerig het gepaste van de beraadslagingen te Ostende te beginnen, en van weerszijden de lastbrieven te toonen.

Het is niet noodig hem zoo nauwkeurig te volgen als Farnese gedaan heeft. Toen hij echter het eerste punt van zijn rede had afgehandeld en ‘gereed was om tot het tweede punt over te

gaan,' brak Alexander den stroom zijner welsprekendheid af.

'Hij zeide, dat mijne verdeelingen en onderverdeelingen hem goed voor den geest stonden,' schreef de doctor, 'en dat hij het eerste punt het eerst zou beantwoorden, en later het tweede, en dat hij dan zoo voort zou gaan.'

Alexander zette zijn hoed op en verzocht den gezant dat ook te doen. De hertog zeide met groote deftigheid, als iemand, die zeer aangedaan is:

'*Signor Ruggieri*, gij hebt mij twee keer toegesproken; eerst als doctor Ruggieri en toen als gezant van de doorluchtige Koningin van Engeland. Voor uw eerste toespraak, zeg ik u hartelijk dank. Ik stel uw godvruchtige gezindheid op hoogen prijs en verzeker u, dat ik, ofschoon ik altijd het leger moest volgen, toch de rampen ken, die door u opgesomd worden; gij hebt mij die zoo levendig voorgesteld, dat gij mij niet alleen vredelievend gestemd, maar mij ook overtuigd hebt dat dit verdrag spoedig zal gesloten worden, daar het God behaagd heeft, om u daarmee te belasten.

Ik ben om vele redenen voor het verdrag. Mijne ouders zijn dood, mijn zoon is een jong vorst, mijn huis vereischt mijne tegenwoordigheid. Ik weet heel goed, hoe grillig de oorlogskans is, die in een enkel oogenblik - hoe zegevierend mijn loopbaan ook was - al mijne overwinningen kan vernietigen, en mij dooden. De Koning, mijn meester, is thans hoog bejaard, zijne kinderen zijn jong, zijne bezittingen niet veilig. Hij wil zijn leven rustig eindigen en zijne nakomelingschap in vrede achterlaten. De verheerlijking van God, de eer van hunne beide Majesteiten, het welzijn dezer landen, het verlangen om verdere bloedstortingen onder Christenen te voorkomen en verschillende dergelijke redenen *noodzaken hem tot den vrede*.'

Alexander sprak als een braaf, christelijk heer, en gaf blijken van zijn vredelievende gezindheid en van die van zijn meester. Toch wist hij op dat oogenblik, dat de Armada zeilree lag; dat hij dag en nacht doorbracht met voorbereidselen tot den oorlog; en dat geene macht ter wereld Filips een haarbreed van zijn voornemen zou kunnen doen wijken om Engeland dien zomer te veroveren⁽¹⁾.

Wij behoeven de lange samenspraak van den hertog en den doctor, over de plaats van bijeenkomst en over de lastbrieven, niet tot het einde toe te volgen. Alexander meende, dat het

(1) Wij hebben bewezen, met welke goede trouw de Koningin tot deze onderhandelingen overging. Alexander zelf was even verzekerd van hare oprechtheid, als van de dubbelhartigheid van zijn meester. 'Ik geloof, dat zij in ernst den vrede wenscht,' schreef hij aan Filips, 'omdat zij opziet tegen de kosten.' Parma aan Filips II, 31 Jan. 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

‘onteerend’ zou zijn om gezanten te zenden naar eene plaats, die zijn meester toebehoorde en in het bezit van den vijand was. Hij hield ook vol, dat het ongehoord was om met brieven van volmacht voor den dag te komen, vóórdát men voorloopig met elkander had onderhandeld.

Beide stellingen werden door Rogers krachtig bestreden. Hij bewees zegevierend, door voorbeelden aan te halen van de ‘Polen, Pruisen en Lithauers,’ dat er vooraf lastbrieven moesten worden getoond. Het was niet te vermoeden, dat al de geleerdheid en redeneerkunst van den doctor Alexander zou overreden om zijne volmacht te laten zien, omdat hij er bij ongeluk geen had, die hij kon laten zien. Een redetwist over de zaak zou dus altijd dit voordeel hebben, dat er tijd verspild werd.

Toen zij hierover drie uren bezig waren geweest, sloeg het twaalf uur. Het was dus tijd voor het middagmaal. Alexander verzekerde den gezant onder dankbetuigingen dat reeds lang geleden de vrede zou gesloten zijn, ‘indien doctor Rogers er zich mede bemoeid had,’ en betreurde het, dat hij zelf niet geleerd genoeg was, om een gesprek dat hem waard was met hem aan te knopen; hij zou Richardot zenden, om hem aan tafel gezelschap te houden, en met hem te redeneeren.

Den volgenden dag, op hetzelfde uur, kwamen de hertog en de doctor voor de tweede maal bijeen. De gezant werd ‘gul en gemeenzaam door Zijne Hoogheid omhelsd.’ Dadelijk ging men over tot de zaken en de doctor zeide levendig:

‘Men heeft aan Hare Majesteit verteld dat Uwe Hoogheid en Richardot zouden gezegd hebben, dat de Koning van Spanje een aanslag tegen haar zou voor hebben. Hare Majesteit, die daaruit opmaakte dat gij haar schrik wilt aanjagen, gebiedt mij u zoo duidelijk en nadrukkelijk mogelijk te verzekeren, dat zij gewapend is tegen alles wat de Koning tegen haar zou willen ondernemen, en dat zij even goed in staat is om hem afbreuk te doen, als hij aan Hare Majesteit.’

Alexander keek alsof hij zich beleedigd gevoelde en vroeg wie iets dergelijks had verteld. ‘Ik verklaar op mijn woord als edelman’ zeide hij, ‘dat wie dit ook mag gezegd hebben, mij zwaar belasterd heeft, en een kwaadspreker is. Zij, die mij goed kennen, weten dat ik niet gewoon ben om een woord over mijne lippen te laten komen, dat een vorst, wien ook, aanstoot zou kunnen geven.’ Daarop voegde hij er plechtig bij: ‘ik verklaar *werkelijk en waarachtig* (deze twee woorden zeide hij in het Spaansch), *dat ik niets van een plan weet, dat de Koning van Spanje zou hebben tegen Hare Majesteit of hare rijken.*’

Op dat oogenblik sperde de aarde zich niet open - hoe rijk dit jaar ook aan wondergebeurtenissen was - en de doctor,

‘bijzonder verheugd’ over deze inlichting, uit de beste bron geput, zette opgeruimd zijn gesprek voort.

‘Ik ben de gelukkigste mensch der wereld,’ riep hij uit, ‘omdat ik thans aan Hare Majesteit kan schrijven, dat ik Uwe Hoogheid dit op uw woord van eer heb hooren verklaren.’

‘Op mijn woord van eer, het is de waarheid,’ herhaalde de hertog; ‘want ik heb zooveel eerbied voor Hare Majesteit, dat ik, na den Koning, mijn meester, geen vorst liever zou willen eeren en dienen, dan haar.’ Hij liet daarop nog vele nadrukkelijke verzekeringen van gelijklopenden inhoud volgen.

‘Ik ontken echter niet, ging Alexander voort; “dat ik van zekere schepen heb gehoord, die de Koning heeft laten uitrusten tegen dien *Draak*” - hij gaf aan de *a* in den naam van Drake een zeer harde, of dorische uitspraak - “die zoo veel geweld heeft gepleegd; maar ik herhaal, dat *ik nooit heb gehoord van eenig voornemen tegen Hare Majesteit, of tegen Engeland.*”

De hertog legde vervolgens groote nieuwsgierigheid aan den dag om te weten, wie hem zoo verkeerd had voorgesteld. “Ik heb niemand bij mij gehad, dan dr. Dale,” zeide hij, “en het zou mij zeer verwonderen, indien hij mij moedwillig beleedigd had.”

“Dr. Dale,” hernam Rogers, “is een man van eer, hoogbejaard, geleerd, en ervaren; maar misschien heeft hij bij ongeluk sommige woorden van Uwe Hoogheid verkeerd verstaan, en zich als een getrouw onderdaan verplicht gerekend om die stipt aan Hare Majesteit over te brengen.”

“Het doet mij leed, dat men van mij een verkeerden indruk heeft gegeven en mij beleedigde,” antwoorde Farnese, “op eene wijze, die mij in mijn eer tast. Daar ik weet hoe deugdzaam of Hare Majesteit is, weet ik zeker, dat de verklaringen, die ik thans geef, haar volkomen zullen bevredigen.”

Hij gaf daarop de vurige hoop te kennen, dat het heilig werk der onderhandeling, waarmede thans een aanvang werd gemaakt, de vernieuwing der oude vriendschap tusschen de Huizen van Bourgondië en Engeland ten gevolge zou hebben, en eindigde met de verzekering, dat “daarvoor nooit een gunstiger oogenblik had kunnen gekozen worden dan toen.”

Onder de vorige landvoogden der Nederlanden had veel misverstand geheerscht.

“De hertog van Alva,” zeide Farnese, “zal thans voor Gods rechterstoel hebben leeren beseffen, hoe hij zich van zijne plichten heeft gekweten, daar mijne moeder, de hertogin van Parma, die hij opvolgde, de Gewesten in een bloeienden staat had achtergelaten. Hiervan wil ik echter niets meer zeggen, wegens de veete, die er tusschen de Huizen Farnese en Vuilva bestaat. Requesens was een goed man, doch hij verstond zijne zaak niet. Don Juan van Oostenrijk verder, wiens ziel thans, zooals

ik niet betwijfel, in den hemel is, was jong en arm, en al zijne plannen werden verijdeld. God heeft echter nooit zoo veel hoop op vrede gegeven als nu in de macht van Hare Majesteit is.”

Daar de hertog goedgunstig gestemd was, hernieuwde de zaakgelastigde zijn verzoek, of de eerste bijeenkomst der gemachtigden te Ostende zou mogen zijn.

“Hare Majesteit meent dat hare eer er bij op het spel staat, als het niet wordt toegestaan - doch ik twijfel niet, of het zal worden toegestaan, wegens de bijzondere bereidwilligheid van Uwe Hoogheid” - zeide de gekunstelde doctor met een glimlach⁽¹⁾.

“Ik heb Richardot gisteren bij u gezonden,” zeide Alexander; “heeft hij u niet voldaan?”

“Neen, Uwe Hoogheid,” antwoordde Rogers. “Daarenboven heeft Hare Majesteit mij naar Uwe Hoogheid gezonden, en niet naar Richardot. En de zaak is van zooveel belang, dat ik u verzoek bij al de genade- en gunstbewijzen, waarmede gij mij hebt overladen, nog te voegen, dat gij uwe gemachtigden naar Ostende zendt.”

Zijne Hoogheid kon zich niet langer bedwingen; plotseling viel hij den doctor in de armen, drukte hem “op de vereerendste en minzaamste wijs” aan zijne borst, en riep:

“Wees tevreden, wees opgeruimd, mijnheer de gezant. Ook op dit punt zult gij tevreden gesteld worden.”

“En nooit vertrok een zaakgelastigde,” riep mijnheer de gezant, zoodra hij op zijn verhaal kon komen, “die meer verplichting aan u had, en vaster besloten was om van Uwe Hoogheid de eervolste melding te maken, dan ik.”

“Morgen zullen wij samen naar Brugge rijden,” zeide de hertog. “Tot ziens.”

Hierop omhelsde hij den zaakgelastigde hartelijk, en de twee vrienden namen voor dien dag van elkander afscheid.

Den volgenden morgen, 28 Maart (7 April N.S.), steeg de hertog, op weg naar Brugge en Sluis om zijne kanonneerbooten en andere scheeps- en krijgstoerusting in oogenschouw te nemen, te paard, en zette zijne reis voort, met den markies del Vasto en met Rogers, die hem een eind vergezelde.

Het gesprek liep in het algemeen over de onderhandelingen; de hertog meende dat men met het vredesverdrag niet lang werk zou hebben, daar men slechts het oude verbond tusschen de Huizen van Engeland en Bourgondië behoefde te herzien. De Hollanders en Zeeuwen en hunne medeplichtigen zouden het, geloofde hij, niet verhinderen; en hij was overtuigd, dat Hare Majesteit nooit het minste voornemen had gekoesterd om

(1) ‘I spake it souriant,’ etc. Ibid.

zich de pandsteden toe te eigenen, en dat zij ze gewillig aan den Koning zou overleveren.

Roger vond dit een gunstige gelegenheid om een woord in te brengen ten voordeele der Hollanders, die hem zeker niet zouden bedankt hebben voor de hulp, die hij hun op dat oogenblik schonk.

Hij zeide: “Uwe Hoogheid zou er niets tegen hebben, indien de Hollanders en Zeeuwen met hunne bondgenooten dit verdrag ook wenschten aan te gaan.”

Alexander, die onder dit gesprek, met de rechterhand in de zij, bedaard voortgereden had, stak thans driftig zijn arm uit, en riep: “Laat hen toetreden, laat hen handelen, laat hen vrede sluiten, in naam van God Almachting! Ik ben altijd sterk voor den vrede geweest, en thans meer dan ooit. Ik zou zelfs, ten koste van mijn leven, wenschen, dat de vrede op dit oogenblik gesloten werd.”

Niet meer viel er voor, dat meldenswaardig is. De zaakgelastigde nam te Brugge afscheid, en keerde naar Ostende terug.

Ik heb den lezer van deze gesprekken, die geheel en al uit oorspronkelijke gedenkstukken zijn geput, uitvoerig verslag gegeven, niet zoozeer omdat de inhoud op zichzelf belangrijk was, als wel omdat zij levend en sprekend bewijzen - hoe gemakkelijk de leugens van Staatslieden of Vorsten zegevieren over argelooze lichtgeloovigheid.

Zeker liet geen zaakgelastigde zich ooit meer om den tuin leiden dan Daniel Rogers. Verstandiger dan eene slang, naar zijn eigen meening, onnoozeler dan eene duif - zoo als Alexander hem vond, kon hij zich niet genoeg geluk wenschen met de zegepralen, door zijne welsprekendheid en gevatheid behaald; en hij zond aan de Koningin een opgewonden verslag van zijne verrichtingen.

Zijn vuur bekoelde echter eenigszins, toen hij van wege Hare Majesteit eenen brief kreeg, die alles behalve vriendelijk was. Zijne welsprekendheid werd niet geprezen; zelfs zijne inleiding, met het treffend beeld der nog levende moeders, die voor den hertog haar kroost in de armen ophieven - de zin, die Alexander tranen had doen storten - werd koel en meedoogenloos veroordeeld:

“Hare Majesteit kan geen genoegen nemen met toespraken, die voor haar den vrede afbedelen. De Koning van Spanje heeft even groote behoefte aan den vrede, als zij; en de inleiding van dr. Rogers bij zijne toespraak tot den hertog te Gent mishaaft haar; *zij vindt die heel dwaas en verwaand*. Mij is gelast - hem in een bijzonder schrijven te melden, hoe ontevreden Hare Majesteit op hem is⁽¹⁾.”

(1) De heeren van den Raad aan den graaf van Derby en lord Cobham, 11/21 April 1588. (*State Paper Office MS*).

Alexander gaf zijn koninklijken meester van deze bijeenkomsten een zeer bondig verslag.'

'Dr. Rogers, een van de gemachtigden der Koningin, is hier geweest, en heeft er sterk bij mij op aangedrongen, dat ik al de afgevaardigden van Uwe Majesteit - al was het voor een enkel uur - naar Ostende zou laten gaan. Ik sloeg dit af en zeide, dat ik hen liever naar Engeland zou willen laten gaan, dan naar eene stad van Uwe Majesteit, die door engelsche troepen in bezit wordt gehouden. Ik zeide hem, dat men er mede tevreden behoorde te zijn, dat ik aan de Koningin, als vrouw, de keus had overgelaten. Rogers betuigde zijn leedwezen over de bloedstorting en andere rampen, die te voorzien waren indien de onderhandelingen om zulk eene beuzeling werden afgebroken - des te meer, daar de Koningin, ter beantwoording van die kleine beleefdheid, niet alleen aan Uwe Majesteit alles wilde teruggeven, wat zij in de Nederlanden in bezit houdt; maar haar zelfs dat gedeelte wil helpen veroveren, dat zich hardnekkig mocht verzetten⁽¹⁾. Om hem gerust te stellen en tijd te winnen, heb ik beloofd, dat de president Richardot bij hem zal komen en trachten zal, of hij hun tevreden kan stellen. *Er zullen dus nog twee of drie weken worden verbeuzeld.* Doch eindelijk zal de tijd komen, dat men de volmacht zal moeten toonen. Zij verlangen zeer om de mijne te zien; en als zij eindelijk zullen bemerken dat ik er geen heb, zullen zij, vrees ik, de onderhandelingen afbreken.'

Indien de Koningin iets had geweten van het aanbod, door haren zaakgelastigde uit eigen beweging gedaan om de pandsteden over te geven, en den opstand te helpen dempen, zou zij misschien hare afkeuring nog sterker hebben te kennen gegeven. Het is evenwel mogelijk, dat Farnese - die den stroom van de welsprekendheid van den doctor niet zoo aandachtig volgde, als hij wel deed voorkomen - het gesprokene onnauwkeurig overbracht, daar hij wist dat het geen de minste waarde had, en alleen diende om den tijd zoek te brengen. Elizabeth verlangde naar den vrede en was geneigd om zich op Farnese's oprechtheid te verlaten, maar stond in de eerste plaats op hare waardigheid.

'Wij gelasten u allen,' schreef zij met eigen hand aan hare gemachtigden, 'geen woord van hen onbeantwoord te laten, dat onze eer krenkt. Ik ben Koningin en vrees God alleen.'⁽²⁾

Het zou beter zijn geweest, als de Koningin bedacht had, dat de tijd voor straffen voorbij was, en dat spoedig iets scherpers

(1) Parma aan Filips II, 16 April 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) De Koningin aan de gemachtigden, 3/18 April 1588. (*State Paper Office* MS.)

dan de scherpste woorden noodig zou zijn om Engeland en haar voor ondergang te behoeden. Want er was iets reusachtigs in de beuzelarijen, waaraan weken en maanden werden opgeofferd. Alexander had gemeld, dat hij een volmacht bezat van zijnen meester - 'comision bastantissima.' De lezer weet, dat hij die niet had. De zending van Rogers had de gezanten te Ostende een poos gerust gesteld, en zij wachtten bedaard het bezoek van Richardot af, in plaats van al de spaansche gemachtigden, zooals beloofd was. Intuschen wisselden de Engelschen en hunne doodvijanden beleefdheden. Er ging bijna geen dag voorbij, dat La Motte, of Renty, of Aremborg niet aan lord Derby, of aan Cobham, of aan Robert Cecil een haas of faisant, of eene vlucht valken zond; hetgeen beantwoord werd door van Ostende het eene oestervat na het andere te zenden, soms vijf of zeshonderd stuks tegelijk⁽¹⁾. De Engelschen zonden Alexander engelsche hazewindhonden, waarvoor hij een bijzonder zwak had. 'Gij kunt u niet begrijpen,' schreef Cecil aan zijn vader, 'hoe hij op engelsche honden is gesteld.' Er werd te Ostende druk gepreekt. 'De twee kapelannen van lord Derby,' zeide Cecil, 'hebben deze stad beter met preken bedeed, dan haar sedert een jaar overkwam.' Doch dit alles bespoedigde de onderhandelingen niet, en de hertog liet duidelijk blijken dat hij minder gesteld was op samenkomsten, dan op hazewindhonden. Ter kwader ure voor hemzelven ging een 'eigenlievend en ijdel' oud heer - James Croft, de controleur, die reeds in de geheime onderhandelingen tusschen het brusselsche en het engelsche hof geen bijzonder roemrijke rol had gespeeld - ongemachtigd en alleen, den hertog te Brugge opzoeken. Hij verklaarde aan Farnese in een onderhoud, dat hem evenals aan Daniel Rogers verleend werd, dat de Koningin van Engeland sterk naar den vrede haakte, en hij noodigde hem uit een geheim zaakgelastigde naar Engeland te zenden, om zich oogenblikkelijk met eigen oogen van de waarheid te overtuigen. Croft keerde even zegevierend terug als de doctor; met de verzekering, dat er onmiddellijk een verdrag zou worden gesloten. Parma zeide: 'Het is een zwak oud man van zeventig jaar, met weinig doorzicht. Ik vermoed, dat zijne ambtgenooten hem misleiden, om ons des te beter te kunnen bedriegen⁽²⁾. Ik zal zorgen, dat zij het niet gedaan krijgen.' De controleur had dien stap geheel uit eigen beweging gedaan; hij had er goed slag van om zich zelven in moeielijkheden te steken en verwarring te stichten. Nauwelijks had hij een dag in Ostende vertoefd, of hij had reeds den bevelhebber dier plaats, sir John Conway ten aanhoore van zijn eigen soldaten,

(1) Cecil aan Burghley, 5/15 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Parma aan Filips II, 13 Mei 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

tegensproken, en was overal gaan rondvertellen, dat hij last had van Hare Majesteit om hem in ongenade naar huis te zenden, en dat de Koningin hem aanzag voor iemand, die geheel onberekend was voor zijn taak⁽¹⁾. Hij had de zaken nog niet genoeg verbroddeld, toen hij de voornaamste rol speelde bij de belachelijke onderhandelingen van het vorige jaar met De Loo en Bodman, en moest zijn dwaasheid de kroon opzetten door dit bezoek in Gent. De Koningin was over dit gedrag natuurlijk zeer gebelgd, gaf hem eene strenge berisping, en beval hem naar Engeland terug te komen⁽²⁾. De controleur was rampzalig. Hij beloofde hare bevelen te gehoorzamen; maar smeekte zijne geëerbiedigde Vorstin in overweging te willen nemen dat daardoor onheil, verderf en volslagen ondergang op hem en zijn gezin zou nederdalen. Dit alles was hem goed indien het strekken kon om Hare Majesteit genoeg te doen of te helpen; 'maar aangezien de instorting van het oude geraamte van haar armen dienaar er alleen het gevolg van zou zijn,' smeekte hij haar met zijne grijze haren deernis te hebben, en beloofde dat hij zijne vroegere dwalingen zou goed maken. Hij verzekerde dat hij zich niet zou verstout hebben een oogenblik te aarzelen om haar bevel tot terugkeer te gehoorzamen, 'als zijn bejaard en zwak lichaam niet de noodige kracht had gemist⁽³⁾.' En toen begat hij zich te bed, en bleef er in liggen, totdat de Koningin hem vergiffenis schonk.

Eindelijk, in het begin van Mei, had er - in plaats van het bezoek van Richardot - eene bijeenkomst van al de gemachtigden plaats, in tenten op de duinen, op een kanonschot afstands van Ostende, den kant op van Nieuwpoort. Het was eene opgepronkte en plechtige bijeenkomst, maar er werd niets uitgevoerd. De gemachtigden van Filips werden vergezeld door eene bende van honderdvijftig lichtgewapende ruiters, en door driehonderd gewone edellieden, die allen prachtig uitgedoscht waren. La Motte kwam ook van Nieuwpoort met duizend waalsche ruiters; terwijl de engelsche gemachtigden van hun kant een deftig gewapend geleide hadden van engelsche en hollandsche troepen uit Ostende⁽⁴⁾. Daar het hier spaansche bodem was, hield men het er voor, dat 's Konings waardigheid was gehandhaafd; en Alexander, die aan dr. Rogers had beloofd, dat de eerste bijeenkomst zou zijn in Ostende, vond het noodzakelijk,

(1) De Koningin aan Derby en Cobham, 17/27 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) De Koningin aan de gemachtigden, tot berisping van sir James Croft, van lord Burghley's hand, 8/18 Mei 1588. (*State Paper Office MS.*)

(3) Croft aan de Koningin, 28 Mei 1588. (*State Paper Office.*)

(4) Parma aan Filips II, 13 Mei 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

om zich bij zijn vorst te verontschuldigen. Hij zeide dat hij, om zoo veel mogelijk zijn woord te houden, de gezanten had laten komen op een kanonschot afstands van de stad. ‘De engelsche gemachtigden smeekten er zoo ootmoedig om, dat ik het geraden oordeelde om het toe te staan.’

De spaansche gemachtigden werden door den hertog van Parma afgezonden, wel met een volmacht van hem, waarnaar door de engelsche regeering niet werd gevraagd, maar zonder eenen lastbrief van Filips, dien men voor onontbeerlijk had verklaard. Het ontbrak bij deze eerste bijeenkomst niet aan pralende optochten van ruiters, aan daverend trompetgeschal, aan rijkelijke oestermalen; doch geen zweem van zaken! De engelsche gezanten hadden nu drie maanden te Ostende vertoefd, en thans voor het eerst de spaansche gemachtigden ontmoet. Farnese had dus zijn spel meesterlijk gespeeld. Als de haast op de scheepstimmerwerven te Cadix en Lissabon de traagheid in de raadzaalen te Brugge en Gent slechts eenigszins had geëvenaard, dan zou Medina Sidonia reeds op de Teems hebben kunnen zijn.

Ofschoon er oogenschijnlijk weinig werd uitgevoerd, was er toch één man, die onafgebroken de aandacht op zijn werk gevestigd hield. Dezelfde knecht in eenvoudige livrei, die den secretaris Garnier bij zijn eerste bezoek aan de engelsche gemachtigden te Gent had begeleid, was er nu weder met een anderen lakei. Terwijl het plechtig welkomstmaal, uit naam van den afwezigen Farnese aan de gemachtigden der Koningin aangeboden, gehouden werd, gingen de twee bedienden samen een uitstapje doen in de duinen, met het doel om konijnen te schieten. Een van hen was dezelfde krijgswaarnemen, die reeds bij de vorige gelegenheid de vestingwerken van Ostende had opgenomen; de andere was niemand minder, dan de hertog van Parma in eigen persoon. Beiden stelden thans een grondig onderzoek in naar de stad en de omstreken; en zij spoedden zich daarna naar Brugge terug. Een van Alexander's geliefkoosde plannen was, de stad Ostende hoe eerder hoe liever te bemachtigen en deze voorbereidende samenkomst was dus voor hem niet zoo onvruchtbaar, als voor de gemachtigden. Filips was, toen hij dit kunststuk vernam, natuurlijk gestreeld door zulk eene meesterlijke dubbelhartigheid, maar deed zijnen neef een minzaam verwijt, dat hij zijn kostbaar leven op die wijze in de waagschaal stelde; het zou voorzeker geen roemrijk einde zijn geweest van de luisterrijke loopbaan van den hertog, indien hij binnen de grachten van Ostende als een verspieder was opgehangen geworden. De andere bijzonderheden van de eerste bijeenkomst der onderhandelaars vernam Filips met het grootste genoegen. ‘Ik zie, dat gij mij door en door begrijpt,’ zeide hij. ‘Houd de onderhandeling levendig, totdat mijne Armada komt opdagen, breng mijn besluit ten uit-

voer, en plant den katholieken godsdienst weder op den bodem van Engeland⁽¹⁾.

De Koningin was niet zoo opgewonden. Zij begon ongeduldiger te worden, naarmate zij meer en meer overtuigd werd, dat men met haar den spot had gedreven. Nog was er geen volmacht getoond, geen plaats voor bijeenkomst bepaald, en de wapenstilstand, die door hare gemachtigden gevraagd was, werd uitdrukkelijk geweigerd. Zij beval hare gemachtigden den hertog van Parma mede te deelen, dat hij het aan zijne eer verschuldigd was om zich onverwijld van de aantijging van onoprechtheid te zuiveren, aangezien hij, zoowel vóór hunne komst, als daarna, haar verzekerd had, dat hij van zijnen vorst *comision bastantissima* had. ‘Laat den hertog niet denken,’ schreef zij, ‘dat wij dit talmen en die onbeleefde behandeling zoo lang zouden hebben verduurd, als wij ons verlangen naar een koninklijken vrede niet voor de gansche wereld wenschten openbaar te maken; en zegt hem, dat wij het niet langer willen verdragen, en u van uwen post zullen terug roepen.’⁽²⁾

Dr. Dale bracht, op uitdrukkelijk bevel van Hare Majesteit, wederom een bezoek te Brugge, om te ontdekken, of Filips machtiging had verleend, of niet. Den 7den Mei (N.S.) had hij een onderhoud met den hertog. Na Zijne Hoogheid te hebben bedankt voor de vereerende en plechtige wijs, waarop de beraadslagingen in de nabijheid van Ostende waren ingewijd, zette Dale hem zeer rondborstig de klachten van Hare Majesteit uiteen over de uitvluchten en omwegen, waardoor men nu reeds drie maanden lang het vertoonen der machtiging had weten te ontduiken⁽³⁾.

Alexander antwoordde met eene beleefde aanspraak, waarin hij zich geheel en al tot het eerste deel der rede van den gezant bepaalde, en hem met eenen vloed van woorden de verzekering gaf, dat hij zich zelf van een misdaad zou hebben beschuldigd, als hij niet aan de eerste samenkomst der gemachtigden van twee zulke groote vorsten zooveel luister had bijgezet als de omstandigheden gedoogden. Na dit moois te hebben uitgekraamd, schoof hij de zaak, waarom dr. Dale de geheele reis van Ostende had gemaakt, bedaard van zich af, door achteloos mee te deelen, dat de president Richardot met hem de zaak van de volmacht zou bespreken.

(1) Parma aan Filips II, 13 Mei 1588. Filips II aan Parma, 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) De Koningin aan de gemachtigden, 30 April/10 Mei 1588. (*State Paper Office* MS.)

(3) Dale aan de Koningin, 9/19 Mei 1588. (*State Paper Office* MS.)

‘Maar,’ zeide de gezant, ‘het is geen onderwerp van besprek of geschil. Ik verlang eenvoudig de volmacht te zien.’

‘Richardot en Champagny zullen van middag met u onderhandelen,’ herhaalde Alexander; en met dit antwoord moest de doctor zich tevreden stellen.

Dale roerde vervolgens het punt van de wapenschorsing aan. ‘Ofschoon de Koningin,’ zeide hij, ‘met recht zou kunnen vorderen, dat de wapenschorsing voor al de bezittingen des Konings gold, wil zij er in berusten, dat die zich bepaalt tot de steden Vlissingen, Den Briel, Ostende en Bergen op Zoom.’

‘Hierop gaf hij geen antwoord,’ schreef de gezant, ‘en dus zweeg ik.’

In den namiddag had Dale een onderhoud met Champagny en Richardot. Champagny was, als gewoonlijk, aan handen en voeten lam van de jicht, maar gevatte en twistzieker, dan ooit. Wederom hield Dale eene ernstige toespraak, waarin hij overtuigend bewees - alsof daarvoor nog het minste bewijs noodig was - dat men met de volmacht van Filips voor den dag moest komen.

Na een poos begonnen de twee vertegenwoordigers van Parma onbeschoft met den gezant te krakeelen. ‘Richardot is altijd hun spreektrumpet,’ zeide Dale, ‘Champagny valt hem bij elk woord in de rede, en zou het ons ook doen, als wij het wilden gedoogen⁽¹⁾.’

‘Zal er dan nimmer een einde komen aan deze onbehoorlijke vorderingen?’ vroeg de president. ‘Gij moest tevreden zijn met de belofte, in den lastbrief van den hertog gedaan, dat Zijne Majesteit het verdrag zal bekrachtigen. Wij bekennen, dat het waar is, wat gij zegt over vroegere vorderingen en beloften; maar wanneer zult gij ons eens met rust laten? Hebben wij ze niet aan mr. Croft, een uwer ambtgenooten zelve, laten zien? En als wij u die thans laten zien, kan er morgen weder iemand anders komen vragen, en zoo komen wij nooit tot een einde.’

‘Alle uitstel komt van uwen kant;’ gaf de Engelschman rondborstig ten antwoord; ‘want gij weigert te doen, wat recht en rede van u eischen. En hoe meer er op wordt aangedrongen, des te meer *mora, aut potius culpa* (ligt de vertraging, of liever, de schuld) aan u. U past het van alle menschen het minst zulk eene taal te voeren, die onze vraag naar de volmacht zoo stoutweg en zelfs met versmading, in het bijzijn van den heer Cecil hebt beantwoord, en beloofd hebt bij de eerste de beste samenkomst er een te zullen laten zien, die volkomen

(1) De gemachtigden aan den Geheimen Raad, 7 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

bevredigend was. Wat den controleur mr. Croft betreft, hij kwam hier zonder last van Hare Majesteit, en buiten voorkennis van zijne ambtgenooten.’

Richardot gaf bedekt te kennen, dat, zoo goed als Croft zonder last gekomen was, dit met Dale ook het geval kon zijn. Hier viel Champagny hem in de rede, met de verzekering, dat de president te ver ging, en verzocht hem zonder verder betoog de volmacht te toonen⁽¹⁾.

Hierop haalde Richardot de volmacht van onder zijn tabbaard voor den dag, en stelde haar aan dr. Dale ter hand.

Het stuk was gedagteekend 17 April 1588, van de handteekening en het zegel des Konings voorzien, in het Fransch gesteld, en luidde aldus: Aangezien er geschillen waren geweest tusschen Hare Majesteit en hem - aangezien Hare Majesteit gezanten had gezonden naar de Nederlanden - aangezien de hertog van Parma met Hare Majesteit in onderhandeling was getreden - machtigde de Koning den hertog om afgevaardigden te benoemen, ten einde over alle zaken van geschil en misverstand te handelen, ze uit te maken en te beslissen; en indien de benoeming had plaats gehad, zou hij er zijne goedkeuring aan hechten, en beloofde alles te bekrachtigen wat door hen bij gezegde onderhandelingen zou worden verricht.

Dr. Dale gaf zijne tevredenheid te kennen met den inhoud van dit stuk, en verzocht er een afschrift van te mogen hebben; doch dit werd hem ten stelligste geweigerd. Daarop volgde een lange woordenwisseling - die, als gewoonlijk, op niets uitliep - over de twee andere punten, de plaats van beraadslaging en de wapenschorsing.

Den volgenden morgen verzekerde Dale bij het afscheidsgehoor aan den hertog van Parma, dat hij voldaan was en gevoelde dat Hare Majesteit het ook zou zijn over het vertoonen van de volmacht. Het was thans bewezen, zeide de gezant, dat de Koning even ernstig voor den vrede was, als de hertog zelf.

Dale keerde daarop naar Ostende terug.

De volmacht was juist bij tijds getoond. ‘Indien ik haar niet spoedig genoeg ontvangen had,’ ‘zeide Alexander, “zou de Koningin de onderhandelingen hebben afgebroken. Ik beval dus Richardot, die Uwer Majesteits geheime bedoelingen (waarvan wij niet zullen afwijken) kent, haar heimelijk aan Croft, en later aan dr. Dale te laten zien, doch stond niet toe, dat men er een afschrift van zou nemen⁽²⁾.”’

“Gij hebt zeer wel gedaan,” antwoordde Filips; “maar die

(1) Dale aan de Koningin, 9/19 Mei 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Parma aan Filips II, 8 Juni 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

volmacht *moet in geen geval ergens anders voor dienen dan om vertoond te worden*. Gij weet wat ik wil⁽¹⁾.”

Drie maanden waren op die wijze doorgebracht en eindelijk was het onmisbaar voorspel van elke onderhandeling, oogenschijnlijk, afgespeeld. Van weerszijden had men de volmachten getoond. Toen de Koningin van Engeland den graaf van Derby en zijn ambtgenooten machtigde om met de gezanten van den Koning te onderhandelen, en zich verbond om al hunne handelingen te bekrachtigen, was zij van plan de belofte te vervullen, waaraan zij haar koninklijken naam en zegel had gehecht. Zij kon niet weten, dat de spaansche monarch met koel overleg *zijn* naam onder een leugen zetten, en in zich zelf lachen zou over de lichtgeloovigheid van zijne zuster, die in zijn woord en handschrift vertrouwen stelde. De Engelschen waren tegen de staatslist van het Zuiden niet opgewassen.

Doch Elizabeth wenschte thans ongeduldiger dan ooit, dat de twee andere punten, die tot de voorbereidingsmaatregelen behoorden: de plaatsen van beraadslaging, en de wapenschorsing, werden vastgesteld.

“Zegt den hertog ronduit,” schreef zij aan hare gezanten, “dat wij zoo vele weken op eene volmacht gewacht hebben, dat ik nu niet langer wachten wil. Zeg hem, dat hij met eene Vorstin te doen heeft, die hare eer hooger stelt, dan haar leven. Handelt zoo als mannen van uw naam past⁽²⁾.”

Dit waren scherpe woorden, maar niet scherp genoeg om een verder uitstel van eene maand te voorkomen; want niet voor den 6den Juni kwamen de gemachtigden eindelijk bijeen te Broekburg⁽³⁾, dat “ellendige kleine nest” op de kust tusschen

(1) Filips aan Parma, 13 Mei en 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MSS.)

Toen de Koning eindelijk (13 Mei 1588) de volmacht zond, zeide hij tegen Farnese, ‘Ik geloof niet dat gij van mij eene machtiging noodig hebt. Maar om hen niet langer in onzekerheid te laten en hun allen argwaan te benemen, heb ik hiernevens eene volmacht gezonden, in het Fransch, waarvan, zoo als ik u reeds vroeger gezegd heb, geen gebruik mag worden gemaakt om iets in te willigen, of te besluiten, wat er ook gebeuren mag; maar alleen om de onderhandeling aan den gang te houden, waardoor wij des te beter onze onderneming zullen kunnen ten uitvoer brengen; dit gelast ik u thans wederom, en verbied u iets te doen, wat daarmede strijdig zou zijn, en ik verwijs u naar mijnen brief, van den 24sten April, waarin het voorschrift staat, dat gij te volgen hebt, zonder daarvan een tittel of jota af te wijken.’

(2) Minuut van den brief der Koningin aan de gemachtigden, 13/23 Mei 1588. (*State Paper Office* MS.)

(3) Parma aan Filips II, 8 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MS.) Dale aan Walsingham, 29 Mei/8 Juni 1588. (*State Paper Office* MS.) De gemachtigden aan de Koningin (*Ibid.*)

Ostende en Nieuwpoort, waarvoor Garnier hen gewaarschuwd had. En nu was er genoeg gelegenheid om te kraakeelen tot vervelens toe over het eerstvolgende punt, dat vooraf moest bepaald worden: de wapenschorsing. Het zou niet noodig zijn al dat getwist - want onderhandeld werd er volstrekt niet - stap voor stap te volgen; maar alleen om te doen zien, hoe verachtelijk de staatkunde is, indien zij niet met eerlijkheid gepaard gaat, geven wij deze reeks van tafereelen. De kamp zonder bloedstorting tuschen lichtgeloovigheid en ijdelheid aan den eenen, en reusachtig bedrog aan den anderen kant, in de nabijheid der duinen van Nieuwpoort bij de Noordzee, waar spoedig de vreeselijkste veld- en zeeslagen zouden worden geleverd, die deze eeuw nog had aanschouwd, was even leerzaam als de bloedigste gevechten, waarvan de geschiedenis melding maakt.

Eindelijk (27 Mei/6 Juni 1588) wisselden de gemachtigden afschriften van hunne volmachten. In vier maanden had men gedaan gekregen dat de volmacht getoond, en de plaats voor bijeenkomst uitgekozen was. En thans begon de lange redetwist over de wapenschorsing. De Engelschen vorderden een bestand tijdens de onderhandeling, en nog twintig dagen daarna. De Spaanschen wilden slechts eene tijdelijke wapenschorsing toestaan, die zes dagen vooruit moest worden opgezegd, en die zich bepaalde tot de vier pandsteden in Holland en Zeeland, die de Koningin bezet hield. Dus zou Filips vrijheid hebben om, van de gehoorzame Nederlanden, of van Spanje uit, Engeland op zijn gemak aan te tasten. Dit kon natuurlijk niet worden toegestaan. Er werd eene week verspild met de voorstellen uit te schrijven en toen die van den hertog eindelijk in het Fransch voor den dag kwamen, verlangden de gemachtigden der Koningin, dat zij in het Latijn werden gesteld. Groot was de zegepraal van dr. Dale, toen hij, nadat er weder veel tijd verlopen was, zag dat hun Latijn overvloedig was van dwaze woorden en domme fouten waarvoor een schooljongen zich zou hebben geschaamd⁽¹⁾. De gemachtigden van den Koning hadden echter, hoe gebrekkig hun woordenkeus ook wezen mocht, hun doel steeds voor oogen gehouden.

“Gij hebt een algemeenen wapenstilstand beloofd,” zeide Dale, op de bijeenkomst van 2/12 Juni, “en thans hebt gij vijfmaal twintig dagen getalmd, en niets uitgevoerd. Men weet, dat het uitstel uw schuld is en niet de onze; en dat gij dus niet zoo verlangt naar den vrede, als gij voorgeeft⁽²⁾.”

(1) Dale aan Walsingham, 21 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) De gemachtigden aan den Geheimen Raad, 3/13 en 7/17 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

Wat uw inval in Engeland betreft,' merkte de graaf van Derby stoutweg aan, 'gij kunt op een warme ontvangst rekenen. Nooit was Engeland te land of ter zee zoo goed toegerust, als thans. Wij wilden u uwe onredelijkheid doen inzien, door eene wapenschorsing voor te slaan. Daardoor zoudt gij Hare Majesteit verplicht hebben om af te zien van elke gemeenschap met de Nederlanden en gij zoudt een inval kunnen doen in Engeland.'

Terwijl zij aan het twisten waren, kwam de secretaris Garnier de kamer ontsteld binnenstuiven, en vertelde dat lord Henry Seymour's vloot van tweeëndertig oorlogschepen op de reede van Grevelingen voor anker lag en dat hij twee mannen aan wal had gezonden, die thans in de voorkamer stonden te wachten.

Die mannen werden daarop binnengelaten. Zij overhandigden aan de engelsche gemachtigden brieven van lord Henry, waarin hij verzocht te mogen weten, op welken voet zij stonden, en vroeg of zij zijnen bijstand of steun noodig hadden. De gezanten waren met zijn komst ingenomen omdat de spaansche gemachtigden daardoor konden zien, dat een wapenstilstand voor Hare Majesteit minder noodzakelijk was, dan voor den Koning. Zij lieten den admiraal bedanken, en verzochten hem eene poos op de hoogte van Duinkerken en daar in de buurt te kruisen, zoodat vriend en vijand de engelsche schepen konden zien.

Groot was de ontsteltenis langs de geheele kust over die onverwachte vertooning. De gemachtigden des Konings reden in hunne koetsen naar het strand om naar de vloot te kijken, en werden, zoodra zij verschenen, ontvangen met een donderend losbranden van het geschut, dat een uur duurde. De engelsche gezanten wilden hen zoo leeren begrijpen, dat de Koningin geen reden had om te land of ter zee den vijand te duchten.

Doch deze luidruchtigheden deden even weinig af, als de diplomatische volle lagen, die de gemachtigden elkander gegeven en slechts voor een oogenblik afgebroken hadden. De tijd was voorbij voor looze patronen en ijdele protocollen. Toch werd de onschadelijke donder van lord Henry den volgenden dag beantwoord met het aanbieden eener 'Quintuplicatie,' in slechter Latijn gesteld dan ooit, door Richardot en Champagny aan dr. Dale en zijne ambtgenooten, over den wapenstilstand. En in antwoord daarop volgde eene Quintuplicatie in keurig Latijn van den klassieken Dale, en een gesprek over de Quintuplicatie; en alles waaraan de Engelschen, en met reden, klem hadden bijgezet, werd door de gemachtigden van den Koning geloochend; en Champagny - meer door de jicht geplaagd en lichtgeraakter dan ooit - viel de gezanten van Koning en Koningin bij elk woord in de rede, sprak iedereen tegen, wilde van al wat door Andreas De Loo of een der andere geheime onderhandelaars het vorige jaar was gezegd of gedaan, niets weten, en verklaarde, dat er nooit

een algemeene wapenschorsing was beloofd, en dat in alle geval de tijden nu veranderd waren, en zulk een wapenstilstand niet kon worden toegestaan. De engelsche gemachtigden antwoordden daarop niets minder driftig, verweten aan de vertegenwoordigers van den Koning hunne dubbelhartigheid en gebrek aan goede trouw, berispten hen voor hunne ongepaste taal, en verzochten Champagny en Richardot mee te deelen, dat zij thans niet met geringe personen te doen hadden, zooals vroeger misschien het geval geweest was, maar met eene machtige Vorstin, die hare eer diende op te houden;’ eindelijk weerlegden zij de stellingen, die thans door hunne tegenstanders verdedigd werden, met openbare staatsstukken en verklaringen, vroeger van de lippen dierzelfde tegenstanders gevloeid. En na al dat staatkundig en redekunstig gehaspel kregen de aanzienlijke gemachtigden hunne bedaardheid terug en werden wellevender, en de afgevaardigden van den Koning ‘verontschuldigten zich op een zachte en minzame wijs’ voor de grofheid hunner toespraken, en de afgevaardigden der Koningin namen die verontschuldiging met statige beleefdheid aan; zij verlieten elkander op een vriendschappelijker voet dan den vorigen dag⁽¹⁾.

‘Gij ziet dat wij onze toevlucht hebben moeten nemen tot een studentenstreek, door gebrek aan een vast besluit,’ zeide Valentine Dale. ‘Als wij hier blijven sukkelen, totdat het op bebloede koppen uitkomt, mag God weten, hoe het dan met ons zal afloopen. Want ik kan Champagny en Richardot niet vertrouwen⁽²⁾.’

En zoo verliep de geheele maand Juni; de engelsche gemachtigden ‘lieten niets onbeproefd, om een rustigen wapenstilstand aan weerszijden op gelijken voet te sluiten⁽³⁾,’ en werden steeds teleurgesteld, maar hoopten dat zij spoedig hun zin zouden krijgen. Tegelijk namen de voortteekenen van den naderenden inval toe. ‘Naar mijn inzien,’ zeide Dale, zou, evenals Phormio de krijgswaarden beheert, lord Henry steeds op de kust moeten zijn; want velen zullen heimelijk hier van daan willen sluipen, om zich of met de spaansche vloot te vereenigen, of eene landing te doen; terwijl zij met Gods genadigen bijstand ge-

(1) De gemachtigden aan den Geheimen Raad, 21 Juni/1 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Dale aan Walsingham, 4/14 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

En als Hare Majesteit lust heeft om den handel af te breken, dan kan zij dit thans doen, op grond dat zij tegenwoordig niets willen weten van den wapenstilstand, die, zoo als Richardot in den Raad aan Norris en Andreas De Loo heeft beloofd, bij de komst van Harer Majesteits gemachtigden zou worden toegestaan; terwijl men thans ontkent, dat daarvan ooit sprake is geweest. (*Ibid.*)

(3) Dale aan Burghley, 17/27 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

makkelijk uit elkander kunnen worden gejaagd.’ En met den eerlijken trots van een protocollenmaker voegde hij er bij: ‘onze eischen brengen de gemachtigden van den Koning in geen geringe verlegenheid en drijven hen tot wanhoop.’

De voortreffelijke doctor had zelfs nu nog niet ontdekt, dat de gemachtigden des Konings groot vermaak schepten in zijne eischen, en dat juist de kunst, dat men hem ze vijf maanden achtereen had laten inbrengen, terwijl scheeps- en krijgstoerustingeneene groote gebeurtenis voorbereidden - die hem weldra even verbaasd zou doen staan, als wanneer de maan van den hemel was gevallen - een der beslissendste zegepralen was, die ooit door de spaansche Staatskunde werd behaald. De doctor echter verbeeldde zich, dat zijne redeneerkunst den Koning van Spanje wanhopig had gemaakt.

Hij was niet ongevoelig voor eene andere en duidelijker redekunst. ‘Ik bid u,’ zeide hij tot Walsingham, ‘laat ons nu en dan wat hooren van lord Henry aangaande de vloot van Hare Majesteit. Ik geloof, dat dit meer goed zal doen dan al de pijlen, die wij hier kunnen verschieten. Als zij bij het uitzeilen wordt aangevallen, kan zij geen tegenstand bieden, daar zij zoo weinig manschappen telt, die op zee gehard zijn; de anderen zullen dadelijk zeeziek worden.’

De afgevaardigden werden geheel en al in de war gebracht. Zelfs in het begin van Juli was sir James Croft van de onschuld van den Koning en den hertog nog volkomen overtuigd⁽¹⁾; maar Croft was zoo goed als kindsch. Wat Dale betreft, hij deed soms zijne oogen en ooren open, maar meestal hield hij ze gesloten voor hetgeen er om hem heen gebeurde en troostte zich met zijne protocollen, zijne klassieken en de zuiverheid van zijn eigen Latijn.

- (1) ‘Misschien zal men mij voor lichtgelooviger houden, dan voor de zaak dienstig is, maar ik verzeker Uwe Lordschap, at ik nooit daaromtrent eenige meening heb opgevat, die niet door een of ander zakelijk bewijs waarschijnlijkheid voor mij had verkregen. Ik meld Uwe Lordschap verder: dat ik gisteren toevallig met een der gemachtigden van de andere zijde in gesprek kwam en van hem de verzekering ontving, dat deze vredehandels, wat hen betreft, zulk een goeden afloop zal hebben, als Hare Majesteit wenschen kan, daar hij niet twijfelde of de twee jaren tijds voor de duldende Onroomschen en het punt van Harer Majesteits veiligheid, en al wat verder in dit verdrag noodig is, zou gemakkelijk worden ingewilligd; waarom hij wenschte, dat ik met dr. Dale zou spreken, en hem verzoeken om aan te dringen op hetgeen hij ons ondershands wilde aan de hand doen, daar *zij, om zich des te beter te kunnen verantwoorden, gedrongen wenschen te worden tot hetgeen zijzelven sterk verlangen,*’ (!!)
- enz. Croft aan Burghley, 22 Juni/2 Juli 1588. (*State Paper Office MS*).

‘Dit is een zeer wijze spreuk van Terentius,’ zeide hij: *‘omnibus nobis, ut res dant sese, ila magni aut humiles sumus.* [Wij allen zijn, naar dat de zaken loopen, of opgeblazen, of ter nedergeslagen.] Als de gemachtigden des Konings van 's Konings vloot uit Spanje hooren, zijn zij in zulk een vroolijke luim, dat zij luid hunne stem verheffen. - Ondertusschen (zoo als de vrouw van Bath bij Chaucer tot haren man zegt) blijven wij hun geen woord schuldig. Al moesten wij morgen sterven, zal Hare Majesteit, hoop ik, uit onze geschriften zien, dat de eer van de zaak, volgens het oordeel der wereld, aan Hare Majesteit zal toekomen; en dat hare gemachtigden niet zoo achterlijk in hun betoog zijn, als zij, die zich bijna in elken regel aan de eene of andere fout schuldig maken, die op geene latijnsche school zou worden geduld; hoewel, wat geslepenheid en onbeschaamde onwaarheden betreft, hare gemachtigden niet opgewassen zijn tegen Champagny en Richardot, die op dat gebied voor doctoren kunnen doorgaan.’

Misschien zou het Elizabeth en Engeland vrij onverschillig geweest zijn, indien de Koningin staatsgevangene in Spanje was en de Inquisitie in haar rijk rustig was ingevoerd, of de wereld al dan niet, indien dr. Dale kwam te overlijden, zijn redeneerkunst boven die van zijne tegenpartij zou stellen. En al gaf men ook algemeen toe, dat de engelsche staatslieden in het redeneeren het veld hadden behouden, dan zou eene staatkunde, die blind was voor leugens, weinig beteekend hebben. Indien de gemachtigden de geheime briefwisseling tusschen Farnese en zijnen meester hadden kunnen lezen - waartoe ons de gelegenheid werd verschaft - dan zouden zij zeker, niet in Februari hunne haardsteden hebben verlaten, en zich tot Juli laten bespotten, maar hunne koninklijke meesteres op hunne knieën hebben gesmeekt om, vóórdat het te laat was, uit hare noodlottige begoocheling te ontwaken. Doch, hoewel zij van dat voorrecht verstoken waren, is het niet te begrijpen, dat zij niet door een dampkring van dubbelhartigheid, die hen omringde, konden doordringen en een enkelen helderen lichtstraal opvangen van het verderf, dat Engeland allengs met vasten tred naderde.

Want de beruchte bul van Sixtus V bestond thans. Elizabeth was op nieuw voor een bastaard en overweldigster verklaard en haar rijk was plechtig overgedragen aan Filips, met den titel van beschermer des Christelijken geloofs, om het te bezitten en te behouden als schatplichtig en leenroerig aan Rome. De zoogenaamde Koningin had zich wederrechtelijk meester gemaakt van de kroon, in strijd met de oude verbintenissen tusschen den apostolischen Stoel en het Koninkrijk Engeland; het rijk, dat toen het zich na den dood van den heiligen Thomas van Kantelberg met het hoofd der Kerk verzoend had, de

noodzakelijkheid had erkend, dat de Paus tot de troonsopvolging zijne toestemming gaf. Zij had straf verdiend voor de vreeselijke martelingen, die zij de engelsche Katholieken en Gods Heiligen had doen ondergaan; en het werd voor een vroom en loffelijk werk verklaard, met vollen aflaat en kwijtschelding van alle zonden te vergelden, de hand te slaan aan de overweldigster en haar over te leveren aan de katholieke partij. Voorts werd Filips tot opperhoofd en Alexander van Parma tot veldheer benoemd van het heilig verbond tegen de overweldigster. Dit stuk werd te Antwerpen in de engelsche taal afgekondigd.

Het vlugschrift van dr. Allen, die pas tot kardinaal was benoemd, werd ook in dezelfde stad vertaald, op last van den hertog van Parma, ten einde het in Engeland te verspreiden, wanneer de katholieke troepen in het rijk zouden zijn aangekomen⁽¹⁾. De welbekende *Vermaning aan den Adel en het Volk van Engeland en Ierland* legde de Koningin alle misdaden en ondeugden ten laste, die de menschheid kunnen bezoedelen, en was opgevuld met vuilheden, ongeschikt om in deze verlichte tijden onder de oogen van het publiek te worden gebracht.

Zoodra het bericht van de uitgaven dezer geschriften in Engeland gekomen was, beval de Koningin, hare gemachtigden te Broekburg er oogenblikkelijk kennis van te nemen, en van Alexander zelf eene stellige verklaring te eischen - als of er nog eene verklaring noodig was, om de plannen van Sixtus, Filips en Alexander te doorzien, en als of men vermoeden kon, dat de hertog thans beter dan vroeger bereid zou zijn, om eene bondige verklaring te geven ten gerieve van Hare Majesteit.

Elizabeth schreef den 9den Juli (N.S.), 'deze vredehandel wordt alleen aangehouden met het doel om ons te misleiden, en de toerusting, waarmede men, in Spanje zoowel als in de Nederlanden, zoo lang is bezig geweest, en die thans voltooid zijn, zijn bestemd om gebruik te worden tegen ons en ons land; tot bevordering dier aanslagen is er een slecht, lasterlijk en goddeloos boek uitgegeven, waarin evenveel leugens als regels staan, getiteld: *eene Vermaning enz.*, en dat geschreven is door een booswicht, een onzer onderdanen, een aartsverrader, genaamd dr. Allen, kort geleden te Rome tot kardinaal bevorderd; en verder eene bul van den Paus, waarvan wij u een afschrift zenden. Van het eerste stuk zijn te Antwerpen reeds een aanzienlijk getal exemplaren afgedrukt in de engelsche taal, en er is last gegeven om het andere te drukken, alleen met het doel om onze onderdanen op te ruïnen om tegen Gods gebod en de gehoorzaamheid, die zij ons schuldig zijn, de hand te leenen aan de

(1) Parma aan Filips II, 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

lagen, die de Nederlanden en Spanje ons en ons rijk leggen; uit de bul blijkt, dat de hertog van Parma door den Paus en den Koning van Spanje gekozen en benoemd is tot aanvoerder dezer ondernemingen, en dus gedooft onze eer niet dat wij nog langer den vredehandel voort zetten met hen, die onder den dekmantel van dien handel zich met alle macht toerusten tot een bloedigen krijg⁽¹⁾.’

Bijgevolg beval de Koningin dr. Dale, als een der gemachtigden, zich terstond naar den hertog te begeven, ten einde van hem opheldering te vragen aangaande zijn voorgenomen verovering van haar rijk en zijn aandeel in de bekendmaking van de bul en het schotschrift, en ‘hem dringend te verzoeken, indien hij voor een vorst van eer wilde worden gehouden, haar duidelijk te doen begrijpen, wat zij daarvan denken moest.’ De gezant moest hem verzekeren, dat de Koningin zijn antwoord gelooven zou; hem bezweren om de waarheid te zeggen, en indien hij zijn aandeel in de uitgave der geschriften en in de oorlogszuchtige bedoelingen, waarvan men hem verdacht hield, mocht bekennen, hem oogenblikkelijk vrijgeleide vragen naar Engeland voor hare gemachtigden, die, zooals van zelf sprak, dan terstond de Nederlanden zouden verlaten. Daarentegen, indien de hertog verklaarde dat die eerlooze geschriften buiten zijn voorkennis verspreid waren, moest Dale van hem vorderen, dat de drukkers gestraft werden en de boeken door beulshanden zouden worden verbrand.

Dr. Dale zag zich genoodzaakt, hoewel hij aan een ingewandsziekte leed, om dadelijk op reis te gaan - eene reis, die naar zijn meening geene vruchten zou dragen. Bij zijne terugkomst op den 22sten Juli (N.S.) had de sluwe oude heer bijna de meening opgevat, dat Hare Majesteit er wel aan zou doen de onderhandelingen af te breken. Hij had eene ‘ongemakkelijke reis en eene netelige zending⁽²⁾’, overal onderweg deden zich onmiskenbare teekenen aan hem voor, dat er eene onderneming ophanden was: hij hoorde van 10 000 oudgediende Spanjaards, bij welke krijgsmacht Stanley's regiment was ingelijfd, van 6000 Italianen, 3000 Duitschers, allen met pieken, borstharnassen en slagzwaarden uitgerust; bovendien van 10 000 Walen. De transportschepen voor de ruitery te Grevelingen zag hij niet en wat hij van de groote scheepstoerusting te Nieuwpoort hoorde, maakte op hem niet veel indruk. Hij vernam, dat de hertog voornemens was van Brussel eene bedevaart te voet te doen naar Onze Lieve Vrouw van Halle, om de zege af te smeeken

(1) De Koningin aan de gemachtigden, 29 Juni/9 Juli 1588. (*State Paper Office MS*)

(2) Dale aan Burghley, 12/22 Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

voor zijne banieren, en was er dagelijks getuige van, hoe de krijgsman voortdurend gereed stond 'om Engeland aan te tasten en te verslinden⁽¹⁾.' Dit alles had niet gestrekt om hem van de neerslachtigheid te genezen, waarmede hij de reis had aangevangen. Toch, hoewel hij - zoo als men zien zal - niet in staat was om een volkomen bevredigend antwoord van Farnese over te brengen aan de Koningin op de gewichtige vragen, waarmede hij belast was, schoot hem ten minste een uitgelezen plaats uit de *Aeneis* in de gedachte, die zoo uit nemend op de omstandigheden paste, dat hij daarin bijkans troost vond voor zijn ziekte en de schrikbeelden van den naderenden inval.

'Ik heb twee of drie verzen van Virgilius uitgeschreven voor de Koningin,' zeide hij, 'die ik Uwe lordschap verzoek haar aan te bieden. *God geve, dat zij die wikken en wegen zal*. Indien Uwe lordschap de regels van Virgilius leest, *zal u dat het hart warm maken*. Vestig uw aandacht op het verslag van de gezanten, die aan Diomedes waren afgevaardigd ten einde hem te bewegen om tegen de Trojanen te oorlogen, wegens den ouden haat, dien hij als Griek hun toedroeg; en let wel op het antwoord van Diomedes, die hun afraadt om met de Trojanen te strijden, op de verlegenheid van den Koning, de ellende van het land, de betooggronden door Drances aangevoerd tegen hen, die op den oorlog aandrongen, de heftige drangredenen van Turnus om tot den oorlog aan te sporen; en let, bid ik u, op deze woorden: *nec te ullius violentia frangat* [laat u door niemands geweld van uw doel afbrengen]. Welk een lezing zou ik voor mr. Cecil over die plaats van Virgilius kunnen houden⁽²⁾!'

Het punt, voor den lezer van het meeste belang, is de dagteekening van dezen brief. Hij werd ontvangen *in de allerlaatste dagen van Juli*. Men moet letten - waartoe zich spoedig de gelegenheid zal opdoen - op de gebeurtenissen, die te land en ter zee voorvielen, juist op het oogenblik, dat dit klassieke schrijven zijne bestemming bereikte; en oordeelen, of de harten van de Koningin en lord Burghley wel den tijd hadden om zich warm te maken over den Trojaanschen oorlog. Waarschijnlijk zouden de daden van Drake en Howard, Medina Sidonia en Ricalde niet minder belangrijk zijn, dan de welsprekendheid van Diomedes

(1) Dale aan Walsingham, 12/22 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Dale aan Burghley, 12/22 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

De lezer, die zich de moeite wil geven om het elfde boek van de *Aeneis* op te slaan, zal met genoegen zien, dat de overeenkomst niet zoo prachtig was, als die aan Dr. Dale toescheen: *nec te ullius violentia VINCAT* (FRANGAT), etc. VIRGIL. *Aen.* XI: 354.

of de wrok van Turnus. Toch kan men betwijfelen, of de berichten dezer grieksche gezanten inderdaad niet bijna evengoed in deze omstandigheid pasten, als de brieven van den diplomatischen schoolvos, met zijn Virgilius en zijne buikpijn, aan wien ernstige zaken van vrede en oorlog waren toevertrouwd, op het oogenblik dat voor Engeland de dag des Oordeels scheen aangebroken te zijn.

‘Wat eene lezing zou ik over dat onderwerp kunnen houden voor mr. Cecil!’ - een engelsch gezant, aan het hof van den stedehouder van Filips II, kon zich verlustigen met hersenschimmige voorlezingen te houden over de *Aeneis*, in de laatste dagen van Juli, in het jaar onzes Heeren 1588!

De doctor had echter - dit recht moet men hem laten wedervaren - volgens zijn last alle vragen aan Zijne Hoogheid voorgelegd. Hij ging zoo geheimzinnig naar Brugge, dat geenlevende ziel aan die zijde van het Kanaal, behalve lord Derby en lord Cobham, de reden van zijne reis wist. De arme broddelaar James Croft vooral werd tot schreiens toe geroerd, dat men hem niet in het geheim had genomen. Op den 8/18 Juli kreeg Dale bij den hertog te Brugge gehoor. Na eenige onbeduidende woordenwisseling verzocht de hertog hem om te verklaren, met welk bijzonder doel hij naar Brugge was gekomen.

‘Er is te Antwerpen een boek gedrukt,’ zeide Dale, ‘uitgegeven door een vluchteling uit Engeland, die zich kardinaal noemt.’

Toen begon de hertog aandachtig te luisteren.

‘Dit boek,’ hervatte Dale, ‘bevat eene vermaning aan den adel en het volk van Engeland en Ierland over de uitvoering der pauselijke bul tegen de Koningin, die de katholieke Koning aan Uwe Hoogheid als hoofd der onderneming, heeft opgedragen. Er is ook eene bul van den Paus, waarin hij mijne koninklijke gebiedster voor een bastaard en overweldigster verklaart, en meer dergelijke zaken ten beste geeft, te hatelijk om door eenig vorst of heer te worden genoemd of aangehoord. In deze bul zegt de Paus, dat hij met den Koning is overeengekomen, om alle middelen, die in zijne macht zijn, aan te wenden om mijne gebiedster den troon te ontnemen en haar af te zetten, en beveelt hij haren onderdanen het leger, dat de katholieke Koning onder aanvoering van Uwe Hoogheid tot dat doel heeft bestemd, te helpen. Daarom wenscht Hare Majesteit omtrent dit punt van Uwe Hoogheid en van niemand anders eene bevredigende opheldering, omdat zij er niet aan twijfelt, of gij zult als vorst van eer en man van uw woord, rondborstig tegenover Hare Majesteit handelen. Wat er ook van zijn moge, Hare Majesteit zal het Uwe Hoogheid niet ten kwade duiden, als zij slechts door u omtrent de waarheid mag worden ingelicht. Ik verzoek

u dus de Koningin op dit punt de noodige opheldering te geven.’

‘Het doet mij genoegen,’ antwoordde de hertog, ‘dat Hare Majesteit en de gemachtigden overtuigd zijn van mijnen goeden wil ten hunnen aanzien. Bijzonder treft mij het gunstig gevoelen, dat Hare Majesteit koestert van mijne oprechtheid, en dat ik altijd hoop waardig te blijven. Wat het boek betreft, waarvan gij spreekt, ik heb het niet gelezen of gezien en sla er ook geen acht op. Het is best mogelijk, dat Hare Majesteit, die het aangaat, er kennis van behoort te nemen; ik voor mij heb er niets mede te maken, en ik kan de menschen niet beletten te schrijven of te drukken wat zij goedvinden. Mijn meester alleen heeft over mij te bevelen.’

Daar Alexander geen toespeling maakte op de Pauselijke bul, merkte dr. Dale aan, dat, indien op aandringen van den Paus met voorbedachten rade een oorlog ondernomen was, deze geheele onderhandeling vruchteloos was geweest en Hare Majesteit verplicht zou zijn om hare gemachtigden terug te roepen, in het stellig vertrouwen, dat men hen van een vrijgeleide zou voorzien, als de omstandigheden het eischen zouden.

‘God beware mij er voor, dat ik hun dat zou weigeren,’ antwoordde Alexander. ‘Overigens *weet ik niets* van een bul van den Paus af, bekommer mij er niet in het minst over, en onderneem niets in zijn belang. Maar wat het misverstand betreft (*mal entendu*), dat er tusschen mijn meester en Hare Majesteit kon bestaan, moet ik mij, als krijgsman, gedragen zooals mijn vorst het mij beveelt. ik voor mij heb altijd zoo veel eerbied gekoesterd voor Hare Majesteit, omdat zij zulk eene edele Koningin is, dat ik nooit het oor heb willen leenen aan iets, dat haren goeden naam benadeelen kon. Na mijnen meester zou ik uwe Koningin het liefste willen dienen, en ik hoop dat zij mij hieromtrent op mijn woord zal willen gelooven. En tot vermijding van bloedvergieten en brandstichten en andere dergelijke rampen, die de krijg ten gevolge heeft, heb ik mijnen vorst verzocht om alles rustig met vrede te eindigen. ‘Gijlieden’ voegde de hertog er bij, ‘hebt echter meer reden om daarnaar te verlangen, dan wij; want indien de Koning, mijn meester, een slag verloor, zou hij dat verlies gemakkelijk weder kunnen te boven komen zonder groote schade voor hem zelven, daar Spanje ver genoeg af ligt, terwijl gij daarentegen, indien de kans u tegenliep, uw rijk en alles wat gij bezit kunt verliezen.’

‘De doctor bracht hiertegen in: ‘Hare Majesteit is in staat om de kroon te verdedigen, die van zulk eene lange reeks van voorouders op haar is overgegaan. Bovendien weet Uwe Hoogheid zeer goed, dat een uitheemsch koninkrijk niet met éénen veldslag te veroveren is.’

‘Wel,’ antwoordde de hertog, ‘dat ligt in Gods hand.’

‘Ja,’ bevestigde de doctor.

‘Om een eind aan de zaak te maken,’ ging Alexander bedaard voort, ‘als gij iets op schrift hebt te stellen, zult gij mij genoeg doen met het mij te zenden.’

Dr. Valentine Dale was de man niet om de verzoeking te weerstaan van een protocol te maken, en beloofde er den volgenden dag een te zullen leveren.

‘Mijn last luidt,’ zeide hij, ‘om Uwe Hoogheid te bevredigen omtrent Harer Majesteits oprechte bedoelingen, die reeds in het Engelsch, Fransch en Italiaansch aan de wereld zijn bekend gemaakt, in de hoop dat gij, wat het andere punt betreft, de Koningin ook zult tevreden stellen. Ik ben slechts één van hare gemachtigden, en kan niet zonder mijne ambtgenooten handelen. Ik verzoek verlof om morgenochtend te vertrekken, met een vrijgeleide, zoo als ik bij mijne komst heb gehad.’

Toen de gezant afscheid genomen had, liet de hertog Andreas De Loo bij zich komen, en deelde aan hem het onderhoud mee, dat hij met dr. Dale had gehad. Later verklaarde in hij zijn tegenwoordigheid wederom, op zijn woord van eer, dat hij het *boek* - de *Vermaning* van kardinaal Allen - *niet had gezien en er niets van had gehoord* - en dat hij niets wist van een bul en er geen acht op sloeg ook.

Andreas De Loo hield niet op, terwijl hij den doctor naar zijn logement bracht, onderweg zijne oprechtheid en die van zijn meester te betuigen, en te spreken over hun ongeveinsd plan om een vrede te sluiten. Den volgenden dag diende de doctor, volgens afspraak, een protocol in van eischen uit naam van al de gemachtigden van Hare Majesteit, dat door den hertog toen niet gelezen werd, dat hij zeker nooit las en dat nooit iemand las. Het kan onder het stof begraven blijven met de vele protocollen, die gedurende het voorjaar en den zomer van 1588 bergenhoog werden opgestapeld.

‘Dr. Dale is twee of drie malen bij mij geweest,’ zeide Parma, toen hij Filips van die gesprekken verslag deed. ‘De reden van zijn komst weet ik niet; maar ik geloof, dat hij het door zijne reis naar Brugge wilde doen voorkomen, alsof het afbreken van den handel, wanneer dat mocht gebeuren, aan ons, en niet aan de Engelschen, te wijten zou zijn. Hij heeft zich beklagd over het boek van den kardinaal Allen, waarop ik hem zeide, dat ik geen woord Engelsch verstond en niets hoegenaamd van de zaak wist⁽¹⁾.’

Wij hebben reeds gezien, hoe de hertog op zijn woord van eer verklaarde, dat hij nooit van het beruchte schotschrift had

(1) Parma aan Filips II, 21 Juli 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

gehoord. En toch lagen er op datzelfde oogenblik brieven in zijn kabinet, die hij meer dan veertien dagen te voren van Filips had ontvangen, waarin die Vorst ‘*Alexander bedankte, omdat hij het boek van den kardinaal te Antwerpen had laten vertalen*⁽¹⁾!’ Zeker konden weinig engelsche onderhandelaars zich in het strijdperk meten met een prins die met zijn woord van eer zoo lichtzinnig omsprong.

Maar zelfs dr. Dale was eindelijk - al wist de hertog ook niets van de bul of het schotschrift - tot de overtuiging gekomen, dat er kwaad tegen Engeland gebrouwen werd. Toen de schrandere man talrijke Spanjaards en Walen zulk eene gretig verlangen had zien aan den dag leggen om tegen zijn vaderland te worden aangevoerd, terwijl zij ‘er even openlijk voor uitkwamen, alsof zij naar eene kermis of markt gingen,’ en toen Alexander zelf ‘het niet beter bedekt kon houden, dan Hendrik VIII, toen hij naar Boulogne ging,’ moest hij wel gelooven, dat niet alles in den haak was.

Zijn ambtgenoot echter, de controleur Croft, was nog slimmer. Hij wilde de zaken gezond, bezadigd en verzoenend in zien. Hij was de man niet om een grootmoedig nabuur - die alleen vriendschappelijke bedoelingen koesterde - te beleedigen, door hem met overbodigen argwaan op de vingers te zien. Hij schreef aan lord Burghley *den 2den Augustus* (N.S.) - de lezer lette op de dagteekening - dat, ‘hoewel men twijfelde aan 's Konings oprechtheid, *gezond oordeel en ondervinding* evenwel hem noopten, om te denken, dat, om niet te spreken van *den eerbied, waarmede men over vorstelijke eeden behoort te denken* en van de algemeene ongelegenheid, die uit het tegendeel zou voortkomen, God de macht der vorsten op dit oogenblik in zulk een juist evenwicht had gebracht, *dat zij liever binnenslands hun veiligheid wilden handhaven*, dan zich bloot stellen aan gevaar door *aanranding van hunne naburen*⁽²⁾.’

Misschien waren Englands zeelieden - die *op datzelfde oogenblik* op de hoogte van Devon en Dorset met de spaansche Armada streden en hun best deden om hun geboorteland voor de afgrijselijkste aller rampen te behoeden, waarmede het ooit bedreigd was - er toe gekomen om minder eerbiedig te denken over vorstelijke eeden; en het was gelukkig voor Engeland dat er mannen waren als Howard, en Drake, en Winter, en Frobisher, en een geheel volk met een hart van diamant om het te verdedigen, terwijl broddelaars in de kunst van onderhandelen en lichtgeloovige suffers hun best deden om het bestaan van het land in gevaar te brengen.

(1) Filips II aan Parma, 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Croft aan Burghley, 23 Juli/2 Aug. 1588. (*State Paper Office* MS.)

Doch het is noodig - ten einde ons een juist beeld te vormen van dat beruchte jaar 1588 en de oorzaken te begrijpen waaruit zulke groote gebeurtenissen ontstonden - om een blik te werpen op het binnenlandsch beheer der Staten, die het meest in de netten van Filips verstrikt lagen.

Indien er ooit een tijd was geweest, dat het nieuwe Gemeenebest der Nederlanden niet verdeeld en met Engeland op een innig vriendschappelijken voet had behooren te zijn, dan was het juist dat oogenblik, dat wij nu behandelen. Er viel niet aan te twijfelen, of Spanje tegen Engeland vijandige, tegen Holland wraakzuchtige plannen koesterde. Het was mogelijk, dat Filips plan had om Engeland te veroveren als een eersten stap tot verovering van Holland. Het Koninkrijk en het gemeenebest hadden beiden op hun hoede en gewapend moeten zijn, vol wantrouwen tegen den gemeenschappelijken vijand, vol vertrouwen op elkander. Welke beslissende slagen had men Parma in de Nederlanden niet kunnen toebrengen, toen zijne krijgsmacht door gebrek, ziekte en muiterij was geslonken, indien de Hollanders en Engelschen onder één legerhoofd waren vereenigd geweest en in hun hart overtuigd waren van de onmogelijkheid van elken vrede! Indien de engelsche en hollandsche staatslieden van die dagen al de geheimen van hun grooten vijand hadden kunnen doorzien - zoo als ons dat nu is gegund - dan zouden ze geweten hebben, dat hun kans op behoud in plotselinge en doodelijke slagen gelegen was.

Doch ook zonder met dat voorrecht te zijn bedeeld, waren er mannen, die inzagen, dat het tijd was voor daden, niet voor droomen. Want aan Leicester en Walsingham, zoowel als aan Paulus Buys en Oldenbarnevelt, scheen vrede met Spanje een ijdele hersenschim. Ongelukkig werden zij door Koningin Elizabeth en Burghley, die zich nog steeds aan dat droombeeld vasthielden, overstemd; nog noodlottiger was het, dat de kuiperijen van Leicester zooveel invloed hadden gehad om de veerkracht der Republiek te verlammen; zijn vertrek had, zonder dat hij openlijk zijn gezag nederlegde, het sein gegeven tot den burgerkrijg.

Gedurende den winter, de lente en den zomer van 1588, terwijl de hertog, ondanks geduchte beletselen, langzaam met zijne toerusting in Vlaanderen voortging, om met de krijgsmacht, die uit Spanje zou opdagen, tot het groote doel samen te werken, zou men door eene vereenigde beweging het geheele plan hebben kunnen verijdelten, de Nederlanden verlossen en den ondergang afwenden, die Engeland boven het hoofd hing. In plaats van zulke krachtige maatregelen te nemen, vond men het verstandiger, gemachtigden te zenden, protocollen te maken, wapenschorsingen te vragen, kortom, den vijand met milde

hand te geven wat hij het meest noodig had - TIJD! Intusschen konden de Hollanders en Engelschen op hun gemak met elkander kraakeelen, en kwam de Republiek, door gebrek aan een wettig hoofd, op den rand van ondergang.

De jonge Maurits - was een denker voor zijne jaren en zeer energiek - dus niet de man om de levenstaak van zijnen grooten vader voor zijne oogen te zien vernietigen, zoo lang hij nog over arm en een hoofd beschikte. Hij was van alles op de hoogte wat voor zijn betrekking noodig was, had dus het roer van Holland en Zeeland in de hand en stelde zich aan het hoofd der partij, die vóór den oorlog was. De Raad van State, hoofdzakelijk samengesteld uit aanhangers van Leicester wier diensttijd, volgens de bepalingen bij hunne aanstelling gemaakt, weldra om zou zijn, kon slechts zwakken tegenstand bieden aan zulke vastberaden mannen als Maurits, Buys en Oldenbarnevelt waren. Hunne partij maakte snelle vorderingen. Daarentegen deden de engelsche Leicestersgezinden hun best om in de provinciën tweedracht te stoken. Sonoy werd bij zijnen opstand in Noord-Holland niet alleen door de aanhangers van den graaf, maar door Elizabeth zelve gestijfd. De berispingen, die zij aan Maurits toevoegde, als Maurits den eenigen weg insloeg, die met zijne eer en eene gezonde staatkunde bestaanbaar scheen, waren scherper dan een scherp zwaard. Wèl mocht Duplessis Mornay opmerken, dat de engelsche Koningin het Gemeenebest in hare omarming eer verstikt had, dan gekoesterd. In naam van Leicester vatte Sonoy tegen Maurits en de Staten de wapenen op; Maurits rukte tegen hem te velde en lord Willoughby, de opperbevelhebber der engelsche krijgsmacht, zou gaarne tegen Maurits te velde zijn gerukt. Het was een schouwspel om engelen tranen te doen storten, dat Engelschen en Hollanders zich gereed maakten elkander den hals af te snijden, op het oogenblik dat Filips en Parma al hunne krachten inspannen om Engeland en Holland tegelijk te verpletteren.

De tijd, die er tusschen Leicester's vertrek en de openlijke nederlegging van zijnen post verliep, werd door de stoutsten zijner aanhangers gebruikt om het gezag der Staten te ondermijnen en te vernietigen. Door verlenging van dat tusschenbestuur hoopte men iedere regeering onmogelijk te maken, behalve het willekeurig bewind van den graaf, of van een opvolger van zijn denkwijz; want eene Republiek - een vrij Gemeenebest - hield men voor eene ongerijmdheid. Het oppergezag toe te vertrouwen aan advokaten, kooplieden en ambachtsvolk, scheen even roekeloos als gemeen. Willoughby, die Leicester zeer was toegedaan en Oldenbarnevelt verfoeide, maakte er zich weinig gewetensbezwaar van om de vlammen van tweedracht aan te blazen.

De bezetting van Geertuidenberg was in openlijke muiterij tegen de Staten uitgebroken; Willoughby's schoonbroeder, kapitein Wingfield, voerde in Geertuidenberg bevel. In Naarden kwam oproer en Willoughby trok er heen. De bezetting was in opschudding maar de meeste regeeringsleden bleven standvastig. Willoughby gebruikte zijn avondmaal met den burgemeester, en merkte dat Paulus Buys het volk tegen Koningin Elizabeth, Leicester en de geheele engelsche natie had opgezet, en van hen allen kwaad had gesproken. Kolonel Van Dorp zeide openlijk: dat het voor het land een schande was, dat het zijn eigen graaf niet wilde erkennen, en vreemdelingen in zijne plaats stelde. Hij zwoer dat hij geen kwaad zou spreken van hem, wiens brood hij at. Een dikke hopman van de schutterij aldaar, met name Soyssons, gaf daarentegen Willoughby in vertrouwen te verstaan, dat Maurits en Oldenbarnevelt ondershands met Spanje handelden. Willoughby was geneigd om aan dien laster geloof te slaan; maar vreesde, dat zijn zwaarlijvige vriend het hoofd zou verliezen, indien hij het oververtelde. Ondertusschen deed de engelsche bevelhebber zijn best om de Engelschgezinden in hun verzet tegen de Staten te stijven.

‘Doch wat te doen, als zij ons met de wapenen aanvallen?’ vroegen de aanhangers van Leicester.

‘Indien zij geweld gebruiken,’ antwoordde Willoughby, ‘zult gij hoogst waarschijnlijk hulp krijgen van Hare Majesteit; en dan zullen zij, die tot het einde standvastig blijven, naar verdiensten worden beloond. Daarenboven, wie zou niet liever stalknecht willen wezen van Hare Majesteit, dan hopman onder Oldenbarnevelt en Buys⁽¹⁾?’

Toen eindelijk de afstand van Leicester - door Killigrew

(1) Willoughby aan - -, 18/28 Febr. 1588. (*State Paper Office MS.*)

Ook werd openlijk aan tafel tot Maurits gezegd: Mijnheer, als den prins uw vader door den vijand het derde deel was aangeboden van hetgeen u aangeboden wordt, dan zou hij het hebben aangenomen; en is het niet eene goede gelegenheid voor u om alles te eischen wat gij wilt, en alles te verkrijgen, wat gij vraagt? Soyssons, een dikke kapitein uit Naarden, dien zij voor hun genoegen den kost geven, bekende mij, dat zij met den vijand in het geheim hadden gehandeld. Hieruit kunt gij hunne gezindheid opmaken; het kostte mij veel moeite om den burgemeester te doen gelooven, dat Hare Majesteit eerlijk haar woord zou houden; en niet minder om den ongelukkigen hopman gerust te stellen, die, vrees ik, alles met zijn hoofd zal boeten. Voorts zeide ik, was het zeker, dat de Staten-Generaal, de Raad van State, waarmede ik eenigszins bekend was, en de twee graven, die ons hadden genoodigd om op de gezondheid van Zijne Excellentie te drinken, het goed met ons meenden. ‘Best,’ zeide de oude burgemeester; ‘maar als ik dat niet van u hoorde, zou ik het niet gelooven; want ik heb dikwijls zelf het tegendeel gehoord.’ Willoughby aan - -, 20 Febr./2 Maart 1588. (*State Paper Office MS.*)

aan de Staten den 31sten Maart ingediend⁽¹⁾ - aan de Republiek betrekkelijk rust scheen te beloven, waren de Leicestersgezinden geweldig uit het veld geslagen. Hunne pogingen om eene ontbinding van de regeering te bewerken, waren verijdeld geworden, op het oogenblik dat een gunstige uitslag mogelijk scheen. 'Wel is waar nemen gedane zaken geen keer,' zeide kapitein Champernoun, 'doch men houdt het voor zeker, dat, als de afstand van lord Leicester nog wat langer was uitgesteld geworden, het gansche land en al de steden in opstand zouden zijn gekomen tegen de Staten, die niet meer vertrouwen van het volk zouden hebben genoten dan het Hare Majesteit beliefte. Het meerendeel kon wel inzien - ten gevolge van de onlusten, de ontevredenheid, de muiterij der bezettingen, en wat dies meer zij - dat het, voor een goeden uitslag, hoogst noodzakelijk was, dat het gezag der Staten werd afgeschaft en het algemeen bewind van Zijne Excellencie op vasten voet werd gebracht. Terwijl deze zaken aan het gisten waren, *en men alle hoop mocht voeden op een goeden uitslag, kwam de afstand van Zijne Excellencie*, waardoor alle verdere beweging zoo verlamde, dat alle burgers en bevelhebbers, die Hare Majesteit en lord Leicester waren toegedaan, den moed lieten zakken. De Staten met hunnen aanhang wisten niet welken weg zij zouden inslaan, vóórdat hen de afstand van Mylord was medegedeeld; doch thans beginnen zij het hoofd weer op te steken.' De Leicestersgezinde kapitein koesterde echter de hoop, dat muiterij en kuiperij nog de overhand zouden behouden. Hij had den dikken kapitein van Naarden en andere aanvoerders gesproken, en verwachtte, dat hunne plannen het noodige onheil zouden uitwerken. 'De hoofden van de muitelingen te Geertruidenberg,' zeide hij, 'kunnen misschien overreed worden om aan de Staten te verklaren, dat zij, indien hun geen engelsch bevelhebber toegezonden wordt, met den vijand in onderhandeling zullen treden, *waardoor de Staten genoodzaakt zullen worden om hare Majesteit te verzoeken de plaats in bezit te nemen, op voorwaarde dat zij zelven er de bezetting zullen onderhouden. Ik ken zekere hopliden, die op de Staten ontevreden zijn wegens achterstallige betaling, en hun best zullen doen om, met goedvinden der Staten, met hun volk in Naarden te worden gelegd. Als zij eens in de stad zijn, zullen zij de vesting houden voor hun eigen voldoening, hunne soldaten betalen door schatting te heffen van de omstreken, en toch heimelijk de plaats bewaren voor Hare Majesteit*⁽²⁾.'

(1) BOR, III. XXIV. 224. WAGENAAR, VIII. 265.

(2) Arthur Champernoun aan Walsingham, 2/12 April 1588. (*State Paper Office MS.*) Hij had een engelsch vendel te Utrecht onder zijn bevel.

Dit is geen vroolijk tafereel; doch het is slechts één der vele proeven van kuiperij, waardoor Leicester en zijne partij hun best deden om het Gemeenebest der Nederlanden te gronde te richten op een oogenblik, dat zijn bestaan voor Engeland van het grootste belang was.

Muiterij stoken om het gezag van Maurits omver te stoeten, was zeker niet vriendschappelijk noch rechtschapen tegenover Holland of Engeland; en men werkte er Filips behendiger mee in de hand, dan zijn eigen loontrekkers het hadden kunnen doen⁽¹⁾.

Was het te verwonderen, dat, met zulke kwaadstokers als Champernoun in elke stad, en met zulke onderhandelaars te Ostende als Croft, Rogers, Valentine Dale, de Koning en de hertog van Parma tijd wonnen om hun plannen tot het verwoesten van beide landen tot rijpheid te brengen?

Ook lord Willoughby was zeer ontevreden over den toestand, waarin hij was. Het duurde maanden lang, eer hij een lastbrief van de Koningin kreeg. Toen hij dien eindelijk ontving, bleek die onvoldoende en hij werd wreveliger dan ooit. Hij verklaarde, dat hij liever de Koningin op eigen kosten - 'hoe schraal het met zijne beurs ook gesteld was' - als gewoon soldaat wilde dienen, dan het beperkte gezag aanvaarden, dat hem opgedragen werd. Hij wilde liever bewijzen van zijne trouw geven 'als bedelaar dan in een prachtig gewaad.' Hij achtte het beneden de waardigheid van Hare Majesteit, dat hij in het veld onder de bevelen van de Staten zou staan; terwijl zijn lastbrief hem verbood om een anderen post van dat regeeringslichaam aan te nemen, dan dien van generaal in hunnen dienst. Hij was zeer ontevreden en verlangde sterker dan ooit om van zijne betrekking ontslagen te zijn. Zonder overdreven eerezuchtig te zijn, kon hij geen dwang dulden. Hij wenschte geen 'wijderen rok,' maar een, die hem beter paste. 'Ik wensch een zeer eenvoudig gewaad,' zeide hij, zoodat de meer gegoeden van mijn kerspel zich niet ergeren aan mijn opschik. Ik zou stilletjes willen leven in een gewoon huis, laag en dicht bij den grond, zoodat het geen gevaar liep om door onvoorziene stormen, bij den heldersten zonneshijn, te worden omvergeblazen⁽²⁾.'

Daar hij een doodvijand van de Staten en van hunne hoofden was, sprak het van zelf, dat hij ook tegen Maurits bitter in-

(1) 'Ik wensch u geluk,' schreef Filips aan Farnese, 'met de geschillen tusschen de opstandelingen en de Engelschen onder elkander. Ik vertrouw, dat gij goede vruchten zult plukken van hunne krakeelen.' Filips aan Parma, 13 Mei 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Willoughby aan Burghley, 23 Jan./2 Febr. 1588. (*State Paper Office* MS).

genomen was. Die jonge prins, stoutmoedig, ondernemend en vastberaden, liet zich naar het scheen niet meer met staatszaken in, dan het voor zijne jaren paste; maar hij volgde den raad der bekwame staatslieden, die het vertrouwen van zijnen vader hadden genoten. Hij scheen, als hij zich in Den Haag ophield, ter verpoozing van zijne krigsbezigheden, den meesten lust te hebben in paardrijden en in de valkenjacht. Zelden verscheen hij dien winter in den Raad van State, en hij liet de openbare aangelegenheden over aan de Staten-Generaal, de Staten van Holland, Oldenbarnevelt, Buys en Hohenlo⁽¹⁾. Oppervlakkige lieden als George Gilpin hielden hem voor een nul in het cijfer; anderen, zoo als Robert Cecil, hielden hem voor een onhebbelijken schoolknaap; maar Willoughby, kon zijne bekwaamheid niet loochenen al vond hij hem aanmatigend en verwaand. De voorstanders van den vrede onder de burgerij - een zeer kleine partij - waren woedend op hem; want zij wisten, dat Maurits van Nassau den oorlog verpersoonlijkte. Zij beschuldigden den jongeling, die steeds bereid was zijn leven tot hunne verdediging te wagen, heimelijk de vrijheid van het land te willen benadeelen. Een burgemeester uit Friesland, die over de Zuiderzee was gekomen om tegen de partij der Staten te kuipen, werd zeer boos omdat hij een geruimen tijd in Den Haag op een gehoor moest blijven wachten. Hij vertelde, dat graaf Maurits, zoo jong als hij was, onervaren en door raadslieden van nog minder ondervinding bijgestaan, den Raad van State wilde ontbinden, een nieuwen Raad uit zijn aanhangers benoemen, elk ander gezag omver werpen en de heerschappij over Holland en Zeeland, met onbeperkte macht, aanvaarden. 'En daarna,' zeide de zwaartillende burgemeester, 'kan hij met zijne woelzieke makkers vrede maken met Spanje, op zulke voorwaarden als hij wil, tot nadeel van de Koningin en van ons, ongelukkigen.'

Doch niets lag verder buiten de bedoeling dier woelgeesten, dan eenige onderhandeling met Spanje. Maurits was misschien eerezuchtig genoeg; maar zijne eerezucht strekte zich in een andere richting uit. Willoughby wist het beter, en hij geloofde, dat men, door den dartelen jongman zijnen zin te geven, hem mogelijk zou kunnen leiden.

'Maurits is jong,' zeide hij, 'heethoofdig, eergierig. Als wij wat van hem door de vingers zien, zonder veel woorden maar met voorzichtigheid, en aan den haak een weinig lokaas slaan, zal men hem ongetwijfeld kunnen vangen en in een vischvijver houden, dien hij in zijne verbeelding misschien voor eene zee

(1) Gilpin aan Walsingham, 4/14 Febr. 1588. (*State Paper Office MS.*)

zal aanzien. Anders is het waarschijnlijk, dat hij ons in troebel water zal laten visschen.’

Maurits was zelfs op dat oogenblik reeds geen visch om in een molenbeek te leven, en eens zou het blijken, of hij al dan niet in staat was om zich op den grooten oceaan der gebeurtenissen boven te houden. Ondertusschen zwom hij den stroom af, zonder noodelooze sprongen te maken of te plassen.

De bevelhebber der krijgsmacht van Hare Majesteit was niet tevreden noch over de Staten, noch over hunne krijgsoversten en staatslieden. ‘De zaken gaan *a malo in pejus*’ [van kwaad tot erger], schreef hij. ‘Zij verstikken de vrijheid met hunne liefkozingen, even als de aap zijn jongen. Tot dat doel worden de graven Hollock en Maurits op het tooneel gebracht, om het volk bezig te houden. Hare Majesteit en lord Leicester worden niet vergeten. Veel invloed heeft Hollock in Holland, want de andere is een nul. En toch kan ik u verzekeren, dat *Maurits te veel vernuft en geest bezit voor zijnen leeftijd*⁽¹⁾.’

Hoe meer de onlusten gedurende het tusschenbewind toenamen, des te ontevredener werd Willoughby over den bejammerenswaardigen toestand der Nederlanden, dien hij liever wilde toeschrijven aan de bedekte bemoeiingen der staatsgezinde partij, dan aan het dubbelzinnig gedrag van Leicester. ‘Deze onheilen,’ zeide hij, ‘ontstaan vooral door de kinderachtige eerezucht van den jongen graaf Maurits, door de baatzuchtige en dolle raadgevingen der trotsche Hollanders, die thans aan het hoofd staan van de Staten-Generaal, en, als ik het zeggen mag, door onze slofheid en koelheid in het ondersteunen van onze vrienden. De voorzichtigsten en verstandigsten hunner - die wel bedenken, hoe weinig men bouwen kan op een jong man, die niet door den oorlog gesterkt wordt om zulk eene groote zaak door te zetten - hebben eene geruime poos na het vertrek van lord Leicester gelegenheid gehad om op den uitkijk te staan en te zien hoe hij zijne rol op het tooneel zou vervullen.’

Willoughby werd er door zijne gemelijkheid toe gebracht om allerlei beelden bont dooreen te mengen, roekeloozer dan de goede smaak toeliet; maar zijne heftige uitdrukkingen schilderden den toestand der partijen in hun onderling verband levendiger, dan door een bezadigd onderzoek had kunnen geschieden. Maurits, die op die wijze zijne rol op het tooneel vervulde, was - volgens den generaal - ‘een schichtig paard, dat eerst steigerde maar langzamerhand mak werd als het merkte, dat hem geen leed kon geschieden. Zijne makkers, die het niet veilig vonden om bij zulke groote aanslagen onzijdig te blijven, en

(1) Willoughby aan Burghley 12/22 en 16/26 Jan. 1588. (*State Paper Office MS.*)

die geen middel zagen om den hollenden wagen te doen omslaan, of geen slagboom vonden om dien in zijn woeste vaart te stuiten, volgden hem onbevreesd; en als de vorsten over de sloot waren gekomen dan vreesden, zoo als het gewoonlijk gaat, de anderen niet om hem na te springen. De wufte volksregeering, die van iets nieuws houdt, begon hun voorspoed toe te juichen; het laagste en gemeenste slag van volk, dat niets liever ziet, dan staatsveranderingen, omdat hun die beter tot een stijgbeugel dienen om in de hoogte te komen, dan hunne verdiensten, legde er dadelijk beslag op. Zoo namen Paulus Buys, Oldenbarnevelt, en verscheidene anderen, die te voren een dekmantel droegen van tamelijke genegenheid, ofschoon er eene giftige bedoeling onder school, de gelegenheid waar, om zich tot de Beëlzebubs te maken van al deze onheilen; en zij ontzagen zich niet, bij gebrek aan betere Engelen⁽¹⁾, om onze goudgewiekte, ons geld, te laten vliegen, ten einde de harten en handen, die het geld hooger schatten dan braafheid, tot hun doel over te halen; daar de beroerten des lands en de spaansche listten veel dergelijke plannen hadden gekweekt, vonden zij genoeg van het slag, dat hen voort kon helpen. Daar men nu veilig door eene bres kan springen, als er geen tegenstand geboden wordt, trokken zij, daar zij die bijna niet vonden, met Petrus het zwaard, en scholden even als de Paus de zonden kwijt, hetgeen bewezen wordt door het gebeurde te Hoorn. Zoo kregen zij door geweld, fraaie woorden of omkooping, overal de overhand en het kwam ten slotte hierop uit - dat de slechtsten door den goeden uitslag werden aangemoedigd, en de besten alle kans om fortuin te maken, of in de gunst te komen, verloren.'

Tusschen dat bonte gerammel van tooneelspelers, schichtige paarden, hollende wagens, slooten, Beëlzebubs en goudgewiekte Engelen, kwam één feit duidelijk uit: dat Beëlzebub, onder de gedaante van Oldenbarnevelt, in de Nederlanden de overhand had gekregen en dat de Leicesterschen het onderspit dolven. Hun partij begon uiterst ongeduldig te worden. Toen zij door hun groeten beschermer in de steek waren gelaten, sloegen zij den blik op Spanje, en dreigden dat zij zich aan Filips zouden verkoopen. De graaf had hun bij zijn vertrek aangemoedigd. Doch maand op maand was verstreken, terwijl zij te vergeefs hulp wachtten. Eindelijk kwamen de 'besten' - dat is te zeggen, de ongelukkige aanhangers van Leicester - Willoughby

(1) In het oorspronkelijke wordt hier gespeeld met de dubbele beteekenis van *angel*, dat zoowel *engel* beduidt, als een gouden muntstuk, eertijds in England in omloop, waarop, een engel was afgebeeld.

om raad vragen, hoe zij moesten handelen in dezen ‘hopeloozen stand van zaken.’

‘Bijna nog eene maand’ zeide de generaal ‘heb ik hen met fraaie woorden gepaaid en hun verzekerd, dat lord Leicester voor hen zorg zou dragen.’ Het was niet versterkend of voedzaam om op die belofte te teeren. Toen begonnen zij luider dan ooit te morren, en zich met groote bitterheid te beklagen over den jammerlijken toestand, waarin de graaf hen gebracht had; en zij begonnen te vermoeden, dat de Koningin insgelijks van plan was om hen aan hun lot prijs te geven. Zij betuigden, dat hunne armoede, de macht hunner vijanden en de slofheid hunner vrienden hen zou dwingen, of om vrede te maken met de staatsgezinde partij, of om ‘zich met den vijand te verstaan.’

Men zou meenen, dat ware vaderlanders onder zulke omstandigheden nauwelijks in hunne keus zouden hebben gearzeld en eerder de heerschappij van ‘Beëlzebub,’ of zelfs van Paulus Buys zouden erkennen, dan die van Filips II. Maar de Leicesterschen van Utrecht en Friesland - hoe vaderlandsgezind ook - droegen aan Holland een doodelijker haat toe, dan aan de Inquisitie. Willoughby sterkte hen in dien haat. Hij verzekerde hen van Harer Majesteits genegenheid, beklagde zich over de partijdige handelingen der Staten, en gaf het ongunstige weder als reden van verontschuldiging aan, waarom zij - bijna vier maanden lang - uit Engeland niet de ondersteuning hadden ontvangen, waarop zij recht hadden. Hij verzekerde hun, dat noch de Koningin, noch Leicester, deze eervolle zaak, waarbij zooveel op het spel was gezet, ‘zoo onbekookt en treurig’ zouden willen doen afloopen, als zij schenen te vreezen; en waarschuwde hen, dat, indien zij zich aan Holland aansloten, die stap hun geen voordeel zou aanbrengen, maar wel te weeg brengen, dat zij op schandelijker wijs hunne vrijheden kwijt raakten; en dat de Hollanders, na hen te hebben ingepalmd, naar hun eigen believen met den vijand vrede zouden maken.

Het scheen vrij onbillijk, dat Willoughby, terwijl de regeering der Koningin alle krachten inspande om van Filips den vrede te verkrijgen, en terwijl de Hollanders voor elk voorstel tot onderhandeling hardnekkig de ooren sloten - juist hen beschuldigde van geheime bedoelingen om te onderhandelen. Men moet echter bekennen, dat de partijgeest zich zelden onheilspellender openbaarde, dan in Holland en Engeland gedurende den winter en de lente van 1588.

De jonge Maurits was in een moeilijke positie. Hij had geen lust om ‘in de omarming der Koningin te worden gesmoord;’ maar hij begreep dat hij hare vriendschap noodig had, en dat beide landen belang hadden bij eene nauwe verbintenis. Het

was hem echter onmogelijk den opstand van Sonoy te dulden, ofschoon Sonoy door Elizabeth werd aangemoedigd, of Oldenbarnevelt in het aangezicht te vliegen, ofschoon Oldenbarnevelt door Leicester werd verfoeid. Zoo wist hij met veel standvastigheid en heuschheid, ondanks de buitensporige schilderingen van Willoughby, de muiterij in Holland te dempen, terwijl hij tevens verzekerde gehecht te zijn aan de Vorstin van Engeland.

Hare Majesteit gaf hare verbazing en ontevredenheid te kennen, dat hij, ondanks zijne verzekeringen van verkleefdheid aan haren persoon, Sonoy, wiens eenige misdaad in eene even sterke verkleefdheid bestond, zoo slecht behandelde. ‘Wees in het vervolg kalmer,’ zeide zij, ‘bedenk, dat eene vorstin, die moed heeft, weet hoe zij hen die onrechtvaardig verdrukt worden de hand kan toesteken. Het zou ons leed doen, als wij reden hadden om over uwe handelingen ontevreden te zijn, en als wij genoodzaakt werden om u uit te sluiten van de toegenegenheid, die wij wijlen uw vader hebben toegedragen, en op u overbrachten⁽¹⁾.’

Doch Maurits bleef zijne waardige houding handhaven, eene houding, die zijn grooten vader waardig was. Hij was niet de man om te kruipen zoo als Leicester, zoodra hij zich niet meer kon verkwikken in de ‘schaduw van de gulden stralen der Koningin,’ hoewel hij ook begreep, dat hare vriendschap voor hem en het land van gewicht was. Hij verdedigde zich dus in een mannelijken brief aan den geheimen Raad tegen de berispingen van Elizabeth⁽²⁾. Hij gaf er zijn misnoegen over te kennen, dat Sonoy binnen het gebied van zijn Stadhouderschap een bijzonderen eed van gehoorzaamheid aan Leicester had gezworen; iets dat nooit te voren in het land was geschied, en dat geheel en al onwettig was. Het zou zelfs in Engeland niet geduld worden, zeide hij, dat een gewoon edelman ergens in Warwickshire of Norfolk een bevelhebberspost kreeg, zonder dat de stedehouder van dat Graafschap er kennis van droeg. Hij had den weerspannigen Sonoy lang met zachtheid behandeld, doch vruchteloos. Hij had hem geen geweld aangedaan, uit eerbied voor de Koningin, onder wier gewijden naam hij zich verschool. Sonoy had echter van zijn plan niet afgezien, maar hij had te Medemblik voor goed oproer gestookt en gedreigd, dat hij het gansche land onder water zou zetten en alle bezittingen zou brandschatten, indien hem geen honderdduizend kronen werden uitbetaald. Hij had gedreigd, dat hij Holland als een glas onder zijne voeten wilde vertrappen. Met niets dan

(1) De Koningin aan Maurits van Nausau, 13/23 Febr. 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Maurits van Nausau aan den Geheimen Raad, 5/15 Maart 1588. (*Stat Paper Office MS.*)

godsdienst op de tong, en onder den dekmantel van den naam der Koningin, had hij al de steden van Noord-Holland tot opstand bewogen, en het arme volk geheel te gronde gericht. Men had hem geld genoeg geboden, om den hebzuchtigsten krijgsman ter wereld te bevredigen; maar hij stond er op, dat men zijn volk de volle soldij van zes jaren geven zou: en dit was een eisch, dien men onmogelijk kon inwilligen. Het was noodzakelijk te voorkomen, dat het land onder water gezet en de bezittingen der grondeigenaars en boeren verwoest werden. ‘Zietdaar, Mijne heeren,’ zeide Maurits, ‘de eenvoudige waarheid; en ik kan niet gelooven, dat gij partij zult kiezen tegen mij voor eenen man, die aan mijn overleden vader zulke groote verplichtingen had, en die zich van die schuld kwijt door zich te verstouten om van mij te spreken, als van een schelm; of dat gij zijnen opstand zult stijven tegen een land, waar hij niets dan zijn mantel en degen heeft ingebracht, en dat hij honderdduizend kronen heeft ontnomen. Gij zult, daar ben ik zeker van, niet toestaan, dat een eenvoudig krijgsoverste door zijn verzet tegen de wettige overheid zooveel kwaad sticht, en dit en andere Gewesten in vlammen zet.

‘Indien de Koningin,’ vervolgde de graaf, ‘op uw aanraden eenige personen wil benoemen, om hier dienst te doen - mannen, die weten wat eer is, geboren uit een doorluchtig en edel geslacht, of die door hun braafheid tot de eereposten des rijks verheven zijn - dan wil ik aan dezen rekenschap geven van mijne daden. En dan zal het blijken, dat ik bekwamer ben en ernstiger verlang om mijnen plicht te doen jegens Hare Majesteit, dan zij, die haar alleen eene hulde met de lippen brengen, en haar geheiligden naam misbruiken om hunne beurs te vullen, terwijl ik en de mijnen steeds bereid zijn geweest om ons leven, en wat van ons vermogen overgebleven is, te besteden in den dienst van God, van Hare Majesteit en van het land.’

Niemand was beter gerechtigd en bevoegd om over de waarde van eene edele afkomst te spreken, dan de Zoon van Willem de Zwijger, de neef van Lodewijk, Adolf en Hendrik van Nassau, die allen voor 's lands vrijheid hun leven hadden ten offer gebracht. Doch Elizabeth ging voort de Staten-Generaal, bij monde van Willoughby, met het verlies van hare bescherming te dreigen, indien zij op deze wijze hare gunsten met ondankbaarheid en ongezeggenheid bleven vergelden. Andermaal gaf Maurits eerbiediger, maar op vastberaden toon, ten antwoord, dat men de muiterij van Sonoy niet kon en niet wilde dulden, en stoutweg beriep hij zich op haar gevoel voor recht, de edelste gaaf van alle Koningen⁽¹⁾.

(1) Maurits van Nassau aan Koningin Elizabeth; 15 Maart 1588. (*State Paper Office MS.*)

Eindelijk meldde de Koningin aan Willoughby, dat, aangezien Sonoy's handelwijze een gevolg scheen te zijn van den eed van gehoorzaamheid door hem aan Leicester gedaan, van wiens ontslag men in de Nederlanden nog geene tijding gekregen had, zij thans den raadsheer Killigrew had gelast om van dat ontslag kennis te geven. Zij schreef ook aan Sonoy, dien zij gebood om de Staten en graaf Maurits te gehoorzamen, en van hen eene nieuwe aanstelling aan te nemen, of ten minste Medemblik aan hen over te geven, en al hunne bevelen ijverig en gehoorzaam na te komen⁽¹⁾.

De engelsche zaakgelastigde Herbert had deze acte van afstand van Leicester den 22sten Januari ontvangen, toen hij uit de Nederlanden vertrok; maar hij had haar weder medegenomen naar Engeland, op grond dat hij voor de mededeeling daarvan aan de Staten *zijne reis zou moeten uitstellen*. Niet vóór den 31sten Maart kregen de Staten-Generaal er officieel kennis van, zoodat deze hoogst gevaarlijke, onzekere toestand bijna vijf maanden duurde - zonder dat het noodig was of dat er eenige geldige verontschuldiging voor te geven was - en of dit aan opzet, kwaadwilligheid, moedwil of achteloosheid te wijten was, valt moeilijk te zeggen⁽²⁾.

Zoodra Sonoy hiervan kennis kreeg, bemerkte hij dat hij zijn zaak moest opgeven, en hij liet de staatsche troepen bezit nemen van Medemblik en van het belangrijke grondgebied van Noord-Holland, over welk Gewest Maurits thans zonder tegenspraak als stadhouder regeerde. In den loop van den zomer werd Sonoy uit al zijne betrekkingen ontslagen; hij begaf zich daarop naar Engeland. Hier werd hij vriendelijk ontvangen door de Koningin, die hem een bouwvalligen toren en wat moerassig land onder de veengronden van Lincolnshire schonk. Hij bracht eenige landgenooten mede, die in dergelijke werkzaamheden bedreven waren, begon het land uit te baggeren en in te dijken, en hoopte zich in zijn bouwvalligen toren recht op zijn gemak en geriefelijk in te richten. Doch daar noch hij, noch zijne vrouw, ondanks hunne Engelschgezindheid, een woord van de landtaal verstond, was hun genoeg zeer beperkt. Daar zijne werklieden niet in staat waren om te doen begrijpen, wat zij noodig hadden, vor-

(1) De Koningin aan Willoughby, 5/15 en 17/27 Maart 1588. De Koningin aan Sonoy; 5/15 April 1588. (*State Paper Office MSS.*)

(2) BOR, III, XXIV, 179, *volg.* 233. *volg.* VAN DER KEMP, I. 62. WAGENAAR, VIII. 270. Resolutien van Holland, 1 April 1588.

Deze zaak van den overste Diederik Sonoy beslaat eene ontzaglijk groote ruimte in de gelijktijdige bescheiden en kronieken. Zij is hier zoo kort mogelijk behandeld, om van de staatkunde tijdens Leicester's beheer en hare gevolgen, een duidelijk verslag te geven.

derde bovendien de indijking slecht. Dit bewoog den ongelukkigen overste zijn veengronden spoedig in den steek te laten, en zich naar Oost-Friesland te begeven, waar hij in een gemelijken droefgeestige stemming leefde van eene jaarwedde van duizend gulden, die de Staten van Holland hem hadden toegelegd, tot in het jaar 1597 toen hij krankzinnig werd, in het vuur viel en omkwam⁽¹⁾.

En zoo was in de Nederlanden, door looze onderhandelingen tusschen vijanden en ontijdige krakeelen onder vrienden, voor Filips en Parma gedurende de lente en het begin van den zomer van 1588 het pad betrekkelijk gebaad. Hoe zagen de zaken er in Duitschland en in Frankrijk uit?

De behendige bemachtiging van Bonn door Maarten Schenk had veel alarm veroorzaakt. Parma moest eene sterke legermacht afzenden onder den prins van Chimay, ten einde die belangrijke plaats te heroveren, die - zoo lang zij in de macht der Staten bleef - het geheele Keurvorstendom voor de Spanjaarden onveilig en gevaarlijk maakte. Farnese poogde vruchteloos den beruchten partijganger door de rijkelijkste aanbiedingen weder voor zich te winnen, want hij voelde bitter hoe verkeerd hij had gedaan door zulk een geduchten vrijbouter van zich te vervreemden. Maar de norsche Maarten bleef verstokt en gramstorig. Filips, uiterst geërgerd dat het bericht van zijn overlijden onwaar was, verzocht, of liever, gelastte Keizer Rudolf zorg te dragen, dat in Duitschland niets voorviel, wat den grooten aanslag tegen Engeland kon belemmeren⁽²⁾. De Koning waarschuwde hem, dat hij geene stoornis van die zijde zou dulden; doch voorzeker waren die bedreigingen bij den slaperigen toestand van Duitschland overbodig. Er waren ruiters en musketiers genoeg, om aan den meestbiedende te worden verkocht. Duitsch kanonnenvleesch werd in overvloed op de markt ten verkoop aangeboden aan den eersten den besten uitheemschen verbruiker; want de handel in het leven hunner onderdanen was van oudsher eene rijke bron van inkomsten voor de kleine Vorsten - zoo talrijk als de dagen van het jaar - die Duitschland en de Duitschers er op na hielden.

De huurlingen, die zoo kort geleden in Frankrijk hun roemloozen veldtocht hadden volbracht, waren op het eind van 1587 uit dat land verdreven; en van de kansels en uit het gepeupel van Parijs hoorde men woedende kreten, dat de vreemde rooverhorden, die Frankrijk hadden verwoest en gepoogd hadden om

(1) BOR, II, XXIV. 290.

(2) Parma aan Filips II, 31 Jan. en Filips II aan Parma, 24 April 1588 (*Archivo de Simancas* MSS.)

zich tegen de besluiten van den Heiligen Vader te Rome te verzetten, er zoo goed waren afgekomen. De dolzinnige Lincestre en andere priesters en monniken schuimbekten van woede, als zij den duivelaanbidder Hendrik van Valois in al de kerken der hoofdstad van dien Vorst verwenschten en in den ban deden. De spaansche ducaten vlogen, rijkelijker dan ooit, rond onder de slachters en kruiers en vischvrouwen der groote stad; en de Ligue vierde met steeds toenemende onbeschaamdheid aan hare uitspattingen den teugel. Nauwelijks werd, zelfs in schijn, nog eenig ander gezag erkend, dan dat van Filips en Sixtus. Frankrijk was een wildernis geworden - een onbebouwd, barbaarsch wingewest van Spanje. Mucio-Guise was heimelijk naar Rome gegaan, had bijeenkomsten gehouden met den Paus en de kardinaals, en had bij zijne terugkomst een zwaard medegebracht, dat Zijne Heiligheid hem ten geschenke gegeven had. Het gevest was met juweelen versierd, en op het lemmer waren vurige tongen gegraveerd. En met dit vlammend zwaard moest de wraakengel van den Heiligen Vader de boozen slaan, en hen in de duisternis voeren.

En de hoofden der heilige Ligue hadden op nieuw bijeenkomsten gehouden op het lotharingsche grondgebied; en men had besloten van de Valois te vorderen: de onmiddellijke uitroeiing van ketterij en van ketters in het gansche rijk, de afkondiging van de besluiten der trentsche Kerkvergadering en de openlijke invoering der Heilige Inquisitie in alle gewesten van Frankrijk. Zoo kon de groote stedehouder der Ligue, terwijl hij deed hetgeen Filips bevolen had, als hij behendig genoeg was om hem te verschalken, zich eindelijk zelf van den troon meester maken.

Filips vreesde nu en dan, dat bij slot van rekening Frankrijk tot rust zou komen, en dat dan zijne plannen tegen Holland en Engeland daardoor belemmering zouden ondervinden. Zelfs Farnese, die dicht bij het tooneel der handeling was, kon niet geheel en al zijn bezorgdheid ontveinzen dat eene plotselinge verzoening tusschen eenige der strijdende partijen de aanleiding zou wezen tot een gevaarlijken strooptocht over de vlaamsche grenzen. Zoo werd Guise door den hertog krachtiger dan ooit aangemoedigd, en door zoo vele waalsche karabiniers bijgestaan als Parma missen kon,⁽¹⁾ terwijl hij van Filips veel geld ontving en nog schooner beloften. Filips betaalde volgens zijn zeer voorzichtigen stelregel nooit groote sommen uit, vóórdat het daarvoor aangenomen werk was voltooid.

‘Mucio moet het werk doen, dat wij sedert lang hebben afgesproken,’ zeide Filips tot Farnese, ‘en gij met Mendoza moet

(1) HERRERA, III III. 72. - 2 000 voetknechten en 1 000 ruiters.

zorgen, dat hij den Koning van Frankrijk belet mij in mijne onderneming tegen Engeland te storen⁽¹⁾.’ Als de ongelukkige Hendrik III nog een vonkje verstand behouden had, zou hij hebben ingezien, dat zijn eenige kans op redding afhing van den Bearnees en van een eerlijk verbond met Engeland. Doch zoo sterk was zijne liefde voor de monniken, die dagelijks tegen hem raasden, dat hij gewillig elke laagheid zou hebben begaan, om hunne genegenheid te herwinnen. Hij was bereid om de ketterij te verdelen en de Inquisitie in te voeren; maar hij kon geen enkelen krachtigen maatregel nemen, zelfs als zijn troon en leven in gevaar waren. Bovendien kon hij zich niet losscheuren van Epemon en de *politiques*, wier degens hem alleen beschermden; en hij wist dat Parijs en de Ligue een afschrik hadden van Epemon en de *politiques*. Te gelijk zag hij smeekend op naar Engeland en naar den groeten aanvoerder der Hugenooten, den dolenden ridder van Elizabeth. Hij had een geheime bijeenkomst met sir Edward Stafford, in den tuin van het Bernardiner klooster, en drong er bij dien zaakgelastigde ten sterkste op aan, dat hij de Koningin zou smeeken om de onderhandelingen met Filips af te breken, ja hij verstoutte zich zelfs den engelschen gezant eene aanzienlijke belooning aan te bieden, indien hij dat gedaan kon krijgen. Ook verzocht hij Stafford ernstig, dat hij de Koningin smeeken zou om te doen wat in haar vermogen was om Hendrik van Navarre te bewegen, Katholiek te worden, en zoo doende de Ligue te vernietigen.

Daarentegen had de hoogdravende Mendoza, die zich zelf gaarne uitgaf voor ‘zulk een verschrikkelijken en geweldigen oproerstoker onder de Franschen, dat zij van hem ontslagen wenschten te zijn⁽²⁾,’ als gewoonlijk den armen Koning schrik

- (1) Filips II aan Parma, 24 April en 16 Febr. 1588. (*Archivo de Simancas* MSS.) Filips II aan Mendoza, 2 Juni 1588. (*Archivo de Simancas*, Parijs. MS.)
De Koning bleef echter Guise voortdurend waarschuwen om noch zichzelf noch zijnen bondgenooten te veroorloven ‘openlijk te snoeven op den bijstand, dien zij van Spanje ontvingen, opdat Hendrik’s staatsdienaars *Filips niet voor partijdig zouden houden*; maar beval hun inderdaad geen haarbreed te wankelen in hun voornemen en te steunen op den Koning van Spanje en op den hertog van Parma,’ enz. Filips II aan Mendoza, 16 Juli 1588. *Archivo de Simancas*, Parijs. MS.)
‘Het algemeen gerucht, dat wij Guise onderstand geven,’ zeide de Koning een jaar te voren, ‘komt ons zeer ongelegen, en moet worden gesmoord. - - Mijn neef, de hertog van Parma, heeft Guise verzekerd, dat hij hem zal bijstaan; en Guise moet er dankbaar voor zijn. Ook heeft Longlée mij verteld, dat zijn Koning zich bij mij wenschte aan te sluiten tegen Engeland. Dit alles was om mij om den tuin te leiden, en ik heb alles met gelijk bedrog beantwoord,’ enz. Filips II aan Mendoza, 6 Juli 1587. MS.
- (2) Mendoza aan Filips II, 30 Jan. 1588. (*Archivo de Simancas*, Parijs. MS.)

aangejaagd, die, na eene flauwe poging om zijne waardigheid op te houden, voor het gebulder van den gezant terugdeinsde. ‘Deze Koning,’ zeide don Bernardino, ‘meende, dat hij mij ontzag zou inboezemen en mij tot zwijgen brengen, door zeer luid te spreken; maar daar ik hem niet zacht antwoordde, zag hij zijne vergissing in. - - Ik heb na dien tijd nog een onderhoud met hem gehad, en toen was hij zachter dan zijde; hij was uiterst beleefd, evenals ik; en toen ik weg was moet hij, zoo als ik hoor, gezegd hebben, dat hij mij een zeer schrandere staatsdienaar vond⁽¹⁾.’

Het was het doel van de Ligue om den Koning in hare macht te krijgen, en zich van de *politiques*, des noodts, te ontdoen door een algemeen bloedbad, zooals zestien jaar geleden met met zulk een goed gevolg was bekroond geworden tegenover Coligny en de Hugenooten. Nu verlangde het grauwt - razender dan ooit - met ongeduld, dat hun aangebeden Balafré te Parijs zou komen, om het heilig werk te beginnen.

Hij rukte voort tot Gonesse, om het werk, dat Filips hem opgedragen had, te verrichten; doch toen hij vernam, dat Hendrik zich met vierduizend Zwitsers uit de bezetting van Lagny had versterkt, trok hij weder terug naar Soissons. De Koning zond hem eenen brief, waarin hij hem kruipend smeekte zijnen vorst niet aan zooveel gevaar te willen blootstellen, door op dat oogenblik in de hoofdstad te komen. De Balafré aarzelde, maar het gepeupel raasde en brulde om zijn lieveling. De Koningin-Moeder drong haren ongelukkigen zoon om zijne toestemming te geven, en de hertogin van Montpensier - Guise's noodlottige zuster, die de beruchte schaar steeds aan haren gordel droeg⁽²⁾ - hield vol, dat haar broeder zoo goed als iemand anders het recht had om in de stad te komen. Ondertusschen was het opperhoofd der *politiques*, de gehate en onbeschofte Epernon, tot gouverneur van Normandië aangesteld; en Hendrik had zijn welbeminde *mignon* een eind vergezeld op de reis naar Rouaan. Een aanslag door de hertogin van Montpensier gesmeed om den monarch bij zijne terugkomst in eene hinderlaag te lokken, en hem door de Ligue in goede verzekering te doen nemen, mislukte; want de Koning kwam weder in de stad, voor het ontwerp tot rijpheid was gebracht. Daarentegen gaf Nicolaas Poulain, dien de *politiques* voor twintigduizend kronen hadden omgekocht, den Koning en zijn raadslieden kennis van al deze bedekte lagen, en deed in

(1) Don Bernardino de Mendoza aan don Juan de Idiaquez, 5 April 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

(2) L'ESTOILE, 244.

Hendrik's kabinet het aanbod, om met gevaar van zijn leven, als men hem tegenover de samenzweerders - de aanvoerders der Ligue binnen de stad - verhoorde, de waarheid te bewijzen van de beschuldigingen, die hij had ingebracht⁽¹⁾.

Want de gansche stad was thans geheel en al op een vasten en stelselmatigen voet ingericht. Het getal wijken was van zestien tot vijf gekrompen, om haar des te beter onder bedwang der Ligueurs te brengen; hoewel het niet te loochenen viel, dat Mucio het werk voor zijnen meester goed had verricht, had de Koning het evenwel - door het verraad van Poulain - nog in zijne macht het zwaard te trekken, vóórdat hij geheel en al in den val liep. Maar hij stond hulpeloos, verlamd; als door tooverkracht geboeid staarde hij wezenloos op het verderf, dat hem te wachten stond.

Eindelijk, op eenen gedenkwaardigen Meimorgen (10 Mei 1588) stapte een reiziger aan de poort St. Martin af, en ging verder te voet door de straten van Parijs. Hij was in een wijden mantel gehuld, dien hij zorgvuldig over het gelaat had getrokken. Toen hij in de straat St. Denis gekomen was, werd de onbekende aangesproken door een jong mensch een welbekend Ligueur, die met ruwe scherts hem den mantel van het gelaat en den hoed van het hoofd rukte. Toen hij de schoone, bruine gelaatstrekken, gemerkt door een diep lidteeken en de donkere, onheilspellende oogen zag, herkende de dartele knaap in den eenvoudigen reiziger terstond den verschrikkelijken Balafré, en kuste den zoom van zijn gewaad in geestvervoering. De lucht daverde van het 'Vive Guise!' toen de hertog, die thans zijn incognito niet langer bewaarde, langzaam en statig voortging naar het verblijf van Catharina de Medicis⁽²⁾. Die Koningin, eene meesteres in kuiperijen en kunsten, had met de aanvoerders van beide partijen bijeenkomsten gehad, en de geestverdooving van haren zoon nam door hare raadgevingen toe. Zij had angstvallig haar talisman geraadpleegd, die bestond uit geiten- en menschenbloed, met metalen vermengd, die onder den invloed van hare geboortester waren gesmolten; dagelijks bezocht zij den heksenmeester Ruggieri, in wiens tooverkring - met een duizendtal fantastische wezens bevolkt - zij met de geestenwereld drukken omgang had gehad, waardoor haar veel goeden raad werd gegeven, aangaande haar houding tegenover haar zoon en Filips, en tegenover de *politiques* en de Ligue. Doch

(1) DE THOU, X.L. 89, p. 251, *seq.* HERRERA, III. 118, *seq.* *Procès verbal de Nicolas Poulain*, etc. 320-332, bij L'ESTOILE, *Registre journal de Henry III.*

(2) L'ESTOILE, 250. DE THOU, *ubi supra.* *Récit du Bourgeois de Paris*, MS. DUPUYS, aangehaald door CAPEFIGUE, *Histoire de la Réforme*, etc. IV. 783.

ondanks deze vele bronnen stond Catharina verlegen, nu zij een beslissenden stap scheen te moeten doen, daar eene onttrooning en een nieuw bloedbad dreigend boven het hoofd hingen, en het moeilijk was een verstandige schikking te treffen. Zoo begaf zij zich dan, na een vluchtig onderhoud met Mucio, die den Koning volstrekt wilde spreken, op weg naar den Louvre; terwijl de hertog te voet naast haar rosbaar bedaard voortsloenterde en de hulde ontving van het gemeen, dat zich - mannen, vrouwen en kinderen, alles dooreen - op zijne voetstappen verdrong, zijne kleederen kuste, en de lucht van juichkreten deed daveren. Want dat wolvengebroed van Parijs, dat eens in een enkelen nacht het bloed van tienduizend Hugenootten had doen stroomen, en weder razend was van bloeddorst, liet zich door den grooten Balafré leiden, en legde zich kwispelstaartend aan zijn voeten. Het kroop voor hem in het stof, het hing aan zijne bliken, het lekte hem de hand, en zou, als hij slechts den vinger had opgestoken, of even met het oog gewenkt, den Koning of de Koningin-Moeder, minister of *mignon*, naar de keel zijn gesprongen, en hen allen voor zijne oogen hebben verslonden. Het wachtte ongeduldig op het teeken; want zoo vurig als Parijs met Guise en de Ligue was ingenomen, en zoo hartstochtelijk als het hen aanbad, haatte het die goddelooze *politiques*, die zich met het zweet der armen hadden gemest, en het levensonderhoud van dezen tot het dagelijksch brood der weelde hadden gemaakt.

De stad was vol krijgsvolk, zwitsersche en duitsche huurlingen en gewapende burgers, die den troon trouw hadden gezworen. Op dat oogenblik had men de plaats kunnen schoonvegen van opstandelingen, die nog niet gewapend waren of zich nog niet op hunne posten hadden verschanst. De Heer had Guise in Hendrik's handen gevoerd. ‘Wat een dolleman!’ riep Sixtus V uit, toen hij vernam dat de hertog naar Parijs was gegaan, ‘om zich zoo in de klauwen te werpen van den Koning, dien hij zoo grievend beleedigd heeft!’ En: ‘Wat een akelige bloodaard, wat een domoor!’ voegde hij er bij, toen hij hoorde, hoe de Koning met zijn grooten vijand in onderhandeling was getreden.

Want de vorst zat op dienzelfden Meimorgen in zijn kabinet besluiteloos te wachten op het aangekondigde bezoek van den hertog. Naast hem stond Alphonse Gorse, als een bulhond bij zijnen meester, die Guise noch Ligueur, mensch noch duivel vreesde.

‘Sire, is de hertog van Guise uw vriend of uw vijand?’ vroeg Alphonse.

De Koning antwoordde door een veelbeteekenend schouderophalen.

‘Spreek, Sire,’ ging Alphonse voort, ‘en ik geef u mijn

woord, dat hij het hoofd verliest, en ik het u voor de voeten leg⁽¹⁾.’

En hij zou het hebben gedaan. Zelfs naast Catharina's rosbaar en ten aanzien van het grauw, dat den Balafré vergoodde, zou de Corsikaan hem het leven hebben benomen, al had hij er het zijne bij ingeschoten.

Maar Hendrik, besluiteloos en onder den invloed van de bezwering, zeide, dat het nog geen tijd was voor zulk eenen slag.

Kort daarna liet zich de hertog aanmelden. Het hoofd der Ligue en de laatste der Valois ontmoetten elkander van aangezicht tot aangezicht, doch niet voor de laatste maal. Mucio was koel en eerbiedig, de Koning angstig en verlegen. Toen het bezoek, dat slechts voor eene loutere plichtpleging moest doorgaan, afgelopen was, ging de hertog heen zoo als hij gekomen was, en ontving op nieuw de hulde van het gemeen op weg naar zijne woning.

Men nam dien nacht voorzorgen. Om het paleis en in alle straten werden de wachten verdubbeld. Het stadhuis en de Place de la Grève werden bewaakt. De Place Maubert niet; en den ganschen nacht door verzamelde zich op die afgelegen plek de heffe van het volk. Om drie uur des morgens liepen vier vendels der burgerwacht over tot de Ligue. De overigen bleven op het kerkhof *des innocents* de bevelen van den Koning afwachten. Met het aanbreken van den dag (11 Mei) was de stad nog rustig. Het was een plechtig oogenblik. De winkels bleven den geheelen ochtend gesloten; de koninklijke troepen werden op de Grève en rondom het stadhuis in slagorde geschaard; maar zij bleven onbewegelijk als standbeelden staan. Toen begon het grauw hen voor lafaards uit te schelden, en hen uit te lachen. Hun heer en meester zat nog, als met lamheid geslagen, in zijn paleis.

Het grauw had spoedig alle straten en stegen doorstroomd, toen als door een plotseling opgerezen gedachte de straten met kettingen werden versperd, en al de voornaamste toegangen door verschansingen werden afgesloten. Tegen den middag kwam de hertog van Guise, die rustig in zijne woning had gezeten, met een uiterst klein, gewapend gevolg in de straat voor het Hotel Montmorency, en liep er aan den arm van den Aartsbisschop van Lions, tusschen eene dubbele rij van toeschouwers en bewonderaars, drie of vier gelederen dik, bedaard op en neder. Hij droeg een wit uitgesneden wambuis en een witten broek, en een zeer grooten hoed. De lucht weergalmde van triomfkreten uit duizend kelen; telkens kreeg hij door opzettelijk

(1) DE THOU, X. 266. L'ESTOILE, 248.

daartoe afgevaardigde boden bericht van de groote samensholing op de Place Maubert.

‘Genoeg, 't is te veel, goede vrienden!’ zeide hij, terwijl hij zijn grooten hoed afdam - (‘Ik weet niet, of hij er ook heimelijk achter lachte,’ merkte een ooggetuige op) - ‘Genoeg van: lang leve Guise! - Roept nu eens: lang leve de Koning!’

Hierop kwam geen antwoord, zoo als zich verwachten liet, en het volk schreeuwde zich heescher dan ooit ter eere van Madame la Ligue en den Balafré. Op het gelaat van den hertog lag een glans van vergenoegen; geen zweem van bezorgdheid kon men bespeuren in dat gevaarlijke en beslissende oogenblik. Hij zag, dat de eer van den dag voor hem was.

Want thans wachtte het volk, in slagorde geschaard, gewapend en verschanst, slechts op een sein om op de huurbenden van den Koning aan te vallen, en daarna het paleis te bestormen. In alle huizen waren werptuigen om den soldaten naar het hoofd te slingeren. Hendrik en zijne Duitschers schenen het dreigend verderf niet te kunnen ontkomen, toen Guise, om zijne zegepraal de kroon op te zetten, hun het leven schonk.

‘Gij moet mij deze soldaten ten geschenke geven, vrienden,’ zeide hij tot het gemeen.

Guise's adjudant, kapitein St. Paul bracht de gewapende zwitsersche, fransche en duitsche ruiters en voetknechten uit Parijs; bedaard ging hij het voor met den degen in de scheede, en een rotting in de hand. Zestig van hen werden door het grauwe doodgeslagen. Meer bloed werd er niet vergoten op den gedenkwaardigen dag der barricaden, toen men een tweeden Bartholomeusmoord had verwacht⁽¹⁾.

Guise deed ondertusschen een wandeling door de stad, omhelsde lieden uit het volk en luisterde naar de plompe gelukwensen en onkiesche aardigheden van de kruiers en vischvrouwen, terwijl de arme Koning den ganschen dag in den Louvre zat te schreien. De Koningin-Moeder hield hem gezelschap; zij verweet hem zijne besluiteloosheid, zijn gemis aan vertrouwen in haar, en zijn tranen. De ongelukkige Hendrik zocht zijn toevlucht in eenen hoek. ‘Dat geweene geeft niets,’ zeide Catharina. ‘Het is thans geen tijd om te schreien. Ik ben te bedroefd om te weenen. Als ik tranen in de oogen kreeg, zouden het tranen van bloed zijn⁽²⁾.’

Den volgenden dag verliet de laatste Valois het Louvre om eene wandeling te doen in de Tuilerien; doch hij ging regel-

(1) L'ESTOILE. DE THOU, 257-261. HERRERA, *ubi supra*.

(2) *Relacion de lo subcedido a Paris desde los 9 hasta 13 de Mayo 1588*. (Archivo de Simancas. Parijs MS.)

recht naar de stallen, waar zijn paard gezadeld stond. Du Halde, zijn stalmeester, gespte zijnen meester de sporen het onderste boven aan. ‘Het komt er niet op aan,’ zeide Hendrik, ‘Ik ga niet uit rijden om mijne minnares te bezoeken. Ik ga op reis.’

De Koning reed, vergezeld door hovelingen zonder stevels of mantels en op ellendige huurpaarden, zoo hard hij kon Parijs uit, keerde zich bij de poort om, en vloekte die stad en hare bewoners⁽¹⁾. Toen was er gedurende langen tijd geen Koning in dat land. Mucio had zijn werk verricht, en zijn loon verdiend, en Filips II regeerde in Parijs. De bevelen van de Ligue werden thans opgevolgd. De ketters werden veroordeeld om te worden uitgeroeid. Het edict, dat den 19den Juli 1588 werd uitgevaardigd, bevatte de strengste bepalingen, die de bitterste roomschgezinde kon uitdenken⁽²⁾; en, om te beginnen, werden twee jonge meisjes, dochters van Jacques Forcade, vroeger procureur bij het Parlement, in Parijs verbrand, omdat zij het hervormde geloof beleden⁽³⁾.

De hertog van Guise werd benoemd tot generalissimus van het rijk (26 Augustus 1588). Hendrik gaf eene verklaring af, waarbij hij zich onderwierp aan de trentsche Kerkvergadering, de edicten, de inquisitie en aan al het overige helsche werk der Ligue, en verzoende zich plechtig met Guise. Spoedig zou de tijd leeren, in hoe ver die verzoening ernst was.

De trouwe Mucio had al dit werk gedaan voor en op kosten van Filips. Hij zond zijn koninklijken broeder van Frankrijk, door tusschenkomst van den gezant Longlée te Madrid, steeds betuigingen van zijne hartelijke vriendschap; en zeide van de gevaarlijke aanslagen niets geweten te hebben. En toch waren zij - zoo als wij weten - hoofdzakelijk door hem en den Balafré op touw gezet met het doel om in Frankrijk een burgeroorlog te stoken, waardoor het niet in staat zou zijn hunne groote onderneming tegen Engeland iets in den weg te leggen. Dat

(1) L'ESTOILE, 252. DE THOU, HERRERA, *ubi supra*. PASQUIER, vol. II, lettre IV, 831-834. (éd. 1723.)

(2) De Koning verbond zich bij eede om de ketterij uit te roeien, alle personen, die men van die misdaad verdacht hield, uit hunne ambtsbedieningen te verwijderen en de wapenen niet neder te leggen, zoolang er een enkele ketter overschoot. In geheime artikelen werd bepaald, dat men tegen de Hugenootten twee legers zou te velde brengen, het eene onder den hertog van Mayenne, het andere onder een veldheer, door den Koning gekozen. De besluiten van de trentsche Kerkvergadering moesten terstond worden afgekondigd, en boosaardig bedong de Ligue, dat alle beampten, die de hertog van Guise daags na de barricaden in Parijs had aangesteld, hunne posten moesten nederleggen, om daarna weder te worden aangesteld door den Koning zelven. DE THOU, X.L. 86, pp. 324-325.

(3) DUPLESSIS MORNAY, IV 246. L'ESTIOLE, 258.

Mendoza, de spaansche gezant in Parijs, of de hertog van Parma, die beiden met den hertog van Guise in deze aanslagen krachtig de hand hadden gehad, medeplichtig waren, werd ontkend; en op den dag der barricaden vaardigde de Balafré Brissac af aan den gezant van Elizabeth, sir Edward Stafford, om hem te berichten dat hij veilig was en dat Guise en al zijne vrienden Engeland en Englands Koningin hartelijk genegen waren.

Men had Stafford ook aangeraden om als gezant voor zijn woning eene wacht te plaatsen. Zijn antwoord luidde edel: ‘Ik vertegenwoordig hare Majesteit,’ zeide hij, ‘en kan dus geen lijfsverzekering aannemen van een onderdaan van den vorst, voor wien ik een geloofsbrief heb.’

Toen men hem het gevaar van aanranding voor oogen hield en hem aanried om de poorten te sluiten, antwoordde hij: ‘Ziet gij deze twee deuren? Weet, dat ik vast besloten ben, om mij, indien ik aangevallen word, te verdedigen tot den laatsten droppel bloeds. Zoo zal ik aan de gansche wereld toonen hoe het volkenrecht in mij geschonden werd. Ik zal uw raad niet opvolgen. De deuren van een gezant moeten voor de gansche wereld openstaan.’

Met dit antwoord keerde Brissac naar Guise terug, die in het geheim bevel gaf om den gezant ongemoeid te laten⁽¹⁾.

Dat waren de gevolgen van den dag der barricaden. Voor Filips waren dus alle beletselen van den kant van Frankrijk, uit den weg geruimd. Mucio was generalissimus. Hendrik III was afgezet. Hendrik van Navarre, even arm en even opgeruimd als ooit, was op dat oogenblik niet zoo te vreezen, als hij eens worden zou. Toen die vroolijke vorst 's nachts tijding kreeg van den dag der barricaden, sprong hij van zijn leger op. ‘Ha,’ riep hij lachend uit: ‘Zij hebben toch den Bearnees nog niet gepakt!’⁽²⁾

En het zou lang duren, eer de Ligue den Bearnees zou ‘pakken.’ Intusschen kon hij Koningin Elizabeth slechts geringen onderstand verleenen.

In Engeland waren er veel vruchteloze onderhandelingen gevoerd tusschen de regeering van dat land en de gemachtigden van de Staten-Generaal. Er werd aanhoudend gekrakeeld over Utrecht, Leiden en Sonoy, terwijl de Koningin als gewoonlijk heerschzuchtig en driftig was en de gezanten zeer onbeschaamd vond. Het voornaamste punt van geschil was de vredehandel, die de Staten-Generaal, zoowel ten hunnent, als door een gezantschap naar Engeland te zenden, getracht hadden te voorkomen; terwijl zij het verzoek van Hare Majesteit om gemachtigden te

(1) DE THOU, X. 264-266.

(2) ‘Étant couché sur son lit vert, il se leva et tout gaîment dit ces mots: Ils ne tiennent encore le Béarnois.’ L'ESTOILE, 252.

benoemen, ten einde aan de beraadslagingen te Ostende deel te nemen, van de hand hadden gewezen. Elizabeth beloofde, dat zij, indien er een vredesverdrag tot stand kwam, de belangen van Holland even goed in aanmerking zou nemen, als die van Engeland; en dat zij nooit vergeten zou, wat zij hun, zichzelf en de wereld, als beschermster van den hervormden godsdienst, schuldig was. De afgevaardigden daarentegen waarschuwden haar, dat vrede met Spanje onmogelijk was; dat het spaansche hof haar wilde misleiden en zich toerustte om haar in het verderf te storten; dat elke poging vruchteloos was om van Filips de minste inwilliging op het punt van gewetensvrijheid te verkrijgen; en dat alle bepalingen van de spaansche gemachtigden in den wind zouden worden geslagen. Op de verwijten der Koningin, dat de Staten met haar den spot hadden gedreven, in hun plicht jegens haar te kort waren gekomen en haar, toen zij hen had opgeroepen om aan de onderhandelingen deel te nemen, zeven maanden lang op antwoord hadden laten wachten, antwoordden zij dat er tot den 15den October van het vorige jaar geruchten in omloop geweest waren, omtrent een plan van Hare Majesteit om onderhandelingen met den vijand aan te knopen, maar dat er toen ‘ernstig en uitdrukkelijk, en met hooge woorden en eeden verzekerd was, dat er van die geruchten niets waar was.’ Sedert dien tijd hadden de Staten niet eens, maar dikwijls in vertrouwde brieven, in openlijke staatsstukken en in gesprekken met lord Leicester en andere aanzienlijke personen, verzocht van alle gemeenschap met Spanje verschoond te mogen blijven, en eendrachtig verklaard, dat zulk een stap het land te gronde zou doen gaan, en Hare Majesteit gesmeekt aan geene voorstellen het oor te leenen⁽¹⁾.

En niet alleen waren de gezanten, die in alle behoorlijke vormen door de Staten-Generaal waren benoemd, in Engeland druk aan het werk om de onderhandelingen te verhinderen; maar er werden ook afgevaardigden van de nederlandsche Kerken aan de Koningin gezonden, om met haar te spreken en haar ten plechtigste te waarschuwen, dat de zaak van den hervormden godsdienst voor altijd verloren zou zijn, indien zij met Spanje een verdrag sloot. Toen deze geestelijke afgevaardigden in Engeland aankwamen, begon de Koningin reeds uit hare begoocheling te ontwaken; ofschoon hare gemachtigden te Ostende - zooals wij gezien hebben - zich nog steeds afsloofden om een bodemloos vat te vullen, en de beweringen van den hertog van Parma en de valsche geruchten, door

(1) BOR, III, XXIV, 223.

spaansche zendelingen met opzet in omloop gebracht, zelfs haar schranderste staatslieden eene poos in die begoocheling hadden doen deelen.

Want het werpt niet zulk eene blaam op het doorzicht der groote Koningin van Engeland, als men wel zou denken indien men alleen oordeelt naar hetgeen er voorgevallen is, dat zij nog in twijfel verkeerde, of de groote wapenrustingen in Spanje en Vlaanderen tegen haar bestemd waren; en dat zij nog steeds geloofde aan de mogelijkheid om dat gevaar door onderhandelingen af te wenden.

In het begin van Mei zeide Walsingham zelfs dat ‘men in Engeland niets anders deed dan St. Joris eer te bewijzen, voor wien de spaansche Armada bevreesd scheen te zijn.’ ‘Wij vernemen,’ voegde hij er bij, ‘dat zij niet zeilvaardig zullen zijn vóór de helft van Mei; doch ik vertrouw, dat dit zal zijn *Mei over een jaar*. De Koning van Spanje is *te oud en ziekelijk om aan de verovering van Koninkrijken te denken*. Als hij verstandig handelen wil, doet hij het best met voor zijne eigen rijken te zorgen⁽¹⁾.’

En zelfs nog veel later, in het midden van Juli - toen Spanje het nauwelijks de moeite waard meer achtte om zich langer achter het masker te verschuilen - wist men nog niets van de bewegingen der Armada; en Walsingham geloofde, juist tien dagen vóórdat de beruchte vloot op de hoogte van Plymouth in het gezicht kwam, dat zij uiteen gegaan en naar Spanje teruggekeerd was, om nooit weder te verschijnen⁽²⁾. Hij geloofde dat Parma het eerder op Ostende had gemunt, dan op Engeland; en Elizabeth was, op den 20sten Juli, angstiger voor die stad, dan voor haar eigen rijk. ‘Ik ben er zeker van, mr. Ned,’ schreef zij aan Norris, ‘dat, indien de spaansche vloot uit elkander gaat, de onderneming van den prins van Parma tegen Engeland in duigen zal vallen; en dan moet gij op Ostende passen. Haast u zooveel gij kunt, om dat te versterken⁽³⁾.’

- (1) Walsingham aan sir Edward Norris, 22 April/2 Mei 1582. (*State Paper Office MS.*) ‘Omstreeks het midden van Juli,’ zegt Stowe (750), ‘werd door sommige voorname en geleerde personen beweerd, dat de gansche veroveringsvloot niets dan een paapsche snoeverij en een fransch praatje was.’
- (2) Walsingham aan E. Norris, 9/19 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*) ‘En wat de spaansche vloot betreft, wij hebben onlangs tijding gekregen, dat zij, wegens gebrek aan scheepsvolk en aan den noodigen leeftocht, maar vooral door de overervende ziekten, die onder de bemanning zijn uitgebroken, genoodzaakt is terug te keeren.’
- (3) Leicester aan E. Norris, met een PS. van Koningin Elizabeth (?), 10/22 Juli 1587. (*State Paper Office MS.*)

De geheele lente en het begin van den zomer door, werd Stafford te Parijs omtrent Spanje's plannen in het onzekere gelaten; de vertelsels, die er omliepen, waren met elkander in tegenspraak; mannen, die Engeland vijandig gezind waren, maakten hem het spoor bijster. In de laatste dagen van April meldde hij, dat men in Parijs algemeen van oordeel was, dat deze scheepstoerusting van Filips niets dan eene tooneelklucht waren; 'dat de groote olifant slechts een muisje zou ter wereld brengen; dat al de plechtige omgangen, gebeden en aflaten te Rome voor de Armada niets beteekenden; dat de Koning van Spanje den Paus in zijne vuist uitlachte, omdat hij hem zoo kon beet nemen; en dat de Koning zulk eene onderneming nooit op touw zou durven zetten, anders dan in schijn, om de wereld stof tot praten te geven⁽¹⁾.'

De engelsche zaakgelastigde was, hoewel hij aangaande de plannen van Spanje voldoende ingelicht was door den spaanschen gezant te Parijs, nog steeds geneigd om te denken, dat deze berichten gegeven werden om te bedriegen. Hij wist dat lord Westmoreland, lord Paget, sir Charles Paget, Morgan en andere engelsche uitgewekenen voortdurend bijeenkomsten hadden met Mendoza; dat zij aangemaand werden om zich gereed te houden en, zoo goed uitgerust als zij konden, naar den hertog van Parma te gaan; dat zij 'bij hun kleermaker kostbare kleederen hadden besteld, en al wat voor hunne uitrusting noodig was;' dat Westmoreland de verzekering had ontvangen, dat hij door Filips in zijn geboorteland eene betere betrekking zou krijgen, dan hij bekleed had. De katholieke en spaansche partij in Parijs was zeer onvoldaan over de tijdingen uit Schotland, en maakte zich meer en meer ongerust, dat Koning Jacobus zwarigheid zou maken om de Spanjaards in zijn land vasten voet te laten krijgen; en dat 'de Schotten hun weldra een schotschen trek zouden spelen.'

Stafford kwam in nog meer onzekerheid door de berichten van Longlée te Madrid⁽²⁾. Die staatsdienaar, dien Filips volkomen overtuigd had, dat hij aan de misdadige ondernemingen van Guise tegen Hendrik III onschuldig was, werd thans door de leugens van dien vorst bijna aan het wankelen gebracht, door de plannen waarvan men hem verdacht tegen Engeland. Hoewel de Armada tegen den 15den Mei moest gereed zijn, meende Longlée, ofschoon van vele zijden stoutweg werd meegedeeld dat de onderneming tegen Elizabeth was, dat het doel

(1) Sir Edward Stafford aan Walsingham, 12/22 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) *Depêches de Longlée, envoyé de Henri III en Espagne, Mars, Avril, Mai, 1588. Fonds St. Germain (Bibliothèque Impériale de France, MS.)*

van den tocht Amerika was. ‘Daar had men,’ werd er verteld, ‘onlangs een nieuw land ontdekt, rijker in goud en zilver, dan men tot nog toe gevonden had; maar zoo talrijk met sterkemenschen bevolkt, dat men het niet kon meester worden.’ Filips wilde deze sterke menschen onderwerpen en nieuwe goudmijnen veroveren en Longlée en Stafford betwijfelden beiden sterk of het de moeite waard was, dat de Koningin hare schatkist uitputte om zich tegen een hersenschimmigen inval in staat van verdediging te stellen. Zelfs nog *in het midden van Juli* werd op de beurs te Parijs *zes tegen één* gewed, dat de spaansche vloot zich niet zou laten zien in de engelsche wateren; en men wist dat zij, die de weddingschap voorstelden, de spaansche partij welgezind waren⁽¹⁾.

Scherpziende onderhandelaars en staatslieden, als Longlée, Stafford en Walsingham, waren dus niet meer bevreesd voor den grooten bullebak, die Engeland zoo lang schrik had aangejaagd. Het was dus geen smet op de schanderheid der Koningin, dat zij vertrouwen stelde in de verzekering, die Alexander Farnese haar op zijn woord van eer had gegeven - hij toch was de groote vorst, die zich beroemde op zijne oprechtheid, en die, na den Koning zijnen meester, niemand meer vereerde dan de maagdelijke Koningin van Engeland.

De afgevaardigden der nederlandsche Kerken waren gekomen met goedvinden van graaf Maurits en de Staten-Generaal, maar zij vertegenwoordigden, sterker dan andere gezanten konden doen, de engelschgezinde partij en de partij, die eene eenhoofdige regeering verlangde. Zij hadden in last de Koningin te smeecken om de opperheerschappij over hun land te aanvaarden; haar te verzekeren, dat de herstelling van Filips - die voor zijne kudde, in plaats van een herder, een wolf was geweest - onmogelijk was; dat hij plechtig en voor altijd was afgezworen; dat onder haar schepter alleen de gewesten hunnen ouden bloei konden herwinnen; dat uit de oude en de nieuwe geschiedenis duidelijk bleek, dat geene vrije Republiek zich staande kon houden; maar dat na eene reeks van oproeren, bloedstorting en regeeringloosheid, de vrijheid eindelijk door willekeur en dwingelandij verpletterd wordt; dat de gelijkheid, waarop elk gemeenebest berusten moet, nooit voor goed kon worden gevestigd, en dat eene gelukkige uitzondering, als het zwitsersch Bondgenootschap, waartoe bijzondere gebeurtenissen en eigenaardige staatsinrichtingen hadden medegewerkt, niet tot voorbeeld kon dienen voor de Nederlanden, die altoos gewoon waren geweest aan eene eenhoofdige regeering; eindelijk, dat de botsing tusschen aristo-

(1) Stafford aan Walsingham, 24 April/4 Mei 3/13 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

cratische en democratische beginselen in de Staten reeds tweedracht had gestookt, en het gansche land met ondergang dreigde. Om zulke gevaren af te wenden, had men den glans van het koninklijk gezag noodig, volgens de eerwaardige geboden der Heilige Schrift; en daarom verzochten de nederlandsche Kerken, die erkenden, dat zij de voedsterkinderen waren van Engeland, dat hare Majesteit ook in burgerlijke zaken de ingezetenen der Gewesten als hare onderdanen zou aannemen. Zij smeekten de Koningin om de vervloekte onderhandelingen met Spanje af te breken, en te veroorloven, dat voortaan in de Nederlanden de hervormde godsdienst vrij zou mogen worden uitgeoefend, *met uitsluiting van elken anderen*.⁽¹⁾

Dus was het zeer duidelijk, dat deze geestelijke gevolmachtigden, ofschoon met goedvinden der Staten gezonden, niet kwamen als vertegenwoordigers der heerschende partij. Want die ‘Beëlzebub,’ Oldenbarnevelt, had andere begrippen van eene republiek dan zij, en van het dulden van een anderen godsdienst dan den zijne. Om zulke verderfelijke stellingen, werd hij voor Beëlzebub, Paus Johan, een vermomd Papist en een godloochenaar uitgescholden; en beschuldigd van den jongen Maurits en het gansche land in het verderf te willen storten. De afgevaardigden trokken een memorie op van schrikbarende lengte, vol van wonderlijke vergelijkingen van hunnen toestand met dien der Hebreëuwen, Assyriërs en andere vermaarde volken der oudheid. Zij brachten die den 12den Juli bij Walsingham, en de geduldige man hoorde ze voorlezen van het begin tot het eind. Hij keurde de gezindheid, die er in doorstraalde, goed; maar zeide, dat het stuk te lang was. Het moest tot één vel papier worden ingekort, vond hij, als men wilde, dat Hare Majesteit het lezen zou.

De secretaris van Staat sprak: ‘hoe godvruchtig uwe betooggronden ook zijn, en al zijn zij getrokken uit de Heilige Schrift, moet ik u toch de waarheid zeggen. Groote vorsten zijn niet altijd zoo ijverig op het punt van godsdienst, als wenschelijk is. Staatkundige beweegredenen maken dieper indruk op hen, en zij blijven te veel hangen aan wereldsche zaken. Het gevaar is nu geweken; ik denk, dat onze gezanten binnen weinige dagen uit Vlaanderen zullen terugkeeren⁽²⁾.’

‘Maar,’ vroeg een der afgevaardigden, ‘als de spaansche vloot niet in hare onderneming slaagt, zal de vredehandel dan op nieuw geopend worden?’

‘Neen,’ antwoorde Walsingham, ‘dat zou de Koningin nooit

(1) Instructiën van de Kerken der Nederlanden voor de afgevaardigden aan de Koningin van Engeland, bij BOR, III, 255-259.

(2) Verslag van de afgevaardigden, bij BOR, III, 259 *volg.*

kunnen doen. Zij hebben schotschriften tegen haar uitgestrooid - zoo schandelijk, dat gij verbaasd zoudt staan, als gij ze laast. Betooggronden aan de eer ontleend, gelden bij vorsten meer dan eenige andere.'

Hij zinspeelde op het gedeelte in de memorie, dat handelde over de vrije uitoefening van den hervormden godsdienst in de Vereenigde Gewesten. Dit is 'goed en godvruchtig,' merkte hij op; 'maar vorsten en groote heeren zijn niet altijd met zulk eenen grooten ijver voor godsdienst beziel. Ik denk, dat de gezanten van Hare Majesteit op de vrije uitoefening van den godsdienst niet sterk zullen aandringen, en haar bedingen voor den tijd van twee of drie jaren. In dien tijd zal - indien de onderhandelingen met den gewenschten uitslag worden bekroond - het vreemde krijgsvolk het grondgebied der Nederlanden ontruimen, onder voorwaarde, dat het godsdienstig vraagstuk eens en voor altijd door de Staten-Generaal wordt geregeld.'

'Maar,' bracht Daniel De Dieu, een der afgevaardigden, daartegen in, '*de meesten der Staten zijn Papisten.*'

'Dat kan wel,' antwoordde sir Francis; 'toch zullen zij liever de uitoefening van den hervormden godsdienst gedoogen, dan op nieuw de wapenen opvatten.'

Hij gewaagde daarna van het voorstel der afgevaardigden, om elken eeredienst, behalve dien der hervormde Kerk - elken valschen godsdienst, zoo als zij het noemden - uit te sluiten.

'Hare Majesteit,' zeide hij, 'is wel geneigd om aan de Pausgezinden vrijheid van godsdiensttoefening toe te staan. Ik voor mij, als wij nog in het begin van de hervorming waren, en het Pausdom nog in zijn geheel was, zou het ook doen; maar zoo als de zaken nu staan, zou het naar mijn meening niet goed zijn om die vergunning te geven. Toen men er tijdens de gentsche Pacificatie over streed, of het geraden was, den roomschen godsdienst gedeeltelijk weder toe te laten, was de prins van Oranje *er voor*; ik was toen in Antwerpen en ik was er tegen.'

Een der afgevaardigden - die met genoegen zag, dat Walsingham het op het punt van godsdienstige verdraagzaamheid beter met hen eens was, dan wijlen de groote prins van Oranje of Maurits en Oldenbarnevelt - zeide: 'Maar Hare Majesteit zal toch, hopen wij, den raad van hare goede en getrouwe raadslieden opvolgen.'

'Om u de waarheid te zeggen,' antwoordde sir Francis, 'groote vorsten worden niet altijd door een waarachtigen en oprechten ijver beziel;' - het was de derde maal, dat hij deze opmerking maakte - 'doch de handhaving van den godsdienst in de Nederlanden is noodzakelijk; anders zouden alle vromen uit het land vertrekken, en de Papisten en de vijanden

van Engeland zouden er alleen blijven. Hare Majesteit weet dat de ware godsdienst moet worden gehandhaafd om den vrede te bewaren.

Hij gaf daarop aan de afgevaardigden den raad om de memorie aan Hare Majesteit te overhandigen, zonder veel woorden, als de Koningin voor het paleis St. James te paard steeg, om naar Richmond te rijden.

Toen Hare Majesteit, den 15den Juli, te midden van een drom van edellieden en jonkvrouwen - waarvan sommigen haar zouden vergezellen, en anderen haar uitgeleide deden - het paleis uitkwam, vielen de afgevaardigden haar te voet. Ondanks Walsingham's raad, was Daniel De Dieu er op gesteld om eene redevoering te houden. 'Doorluchtige Koningin,' begon hij, 'de Kerken der Vereenigde Nederlanden'

Hier viel de Koningin hem in de rede, met den uitroep: 'O! ik bid u - een anderen keer - ik kan nu naar geene toespraak luisteren. Laat mij de memorie zien.'

Daniel De Dieu gaf haar de oorkonde eerbiedig over; Hare Majesteit nam die aan, steeg te paard, en reed naar Richmond.

Het vertoogschrift was in den vorm van eene vermaning om den waren godsdienst in stand te houden, en zich voor alle onderhandeling met afgodendienaars en ongeloovigen te wachten, en de stellers brachten daarvoor talrijke bewijzen bij uit de Heilige Schrift, en beriepen zich hoofdzakelijk op het geval van Josaphat, die door zijn verbond met den afgodischen Koning Achab in schande en ellende werd gedompeld. Wat het verdrag met Spanje betrof, antwoordden zij dat eene kat, die zich eens aan heet water gebrand heeft, later ook het koude vreest; en zij verzekerden de Koningin, dat zij door hun raad op te volgen zich bij God en de menschen een heerlijken en onsterfelijken naam zou verwerven, zooals de Koningen David, Josaphat, Hizkia, Josia, Konstantijn en Theodosius, wier nagedachtenis, evenals een kostelijk reukwerk nog heden haar liefelijken geur behoudt, en dien behouden zal tot het einde der wereld⁽¹⁾.

Het was niet te verwonderen, dat Elizabeth, toen zij den 15den Juli te paard steeg, met het hoofd vol van Tilbury Fort en Medina Sidonia, even weinig behagen schiep in de geschiedenis van Achab en Josaphat, als in de hartroerende aanspraken van Diomedes en Turnus, waarop dr. Valentine Dale van zijn kant in dat oogenblik hare aandacht wilde vestigen.

Den 20sten Juli kregen de afgevaardigden door Leicester het bericht, dat Hare Majesteit hun gehoor wilde verleen, en dat

(1) Vertoog door de afgevaardigden der nederlandsche Kerken aan de Koningin van Engeland ingediend, bij BOR, III. 260 volg.

zij zich daarvoor in zijne vertrekken aan het paleis moesten vervoegen, om daar op hare komst te wachten.

Tusschen zes en zeven uur des avonds verscheen zij in de troonzaal; en de afgevaardigden vielen haar op nieuw te voet.

Toen zij plaats genomen had - en de afgevaardigden aan haar rechter zijde knielden en de graaf van Leicester aan haar linker stond - verzekerde zij met vele woorden, dat zij bij de bewuste onderhandelingen alles gedaan had wat zij kon, om de godsdienstvrijheid in veiligheid te stellen. Naar het scheen, had Walsingham haar in dit opzicht een wenk gegeven.

‘Ik zal zorgen,’ zeide zij, ‘dat de instandhouding van den hervormden godsdienst behoorlijk gewaarborgd wordt.’

De Dieu. Dat zal de vijand nimmer toestaan.

De Koningin. Ik denk er anders over.

De Dieu. Nergens in zijn gebied, heeft hij de uitoefening van den zuiveren godsdienst geduld. Hij heeft nooit zoo gehandeld.

De Koningin. Hij heeft die toegelaten bij de Pacificatie van Gent.

De Dieu. Maar hij hield zijne belofte niet. Want don Juan had met de Staten een verdrag gesloten, maar zeide, dat hij er niet langer aan gehouden was, als hij er berouw over kreeg, en Koning Filips schreef daarna aan onze Staten, dat hij niet langer aan zijn woord wilde gebonden zijn.

De Koningin. Dat is een heel ander geval.

De Dieu. Hij heeft dikwijls zijn woord gebroken.

De Koningin. Dat zal hem voortaan belet worden. En als hij zijn woord niet hield, zou het mijn zaak zijn, niet de uwe. Ook zou de verantwoording op mijn hoofd neerkomen: men zou zeggen: in welk een ellende heeft de Koningin van Engeland die arme menschen gestort! Wat de vrijheid van eeredienst betreft, die zou ik voor den tijd van drie of vier jaren hebben bedongen om daarna de Staten-Generaal daarover te laten beslissen; niet die der bijzondere Gewesten.

De Dieu. Maar de meesten der Staten zijn Papisten.

De Koningin. Ik bedoel de Staten-Generaal.

De Dieu. Ook die zijn grootendeels Papisten.

De Koningin. Ik bedoel de drie Standen: de geestelijkheid, den adel en de steden.

Hier verviel de Koningin, zooals de afgevaardigden opmerkten, in eene dwaling. Zij meende, dat geestelijken van de hervormde Kerk, even als in Engeland, zitting hadden in de Staten-Generaal. Daniel De Dieu lichtte haar daaromtrent beter in.

De Koningin. Door wien zijt gij hierheen gezonden?

De Dieu. Wij zijn gekomen met toestemming van graaf Maurits van Nassau.

De Koningin. En van de Staten?

De Dieu. Ja.

De Koningin. Zijt gij hier alleen op last van Holland en Zeeland en niet van Utrecht en de overige Gewesten?

Helmichus. Wij beiden (hij wees op zijn ambtgenoot Sopingius) zijn afgevaardigden van Utrecht

De Koningin. Zoo! is die jonge man ook predikant? (Zij bedoelde Helmichus, die zeer weinig baard had, en er bijzonder jong uitzag.)

Sopingius. Hij is niet zoo jong, als hij er wel uitziet.

De Koningin. Jongelieden zijn soms even bekwaam als bejaarden.

De Dieu. Het is wel veertien jaar geleden, dat ik onzen broeder in Frankrijk heb hooren preeken.

De Koningin. Dan moet hij wel zeer jong begonnen zijn. Hoe oud waart gij, toen gij predikant werd?

Helmichus. Drie- of vierentwintig jaar.

De Koningin. Het gaf vroeger wel stof tot ergernis, dat iemand zoo jong reeds predikant werd. Onze tegenstanders verweten ons in een boek, getiteld: *Scandale de l'Angleterre*, dat onze predikanten schooljongens waren. Ik hoor, dat gij zoo vurig voor mij bidt, alsof ik uwe geboren Vorstin was. Ik geloof, dat ik ook wel zooveel voor den Godsdienst heb gedaan, alsof ik uwe Koningin was.

Helmichus. Wij waardeeren het, Mevrouw; wij erkennen gaarne de weldaden, die Uwe Majesteit aan onze kerken heeft bewezen.

De Koningin. Anders zoudt gij ook ondankbaar zijn.

Helmichus. Maar de Koning van Spanje zal nooit een belofte houden op godsdienstig gebied.

De Koningin. Hij zal het zoo ver niet brengen. Ik geloof niet, dat hij veel zelfvertrouwen bezit.

De Dieu. Uwe Majesteit heeft vele vijanden. De Heer heeft tot nog toe over u gewaakt en wij bidden Hem, dat Hij Uwe Majesteit verder moge sparen.

De Koningin. Ik heb vele vijanden; maar ik maak er mij niet bezorgd over. - Hebt gij nog iets anders te verzoeken?

De Dieu. Ja, Mevrouw, er is nog iets, dat bijzonder onze stad of liever de stad van Uwe Majesteit, Vlissingen, betreft. Wij hopen, dat *Russelius* - (zoo noemde hij sir William Russell) - in zijn betrekking zal blijven, hoewel hij sterk op zijn ontslag aandringt.

‘Ha!’ zeide de Koningin, terwijl zij lachende opstond, ‘daarop zal ik u niet antwoorden; maar iemand roepen, die u er op antwoorden zal.’

Toen liet zij de zuster van Russell, lady Warwick, komen en zeide tot haar: ‘als gij Fransch kondt spreken, zou ik u gelasten deze heeren te antwoorden. Zij verzoeken, of uw broeder te Vlissingen bij hen blijven mag, zoo gezien is hij bij hen.’

Het deed de Koningin genoeg dat zij zulk een goeden dunk van sir William hadden, en dat zij verzochten om hem

bevelhebber van Vlissingen te laten blijven; want Russell had de partij van Leicester standvastig ondersteund, en was op dat oogenblik in hevigen twist met graaf Maurits en de voornaamste leden van de Staten.

Bij hun afscheid, verzochten de afgevaardigden antwoord op hun verzoek, en het werd hun toegezegd.

Drie dagen daarna (23 Juli) gaf Walsingham hun een schriftelijk antwoord in denzelfden geest als Hare Majesteit en hare raadslieden zich hadden uitgelaten. Wel beloofde men aan de Nederlanden onderstand, en gaf men waarborgen voor vrije godsdienstoefening; maar vruchteloos waren alle pogingen van deze afgevaardigden der Kerken, om van Engeland de verzekering te verkrijgen, dat de roomsche godsdienst uit de Vereenigde Gewesten zou worden buitengesloten, indien de onderhandeling der Koningin met Spanje gelukkig afliep.

En zoo bleef gedurende al die dagen, die groote gebeurtenissen vooraf gingen - *de laatste helft van Juli en de eerste van Augustus* - de kerkelijke bezending in Engeland zich verlustigen met ontzaglijk groote schrifturen te maken en uitvoerige gesprekken te houden met de Koningin en de mannen, die aan het hoofd stonden van de regeering. Het is vreemd, dat men in dat oogenblik van ademlooze spanning zooveel tijd kon vinden voor nutteloos geschrijf en onvruchtbaar betoog.

Toch had men in Holland en in Engeland nog iets anders gedaan, dan schrifturen opstellen. Bij beide natiën klopte het hart hoog van vaderlandsliefde. Een vurig verlangen om den strijd over burgerlijke en godsdienstige vrijheid, eens en voor altijd, uit te maken, bezielde beiden. In Holland dachten de Staten-Generaal en al de mannen, aan wier leiding het volk zich toevertrouwde, sedert lang niet meer aan vrede. Een buitengewone onderstand - grooter dan men ooit te voren gegeven had - werd toegestaan voor oorlogskosten; en Maurits van Nassau, die den krijgshaftigen geest van zijn vaderland en van zijnen stam waardig vertegenwoordigde, had er bij Koningin Elizabeth ten sterkste op aangedrongen, dat van zijne diensten en raad gebruik zou worden gemaakt⁽¹⁾. Het wemelde in alle zeearmen en rivieren en langs de hollandsche en vlaamsche kusten van allerlei oorlogsvaartuigen - van den brander af tot den galjoen van 1200 ton toe - om Parma en zijn toerusting te trotseeren; en uit eigen beweging boden de Staten-Generaal aan om uit de vloeden van Joost De Moor en Justinus van Nassau een aanzienlijk smaldeel af te zonderen, dat onder Seymour en Howard zou kunnen dienen.

(1) BOR, III. 318, 319,

In het begin van Juli nam het college der Admiraliteit waarvan prins Maurits voorzitter was, het besluit, dat de grootste schepen van Holland en Zeeland tusschen Engeland en Holland buiten de banken zouden kruisen; dat een smaldeel van kleinere vaartuigen binnen de banken zou post vatten; en dat eene vloot van sloepen en vliebooten dicht bij den wal, in den omtrek van Vlissingen en Rammekens, zou heen en weer varen. Alle oorlogschepen van het kleine Gemeenebest hadden dus veel te doen. Doch, behalve dezen maatregel, werd Maurits nog gemachtigd om alle vierkant getuigde schepen van meer dan 300 ton aan een door hem te bepalen belasting te onderwerpen, en om ze zoo lang als hij goedgevond in beslag te nemen. Deze schepen konden dienen in geval van nood. Negentig oorlogschepen onder den heer van Warmond, als admiraal, en Van der Does als vice-admiraal van Holland; onder Justinus van Nassau, als admiraal, en Joost De Moor als vice-admiraal van Zeeland; en vijftig van de beste en sterkste koopvaardischepen, bemand en gewapend voor den oorlogsdienst, vormden eene geduchte vloot⁽¹⁾.

Eene maand te voren hadden de Staten-Generaal vijftientwintig of dertig goede schepen gezonden onder den admiraal Rosendael, om zich bij lord Henry Seymour aan te sluiten, die toen tusschen Dover en Calais kruiste. Zij werden door eenen storm teruggedreven; en daar hun wegblijven van de vloot van Seymour door de Engelschen verkeerd werd uitgelegd, beschuldigde men de Staten van ondankbaarheid en gebrek aan goede trouw. Doch spoedig bleek het dat deze beschuldiging onbillijk was; daar de schepen, als versterking van de groote hollandsche vloot in het hooge vaarwater voor de kust, beter dienst deden, dan zij in het kanaal hadden kunnen doen. Een smaldeel van sterke goedgewapende vaartuigen, die behalve de gewone bemanning nog een uitgelezen krijgsmacht van 1200 musketiers aan boord hadden, sedert lang gewoon aan dezen eigenaardigen zeeoorlog met hetzelfde hardvochtige zeeuwsche bootsvolk, dat Alva en Valdez in der tijd het hoofd had geboden, hield Farnese

- (1) Zoodra de opstand van Sonoy, die zoo veel onheil had gesticht, gedempt zou zijn, was Maurits, zoo als hij de Koningin aankondigde, van plan om den vijand te land en ter zee te bestrijden. 'Je supplie V.M.,' ging hij voort, 'de commander à M. l'admiral Howard de tenir correspondance avec moi, comme aussi je ferai avec Sa Seignie. - - Ne pouvant, pour mon devoir, vous celer, *qu'un des plus grands empêchemens que je trouve en nos affaires de pardeça est cette negotiation de paix* que engendre de telles confusions que les forces ne peuvent être employées par mer et par terre si tôt et si bien que je desirerois. Je ferai toutefois toute diligence d'être prest assez à temps pour rompre les desseins du Duc de Parma,' etc. Maurits van Nassau aan de Koningin, 20/30 April 1588. (*State Paper Office MS.*)

in het oog; allen waren vast besloten om te beletten, dat hij zich zou vertoonen buiten een haven. De engelsche natie was door de slepende staatskunst in Ostende niet verlamd, en hare geestdrift was niet uitgedoofd. Toen de groote Koningin, gewekt uit de bedwelming, waarin de leugens van Farnese en Filips haar hadden gedompeld, andermaal - niemand ter wereld kon dat beter dan zij - aan de wereld moest doen zien, hoe fier Engeland elke uitheemsche aanmatiging wist te trotseeren; toen zij het volk moest vertegenwoordigen, dat liever wilde sterven dan zwichten, tintelde het hart der natie van vreugde. Toen de dwang, die haar een oogenblik had onderdrukt, was weggenomen, viel de natie als één man den vijand aan. De geestdrift, die de gansche bevolking deelde, zoodra men bemerkte dat het ontzettend gevaar, dat zoo lang bedreigd had, naderde, schittert in de geschiedenis. De kleine natie van vier millioen menschen, het blijde Engeland van de zestiende eeuw, ging den doodstrijd met hare reusachtige tegenpartij zoo blijmoedig te gemoet, alsof er een lang verwachte feestdag gevierd werd. Spanje was een groot rijk, dat de wereld overschaduwde; Engeland, in vergelijking slechts een landstreek, wachtte toch met groote standvastigheid den strijd af.

Gedurende de vele maanden van onzekerheid betreurden de krijgers en het bootsvolk en vele staatslieden van Engeland, zoo goed als de Hollanders, de gevaarlijke vertragingen te Ostende. Elizabeth handelde tegen den zin van het volk in, door van vrede te spreken, en tegen de oorlogskosten op te zien. Iedereen was verontwaardigd, omdat de toerusting tot verdediging zoo langzaam vorderden. Men vreesde terecht, dat Engeland, waar de steden geheel en al onversterkt waren en dat slechts eene kleine scheepsmacht en de geestdrift van een onbedreven bevolking tot zijne verdediging had, gemakkelijker te veroveren was, dan Holland en Zeeland, waar alle steden met vestingwerken waren versterkt. De engelsche schepen waren goed gebouwd en vlugge zeilers, maar niet behoorlijk voorzien van houtwerk en want, beschuit en vleesch, kruid en lood; de geestdriftige burgerij was noch geoefend, noch gewapend. Kon men er dan wel gerust op zijn dat aan de groote Armada en de oudgediende piekeniers en musketiers van Farnese, die honderd veldslagen hadden meegemaakt en als voor een steekspel toegerust waren, met goed gevolg het hoofd zou worden geboden? Elizabeth's scheeps- en krijgsbevelhebbers hadden een edel zelfvertrouwen en waren ridderlijk aan haar gehecht, doch de wijze, waarop zij de zaken had behandeld, had leedwezen en teleurstelling opgewekt.

Hawkins had den geheelen winter en het gansche voorjaar door, met een klein smaldeel op de kust van Spanje gekruist. Met een dozijn schepen nam hij aan 'alles in het nauw te brengen,

wat over zee ging.’ De kosten van zulk een smaldeel met achttienhonderd man, die om de vier maanden zouden worden afgelost, schatte hij op tweeduizend zevenhonderd pond sterling per maand, of elken man een shilling daags; en het moest al een zeer ongelukkige maand zijn, zeide hij, als zij niet driemaal zooveel verdienden; want niets zou hun onder de oogen komen, dat niet dadelijk buit werd gemaakt.

‘Het is mogelijk, dat wij vrede sluiten, maar niet met God,’ zeide de vrome oude slavenhandelaar; ‘laat ons liever duizend dooden sterven, dan Baäl dienen. Laat ons openlijk krijg voeren met deze Jezuïeten; ieder zal willen betalen, vechten, raadgeven en handelen, voor de vrijheid van het land⁽²⁾.’

En nu was er openlijk krijg met de Jezuïeten, waarnaar de kloeke zeelieden in hun hart hadden gehunkerd. Allen waren bevreesd voor heimelijk kwaadstoken. Die onderhandelaars - die men wist, dat in Frankrijk, Vlaanderen, Schotland en Engeland rondfladderden - waren vogels die onweder voerspelden. Koning Jacobus werd door duizend lokmiddelen en verwijten aangedreven om zijn moeders dood te wreken; en ofschoon die moeder zijn vader had vermoord, en haar best had gedaan om hemzelven te onterven, vreesde men, dat de spaansche dukaten hem misschien zouden bewegen om trouw te zijn in het wreken van zijne moeder, en valsch in het handhaven van den hervormden godsdienst⁽¹⁾. Van Frankrijk verwachtte men niets goeds. ‘Ik voor mij,’ zeide de lord admiraal Howard, ‘reken den franschen Koning, den schotschen Koning en den Koning van Spanje voor een drieënheid, waarop ik nooit de hoop mijner zaligheid zal bouwen; en ik wilde wel, dat veel anderen het met mij eens waren’.

De edele zeeman op wien zulk een zware verantwoordelijkheid rustte, doch die door Elizabeth's en Burghley's schroomvallig en karig staatsbeheer zoozeer belemmerd en gedwarsboomd werd, vijlde aan zijne ketenen en schudde ze, als een gevangene. ‘Sedert Engeland “Engeland” is,’ riep hij uit, ‘heeft men nooit zulk een staatsbedrog en goochelspel gezien, als deze vredehandel. God geve ons het geduld, om niet iemand met een langen grijzen baard en een wit hoofd, zonder brein, te vloeken; dat zou de geheele wereld doen denken, dat wij geen hart hebben. Gij weet, wien ik bedoel.’ En het was niet moeilijk in de toespeling den lord schatmeester te herkennen, die alles angstvallig wikte en woog. ‘*Opus est aliquo Daedale* (Het is het werk van Daedalus om uit den doolhof te voeren),’⁽³⁾ zeide die staatsman in de

(2) Filips II aan Mendoza, 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(1) Hawkins aan Walsingham, 1/11 Febr. 1588. (*State Paper Office* MS.)

(3) Howard aan Walsingham, 27 Jan./6 Febr. en Burghley aan Willoughby, 6/16 Febr. 1588, (*State Paper Office* MSS.)

grootste verlegenheid; doch hij scheen maar niet klaar te kunnen komen met zich vleugels te maken, ten einde Engeland en zich zelven uit het labyrint te helpen. De schepen waren goede schepen; maar het duurde ondragelijk lang eer men er genoeg had, die zoo vlug dienst konden doen, als de moedige bevelhebbers wenschten.

‘Onze schepen hier zien er fiks uit,’ zeide Winter, ‘het is een lust om ze te zien. Gave God, dat de prins van Parma met al zijne troepen op zee was, en wij hen in het gezicht hadden. Gij zoudt hooren, dat wij hem den lust tot zijne onderneming zouden doen vergaan.’

En ook Howard was hoogst ingenomen, niet alleen met zijn eigen vlaggescheepje, de *Ark-Royal* - ‘het verwonderlijkste schip der wereld in alle opzichten’ - maar met al wat er van zijne vloot gereed was. Ofschoon er door hen, die uit het Zuiden kwamen, wonderen werden verteld van de Armada, die in aantocht was, liet de lord admiraal zich daardoor niet afschrikken. Hij was eer vermetel in het uittarten van zijnen vijand. ‘Geef mij vier groote schepen en twintig lichters, elk met slechts twintig man en niet meer dan twee ijzeren stukken, en Hare Majesteit zal op de Spanjaarden voordeel behalen; en ik zal zorgen, dat de Koning zijne galeien weder te huis zou willen hebben. Al zijn wij met weinigen, wij zullen met zijne scheepsmacht, als die geen honderden telt, eene aardige grap hebben⁽¹⁾.’

Maar die vier groote schepen van Hare Majesteit, waar Howard zoo sterk naar verlangde, wilden maar niet voor den dag komen. Hij klaagde, dat de Koningin ‘ze behield, om Chatham Church te dekken, toen zij op zee dienst moesten doen.’ Reeds werd de spaansche vloot op 210 tot 400 of 500 zeilen begroot, en hare bemanning op 36 000 tot 80 000 man, krijgs- en scheepsvolk; en nog was Drake met zijn smaldeel niet gereed⁽²⁾. ‘De schuld ligt niet aan hem,’ zeide Howard; ‘maar God geve, dat Hare Majesteit over haar treuzelen geen berouw krijgt. Wij moesten allen bij elkander liggen, want wij zullen binnen zeer kort een: “wind op, de spil!” hooren! Ik vrees, dat Hare Majesteit er spijt van zal hebben, dat zij sommigen personen zooveel vertrouwen heeft geschonken.’

Howard was in zee en kruiste de geheele onstuimige maand Maart door met zijn klein, slecht toegerust smaldeel in het

(1) Sir William Winter aan Hawkins, 28 Febr./9 Maart en Howard aan Burghley, 29 Febr./10 Maart 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Drake aan de Koningin, 28 April/8 Mei 1588. (*State Paper Office MS.*)

Kanaal, terwijl hij elk oogenblik verwachtte - in zulk een diepe duisternis was de wereld toen gehuld - de zeilen der Armada in het ruime sop te zien opdagen. Hij deed een uitstapje naar de hollandsche kust, en was gestreeld door de geestdrift, waarmee men hem ontving. Vijfduizend menschen kwamen dagelijks op zijne schepen om hem met gelukwensen en betuigingen van blijdschap te overladen; en hij berichtte de Koningin, dat zij van het eiland Sheppey niet zekerder was, dan van Walcheren.

Intusschen verstreek de tijd, en zoowel het leger als de vloot van Engeland was niet goed toegerust, en de Koningin zag, meer dan ooit, op tegen uitgaven, die voor de verdediging van haar rijk noodzakelijk waren. Men drong er op aan om ten minste één der galeien te mogen hebben, die, waar Howard zich bitter over beklagde, bestemd schenen te zijn om Chatham Church te dekken; maar het was reeds Paaschdag (17 April), en nog was aan dit verzoek geen gevolg gegeven. ‘Hemelsche goedheid! wanneer moet dat galjoen dienst doen,’ riep de admiraal uit, ‘als het nu niet mag? Anders kan het wel verbrand worden. Ik hoop niet te beleven, dat het wederom zoo hoog noodig is, als nu. Ik durf zeggen: Hare Majesteit zal zien, dat er mannen zijn om voor haar te vechten; en ik weet, dat zij het op dit oogenblik willen doen. De Koning van Spanje houdt geen schip thuis dat van hem is en geen dat van anderen is en dat hij voor geld kan krijgen. - Goed, goed, ik moet om vrede gaan bidden,’ voegde Howard er gemelijk bij; ‘want ik weet geen middel meer om den oorlog met eere te voeren. Zuinigheid en oorlog kunnen nooit samen gaan.’⁽¹⁾

De trouwste onderdanen van Elizabeth waren verslagen over de toekomst, die door haar verkeerde staatkunde noodlottig scheen te worden. ‘Het doet mij leed,’ zeide de admiraal, ‘dat Hare Majesteit in dezen allergevaarlijksten tijd zoo zorgeloos te werk gaat. Ik maak mij zeer ongerust, en het grieft mij als ik er aan denk, dat zij hoopt op iets dat haar zal bedriegen en in gevaar zal brengen; en dan zal haar noch haar geld, noch haar juweelen iets baten; want zoo veel nut als zij er nu mee kan stichten, zoo weinig kan dat alles dienen om den verloren tijd terug te koopen.’

De toerusting aan wal vorderde nog minder dan ter zee. Wij hebben gezien, dat de hertog van Parma, als hij eens geland was, regelrecht op Londen dacht aan te trekken; en het was algemeen bekend, dat er geene vestingen waren, die den eersten

(1) Howard aan Walsingham, 9/19 en ½ 1/1 Maart en 7/17 April 1588. (*State Paper Office MSS.*)

veldheer van Europa en zijne oudgediende krijgers op zijnen tocht naar de weerlooze en rijke hoofdstad konden tegenhouden. Er was een leger geworven - groot 86 016 voetknechten en 13 831 ruiters; maar het was een leger, dat alleen op het papier bestond. Van die 86 000 waren er slechts 48 000 aangegeven, die in den wapenhandel geoefend waren; en die oefening beteekende nog weinig⁽¹⁾ Leicester zou met het opperbevel worden qelast: doch wij hebben reeds gezien hoe die edelman zich in de Bommelerwaard, op het strand van Blankenburg en bij de poorten van Sluis, alleen tot zijn nadeel met Alexander Farnese had gemeten. Zijn leger zou uit 27 000 man voetvolk en 2 000 ruiters bestaan, doch het was reeds St. Jan en nog bedroeg het niet de helft van dat getal. De lord kamerheer Hunsdon zou de Koningin beschermen met een leger van 36 000 man; maar deze krijgsmacht bestond alleen in gedachten; en de stedehouder van elk graafschap zou zijn best doen met de gewapende burgermacht. Voortdurend echter ontliepen er manschappen aan 's lands dienst, om zich in het gevolg te doen opnemen van gewone edellieden, en op hunne kosten te worden onderhouden. 'Gij kunt niet gelooven,' zeide Leicester, 'hoe veel nieuwe livreen er in de laatste weken zijn aangeschoten; en niemand vreest voor de straf die er op staat. Het zou beter zijn, dat ieder edelman zoo handelde als lord Dacres, dan dat zij, die voor den krijgsdienst zijn opgeschreven, aan het land werden onttrokken.'⁽²⁾

Aan geestdrift en moed ontbrak het niet, maar aan oefening en krijgstucht, kruut en lood was er gebrek. Er was geen dapperder of bekwamer krijgsman dan sir Edward Stanley - de man, die zich in zijn geel wambuis aan de piek van den spaanschen soldaat in het fort bij Zutphen had laten optrekken - en ook sir Edward Stanley gaf een treurig verslag van de beste krijgslieden uit Chester en Lancashire, die hij op hoog bevel gemonsterd had. 'Ze zijn niet', zeide hij, 'volgens uw verwachting, noch naar mijnen zin. Twee jaar geleden was er bepaald, dat zij zes of meer dagen in het jaar, naar goedvinden van hun bevelhebber, in den wapenhandel zouden worden geoefend; maar tot nu toe *oefenden zij zich geen enkelen dag* zoodat zij niets gevorderd zijn, en hunne aanvoerders nog niet eens kennen. Men belooft nu beterschap; doch ik vrees dat men daar zeer slof mee zal zijn, nu lord Derby afwezig is.'

Lord Derby hielp toen, en nog vele maanden daarna, Valentine Dale aan zijne klassieke verhandelingen op het strand van Brockburg.

(1) MURDEN, 608-613. *Hardwicke Papers*. I, 576 LINGARD, VIII, 273 CAMDEN, III, 405. STOWE, 750.

(2) Leicester aan Walsingham, 24 Juli/3 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

Het zou beter zijn geweest, als hij wat tegen het oproer in Lancastershire gedaan had. Men had op het platte land geen geld en tijd over voor den wapenhandel, als het niet dringend noodig was. Krijgslieden van beroep klaagden bitter over den kanker van een langen vrede. ‘Wegens de lange rust,’ zeide Stanley, ‘die God ons gegeven heeft, vinden zij dat geld voor hunne uitrusting of voor wapenen slecht besteed zou zijn omdat zij in de hoop leven, dat zij die nimmer noodig zullen hebben, als zij er slechts bij de wapenschouwing kunnen doorslippen; zoo als zij te voren hebben gedaan. Ik heb gebrek aan buskruit, want er is weinig, of niets⁽¹⁾.’

De dag naderde met rassche schreden, waarop al het kruit in Engeland niet voldoende zou zijn voor de aanvraag. De zaken waren er niet veel op verbeterd, sedert het midden van den zomer. Het is waar dat Leicester, die geneigd was alles van de voordeeligste zijde in te zien - vooral in zaken, die onder zijn onmiddellijk beheer stonden - de handvol nieuw aangeworvenen, die in zijn kamp in Essex bijeen waren, als soldaten beschreef, ‘die eerder de ondervinding hadden van een jaar, dan van eene maand velddienst;’ doch in deze meening verschilde hij van vele bevoegde beoordeelaars, en was hij ook met zich zelve in tegenspraak. Toch verheugde het hem, dat de Koningin besloten had hem te bezoeken en zijne soldaten aan te moedigen.

- (1) Edward Stanley aan den geheimen raad, 28 Febr./9 Maart 1588 (*State Paper Office MS.*) Het geheele voorjaar door, deed sir John Norris wat hij kon, om het krijgsvolk in Londen te oefenen. De kapiteins van het artilleriepark hadden verscheidene jaren lang tamelijk wel onderricht gehad; maar de soldaat was in de oorlogskunst onervaren. ‘Er heeft hier een algemeene wapenschouwing plaats gehad van mannen, die geschikt zijn om de wapenen te dragen,’ zeide een ingezetene van Londen in April, ‘en men heeft geen tienduizend man gevonden, die het kunnen. Dit zal u vreemd voorkomen; maar het is zoo waar, als het Evangelie van Johannes. Er is gebrek aan kruit en geen hoop op aanvoer, behalve hetgeen men in Engeland kan vervaardigen.’ Avisos de Londres, Avril 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

De aanmoediging, die aan de voorstanders van den vrede in de hoofdstad door de onderhandelingen te Ostende was gegeven, werkte als vergift. ‘De menschen hier haken vurig naar den vrede,’ schreef iemand, die met de spaansche regeering in het geheim briefwisseling hield; ‘en als de hertog van Parma hun daarop slechts eenige hoop geeft, zullen zij allen de wapenen nederleggen.’ Filips voelde zich ook sterk bemoedigd door de verzekering, die hij ontving, dat vele ingezetenen van Londen de regeering alles behalve toegedaan waren. ‘Er zijn hier veel kerels,’ zeide de schrijver, ‘die niet minder naar de plundering van Londen verlangen, dan de Spanjaarden zelve, en die alles doen wat zij kunnen, om de katholieke zaak te bevorderen.’ Avisos de Londres, 21-25-28 Mayo, 1588, (*Archivo de Simancas. MS.*)

‘Ik heb in het geheim de verblijdende tijding gekregen,’ zeide hij, ‘dat Uwe Majesteit plan heeft om dit arme en schamele vendel in oogenschouw te nemen, dat hier te velde ligt en u gewillig wil dienen, en bereid is om voor u te sterven. Gij zult, waarde Vorstin, zulke fiksche en trouwe, en zulke bekwame mannen aan hen hebben, als geen enkel Christenvorst u toonen kan; en toch zijn dit weinigen der uwen, in vergelijking met hen, die gij bezit. Ik kan niet onder woorden brengen wat een onschatbaar geluk het voor hen zal zijn, die u zullen zien; maar het zal ook op de overigen, die, door het licht dat van u uitgaat, zullen bestraald worden, veel invloed ten goede hebben, want wat Uwe Koninklijke Majesteit voor deze weinigen zal doen, zal op prijs gesteld worden alsof het voor allen werd gedaan. Goede, lieve Koningin, verander niet van voornemen, als God u gezondheid schenkt. Het zal u voor het oogenblik wat moeite geven, maar tevens genoegen om dat volk te zien. En met de plaats zult gij zeker tevreden zijn, daar het een schoonen bodem is, met een aanlokkelijk verschie; het buiige weder hindert ons weinig, omdat de grond zoo vast en droog is. De edelman, die uw verblijf in gereedheid heeft gebracht, is er zeer over tevreden; het is een net, afgelegen, zindelijk huis. Uw kamp is er een kwartier van daan, en voor de veiligheid van uw persoon sta ik u met mijn leven borg.’⁽¹⁾

Ondanks het heldere oogpunt, waaruit de opperbevelhebber den stand van zaken beschouwde, was de maand Juli verstreken en waren de eerste dagen van Augustus reeds aangebroken, en nog was het kamp niet in orde gebracht en was er niet meer dan een handvol volks in den omtrek van Tilbury gemonsterd, dat bestemd was om den weg van Dover naar Londen te dekken. Het leger te Tilbury bedroeg hoogstens zestien- of zeventienduizend man.

De geheele koninklijke zeemacht - die omstreeks vierendertig schepen telde, van verschillende grootte, van 1100 en 1000 tot 30 tonnenlast - was eindelijk zeilree. Haar gezamenlijke tonnenlast bedroeg 11 820 ton; niet half zoo veel als op dit oogenblik - in het wonder der koopvaardijstoomvaart - *op een enkele kiel drijft*.

Deze schepen voerden 837 stukken geschut en hadden 6279 man aan boord. De scheepsmacht werd echter ondersteund door de vaderlandsliefde en mildheid van engelsche kooplieden en vermogende burgers. Men had de stad Londen verzocht om 15 oorlogschepen en 5000 man te leveren; zij vroeg twee dagen tijd van beraad, en gaf toen dertig schepen en 10000 man,⁽²⁾

(1) Leicester aan de koningin, 5/15 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) STOWE, 743, 750. BARROW, 266, 267, 268.

waaronder 2710 zeelieden. Andere steden, vooral Plymouth, legden naar evenredigheid gelijke mildheid aan den dag; en bijzondere personen, edelen, kooplieden en menschen van den geringsten stand, toonden de grootste geestdrift om als vrijwilligers in zeedienst te gaan, en hadden goed en leven voor 's lands verdediging veil. Tegen het midden van den zomer had men in het geheel 197 schepen bijeen, die bemand en gedeeltelijk toegerust waren; de gezamenlijke tonnenlast bedroeg 29 744 ton, de bemanning telde 15 785 koppen. Van deze vloot waren zeer vele schepen louter kustvaarders van nog geen 100 ton; nauwelijks waren er tien schepen, die elk meer dan 500 ton inhielden; en slechts één was er van meer dan 1000 ton, dat was: de *Triumph*, kapitein Frobisher, van 1100 ton, dat 42 stukken voerde en eene bemanning telde van 500 koppen.

Lord Howard van Effingham, groot-admiraal van Engeland, die eer door krijgshaftigheid, vaderlandsliefde en goede persoonlijke hoedanigheden, dan door ondervinding of bedrevenheid als zeeman uitmuntte, voerde het bevel over de gansche vloot, op zijn 'vlaggescheepje, dat het wonderlijkste schip ter wereld was' - de *Ark Royal*, van 800 ton, met 425 matrozen bemand en van 55 stukken voorzien.

Op hem volgde in rang de vice-admiraal Drake, op het vlaggeschip de *Revenge*, van 500 ton, met 40 stukken. Lord Henry Seymour voerde op de *Rainbow*, die juist even groot en sterk was, het bevel over het middelste smaldeel, en moest bij de fransche en vlaamsche kust kruisen.

De Hollanders en Zeeuwen hadden op zich genomen den hertog van Parma noch dichter ingesloten te houden, en hun woord er op gegeven, dat hij het niet wagen zou om zich in de open zee te vertoonen. De mond van de Schelde en de gevaarlijke ondiepten op de kust van Nieuwpoort en Duinkerken wemelden van vastberaden en wel ervaren zeelieden; van de vlieboot of den vrijbouter der binnenstroomen af tot de zwaar gewapende schepen, die elk gevaar konden trotseeren en het tegen elken vijand opnemen.

Farnese had zich in het wel bewaakte terrein, maanden lang, dag en nacht, met voorbereidselen bezig gehouden en zich nauwelijks eenige rust gegund. Geheele bosschen in het land van Waas waren omvergehouden, om hem van transportschepen en kanonneerbooten te voorzien, en zoo snel, dat - volgens zijn opgetogen geschiedschrijver - elke boom zich als door een tooverslag op een enkel machtwoord in een vaartuig scheen te herscheppen⁽¹⁾. Van de Oostzee, van Hamburg, van Genua

(1) STRADA, II. IX, 542.

werden scheepsbouwmeesters, stuurlieden en matrozen bijeengebracht. Het grondgebied der gehoorzame Nederlanden, vanwaar de nijverheid sedert lang gebannen was, werd thans het tooneel van eene verbazende bedrijvigheid. Er werd een groot aantal losse bruggen, om over de rivieren van Engeland te trekken, staketsels om zich te verschansen, vloten en roeiriemen gemaakt en Alexander liet grachten graven en de natuurlijke bedding der stroomen verwijderen, om den arbeid gemakkelijker te maken⁽¹⁾. Deze rampzalige Gewesten, die, geknakt en verarmd, naar den vrede smachtten, werden genoodzaakt om van hunne armoede geld te geven en de kracht te vinden, het noodige te verschaffen om hun eigen landzaten in het verderf te storten en den ondergang te bewerken van de naburen, van wie zij het meeste hadden te hopen.

En het gerucht van den naderenden ondergang van Engeland - waaraan men thans algemeen geloofde - klonk als een bazuingeschal alom door het katholieke Europa. Telgen van koninklijk bloed, de bastaard van Filips II, de bastaard van Savooye, de bastaard van Medicis, de markgraaf van Burghaut, aartshertog Karel, de neef van den Keizer, de Vorsten van Ascoli en Melfi, de prins van Marocco, anderen van doorluchtigen stam en menig adellijk engelsch verrader, zoo als Paget, Westmoreland en Stanley - allen stroomden naar het kamp van Farnese, als naar een schitterend tournooi, waarop, om de eer der ridderschap, hun naam niet mocht ontbreken. De groote wegen wemelden van verse lichteningen uit Spanje, Napels, Corsica, den Kerkelijken Staat, het Milaneesche, Duitschland, Bourgondië.

Blas Capizucca werd in persoon gezonden om versterkingen te halen uit het noorden van Italië. Het beroemde *terzio* van Napels, onder Carlos Pinelo, kwam aan, 3500 man sterk - het prachtigste regiment, dat in de krijgsgeschiedenis ooit is bekend geweest. Het borstharnas en de geweerloop van den gemeen en soldaat waren sierlijk gegraveerd, en velen droegen een vergulde wapenrusting, terwijl hunne wapperende vederbossen en prachtige schabrakken hun in de oogen van de ingezetenen der verschillende steden, die zij op hunnen tocht naar Vlaanderen doortrokken, eer het voorkomen gaven van vroolijke feestvierders dan van krijgslieden, die een wezenlijken veldtocht ondernamen⁽²⁾. In het laatst van April stond de hertog van Parma aan het hoofd van 50000 man, die hem maandelijks 454315 kronen of daalders kostten⁽³⁾. Maar

(1) STRADA *ubi supra*. Parma aan Filips, 21 Dec. 1587. (*Archivo de Simancas* MS) VAN METEREN, XV. 270.

(2) CARNERO, *Guerras de Flandes*, (1625) p. 222.

(3) *Relacion Particular* etc. 29 April 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.) Vergelijk STRADA, II. IX. 540.

de ziekte, die uitbrak onder de zuidelijke krijgers omdat zij niet tegen de lucht van het Noorden konden, maakte dat hun aantal jammerlijk verminderde, voordat zij op de engelsche kust voet aan wal konden zetten.

Groote oorlogstoerustingten waren dus te midden van onderhandelingen, onder de deftigste vormen, maand op maand, in Engeland, Holland, Vlaanderen, voortgezet. De winter, de lente, meer dan de helft van den zomer was verstreken, en op den 29sten Juli 1588 bestond nog dezelfde pijnlijke onzekerheid, waarin de natiën een jaar lang geweest waren.

Howard had eenige weken lang, zonder eenig gevolg, tusschen Engeland en Spanje gekruist, en bij zijne terugkomst noodig gevonden, nog in Juli Hare Majesteit te smeeken, om 'toch niet langer op Judaskussen, niet op het woord van den vijand maar op haar zwaard te vertrouwen⁽¹⁾.'

(1) Howard aan Walsingham, 23 Juni/3 Juli 1588, bij BARROW, 284.

Negentiende hoofdstuk.

Filips de Tweede in zijn kabinet. - Zijne manier van werken en zijn zelfbedrog. - Zijne uitgestrekte, doch onbepaalde veroveringsplannen. - De Armada onder zeil. - Beschrijving van de vloot. - Geen voorzorg om zich met Parma te vereenigen - De storm op de hoogte van Finisterre. - Heldendaad van David Gwynn. - Eerste gevechten in het engelsche Kanaal. - Groote verliezen der Spanjaarden. - Gevecht bij Portland. - Bedrevenheid der Engelschen ter zee. - Beide vloten op de hoogte van Calais. - Een angstige nacht. - Plan van Howard en De Winter. - Ongeduld der Spanjaarden. - Branders op de Armada uitgezonden. - Een groot galjas buiten gevecht gesteld, aangevallen en bemachtigd door engelsche booten. - Beide vloten raken met elkander slaags. - Verscheidene spaansche schepen gaan verloren. - De Armada neemt de vlucht en wordt door de Engelschen vervolgd. - De Engelschen hebben geen kriegsbehoeften genoeg en zijn verplicht de vervolging op te geven. - Een groote storm verstrooit de Armada. - Groote inspanning van Parma. - Zij is vruchteloos ten gevolge van Filips' traagheid. - Engeland vermag meer op zee, dan aan wal. - Klachten van den luitenant-generaal. - Zijne twisten met Norris en Williams. - Ongunstige berichten omtrent de engelsche krijgsmacht. - Geen behoorlijke regeling van zaken in Engeland. - Spaarzaamheid en zucht naar uitstel der Koningin. - Twisten onder engelsche admiraals. - Engeland ontkomt ter nauwer nood aan een groot gevaar. - Verschillende geruchten omtrent het lot der Armada. - Filips langen tijd in twijfel. - Hij waant zich overwinnaar. - Zijne gelatenheid, als hij uit den droom ontwaakt.

Wij zullen nu een blik werpen op den bejaarden brievenschrijver in het Escuriaal, om te zien, hoe hij zijne rol in het drama vervulde.

Hij had slechts weinig raadslieden. De voornaamsten van zijn raadgevers hadden meer van bijzondere geheimschrijvers, dan van kabinets-ministers; want Filips had zich meer en meer

afgezonderd, naarmate zijne plannen zich uitbreidden. Hij liet zich bij zijn werk door slechts zeer weinige vertrouwde dienaars helpen. De prins van Eboli, de beroemde Ruy Gomez, was dood. Kardinaal Granvelle, Erasso en Delgado insgelijks. Zijn nachtraad - *junta de noche*, zooals die om het aanvankelijk bepaalde uur der bijeenkomst en om den geheimzinnigen sluier, waarin die was gehuld, gewoonlijk werd genoemd - was een driemanschap. Don Juan de Idiaquez was eerste secretaris van Staat en van Oorlog; de graaf van Chinchon was minister voor het huishoudelijk beheer, voor de zaken van Italië en voor het Koninkrijk Arragon; don Cristoval de Moura, de voornaamste gunsteling van den monarch, stond aan het hoofd van het beheer der geldmiddelen en had het beleid over de zaken van Portugal en Kastilië⁽¹⁾.

Chef van den Raad van Italië was na Granvelle's dood Quiroga, kardinaal van Toledo en inquisiteur-generaal. Ontzaglijk lange brieven werden in 's Konings naam hoofdzakelijk door de twee secretarissen, Idiaquez en Moura, gesteld. Aan hen was de uitgestrekte briefwisseling met Mendoza en Parma, met Olivarez te Rome, en met Mucio toevertrouwd, waarin al de aanslagen tot onderwerping van het protestantsch Europa langzaam en kunstmatig werden beraamd. Van de groote samenspanning tegen de vrijheid van het mensdome, waarvan de Paus en Filips de hoofden waren, was dit nachtelijk, driemanschap het voornaamste uitvoerend bewind.

Deze ontelbare brieven, door Filips onderteeekend, kwamen niet uit zijn eigen brein. De Koning had het vaste voornemen om het Protestantisme ten onder te brengen en de wereld te veroveren; maar de plannen om dat voornemen ten uitvoer te brengen werden gemaakt door lieden, die geslepen en verstandiger waren, dan hij. Het was hem genoeg om na te denken over plannen, die hij scheen voor te schrijven, hoewel hij ze nauwelijks begreep. En hij dacht dikwijls na over de nietigste bijzonderheden. Het spaansche en italiaansche handschrift werd in dien tijd fraai gevonden, en wij vinden het niet verouderd en niet leelijk. Maar het gekrabbel van Filips leek op het schrift van een boerenknaap, die pas op de school komt, en de geheele rand van een fraai geschreven brief, soms vijftig bladzijden lang, die hem door Idiaquez of Moura ter beoordeeling of onderteekening werd voorgelegd, was dikwijls volgeschreven met eenige plumpe volzinnen, die men onmogelijk lezen kon, en die, als men ze ontcijferde, verbazend bekrompen waren⁽²⁾.

(1) HERRERA, II. II. 43-45, en 138.

(2) Niemand, die de Archieven van Simancas inzag, of die de groote verzameling van oorkonden heeft onderzocht, die daar oorspronkelijk bewaard werden en thans te vinden zijn in het keizerlijk Archief te Parijs, zal beweren, dat de beschrijving in den tekst overdreven is. De volzinnen, die de Koning eigenhandig geschreven heeft, zijn bijna onleesbaar en blijkbaar met groote moeite geschreven. Als men ze ontcijfert, weet men dat ze steeds onhandig gesteld, doorgaans met de regels der spraakkunst in strijd, en zeer dikwijls kinderachtig zijn.

Zoo bevatte een hoogst gewichtige brief - waarin de Koningin eigenhandig Mendoza geheime berichten gaf van de Armada, en tevens uitvoerig voorschreef, hoe Guise zich bij de barricaden moest gedragen - niets dan eene enkele aanmerking van den Vorst: 'De Armada is omstreeks eene maand - *quassi un mes* - te Lissabon geweest,' schreef de secretaris. '*Quasi* moet met ééne *s* geschreven worden,' merkte Filips op⁽¹⁾.

Een ander voorbeeld: in een brief van Mendoza aan den Koning werd gemeld, dat Koningin Elizabeth op den datum dien het stuk droeg, verblijf hield in het hof St. James. Filips, die zijne kennis van engelsche zaken gaarne luchtte - zoo als het den man paste, die reeds bijna Koning van Engeland was geweest, en het wilde zijn - lichtte deze regels van het stuk in eene kanteekening toe. 'St. James is een lusthuis, en was vroeger een klooster; er is een park tusschen dit hof en het paleis, dat Huytal heet, doch *waarom het zoo heet*, weet ik niet⁽²⁾.' Zijne kennis van de engelsche taal deed hem het bijvoegelijk en het zelfstandig naamwoord niet onderscheiden, waaruit *White-Hall* (uitgesproken als: *Huyt-al*) gevormd is.

Bij eene andere gelegenheid hield een brief uit Engeland belangrijke berichten in omtrent het aantal soldaten, dat er aangeworven was om den spaanschen inval het hoofd te bieden, omtrent de hoeveelheid buskruit en krigsbehoeften, die bijeen waren gebracht, en nog andere bijzonderheden van gelijken aard; eindelijk eene tijding die wij hier laten volgen: 'In de vensters van de gehoorzaal der Koningin heeft men *een groote hoeveelheid luizen* ontdekt, die allen in een dichten hoop bij elkander waren,' meldde de schrijver.

Zulk een fijn staaltje van statistiek kon den wonderscherpen blik van Filips niet ontgaan. Hij maakte dan ook, zonder op het krijgsvolk en het buskruit te letten, *alleen* op de laatste regels van den brief eene aantekening met een behoedzaamheid, die eenen Koning past, dien men den bijnaam van den *Voorzichtige* gaf. 'Misschien waren het vlooiën,' schreef Filips⁽³⁾.

(1) Filips II aan Mendoza, 2 Juni 1588. A. 56¹⁵¹. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Mendoza aan Filips II. 20 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(3) 'En les fenestres de la chambre de presence en la cour de la Reyne on a trouvé fort grand nombre de poulx qui se sont coulés ensemble.' Er is een spaansche vertaling gevoegd bij dit stuk, en op den kant heeft Filips geschreven, 'Gran numero de piojos o quiza pulgos.' Avisos de Londres, 1 April 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

Zulke staaltjes - en wij zouden er nog meer kunnen aanvoeren - leeren den man kennen, op wien zulk eene ontzaglijke verantwoordelijkheid rustte, en die door de kruipende vleierij zijner medeschepselen tot eenen god verheven was. En wij mogen een vluchtigen blik op hém slaan, zooals hij daar in zijn kabinet zit - onder die stapels van brieven begraven - en geregeld op vaste uren Idiaquez, of Moura, of Chinchon, bij zich ontvangt, om de zaken van vele millioenen menschen te regelen; wij kunnen nauwkeurig de vorderingen waarnemen van dat ontwerp, waarover in Europa zoo vele tegenstrijdige geruchten in omloop waren. In de maand April kon een Walsingham nog het bestaan van het groote plan betwijfelen; in Augustus kon een schrander controleur er niet aan gelooven; en werd de paus zelfs, hoewel hij zich verbonden had om te helpen, om den tuin geleid. Hij meende, dat het gansche plan vrijdeld was geworden door Drake's bedrijven te Cadix, en verklaarde, 'dat het spinrokken der Koningin van Engeland meer vermocht, dan het zwaard van Filips; dat de Koning een bloodaard was, die nooit tot een besluit kwam; en dat het, als hij er een nam, te laat zou zijn⁽¹⁾;' hij had bijgevolg zijn best gedaan om door middel van zijnen nuncius in Frankrijk de Koningin over te halen om het katholieke geloof te omhelzen, en zoo het gevaar, dat haar boven het hoofd hing, te ontkomen. Zelfs werd Hendrik III door den Paus verzocht om haar voor dat doel een bijzonderen gezant te zenden - alsof de drangredenen van den rampzaligen Valois op Elizabeth Tudor eenigen invloed konden hebben - en Burghley had door middel van spionnen in Rome, die zich voor Katholieken uitgaven, heimelijk laten uitstrooien, dat de Koningin ernstig tegen zulk eenen stap opzag⁽²⁾. Zoo geloofde Mendoza, dat de Paus, ondanks den kardinaal Allen en de beruchte belofte van een millioen en zijne bul, wat de spaansche zaak betrof begon te verflauwen, en dat hij aan 'de engelsche' dringend voorhield, hoe goed het haar zou passen, om zich nog te elfder ure (Mei 1588) te bekeeren.

Doch Filips was jaren lang bezig geweest met zijn plan en schonk buiten de deuren van zijn kabinet aan niemand zijn vertrouwen dan aan Alexander Farnese; en de hertog was van alle menschen de eenige, die zeker wist, dat de inval dit jaar plaats zou hebben.

Het opperbevel over den tocht was opgedragen aan den markies van Santa Cruz, een man van groote ervaring in zeezaken, en zoo gelukkig, dat hij in geen dertig jaren eene neder-

(1) Mendoza aan Idiaquez, 16 Juli 1587. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) Mendoza aan Filips II, 8 Mei 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

laag had geleden⁽¹⁾. Hij had geen verlangen laten blijken naar de kans om er eene te ondergaan, toen Drake hem in het jaar 1587 de merkwaardige uitdaging zond; en misschien had hij den naam van onoverwinnelijk bevelhebber aan dezelfde behendigheid bij vorige gelegenheden te danken. Hij was geen vriend van Alexander Farnese, en zeer ontevreden, toen hij vernam welk aandeel de hertog in de groote onderneming zou hebben. De kapitein-generaal stelde zich ten gevolge daarvan aan eenen stroom van verwijten en voortdurende berispingen bloot - eene behandeling, die even weinig bevorderlijk was voor den tocht, als voor zijne eigene gezondheid. In het begin van Januari werd de kardinaal-aartshertog naar Lissabon gezonden om hem de les te lezen, met het bevel om voor al zijne vertoogen het oor te sluiten, kort en bondig met hem om te springen, hem te verbieden over die zaak aan Zijne Majesteit te schrijven, en hem te bevelen zijnen post aan te nemen of er voor te bedanken, zonder voorwaarden te stellen; in het laatste geval moest hij worden verwittigd, dat zijn opvolger reeds gekozen was.

Dit was niet de beste weg om den kapitein-generaal in eene opgeruimde stemming te brengen; men verwachtte, dat hij *in Januari* gereed zou zijn om naar de vlaamsche kust onder zeil te gaan⁽²⁾. De markies gaf de hoop te kennen, dat hij de wenschen van zijnen vorst zou bevredigen; groot was de drukte geweest op al de scheepstimmerwerven van Napels, Sicilië en Spanje; vooral in de provinciën Guipuzcoa, Biscaye en Andaluzië en in de vier groote steden aan de kust. Oorlogschepen van allerlei grootte, lichters, transportschepen, soldaten, bootsvolk, zoetelaars, krigsbehoefden, leeftocht - alles kwam snel in Lissabon bijeen en Filips hield het voor zeker en gaf er den hertog van Parma kennis van, dat hij de Armada na den 31sten Januari elk oogenblik verwachten kon⁽³⁾.

Misschien is er in de geschiedenis geen groot veroveringsplan bekend, dat op zulk een trage en onbestemde wijs beraamd en tot rijpheid gebracht werd als deze beruchte spaansche inval. Er was eigenlijk iets kinderachtigs in de luimen - want plannen kon men ze eigenlijk niet noemen - waarmede Filips zijn voornemen dacht ten uitvoer te brengen. Vermoedelijk zou, althans door Englands zeemacht, eenigen tegenstand worden geboden, om de overweldiging van dat land te beletten; en de Koning had den vorigen zomer gelegenheid gehad om te zien, hoe de

(1) HERRERA, III. III. 70.

(2) Orden de Su Magd que se embio al Sor Card^l Archiduque. Enero 1588. (*Archivo de Simancas*, MS)

(3) HERRERA, III. III. 90, 91.

engelsche zeelieden hun werk deden. Hij had ook, naar het scheen, de noodzakelijkheid ingezien om den overtocht van Farnese uit de vlaamsche havens naar de Theems door de groote spaansche vloot uit Lissabon te laten dekken. Toch scheen hij volstrekt niet te beseffen, dat Farnese alléén Engeland niet kon aanvallen; want voortdurend vroeg hij of Farnese het gedaan had.

‘Holland en Zeeland,’ schreef Alexander aan Filips, ‘hebben zich met hunne gewone vaardigheid gewapend; Engeland heeft groote toerustingén gemaakt. Ik heb mijn best gedaan, om het onmogelijke mogelijk te maken; maar uw brief gebood mij op Santa Cruz te wachten, die spoedig zal opdagen. Indien gij mij bevolen hadt, zonder hem den overtocht te maken, zou ik het waagstuk hebben ondernomen, al hadden wij er allen het leven bij ingeschoten. Vier oorlogschepen zouden al mijne booten in den grond kunnen boren. Nu verzoek ik Uwer Majesteits eindbevel te mogen vernemen. Indien men in ernst verwacht, dat ik den overtocht zal doen zonder Santa Cruz, ben ik voor mij daartoe bereid, al moest ik ook geheel alleen in een sloep gaan.’

Santa Cruz kon in de verovering van Engeland de hand niet leenen; want hij stierf, uitgeput van vermoeienis en verdriet, door de verwijten en den hoon van Filips⁽¹⁾. In zijn plaats, werd de hertog van Medina Sidonia opperbevelhebber der vloot, een aanzienlijk man met een groot vermogen, maar onbekwaam en onervaren. De ijzeren markies, zeide men, was door een gouden hertog opgevolgd; maar het was voor den gouden hertog niet gemakkelijker om onmogelijkheden uit te voeren, dan voor zijn voorganger. Dag aan dag, al de winter- en lentemaanden door, had de Koning geschreven, dat de vloot juist op het punt stond om onder zeil te gaan; en even dikwijls had hij Alexander Farnese de verzekering gegeven van zijn vertrouwen, dat deze ondanks alle hinderpalen, gelegenheid zou vinden om naar Engeland over te steken zonder de komst der Armada af te wachten. En Alexander had even dikwijls zijn meester verwittigd, dat de krijgsmacht in de Nederlanden ten gevolge van ziekte en andere oorzaken dagelijks was ingekrompen, zoodat hij eindelijk, van de 30000 voetknechten in werkelijken dienst, waarmede hij aanvankelijk de onderneming had denken te wagen, in de maand April er niet meer dan 17000 bij elkander had⁽²⁾. De 6000 Spanjaarden, die de vloot van Medina Sidonia hem zou aanvoeren, zouden dus zijn leger zeer versterken. Als hij

(1) STRADA, II. IX. 549. Filips aan Parma, 18 Febr. 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

(2) Filips aan Parma, 6 Maart 1588 en Parma aan Filips, 21 Dec. 1587 en 20 Maart 1588. (*Archivo de Simancas*, MSS.)

in de Nederlanden niet meer soldaten achterliet, dan volstrekt noodig waren om de gehoorzame gewesten tegen de opstandelingen te verdedigen, kon hij slechts 23000 man naar Engeland medenemen, met de versterking van Medina er onder begrepen. ‘Toen er sprake, van was om Engeland bij verrassing te bemachtigen,’ zeide Alexander, ‘dachten wij aan niet minder, dan 30000 man. Nu het op zijne hoede en bereid is om ons af te wachten, en wij zeker zoowel te land als ter zee zullen moeten vechten, zou 50000 man nog te weinig zijn.’ Hij dreef half den spot met de meening van den Koning, dat men een looze krijgsbeweging zou kunnen maken door voor eenige steden in Holland of Zeeland het beleg te slaan. De gansche zaak, die men voorhad, zeide hij, was overal bekend en het eenige middel om te blinddoeken, was de vredesonderhandeling; want velen hielden het er voor, dat, nu de engelsche afgevaardigden te Ostende aan het onderhandelen waren, de vrede ook spoedig zou volgen⁽¹⁾.

Eindelijk, op den 28, 29 en 30sten Mei 1588, liep de vloot, die meer dan eene maand te Lissabon op gunstig weder had gewacht, die haven uit, na vooraf door den kardinaal-aartshertog Albert, onderkoning van Portugal, behoorlijk gezegend te zijn⁽²⁾.

Er waren ruim honderddertig schepen, die in tien smaldeelen waren verdeeld⁽³⁾. Het portugeesche smaldeel bestond uit tien galjoenen, onder den kapitein-generaal Medina Sidonia. Dat van Kastilië telde veertien schepen van verschillende grootte onder den generaal Diego Flores de Valdez. Deze bevelhebber was een der ervarenste spaansche zeeofficieren en had uit dien hoofde in last om den Generalissimus op zijn vlaggeschip te voeren. Het andalusisch smaldeel, onder den generaal Pedro de Valdez, bestond uit tien galjoenen en andere vaartuigen. Het smaldeel van Biscaye, van tien galjoenen en kleinere schepen, stond onder het bevel van den generaal Juan Martinez de Recalde, opperadmiraal van de vloot. Tien galjoenen, onder den generaal Miguel de Oquendo, maakten het smaldeel van Guipuzcoa uit. Het italiaansche telde tien schepen, onder bevel van den generaal Martin de Bertendona. Dat van Urcas, of van de vrachtschepen, was drieëntwintig zeilen sterk en stond onder den

(1) Parma aan Filips 31 Jan. en 20 Maart 1588. (*Archivo de Simancas*, MSS.)

(2) Filips II aan Mendoza, 24 April en 2 Juni 1588. (*Archivo de Simancas*, MSS.) BOR, III. 321, 322.

(3) HERRERA, III. III. 93, *seq.* (Filips aan Parma, 13 Mei 1588 noemt er 150; doch er waren vele kleine vaartuigen en transportschepen uitgerust, die Spanje niet verlieten. Het getal werkelijk dienstdoende schepen van allerlei soort was vermoedelijk minder dan 140.

generaal Juan Gomeze de Medina. Het smaldeel van lichters, karveelen en andere vaartuigen telde tweeëntwintig zeilen, onder den generaal Antonio Hurtado de Mendoza. Het smaldeel der vier galjassen werd aangevoerd door don Hugo de Moncada. Dat der vier galeien was toevertrouwd aan kapitein Diego de Medrado.

Op Medina Sidonia volgde onmiddellijk in rang: don Alonzo de Leya kapitein-generaal der lichte ruitery van Milaan. Don Francisco de Bobadilla was opperveldmaarschalk. Don Diego de Pimentel was veldmaarschalk van het beroemde *Terzio* of het legioen van Sicilië⁽¹⁾.

De gezamenlijke last der vloot bedroeg 59 120 ton; het geschut 3165 stukken. Van spaansche troepen waren er 19 295 man aan boord, en 8252 matrozen en 2088 galeislaven. Bovendien was er eene schaar van aanzienlijke vrijwilligers, die tot de doorluchtigste huizen van Spanje behoorden, met hunne bedienden, wier getal, alles te zamen genomen, bijna 2000 beliep. Don Martin Alacon, administrateur en vicaris-generaal der Heilige Inquisitie, stond aan het hoofd van omtrent 290 monniken van de Bedelorden, priesters en gerechtsdienaars. Het getal van hen, die zich hadden ingescheept, bedroeg omtrent 30 000. Volgens de schatting van don Diego de Pimentel, kostte het onderhoud der vloot 12 000 ducaten per dag en de dagelijksche onkosten der vereenigde zee- en landmacht onder Farnese en Medina Sidonia werden op 30 000 ducaten begroot⁽²⁾.

De grootte der schepen bedroeg tusschen de 1200 en 300 ton. De galjoenen, omtrent zestig in getal, waren vervaarlijk groote plumpe kromstevens, met verschansingen van drie of vier voet dik, en aan den voor- en achtersteven hoog opgetimmerd, als kasteelen. De galjassen, vier in getal, waren een derde grooter dan gewone galeien en werden elk door driehonderd galeislaven geroeid. Zij hadden een buitengewoon groot, torenhoog bolwerk aan den achtersteven, een bijna even zoo groot kasteelvormig bouwgevaarte van voren, en zitbanken voor de roeiers in het midden van het schip. Aan den voor- en achtersteven en tusschen elk van de roeibanken waren zware stukken geschut aangebracht. Deze galjassen waren drijvende gebouwen, en zagen er zeer vreemd uit. Zij waren prachtig versierd. In elk dier schepen vond men schitterende statiezen, hutten, kapellen en kansels; en zij waren rijk van tenten, kussens, wimpels, standaards, ver-

(1) HERRERA, *ubi supra*. Vergelijk STRADA, II. IX. 546, *seq.* BOR, III. XXV. 317, *volg.* VAN METEREN, XV. 270. CAMDEN, III. 410, *seq.* CARNERO, 226. COLOMA, f. 5, *seq.* BARROW, 266-270.

(2) Verhoor van don Diego de Pimentel voor den Raad van Holland bij BOR, III. 325, *volg.*

gulde heiligenbeelden en muziek voorzien⁽¹⁾. Iets mooiers om te zien, kan men niet bedenken. Een oorlogsschip moet dienen om te zeilen en te vechten; maar daarvoor waren zij geheel en al ongeschikt. De vier galeien kwamen in ieder opzicht met de galjassen overeen, behalve dat zij een derde korter waren.

Al de schepen der vloot - galjassen, galeien, galjoenen en hulken - waren zoo met topballast bezwaard, zoo overbevracht in evenredigheid tot hunnen diepgang, dat zij slechts klein zeil konden vellen, zelfs bij effen zee en met zachten, gunstigen wind. Men kon dus verwachten dat zij averij zouden krijgen. In de oogen der tijdgenooten schenen deze vaartuigen reusachtig groot. Een schip van 1300 ton was toen een wonder, dat men zelden zag, en eene vloot, die van 130 tot 150 zeilen telde, en 60 000 ton bedroeg, scheen de wereld te kunnen veroveren, en den trotschen naam, waarmede zij zich had gedoopt - de naam van de Onoverwinnelijke - te rechtvaardigen.

Die vloot, die Filips eindelijk van stapel had laten lopen, met het doel om Elizabeth te onttroonen en in Engeland de Inquisitie in te voeren, bestond uit honderdveertig schepen, elfduizend geharde spaansche krijgers, even veel nieuw geworven soldaten, deels Spanjaarden, deels Portugeezen, 2000 grooten des rijks, even veel galeislaven en driehonderd Barrevoeters en Inquisiteurs.

Het plan was eenvoudig. Medina Sidonia zou van Lissabon regelrecht koers zetten naar de reede van Calais: daar moest hij den hertog van Parma afwachten, die met 17 000 oudgediende krijgers van Nieuwpoort, Sluis en Duinkerken komen zou, en het opperbevel over de geheele onderneming op zich nemen. Zij zouden dan het Kanaal oversteken en in Dover zou het leger van Parma, met 6000 Spanjaarden van de vloot versterkt, landen; en met deze 23 000 man zou Alexander terstond voortrukken naar Londen. Medina Sidonia zou het eiland Wight bemachtigen en versterken, den ingang der havens tegen elke verdediging van de hollandsche en engelsche vloten beschermen, en - zoodra Engeland veroverd was - op Ierland afgaan. Sir William Stanley had gewild, dat Ierland het eerst onderworpen werd, als grondslag voor krijgswegelingen tegen Engeland; maar men was het niet met hem eens. Ook de staatslisten van Mendoza en Farnese tegenover de katholieke edelen van Schotland waren bij slot van rekening gebleken vruchteloos te zijn. Koning Jacobus was gezwicht voor de ruime aanbiedingen van geld en bevordering van Elizabeth, en was thans, om Alexander's woorden te bezigen, een verstokte ketter⁽²⁾.

(1) STRADA, II. IX. 546. VAN METEREN, XV. 270.

(2) Zie de reeds aangehaalde brieven van Filips en Parma aan Filips II, 8 Juni 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

Er schoot dus niets over dan Engeland met éénen slag te veroveren. Eén ding echter had men bij het beramen van het plan, zonderling genoeg, geheel en al over het hoofd gezien. Het opperbevel der gansche onderneming was toevertrouwd aan den hertog van Parma; op zijn hoofd rustte alle verantwoordelijkheid. Geen schot mocht worden gelost - indien het eenigszins kon vermeden worden - vóórdat hij met zijne oudgediende krijgers kwam opdagen om zich op de hoogte van Calais aan de onoverwinnelijke Armada aan te sluiten. En toch was er geen de minste maatregel genomen ten einde hem in staat te stellen om te komen. Het had er veel van alsof de briefschrijver van het Escuriaal niet wist, dat de hollandsche vloten op de hoogte van Duinkerken, Nieuwpoort en Vlissingen waren, maar hij had berichten genoeg ontvangen van die geduchte hinderpaal voor zijn plan.

Farnese schreef een van die dagen, toen hij door Valentine Dale's betoogen overtuigd en door diens eischen tot wanhoop gedreven scheen te zijn: Ik zal heel blij zijn als ik met mijn krijgsvolk op engelsch grondgebied ben; dan hoop ik met Gods hulp te doen, wat uwe Majesteit wenscht.⁽¹⁾ Het maakte hem echter zeer ongerust, dat men tot op het laatste oogenblik twijfelde aan de versterking van zijn zesduizend Spanjaarden en het behoeft dan ook geen betoog, dat het een vrij gewaagd stuk was, om met niet meer dan 17 000 soldaten in Engeland een inval te doen. Toch had de loods Moresini hem brieven van Medina Sidonia gebracht, waaruit bleek, dat de hertog aarzelde om die 6000 oudgedienden heen te laten gaan, vóór dat de engelsche vloot verdelgd was, en aan den anderen kant de hoop uitsprak, dat Parma stipt op den bepaalden tijd op de afgesproken plaats zou zijn. Alexander kwam in brieven aan Medina en den Koning tegen die inzichten op. Hij verklaarde dat hij geen haarbreed wilde afwijken van het oorspronkelijk plan. Hij moest de 6000 man hebben en, als het mogelijk was, meer; en de spaansche Armada moest zijne eigene kleine scheepsmacht dekken, en het Kanaal van vijanden schoonvegen. Geen ander plan was mogelijk, zeide hij, want het was duidelijk, dat zijne kleine platbodemde rivierbooten en hulken niet eens den overtocht konden doen, dan als het kalm weder was. Zij waren niet bestand tegen storm, nog minder tegen vijandelijke schepen, omdat het krijgsvolk dan zoo dicht opeengepakt zou zijn, dat zij zich nauwelijks roeren en geen hulp konden krijgen. Het ongerijmde denkbeeld, dat hij met zijn vlootje in zee moest steken om zich op de hoogte van Calais met Medina te ver-

(1) Parma aan Filips, 22 Juni 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

eenigen, werd door Alexander driftig verworpen; en hij voorspelde een zeer nadeeligen uitslag indien men bij dit dwaze plan bleef.

Men had dus vele voorzorgen genomen, maar toch eene te weinig. De Koning van Frankrijk had - bijna op hetzelfde oogenblik, dat Guise last had gekregen van het Escuriaal, om dien vorst te onttroonen en in het verderf te storten - van Filips de verzekering ontvangen van zijne onveranderlijke toegenegenheid; men had hem omtrent het doel van den grooten zeetocht ingelicht. De onderneming was, verzekerde Mendoza aan Hendrik, niet tegen Frankrijk of Engeland gericht, maar alleen een krachtige poging om de zee eens voor altijd van engelsche zeeschuimers schoon te vegen, die jaren achtereen zoo veel schade hadden aangelicht - en men had hem verzocht, om een spaansch schip, dat door het weder gedwongen mocht worden een fransche haven binnen te loopen, zoo te ontvangen en te beschermen als men dat van een zoo bevriende mogendheid verwachten kon⁽¹⁾.

Dus was er brood, rundvleesch en buskruit genoeg - monniken en priesters waren er genoeg - standaards, galeislaven en inquisiteurs ook; maar er waren geen lichte vaartuigen in de Armada en geen zwaargebouwde schepen in Parma's vloot. Medina kon niet bij Farnese komen, of Farnese bij Medina. En toch was het Filips of zijnen raadslieden geen oogenblik in de gedachten gekomen om in die moeilijkheid te voorzien. De Koning kon zich naar het scheen niet voorstellen, dat Farnese, met 40 000 of 50 000 man in de Nederlanden, eene vloot van 300 transportschepen en de macht om over zeer aanzienlijke geldsommen te beschikken, door eene vloot van hollandsche schippers en kapers opgesloten kon worden gehouden.

Met de traagheid, die men van hun plompen bouw verwachten kon, hadden de schepen der Armada bijna drie weken werk om van Lissabon naar Kaap Finisterre te komen. Hier werden zij door een storm overvallen, en her- en derwaarts verstrooid, en waren bijna geheel aan wind en golven ten prooi, want die logge kielen konden geen storm in de golf van Biscaye wederstaan. Er waren echter sommigen op de Armada,

(1) Filips II aan Mendoza, 24 April 1588. (*Archivo de Simancas*. A. 56, 148, MS.)
Mendoza kreeg dezen brief in Parijs even vóór dat die gezant, volgens den last van zijnen meester, Guise, op den gedenkwaardigen dag der 'barricaden' zijn slag hielp slaan.
Er is een andere brief van denzelfden inhoud, bijna drie maanden later geschreven. Filips II aan Mendoza 18 Juli 1588. (*Archivo de Simancas*. A. 156, 159, MS.)

wien de storm zegen aanbracht. David Gwynn, een matroos uit Wales, was in den krijg gevangen genomen en had thans meer dan elf jaren als een rampzalig galeislaaf op de spaansche schepen gediend, jaar op jaar reikhalzend uitziende naar eene kans om aan die slavernij te ontkomen⁽¹⁾. Hij behoorde tot de roeiers der groote galei, de *Vasana*, en moest dus helpen om zijn geboorteland onder het spaansche en roomsche juk te brengen.

De schepen, die het meest van den wind te lijden hadden, waren natuurlijk de vier groote logge galeien - het smaldeel onder don Diego de Medrado - met hare ontzaglijke torens aan den voor- en achterstevan en laag en open gangboord. De kapellen, kansels en vergulde Madonnabeelden konden in een orkaan weinig baten. De *Diana*, de grootste van de vier galeien, verging met man en muis. De *Prinses* werd vreeselijk geslingerd op de holle zee; en de *Vasana* was ook in gevaar. Daarom verzocht de kapitein der galei den slaaf uit Wales, die veel meer ondervinding en zeemanschap bezat dan hij, om, indien het mogelijk was, het schip te redden. Gwynn werd thans eene gunstige gelegenheid aangeboden, waarop hij elf jaren had gewacht. Hij maakte er gebruik van. Hij deelde den kapitein mede, hoe hopeloos elke poging was om de Armada te achterhalen. De *Vasana* zou vergaan, zeide hij, evenals de *Diana* en zooals met de *Prinses* elk oogenblik het geval kon zijn, als niet alle zeilen werden ingenomen en men beproefde om met roeien de naast bij zijnde haven te bereiken. Maar opdat de roeiers al hunne krachten zouden kunnen inspannen, moesten de soldaten, die op het dek maar nuttelooze ballast waren, naar beneden. Dan kon het schip behoorlijk gestuurd worden. De kapitein, die vurig wenschte zijn schip en zijn leven te redden, gaf zijne toestemming. De meeste soldaten werden naar beneden gezonden, enkelen kregen bevel om tusschen de slaven op de roeibanken plaats te nemen. Nu had er sedert vele dagen onder deze ongelukkigen eene geheime verstandhouding bestaan; ook waren zij niet geheel en al ongewapend. Zij waren gewoon om uit gebroken degenklingen en andere weggeworpen brokjes staal, tandenstokers en andere onbeduidende voorwerpen te vervaardigen en die te koop aan te bieden. Zoo was er niemand onder hen, die niet voor een dolk had gezorgd.

Eerst hield Gwynn zich bezig met maatregelen te nemen om tegen den wind op te werken. Zoodra het schip verlicht was, zag hij rond, wierp plotseling zijne muts op den grond, en hief zijne hand op naar het want. Dit was het afgesproken teeken.

(1) BOR, III. 322, volg.

Toen drukte hij den kapitein den dolk in het hart, en elk der galeislaven maakte den soldaat af, die het dichtst bij hem was; daarop stormden zij naar beneden, overrompelden en overweldigden de overige krijgslieden en brachten hen allen ter dood.

Toen hij weder op het dek was gekomen, bespeurde David Gwynn dat de vierde galei van het smaldeel, de *Koningsgalei* genaamd, waarop de kommandant Medrado in persoon het bevel voerde, recht voor den wind op hen afkwam. Men wist dus reeds, dat er op de *Vasana* wat gaande was.

‘Makkers,’ zeide Gwynn, ‘God heeft ons de vrijheid geschonken, en wij moeten ons door onzen moed die waardig toonen.’

Terwijl hij sprak, kwam er een volle laag van de *Koningsgalei*, die negen man van het scheepsvolk doodde. Zonder zich daardoor in het minst van zijn stuk te laten brengen, klampte David met zijn schip de *Koningsgalei* aan boord, met zulk een schok, dat de binten trilden. Daarna ging hij aan het hoofd van de verlostes en thans ter deeg gewapende slaven aan boord van de andere galei, en na een woedend gevecht, waarin hij door de slaven der *Koningsgalei* werd bijgestaan, gelukte het hem het schip te bemachtigen en al de soldaten om het leven te brengen. De vereenigde roeiers begroetten Gwynn als den held, die hen van een verachtelijke slavernij verlost had, waartoe zij voor hun leven veroordeeld schenen, en plaatsten zich gewillig onder zijne bevelen. De storm was ondertusschen bedaard, en de twee galeien zetten, onder het verstandig beleid van den ervaren en onverschrokkenen Waleser, koers naar de fransche kust en landden den 31en te Bayonne, terwijl de verlostes slaven het goed, dat zich aan boord van de twee galeien bevond, onder elkander verdeelden. Van daar begaven zich de vluchtelingen, vierhonderd zesenzestig in getal - Franschen, Spanjaarden, Engelschen, Turken en Mooren - over land naar Rochelle. Gwynn had een onderhoud met Hendrik van Navarre, en ontving van dien ridderlijken Koning een fraai geschenk. Daarna ging hij naar Engeland, waar hij door de Koningin met lof werd overloden. De overige verlostes slaven liepen uit elkander⁽¹⁾.

Dit was het eerste merkwaardige wat de onoverwinnelijke Armada overkwam. Van het smaldeel der galeien was er reeds eene in zee gezonken en twee andere waren door hare eigen slaven overmeesterd. De vierde kwam met moeite tegen den storm op en voegde zich bij het overschot van de vloot, die zich eindelijk te Coruna weder verzamelde, nadat de schepen

(1) BOR, t.a. pl. VAN METEREN. XV. 272. Vergelijk CAMDEN, IV, 410, die echter alleen den naam van Gwynn wist en spreekt van de ‘verraderij der Turksche roeiers.’(!)

uit nood eerst te Vivera, Ribadeo, Gijon en andere noordelijke havens van Spanje waren binnengeloopen⁽¹⁾. In *de Groyne* - zoo als de Engelschen toen Coruna plachten te noemen - bleven zij eene maand, om de geleden schade te herstellen en versch volk aan boord te nemen; en op den 22en Juli (N.S.) ging de Armada onder zeil⁽²⁾. Zes dagen daarna wierpen de Spanjaarden het dieplood uit, dertig mijlen van de Scilly-eilanden, en op Vrijdag, den 29en Juli, op de hoogte van Kaap Lizard, kregen zij voor het eerst het land van belofte in het gezicht, dat Sixtus V hun had aangewezen en dat zij wilden bemachtigen.

Dienzelfden dag en nacht waarschuwden de gloed en rook van tienduizend vuurbaken van Land's End tot Margate en van het eiland Wight tot Cumberland elken Engelschman, dat de vijand eindelijk op hen afkwam. Bijna op hetzelfde oogenblik had de lord admiraal te Plymouth van het hof het bericht ontvangen, dat de Armada, door de stormen van Juni geteisterd en verstrooid, zich naar alle gedachten dat jaar niet zou laten zien; en bij gevolg was er bevel gegeven om de vier grootste schepen te onttakelen en in het dok op te leggen⁽³⁾. Zelfs Walsingham, zoo als reeds gemeld is, had die zonderlinge begoocheling gedeeld⁽⁴⁾.

Vóór dat Howard den tijd had om volgens deze ontijdige aanwijzing te handelen - gesteld dat hij het had willen doen - kreeg hij van goeder hand het bericht, dat de groote vloot zich boven Kaap Lizard bevond. Noch hij, noch Francis Drake, waren er de mannen naar, om in zulk een dringenden nood tijd te verliezen, en vóór dat de Vrijdagnacht verstreken was, waren zestig van de beste engelsche schepen de haven van Plymouth uitgelopen.

Zaterdag, 30 Juli, blies er een zacht koeltje uit het Z.W., het mistte en er viel een stofregen; doch om drie uur na den middag konden de twee vloten door de nevelen heen elkander bespeuren en de schepen tellen⁽⁵⁾.

(1) HERRERA, III. III. 94.

(2) Medina Sidonia van zijn galjoen *San Martin* aan Parma, 25 Juli 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

Bij het opgeven van den tijd in den tekst zullen wij steeds den nieuwen stijl volgen, die toen reeds door Spanje, Holland en Frankrijk, ofschoon niet door Engeland, was aangenomen. De aangegeven tijdsbepalingen zijn dus natuurlijk tien dagen later, dan die men vindt in engelsche gedenkschriften van dien tijd.

(3) VAN METEREN, XV. 272 274 CAMDEN, III. 410. MURDEN, 615-621. De schepen waren de *Triomf*, *de Witte Beer*, *Elizabeth Jonas* en de *Victorie*. LINGARD, VIII. 280.

(4) Walsingham aan sir Edward Norris, 9/19 Juli 1588. (*State Paper Office MS.*)

(5) HERRERA, 101. Howard aan Walsingham, 23/1 Juli 1588, bij BARROW, 288.

Den 31en Juli, om negen uur, omtrent twee mijlen van Looe⁽¹⁾, op de kust van Cornwallis, had de eerste ontmoeting der beide vloeten plaats. De spaansche telde 136 zeilen, waaronder negentig groote schepen; de engelsche zevenenzestig. Het was een plechtig oogenblik. De langverwachte Armada bood een statig, haast tooneelmatig schouwspel aan. De schepen waren voor een praalvertooning, om eene reeds behaalde overwinning te vieren, uiterst geschikt. Geschaard in den vorm van eene halve maan, waarvan de horens eene tusschenruimte lieten van zeven engelsche mijlen, voeren die vergulde, trotsche en hooge, drijvende kasteelen, met hunne bonte wimpels en krijgsmuziek, langzaam door het Kanaal. De kapitein-generaal, de gouden hertog, stond in zijne kogelvrije verschansing op het dek van zijn groot galjoen, *San Martin*, door generaals van het voetvolk en kolonels der ruitery omringd, die evenmin als hij van zeewezen verstand hadden. De engelsche schepen daarentegen - die bijna zonder uitzondering licht gebouwd, vlug en gemakkelijk te hanteeren waren - konden om die logge galjoenen, hulken en galeien, door geboeide slaven geroeid, gemakkelijk heen zeilen. Dat de vrije Engelschen, onder zulke bedreven aanvoerders als Drake, Frobisher en Hawkins, die van kindsbeen op het water thuis hoorden, de sterksten waren, bleek bij het allereerste gevecht. Zij wonnen den vijand dadelijk de loef af, en beschoten hem bij tusschenpoozen met goed gevolg; terwijl het hun gemakkelijk viel zich buiten schot te houden van de trage Armada, die geen zeil kon bijzetten om hen te vervolgen, ofschoon zij van eene krijgstoerusting voorzien was waarmede zij alle vijanden, die bij haar aan boord kwamen, in den grond kon boren. 'Wij zijn dien Zondag namiddag even met hen slaags geweest,' zeide Hawkins⁽²⁾.

Medina Sidonia liet van den voorsteven de koninklijke vlag hijschen en de gansche vloot spande al hare krachten in, die niet veel beteekenden, om een algemeen gevecht te verkrijgen. Het was vruchteloos. De Engelschen wezen, terwijl zij den vijand op de hielen volgden, alle uitnoodigingen daartoe van de hand, en tastten slechts de achterhoede der Armada aan, waarover Recalde het bevel voerde. Die admiraal hield zich standvastig op dezelfde hoogte en zag zijne vlugge tegenstanders onder de oogen, die hem bleven kwellen, teisteren en ontduiken; terwijl het overige gedeelte der vloot, door den vijand van dichtbij gevolgd, langzaam het Kanaal opvoer. En zoo werd de strijd onder

(1) R. Tomson aan ..., 30 Juli/9 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*).

(2) Hawkins aan Walsingham, 21 Juli/9 Aug. 1588. (*State Paper office MS*.)

't varen langs de kust voortgezet, terwijl uit Plymouth voortdurend booten bij de engelsche schepen kwamen met versterking en vrijwilligers, totdat de strijd geheel uit het gezicht van de stad verdwenen was.

Reeds in dit eerste 'kleine gevecht' hadden de Spanjaarden eene les gekregen, en reden genoeg om aan hunne onoverwinnelijkheid te twijfelen. Maar vóór zonsondergang viel er nog veel meer voor. De Spanjaarden hadden met zeer gering gevolg veel kruit en lood verschoten, en daarover werd een busmeester aan boord van het vlaggeschip van den admiraal Oquendo berispt. De busmeester, een geboren Vlaming, werd woedend op den kapitein, legde een kruitloop aan naar het kruitmagazijn, stak het in brand en wierp zich in zee⁽¹⁾. Twee dekken sloegen stuk. Het groote kasteel aan den achtersteven vloog in de lucht, tegelijk met den algemeenen betaalmester der vloot, een aanzienlijken schat geld en omtrent tweehonderd man⁽²⁾. Het schip was een wrak, maar de overige bemanning kon nog gered worden. Medina Sidonia zond eenige lichte vaartuigen om hen op te nemen, en wendde met zijn vlaggeschip over stag, om Oquendo te beschermen, die door zijne engelsche vervolgers reeds was aan boord geklampt. Doch de Spanjaarden, die niet zoo vlug waren als hunne vijanden, raakten hierdoor in verlegenheid; en vele schepen verwarden met het want in elkanker en de ra's werden verbrijzeld. Het volk van Oquendo werd ten laatste gered, en naar andere schepen overgebracht.

Ondertusschen was het galjoen van don Pedro de Valdez, die bevelhebber was van het andaluzisch smaldeel, met twee of drie spaansche schepen achtereenvolgens in botsing gekomen, en daardoor was de fokkemast eindelijk dicht aan het dek weggeslagen en tegen den grooten mast aangevallen. De toestand van het schip was hopeloos, de Armada liet het in den steek, de avond begon te vallen, de zee stond hol en de Engelschen, die steeds in de nabijheid zwalkten, waren gereed om het aan boord te klampen. Te vergeefs loste don Pedro noodschoten. De kapitein-generaal loste - alsof het

(1) Verslag van zekere zeelieden, Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Valdez aan Filips II, (engelsche vertaling) 31 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*) HERRERA, III. III. 100-102. CAMDEN, III. 412. BOR, III. 323. VAN METEREN, XV. 272. HERRERA put geheel en al uit het dagboek van een spaansch officier op de Armada en noemt de twee beroemde engelsche scheepsbevelhebbers *Frobesquerio* en *Avesnisio*.

Vele engelsche namen zijn in het Spaansch bijna even vreemd als de bekende van Frobisher en Hawkins. Zoo wordt dr. Bartholomeus Clerk, om de eene of andere reden, dr. Quiberich genoemd; kolonel Patton wordt kolonel Reyton; terwijl de groot-admiraal, lord Howard van Effingham, in de kronieken optreedt als Carlos Haurat, graaf van Contuberland. HERRERA, III p. 49.

ongelukkig galjoen niet bij de katholieke vloot behoorde - bedaard een schot om de verstrooide schepen bijeen te verzamelen en liet Valdez over aan zijn lot. 'De geheele vloot kon ons zien,' zeide de arme Pedro; 'en ik geloof niet, dat men ooit van groter onmenselijkheid en ondankbaarheid heeft gehoord.'

Toch hield zich de Spanjaard wakker. Frobisher, op het grootste schip van de engelsche vloot, de *Triomf*, van 1100 ton, en Hawkins op de *Overwinning*, van 800 ton, beschoten hem uit de verte; maar, daar de avond viel, kon hij hun het hoofd bieden; en eerst den volgenden ochtend gaf hij zich over aan de *Wraak*.

Drake ontving daarop den wakkeren krijgsgevangene aan boord van zijn vlaggeschip - tot groote ontevredenheid en verontwaardiging van Frobisher en Hawkins, die zich daardoor in de hoop op prijs- en losgeld zagen teleurgesteld - behandelde hem zeer hoffelijk en gaf hem zijn woord van eer, dat hij en zijn volk als krijgsgevangenen naar goed oorlogsrecht zouden worden behandeld. Hij kwam die belofte na; want de Engelschen hadden de gewoonte niet, om, zoo als het spaansch gebruik was, de krijgsgevangenen tot slaven te maken, maar hielden hen alleen voor rantsoen. Valdez beantwoordde Drake's heuschheid door hem de hand te kussen, hem te omhelzen en hem met hoogdravende plichtplegingen te overstelpen. Hij werd daarop aan boord gezonden van den lord admiraal, die hem ook met wellevendheid ontving, en hem zijn leedwezen betuigde, dat iemand van zijn rang door den hertog van Medina zoo koel in den steek was gelaten. Daarna keerde don Pedro aan boord van de *Wraak* terug, waar hij, als Drake's gast, van al wat er verder voorviel ooggetuige was tot den 10den Augustus, toen hij met eenige andere bevelvoerders naar Londen werd gezonden, omdat sir Francis beweerde dat het losgeld voor don Pedro hem rechtmatig toekwam⁽¹⁾.

Dit was zeker geen luisterrijk begin voor de onoverwinnelijke Armada. Op den allereersten dag dat zij slaags raakte met de engelsche vloot - die toen slechts zevenenzestig schepen telde, die in grootte en gewicht van metaal ver voor de spaansche moesten onderdoen - hadden zij de vlaggeschepen van het guipuzcoaansch en andaluzisch smaldeel verloren, met eenen generaal-admiraal, 450 aanvoerders en manschappen en omtrent 100 000 ducaten. De vijand had hen met krijgsbewegingen verschalkt, hun in het zeilen de loef afgestoken en hen ter dege geteisterd, zonder dat zij hem eenig nadeel hadden kunnen toebrengen. Het 'kleine gevecht' was voor de tegenstanders der

(1) Drake aan Walsingham, 13 Juli/10 Aug. 1588. by BARROW, p. 303.

inquisitie bemoedigend geweest, en de moed der Engelschen was aangewakkerd.

Maandag, den 1sten Augustus, stelde Medina Sidonia de achterhoede - die uit de galeassen, de galjoenen *St. Mattheus*, *St. Lucas*, *St. Jacobus* en de *Florence* en andere schepen bestond, te zamen drieënveertig in getal - onder bevel van don Antonio de Leyva. Hij kreeg last den vijand - die de achterhoede bleef vervolgen - bezig te houden, en elke gelegenheid om slag te leveren aan te grijpen. De Spanjaarden meenden, dat zij al de schepen der engelsche vloot in den grond konden horen, indien zij slechts eens tot enteren konden geraken; doch het werd ieder uur duidelijker dat het leveren of ontwijken van den slag geheel en al in de macht hunner vijanden was. Ondertusschen - terwijl de achterhoede door het smaldeel van Leyva werd beschermd - zouden de voorhoede en de middeltocht der Armada, onder bevel van den kapitein-generaal, overeenkomstig 's Konings bevelen haren weg vervolgen, totdat zij op de afgesproken plaats den hertog van Parma hadden ontmoet. De hertog van Medina was ontevreden over de slechte krijgstucht onder de zeelieden en zond een sergeant-majoor aan boord van elk schip der Armada, met uitdrukkelijk bevel om iederen kapitein, die zijn post verliet, zonder verhoor of beraad onverwijld op te hangen. Scherprechtters werden met de sergeant-majours medegezonden⁽¹⁾. Juan Gil werd in eene sloep afgevaardigd aan den hertog van Parma, om hem van de bewegingen der Armada kennis te geven en inlichtingen te vragen omtrent de juiste plaats en het oogenblik, waarop de aansluiting moest plaats hebben, en hem om loodsen te verzoeken, die de fransche en vlaamsche kusten kenden. 'Als het begint te stormen,' zeide Medina, 'weet ik niet, waar deze groote schepen zich moeten bergen⁽²⁾.'

De Spanjaarden zeilden met een zacht westelijk koeltje op hun gemak langs de kust en werden in het oog gehouden door de vloot der Koningin, die op eenigen afstand loefwaarts zwalkte, zonder hen dien dag iets in den weg te leggen.

's Morgens om vijf uur, Dinsdag 2 Augustus, lag de Armada tusschen Portland Bill en St. Alban's Head. De wind werd toen N.O., hetgeen voordeelig voor de Spanjaarden was⁽³⁾. De Engelschen deden hun best om hun de loef af te winnen; maar de hertog, die met de geheele Armada langs de kust streek, bleef in het voordeel. De Engelschen zochten daarop het ruime sop

(1) HERRERA, III. III. 105. 'Sin replica ni consulta,' etc.

(2) Medina Sidonia aan Parma, 2 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(3) *Declaration of the Proceedings of the two Fleets*, Juli 19-31 (O.S.) 1588. (*State Paper Office* MS.) HERRERA, III III. 106.

en stevenden zeewaarts, en kort daarna werden zij door de Spanjaarden aangevallen. Daarop volgde een lang en levendig gevecht. Howard op zijn kleine *koninklijke Ark* raakte verscheidene malen slaags met Bertendona van het italiaansch smaldeel, met Alonzo de Leyva op de *Ratta* en met andere groote schepen. Hij werd eene poos erg in het nauw gebracht, doch wakker door de *Nonpareil*, kapitein Tanner, ondersteund; en na een langen en ongeregelden strijd waarin de *St. Marcus*, *St. Lucas*, *St. Mattheus*, *St. Philippus*, *St. Johannes*, *St. Jacobus*, *St. Johannes de Dooper*, *St. Martinus* en vele andere groote galjoenen, prijkend met de namen van Heiligen en Apostelen, vochten met de *Leeuw*, de *Beer*, de *Stier*, de *Tijger*, de *Onvervaarde*, de *Wraak*, de *Overwinning*, de *Triomfen* andere engelsche schepen, die met minder gewijde namen waren gedoopt, zagen de Spanjaarden zich andermaal in al hunne pogingen teleurgesteld om hunne vijanden, die hen beurtelings aanvielen en wisten te ontsnappen, te naderen en aan boord te klampen. Er werd onophoudelijk geschoten. ‘Wij hadden een scherp en lang gevecht,’ zeide Hawkins⁽¹⁾. Booten, met manschappen en krijgsbehoeften beladen, brachten den Engelschen voortdurend versterking aan, en vele vrijwilligers, die edellieden waren - zoo als Cumberland, Oxford, Northumberland, Raleigh, Brooke, Dudley, Willoughby, Noel, William Hatton, Thomas Cecil en anderen - konden hun ongeduld niet langer bedwingen, toen het kanongebulder langs de kusten van Dorset weerklonk, en gingen vol geestdrift aan boord der schepen van Drake, Hawkins, Howard en Frobisher, of kwamen in lichte vaartuigen aan, die door hen zelven uitgerust waren om deel te nemen aan den zoo lang verwachten strijd.

De ongeregelde, herhaaldelijk afgebroken maar levendige strijd duurde nagenoeg den ganschen dag, tot dat de Engelschen hun kruit en lood grootendeels vershoten hadden. Ook de Spanjaarden kwamen, ondanks hun jarenlange voorbereidselen, reeds kogels te kort; en Medina Sidonia had naar Parma gezonden om hem vier-, zes- en tienponders te verzoeken⁽²⁾. Nooit te voren had men op een enkelen dag zoo veel kruit en lood verspild; want noch de eene, noch de andere partij had ernstige afbreuk geleden. De wijze, waarop zij met het geschut omsprongen, deed geen van beide natiën eer aan.

‘Als de schepen van Hare Majesteit met een voldoende aantal

(1) Hawkins aan Walsingham, 31 Juli/10 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*) HERRERA, III. III. 106-108. BOR, III. 323. VAN METEREN, XV. 273. CAMDEN, III. 412, 413.

(2) Medina Sidonia aan Parma, 2 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas MS.*) HERRERA, III. III. 108.

goede kannonniërs waren bemand geweest,' zeide de brave William Thomas, een oud artillerist, 'zou dit de grootste nederlaag zijn geweest, die de Spanjaarden ooit hebben geleden, en Hare Majesteit zou de schitterendste overwinning hebben behaald, waarvan men ooit gehoord heeft. Het was in ons nadeel, dat er zooveel kruit en lood en tijd werd verspild, want er werd zeer weinig schade aangericht. Wij willen hopen, dat Hare Majesteit in het vervolg niet meer zoo misleid zal worden⁽¹⁾.'

De Engelschen waren er in elk geval in geslaagd, om hunne ervarenheid ter zee te doen uitkomen. Vergeefs hadden de logge hulken en galjoenen getracht om hunne licht gevleugelde vijanden aan boord te klampen, die hen beschoten, hen trotseerden, hun tuig en want beschadigden, en zich dan vlug uit de voeten maakten; totdat eindelijk tegen het vallen van den avond de wind weder West werd, en de Engelschen opnieuw de loef kregen en behielden.

De vloot der Koningin, thans in vier smaldeelen onder Howard, Drake, Hawkins en Frobisher verdeeld, was omtrent honderd zeilen sterk, behalve het smaldeel van lord Henry Seymour, dat in de straat van Dover kruiste. Doch er waren slechts weinige oorlogschepen onder, en men vond de koopvaardischepen niet geschikt om veel uit te richten. 'Als gij gezien hadt, hoe weinig dienst ons de koopvaardischepen en kustvaarders bewezen,' zeide Winter, 'zoudt gij erkend hebben, dat wij er niet veel aan hadden; ze waren eigenlijk alleen geschikt om ze te vertoonen.'⁽²⁾

Den ganschen nacht door werden de Spanjaarden, die op Calais aanhielden, na het lang, maar onbeslissend gevecht, door hunne ijverige tegenpartij dicht op de hielen gevolgd. Op Woensdag, 3 Augustus, werden er eenige schoten gewisseld en op Donderdag, den 4en, waren beide vloten op de hoogte van Dunnose op het eiland Wight. De groote hulk *Santana* en een portugeesch galjoen, die den vorigen dag eenige schade hadden bekomen, waren van de overige schepen der Armada afgeraakt en werden door de *Triomf* en eenige andere schepen krachtig aangevallen. Don Antonio de Leyva kwam hun met eenige galeassen en groote galjoenen te hulp; en Frobisher hield, ofschoon hij in groot gevaar verkeerde, den ongelijken strijd, dapper vol.

- (1) William Thomas, busmeester van Vlissingen (die zich zeer beklaagde, dat de intrekking der handvesten, door Hendrik VIII aan het eerzaam gild der kanonniërs verleend, oorzaak geweest was van het verval der edele kunst en dus van veel kwaad), aan Burghley, 30 Sept./10 Oct. 1588 (*State Paper Office MS.*)
- (2) Sir William Winter aan Walsingham, 1/11 Aug. 1588 (*State Paper Office MS.*)

Toen de lord admiraal bemerkte dat Frobisher in gevaar was, bevond hij zich op de *Koninklijke Ark* en viel met dat schip en de *gouden Leeuw*, de *witte Beer*, de *Elizabeth*, de *Overwinning* en de *Leicester*, stoutweg de spaansche vloot aan en vatte post op drie- of vierhonderd ellen afstands van Medina's vlaggeschip *San Martin*; terwijl zijne makkers met den vice-admiraal Recalde en de galjoenen van Oquendo, Mexia en Almanza slaags raakten. Het was het heetste gevecht dat tot dusver had plaats gehad⁽¹⁾.

De twee groote vloten, waarvan de eene de overweldiging, de andere de bescherming van Elizabeth's rijk ten doel had, lagen nagenoeg met de ra's tegen elkander. Eene hagelbui van musketkogels vloog uit den mast en het want en bracht den Spanjaarden veel schade toe, omdat hunne reusachtige schepen zoo gemakkelijk te treffen waren. De kogels, die zij van hunne torenhooge verschansingen schoten, vlogen hunnen vijanden grootendeels over het hoofd. De aanvoerders der Armada schepten echter moed, want zij hoopten den vijand noch dichterbij te bestoken, omdat er sommigen onder de Engelschen dwaas genoeg waren om hen aan boord te willen klampen.

Zoodra Frobisher, die de held van den dag was, zich uit zijn moeilijken toestand gered had, gaf de lord admiraal - die het bestaan van de vloot en van de engelsche kroon niet in een enkelen slag op het spel wilde zetten, omdat hij in den strijd eenige averij bekomen had - het sein voor den terugtocht, en liet de *Koninklijke Ark* buiten gevecht slepen. Het plan van de Spanjaarden was dus verijdeld; de Engelschen hielden, na veel schade te hebben aangericht en betrekkelijk weinig verlies te hebben geleden, wederom loefwaarts af; en de Armada vervolgde langs de klippen van Freshwater en Blackgang met trotsche onverschilligheid haren tocht.

Vrijdag, 5 Augustus, vervolgden de Engelschen, die van de kust versterking van manschappen en krijgsbehoeften hadden gekregen, op eenen tamelijken afstand hun tegenpartij; en de lord-admiraal ontbood Martin Frobisher, John Hawkins, Roger Townsend, lord Thomas Howard, zoon van den hertog van Norfolk, en lord Edmund Sheffield bij zich op het dek van de *Koninklijke Ark* en sloeg hen allen tot ridder om hun dapper gedrag van den vorigen dag⁽²⁾. Medina Sidonia daarentegen zond den eenen bode na den anderen aan den hertog van Parma af, met verzoek om kogels, loodsen en veertig vliebooten, om daarmede de lastige engelsche *clippers* na te zetten⁽³⁾.

(1) *Declaration of the Proceeding* etc. hierhoven aangehaald. BOR, HERRERA, VAN METEREN, CAMDEN, *ubi supra*.

(2) CAMDEN, III. 414. BOR, III. 323. 324.

(3) Medina Sidonia aan Parma, 4 Aug. 1588 (*Archivo de Simancas* MS.)

De katholieke Armada, zeide hij, was door de grootte en zwaarte der schepen geheel in de macht der tegenpartij, die haar naar believen kon aanvallen of ontwijken; terwijl hem niets anders overbleef dan zoo spoedig mogelijk den tocht naar de afgesproken plaats van bijeenkomst, bij Calais, te vervolgen.

En op de reede van Calais het de groote vloot - na den geheelen volgenden dag, gevolgd door de Engelschen, te hebben gezeild zonder dat er een schot gelost werd - eindelijk op Zaterdag, 6 Augustus, in den namiddag het anker vallen.

De Armada was dus op de bestemde wachtplaats aangekomen. Hier moesten Medina Sidonia en de hertog van Parma samenkomen; en nu zou eindelijk het gordijn worden opgehaald voor het laatste bedrijf van het groote drama, dat zoo langzaam en zoo omslachtig was voorbereid.

Op Zaterdag middag lag lord Henry Seymour met zijn smaldeel van zestien schepen tusschen Dungeness en Folkestone de twee vloten af te wachten. Hij hield verscheidene kustvaarders, die van het Westen kwamen, aan; doch zij konden hem - vreemd genoeg - geen inlichting geven omtrent de Spanjaarden of zijne landgenooten⁽¹⁾. Seymour, die op zijne vloot nauwelijks voor drie dagen leeftocht had, meende, dat hij wel tijd had om verschen voorraad in te nemen, en zette bijgevolg koers naar Duins. Nauwelijks was hij daar een half uur geweest, of er kwam een adviesjacht van den lord-admiraal, met het bevel dat het smaldeel van lord Henry zich slagvaardig moest maken. Er was geen tijd meer om leeftocht op te doen, want het bevel werd gegeven om de zeilen op te hijschen en koers te zetten naar de fransche kust. Het koeltje echter was zoo flauw, dat de geheele dag verliep, eer Seymour met de zijnen het Kanaal kon oversteken. Eindelijk, tegen zeven ure des avonds, zag hij de groote spaansche Armada in den vorm eener halve maan geschaard, met de schepen zeer dicht bij elkander, een weinig ten Oosten van Calais, vlak bij de kust, voor anker liggen. De Engelschen, onder Howard, Drake, Frobisher en Hawkins, naderden langzaam; en zoodra lord Henry, die van de tegenoverliggende kust kwam, zich bij hen had aangesloten, liet de gansche vereenigde vloot zeer dicht bij Calais, op anderhalve mijl afstands van de Spanjaarden, insgelijks het anker vallen. De onoverwinnelijke vloot had bijna hare bestemming bereikt. Thans zou de groote Farnese haar steunen aan het hoofd van een leger oudgediende krijgers, die honderd veldslagen hadden medegemaakt, door talloze overwinningen zelf-

(1) Sir William Winter aan Walsingham, 1/11 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

vertrouwen hadden gekregen, oogverblindend prachtig waren uitgerust en dus den schitterendsten veldheer der Christenheid op zijn zegetocht in Englands hoofdstad konden volgen. De lang verbeidde inval was geen ongegrond verzinsel van staatslieden meer, dat boosaardig verspreid werd om de menschen, de bedoelingen van den geduldigen, grootmoedigen, en welwillenden vorst te doen wantrouwen. Eindelijk had hij het masker afgeworpen, en de zoetsappige toon van zijn onderhandelaars en de engelsche gemachtigden, die zich door hen lieten verschalken terwijl men maand op maand aan het strand van Broekburg zoo plechtig protocollen wisselde, had plaats gemaakt voor het gebulder van het engelsch en spaansch geschut, dat hunne vreedzame beraadslagingen plotseling kwam storen. Men behoefde thans Alexander niet meer op zijn woord van eer te vragen, of hij ooit iets van het vlugschrift van kardinaal Allen gehoord en of zijn meester vijandelijkheden tegen Koningin Elizabeth in den zin had.

Nooit, sedert Engeland Engeland was, had men iets dergelijks gezien als thans, in die enge straat tusschen Dover en Calais. Langs die lange, lage, zandige kust en geheel binnen het bereik der vestingwerken van Calais, lagen honderddertig groote en zwaargewapende spaansche schepen - recht tegenover, en nauwelijks op een kanonschot afstands van honderdenvijftig sterke en snelvarende engelsche sloepen en fregatten, onder het bevel van mannen, die door de geheele wereld beroemd waren.

Men wist, hoewel men het niet zag, dat verder op langs de kust een hoogst gevaarlijke en gewichtige post, de binnenen buitenzoomen der zandbanken van de vlaamsche kusten, bezet was door een smaldeel hollandsche schepen van allerlei grootte en dat al de diepen en ingangen van dien gevaarlijken, voor kapers en kruisers alleen bevaarbaren grond tusschen Duinkerken en Walcheren wemelden van hollandsche vaartuigen. Die hollandsche en zeeuwsche vloten, omtrent honderdvijftig galjoenen, sloepen en fluitschepen sterk, onder bevel van Warmond, Justinus van Nassau, Van der Does, De Moor en Rosendael, versperden geduldig alle mogelijke wegen om van Nieuwpoort of Grevelingen, of Sluis, of Vlissingen, of Duinkerken in zee te komen en verlangden vurig om met den hertog van Parma aan den dans te raken, als zijne vloot van gewapende sloepen en lichters, met spaansche en italiaansche oudgediende krijgers bevracht, het wagen zou in zee te steken om het zoo lang voorbereide plan te volbrengen.

De zeeëngte leverde in dien zomernacht een prachtig gezicht op. De maan verlichtte het tooneel. Zou zij den volgenden nacht nederblikken op een overweldigd Engeland, op een opnieuw in

slavenketenen geklonken Holland - op den ondergang van burgerlijke en godsdienstige vrijheid? Zouden die spaansche schepen daar, wier wimpels in den maneschijn fladderden, die in het voor gevoel van zegepraal vreugdeschoten losten en de lucht van triumfmuziek deden weergalmen, niet bij het aanbreken van den dag recht op hun doel afgaan, en de veroveraars der wereld naar het tooneel van hun vurigste verlangen overbrengen?

Zou de engelsche vloot daarentegen, die daar voor anker lag en scherp op den uitkijk was - met haar licht te hanteeren, ranke vaartuigen, die zich in vluchtige en afgebroken schermutselingen goed gehouden hadden, het tegen die machtige tegenpartij kunnen opnemen, nu het oogenblik gekomen was voor eenen strijd op leven en dood? Zouden niet Howard, Drake, Frobisher, Seymour, Winter en Hawkins eindelijk de engte worden uitgedreven en voor Medina, Oquendo, Recalde en Farnese den doortocht moeten openlaten? Zouden die Hollanders en Zeeuwen, die in hunne verraderlijke zeearmen en ondiepten waakzaam kruisten, kunnen stand houden nu de vreeselijke 'Holofernes' met zijne onoverwinnelijke legioenen besloten had om voor den dag te komen?

Zoodra hij het anker had laten vallen, vaardigde Howard een adviesjacht af naar de *Vanguart*, om Winter aan boord van het vlaggeschip te ontbieden. Toen sir William de *Koninklijke Ark* bereikte, was het reeds negen uur in den avond. De lord admiraal vroeg hem bezorgd om raad over hetgeen men thans zou doen. Tot nog toe hadden de Engelschen een vijand bestookt en in het nauw gebracht, die tengevolge van zijn eigen last wijken moest. De Spanjaard verlangde vurig om slag te leveren, maar het was hem verboden te landen, vóór dat Parma zich bij hem aangesloten had. Zoo viel het den Engelschen betrekkelijk gemakkelijk om den vijand op het lijf te hangen, hem te kwellen door om hem heen te zeilen, hem uit de verte te beschieten en buiten zijn bereik te gaan. Doch nu moest men hem onder de oogen zien, en het lot van de twee vrije Staten der wereld hing aan den uitslag van de worsteling, die niet langer verdaagd kon worden.

Winter keek, terwijl hij op het dek van de kleine *Koninklijke Ark* naast den lord admiraal stond, voor de eerste maal die ontzaglijke galjoenen en galeien aan, waarmede zijn wapenbroeder reeds vertrouwd was.

'Zij zijn zoo verbazend groot,' zeide hij, 'dat wij ze door een kunstgreep moeten wegstrijken.'

Toen viel hem gelukkig te binnen wat hij vier jaren geleden van de branders gehoord had, die door de Antwerpenaars op Parma's schipbrug waren afgezonden en waarvan de uitvinder Gianibelli op datzelfde oogenblik bezig was met vestingwerken

aan te leggen op de Teems, om de Engelschen tegen zijnen ouden vijand Farnese bij te staan. Winter stelde voor om iets dergelijks tegen de onoverwinnelijke Armada te ondernemen⁽¹⁾. Er was geen tijd of gelegenheid om zulke onderzeesche vulkanen gereed te maken, als bij die gedenkwaardige gelegenheid gebruikt waren geworden; maar men kon ten minste branders onder de schepen zenden. Door het vuur zou wel eenige schade worden aangericht; en misschien zou de ontsteltenis, die de herinnering aan het gebeurde te Antwerpen te weeg kon brengen, als men vernam dat de beruchte mantuaansche heksenmeester zich op het oogenblik in Engeland bevond, nog meer uitwerken. Winter meende, dat de Armada ten minste kon gedwongen worden om de ankers te kappen, en in verwarring zou raken als het plan behoorlijk ten uitvoer werd gebracht.

Howard keurde het goed, en besloot den volgenden morgen krijgsraad te houden, om de bijzonderheden der uitvoering te regelen⁽²⁾.

Terwijl zij met hun beiden ernstig in de kajuit zaten te beraadslagen, had het weinig gescheeld of er was een groot ongeluk gebeurd. Het schip 'de witte Beer' van 1000 ton, en drie andere schepen van de engelsche vloot, die allen in elkander verward waren geraakt, dreven met den stroom mee tegen de *Ark* aan. Vele ra's werden weggeslagen, veel tuig werd er bedorven en er bestond, volgens het oordeel van Winter, gevaar, dat eenige van de allerbeste schepen in de vloot geheel en al vernield zouden worden; en dat op den avond vóór een groot gevecht. Er werden goede maatregelen genomen om de schepen van elkander los te maken, en het toeval - dat ook reeds aan spaansche schepen schade had gedaan - had geen nadeelige gevolgen.

Den volgenden dag, Zondag 7 Augustus, lagen de twee groote vloten nog steeds op anderhalve engelsche mijl afstand van elkander rustig te dobberen. Tot nog toe had men niets van Farnese vernomen. De Hollanders hadden hem weten op te houden, en men had nog tijd om adem te scheppen vóórdát

(1) Dit wordt duidelijk aangegeven door sir William Winter, in zijn bewonderenswaardigen brief van 1/11 Augustus. (Het reeds aangehaalde MS.)

(2) Winter's brief.

Door vele schrijvers - CAMDEN, III: 415, VAN METEREN, XV: 273, en anderen - wordt gemeld, dat dit plan met de branders gemaakt werd op bevel van de Koningin. Anderen kennen de eer toe aan den lord admiraal (BOR, III. 324), of aan Drake (STRADA, IX. 552); terwijl COLOMA (I. 7) de gansche zaak als een beuzelachtig voorval beschouwt - Er is geen twijfel aan dat de Verdienste van het eerst op die gedachte te zijn gekomen, aan Winter toekomt. Met Hare Majesteit de eer te geven, die er niemendal van wist, gaf men een vreemd blijk van verkleefdheid aan haar.

de ontknooping plaats vond. Howard gaf in den ochtendstond het sein, dat de krijgsraad bij hem aan boord moest komen, en kort daarop waren Drake, Hawkins, Seymour, Winter en de overigen in zijne kajuit aan het beraadslagen.

Men besloot aan den raad van Winter gehoor te geven, en sir Henry Palmer werd terstond in eene pinas naar Dover gezonden, om eenige oude vaartuigen, die gemakkelijk vuur zouden vatten, licht hout, teer, hars, zwavel en andere brandbare stoffen te halen. Toen men bedacht dat Palmer onmogelijk voor den volgende morgen terug kon zijn, besloot men zich te behelpen met hetgeen men op de vloot bijeen kon brengen. Men vreesde, dat anders de gunstige gelegenheid voorbij zou gaan. Parma kon, na elken tegenstand overwonnen te hebben, elk oogenblik plotseling in het Kanaal opdagen, en dan zou de geheele spaansche Armada zich tusschen hem en zijne vijanden in kunnen plaatsen, de engelsche en hollandsche vloten bezig houden, en zijn overtocht naar Dover dekken. Dan was het te laat om tot de branders zijn toevlucht te nemen.

Aan boord van de Armada, werd men van uur tot uur ongeduldiger. De bevelhebber van Calais, M. de Gourdon, had zijn neef aan boord van Medina's vlaggeschip gezonden, om den spaanschen admiraal beleefde groeten, verzekeringen van vriendschap en ververschingen over te brengen. Het was niet te vermoeden dat - nu de gelukstar van Mucio aan het rijzen was - de plannen van Filips door Frankrijk zouden worden gedwarsboomd. De bevelhebber had gewaarschuwd voor den gevaarlijken toestand, waarin de Armada was. Hij had volkomen gelijk. De reede van Calais was geen veilige ankerplaats voor zulke groote schepen als de spaansche en portugeesche; want het tij en de dwarsstroomen, waaraan zij bloot stonden, waren zeer verradelijk. Op het oogenblik was het kalm; maar binnen eenige uren kon er een storm uit het Westen opsteken en dan dreef de geheele vloot, zonder dat er hoop op redding was, naar de zandbanken van de gevaarlijke vlaamsche kust. Bovendien was de hertog, ofschoon hij vrij wel voorzien was van zeekaarten en loodsen van de engelsche kust, bijna ongewapend tegen de gevaren, die hem op de hoogte van Duinkerken, Nieuwpoort en Vlissingen zouden kunnen bedreigen. Hij had dag op dag aan Farnese boden gezonden, om hulp van allerlei aard te vragen, maar vooral om hem dringend te smeeken om onverwijld zelf te komen⁽¹⁾. Thans moest Alexander het opperbevel aanvaarden. De Armada was gereed om de engelsche vloot aan

(1) Medina Sidonia aan Parma, 2, 4 en 5 Aug. 1588. Parma aan Filips II, 7 en 8 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas MSS.*)

de linkerzijde het hoofd te bieden; terwijl ter rechter zijde de hertog het Kanaal dwars kon oversteken en zich meester maken van Engeland.

Het ongeduld van het krijgs- en scheepsvolk aan boord van de vloot was even groot als dat van de bevelhebbers. Zij konden Londen bijna zien - daar waren grootere schatten te halen dan uit de mijnen aan de overzijde van den Atlantischen oceaan, die den spaanschen riddermoed zoo dikwijls met fabelachtigen rijkdom hadden beloond. En er waren mannen op die galjoenen, die zich de plundering van Antwerpen herinnerden van elf jaar geleden - mannen, die bij ondervinding wisten, hoe hulpeloos eene groote koopstad was, als zij eens in de klauwen van aan krijgstucht gewende rooverkapiteins viel - mannen, die in die vreeselijke 'Furie van Antwerpen' in een uur tijds zich hadden, verrijkt met den schat, waarvoor een koopman levenslang had gezwogd: en die vaders en moeders, zoons en dochters, bruiden en bruidegoms voor de oogen hunner betrekkingen hadden geslacht, zoodat het aantal ingezetenen, dat in de geblakerde straten vermoord werd, vele duizenden bedroeg en de schatten, die uit paleizen en pakhuizen gestolen werden, bij millioenen, werden geteld, eer de zon over de 'grootte Furie' onderging. Die Spanjaarden, Italianen en Walen dorstten nu naar meer goud, naar meer bloed; en daar de hoofdstad van Engeland nog rijker en weerloozter was, dan de eerste koopstad der Nederlanden, meende men dat de londensche 'Furie' nog meer voordeden zou opleveren, dan de 'Furie' van Antwerpen, waarvan de wereld nog huiverde. En de krijgslieden beschouwden de Engelschen als een vreedzaam, zwak, verwijfd volk, dat van een goed leven hield, van den oorlog geen ondervinding had, spoedig vermoeid en ontmoedigd was⁽¹⁾ en gemakkelijker te berooven en te slachten, dan de voortreffelijke burgers van Antwerpen.

Zoo dachten de zuidelijke veroveraars op hunne groote galjoenen en galjassen over de engelsche scheepsmacht, die voor meer dan drie vierden uit koopvaarders bestond. De twee vloten waren, wat sterkte betrof, niet te vergelijken. Tal van schepen stonden zoowat gelijk - daar elk honderddertig tot honderdvijftig zeilen sterk was - maar de Spanjaarden hadden tweemaal zooveel tonnenlast als de Engelschen, viermaal zooveel stukken geschut, en nagenoeg driemaal zooveel manschappen.

Waar bleef nu Farnese? Hoogst ongeduldig liep de gouden hertog op het dek van de *San Martin* heen en weer. Duizenden staarden oostwaarts om het eerst Parma's scheepsmacht te zien. Maar de dag was bijna om, en nog zag men niets opdagen in

(1) Verhoor van don Diego de Pimentel, bij BOR, III. 325, 326.

de richting van Grevelingen en Duinkerken - geen zeil was er te bespeuren op zee aan den kant, waar men juist drukte en levendigheid had verwacht. Het raadsel was niet gemakkelijk op te lossen, want het viel niemand van de Armada in, dat Alexander niet van wal kon steken, wanneer hij verkoos.

En thans veranderde het ongeduld in achterdocht en verontwaardiging en men hoorde Farnese verwenschen. Want in het tijdperk van dubbelhartigheid, waarin alle Spanjaarden en Italianen toen leefden, vertrouwde niemand zijn eigen broeder en Medina Sidonia dacht reeds, dat Farnese hem een poets bakte. Er werd gemompeld over eene verraderlijke verstandhouding tusschen den hertog en de engelsche gemachtigden te Broekburg. Men zinspeelde er op, dat Alexander in zijn eigen belang handelde, dat hij de heerschappij over de Nederlanden met de kettersche Elizabeth wilde deelen en het groote vertrouwen, dat de Koning in hem had gesteld, beschamen, en als het kon de vernietiging der Armada en den val van de heerschappij van zijn meester in het Noorden wilde bewerken. Ook vertelde men elkander van een gerucht, dat Alexander ter oore kon gekomen zijn, en dat door velen geloofd werd, dat Medina Sidonia geheime bevelen had om Farnese, zoodra hij verscheen, in de boeien te slaan, hem als een in ongenade gevallen gevangen naar Spanje op te zenden om daar zijne straf te ondergaan, en het bevel over te geven aan den hertog van Pastrana, Filips' bastaard bij de hertogin van Eboli⁽¹⁾. In Alexander's afwezigheid waren dus allen vol bange verwachting en achterdocht. Mogelijk was ten gevolge van het verraad van den opperbevelhebber voor hen een noodlottige nederlaag, in plaats van een zegepraal weggelegd. Meer dan vierentwintig uren hadden zij op die gevaarvolle reede gelegen, en ofschoon het weder stil en de zee rustig was geweest, scheen er iets in den dampkring te broeien.

Bij het vallen van den avond werd de maan geheel verduisterd; donkere wolken pakten zich samen; de zee werd zwart; in de verte rolde de donder. Zulke voortekenen van eenen storm uit het Westen waren niet bemoedigend voor die zware schepen, met de verraderlijke losse zandbanken van Vlaanderen aan lij.

Om één uur na middernacht was het zoo donker, dat het geoefendste oog bijna niets kon zien. Men hoorde een flauw geplas van roeislagen. Eenige oogenblikken daarna werd de zee plotseling verlicht, en op een kleinen afstand zag men zes vlammen vaartuigen, die wind en stroom voor hadden en regelrecht op hen aankwamen⁽²⁾.

(1) STRADA, II. X. 560, 567, 568.

(2) De bovenaangehaalde brief van Winter. Vergelijk HERRERA, III. III. 108. VAN METEREN, XV, 273. BOR, III. 324, volg. STRADA, II. X. 560, 561. CAMDEN, III. 415.

Er waren mannen op de Armada, die het beleg van Antwerpen voor vier jaar hadden bijgewoond. Zij herinnerden zich met afgrijzen de helsche schepen van Gianibelli, die drijvende vuurbergen, die aarde en zee schenen te zullen open splijten, zoo vele duizenden krijgers had gedood, en de brug en drijvende sterkten van Farnese verbrijzeld hadden, alsof zij van glas waren. Zij wisten bovendien, dat de vermaarde bouwkunstenaar op dat oogenblik in Engeland was.

Eensklaps kwam er een paniek onder de Spanjaards. Op de vloot klonk het gegil: ‘de branders van Antwerpen! de branders van Antwerpen!’ en in een oogwenk waren alle ankers gekapt, en werden door al de galjoenen en galjassen razende pogingen in het werk gesteld om aan het verderf, dat hun boven het hoofd scheen te hangen, te ontkomen. De verwarring was onbeschrijfelijk. Vier of vijf der grootste schepen raakten met elkander verward. Twee andere verbrandden door de vlammen de vaartuigen⁽¹⁾. Medina Sidonia, die vóór zijn vertrek uit Spanje gewaarschuwd was, dat er waarschijnlijk eene dergelijke kunstgreep in het werk zou worden gesteld⁽²⁾, en die zelfs vroeg in den morgen eenige matrozen in eene pinas had uitgezonden om onderzoek te doen, werd door het gebeurde niet verrast of van zijn stuk gebracht. Hij beval dat elk schip, als het gevaar voorbij was, op zijn post terugkeeren en zijne verdere bevelen moest afwachten. Maar bevelen gaven in dat oogenblik van zinneloozen angst niets. De Mantuaan, die aan het hof van Filips dikwijls met verachting was afgewezen, en die ten gevolge van het ongeloof van het plaatselijk bestuur in zijne schitterende onderneming te Antwerpen slechts gedeeltelijk was geslaagd, had nu, alleen door zijn naam, de Armada van Filips meer afbreuk gedaan, dan Howard en Drake, Hawkins en Frobisher met hun allen tot hiertoe vermochten.

Zoo lang het nacht was, hield de verwarring en opschudding aan. Toen de Maandagmorgen aanbrak, lagen verscheidene van de spaansche schepen ontredderd; terwijl men het overige der vloot op twee mijlen afstands van Calais naar de vlaamsche kust zag drijven. De storm, die bedreigd had, was nog niet opgestoken, maar er kwamen rukwinden uit het W.Z.W., waar zulke onhandige zeilers als de spaansche schepen moeilijk tegen op konden komen. Aan den anderen kant was de gansche

- (1) Deze bijzonderheid, waarvan geen geschiedschrijver melding maakt, blijkt duidelijk uit den dikwijls aangehaalden brief van Winter. ‘Wij zagen, dat er *twee* groote vuren waren, behalve de onze, “(die volgens zijne vroegere opgaaf zes in getal waren)” en die veel meer omvang hadden en veel hooger waren, dan het vuur van een onzer branders.’
- (2) Filips II aan Mendoza, 21 Juni 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

engelsche vloot in beweging en gereed om de Spanjaarden te volgen, die snel de Noordzee indreven. In de onmiddellijke nabijheid van Calais zag men, hoe het vlaggeschip van het smaldeel der galjassen, onder bevel van don Hugo de Moncada, met behulp van fokkezeil en riemen, pogingen deed om de haven binnen te loopen. Het was met de *St. Jan van Sicilië* en andere schepen in botsing gekomen, en daardoor ernstig beschadigd. Het roer was weggeslagen⁽¹⁾. Het was het grootste en prachtigste schip van de Armada - het pronkstuk van de vloot - 'de roem en steun der spaansche zeemacht'⁽²⁾. De twee vorige dagen waren er vele Franschen aan boord geweest om het te bewonderen.

De admiraal Howard stuurde er dadelijk op af; doch daar de galjas reeds in ondiep water was, en door gestadig roeien al dichter en dichter bij de stad kwam, zag hij dat de *Ark* haar niet veilig kon volgen. Daarom liet hij, om haar den weg af te snijden, de groote sloep uitbrengen, met vijftig of zestig vrijwilligers bemand, waarvan de meesten 'moedig en van edele afkomst' waren - volgens een deelnemer aan het waagstuk. De *Margaretha en Johanna* van Londen, die ook op de galjas jacht maakte, raakte aan den grond; maar de kapitein zond zijn boot met eene bende musketiers af, om de galjas te helpen buit maken.

Het ontzaglijk groote vaartuig kon de haven niet inkomen en stootte op een bank voor den ingang. Dit wekte groote ontsteltenis aan boord; doch don Hugo maakte zich gereed om zich moedig te verdedigen. De kaden van Calais waren met duizenden belangstellende toeschouwers opgepropt, toen de twee booten - die aanroeden op eene galjas, die veertig metalen stukken voerde, en met driehonderd soldaten en vierhonderdvijftig slaven was bemand - zich in haar eigen verderf schenen te storten. Er waren nog geen honderd Engelschen in de twee sloepen. Zij riepen weldra don Hugo toe, dat hij zich moest overgeven. Een honende glimlach van den hoogmoedigen Spanjaard was het antwoord, terwijl hij van een schijnbaar ontoegankelijke hoogte trotsch op hen nederblikte. Daarop klouterde zekere Wilton, koksmaat van de *Delight*, van Winter's smaldeel, op het dek van den vijand en stortte in hetzelfde oogenblik dood neder. Toen begonnen de Engelschen op de Spanjaarden te vuren. 'Zij waren in hunne schepen goed verschanst,' zeide de koene Dick Tomson van de *Margaretha en Johanna*,

(1) *Declaratien of the proceedings of the two Fleets*, MS. hierboven aangehaald

(2) R. Tomson aan -, 30 Juli/9 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*)

‘en wij in onze open sloepen, zoo laag beneden hen, hadden niets om ons te beschermen en te dekken.’ Zevenhonderdvijftig man stonden tegenover honderd man. Maar de Spanjaarden, die door het gebeurde in den afgeloopen nacht nog geheel van hun stuk waren, schenen door tooverij bevangen te zijn. Anders zou het de galjas gemakkelijk zijn gevallen om zulk een zwakke tegenpartij in een oogenblik te vernietigen⁽¹⁾.

De Engelschen schoten op de Spanjaarden, zoo dikwijls als zij het waagden om zich boven de verschansingen te vertoonen, doodden velen van hen, en leden zelven een zwaar verlies, daar onder anderen de luitenant Preston van de *Koninklijke Ark* gevaarlijk werd gekwetst. Wij hadden een half uur lang dapper gestreden,’ zeide Tomson, toen don Hugo, die woedend was over de werkeloosheid der zijnen, en zich in persoon aan hun hoofd had gesteld, achterover op het dek stortte, met een kogel door beide oogen. De grootste verbijstering heerschte aan boord; want men zag verscheidene engelsche booten - met acht, of tien, of twaalf man - op de galjas aanhouden; de ontstelde soldaten sprongen dadelijk aan de landzijde over boord, en beproefden al zwemmende aan wal te komen. Sommigen hunner slaagden daarin; doch de meesten verdronken. De weinige overgeblevenen - niet meer dan twintig - staken twee zakdoeken op klingen in de hoogte, als teeken van wapenstilstand. De Engelschen, die er een teeken van uittarting in zagen, klauterden met groote moeite tegen de hooge boorden der *Capitana* op, en hielden zich anderhalf uur bezig met naar hartelust het schip te plunderen. Zij stelden de slaven in vrijheid⁽²⁾.

Zij wilden met den vloed het schip vlot maken, daar het slechts weinig beschadigd en veel waard was. Er kwam echter iets in den weg. Eene boot praaide het spaansche schip, met den jongen M. de Gourdon en een ander fransch kapitein aan boord. Niemand kon Fransch spreken, dan Richard Tomson. Deze beantwoordde dus den groet, en vroeg wat zij verlangden. Zij zeiden, dat zij gezonden werden door den bevelhebber van Calais.

‘En wat verlangt de bevelhebber?’ vroeg Tomson.

‘De bevelhebber verheugt zich in de overwinning, die door u behaald werd’ was het antwoord; ‘en hij zegt, dat gij voor uw kloek en moedig gedrag wel den buit der galjas hebt verdiend. Hij verlangt echter en beveelt u des noods om geen

(1) Tomson's Brief in MS. Vergelijk HERRERA, III. III. 108. BOR, III 324, 325. VAN METEREN, XV. 273. CAMDEN, III. 415. STRADA, II. IX. 561. COLOMA, I. 7, 8.

(2) BOR, III. 325.

poging te doen om het schip of de stukken te verwijderen; want het schip zit aan den grond onder het geschut van zijn kasteel en binnen zijn gebied, en komt hem toe.'

Dit kwam aan de honderd vrijwilligers, die in hunne open sloepen een schip van 1200 ton, 40 stukken geschut en 750 man zoo dapper hadden veroverd, hard en onbillijk voor; doch Richard gaf een verstandig antwoord.

'Wij zijn er M. de Gourdon dankbaar voor,' dat de zeelieden en soldaten, die er voor gevochten hebben den buit ook mogen hebben, en wij erkennen, dat wij zonder zijne toestemming niets van hetgeen wij in onze macht hebben kunnen wegvoeren; wij verzoeken hem om een sloep te zenden aan mylord Howard, die hier dicht bij is en hem een behoorlijk en vriendelijk antwoord zal geven. Wij zullen handelen met het schip en de stukken, zooals hij het beveelt.

De fransche aanvoerders schenen tevreden gesteld te zijn en waren gereed om te vertrekken; misschien had men door dit antwoord de galjas en de stukken wel gekregen, ondanks de afspraak, door Filips II met zijn voortreffelijken vriend Hendrik III gemaakt, dat deze de spaansche schepen in fransche havens hulp zou verleen. Ongelukkig echter had dien ochtend de plunderzucht de overhand; eenige Engelschen schudden hunne fransche bezoekers uit, beroofden hen van hunne ringen en juweelen, alsof zij hun vijanden waren, en vergunden hun toen te vertrekken. Zij roeiden naar wal, en zwoeren den roovers wraak; weinige minuten na hun terugkomst werd uit het geschut van het kasteel op de Engelschen een vuur geopend, zoodat zij zich met den buit, dien zij reeds in veiligheid hadden gebracht, moesten uit de voeten maken en de galjas in het bezit laten van M. de Gourdon.

Toen de sloepen na dit waagstuk weer bij de vloot waren, ging de lord admiraal, die tot nog toe af en aan gevaren had, met zijne gansche macht onder zeil om de Spanjaarden te vervolgen. De onoverwinnelijke Armada, reeds deerlijk gehavend, stevende N.N.O. waarts terwijl de wind Z.Z.W. was. De Engelschen haalden haar 's morgens over negenen in. Zij zeilde in een halve maan, met den admiraal en den vice-admiraal in het midden, gedekt aan de vleugels door de drie galjassen, die gespaard bleven, en door de groote galjoenen van Portugal.

Toen de vijand naderde, beval Medina Sidonia zijne gansche vloot om zich voor den slag gereed te maken. De wind was nu W.N.W., zoodat de Engelschen wind en stroom voor hadden. Om tien uur ontstond er een algemeen gevecht, en weldra zagen de Spanjaarden duidelijk, dat hunne tegenstanders van plan waren hun het vuur na aan de schenen te leggen. Sir Francis Drake op de *Wraak*, door Frobisher met de *Triomf* gevolgd,

Hawkins met de *Overwinning* en eenige kleinere vaartuigen deden den eersten aanval op de spaansche admiraalschepen. Lord Henry met de *Regenboog*, sir Henry Palmer met de *Antilope* en anderen, raakten met de drie van de grootste galjoenen der Armada slaags; terwijl sir William Winter met de *Voorhoede* en de meeste schepen van zijn smaldeel op den vleugel aan stuurboord losging.

De aangevallen schepen weken naar de vloot terug. Vier er van raakten in elkander verward; en Winter, die in hun midden dreef, stond bloot aan het musketvuur van vele hunner geduchtste schepen.

‘Ik zeg u, op mijn woord van arm edelman,’ zeide hij, ‘dat er uit de lichte stukken, uit de slangen en halve slangen der *Voorhoede* vijfhonderd schoten werden gelost; en als ik bij het afvuren van mijn geschut zoo ver mogelijk van hen af was, was ik niet buiten schot van hunne haakbussen; want wij konden dan nog met elkander spreken.’

De slag duurde zes uren en was heet en woedend; er bestond voor de Spanjaarden geene reden van verontschuldiging indien zij er zich aan onttrokken; de kapitein-generaal wilde, indien hij kon, zijnen post op de reede van Calais hernemen. De Engelschen hielden zich gedeeltelijk nog bij dezelfde wijze van krijgvoeren, die zoo goed geslaagd mocht heeten, en ontdoken alle pogingen der Spanjaarden, om hen aan boord te klampen. De welgeoefende engelsche zeesoldaten zonden, als zij even buiten het bereik van het musketvuur waren, de eene kogelbui na de andere op de reusachtige schepen der Armada af, die zoo gemakkelijk te treffen waren; terwijl de Spanjaarden daarentegen ondanks de ongeloofelijke hoeveelheid kruit en lood, die zij verspilden, geen kans zagen om den vijand eenig ernstig nadeel te doen. In het geheele gevecht werd geen engelsch schip vernield, en werden nog geen honderd man van hen gedood⁽¹⁾. Daarentegen werden al de beste schepen der Spanjaarden met kogels doorboord, hunne masten en ra's aan splinters geschoten, hun zeil en want aan flarden gescheurd; een noordwestelijke wind dreef hen naar de noodlottige zandbanken van Holland, en terwijl zij met eene hooge zee te worstelen hadden, werden hunne in het wild geloste schoten door Howard, Drake, Seymour en Winter flink beantwoord. Zelfs de opperkonstabel Thomas kon er dien dag niet over klagen, ‘dat de Engelschen in den blinde schoten, zonder den vijand veel letsel te doen.’ Er was haast geen schip van de Armada, dat er niet

(1) De boven aangehaalde brief van Winter. Lord Henry Seymour aan de Koningin, bij BARROW, 305. HERRERA, II., III. 110.

erg beschadigd afkwam⁽¹⁾; want bijna allen namen aan dien gedenkwaardigen slag op de hoogte van het Grevelingsche Zand deel. De kapitein-generaal zelf, de admiraal Recalde, Alonzo de Meyva, Oquendo, Diego Flores de Valdez, Bertendona, don Francisco de Toledo, don Diego de Pimentel, Telles Enriquez, Alonzo de Luzon, Garibay, met de meeste groote galjoenen en galjassen, waren in het dichtst van het gevecht, en al die ontzaglijk groote schepen werden het eene voor, het andere na, buiten gevecht gesteld. Drie zonken voordat de slag geeindigd was; vele andere dreven als hulpeloze wrakken naar een vijandelijk strand; en vóór vijf uur in den middag hadden zij minstens zestien schepen en tusschen de vier- en vijfduizend soldaten verloren⁽²⁾.

Daar - volgens een spaansch ooggetuige - bijna al de grootste schepen der Armada ontredderd of beschadigd waren, en al het kruit en lood op was, gaf Medina Sidonia tegen zijn zin het bevel tot den aftocht. De kapitein-generaal was een slecht zeeman, maar hij was een ridderlijk Spanjaard en had oud-gothisch bloed; hij schaamde zich over den toestand waarin zijne onoverwinnelijke vloot gebracht was, en gaf Alexander Farnese de schuld van de schandelijke nederlaag. Hoe ontredderd, geteisterd en weinig in getal of zijne schepen ook waren, zou hij toch nog den vijand het hoofd hebben geboden; maar wind en stroom deden hem snel aan lager wal drijven; en de loodsen verzekerden hem allen uit éénen mond, dat hij in zijn verderf zou loopen, indien hij langer volhield. Na eene onbeduidende geheel vruchteloze poging om don Diego de Pimentel - die zijn ontredderd schip, de *St. Mattheus*, niet wilde verlaten - en don Francisco de Toledo - wiens groot galjoen, de *St. Philippus* als een hulpeloos wrak naar Zeeland dreef - te redden, stevende de Armada N.N.O. waarts de open zee in, en liet de schepen, die haar niet konden volgen, aan hun lot over⁽³⁾.

Al zinkende praaide de *St. Mattheus* een hollandschen visscher, wien men een gouden keten bood om het schip te Nieuwpoort binnen te loodsen. Maar de vaderlandslievende visscher bracht het schip tot dicht bij de hollandsche vloot, waar het door den

- (1) God heeft Harer Majesteits troepen machtig beschermd; wij hebben een zeer gering verlies geleden, hoewel er zoo geweldig op ons gevuurd werd. Ik geloof waarlijk, dat er geen zestig man van Harer Majesteits troepen omgekomen zijn.' Kapitein J. Fenner aan Walsingham, 4/14 Augustus 1588. ((*State Paper Office MS.*)
- (2) BOR, III. 327. HERRERA, *ubi supra Declaration of the Proceedings* etc. MS. Howard aan Walsingham, 7/17 Aug. 1588; Drake aan de Koningin, 8/18, Aug. 1588: bij BARROW, 306-310.
- (3) HERRERA, III. III. 109. VAN METEREN, XV. 273, 274. BOR, III. 325. CAMDEN, III. 415, 416.

admiraal Van der Does terstond werd aangevallen, voor wien het na twee uren bloedigen strijd de vlag streek. Don Diego, maarschalk van het beroemde siciliaansche legioen, broeder van den markies van Tavera, neef van den Onderkoning van Sicilië, oom van den Onderkoning van Napels, die zoo vele waardigheden, titels en hooge bloedverwanten had, als men kon verwachten van een spaanschen rijksgröote van den eersten rang, werd met zijne onderbevelhebbers naar Den Haag gebracht. ‘Door mijne bemiddeling,’ zeide kapitein Borlase, werden de aanzienlijksten gespaard; de overigen werden bij ons binnenkomen over boord gesmeten en omgebracht. Hij vocht twee uren lang met ons, en kwetste verscheidene onzer manschappen, doch gaf zich eindelijk over⁽¹⁾.’

Johan Van der Does, die het schip had prijsgemaakt, bood de vlag van de *St. Mattheus* aan de St. Pieterskerk te Leiden aan, waar zij - zoo verbazend lang was zij - van het gewelf tot op den grond nederhing, zonder dat zij nog geheel ontrold was; en daar hing zij, als een waardig tegenhanger der spaansche vaandels, die achter gebleven waren, toen Valdez vijftien jaar geleden het beleg voor die heldhaftige stad had opgebroken.

Het galjoen *St. Philippus*, een der vier grootste schepen in de Armada, kwam zonder masten en op het punt van zinken naar Nieuwpoort drijven, waar de veldmaarschalk don Francisco de Toledo vergeefs hulp hoopte te krijgen. La Motte deed er eene zwakke poging voor, doch eenige schepen van de hollandsche vloot waren hem voor, bemachtigden het ongelukkige galjoen, en brachten het te Vlissingen. De overwinnaars vonden achtenveertig metalen stukken en andere voorwerpen van waarde aan boord; doch er waren eenige kisten met Ribadaviawijn, die voor de overweldigers nootlottiger werden, dan die stukken geschut waren geweest. Want terwijl de opstandelingen zich na de vermoeienissen der overweldiging met rijkelijke teugen van dien kostelijken wijn verkwikten, kantelde de *St. Philippus*, die geheel en al met engelsche kogels was doorboord en snel vol water was geloopt, plotseling om en verging in een oogenblik, terwijl zij driehonderd van die zich te goed doende Hollanders met zich in de diepte sleepte⁽²⁾.

Ook een groot biskaaisch galjoen van Recalde's smaldeel, dat in den slag geweldig gehavend, en thans, even als vele andere, de Armada niet kon volgen, werd door kapitein Cross van de *Hoop*, een schip van 48 stukken, opgeeeischt. Hoewel het vol water liep, bood het tegenstand en weigerde de vlag te strijken.

(1) Borlase aan Walsingham, 3/13 Augustus 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) COLOMA, I. 8. Vergelijk VAN METEREN, BOR, t.a.p; en anderen.

Een van de onderbevelhebbers deed eene poging om den wimpel naar beneden te halen, doch werd door den kapitein doorregen, die op zijne beurt werd doodgeslagen door een broeder van den officier, die was afgemaakt. Tijdens dit gevecht verging het schip met man en muis⁽¹⁾.

Meer dan zes uren, van tien uur in den morgen tot namiddags vijf, had het gevecht geduurd - het ging er fel toe, verklaarden de Spanjaarden. Er waren mannen op de Armada, die den dag van Lepanto hadden bijgewoond⁽²⁾, en zeiden, dat die beroemde zeeslag in hevigheid en betoonde kloekmoedigheid door het gevecht bij Grevelingen verre overtroffen werd. 'Ieder heeft op de vloot zijn plicht gedaan,' zeide Winter, 'en groot was de slachting, die onder den vijand werd aangericht⁽³⁾.' Nog erger zouden de Spanjaarden er afgekomen zijn, indien niet de armzalige karigheid van de Koningin hare schepen ten laatste, zelfs in dit uiterste, ongeschikt had gemaakt voor den dienst. Zij bleven den verslagen vijand beschieten, totdat hun voorraad van kriegsbehoeften geheel was uitgeput. 'Toen de patronen allen waren verbruikt,' zeide Winter, 'en er op sommige schepen geen kruit of lood meer was, vochten wij niet langer, doch vervolgden den vijand, die ons bleef ontwijken.' En de vijand - ofschoon nog talrijk en schijnbaar sterk genoeg, indien hij zijne krachten behoorlijk gebruikte, om de geheele engelsche vloot te vernielen - nam voor hen de vlucht. Er waren nog meer dan vijftig spaansche schepen over van meer dan 600 tonnen last, en zestig hulken en andere vaartuigen van minder beteekenis; terwijl de geheele engelsche vloot slechts dertien schepen telde, die dien last haalden of te boven gingen. 'De Spanjaarden zijn talrijk en sterk,' zeide Howard; 'maar wij plukken hun één voor één de veeren uit⁽⁴⁾.'

- (1) VAN METEREN (XV, 273) verhaalt het voorval op gezag van eenige matrozen, die zich hadden gered door over boord te springen, en die even vóórdat het schip zonk, door de Engelschen aan boord werden opgehaald. *Declaration of the Proceedings* etc. MS.
- (2) Howard aan Walsingham, 8/18 Aug. 1588. (*State Paper Office* MS.)
'Door sommigen,' zegt de lord admiraal, 'wordt de spaansche macht ter zee weinig geteld; doch ik sta er u borg voor, dat men nooit ter wereld zulk eene macht heeft gezien, als de hunne. En eenige Spanjaarden, door ons krijgsgevangen gemaakt, die den slag van Lepanto hebben bijgewoond, zeggen, dat het geringste der vier gevechten, die wij geleverd hebben, dien slag verre overtrof; en dat wij wel twintigmaal zooveel schoten hebben gelost uit het grof geschut, als zij bij die gelegenheid.' - 'Het was een allerfelste slag' (*crudelissima batalla*), zegt HERRERA afgaande op het verhaal van een Spanjaard, die er bij was. HERRERA, III. 108.
- (3) Brief van Winter, 1/11 Aug. 1588. (Het hierboven aangehaalde MS.)
- (4) Howard aan Walsingham, 29 Juli/1 Aug. 1588. (*State Paper Office* MS.) en 1/11 Aug. 1588. bij BARROW, 306, 307.

Medina Sidonia wist zeker, dat het hem nooit gelukken zou die kleine goed vechtende en snel zeilende vaartuigen aan boord te klampen; de afgrijselijke ontsteltenis van Zondagnacht en de vele gevechten van den volgenden dag hadden de zijnen geheel en al in wanorde gebracht. Gehavend, met kogels doorboord, maar volstrekt niet geheel en al overwonnen, ging de Armada onder begunstiging van een zacht koeltje op de vlucht voor den vijand, die, al had er zijn leven aan gehangen, geene laag meer had kunnen lossen.

‘Ofschoon ons kruit en lood bijna op was,’ zeide de lord admiraal, ‘namen wij een snoevende houding aan, en maakten jacht op hen, alsof het ons aan niets ontbrak.’ En de snoevende houding had hare uitwerking; want ‘het gebeurde van dien dag had den vijand in geweldige verslagenheid gebracht,’ zoo als Drake opmerkte⁽¹⁾; en nog zetten de Spanjaarden den geheelen Maandagnacht hunne vlucht voort. ‘Zeer opmerkelijk is het,’ zeide Fenner van de *Nonpareil*, ‘dat de Almachtige hen met zooveel vrees heeft geslagen. Ik heb ze nauwelijks elkander te hulp zien komen in den nood, waarin zij na den slag waren; maar zij zetten zooveel zeilen bij, als zij maar konden.’

Dinsdagochtend, den 9den Augustus, waren de engelsche schepen op de hoogte van Walcheren, op een behoorlijken afstand van het strand. ‘De wind draait naar het Westen,’ zeide Richard Tomson van de *Margaretha en Johanna*, ‘en wij drijven de vijanden op ons gemak voor ons uit en zijn hoogst benieuwd naar welke haven of zij koers zullen zetten. Zoowel rijken als armen, die er het leven hebben afgebracht, zijn zoo zwak en moedeloos, dat zij gaarne al hunne posten zouden willen verliezen, om te huis te zijn⁽²⁾.’

Sir William Winter, zeide: ‘Ik denk, dat de hertog zijn hertogdom er gaarne voor zou willen geven, om in Spanje terug te zijn⁽³⁾.’

Daar de engelsche schepen, honderdvier in getal, dien ochtend eene halve mijl te loef waren, beval de hertog de gansche Armada stand te houden en hunne nadering af te wachten. Maar de Engelschen hadden geen lust om te vechten; want op dat oogenblik scheen de oogenblikkelijke ondergang van hunne vijanden onvermijdelijk. Door slecht beleid, en door schrik en verbijstering geslagen, was de spaansche vloot, terwijl zij voor den vijand deinsde, dicht bij de noodlottige zandbanken van Zeeland gekomen. Reeds bedroeg het peil slechts zevende-

(1) Drake aan Walsingham, bij BARROW. 301.

(2) Fenner aan Walsingham, 4/14 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

(3) Brieven van Tomson en Winter.

half vaam, terwijl het water met snelheid onder de kielen afnam; de loodsen verzekerden Medina, dat zij allen reddeloos verloren waren; want de aanwakkerende noordwestewind dreef hen aanhoudend naar de banken toe. De Engelschen wisten hoe zij het gevaar moesten vermijden en maakten zich gereed om de trotsche Armada voor hunne oogen te zien ondergaan. Alleen het oogenblikkelijk draaien van den wind kon de Spanjaarden redden. Een oogenblik duurde de ademlooze, huiveringwekkende spanning, en toen kwam er verandering. Juist toen de voorste schepen op het punt stonden om vast te raken op het Oosterzand, draaide de wind plotseling naar het Z.W. om; en de spaansche schepen, die bij de nieuwe windvlaag hun zeilen brasten, stevenden andermaal de open zee in⁽¹⁾.

Dien ganschen dag zetten de galjoenen en galjassen, met alle zeilen die zij konden bijzetten, hunne vlucht voort terwijl de lord admiraal bij zijne snoevende houding bleef en den afdeinzenden vijand op eenigen afstand op zijn gemak volgde. Om vier uur omstreeks ontbood Howard door een seinschot den krijgsraad bij zich aan boord. Winter kon niet komen, daar hij in den slag gekwetst was geworden; maar Seymour en Drake, Hawkins, Frobisher en de overigen wel; en men besloot, lord Henry met Winter en de overige schepen van het smaldeel naar de kust terug te zenden om den mond van de Teems voor elken aanval van den hertog van Parma te bewaken; terwijl de lord admiraal met de overige scheepsmacht de vervolging der Armada zou voortzetten.

Lord Henry was zeer boos omdat hij nu van zijn aandeel in de jacht verstoken was. ‘De lord admiraal wenschte mij bij zich te hebben,’ zeide hij, ‘en nu ik hem met den besten wil, en zonder mijn leven te ontzien, heb geholpen, en er mijn aandeel in heb dat de Spanjaarden verleden Maandag zoo deerlijk in het nauw zijn gebracht, bemerk ik dat zijne lordschap ijverzuchtig is, en mij den roem, dien ik zou kunnen inoogsten, misgunt. Hij heeft zijn gezag gebruikt, om mij te bevelen het oog te houden op onze engelsche kust, die door den hertog van Parma wordt bedreigd. Ik bid God, dat de admiraal de *Regenboog* met haar volk niet missen zal; want ik verzeker, zoo waar als God leeft, dat ik met mijn nietig scheepje even dicht of nog dichter bij den vijand zou willen komen, dan het grootste schip van de beide vloten⁽²⁾.’

Toch stond de gehoorzaamheid aan de eens gegeven bevelen de proef door; en het smaldeel van Seymour zette toen Dins-

(1) HERRERA, III. 110. CAMDEN, III. 416.

(2) Lord Henry Seymour aan Walsingham, 1/11 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*).

dagavond, 9 Augustus, de schemer viel - omdat de vijand hun vertrek niet zou bemerken - naar Margate koers. Doch, hoe groot de teleurstelling ook was van Winter en Seymour over hun gedwongen aftocht, nog minder geestdrift heerschte er onder de bemanning op de vloot. Het engelsche scheepsvolk vond het alles behalve vermakelijk, de Spanjaarden na te zetten, zonder kruit en lood om te schieten, en zonder vleesch en brood om te eten. Howard had voor geen drie dagen leeftocht meer in zijn kajuit; en Seymour met de zijnen had niet genoeg voor één dag. Toen Seymour en Winter aftrokken, 'hadden zij groote moeite,' volgens Winter, 'om vele schepen, die met hen wilden terugkeeren, behalve hun eigen smaldeel, terug te houden.' Indien de Spanjaarden, in plaats van verschrikt te zijn, zich tegen hunne vervolgers hadden gekeerd, wat zou dan de uitslag geweest zijn van een strijd met een uitgehongerde en half gewapende bemanning⁽¹⁾?

Howard, Drake en Frobisher, met de overigen der vloot, volgden de Armada door de Noordzee, van Dinsdagnacht (9 Augustus) tot Vrijdag, den 12den; en nog altijd dreef de sterke zuidwestenwind de Spanjaarden voor hen uit; het was onzeker of zij eene schuilplaats, leeftocht, water en gelegenheid om de geleden schade te herstellen, zoeken moesten in het gebied van den verraderlijken Koning der Schotten, of wel aan de als met ijzer gepantserde kust van Noorwegen. Medina Sidonia had echter van zijn voornemen om naar Engeland terug te keeren geheel en al afgezien, en het was zijn vurigste wensch, behouden in Spanje terug te komen. Hij zag zoo sterk op tegen dien noordelijken tocht, zonder loodsen, om de barre Hebridische eilanden heen, dat hij zich vermoedelijk zou hebben overgegeven, indien de Engelschen hem hadden ingehaald en andermaal slag met hem hadden willen leveren. Hij stond op het punt om eene witte vlag op te hijschen - toen zij hem voor de laatste maal aanvielen - doch zwichtte voor de bestraffingen der geestelijken, die aan boord van de *San Martin* waren en het er voor hielden, dat zij veel meer te duchten hadden van Engeland, als zij in dat land gevangen waren, dan op zee; zij zeiden hem, dat het zonde en schande zou zijn, als zij zich overgaven, eer men hen andermaal had aangevallen⁽²⁾.

- (1) Indien de Engelschen goed van levensmiddelen en krijgsbehoeften waren voorzien geweest, zegt STOWE, 'zouden zij bij de vervolging de Spanjaarden geheel in hunne macht hebben gekregen. Maar als de Spanjaarden nog twee dagen hadden gevochten, zouden zij de Engelschen stellig hebben gedwongen, om wegens gebrek aan kruit en lood, af te houden en aan hen het veld over te laten' STOWE, 719.
- (2) VAN METEREN (XV. 274) verhaalt dit op gezag van eenige hollandsche visschers, die aan boord der *San Martin* waren geprest geworden. REYD, VIII 147.

Daarentegen kon de vice-admiraal Drake, die zich nu recht op zijne plaats voelde, zijne vroolijkheid niet bedwingen, toen hij de Onoverwinnelijke Armada van den man, dien hij zoo dikwijls den baard had gezengd, in den duitschen oceaen zag vluchten voor het land, dat zij diezelfde week tot een spaansch wingewest hadden willen maken. Hoe slecht zijne schepen ook van het noodige waren voorzien, was hij er voor, nog eenen slag te wagen; en het is zeer wel mogelijk, dat de snoevende houding met nog gelukkiger gevolg zou bekroond geworden zijn, dan Howard dacht.

‘Wij hebben de spaansche macht voor ons,’ schreef Drake, aan boord van de *Wraak*, ‘en hopen, als het God belieft, nog even met haar te worstelen. Nooit zag ik iets, dat mij beter aanstond, dan dezen vijand met Zuidenwind naar het Noorden te zien vluchten. God geve, dat gij goed het oog houdt op den hertog van Parma; want met Gods bijstand twijfel ik niet, of wij zullen het, als wij het leven hebben, met den hertog van Sidonia zoo klaar spelen, dat hij gaarne in St. Maria's haven onder zijne oranjeboomen zou willen zijn⁽¹⁾.’

Howard besloot niet meer te vechten. Toen hij de Spanjaarden tot Vrijdag, den 12den Augustus, tot op 56° 17' N.B. gevolgd had, riep de admiraal den krijgsraad bijeen. Er werd besloten, dat men, ten einde het volk en de schepen van Engeland te sparen, de golf van Forth zou binnenloopen om water en levensmiddelen op te doen, en ‘twee pinassen zou achterlaten om de vloot op de hielen te volgen, totdat zij de eilanden van Schotland voorbij zou zijn⁽²⁾.’ Den volgenden dag echter, toen de wind naar het N.W. omdraaide, besloot de krijgsraad met die verandering haar voordeel te doen en koers te zetten naar het noordelijk Vorgebergte, ten einde daar kruit en lood en levensmiddelen op te doen.

Tot nu toe was het weder, ofschoon soms dreigend, tamelijk goed geweest. In de week na den gedenkwaardigen nacht, waarin er bij Calais zooveel was voorgevallen, waren noch de spaansche, noch de engelsche schepen door storm of hooge zee in hunne bewegingen bijzonder belemmerd geworden. Den volgenden Zondag echter, 14 Augustus, kwam er verandering. De wind werd weder Zuidwest, en dien ganschen dag en Maandags woei het zeer hard. ‘Men kon zich geen geweldiger storm om dezen tijd van het jaar herinneren’ zeide Howard. ‘De

(1) Drake aan Walsingham, 31 Juli/10 Aug. 1588, bij BARROW, 304.

(2) BOR, III. 326. Fenner aan Walsingham, 4/14 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*) Howard aan Walsingham, 7/17 Aug. 1588, bij BARROW.

engelsche vloot raakte verstrooid; vele schepen liepen gevaar op de zandbanken bij Norfolk te vergaan;’ maar, binnen vier of vijf dagen toch kwamen allen behouden op de reede van Margate aan⁽¹⁾.

Het lot der Spanjaarden was anders. De Engelschen hadden de Onoverwinnelijke Armada het laatst gezien tusschen Schotland en Denemarken; plotseling scheen de duisternis haar te omhullen. Langen tijd was haar lot door een geheimzinnigen sluier bedekt. Beschadigd, lek, zonder loodsen, zonder een bekwaam aanvoerder, werd de vloot te midden van dien woedenden storm voortgestuwd en geslingerd langs de ijzeren klippen van Noorwegen en tusschen de woeste rotsen der Faroë- en der Hebridische eilanden. Het gehoonde Noorden wreekte zich op de Spanjaarden. Deze hadden den eenen tegenspoed voor, den anderen na, de storm deed hun schepen op zandbanken stooten, of verbrijzelde ze tegen granietklippen. De kusten van Noorwegen, Schotland en Ierland waren bezaaid met de wrakken dier statige vloot, die aanspraak maakte op de heerschappij ter zee, met het gebeente dier onoverwinnelijke legioenen, die Londen hadden moeten plunderen en Engeland maken tot een spaansch wingewest.

Gedurende het overige van de maand Augustus, volgde onafgebroken de eene storm op den anderen. Den 2den September dreef een hevige zuidwesten wind den admiraal Oquendo met zijn galjoen en een der groote galjassen, twee aanzienlijke venetiaansche schepen, de *Ratta* en de *Balauzara*, en nog zesendertig andere schepen, op de Iersche kust, waar zij bijna met man en muis vergingen, terwijl de weinigen, die aan wal konden komen - hoewel zij geloofsgenooten van de inboorlingen waren - òf in koelen bloede werden afgemaakt, òf met stroppen aan elkander gekoppeld van dorp tot dorp werden gezonden, om naar Engeland te worden ingescheept⁽²⁾. Eenige schepen dreven naar de engelsche kust; anderen naar la Rochelle.

Van de vier galjassen en de vier galeien keerden slechts één galjas en één galei naar Spanje terug. Van de eenennegentig groote galjoenen en hulken gingen er achtenvijftig verloren en keerden er drieëndertig terug. Van de lichters en brigantijnen vergingen er zeventien en kwamen er achttien terug. Van de honderd en vierendertig schepen, die in Juli van Coruna uitzelden, zag men er in Spanje slechts drieënvijftig⁽³⁾ terug, en deze

(1) De brief van Fenner, hierboven aangehaald. Howard aan Walsingham, 8/18 Aug. (*State Paper Office MS.*)

(2) Drake, bij STOWE, 750, *seq.* BARROW, 319. VAN METEREN, XV. 274, BOR, III. 326, 327.

(3) VAN METEREN en BOR, t.a. pl. Vergelijk STRADA, II. IX. 563, die zijnen lezers ‘de ongerijmde tegenstrijdigheid’ voor oogen stelt, die er tusschen de engelsch-hollandsche en de spaansche opgaven van de verliezen bestaat. Volgens de Spanjaarden, gingen drieëndertig schepen verloren of werden prijs gemaakt, en werden er 10 000 man vermist. Volgens hunne tegenpartij, zouden slechts 10 000 man en omtrent zestig schepen ontkomen zijn. Het verhaal bij VAN METEREN (XV. 274) schijnt geloofwaardig, en werd in den tekst gevolgd.

waren zoo beschadigd, dat zij niets meer waard waren. De onoverwinnelijke Armada was niet alleen overwonnen, maar vernietigd.

Van de 30 000 man, die met de vloot uitzeilden, betraden vermoedelijk niet meer dan 10 000 hun geboortegrond weder. De meeste aanvoerders van den tocht schoten er het leven bij in; Medina Sidonia bereikte Santander in October, zoo als Filips een oogenblik meende, 'met het grootste gedeelte van de Armada;' doch weldra bemerkte de Koning, dat hij zich vergiste. Recalde, Diego, Flores de Valdez, Oquendo, Maldonado, Bobadilla Manriquez kwamen of op zee om, of stierven van uitputting onmiddellijk na hunne terugkomst. Pedro de Valdez, Vasco de Silva, Alonzo de Sayos, Pimentel, Toledo, met vele andere edelen, waren in Engeland en Holland krijgsgevangen. Er was bijna geen aanzienlijk geslacht in Spanje, dat niet in rouw gedompeld was, zoodat er, om de algemeene somberheid te verminderen, een besluit werd uitgevaardigd, waarbij men het rouwdragen verbood. Daarentegen werd een lissabonsch koopman, die zich met de spaansche overheersching van zijn vaderland nog niet had kunnen verzoenen, en die zich blijkbaar verheugde over de nederlaag der Armada, op uitdrukkelijk bevel van Filips opgehangen. - Men zeide dat niemand in het spaansch gebied vrij was in het schreien of lachen⁽¹⁾.

Zoo eindigde de tocht, sedert zoo vele jaren met bijkans onberekenbare kosten voorbereid. Alleen over het jaar 1588 konden de kosten der wapening van Filips tegen Engeland niet minder hebben bedragen, dan zes millioen dukaten, en er was op zijn minst een even aanzienlijke som aan boord van de Armada, al weigerde ook de Paus het door hem beloofde millioen te betalen. En met al die schatten, en met de opoffering van zoo vele duizende levens, had men niets uitgericht; en Spanje scheen, in plaats van de schrik der wereld te zijn zooals vroeger, bespot te worden⁽²⁾.

(1) REYD, VIII. 148

(2) Filips II aan Parma, 10 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

De vernuften van Rome waren zeer scherp tegen Filips. 'S'il y a aucun,' zoo luidde een schotschrift daar ter stede aangeplakt, 'qui sache des nouvelles de l'armée d'Espagne, perdue en mer depuis trois semaines ou environ, et que puisse apprendre ce qu'elle est devenue: qu'il en vienne à revelation, et s'adresse au palais St. Pierre, où le St. Père lui fera donner son vin.' L'ESTOILE, 263.

‘De Spanjaarden werden geklopt en door elkander gehutst van Kaap Lizard tot Calais, bij Calais met voetzoekers van hunne ankers gedreven, en uit het gezicht van Engeland om Schotland en Ierland gejaagd’, zeide de devonshiresche schipper. Het zag er treurig met hen uit. ‘Hunne onoverwinnelijke en vreeselijke vloot heeft met al haar zeilen om Engeland heen nog geen enkel schip, bark, pinas of jacht van ons in den grond geboord of prijsgemaakt en nog niet eens éénen schaapstal hier in het land verbrand.’

Intusschen zat Farnese zich te ergeren over de onrechtvaardige verwijten, waarmede men hem overlaadde, alsof hij, en niet zijn meester, voor de groote domheden aansprakelijk was, die men bij dien overweldigingstocht had begaan⁽¹⁾.

‘Wat den prins van Parma betreft,’ zeide Drake, ik houd het er voor, dat hij te moede is als eene berin, die van hare jongen is beroofd⁽²⁾.’ De admiraal had volkomen gelijk. Alexander was buiten zich zelve van woede. Dag aan dag had hij aan Medina Sidonia en Filips herhaald, dat zijn vlootje en transportschepen het niet anders dan in een zeer kalme zee konden uithouden; hij kwam er voor uit dat het bespottelijk was om ze voor den krijg te willen gebruiken. Hij had altijd aangeraden, om zich van eene plaats als Vlissingen meester te maken, die tot uitgangspunt zou kunnen strekken voor de onderneming tegen Engeland; maar men was het niet eens geweest; en hij had er op gerekend dat de onoverwinnelijke Armada althans de baan voor hem zou schoonvegen, eer hij in zee stak.

Met verbazende inspanning en groote kosten had hij de binnenlandsche gemeenschap te water door het aanleggen of verbeteren van kanalen, van Gent tot Sluis, Nieuwpoort en Duinkerken, bevorderd. Zoo had hij al zijne kagen, barken en krijgsbehoefte voor den inval uit alle oorden der gehoorzame Nederlanden naar de zee kust overgebracht, zonder dat hij binnen het bereik kwam van de Hollanders en Zeeuwen, die de kust nauwkeurig bewaakten. Maar die Hollanders en Zeeuwen lachten, terwijl zij elken doortocht naar den oceaan bewaakten en alle holten en spleten der kust bezet hielden, de gedroomde overweldigers van Engeland hartelijk uit, trotseerden en beschimpten hen, tartten hen uit om voor den dag te komen; terwijl de Walen en Spanjaards voor tegenstanders terugdeinsden die op het

(1) Drake bij STOWE, t.a. pl. ‘De hertog van Parma schijnt boos te wezen,’ zeide Seymour, ‘omdat zijne schepen te Duinkerken opgesloten zijn en omdat de Spaansche vloot haast onder zijne oogen verslagen is. Ik kan er niet meer van zeggen, dan dat God zijne machtige hand toont in de bescherming van dit eilandje.’ Seymour aan Walsingham, 7/17 Aug. 1588 (*State Paper Office MS.*)

(2) Drake aan Walsingham, 10/20 Aug. 1588; bij BARROW, 310.

water even goed te huis waren als op het droge. Eens was Alexander woedend, en beval duizend musketiers, deels Spanjaarden, deels Ieren, om dat onbeschaamde bootsvolk aan te vallen. Zelfs - zoo verhaalt men - stak hij meer, dan één zijner onderbevelhebbers dood, die het een en ander tegen zijne bevelen inbrachten; en toen deden de duizend musketiers op de Hollanders den aanval, en kwamen alle duizend om het leven⁽¹⁾.

Men had hem verweten, dat hij niet gereed was, omdat hij de zijnen niet had ingescheept; maar hij was al eene maand gereed geweest, en zijne manschappen konden in eenen enkelen dag worden ingescheept. Hij zeide: 'Ik kon hen onmogelijk, zoolang aan boord gepakt houden in vaartuigen, die zoo klein waren, dat er geene plaats was om zich te verroeren, want het volk zou ziek worden en omkomen.' Den 8sten Augustus kreeg hij het bericht, dat de vloot voor Calais was aangekomen. - Hij begaf zich dienzelfden nacht naar Nieuwpoort en scheepte 16 000 man in; vóór het aanbreken van den dag was hij te Duinkerken, waar de troepen, die in die stad waren gelegd, snel aan boord der transportschepen werden gebracht. Sir William Stanley was met zijne 700 Ieren onder de eersten, die voor de onderneming werden ingescheept. Twee dagen lang lagen de manschappen - zooals het door een hunner aanvoerders gemeld werd - in de schepen als korenzakken op elkander en zij getroostten zich al dat ongemak, in de hoop dat de hollandsche vloot door de onoverwinnelijke Armada uit de zee zou worden verdreven, en wachtten geduldig het sein om naar Engeland onderzeil te gaan. Daarop kwam de prins van Ascoli, die bij Calais van de spaansche vloot aan wal was gegaan niet den sergeant-majoor Gallinato en andere boden van Medina Sidonia, de tijding brengen dat de Armada verstrooid en op de vlucht was⁽²⁾.

'God weet,' zeide Alexander, 'hoe teleurgesteld ik door het voorgevallene ben. Ik hoopte juist Uwe Majesteit met het welslagen der groote onderneming geluk te wenschen. Maar de Heer heeft het gewild. Hij kan Uwe Majesteit doen overwinnen, als het rechte oogenblik gekomen is. Uwe Majesteit zorg voor hare dierbare gezondheid.'

Blijkbaar oordeelde de Heer, dat het rechte oogenblik nog niet gekomen was om de wenschen van Zijne Majesteit te vervullen door Engeland ten onder te brengen, en ondertusschen

(1) BOR, III 323, 324. STRADA, II. IX 562. REYD, VIII. 147.

(2) Parma aan Filips, 8 en 10 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas MSS.*) VAN METEREN, XV. 273, 274. STRADA, II. X. 559, 562.

mocht de Koning, zoo goed hij kon, zijnen troost zoeken, in vrome gemeenplaatsen en in de zorg voor zijne gezondheid.

Zeker is het, dat van alle hooge personen, die in de zaak betrokken waren, aan Alexander Farnese het mislukken van Filips' plannen het minste te wijten was. Niemand kon met meer oordeel hebben gehandeld - hetgeen wij in dit verhaal voldoende bewezen hebben - in het regelen van alle bijzonderheden der groote onderneming, in het aanwijzen van alle moeilijkheden, in het nemen van voorzorgen tegen alle mogelijke voorvallen. Niemand had zijn meester trouwer kunnen dienen, en verraderlijker handelen jegens de geheele wereld behalve hem. Krachtvol, vindingrijk, geduldig, moedig, en verbazend geslepen, had hij in Vlaanderen kanalen en bruggen gemaakt, tal van vloten bijeengebracht, een schitterend leger uitgerust, en den controleur Croft om den tuin geleid. En niet alleen had die onderhandelaar zich met zijne verstandiger ambtgenooten laten blinddoeken; maar Elizabeth en Burghley, en voor een oogenblik zelfs Walsingham, tastten in het duister om; Hendrik III was zijn lijdelijk slachtoffer geweest, en de praalzieke Gelittekende een blind werktuig in zijne handen. Niets kon Alexander's trouw evenaren, behalve zijne trouweloosheid. Niets kon zijne geschiktheid om te bevelen overtreffen, behalve zijne gehoorzaamheid. En het is zeer wel mogelijk, dat als Filips de groote plannen van zijnen neef had gevolgd, in plaats van hem zijne eigene hoogst kinderachtige ontwerpen op te dringen, de uitkomst voor Engeland, Holland en de geheele Christenheid geheel anders zou zijn geweest, dan nu. De grootste misgreep, waartegen Farnese zijnen meester vruchteloos had gewaarschuwd, was dat de Koning en al zijne raadslieden geen acht wilden slaan op de hollandsche en zeeuwsche vloot. Voor hen was het alsof er geen Warmond en Nassau, Van der Does en Joost De Moor bestonden; en juist deze wakkere zeelieden met hun onverschrokken bootsvolk, hadden den sleutel voor alles in handen.

Aan de dappere scheepsbevelhebbers der Koningin, aan de onversaagde zeelieden van Engeland, met hunne welbestuurde vaartuigen, hun bewonderenswaardige zeekennis, hun schranderheid en moed, komt de eer toe van de overwinning; maar ook aan de geduldige Hollanders en Zeeuwen, die met hun honderdtal schepen Farnese, het hoofd der groote onderneming, met zijn geheele leger in zijne eigen havens gevangen hielden, hem tartten om uit te komen, en bereid waren om tot op de laatste plank van hunne vloot, en tot met hun laatsten droppel bloeds hem en den hertog van Medina Sidonia de spits te bieden. Het behoud van de twee Staten, die in dien vreeselijken strijd de bolwerken waren van de vrijheid der overige Christenheid, heeft men aan beide volken te danken.

Groot was de geestdrift van het engelsche volk, toen de vrijwilligers door Londen naar de loopplaats trokken; en aan de toejuichingen kwam geen einde toen de Koningin te paard langs de gelederen te Tilbury reed. Met levendige kleuren schildert men ons het blijde kleine Engeland, toen het zich oprichtte in al zijn kracht, en dansende den Spanjaard te gemoet ging alsof het feest was. ‘Het was vermakelijk,’ zeide de opgewonden koopman en kleermaker John Stowe, ‘hoe opgeruimd de soldaten waren toen zij naar Tilbury optrokken, en hoe zij overal doorheen dansten en huppelden, en even blij waren over het bericht, dat de vijand in aantocht was, als kloeke reuzen die eenen wedloop zullen houden. En als een tweede Bellona, stortte de Koningin een nieuwen geest van trouw, liefde en vastberadenheid in het hart van elken soldaat van haar leger. De soldaten waren in verrukking toen zij hunne vorstin zagen en baden uit den grond van hun hart, dat de Spanjaarden spoedig zouden landen; en toen zij vernamen, dat zij de vlucht hadden genomen, begonnen zij te klagen⁽¹⁾.’

Maar indien de Spanjaards niet de vlucht hadden genomen, indien er geen engelsche scheepmacht in het Kanaal, geene branders te Calais, geene Hollanders bij Duinkerken waren geweest, zou men misschien een geheel ander tafereel te schilderen hebben gehad. Niemand, die de geschiedenis heeft bestudeerd, kan twijfelen aan de algemeene geestdrift, die de Engelschen bezielde toen zij besloten om de aanvallers te keer te gaan. Katholieken en Protestanten waren het op dit punt eens. Ook Filips vleide zich niet met den bijstand van engelsche Pausgezinden, of het moesten ballingen en afvallingen zijn, zooals Westmoreland, Papet, Throgmorton, Morgan, Stanley en de anderen. De Katholieken, die misschien de helft van de bevolking van Engeland uitmaakten, waren ontevreden maar niet oproerig gezind; en ondanks de maatregelen van voorzorg, die de regeering tegen hen nam, waren zij trouw aan Elizabeth en kwamen er fier voor uit⁽²⁾.

(1) STOWE, 740.

(2) ‘Seyde ook dat sy van meeninge waren het geheel Koninkrijk van Engeland te occuperen, de Koninginne gevangen te houden, en haer te dienen als een Koninginne betaemt, totdat de Koning haer anders soude geordouneert hebben - - Datse verstaen hadden dat veel Catholijken in Engeland waren, maer datse daerof geen werk maekten, als wetende dat de Koninginne daerinsulks voorsien hadde, datse hun niet te hulp konden komen, dat ook 't meestendeel van dien voor haer vaderland soudon gevochten hebben,’ enz. Antwoord van don Diego de Pimentel op de vragen hem gedaan in tegenwoordigheid van Adriaan Van der Myle, Johan Van Oldenbarnevelt, den admiraal Villiers en den overste Famars, bij BOR, III XXV. 325, 326.

‘Deze inval met het doel om dit rijk onder een vreemdeling te brengen - iets dat de ingezetenen van dit rijk, van welken stand en godsdienst ook, ja, zelfs niet weinigen tegen de borst stuit van hen, die bekende aanhangers zijn van den roomschen godsdienst - zal worden te keer gegaan, en lijf en goed zal er voor worden op het spel gezet,’ enz. De Koningin aan de Gemachtigden te Broekburg (met de ondertekening van Hare Majesteit, doch op haar bevel niet verzonden), 13/27 Juli 1588. (*State Paper Office.*)

Maar trouw, moed en geestdrift konden het gebrek aan manschappen en aan krijgstuicht niet aanvullen. Volgens de algemeen aangenomen opgaaf van kroniekschrijvers uit dien tijd, waren 75 000 man onder de wapenen; 20 000 langs de zuidelijke kust, 23 000 onder Leicester en 33 000 onder den lord kamerheer Hunsdon, ter bijzondere verdediging van de Koningin⁽¹⁾.

Het zou echter zeer moeilijk zijn gevallen om in gevaarvolle oogenblikken eene macht te velde te brengen, die dat getal nabijkwam. Een geoefend en geordend leger - van geregelde troepen of van gewapende burgers - bestond niet. Indien de koopvaardijochten, die men bij de koninklijke vloot had gevoegd, door oude scheepsbevelhebbers alleen goed geacht werden om vertooning te maken, liet het zich aanzien dat de vrijwilligers te land even weinig zouden uitrichten, dan de zeelieden van de vloot, die zooveel meer dan zij, aan harden arbeid gewoon waren. Moedig schaarden de machtige kroonvazallen zich om de Koningin. De graaf van Pembroke bood aan, haar aan het hoofd van driehonderd ruiters en vijfhonderd voetknechten te dienen, die op zijne kosten waren uitgerust, en allen bereid waren om ter verdediging van haar persoon 'hun hartebloed te wagen.' 'Neem het aan, voortreffelijke Vorstin,' zeide de graaf, 'van iemand, die slechts zoo lang wenscht te leven, als hij Uwe Hoogheid in het genot van haren koninklijken staat mag zien, ondanks alle samengezworen liguisten⁽²⁾.'

Ook de graaf van Shrewsbury was bereid om haar aan het hoofd van zijne hofhoorigen te dienen, tot op den laatsten droppel bloeds. 'Al ben ik oud,' zeide hij, 'ik zal weer jong worden, als ik voor u mag strijden. Al ben ik stram van leden, ik heb toch lust om uw grooten vijand een enkelen slag toe te brengen, en u te verdedigen op de wijze, die Uwe Hoogheid zal goedvinden⁽³⁾.'

Misschien was deze middeleeuwsche ridderlijke geest wat overdreven. De luitenant-generaal klaagde er bitter over, dat onder al de gewapende burgers een hoogst verderfelijke neiging heerschte, om zich aan den dienst onder de vaandels der Koningin te ont-

(1) CAMDEN, III. 405.

(2) Pembroke aan den Koningin, 28 Juli/7 Aug. 1581. (*State Paper Office MS.*)

(3) Shrewsbury aan de Koningin, 9/19 Aug. (*State Paper Office MS.*)

trekken, en zich onder de volgelingen der groote heeren te doen opnemen⁽¹⁾. Deze geest was niet bevorderlijk voor eene doortastende regeling van een nationaal leger. Zelfs al was de opperbevelhebber een geniaal en ervaren man geweest, zou het het hem onder deze omstandigheden moeilijk zijn gevallen om aan een schitterend leger het hoofd te bieden, als het eens geland was, en door Alexander Farnese werd aangevoerd; maar zelfs Leicester's grootste vleiers waagden het niet hem in oorlogsbekwaamheid met dien eersten veldheer van zijnen tijd te vergelijken. De beste krijgsman in Engeland was ontegenzeggelijk sir John Norris, en sir John was thans legermaarschalk onder Leicester. De oude twist tusschen hen beiden was oogenschijnlijk bijgelegd, maar zoo als te verwachten was haatte de graaf Norris bitterder dan ooit, en legde hij hem voortdurend dan het een, an het ander ten laste, even als hij in de Nederlanden zoo dikwijls had gedaan. Verder was aan Roger Williams de gewichtige betrekking van bevelhebber der ruitery onder den luitenant-generaal toevertrouwd; en Leicester bleef tegen dien braven Waleser den wrok koesteren, waarvoor in Holland reeds de kiem was gelegd. Deze omstandigheden waren niet gunstig voor eene legerplaats, waar men elken dag een inval van de vijanden kon wachten; daarbij waren de troepen niet zoo voltallig en niet zoo goed uitgerust, dat de krakeelen tusschen de aanvoerders daardoor minder schadelijk werden.

De Armada was Zaterdag, 6 Augustus, des namiddags, te Calais aangekomen. Als de scheepsmacht van den hertog van Parma zich dien dag, of den volgenden - zoo als Filips en Medina Sidonia stellig verwachtten - bij haar aangesloten had, zou de inval dadelijk geschied zijn. Als er ooit een spaansch leger in Engeland had kunnen landen, dan zou het op den 7den Augustus geweest zijn. Het weder was gunstig, de zee was effen, en de omstandigheden, waaronder de ontkenning van het groote drama dien nacht plaats had, waren geheim voor elk levend wezen in Engeland. Leicester en Burghley en Koningin Elizabeth wisten toen niet beter, of het leger van Farnese had des Maandags op Londen kunnen aantrekken. Op dien Maandag-ochtend was het leger van lord Hunsdon niet onder de wapenen en Leicester, die slechts vierduizend man onder zijne bevelen had, begon juist toen zijn kamp te Tilbury in te richten⁽²⁾. Eerst elf dagen later (9/19 Augustus) verscheen

(1) Leicester aan Walsingham, 24 Juli/3 Aug. 1588 (*State Paper Office MS.*)

(2) 'Ik heb een zeer geschikte plaats voor ons kamp, niet ver van het kasteel, op eene plaats, West Tilbury genaamd.' Leicester aan den geheimen Raad, 24 Juli/3 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*) 'Ik heb den grond onderzocht en uitgekozen voor het veldleger der soldaten. Gisteren ben ik naar Chelmsford gegaan om al de soldaten te bevelen, dat zij van daar hier zonden komen.' Leicester aan Walsingham, 25 Juli/4 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

de Koningin, ‘als een andere Bellona,’ op haar witten klepper met den bevelstaf in de hand, en sprak hare troepen toe op hare gewone, schitterende, krachtige wijze; maar dit geschiedde niet vóórdát de groote Armada, verstrooid en door stormen geteisterd, eene week lang, op haar wanhopigen terugtocht naar Spanje, tegen de klippen van Noorwegen en de Faroëeilanden te pletteren sloeg⁽¹⁾.

Leicester, als altijd moedig, zelfvertrouwend en vol hoop, kon zijne verontwaardiging niet inhouden over de karigheid, waarmede zijn ongeduldige geest strijden moest. ‘Wees er zeker van,’ zeide hij, *op den 3den Augustus, toen de Armada op de hoogte van het eiland Wight was* ‘dat als de spaansche vloot behouden in het Kanaal komt, de hertog van Parma zich oogenblikkelijk met al zijne troepen bij haar zal aansluiten, en geen tijd verloren zal laten gaan om in dit rijk zijn inval te doen. Daarom bid ik u, Mijne Heeren, laat niemand u door de een of andere bedriegelijke voorstelling er van afhouden om ten spoedigste in uwe verdediging te voorzien tegen dezen machtigen vijand, die nu aan onze poort klopt⁽²⁾.’

Want zelfs in dit uiterste oogenblik was men nog in het onzekere omtrent de bedoelingen der Spanjaarden.

Den volgenden dag berichtte hij Walsingham, dat zijne vierduizend man waren aangekomen. ‘Het volk is zoo gewillig om den vijand onder de oogen te zien, als ik het ooit heb bijgewoond,’ zeide hij. Hij kon niet met evenveel lof gewagen van de commissarissen, die met de uitrusting belast waren. ‘De kapiteins schoten eenigszins in hunnen plicht te kort; want dit volk trok uit, zonder leeftocht voor een enkel maal, zoodat zij bij hunne aankomst geen vat bier, ja zelfs geen enkel brood hadden - dat was reden genoeg om na eenen marsch van twintig mijlen hun moed uit te dooven en hen tot muiterij aan te drijven. Er zijn vele gronden om mij in mijne vroegere meening te versterken dat die slofheid en vertraging ons in den treurigsten toestand zullen brengen, zoodra wij tegenover den vijand staan. Nooit stond er zoo veel op het spel; en hoewel Hare Majesteit bevolen heeft een leger op de been te brengen

(1) LINGARD, VIII. 285.

(2) Leicester aan den Geheimen Raad, 24 Juli/3 Aug. en aan Walsingham, 25 Juli/4 Aug. en 26 Juli/5 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

om den vijand, indien hij mocht landen, te keer te gaan, ondervind ik echter nu, hoe moeilijk het zal vallen volk bijeen te krijgen. Als er vijf dagen toe noodig zijn om dit landvolk bijeen te brengen, oordeel dan, wat er van komen kan, als men in korten tijd lieden moet opzoeken, die veertig, vijftig, zestig mijlen af wonen.'

Hij had ontzaglijk veel moeite om zelfs deze geringe krijgsmacht te voeden. 'Ik liet twee dagen geleden in alle marktvlekken afkondigen,' zeide hij, 'dat allen, die in levensmiddelen handel dreven, in de legerplaats moesten komen om geld te ontvangen voor hunnen leeftocht; maar tot nu toe heeft geen enkele proviandmeester er zich laten zien. Ik heb er naar alle vrederechters van plaats tot plaats om gestuurd. Ik zeg dit, opdat men er bijtijds in zou kunnen voorzien, en het niet uitstelle, totdat de nood aan den man is. *Laat Hare Majesteit toch niet*, in de hoop dat de overtocht mislukken zal, *uitstellen om eene toereikende macht van voet- en paardenvolk om zich te verzamelen*. Hare Majesteit kan zich niet genoeg en niet te spoedig versterken; en als hare zeemacht niet zoo sterk en zoo juist bij de hand was geweest, zou zij en het geheele rijk nu misschien in een zorgwekkenden toestand verkeerden! En hoe zal zij het dan maken, al zijn hare troepen ook bij elkander, indien er geen leger volkomen toegerust is om den machtigen vijand voor de poorten het hoofd te bieden. - - God weet, dat ik dit niet zeg, om haar op kosten te jagen. Ik wilde dat er voor haar minder reden was, om geld uit te geven; en dat haar schatkist beter gevuld was, dan ooit; maar ik stel haar leven en veiligheid en de verdediging des rijks hooger dan alle besparing van uitgaven in het tegenwoordig gevaar.'

Er was dus op den 5den Augustus geen leger bijeen - zelfs niet de lijfwacht der Koningin - en Leicester stond op het punt om met vierduizend man, die geen vat bier en geen enkel brood bij zich hadden, zijn versterkt kamp te Tilbury te betrekken. Op den 6den Augustus lag de Armada op de reede van Calais Alexander Farnese af te wachten, die zijne legerbenden tegen Londen moest aanvoeren!

Toen Medina Sidonia aankwam waren Norris en Williams naar Dover gesneld, tot groote verontwaardiging van Leicester, die juist begonnen was om zijne verschansingen te Tilbury aan te leggen. 'Ik verzeker u, dat ik boos ben op sir John Norris en sir Roger Williams,' zeide hij. 'Ik ben hier kok, hofmeester en jager tegelijk. Ik heb niemand anders om sir John als maarschalk te vervangen; voor een dag of twee wil ik echter wel zelf des te harder werken. Ik gelastte beiden van daag bij tijds terug te keeren, en zij beloofden het. Toch hoorde ik

van morgen van geen van beiden iets, en had niemand om het kamp voor de ruiters of het voetvolk in orde te brengen. Beiden handelden onverantwoordelijk. Zij gedragen zich jegens mij niet zoo als het behoort. Het is thans vier uur, maar geen van beiden laat zich zien. Als zij van avond niet komen, verzeker ik u, dat ik hen niet in dienst wil nemen, om zoo achteloos door hen behandeld te worden. Als gij zaagt, hoe flauw ik ondersteund word, zoudt gij er u bezorgd over maken, dat wij zulk eenen machtigen vijand het hoofd moeten bieden, indien hij hier landt. En aangezien Hare Majesteit mij tot Haren luitenant-generaal heeft benoemd, verwacht ik, dat men mij den eerbied bewijzen zal, dien men aan mijne betrekking verschuldigd is.'

De oude wrok tusschen Leicester en den zoon van den graaf van Sussex kwam gedurig weder boven, en zoo iets moest op dit gewichtig tijdstip een nadeeligen invloed hebben.

Den volgenden dag kwam de Waleser aan, en sir John beloofde des avonds terug te zijn. Sir Roger bracht van de kust de tijding, dat de vloot van lord Henry Seymour gebrek had aan volk en aan kruit. 'Goede hemel!' riep Leicester uit, 'hoe komt het, dat hij en de lord-admiraal zoo weinig manschappen meer over hebben. Ik hoor, dat zij wegloopen. Ik bid u, verzamel uwe troepen, en verspeel dit rijk niet door uitstel. Laat onze ruiters en het voetvolk spoedig hierheen oprukken. - Indien de spaansche vloot in de zeeëngte komt, zal de prins van Parma eene andere rol spelen, dan men denkt.'

Toen de Armada Calais naderde, hoorde Leicester, dat de soldaten te Dover de kust begonnen te verlaten. Zij waren waarschijnlijk ontevreden over de karigheid der regeering. 'Onze soldaten breken van Dover op, of zijn misnoegd. Ik verzeker u, zonder soldij zal het volk niet willen blijven, en er drukken zware lasten op hen. Ik vind, dat Hare Majesteit mild moest wezen, en zich onkosten getroosten om hare onderdanen te verzorgen, die haar tot hun eigen last en zeer edelmoedig hebben gediend⁽¹⁾.' De luitenant-generaal dacht zelfs, dat het misschien noodig zou zijn, dat hij zelf naar Dover ging, om de misnoegde troepen te onderhouden; want waarschijnlijk zou die slecht betaalde, ongeoefende en zwakke krijgsmacht moeite genoeg hebben om Alexander te beletten naar Londen voort te rukken, als hij eens geland was. Leicester verwachtte niet veel hulp van de hoofdstad. Hij zeide: ik vrees, dat uwe Londenaars *weinig dienst zullen doen*, en zelfs al hebben zij hunne eigen kapiteins, dan *verwacht ik nog niet veel van hen*, wanneer wij den

(1) Leicester aan Walsingham, en 25 Juli/4 Aug. en 28 Juli/7 Aug. 1588. (*State Paper Office MSS.*)

vijand ontmoeten.’ Dit was zeker geene lofrede op de vorming in den beroemden Artillerie-tuin, en nog een bewijs te meer, hoe noodzakelijk de weg naar de hoofdstad moest worden verdedigd. Doch de burgers waren even als de edelen naijverig op elk gezag, dat aan krijgslieden van beroep werd toevertrouwd. ‘Ik weet, wat burgers zijn.’ zeide de graaf, ‘ik heb er gekend, die even dapper en welgeoefend waren, als de Londenaars. Als zij zullen uittrekken, moeten zij goede aanvoerders hebben. Gij weet hoe weinig aanvoerders gij hebt; en de heeren van het platte land staan niet graag onder een kapitein. Het verstooten van onze beste kapiteins is hoogst gevaarlijk.’

Sir John Smith, een ervaren krijgsman, die belast was met de taak om versch gelichte troepen te oefenen, oordeelde nog ongunstiger dan Leicester over hetgeen men van deze engelsche legers in het veld te wachten had⁽¹⁾. De graaf maakte zich boos op den ridder, en vond hem onbevoegd, aanmatigend en belachelijk. Sir John scheen meer lust te hebben om zichzelf buiten schot te houden, dan om de Koningin te dienen en onhandige nieuwelingen tegen Alexander Farnese aan te voeren.

‘Gij zoudt er om lachen, als gij wist, hoe sir John Smith handelde sedert mijne komst,’ zeide Leicester. ‘Hij kwam bij mij, en vertelde mij, dat zijne kwaal zoo ernstig werd, dat hij noodzakelijk de baden moest gebruiken. Ik zeide hem, dat ik zijne gezondheid niet benadeelen wilde, maar dat hij moest bedenken hoe de zaken stonden, hoeveel moeite hij zich reeds had gegeven, en dat ik voor hem een goede betrekking bestemd had. Den volgenden dag kwam hij terug, liet zich weinig uit over het aanbod, dat ik hem toen doen wilde, en bleef bij zijn wensch om weg te gaan. Ik zeide hem, dat ik hem aan het hoofd wenschte te zien van een regiment zijner plattelanders. Hij antwoordde, dat zijne gezondheid hem boven alles lief was, en dat hij zijn ontslag vroeg. Ik gaf het hem. Gisteren kwam hij weder bij mij ten eten; maar hij kraamde zulke dwaze, verwaande, wonderlijke stellingen uit, zonder eenige de minste aanleiding, dat ieder mensch met gezond verstand om hem moest glimlachen, en niet met hem in een woordenstrijd wilde treden⁽²⁾.’

En de ridder inspecteerde dien dag Leicester's uitgelezen benden, de vierduizend man van Essex; hunne vorderingen maakten echter niet veel meer indruk op hem, dan die van zijn eigen regiment. Hij werd lastig en bedilziek.

(1) HARDWICKE PAPERS, I. 575. STRYPE, IV. 47. LINGARD, VIII. 273.

(2) Leicester aan Walsingham, 28 Juli/7 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

‘Na de monsterring,’ zeide de luitenant-generaal, ‘begon hij op nieuw zoo wonderlijk te schreeuwen om het volk in orde te scharen en om het in den wapenhandel te oefenen, dat ik er aan twijfelde of hij wel bij zijn verstand was. God beware hem er voor om menschen onder zijn opzicht te krijgen, die zijn zooals hij.’

En toch was de vitzieke ridder een krijgsman, die vele veldtochten had meegemaakt, en wien men ook hierom achtte, dat hij wat van Leicester had. En deze binnenlandsche tooneelen van tweedracht, opschudding, karigheid, gebrek aan orde en onvoldoende inspectie van krijgslieden, vielen voor op denzelfden Zaterdag en Zondag, toen men aan de doversche klippen de Armada kon zien liggen en men de komst der Spanjaarden elk oogenblik tegemoet kon zien.

Leicester's ijverzuchtig en overmoedig karakter bleek ook een geduchte hinderpaal te zijn voor de goede verdediging. Hij was ontevreden omdat aan lord Hunsdon zooveel gezag werd toevertrouwd en beschouwde dit als een inbreuk op zijne rechten. Hij verlangde, dat de lord kamerheer onder hem zou staan en dat Hunsdon's macht zoodanig beperkt werd, dat hij in zijn gezag gehandhaafd bleef. Hij zeide: dit moet geschieden, daar ik mij verongelijkt gevoel als hij het onbeperkt bevel blijft voeren, dat mij toekomt. Gij kunt u gemakkelijk voorstellen, hoeveel ongerijmdheden er het gevolg van zullen zijn, als gij aan twee bevelhebbers het onbeperkt gezag blijft toevertrouwen.’

Met het oog op deze opperbevelhebbers, aanvoerders en gemeene krijgslieden, voelen wij eene onuitsprekelijke voldoening, dat bij dit groote keerpunt van Englands lot zulke mannen als Howard, Drake, Frobisher, Hawkins, Seymour, Winter, Fenner en hun wakkere wapenbroeders in het Kanaal kruisten, en dat Nassau en Warmond, De Moor en Van der Does de vlaamsche kust ingesloten hielden.

Er waren slechts weinig voorbereidselen gemaakt om den vijand wederstand te bieden, als hij eenmaal geland was. Er waren geene sterkten, er was geen geregeld leger of geene bevolking, die de wapenen kon hanteeren. Vaderlandsliefde, trouw, moed en geestdrift was er in overvloed; maar de opperbevelhebber was een gunsteling der Koningin, bij het volk gehaat, van zeer middelmatige bekwaamheid, en die eeuwig overhoop lag met aanvoerders, die knapper waren dan hij; en alle genomen maatregelen waren zoo wanhopig lang uitgesteld, dat al had men groote nederlagen misschien kunnen wreken, men ze in elk geval bezwaarlijk kon voorkomen.

Laat ons - met het oog er op dat de Onoverwinnelijke Armada den 6den Augustus op de reede lag van Calais, in de hoop om den volgenden morgen naar Dover over te steken - de woorden

wegen, die denzelfden dag tot Koningin Elizabeth gericht werden door den luitenant-generaal van Engeland.

‘Allerdierbaarste en genadigste Vorstin,’ schreef de graaf, ‘het is volkomen waar, dat de vijanden, die in aantocht zijn, u onverdiend haten; en aangezien dit zoo is, en zij u haten om de rechtvaardige zaak, die gij voor staat, hebt gij des te minder reden om hunne boosaardigheid of macht te duchten; want er leeft een rechtvaardig God, die weet hoe onschuldig uw hart is. De zaak, waarvoor gij wordt aangevallen, is de Zijne en die van de Kerk; en hij heeft nog nooit iemand verlaten, die al zijn vertrouwen op hem had gesteld. Hij heeft u groote en machtige middelen gegeven voor uwe verdediging; en ik twijfel er niet aan, of Uwe Majesteit zal die middelen bij tijds weten aan te wenden, en de goede God, die alles regeert, zal u bijstaan en u de overwinning doen behalen⁽¹⁾.’

Hij gaf vervolgens zijne meening te kennen over twee punten, waaromtrent de Koningin hem kort te voren raad had gevraagd; die waren: het bijeen zamelen van een leger en het verlangen om er zich in persoon van aan het hoofd te stellen.

Wat het eerste punt betrof, zou men denken, dat alle woordenwisseling op den 6den Augustus overbodig was. Leicester schreef: *‘het is meer dan tijd dat uw leger verzameld wordt*, en zoo dicht bij u is, dat het u binnen weinige uren dienen kan. De reden is, dat uwe machtige vijanden naderen, en als God hun toelaat uwe vloot te omzeilen, kunt gij er verzekerd van zijn, dat zij hun voornemen om te landen spoedig zullen trachten ten uitvoer te brengen. En hoewel uwe scheepsmacht zeer sterk is, is de hunne, zoo als wij altijd gehoord hebben, veel talrijker; en hunne troepen zijn ook veel sterker dan de uwe. Er is geen twijfel aan, als de prins van Parma buiten gaats komt, dat hunne zeemacht niet alleen zeer zal toenemen, maar dat hun landingstroepen zullen blijken zeer geducht te zijn. Daarom is het hoogst noodig, dat Uwe Majesteit, om op alles wat er gebeuren kan gewapend te zijn, eene even groote macht bijeenbrengte langs den eersten weg den beste; want er valt vooral nu met zulk een vijand niet te spotten. Anders zult gij, behalve uw persoon en het land, ook uwe eer in gevaar brengen, en den genadigen God beledigen, die u deze strijdkrachten en macht geschonken heeft; *en toch wilt gij ze niet gebruiken, hoewel gij dat moest doen.*’

Het moet vreemd schijnen, dat er zooveel gepraat noodig was, op een oogenblik dat de vijand aan de poort klopte; het is maar al te waar, dat de landmacht niet op een geregelden

(1) Leicester aan de Koningin, 27 Juli/6 Aug. 1588. (Het vroeger aangehaalde MS.)

voet werd gebracht, vóórdát het gevaar, gelukkig en boven alle verwachting, voorbij was. In dit uiterste werd thans tot verdediging van den troon, de hoofdstad, het rijk en het leven van de groote Koningin een raad gegeven, die niet voorbarig zou zijn geweest, indien het zes maanden vroeger was gebeurd, doch de uiterste verbazing wekt, nu hij in Augustus ter sprake werd gebracht. Alexander zou den tijd hebben gehad om van Dover naar Durham te trekken, eer deze maatregelen, die thans zoo kalm, en alsof zij nieuw waren, werden overwogen, konden worden in het werk gesteld.

‘Wat de ligging van het leger betreft,’ zeide de luitenant-generaal op den gedenkwaardigen Zaterdag, 6 Augustus, ‘vond ik de omtrek von Londen daarvoor het geschiktst; en ik vermoed, dat anderen van hetzelfde gevoelen zijn. En *Uwe Majesteit moet het bevel daarover opdragen aan een bijzonderen edelman* van het hof, en elk uwer hoofdbeamten zijnen post aanwijzen, zoodat *ieder weet, wat hij moet doen*; en vooral *zooveel goede ruitelij bijeenzamelen* als gij kunt en de oudste, beste en vertrouwdste krijgsoversten tot aanvoerders benoemen; want daarop zal naast Gods beschikking de zekerste hoop op een goeden uitslag berusten. En als uw leger bijeenverzameld is, *laat het dan terstond worden geoefend, en laat elk zijn eigen wapen leeren hanteeren*; en al het andere moet voor uw leger in gereedheid worden gebracht, alsof het binnen een etmaal moest oprukken; vooral zijn noodig: wagens, een commissaris van levensmiddelen en een busmeester.’

Als Alexander van Parma op weg was naar Londen, aan het hoofd van zijne italiaansche piekeniers, zijn spaansche musketiers, zijn beroemd legioen van oudgedienden - ‘die kweekschool van groote krijgslieden’⁽¹⁾ - was het dan ook meer dan tijd, dat elk wist, wat hij te doen had; dat een leger van Engelschen werd bijeengebracht, en dat elk zijn wapen wist te behandelen. ‘Terstond’ was gemakkelijk gezegd, en toch moest op den 6den Augustus een leger, zonder gemonsterd te zijn, dat nog geene aanvoerders, geen opperhoofd, geen commissaris van levensmiddelen, geen busmeester had, worden geoefend - ‘opdat elk zijn wapen zou leeren hanteeren.’

Engelsche moed zou eindelijk de zegepraal behalen over de misstappen van hen, die het land regeerden, en over de aan krijgstucht gewende roovers, die het dreigden aan te vallen. Maar men moest niet vergeten dat elk van die aanvallers reeds in honderd veldslagen *zijn* wapen had leeren gebruiken.

Het was een moedig besluit van Elizabeth, zich aan het hoofd harer troepen te plaatsen; en de geestdrift, die hare hou-

(1) COLOMA, II 26.

ding inboezemde, toen zij zich eindelijk van de begoochelingen der staatslisten en van gierigheid had losgemaakt, vergoedde althans eenigermate het gevaar, dat dreigde door haar zucht tot uitstel. Maar Leicester kon dit gewaagd, ofschoon heldhaftig, besluit niet goedkeuren⁽¹⁾.

Het gevaar ging voorbij. De Onoverwinnelijke Armada werd door den moed, de dappere zeemanschap en de geestdrift der engelsche matrozen en vrijwilligers uit het Kanaal gejaagd. De hertog van Parma werd door de vloeden der Hollanders en Zeeuwen nauw ingesloten gehouden; en de groote storm van 14 en 15 Augustus voltooide eindelijk de nederlaag der Spanjaarden.

Langen tijd echter dacht men, dat zij terug zouden komen; want de rampen, die hun in het Noorden waren overkomen, werden eerst laat bekend in Engeland. De zeelieden, die Engeland in den dringendsten nood hadden beschermd, stierven bij honderden, ja duizenden, aan de scheepskoorts, in de laatste dagen van Augustus. Den eenen dag werden de menschen ziek, en den volgenden stierven zij, zoodat men vreezen moest dat de tienduizend zeelieden, waarmede de engelsche oorlogschepen waren bemand, bijna geheel verloren zouden zijn, op een oogenblik dat men hunnen dienst misschien het dringendst zou noodig hebben. Ook had men geen de minste maatregelen van voorzorg genomen, om deze dappere verdedigers van het vaderland te verplegen en te redden. Zij kwamen aan boord om, of in de zeehavens op straat daar er geen hospitalen waren om ze in op te nemen⁽²⁾.

(1) Leicester aan de Koningin (het bovenaangehaalde MS.)

‘Wat uw persoon betreft,’ zeide hij, ‘het heiligste, waarvoor wij moeten zorgen, wie beeft niet, als hij er aan denkt dat Uwe Majesteit den vorstelijken moed heeft om u te begeven naar de uiterste grenzen van uw rijk, met het doel om den vijand het hoofd te bieden, en uwe onderdanen te beschermen? Daartoe, dierbare Koningin, kan ik mijne toestemming niet geven; want van uw welzijn hangt dat van uw geheele koninkrijk af. Maar ik wil dat het volk en de geheele wereld uw vorstelijken en zeldzamen moed waardeeren kan; en in zoo ver moogt gij uw voornemen ten uitvoer brengen, dat gij u naar uw paleis te Havering begeeft, en uw leger in de omstreken van Londen, Stratford, Eastham en Hackney zal niet alleen dienen, om die plaatsen te beschermen, maar ook tot versterking van de graafschappen Essex en Kent, als het noodig mocht zijn; en intusschen kan Uwe Majesteit dit leger en de bevolking aanmoedigen, en het kamp en de sterkten in oogenschouw nemen. Het is niet meer dan veertien mijlen van Havering, en zeer goed gelegen voor Uwe Majesteit om daar onderweg te vertoeven. Als rustplaats voor u in het kamp, vertrouw ik, dat gij de hut van uw armen luitenant voor lief zult nemen; en nog geene mijl hiervandaan is een heerenhuis, waar gij ook kunt vertoeven. Zoo zondt gij niet alleen die duizenden, maar nog vele anderen, die er van zullen hoeren, moed inboezemen; en in zoover kan ik er in toestemmen dat gij uw persoon in de waagschaal stelt.’

(2) Lord Howard aan de Koningin; dezelfde aan Walsingham; dezelfde aan den geheimen Raad, 22 Aug./1 Sept. (*State Paper Office MSS.*)

‘Het is allertreurigst om te zien,’ zeide de lord-admiraal, ‘hoe het volk hier te Margate, daar zij geen huisvesting hebben, op straat omkomt. Ik moest zelf aan wal gaan, om te zien of ik hen ergens onder dak kon krijgen; en het beste, wat ik krijgen kan, zijn schuren en loodsen; en de verkwikking, die ik hun hier verschaffen kan, is gering. *Het moest elkeen grieven, mannen, die zoo dapper hebben gediend, zoo ellendig te zien omkomen*⁽¹⁾.’

Ook hadden zij, die den dood ontkwamen, groote reden tot ontevredenheid; want, na tien maanden op zee te zijn geweest en groote ontberingen te hebben uitgestaan, konden zij hunne soldij niet krijgen. ‘De ondervinding van zoo karig te worden afgescheept,’ zeide Howard, wekt een verbazenden afkeer van de regeering onder hen.’

Veel gevaarlijker echter dan de pest of de ontevredenheid van het bootsvolk, was het misverstand, dat er op dit oogenblik tusschen de admiraals van de engelsche vloot bestond. Niet alleen was Seymour boos op Howard, maar Hawkins en Frobisher spuwden vuur en vlam tegen Drake; en sir Martin - als men beëdigde verklaringen van tijdgenooten gelooven mag - maakte er zich geen gewetensbezwaar van, de leelijkste scheldwoorden tegen sir Francis uit te braken, en hem in eene taal, die eer op de plecht dan op de kampanje te huis behoorde, een dief en een lafaard te noemen, omdat hij zich het losgeld van don Pedro Valdez had toegeëigend, waarvan Frobisher en Hawkins beweerden dat hun een gelijk aandeel toekwam⁽²⁾.

(1) Howard aan Burghley, 10/20 Aug. (*State Paper Office MS.*)

(2) ‘Den 10/20 Augustus 1588 kwam ik te Harwich,’ zeide Matthijs Starke, zeeman aan boord van de *Wraak*, het vlaggeschip van sir Francis Drake, en gaf brieven van den lord admiraal aan lord Sheffield. - Ik vond hem in gezelschap van sir John Hawkins, sir Martin Frobisher en verscheidene anderen. - Sir Martin Frobisher begon te spreken ever den slag; hij zeide: sir Francis Drake meldt, dat niemand iets van belang heeft uitgericht, dan hij; maar anderen hebben even goed dienst gedaan als hij, en nog beter zelfs. Hij kwam snoevend aanzetten, en wendde den boeg en het boord naar hen toe; daarop droop hij loefwaarts af, en was blij dat hij weer weg kon; hij gedroeg zich als een laffe schelm en verrader - ik weet niet waarvoor ik hem houden moet; maar dat hij één van beiden is, is zeker.

Verder, zeide hij, heeft hij het schip van don Pedro bemachtigd, en hoewel hij des avonds gezien had, dat het zijne masten verloren had, bleef hij er als een bloodaard, den geheelen nacht bij, omdat hij op den buit vlamde. Hij denkt ons de 15 000 dukaten te ontfutselen, die ons van rechtswege toekomen; maar wij willen ons aandeel hebben, *of het zal hem zijn bloed kosten* (or I will make him spend the best blood in his belly); want hij heeft al genoeg van die lage bedriegerijen gepleegd.

‘Hij heeft mij zekere woorden toegeduwd (vervolgde sir Martin), die hij zal moeten intrekken

Daarop vroeg hij mij, of wij (op de *Wraak*) don Pedro dien nacht gezien hadden, of niet. Ik antwoordde van neen. Toen zeide hij mij, dat ik loog, want dat het schip voor de geheele vloot zichtbaar was geweest. Ik antwoordde dat ik mijn hoofd er onder wilde verbeuren, dat geen enkel man op de vloot het had gezien, vóór dat de morgen aanbrak, toen wij er op twee of drie kabels van af waren. Hij vertelde toen: gij waart er maar twee of drie kabels van af; maar laagst het met gestreken zeilen aan boord. Ik ontkende dit, want wij hadden den geheelen nacht af en aan zeil genoeg gevoerd.’

‘Daarop vroeg hij mij waarom wij den geheelen nacht van de vloot hadden afgehouden. Ik antwoordde, dat wij drie of vier hulken hadden bespeurd, en daarop waren afgegaan, zonder te weten wat het voor schepen waren. Vervolgens zeide hij: sir Francis moest volgens afspraak, den ganschen nacht door, lantaarns uithangen; wij zochten naar het licht, maar er was volstrekt geen licht te zien; en in den ochtend, toen wij met hem hadden moeten handelen, waren er nog geen vijf of zes bij den admiraal, omdat wij zijn licht niet hadden gezien. Hierna, en nadat hij nog vele andere dingen had gezegd, die ik mij niet kan herinneren, vroeg lord

En de lord admiraal zat in het nauw, omdat zijne matrozen door besmettelijke ziekte omkwamen; omdat vele zijner schepen zoo zwak bemand waren dat er - volgens de verklaring van lord Henry Seymour - geen zeelieden genoeg waren om de ankers te lichten⁽¹⁾ en omdat de groote zeehelden, van wier vereenigde inspanning het behoud van het rijk afhing, onder elkander als vischwijven keven, terwijl er dagelijks geruchten liepen over de terugkomst der spaansche Armada en nieuwe krijgsbewegingen van Farnese. Hij wilde natuurlijk de vruchten der engelsche dapperheid ter zee niet door misplaatste zuinigheid der regeering verloren zien gaan. Hij zag in, dat, na al wat men had doorgestaan, de Koningin en hare raadslieden nog in staat waren om Engeland weerloos aan een nieuwen aanslag bloot te stellen. 'Ik weet niet, wat gijlieden aan het hof denkt; maar ik en allen die hier zijn vinden dat men in de eerstvolgende vijf of zes weken geen te groote macht op de been kan houden. God weet, of de spaansche vloot niet, na zich in Noorwegen, Denemarken en de Orkneys te hebben ververscht, hier zal terugkeeren. Ik houd het er voor, dat zij niet naar Spanje durven terug keeren, nu de Koning deze smet op zijne

Sheffield mij, wat ik voor een man was. Daarop antwoordde ik, dat ik met sir Francis op de *Wraak* den slag had bijgewoond, nu zeven of acht maanden geleden. Toen vroeg hij mij: wat zijt gij - een soldaat? En ik antwoordde: ik ben een zeeman, even als UEd. Toen zeide hij: ik heb u niets meer te zeggen. Gij kunt vertrekken.

Al het bovenstaande verklaar ik, dat in waarheid dus door sir Martin Frobisher is gezegd, in tegenwoordigheid van degenen, wier namen hieronder volgen:

Kapitein Platt, kapitein Vaughan, mr. Grange, opperstuurman van de *Ark*, John Graye, opperstuurman van de *Wraak*, kapitein Spendeloe.

Daarenboven zeide hij, dat sir Francis de oorzaak van al deze beroerten was, en dat hij zich in dezen slag den grootsten bloodaard had getoond.

Door mij, Matthijs Starke, 10/20 Augustus, 1588.' (*State Paper Office MS.*)

- (1) Seymour aan Walsingham, 23 Aug./2 Sept. 1588. (*State Paper Office MS.*)

eer en het aanzien van den Paus zulk een knak heeft gekregen. Het beste is, den zekersten weg op te gaan. Een koninkrijk is veel waard. Zorgeloosheid is gevaarlijk, en *als God niet onze beste vriend was geweest*, zouden wij er onder geleden hebben⁽¹⁾.

Deze raad was zeer verstandig. Men wist niet wat er van de Armada geworden was, nadat de engelsche schepen haar bij de straat van Forth uit het gezicht hadden verloren, en na hetgeen zij bij Noorwegen en de Orkneys ondervonden had. Maar Burghley bezat eenen voorraad van kernspreuken, die hij wist dat steeds opgingen bij de Koningin, en waarmede hij de vorderingen van vlootvoogden en krijgsoversten kon beantwoorden. 'Geld uit te geven op zijn tijd, is verstandig,' merkte hij op; 'lasten te dragen zonder noodzakelijkheid, baart berouw - en dat te doen zonder zeker te zijn, ze te kunnen. bestrijden, verradt bekrompenheid van verstand⁽²⁾;' enz.

Doch de lord schatmeester kon den 22sten Augustus niet weten, of de spaansche vloot niet in het Kanaal zou terugkeeren, en of de wakkere hollandsche vloot in het nagaan van Farnese's bewegingen zou blijven volharden. Men had het waarlijk wel voor een bewijs van een hoogst bekrompen verstand kunnen aanzien, dat de regeering engelsche zeelieden op straat van de pest liet omkomen, bij gebrek aan hospitalen, en muiltucht onder hen voortplantte door niet te betalen. Bezuiniging onder zulke omstandigheden zou men misschien later berouwen.

De aanranding van Engeland door Spanje was zeer onheilspellend geweest. Dat het gevaar was afgewend, moet worden toegeschreven aan de geestdrift der engelsche natie; zoowel aan de edelen als aan de burgers - aan het heldhaftig gedrag der engelsche vloot, aan de kloekheid van scheepsbevelhebbers en vrijwilligers, aan de standvastige en krachtdadige ondersteuning der Hollanders en aan God, die de Armada geheel verstrooide; weinig eer kan men er van geven aan het staats- of oorlogsbeleid van de Koningin⁽³⁾. Volgens Roger Williams was En-

- (1) Howard aan Walsingham, 8/18 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*).
'Mogelijk zal iemand zeggen, dat zoetjes aan de winter aankomt,' zeide Drake; 'maar ik durf Hare Majesteit niet raden een koninkrijk voor eenige weinige uitgaven op het spel te zetten. De hertog van Parma is in de nabijheid, en zal aan den hertog van Sidonia dagelijks bericht zenden, als hij hem kan uitvinden.' Drake aan Walsingham, 8/18 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*.)
- (2) Memorie van Burghley's hand, 12/22 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*.)
- (3) Altoos met uitzondering van den secretaris van Staat. Ofschoon voor een oogenblik door de bovenmenselijke trouweloosheid van Filips en Farnese bedwelmd, en door valsche berichten omtrent den toestand der Armada na den storm bij Coruña misleid, had Walsingham steeds een oog in het zeil gehouden en was hij steeds blijven waarschuwen. 'Openhartigheid past onder vrienden,' schreef Seymour. 'Zonder u te vleien: gij hebt meer met uwe pen gevochten, dan velen hier bij ons op de vloot met het zwaard Als uw post en de dringende verplichting om Hare Majesteit op te wachten, u niet hadden teruggehouden, zou het gebleken zijn, wat gij tegenover den vijand vermoogt en dan zouden uwe verdiensten aan het licht gekomen zijn.'
'Wat mij betreft,' voegde de onversaagde zeeman er bij, die zeer ontevreden was met het denkbeeld om 'op de reede te worden opgesloten en vertuid,- in plaats van de Spanjaarden na te zetten, ik heb mijzelf niet ontzien en ben, Goddank, in staat om door dik en dun te loopen. - - Verschoon mij niet, terwijl ik van honk ben; want als het God belijft mij te doen terugkeeren, zal ik doen als de beer. Ik zal mij vastklemmen aan den staak, eer ik weder van wal ga.' Lord Seymour aan Walsingham, aan boord van de *Rainbow*, 18/28 Aug. 1588. (*State Paper Office MS*.) Dezelfde aan denzelfde, 22 Aug./3 Sept. 1588. MS.

geland bij deze gelegenheid alleen door wonderen van den ondergang gered⁽¹⁾.

Tegen het eind van Augustus bracht de admiraal Justinus van Nassau Dover een bezoek, met veertig schepen, 'die goed waren uitgerust en van het noodige voorzien⁽²⁾.' Hij onderhield zich met Seymour, Palmer en andere aanvoerders - terwijl Winter nog door zijn wond bedlegerig was - en meende, dat Medina Sidonia niet licht in het kanaal zou terugkomen na het onthaal, dat hij van Harer Majesteits scheepsmacht tusschen Calais en Grevelingen had genoten. Hij deelde ook mede, dat de Staten vijftig hollandsche schepen hadden afgezonden om de Spanjaarden te vervolgen en al de haringbuizen hadden gedwongen tijdelijk onder de oorlogschepen te dienen, hoewel 's lands welvaart op dien tak van nijverheid berustte. 'Ik vind hem een zeer verstandig, geslepen en kundig man,' zeide Seymour van den hollandschen admiraal, 'en daarom vertrouw ik hem.'

Justinus van Nassau schilderde den hertog van Parma af als blijkbaar ontmoedigd, daar hij zijne troepen reeds weder had ontscheept en zeer weinig lust scheen te hebben om nog eens een aanslag tegen Engeland te wagen. 'Ik heb vijftwintig kromstevens achtergelaten,' zeide hij, 'om hem te beletten uit Sluis in zee te steken, en ik zelf ga onmiddellijk weer terug. Het getij zal maken dat zijne schepen op het oogenblik Duinkerken niet kunnen verlaten. Ondertusschen zal ik tegen de eerstvolgende volle maan weder voor die plaats gaan liggen, om hen het uitloopen te verhinderen, of om met hen aan den slag te komen, als zij in zee willen steken⁽³⁾.'

(1) R. Williams aan Walsingham, Juni 1588. (*State Paper Office MS.*)

(2) Seymour aan Walsingham, ½ 4/4 en ½ 7/7 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

(3) Cependant je ne fauldray de me retourner contre la prochaine lune devant Dunquerque pour empêcher la sortie à ceux dedans, ou demêler avec eux, s'ils se deliberent se mettre en nier. Justinus van Nassau aan Walsingham, 17/27 Aug. 1588. (*State Paper Office MS.*)

Doch na de tooneelen, die de laatste volle maan in die wateren had verlicht, kon Farnese er niet meer aan denken om van Sluis en Duinkerken uit te loopen en Engeland en Holland waren voortaan voor elke aanranding ter zee van den kant van Spanje veilig.

Ondertusschen was dezelfde onzekerheid, die er in Engeland heerschte wat de toestand en de bedoelingen der Armada betrof, elders nog opmerkelijker. Stelselmatige geest van misleiding oefende zijn invloed niet op andere regeeringen alleen, maar ook op den Koning van Spanje zelven uit. Aan zijne schrijftafel gezeten, waande zich Filips beheerscher van Engeland, toen de Armada reeds lang hopeloos verstrooid was⁽¹⁾.

Te Parijs werden gedurende de tien eerste dagen van Augustus geruchten in omloop gebracht, dat Engeland veroverd was, en dat de Koningin reeds als gevangene op weg was naar Rome, om daar barrevoets voor Zijne Heiligheid een schuldbelijdenis af te leggen. Mendoza - opgeblazener dan ooit - stapte met ontblooten degen de Lieve Vrouwekerk in, en riep met luider stem: 'Victorie! victorie⁽²⁾!' terwijl hij den 10den Augustus bevel gaf om ter zijner eere vuurwerk af te steken doch later van dat voornemen afzag⁽³⁾. Hij was bedrogen geworden door eene menigte berichten, die hem door handlangers aan de kust dag aan dag waren gezonden; en de Koning van Frankrijk - die door Stafford beter was ingelicht, maar gaarne deze gelegenheid te baat nam om zijnen wrok tegen den onbescheidenen gezant te koelen - geloofde die vertelsels. Hij bevestigde ze door tijdingen, die hij voorgaf zelf uit andere bronnen te hebben geput, hoe de Spanjaarden, zonder tegenstand te ontmoeten, in Engeland waren geland, en hoe dat rijk zonder slag of stoot geheel ten onder was gebracht⁽⁴⁾.

Hierop, des avonds, den 10den Augustus, vaardigde de gezant - 'als een verstandig man,' zoo als Stafford opmerkte - achtereenvolgens vier renboden met het groote nieuws naar Spanje af, om zijn meester te verblijden, en liet een vlugschrift over het gebeurde drukken en door Parijs verspreiden⁽⁵⁾. 'Ik wil niet door veel schrijven uwe blijdschap bederven,' schreef hij aan Idiaquez, 'over de goede tijdingen, die ik u zal mededeelen. God zij geloofd voor alles, die ons kleine kastijdingen

(1) Filips II aan Parma, 18 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

(2) STOWE, 744-750.

(3) Sir Edward Stafford aan Walsingham, 1/11 Aug. 1588. (*State Paper Office* MS.)

(4) REYD, VIII. 148.

(5) Stafford, REYD, *ubi supra*.

toedient om ons te verbeteren en ons als Vader der Barmhartigheid met gunsten en weldaden overlaadt⁽¹⁾.’ En in denzelfden trant schreef hij dag aan dag, aan Moura en Idiaquez, en aan Filips.

Stafford van zijnen kant, wenschte vurig door zijne regeering naar waarheid te worden ingelicht, om deze verzinsels van Mendoza te kunnen tegenspreken. ‘Wat ik zeg,’ zeide hij, ‘zal geloofd worden; want ik ben niet gewoon te liegen, en ik zou het ook niet kunnen⁽²⁾.’

En het nieuws van de branders bij Calais, het gevecht op de hoogte van Grevelingen, en den aftocht der Armada naar het Noorden, kon niet lang geheim blijven. Zoodra dus de engelsche gezant uit eene goede bron van die gebeurtenissen kennis kreeg - hetgeen echter eerst *bijna tien dagen* nadat zij waren voorgevallen geschiedde⁽³⁾ - schreef Stafford op zijn beurt een vlugschrift, in antwoord op dat van Mendoza, dat ontegenzeggelijk van beiden het meest opgang maakte. Het kostte hem slechts vijf kronen, zeide hij, om er vierhonderd exemplaren van te laten drukken; terwijl zij, op wier naam het werd uitgegeven, honderd kronen met den verkoop wonnen. De engelsche gezant wilde niet gaarne voor den schrijver bekend staan - ‘hoe hij ook verlangde om de onbeschaamdheid van den Spanjaard te tuchtigen’ - maar de Koning twijfelde niet aan den oorsprong. De arme Hendrik, onder den indruk van de beleedigingen van Mendoza en Mucio, voelde zich gestreeld door den slag, aan Filips' aanmatiging toegebracht en roemde de kloekheid, het beleid, het wonderbaar geluk van Koningin Elizabeth, en verklaarde dat hetgeen zij gedaan had, kon wedijveren met de grootste heldendaden der beroemdste mannen in de geschiedenis⁽⁴⁾. ‘Zoodra hij het vlugschrift onder de oogen kreeg,’ schreef Stafford, ‘wilde hij er eene weddenschap op aangaan, dat het mijn werk was, en hij lachte er hartelijk om.’ Er waren ondeugende pages aan het fransche hof, die

- (1) Mendoza aan Idiaquez, 13 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.) Dezelfde aan Filips II, van dezelfde dagteekening.
De gezant dacht, dat ‘de Vader der barmhartigheid’ aan Zijne spaansche kinderen had vergund Londen te plunderen en de engelsche natie te slachten - dat waren gunsten en weldaden van soortgelijken aard als die, welke hun vroeger in de Nederlanden waren te beurt gevallen.
- (2) Stafford aan Walsingham, 1/11 Aug. 1588. (Het vroeger aangehaalde MS.)
- (3) Dezelfde aan denzelfde, 9/12 Aug. 1588. (*State Paper Office* MS).
- (4) Mendoza aan Filips, 13 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)
Natuurlijk waren al de heldendaden der engelsche en hollandsche admiraals met hun volk, in de meening van Hendrik III, het werk van Koningin Elizabeth. Het waren het beleid, de kloekheid, en het goed geluk der Koningin, die Engeland hadden gered: niet de verdiensten van Drake en Howard, Justinus van Nassau en De Moor.

er ook vermaak in vonden den spaanschen gezant brieven te schrijven, waarin zij hem verzochten bij den hertog van Parma zijn invloed te willen aanwenden, om van hem de eene of andere stad in Engeland, die hij missen kon, bij voorbeeld York, Kanterbury of Londen te verkrijgen - zoodat de ongelukkige don Bernardino zich van schaamte niet meer durfde te laten zien⁽¹⁾.

Een brief van Farnese van den 10den Augustus, maakte Filips vóór het eind dier maand met het onheil bij Calais bekend, en baarde hem groote ongerustheid, zonder hem tot wanhoop te drijven. 'Juist op het oogenblik,' schreef de Koning aan Medina Sidonia, 'dat ik tijding dacht te krijgen van wat de Armada had uitgericht, vernam ik, dat zij *door storm genoodzaakt werd*, de reede van Calais te verlaten, en ik werd er zeer door geschokt; ik hoop, dat de Heer dat kwaad zal verholpen hebben, en dat gij, indien het u mogelijk is geweest tot den vijand terug te keeren, het hoofddoel in het oog zult houden en gehandeld zult hebben zooals de omstandigheden het eischen; ik verlang naar tijding omtrent het voorgevallene. Moge hetgeen er gedaan werd Gode welgevallig zijn⁽²⁾.'

En in denzelfden trant, droefgeestig maar vol hoop, werden dienzelfden dag andere brieven aan den hertog van Parma gezonden. 'De tevredenheid over uwe berichten van den 8sten Augustus betreffende de aankomst der Armada in Calais, en de gemaakte aanstalten ter inscheping van uwe troepen, werd door uwen brief van den 10den in een gevoel veranderd, dat gij u kunt voorstellen. De bezorgdheid was boven alle beschrijving, ofschoon er - als wij bedenken, wiens zaak het is - geen reden tot wantrouwen bestaat. Mogelijk is het de Armada gelukt zich weder te verzamelen; mogelijk is zij weder op den vijand afgegaan, en heeft zij met de hulp des Heeren iets goeds uitgericht. Ik vlei mij dus nog met de hoop, dat hetgeen wij onder Gods bescherming hebben willen doen, kan volbracht worden en dat allen, wier eer bij deze onderneming op het spel staat, haar niet zullen verbeuren.'

De Koning werd in September opgebeurd door berichten die over Frankrijk tot hem kwamen. De Armada had vier hollandsche oorlogschepen en vele engelsche vaartuigen bemachtigd; nadat de Spanjaarden van de reede van Calais door de vijandelijke vloot gevolgd waren, was er op de hoogte van Newcastle gevochten geworden, hetgeen de Engelschen te vergeefs hadden pogen te vermijden, en Medina Sidonia had hen zoo krachtig aange-

(1) STOWE, 744-750.

(2) 'Filips II aan Medina Sidonia, 31 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas MS.*)

vallen, dat twintig hunner schepen in den grond werden geboord, en zesentwintig andere, goed en gaaf, prijsgemaakt; de andere hadden de vlucht genomen, na groote schade te hebben geleden, en waren vervolgens met man en muis vergaan; de Armada had zich van eene haven in Schotland meester gemaakt en dus eene zeer geriefelijke ankerplaats; de vlaggeschepen van den lord admiraal Howard, Drake en den ‘beroemden zeeman’ Hawkins waren allen in den grond geboord. Er was niemand gered dan Drake, die in eene sloep den dood ontkomen was. ‘Dit is een goede tijding,’ voegde de schrijver er bij, ‘en zij is betrouwbaar’⁽¹⁾.

De Koning dacht ernstig over deze tegenstrijdige berichten na, en tastte steeds in het duister om. Half September was verstreken, zonder dat hij langs den gewonen weg iets meer vernomen had, dan de tijding van het ongeval bij Calais. Het laat zich gemakkelijk begrijpen dat Medina Sidonia, tijdens zijne gejaagde vlucht om de Orkneys, niet veel gelegenheid had om renboden naar Spanje af te vaardigen; en daar Farnese sedert den 10den Augustus niets van zich had laten hooren, was Filips geheel en al in het onzekere, of hij zich als overwinnaar dan wel als overwonnene beschouwen moest. Uit de berichten, die hij over Calais, Duinkerken en Rouaan ontving, maakte hij op, dat de Armada den vijand veel schade had berokkend. Hij opperde daarom den 3den September in een brief aan den hertog van Parma het denkbeeld, of het niet goed zou zijn, dat hij thans naar Engeland overstak, terwijl de engelsche vloot, zoo er nog iets van was overgebleven, bezig was met de geledene schade te herstellen. ‘Het zal gemakkelijk genoeg zijn om het land te veroveren,’ zeide Filips, ‘zoodra gij voet aan wal zet. Dan kan onze Armada misschien terug komen, en op de Teems blijven, om u te ondersteunen.’⁽²⁾

Niets kon eenvoudiger zijn. Toch twijfelde de Koning er aan of de zaken bij slot van rekening wel zoo goed gingen; hij doopte dus de pen weder in den inktkoker, en merkte treffend op: ‘Als deze hoop moet worden opgegeven, moet gij u meester maken van het eiland Walcheren: want er moet iets worden uitgericht om mij te troosten.’

En op den 15den September was hij nog even wijs. ‘Deze zaak van de Armada laat mij geen rust,’ zeide hij; ‘ik kan aan niets anders denken. Ik ben niet voldaan over hetgeen ik geschreven heb, maar schrijf telkens op nieuw, ofschoon ik geheel in het duister rondtast. Ik verneem, dat de Armada

(1) Avisos de Dunquerque, 30 Aug. 1588. Carta de Roan de Juan de Gamarra. 31 Aug. 1588.

(2) Filips II aan Parma, 3 Sept. en 15 Sept. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

vele engelsche schepen heeft in den grond geboord en prijs gemaakt, en in een schotsche haven tracht de bekomen schade te herstellen. Indien het op het gebied van lord Huntley geschiedt, hoop ik dat hij de Katholieken daar te lande in opstand zal brengen.’

En zoo hield Filips zich in al zijn brieven aan de begoocheling vast, dat Alexander nog naar Engeland kon oversteken, en dat de Armada de Theems zou opzeilen. De hertog kreeg in last daartoe onmiddellijk maatregelen in overleg met Medina Sidonia te nemen, op hetzelfde oogenblik dat die door stormen geslingerde grande veel moeite had om naar de Golf van Biscaie terug te komen, met wat er van zijne onoverwinnelijke vloot nog over was.

Vol goede verwachting en halstarrig, weigerde de Koning aan de vrijdeling van zijn lang gekoesterd ontwerp geloofte slaan, en zelfs toen er eindelijk een licht voor hem opging, kreet hij als een kind om nieuw speelgoed, toen het oude, waarmede hij zich reeds lang vermaakt had, gebroken was. Als de Armada werkelijk zwaar beschadigd was, zou het den hertog van Parma, volgens zijne meening, niet veel moeite kosten zich eene nieuwe aan te schaffen, terwijl de oude weder bruikbaar werd gemaakt. ‘Indien de Armada te veel verstrooid is om uit te komen,’ zeide Filips, ‘en de winter haar dwingt in die haven te blijven, *moet gij* te Embden en de aangrenzende steden, op mijne kosten, *eene andere Armada laten bouwen*, en met die twee te zamen zult gij Engeland zeker kunnen veroveren.’

En hij schreef gelijkluidend aan Medina Sidonia. Dien scheepsbevelhebber werd gelast dadelijk de Theems op te zeilen, als hij sterk genoeg was. Anders moest hij in de schotsche haven overwinteren; men dacht dat hij die bemachtigd had. Intusschen zou Farnese te Embden eene nieuwe vloot laten bouwen, en met het voorjaar zouden de twee hertogen tot de volvoering van het groote plan overgaan⁽¹⁾.

Eindelijk echter deed de aankomst van Medina Sidonia te Santander⁽²⁾ deze droomen in het niet verdwijnen; en thans deed zich de Koning anders voor. Een bode, die met allen spoed door den kapitein-generaal was afgevaardigd, kwam in het begin van October aan het Escuriaal aan. Bij het binnentreden van het paleis, zag hij Idiaquez en Moura in den gang, voor de deur van Filips' kabinet, op en neder wandelen; en hij werd onmiddellijk door die raadslieden van den Koning met vragen bestormd, daar zij, zooals van zelf spreekt, zeer ver-

(1) Filips II aan Medina Sidonia, 15 Sept. 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.)

(2) Filips II aan Parma, 10 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)

langend waren eindelijk uit eene echte bron iets van het lot der Armada te vernemen⁽¹⁾. De volslagen mislukking van het groote plan werd eerst thans in Spanje volkomen bekend; de gedroomde overwinningen, op de Engelschen behaald, en de vernieling van Howard met al zijne schepen losten zich als vluchtige nevelgestalten op in de ijle lucht. Ontredderd, te gronde gericht en hulpeloos, had de onoverwinnelijke Armada - voor zoover die nog bestond - een spaansche haven bereikt. Groot was de verslagenheid van Idiaquez en Moura, toen zij het verhaal aanhoorden, en ieder van de geheimschrijvers wenschte vurig, dat de andere zich van den onaangenen plicht zou kwijten om de noodlottige tijding aan den Koning mede te deelen.

Eindelijk nam Moura die taak op zich; toen hij het kabinet binnentrad, vond hij Filips aan zijne schrijftafel zitten. Het spreekt van zelf, dat deze bezig was met brieven te schrijven⁽²⁾.

Toen hij vernam dat er eene bode uit het noorden was aangekomen, legde hij de pen neder en vroeg, wat hij voor tijding medebracht. De secretaris antwoordde, dat de berichten aangaande de Armada niet zoo gunstig luidden, als men wenschen mocht. De renbode werd daarop binnengelaten en deed zijn treurig verslag. Op het gelaat des Konings was geene verandering te bespeuren. 'Grooten dank,' merkte hij op, 'ben ik den Almachtige verschuldigd. Zijn milde hand heeft mij zooveel macht geschonken, dat ik gemakkelijk, indien ik het verkoos, eene nieuwe vloot in zee zou kunnen brengen. Ook beteekent het niet veel dat een vlietende stroom nu en dan in zijnen loop wordt gestuit, zoolang de bron, waaruit hij ontspringt, niet ophoudt te vloeien.'

Na deze woorden nam hij de pen weder op, en schreef met een kalm gelaat aan zijn brief voort⁽³⁾. Christoffel Moura keek met ongeveinsde verbazing zijnen vorst aan, die zoo gelaten bleef, terwijl eene wereld op zijn hoofd te pletteren viel, en begaf zich vervolgens weder naar zijnen ambtgenoot.

'En wat zeide Zijne Majesteit wel?' vroeg Idiaquez.

'Zijne Majesteit telt dien ganschen slag niet,' antwoordde Moura, 'en ik trek het mij bijgevolg niet meer aan dan hij⁽⁴⁾.' Zoo wikkelde zich de Koning - hoe meer het geluk hem ontvlood - in den mantel der deugd; en zijne raadslieden

(1) STRADA, II. IX. 564.

(2) 'Regem literas scribentem reperit.' (Ibid.)

(3) 'His dictis calamum resumit, et eadem qua ceperat tranquillitate vultus ad scribendum redit.' (Ibid.)

(4) 'Rex, inquit, totum hoc infortunium ni hili facit, nec ego pluris quam ipse.' (Ibid.)

dosten zich, in navolging van hunnen vorst, in hetzelfde gewaad. Zoo ingehuld, waren allen bereid het woeden van den storm te trotseeren, die op hun hoofd slechts in een oneigenlijken zin losbrak, terwijl hij de machtige galjoenen des Konings tegen de rotsen had verbrijzeld, en duizenden ongelukkigen als slachtoffers van 's Konings heerschzucht had doen omkomen. Kort daarna, toen de bijzonderheden van de groote ramp bekend werden, liet Filips eenen brief uitvaardigen aan al de bisschoppen van Spanje, waarin hij hun beval den Almachtige plechtig te danken voor het behoud van het gedeelte der Armada, dat Hij had willen redden⁽¹⁾.

Terwijl door geheel Spanje de rouwklachten op de straten werden gehoord - want er was bijna geen geslacht, dat niet bij de ontzettende ramp het verlies van een dierbare te betreuren had - en terwijl in Engeland en Holland overal de vroolijke feestklok werd geluid en in alle kerken een plechtige dankstond werd gevierd, viel het gordijn over het groote treurspel van de Armada.

(1) STRADA, II. IX. 565. HERRERA, III. III. 13.

Twintigste hoofdstuk.

Alexander belegert Bergen op Zoom. - Pallavicini tracht Parma te verleiden. - Alexander's woede. - Hij moet het beleg, van Bergen opbreken. - Geertruidenberg wordt aan Parma verraden. - Woede der Staten. - Wapenfeiten van Schenk. - Zijn aanslag op Nijmegen mislukt en hij verdrinkt. - Zeetocht der Engelschen en Hollanders naar Spanje. - Schrale uitkomsten daarvan. - Dood van Guise en van de Koningin-Moeder. - Staatkundige berekeningen na de vermoordding van Hendrik III. - Tandem fit surculus arbor.

De koorts van de twee afgeloopen jaren werd door betrekkelijke afmatting gevolgd. De hachelijke ure, die over dood en leven beslissen moest, was voorbij; de vrijheid van Europa was gered; Holland en Engeland schepten op nieuw adem; maar de spanning maakte thans voor uitputting plaats. De gebeurtenissen, in het overige van het jaar 1588 en van 1589 - hoe belangrijk ook op zichzelf - moesten voortvloeien uit de geschiedenis, die omstandig werd uiteengezet, en kunnen dus in zeer weinige bladzijden worden medegedeeld.

De hertog van Parma was droefgeestig, teleurgesteld, wrevelig en zielsgegriefd door lasteringen, die even dom als venijnig waren, en leed aan eene pijnlijke en slepende ziekte, die zijne vrienden toeschreven aan vergift, dat hem op last van den meester ingegeven zou zijn, dien hij zoo trouw had gediend. Hij besloot om, indien het mogelijk was, zijnen meester te troosten, hetgeen deze op klagenden toon van hem eischte.

Alexander voerde het schitterend leger, dat op platbodemde schepen van Nieuwpoort en Duinkerken was ingepakt en weder uitgepakt geworden, naar Bergen op Zoom en sloeg het beleg voor die stad. Vroeger was Bergen een belangrijke handelplaats en hoewel het thans wat in verval was, lag het gunstig aan een kleine rivier, die de stad met de uitwateringen der Schelde verbond; het was, behalve Willemstad, de eenige plaats in Noord-

Brabant, die nog in het bezit der Staten was. Tegenover haar lag het eiland Tholen, van waar zij gemakkelijk van toevoer en versterking kon worden voorzien. De Vosmeer, een tak van de Schelde, scheidde het eiland van het vasteland; er was een pad langs dien zee-arm, die bij zeer laag water doorwaadbaar was. Alexander zond daarom eene bende van achthonderd piekeniers onder Montigny, markies van Renty, en Ottavio Mansfeld, die op den dijk door drieduizend musketiers werden ondersteund, over de gevaarlijke ondiepte, tijdens de ebbe, om dit belangrijk eiland te bemachtigen. Het was een waagstuk, dat overeenkomst had met hetgeen in de dagen van den grootkommandeur, en onder beleid van Mondragon, tot twee malen toe zoo schitterend was geslaagd. Maar het eiland Tholen werd thans verdedigd door den graaf van Solms en eene bezetting fiere Zeeuwen, evengoed op het water te huis als te land - eene van die vastberaden benden, die Farnese en zijne vloot even te voren hadden opgesloten gehouden, en hem hadden uitgetart, als het hem lustte, uit te komen - en de aanvallers waren, toen zij den nachtelijken tocht door het water gelukkig hadden volbracht, niet in staat om te landen en werden met een aanmerkelijk verlies weder in de golven teruggedreven, en gedwongen, zoo goed zij konden, denzelfden weg terug te gaan, langs het gevaarlijke pad en bij eenen snel wassenden vloed. Het was een blind en wanhopig waagstuk, en de Vosmeer verzwolg weldra vierhonderd van de Spanjaarden. Aan de overigen gelukte het, half verdrongen of in den modder gesmoord, den wal te bereiken; terwijl de aanvoerders van den tocht, Renty en Mansfeld, op het oogenblik dat zij zouden zijn verdrongen, door hunne volgelingen met moeite werden gered⁽¹⁾.

De hertog zette het beleg voort; maar de vesting werd goed verdedigd door een engelsche en hollandsche bezetting van vijfduizend man, onder bevel van den kolonel Morgan, dien onversaagden en ervaren Welsman, die zich in de nederlandsche oorlogen zulk eenen naam had gemaakt. Willoughby en Maurits van Nassau en Oldenbarnevelt bevonden zich op verschillende tijden binnen de wallen; want de hertog had de vesting niet zou nauw kunnen insluiten, dat alle gemeenschap van buiten belet was; en terwijl Maurits zich daar bevond, werden er bijkans dagelijks door de belegerden uitvallen gedaan, waarbij menige levendige schermutseling plaats greep om den krijgshaftigen jongen prins genoeg te geven. De engelsche aanvoerders, Vere en Baskerville, de twee nederlandsche oversten, de ge-

(1) BOR, III. XXV. 338-341. Parma aan Filips II, 1 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.)
HERRERA, III. II. 114. *seq.*

broeders Bax, muntten bij deze gelegenheden bijzonder uit (10 Oct. 1588). Het beleg ging niet zoo voorspoedig als gewoonlijk bij de belegering van hollandsche steden door de Spanjaarden het geval was, terwijl op den 29sten September een voorval, dat hem persoonlijk betrof, Alexander's ontevredenheid en droefgeestigheid deed toenemen.

Op dien dag zat de hertog, zoo als hij dikwijls placht te doen, in zijne tent te mijmeren over de onrechtvaardige beschuldigingen, waarmede men hem naar aanleiding van het mislukken der Armada overladen had, toen zich een vreemdeling bij hem liet aandienen. Zijn naam was, volgens zijn zeggen, Giacomo Morone en hij bracht eenen brief van Messire Horazio Pallavicini, een genueesch edelman, die sedert lang in Londen gevestigd was, en van wien men wist, dat hij met de engelsche regeering op een vertrouwelijken voet stond. Alexander nam den brief aan, wierp een vluchtigen blik op het einde der laatste bladzijde, en zag, dat hij niet onderteekend was.

‘Hoe durft gij mij een brief brengen, die niet onderteekend is?’ riep hij uit. De bode, zelf een Genuees, verzekerde den hertog, dat de brief bepaald door Pallavicini geschreven was - dat deze hem dien zelf verzegeld had ter hand gesteld - en dat hij gedacht had, dat de brief onderteekend was, ofschoon hij dien natuurlijk niet had gelezen.

Alexander begon het stuk te lezen, dat niet zeer lang was, en oogenblikkelijk betrok zijn gelaat. Hij las nog een regel of twee verder, trok toen woedend zijnen dolk, greep den verbaasden Genuees bij de keel, en was op het punt om hem overhoop te steken. Plotseling evenwel bedwong hij met moeite zijn toorn: hij begreep, dat de man hem als getuige van dienst kon zijn, en slingerde Morone van zich af.

‘Als ik Pallavicini hier had,’ zeide hij, ‘zou ik hem zijn verdiende loon geven; en als ik maar in het minst kon denken dat gij van de zaak af wist, zou ik u op staanden voet laten ophangen⁽¹⁾.’

De ongelukkige Genuees verzekerde, dat hij geen medeplichtige van Pallavicini was, en niets wist van hetgeen er in den brief stond, dat den hertog zoo boos had gemaakt. Hij werd daarop in het verhoor genomen en door Ricardot en andere raadsheeren scherp ondervraagd maar, toen zijne onschuld gebleken was, eindelijk ontslagen.

De brief van Pallavicini was eenvoudig eene poging om Parma's gezindheid te polsen wat een geheim ontwerp betrof, dat later

(1) Parma aan Filips II, 29 Sept. 1588. (*Archivo de Simancas* MS.) Vergelijk STRADA, II I. III. 573, *seq.*

in alle punten kon worden geregeld, en waarbij hijzelf, met uitsluiting van zijnen Koning, de heerschappij over de Nederlanden zou aanvaarden, aan Engeland het bezit der pandsteden waarborgen totdat de Staten de voorgeschoten gelden weder zouden hebben gestort, en hij, in zijn nieuwe betrekking als afvallige van zijnen Vorst, onderstand zou ontvangen van de Koningin, en door een duurzaam verbond met haar daarin worden bevestigd⁽¹⁾.

Dit was een bewijs te meer, indien er nog een noodig was, hoe algemeen men hem van ontrouw aan zijnen vorst verdacht; en Alexander, die zonder twijfel trouw aan zijn meester was, werd door zulke voorstellen diep gegriefd en bijna tot razernij getergd. Er is geen bewijs voor, en het is ook niet waarschijnlijk, dat de regeering der Koningin in dezen bedekten handel van Pallavicini betrokken was, die daartoe alleen schijnt gedreven te zijn door de eerezucht om geheel, op eigen hand eene proef te geven van machiavellische staatkunst. Van het voorstel kwam niets; en de hertog, die den Koning een uitvoerig verslag van het voorgevallene had overgezonden en hem met diepe verontwaardiging de verzekering had gegeven van zijne trouw, die de geheele wereld hem scheen te willen betwisten, ontving van den vorst een zeer vriendelijk antwoord, dat alleen van onbegrensd vertrouwen in de onschuld en oprechte verkleefdheid van zijn neef sprak⁽²⁾.

De verzekeringen van ieder ander zouden misschien den argwaan hebben ontwapend; maar Alexander kende zijnen meester te goed om zich op zijn woord te verlaten, en dacht nog altijd te veel aan de laatste uren van don Juan van Oostenrijk - wiens doodpeluw hij geschud had, en wiens sterven, zooals hij wist, òf door werkelijk vergift, òf door het bijna even noodlottig venijn van den laster was verhaast - om zijn eigen toestand gerust in te zien.

De Koning wenschte, dat Pallavicini werd uitgenoodigd om naar Vlaanderen over te komen, zoodat Alexander, onder voorwendsels van naar zijne voorstellen te luisteren, den Genuëes al de bijzonderheden van zijn plan kon ontlokken, om hem dan op zijn gemak de strafte doen toekomen, die hij had verdiend⁽³⁾. Doch onoverkomelijke hinderpalen deden zich op, en Alexander wenschte ook geen nieuw voedsel te geven aan den laster.

Zeer kort na dit voorval - dat, hoewel het zonder eenig

(1) Parma aan Filips. (Het laatst aangehaald MS.) Orazio Pallavicini aan Gircomo Morone, 31 Aug. 1588. (*Archivo de Simancas* MSS.) STRADA, *ubi supra*.

(2) Parma aan Idiaquez, 1 Oct. 1588. Filips aan Parma, 17 Oct. 1588. Indiaquez aan Parma. 17 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas* MSS.)

(3) Idiaquez aan Parma. (Het zoo even aangehaalde MS.)

onmiddellijk gevolg bleef, hoogst belangrijk is om het wezenlijk standpunt der verschillende partijen te leeren kennen - kreeg Alexander in zijne tent van een ander vreemdeling een bezoek. Ditmaal was de bezoeker een Engelschman, zekere luitenant Grimstone, en het doel, waarom hij gehoor bij den hertog verzocht, was niet van staatkundigen aard maar had rechtstreeks betrekking op het beleg van Bergen. Hij werd door een zijner landslieden vergezeld, die Redhead heette en zoetelaar van beroep was. Deze twee gaven zich uit voor overloopers uit de belegerde stad, en boden aan, voor eene aanzienlijke belooning, eene afdeeling Spanjaarden langs een geheim pad binnen een der poorten te brengen. De hertog ondervroeg hen scherp, en toen hij zich van hunne onderlinge overeenstemming en welberadenheid voldoende had overtuigd, liet hij hen met de hand op het Evangelie zweren, dat zij hem geen trek speelden. Hij koos vervolgens eene bende van honderd musketiers, deels Spanjaarden, deels Walen, uit - die op eenigen afstand door een veel aanzienlijker krijgsmacht tweeduizend man sterk, onder Sancho de Leyva en den markies van Renty zou worden gevolgd - en bepaalde den volgenden nacht voor een aanslag op de stad, onder het beleid van Grimstone.

Het was een woeste herfstnacht (20 October), zonder maneschijn, stikdonker, met geweldige wind- en regenvlagen. Het water overstroomde het land - want de verdedigers der stad hadden de dijken in alle richtingen doorgestoken - en op eenige hoogten na, die door Parma's troepen werden ingenomen, stond het gansche land onder. Vóórdat de bende het waagstuk ging ondernemen, werden de twee Engelschen ter dege gekneveld, en elk werd onder het toezicht van twee soldaten gesteld, aan wie gelast werd hen oogenblikkelijk ter dood te brengen, indien hun gedrag reden tot achterdocht gaf. Doch Grimstone en Redhead behielden beiden hun opgeruimd voorkomen, en toonden dat het hunne bedoeling was, om hunne landgenooten te verraden. En zoo dompelde zich de bende stoute waaghalzen op eens in de duisternis, en moest zij weldra met den storm kampen, en de zwarte Schelde tot aan de borst doorwaden.

Na een lange en gevaarlijke worsteling bereikten zij eindelijk de aangewezen poort. De buitenvaaldeur was opgehaald, en de vijftien vorsten van de bende stormden naar binnen. In het eerstvolgend oogenblik sneed lord Willoughby, die heimelijk van het geheele plan kennis droeg, met eigen hand de touwen door, waaraan de valdeur hing, en sloot zoo de aanvoerders van den tocht in den val, die allen dadelijk over de kling werden gejaagd, terwijl hunne volgelingen op de poort beukten. De luitenant en de zoetelaar, die Alexander Farnese, dien grooten meester in de kunst van veinzen, zoo hadden verschalkt, werden door hunne

makkers ontbonden, en van den dood, die men hun toegedacht had, gered.

Ondanks de waarschijnlijkheid - toen de valdeur nederplofte - dat de gansche bende zich door eene krijgslist had laten misleiden, wilden de waaghalzen, die reeds zoo ver waren gekomen, de onderneming niet opgeven, en gingen voort met de poort driftig te rammeien. Eindelijk vloog zij open, en de bezetting viel als razend op de Spanjaarden aan. Er had een felle, korte worsteling plaats en daarna werden de aanvallers volkomen geslagen. Eenigen sneuvelden bij de vesten, de anderen werden in de golven gejaagd. Bijna allen, die aan den tocht deel hadden genomen (duizend in getal), kwamen er bij om⁽¹⁾.

Nu begreep de hertog duidelijk, dat hij het beleg moest opbreken. De tijd was voorbij, dat de muren der hollandsche steden voor den eersten minachtenden blik van den spaanschen overweldiger schenen in te storten, en dat opeiseling hetzelfde was als overgaaf en overgaaf als bloedbad. Thans, sterk in het gevoel van onafhankelijkheid, en door den moed en de volharding van hunne engelsche bondgenooten gesteund, hadden de Hollanders geleerd Spanje te vernederen, zoo als het nooit te voren vernederd was. De held van honderd veldslagen, de vindingrijke en schitterende overwinnaar van Antwerpen, scheen met den jammerlijken afloop van den aanval op Engeland al zijn genie en al zijn geluk te hebben verloren. Eene wolk had zijn roem beneveld, en thans was hij, aan het hoofd van het beste leger in Europa, gedwongen om, geslagen en vernederd,

- (1) Parma aan Filips II, 30 Oct. 1588. (*Archivo de Simancas*, MS.) VAN METEREN, XV. 275. BOR, III XXV. 340. HERRERA, III. II. 118, *seq.* STRADA, II. X. 582-585. CARNERO, *Guerras de Flandes* (Bruseles, 1625); p. 231, 232. COLOMA, *Guerras de los Estados Baxas*, I. 10, 11. Sir William Drury aan Burghley, 20/30 Oct. 1588. (*State Paper Office MS.*)

‘Volgens mijn eenvoudige meening strekt het den luitenant tot groote eer dat hij zulk een verstandig en geleerd meester, als den hertog van Parma, in zijne eigene kunst zoo aardig wist te verschalken,’ enz.

De Jezuïet STRADA evenwel - die al hetgeen Filips en Farnese deden met zooveel lof vermeldt - ergert zich aan de dubbelhartigheid van den luitenant Grimstone en COLOMA is er zeer over verontwaardigd.

Bij VAN METEREN, (XV. 275) en anderen vindt men vermeld, dat sir William Stanley aan dezen tocht deel nam, en dat het weinig scheelde, of hij was met de voorste vijftien in den val geloopt. Dit zou waarschijnlijk het geval zijn geweest, indien hij zich daar bevonden had; want zijne dapperheid was even groot als zijne trouweloosheid. Maar Parma maakt geene melding van zijn naam in de brieven, waarin hij het waagstuk beschrijft, en het is daarom niet waarschijnlijk, dat hij er bij tegenwoordig was. Hoe het zij, hij ontkwam den dood, werd niet gevangen genomen en stierf niet als een verrader. STRADA zegt uitdrukkelijk: ‘Stanlaeo ad id operis nequaquam adhibito.’

het beleg van Bergen op te breken. Van lieverlede kwam de winter aan: het land stond onder water; storm en regenvlagen woedden in die gure gewesten in dat barre jaargetij onophoudelijk; en hij moest aftrekken, eer zijn manschappen verdronken.

In den nacht tusschen 12 en 13 November stak hij zijn legerplaats in brand, en verliet die. Bij het aanbreken van den dag ontdekte men, dat hij aftrok; en nu werd hij door de Engelschen en Hollanders uit de stad driftig vervolgd, die den groeten Alexander en zijne legioenen in schandelijke vlucht voor zich uitdreven. Lord Willoughby vergastte de troepen der bondgenooten, in het gezicht van den aftrekkenden vijand, op een ridderlijk schouwspel. Toen het blijkbaar nutteloos geworden was, met hunne kleine ruitermacht eenen vijand, die van zijn voornemen had afgezien, door een land, dat onder water stond, nog verder te volgen, hield hij halt en sloeg, in naam van Koningin Elizabeth, de aanvoerders, die zich gedurende het beleg het meest hadden onderscheiden - Francis Vere, Baskerville, Powell, Parker en de twee nederlandsche broeders, Paulus en Marcellus Bax - plechtig tot ridders⁽¹⁾.

De hertog van Parma betrok daarop de winterkwartieren in Brabant, en vóór de lente was dat onderworpen gewest door de bevriende Spanjaarden even uitgemergeld, als eertijds Vlaanderen.

Eene uitmuntende verstandhouding tusschen Engeland en Holland was het gevolg geweest van hunne vereenigde en luisterrijk geslaagde pogingen om de Onoverwinnelijke Armada te keer te gaan. Aan het einde van het jaar 1588 had de Koningin sir John Norris afgevaardigd om aan de Staten hare gelukwensen en ernstige dankbetuiging over te brengen voor hun hulp bij de bescherming van haren troon en om hunne medewerking te verzoeken voor eenige nieuwe plannen tegen den gemeenschappelijken vijand⁽²⁾.

Ongelukkig evenwel duurde deze goede gezindheid niet lang. Het scheen alsof verbittering en tweedracht onmisbaar waren voor het bondgenootschap tusschen Holland en Engeland. Men zal zich herinneren, dat bij Leicester's vertrek verscheidene steden geweigerd hadden het gezag van graaf Maurits en de Staten te erkennen, en dat burgeroorlog in het pasgeboren Gemeenebest daarvan het gevolg was geweest. Medemblik, Naarden en de andere weerbarstige steden waren onderworpen, toen

(1) BOR, VAN METEREN, t.a. pl. Vergelijk COLOMA, I. 11, 12. HERRERA *ubi supra*. STRADA, X. 588.

(2) Voorslagen van sir John Norris aan den Raad van State. BOR, III. XXV. 361. 362. Sir Edward Norris aan -, 29 Oct./8 Nov. 1588. (*State Paper Office MS.*)

men de acte van afstand van den graaf van Leicester ontvangen had; maar de belangrijke vesting Geertruidenberg bleef in een voortdurenden staat van muiterij. Deze opstand was in den loop van het jaar 1588 gedeeltelijk gedempt geworden door de inspanning van lord Willoughby, die de bezetting met engelsche troepen onder bevel van zijn zwager, sir John Wingfield, had versterkt. In het begin van 1589 kwam echter de gansche bezetting in opstand, ontwapende en mishandelde de burgers en eischte onmiddellijke betaling van hetgeen men aan de troepen nog schuldig was. Willoughby, wien zijn loopbaan in de Nederlanden tegen de borst stuitte, en die op het punt stond om naar Engeland te vertrekken, beklagde zich, dat de Staten niet alleen zijne diensten onbeloond hadden gelaten, maar hem niet eens hadden terugbetaald wat hij uit zijn zak voorgeschooten had en hem zelfs geen welkomstmaal hadden aangeboden - Willoughby trachtte te vergeefs hen te doen bedaren. Daarenboven kwam er meer en meer een gerucht in omloop, dat de bezetting met Alexander Farnese onderhandelingen had aangeknoopt; en bijgevolg sloeg Maurits van Nassau - van wiens vaderlijk erfgoed de stad Geertruidenberg een aanzienlijk deel uitmaakte, dat achtduizend pond sterling 's jaars opbracht⁽¹⁾ - nadat hij in zijn eigen naam en in dien der Staten de bezetting had laten verzoeken om zich over te geven, voor goed het beleg voor de stad. Het zou ongetwijfeld minder duur zijn uitgekomen, als men aan de eischen der bezetting voldaan had, en haar had laten vertrekken. Maar Maurits vond, dat het hier zijn eer gold. Zijne brieven van opeisching, waarin hij den weerspannigen bevelhebber en de bezetting baatzuchtige vreemdelingen en huurlingen noemde, werden zeer kwalijk genomen. Wingfield gaf zijne gevoeligheid daarover in zeer onbeschofte bewoordingen lucht en bood aan, de valsheid dier aantijging tegen elkeen en waar men wilde met zijnen degen te bewijzen. Willoughby schreef aan zijnen schoonbroeder uit Vlissingen, waar hij zich zou inschepen, en keurde zijn gedrag en zijne taal af; en aan Maurits, om hem te verzoeken zich van alle vijandige maatregelen te onthouden tegen eene stad, die onder de bescherming stond van Koningin Elizabeth. In alle geval vorderde hij, dat men sir John Wingfield en zijne vrouw, de gravin van Kent, met hun pas geboren kind, uit de vesting zou laten vertrekken. Maar Wingfield verwierp met verachting elk voorstel om te zwichten, en zwoer, dat hij liever de stad aan de Spanjaarden wilde overgeven, dan de aanmatiging van Maurits en de Staten dulden. De jonge prins opende bijgevolg zijne batterijen,

(1) Ortel aan Wolley, 9 April 1589. (*State Paper Office MS*).

doch vóórdat hij nog eenen ingang in de stad had kunnen maken, moest hij, toen de graaf van Mansfeld met een veel sterkere krijgsmacht naderde, aftrekken. Geertruidenberg werd nu (10 April 1589) aan de Spanjaarden overgeleverd, ten gevolge van een geheime onderhandeling, die het gansche voorjaar had geduurd, en die eindelijk haar beslag gekregen had. De bezetting kreeg volle twaalf maanden soldij en vijf maanden daarenboven als geschenk; en de stad werd daarop tot gehoorzaamheid aan Spanje en Rome gebracht, op de voorwaarden, die onder het bewind van Farnese waren aangenomen⁽¹⁾.

Het verlies dezer stad viel het Gemeenebest zeer hard; want de vijand had zich den weg gebaad om tot in het hart van Holland door te dringen. Voor Alexander was het een belangrijker aanwinst, dan zelfs Bergen op Zoom zou zijn geweest; en het was eene bittere gedachte, dat men dit groote onheil aan het verraad van Nederlanders en van hunne engelsche bondgenooten moest wijten. Al de gramschap, die een jaar te voren door het beruchte verraad van York en Stanley was gaande gemaakt, doch later gedempt, ontvlamde thans op nieuw. De Staten vaardigden een plakkaat uit, waarin zij de mannen, die de zaak der vrijheid aldus hadden verraden en de stad Geertruidenberg aan de Spanjaarden hadden overgeleverd, voor meenedige verraders verklaarden, die men, wanneer en waar men hen in handen kreeg, zonder ze te verhooren of te vonnissen mocht ophangen; terwijl zij op het hoofd van elk gemeen soldaat eenen prijs stelden van vijftig gulden, en honderd gulden op dat van een aanvoerder der bezetting. Bij het plakkaat was eene lijst gevoegd van deze Engelschen en Nederlanders, voor zoover zij bekend waren, en aan het hoofd daarvan stond de naam van sir John Wingfield⁽²⁾.

Dat waren de gevolgen der noodlottige gebeurtenis, die nog noodlottiger waren, dan het verlies der stad zelf. De woede van Oldenbarnevelt over het verraad kende geene grenzen, en de groote advocaat bestuurde de staatkunde van het Gemeenebest, in dit tijdperk, bijkans als een dictator⁽³⁾. De Staten erken-

(1) BOR, III. XXVI. 403-419 STRADA, II. X. 600-609, COLOMA, I. 20-23.

(2) BOR, t.a. pl. Bodley aan Burghley, 10/20 April 1589. (Britsch Museum GALBA, D. IV. 144. MS.)

(3) 'Want alles wordt hier door Holland geregeerd en Holland hangt af van Oldenbarnevelt, die zulke willekeurige besluiten neemt, geheel in strijd met de bedoelingen van Hare Majesteit, dat de verstandigsten vreezen, dat door zijne wijze van doen de een of andere bedenkelijke verandering voor de deur staat. Om dit gevaar te voorkomen weet ik geen beter middel, dan in Engeland een einde te maken aan de verstandhouding, die er tusschen hem en Ortel bestaat. Want de zaken worden hier op dit oogenblik zoo behandeld, dat in welk geval ook de Staten-Generaal, of die van Holland en Zeeland, met Hare Majesteit te doen hebben, zij de zaak niet voorleggen aan den Raad van State, of er aan Harer Majesteits stedehouder of raadsheeren kennis van geven; maar onder beleid van Oldenbarnevelt alles door Ortel laten bezorgen, en zoo een beslissend antwoord krijgen van de Koningin. Het gevolg hiervan is dat hij in hoog aanzien staat, en dat de stedehouder en de dienaars van Hare Majesteit weinig geteld worden.' Bodley aan Burghley 20 Febr./2 Maart 1589. (Britsch Museum. GALBA, D. IV. 55. MS.)

den gaarne het gezag van den gebiedenden, welsprekenden man en werden met bitterheid en toorn vervuld tegen de Engelschen, die zij kortgeleden zoo broederlijk ter zijde hadden gestaan.

Willoughby, die aan het engelsche hof was, was woedend op de Staten en wist de voornaamste raadslieden der Koningin en Hare Majesteit zelve te overreden om zijne wijze van beschouwing van het voorgevallene te deelen. Wingfield, beweerde hij, had er geen de minste schuld aan; hij kende volstrekt geen Fransch en kon dus geen woord lezen van de brieven, die hem door Maurits waren toegezonden en van de antwoorden, die hij zelf onderteekend had. Of men deze vreemde verontschuldiging kon aannemen of niet, zeker is het in elk geval, dat hij geen verrader, zoo als York en Stanley, en geen vriend van Spanje was; want hij had voor zich het recht bedongen om naar Engeland terug te keeren en geen de minste belooning ontvangen of verlangd. Hij haatte Maurits en hij haatte de Staten; maar hij verzekerde, dat men hem in hechtenis had gehouden: dat de bezetting in staat van muiterij was; en dat hij voor het verlies der stad evenmin aansprakelijk was, als sir Francis Vere, die zich ook daarbinnen had bevonden, en wiens naam naderhand op last van de Staten eervol van de lijst der verraders was geschrapt. Op het door hem ingenomen standpunt scheen hij - wat hem persoonlijk betrof - te kunnen staan en de Koningin was van zijne onschuld overtuigd. Willoughby klaagde er over, dat het Gemeenebest geheel en al in handen was van Oldenbarnevelt; dat niemand zijn stem durfde verheffen of de oogen opslaan in tegenwoordigheid van den vreeselijken advocaat, die de Nederlanders met een ijzeren staf regeerde; en dat de hevige en dreigende taal, waarin hij zich tegen Wingfield en hem te Bergen op Zoom aan tafel over de muiterij had uitgelaten (ten aanhoore van wel honderd man van de bezetting van Geertruidenberg), de hoofdoorzaak van den opstand was geweest⁽¹⁾. De Koningin werd door deze voorstellingen andermaal toornig op de Vereenigde Nederlanden. Aan het over en weder beschuldigen scheen geen einde te komen, en het was zeer gelukkig, dat Spanje verzwakt was, dat

(1) BOR, t.a. pl.

Alexander voor zijn droefgeestigheid en een slepende ziekte naar de badplaats Spa was gegaan, en dat zijne aandacht en de plannen van Filips voor het jaar 1589 en het volgende tijdvak op Frankrijk moesten worden gevestigd. Anders was het Gemeenebest zeker aan nog feller rampen ten prooi geworden, dan die het reeds in dezen ongelukkigen stand van zaken en om dit bijna niet te verhelpen misverstand met zijn belangrijkste en krachtigsten vriend had moeten ondervinden⁽¹⁾.

Terwijl dit in het Gemeenebest voorviel, had Maarten Schenk, die rustelooze vrijbouter, op de grenzen een zeer woelig leven geleid; maar hij had veel verdiend. Het gansche Aartsbisdom Keulen - het grondgebied, dat twee behoeftige mededingers, Ernst van Beieren en Gebhard Truchses, elkander betwistten - sidderde voor hem. Moeders brachten hare kinderen tot zwijgen met den vreeselijken naam van Schenk, en allerwege in het Keurvorstendom en het land van Berg, Kleef en Gulik, brachten boeren en landjonkers hem brandschatting op, alsof het een wettige belasting was, om te voorkomen dat de geduchte partijganger die in persoon kwam heffen.

Doch Maarten werd niet meer naar behooren door de Staten ondersteund, die hij altijd trouw had gediend, nadat hij de banieren van Spanje voor de hunne had vaarwel gezegd; en hij was zich zelfs in Engeland bij de Koningin gaan beklagen over de tekortkomingen van hen, die aan hem zooveel verplichting hadden. Zijn vernuftig en stout wapenbedrijf - de inneming van Bonn - werd reeds vermeld; de Staten hadden verzuimd de noodige maatregelen te nemen om zich op den duur het bezit van die gewichtige stad te verzekeren. Dientengevolge had zij zich, na zes maanden belegerd te zijn, den 19den September

(1) BOR, t a. pl., en bl. 443-457.

Willoughby gaf een zeer bitter vlugschrift uit, in antwoord op de hevige aanvallen van Oldenbarnevelt en zijn aanhangers. 'Het kind van mylord Willoughby is eindelijk ter wereld gekomen, zeide Joachim Ortel; het boekken is gedrukt, en het is zoo vol leugens, als een ei vol zuivels.'

Walsingham betreurde natuurlijk deze oneenigheden zeer, ofschoon hij er toe overhelde om de Staten ongelijk te geven. 'Ik vind het zeer goed,' zeide hij, 'dat het plakkaat beantwoord is door lord Willoughby, en niet door Hare Majesteit. Doch het beste van alles zou geweest zijn er volstrekt niet op te antwoorden. - Groot is hunne ondankbaarheid; doch daar wij ons niet, zonder groot gevaar, van hen kunnen losscheuren, moet men hunne verkeerheden voor eene poos door de vingers te zien. Misschien kan het treurig verlies van Geertruidenberg strekken om hen eenigszins te verootmoedigen; daar Barnevelt, de voornaamste belhamel onder hen, zeil begint te minderen, denk ik, dat de overigen zullen zwichten. Maar als ik hun vreemde handelwijs naga met het uitvaardigen van het plakkaat, waardoor zij na het verlies der stad ook de gunst van Hare Majesteit op het spel hebben gezet, moet ik besluiten dat zij met de stad tevens het verstand hebben verloren.' Walsingham aan Burghley, 27 April/7 Mei 1859. (Britsch Museum, GALBA, D. IV. 171. MS.)

aan de Spanjaarden overgegeven⁽¹⁾; terwijl in December daaraanvolgende de stad Wachtendonk tusschen Rijn en Maas aan Mansfeld in handen gevallen was⁽²⁾. Kort daarna werd Rijnberk, de eenige stad van het Aartsbisdom, die den afgezetten Truchses nog overbleef, door de krijgsmacht van Parma ingesloten; en vruchteloos drong Schenk er bij de Staten-Generaal op aan om behoorlijke maatregelen te nemen tot hare verdediging. Doch terwijl de vijand als een invretende kanker meer en meer in het hart van Holland doordrong, en vele gevaren hen van alle kanten bedreigden, hielden zij het voor ongeraden om zoover van huis te gaan ten einde den vijand op te zoeken. Gebhard vluchtte in wanhoop naar Duitschland en Maarten deed wat hij kon om Rijnberk te verdedigen en ten koste van die geheele landstreek zijne koffers te vullen.

Hij had eene sterkte gebouwd, die toen en nog lang daarna zijnen naam droeg - de Schenkenschans - op het gewichtig punt, waar de Rijn zijne twee armen opent, die het eiland der Batavieren - de *Bat-ouwe* of goede landstreek - omsluit. De eene arm heet de Waal, de andere behoudt zijn ouden naam; en hier, op den grens van het Gemeenebest, terwijl hij van zijne sterkte de vruchtbare landouwen van Munster, Westphalen en het Keurvorstendom zag, legde de winzieke Maarten zich op zijne geliefkoosde bezigheid toe.

Den 7den Augustus had hij op de Lipperheide eene afdeeling spaansche musketiers aangevallen, meer dan duizend man sterk, die tot bedekking diende van levensmiddelen, geld en huisraad, door Farnese aan Verdugo, stadhouder van Friesland van wege den Koning, gezonden. Zonder een enkele der zijnen te verliezen, had Schenk de meesten dezer Spanjaarden en Walen over de kling gejaagd en de overigen op de vlucht gedreven. De aanvoerder van den tocht, de overste Aristoteles Patton, die hem vroeger door de overgaaf van Gelder zulk een leelijken trek had gespeeld, had het hazenpad gekozen, toen hij zijnen ouden vijand op zich zag afkomen, en het was hem gelukt, om te paard de overzijde te bereiken en zoo in veiligheid te komen. Als hij nog eenige minuten langer had getoefd, zou de verrader Aristoteles waarschijnlijk een kwaad half uur met zijn ouden wapenbroeder hebben doorgebracht. Deze tocht bracht

(1) STRADA, X. 584-595. COLOMA, I. 12-14. BOR, TII. XXV. 328.

(2) STRADA, X. 599, meldt dat bij het beleg van Wachtendonk het eerst bommen werden gebruikt, waarvan hij eene uitvoerige beschrijving geeft. Zij waren, zegt hij, eenige dagen vóórdat het beleg begon, door een werkman van Venlo, tot zijn eigen ongeluk en dat van zijne stadgenooten uitgevonden; want door eene te vroegtijdige ontploffing van zijne nieuwe vuurwapenen raakte Venlo in brand en werd twee derde van de stad in de asch gelegd.

zevenduizend kronen in goud, vijfhonderd paarden, juweelen, zilverwerk en andere kostbare voorwerpen op. Schenk keerde, met de zijnen, vergenoegd naar Schenkenschans terug⁽¹⁾, en zond de veroverde spaansche vaandels als een geschenk aan de Koningin van Engeland⁽²⁾.

Eenige mijlen verder stroomaf lag Nijmegen. Schenk had al lang verlangd om die oude en rijke stad te veroveren. Zij was nog vóór den Koning, hoewel ze op de grens lag van het bataafsche grondgebied; maar terwijl zij het oppergezag van Filips erkende, maakte zij aanspraak op de voorrechten, die toekwamen aan steden van het Duitsche Rijk. Van de vroegste tijden af, had zij onder de keizerlijke steden fier het hoofd opgeheven; zij was een der drie hofsteden van Keizer Karel *de Groote* geweest, en bracht nog jaarlijks aan het Duitsche Rijk de schatting op van een handschoen met peper gevuld⁽³⁾.

Op den avond van den 10den Augustus 1589 werd er een bruiloft gevierd in een van de prachtige heerenhuizen der deftige stad. De feestvreugde duurde tot diep in den nacht, en er werd nog druk gedanst bij de welluidende tonen van harp en viool, toen men plotseling het grimmig gelaat zag van Maarten Schenk, den man die nooit glimlachte. Niet in bruiloftsgewaad, maar geheel in het staal gedost, met den helm op het hoofd en den degen in de vuist, stapte de groote vrijbouter met forsche schreden de balzaal door, gevolgd door eene bende van die vreeselijke musketiers, die nimmer kwartier gaven of vroegen, en de verschrikte gasten stoven voor hen uit den weg.

Hij had gebruik gemaakt van den donkeren nacht en was met vijftwintig schuiten van zijn kasteel de rivier komen afzakken, was met zijne vertrouwdste krijgers in de voorste booten geland, had de St. Antonispoort opengeloopen, de wacht overrompeld en afgemaakt. Zonder zijne overige booten af te wachten, sloop hij met zijn makkers door de stille straten en vernielde de heining en andere zwakke afsluitingen aan de achterzijde van het huis, dat zij thans waren binnengedrongen, en waar zij toegang zochten om zich van het marktplein meester te maken. Maarten had sedert lang dit heerenhuis als een geschikt aanvangspunt voor zijne onderneming aangezien; maar men had hem niet op de bruiloft genoodigd en hij was eenigszins van zijn stuk, toen hij de feestvreugde zoo barsch

(1) STRADA. X. 630, 631. COLOMA, II. II. 26, 27. BOR, III. XXVI. 459, Bodley aan Walsingham, 2/12 Aug. 1589. (Britsch Museum GALBA, D.V. p. 60, MS.)

(2) Bodley aan Burghley, 20/30 Aug. 1589. (Britsch Museum. GALBA, D. IV. p. 55. MS.)

(3) GUICCIARDINI, *in voce*.

en plotseling gestoord had. Sommigen der gasten wisten uit het huis te ontkomen en brachten de stad in rep en roer, terwijl Schenk zich haastig in zijne stelling versterkte en het plein in bezit nam. Doch weldra waren burgers en bezetting op de been en hij werd in het huis teruggedreven. Driemaal heroverde hij het plein door zijn sterken arm, ondersteund door een handvol volks, die hij mede had gebracht; en driemaal werd hij door eene verpletterende overmacht teruggeslagen in het bruiloftshuis. De komst van de meesten zijner volgelingen, met wier hulp hij de stad in de eerste oogenblikken van verbijstering gemakkelijk had kunnen bemachtigen, werd op eene raadselachtige wijze vertraagd. Hij kon zich niet begrijpen, waarom zij zoo lang wegbleven, en werd intusschen alleen door hen ondersteund, die met hem in de voorste schuiten waren aangekomen.

De waarheid - die hij niet wist - was, dat het overschot der kleine vloot, door den sterken en diepen stroom van de Waal, die toen zeer gezwollen was, medegevoerd, voorbij de landingsplaats was gedreven, en al dien tijd vruchteloos met wind en getij geworsteld had om zich met inspanning van alle krachten weder op te werken tot het punt, waarop het aankwam. Ondertusschen streden Schenk en de zijnen als wanhopigen op de markt en in het huis, dat hij bemachtigd had. Maar eene geheele bezetting en een stad vol gewapende burgers waren hem te sterk; en hij werd thans in het heerenhuis belegerd en eindelijk op straat gejaagd.

De dag begon aan te breken; de gansche bevolking, soldaten en burgers, mannen, vrouwen en kinderen, verdrongen elkankander om de kleine bende stroopers en vielen hen aan met allerlei wapenen en alle werptuigen, die men vinden kon. Schenk streed met zijne gewone woestheid; doch eindelijk begonnen de musketiers, tegen zijne bevelen in en ondanks zijne diepe verontwaardiging, snel te vluchten naar de kade. Te vergeefs raasde en vloekte Maarten; te vergeefs sloeg hij zelf meer dan één van zijn eigen manschappen neder⁽¹⁾. Hij werd met de van schrik verbijsterde bende medegesleept; en toen hij, tierend en knarsetandend, eindelijk de kade bereikte, zag hij met een enkelen oogopslag de reden, waarom zijne stoute onderneming was mislukt. De weinige ledige schuiten van zijne eigen tochtgenooten waren aan de trappen vastgemaakt; de overigen lagen, eene halve mijl daarvandaan, hopeloos met de gezwollen en snelvlietende Waal te worstelen. Schenk, die zwaar gekwetst

(1) 'Schencius irâ furens et frendens - - suorum nonnullis sua manu interemptis,' etc. STRADA, X. 632.

was, werd bijna alleen gelaten op het hoofd; want zijne op de vlucht gedreven volgelingen hadden zich hals over kop in de schuiten geworpen, waarvan sommigen te zwaar werden en dadelijk zonken, zoodat de soldaten verdrinken of met de golven worstelen moesten. Het spel was verloren. Niets schoot den vrijbuiters over, dan de aftocht. Tegen zijn zin keerde hij den vijanden, die hem thans uit alle macht dicht op de hielen volgden, den rug toe en sprong in de laatste boot, die nog over was, juist toen zij van wal stiet. Deze was reeds overladen en zonk door dit bijkomend gewicht; en Maarten Schenk, door zijne zware wapenrusting belemmerd, verdween dadelijk in de diepte.⁽¹⁾

Het gelukte sommigen vluchtelingen om den stroom af te drijven, en door hunne makkers in de schuiten beneden de stad te worden opgenomen en zoo den dood te ontkomen. Vele verdronken er met hunnen aanvoerder. Eenige dagen daarna vischten de ingezetenen van Nijmegen het lijk van den beruchten partijganger op. Men herkende hem gemakkelijk aan zijne wapenrusting en aan zijn wreed gelaat, dat nog honende trekken vertoonde, daar hij op het laatst de zijnen had bestraft. Zijn hoofd werd dadelijk afgehouden en op een van de bolwerken der stad geplaatst; en zijn lichaam moest, gevierendeeld, aan andere gedeelten der vest tot sieraad dienen; zoodat de burgers in staat werden gesteld om hunne oogen te vergasten aan het overschot van den man, voor wiens naam de geheele landstreek zoo dikwijls had gebeefd.

Dit was het einde van Maarten Schenk van Niddegum, ridder, overste en vrijbuiters. Alleen moeten wij er nog bijvoegen, dat zijne afgehouden ledematen in een kist werden gepakt en in een kerktoeren bewaard, totdat Maurits van Nassau, toen hij later meester van Nijmegen werd, den dapperen en getrouwen vrijbuiters met eene christelijke en deftige krijgsmansbegrafenis vereerde.⁽²⁾

Eenige maanden later (Oct. 1589) verloor een ander man, die in het drama der Nederlanden eene gewichtige rol had ge-

(1) BOR, III. XXVI. 459, 460. WAGENAAR, VIII. 307, 308 STRADA, X. 631-633. COLOMA, II. 27. Bodley aan Walsingham, 3/13 Aug. 1589, (*State Paper Office MS.*) BENTIVOGLIO, II. v, 335. HARAEI *Tumult. Belg.*, III. 425.

(2) BOR. WAGENAAR, STRADA, *ubi supra*. 'De ingezetenen der stad hebben naar Schenk gevischt, hem in zijne wapenrusting gevonden, en hem daarop gevierendeeld en de stukken op hunne poorten ten toon gesteld; over deze buitengewone onmenscheijkheid zijn de Staten zoozeer verbitterd, dat zij een plakkaat willen laten afkondigen, dat men met Nijmegen geen gemeenschap zal houden.' Bodley aan Walsingham 9/19 Aug. 1589. (*State Paper Office MS.*)

speeld, het leven. De graaf van Meurs en Nieuwenaar, stadhouder van Utrecht, Gelderland en Overijssel, werd, door eenige nieuw uitgevonden vuurwerken, die hij bekeek, en die toevallig vuur vatten en ontploften, plotseling gedood.⁽¹⁾ Door zijn dood waren drie aanzienlijke Stadhouderschappen onbezet, doch spoedig zouden zij worden opgedragen aan een jongeling, wiens macht van nu af aan snel toenam.

Daar het misverstand tusschen Holland en Engeland bleef bestaan, daar Oldenbarnevelt, Aerssen en Buys niet wilden toegeven, dat zij er verkeerd aan hadden gedaan met de nederlandsche en engelsche verraders, die Geertruidenberg aan den vijand hadden overgeleverd, openlijk te brandmerken en de Koningin en hare raadslieden verbolgen bleven over eene zoo onbeschaamde handelwijs, kan men gemakkelijk begrijpen, dat er geen hartelijke samenwerking plaats vond in den tocht der vereenigde vloten tegen Spanje, waarvan het plan in den herfst van 1588 ontworpen was, en die in het voorjaar en den zomer van 1589 werd ondernomen.

Ook leverde deze welbekende tocht geen de minste merkwaardige uitkomsten op. Men had besloten den oorlog naar Spanje zelf over te brengen; en don Antonio, prior van Crato, bastaard van Portugal, die aanspraak maakte op die kroon, had zichzelve en de engelsche regeering wijsgemaakt, dat zijn naam in dat rijk, dat zich nog noode onder het spaansche juk boog, de kracht zou uitoefenen van een bezweringsformulier. Hij snoefde er op, dat hij, indien hij door eene vastberaden krijgsmacht van engelsche en hollandsche waaghalzen werd ondersteund, door de tooverkracht, die zijne tegenwoordigheid zou hebben, eene omwenteling tot stand kon brengen en Filips doen beven op zijnen troon, in weerwraak voor de stoute onderneming van dien vorst tegen Engeland.

Als het op een strooptocht in Spanje aankwam, kon men ter wereld geen krijgsoverste en geen vlootvoogd vinden, zoo goed berekend voor het waagstuk, als sir John Norris en sir Francis Drake. Zij werden vergezeld door sir Edward Norris en een ander dier ‘voedsterlingen van Mars,’ Henry Norris; door den ontembaren en alomtegenwoordigen Waleser, Roger Williams, en door den jongen graaf van Essex, dien de Koningin vruchteloos beval te huis te blijven, en die, na zich, tot leedwezen van de aanvoerders van den tocht, aan de nasporing van Hare Majesteit te hebben onttrokken, eindelijk aan boord was gegaan van het schip dat hij had uitgerust, om zoo van zijn aandeel in het gevaar en in den buit niet verstoken te zijn. ‘Als het

(1) BOR, III. XXVI. 480.

mij medeloopt,' zeide de verkwistende, maar dappere jongeling, 'zal ik kans hebben om rijk te worden; anders zal ik levenslang armoede moeten lijden⁽¹⁾.'

Doch geene groote schatten zouden met dezen tocht worden ingeoogst. Met omtrent veertienduizend man en honderdzestig schepen - waaronder de zes oorlogschepen van de Koningin, zooals de beroemde *Revenge* en de *Dreadnought*, terwijl de overige gewapende koopvaarders waren - waaronder veertig hollandsche met vijftienhonders Nederlanders, onder bevel van Nicolaas van Meetkerke en Verlaen - gingen de onversaagde gelukzoekers den 18den April 1589 te Plymouth onder zeil.

Zij landden te Coruna - waar zij zeker geene portugeesche omwenteling konden tot stand brengen, hetgeen het voornaamste doel was van den tocht - vernielden eenige schepen in de haven, veroverden en plunderden de benedenstad en werden in de bovenstad teruggeslagen; trokken met zesduizend man naar Burgos, baanden zich met gevelde pieken den weg over de brug en dreven tienduizend Spanjaarden onder Andrada en Altamira op de vlucht. Bij het oversteken van de brug kreeg Edward Norris een zwaren slag op het hoofd en werd door zijnen broeder John van den dood gered. Na dit gevecht, waarbij zij, met verlies van slechts twee der hunnen, duizend Spanjaarden hadden gedood, zetten zij naar het Zuiden koers; Essex sloot zich op de hoogte van Kaap Finisterre bij hen aan; zij landden te Peniche, waar de bezetting van het kasteel zich aan hen overgaf en het gezag van don Antonio erkende, en trokken van daar met het gros van het leger, onder sir John Norris, achtenveertig engelsche mijlen voort naar Lissabon, terwijl Drake met de vloot den Taag zou opzeilen.

Niets, wat naar eene omwenteling geleek, was in Portugal voorgevallen. Niemand scheen zich om den pretendent te bekommeren, of zelfs te weten, dat hij ooit bestaan had, behalve de bevelhebber van het kasteel van Peniche, eenige havelooze en barrevoets loopende boeren, die eens onder weg den kreet aanhieven: 'Viva don Antonio!' en een oud heer, die aan den weg woonde en hem een schotel pruimen aanbood. Zijne hoop op eene kroon begon spoedig te verflauwen; en toen het leger Lissabon bereikte, was het ingekrompen tot niet veel meer dan vierduizend manschappen in werkelijken dienst, daar de overigen aan buikloop gestorven of door onvoorzichtig gebruik van spijs en drank ziek geworden waren. Toen bemerkten zij ook, dat zij in hunne toerusting tot bestorming der hoofdstad een

(1) Essex aan den vice-kanselier, Maart 1589, bij BARROW, *Life of Drake*, 377.

noodlottig verzuim hadden begaan; want er was in het gansche leger geen enkel veldstuk meer over. Daar bovendien Drake door ongunstig weder en tegenwind verhinderd werd om den Taag op te zeilen, was het niet gemakkelijk de stad te bemachtigen. Eenige stukken geschut en de medewerking der vloot konden bij deze gelegenheid moeilijk gemist worden. Toch zou de taak misschien lichter geweest zijn, dan het wel scheen - want de verbijstering in de stad was zoo groot, dat vele ingezetenen de vlucht hadden genomen; de kardinaal-onderkoning, aartshertog Albert, had eene zeer ontoereikende lijfwacht; en er waren vele aanzienlijke heeren, die vurig den intocht der Engelschen verlangden, en die naderhand om hunne vijandelijke gezindheid tegen de spaansche regeering werden opgehangen of geworgd⁽¹⁾.

Terwijl de aanvoerders beraadslaagden, welken weg men zou inslaan, ontvingen zij het bericht, dat de graaf Fuentes en Henriquez de Guzman met zesduizend man op twee mijlen afstands lagen van Lissabon, en dat zij met trompetgeschal hadden laten afkondigen, dat de Engelschen voor Lissabon eene geduchte nederlaag hadden ondergaan en den aftocht hadden geblazen.

In drift ontstoken over deze snoeverij, zond Norris aan Fuentes en Guzman een trompetter met een onderteekenden en verzegelden brief, waarin hij hen onbewimpeld van logen beschuldigde, den volgenden dag voor eenen slag tusschen de beide krijgsscharen bepaalde, en hun verzekerde, dat het bij het eerste het beste treffen blijken zou, wie de vlucht nam: een Spanjaard, of een Engelschman; terwijl Essex van zijn kant een briefje zond, waarin hij een van die snoevende krijgsoversten, of beiden tegelijk, tot een tweegevecht uitdaagde. Den volgenden dag kwam het engelsche leger te velde, doch de Spanjaarden trokken zich voor hen terug; en deze onderling gewisselde uitdagingen hadden niets anders ten gevolge, dan eene bedreiging van den kant van Fuentes, dat hij den trompetter, die de brieven had overgebracht, zou doen ophangen. Hij werd echter van de uitvoering dezer bedreiging teruggehouden, doordat men hem de verzekering gaf, dat uit weerwraak de voornaamste spaansche gevangene, die toen in handen der Engelschen was, zou worden ter dood gebracht; en zoo ontkwam de trompetter het gevaar.

Kort daarna gingen Engelschen en Hollanders met de vloot uit den Taag onder zeil, landden nog eenmaal, staken Vigo op de terugreis in brand, en keerden tegen het midden van Juli naar Plymouth terug.

(1) BOR, III. XXIV. 439.

Van de dertienduizend man kwamen er zesduizend te huis; de overigen waren aan buikloop en andere ziekten overleden. Men had Spanje getrotseerd en gehoord, hare krijgsoversten vernederd, hare macht uitgedaagd, eenige weerlooze dorpen verbrand, het landvolk schrik aangejaagd, vaartuigen in brand gestoken, wijn, olie en andere waren vernield, en had ieder man, die levend van den tocht was afgekomen, na de landing in Engeland vijf schellingen gegeven; maar men had geene omwenteling in Portugal te weeg gebracht. Aan don Antonio was door zijne getrouwe onderdanen niets aangeboden dan een schotel pruimen - zoodat hij voortaan vergeten voortleefde - en dit alles te zamen genomen was niet luisterrijk genoeg om tegen het verlies van zes- tot zeventuizend goede engelsche en hollandsche soldaten en de aanzienlijke kosten der onderneming op te wegen.

Als een strooptocht - en anders was het niet - kon men het er kwalijk voor houden, dat de onderneming veel had opgeleverd; al was het ook eene schitterende zegepraal tegenover de zoo lang te voren en met zoo veel pralerij aangekondigde Onoverwinnelijke Armada⁽¹⁾.

In Frankrijk hadden gedurende het einde van 1589 en het volgende jaar groote gebeurtenissen, die zelfs den oppervlakkigsten beoefenaar der geschiedenis bekend zijn, den staat der europeesche zaken zeer veranderd. Het was gelukkig voor de twee Staten, Holland en Engeland, dat, terwijl zij den grooten kampstrijd voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid en nationale onafhankelijkheid moesten volhouden, de aandacht van Filips allengs meer en meer op de zaken van Frankrijk gevestigd werd. Hij vond het noodzakelijk, zijne heerschappij in dat rijk op onwankelbaren voet te brengen, eer hij andermaal eene poging waagde om Engeland te veroveren of de Nederlanden te herwinnen. Want Frankrijk was nader dan ooit aan regeeringloosheid en volslagen ontbinding. Toen Hendrik III de doodelijke beleediging van Guise tot zijn eigen nadeel had vergeven, beseftte hij iederen dag levendiger, dat hij zijn scepter - hoe zwak die ook was - aan dien gevaarlijken plannensmeder had overgedragen. Thans had de Koning bitter berouw, dat hij de aanbieding van Alphonse Corse op den dag der Barricaden had afgewezen; want thans voelde de ongelukkige Hendrik, dat

(1) Over de bijzonderheden van dezen tocht, zie men CAMDEN, IV. 429-432. STOWE, 751-756 BARROW'S *Life of Drake*, met de brieven van Drake, Norris en anderen, 335-379. BOR, III XXVI. 430-443. HERRERA, III. V. 170, *seq.*
Sir Roger Williams aan den lord kanselier, den lord schatmeester en den secretaris Walsingham, Juli 1589. (*State Paper Office MS.*)

hij, zoo lang de Generalissimus leefde, in zijn eigen rijk overbodig was. De dagen van rust en kalmte waren voor altijd vervlogen, toen Frankrijk's monarch, door de degens van Joyeuse en Epemon beschermd, zijn leven kon doorbrengen met het lichten van den beker, op festijn en bal, of met poppetjes te knippen van bordpapier, of met zijne papegaaien te leeren praten, of zijne schoothondjes te leeren dansen. Zijne koninklijke bezigheden waren hem ontnomen en moord werd noodig om hem in het vervolg rust en genoegen te verzekeren. Daar hij zich reeds ontkroond voelde, wist hij, dat zijn leven of vrijheid thans afhing van de Guises. De vermoordning van den hertog in December was het noodzakelijk gevolg van de Barricaden in Mei; die moordaanslag werd met eene kunstmatige nauwkeurigheid beraamd, waartoe de wereld dien Valois nauwelijks zou hebben in staat geacht, en die Filips zelf hem had kunnen benijden.

De geschiedenis der moorden van Blois - het ombrengen van Guise en zijn broeder, den kardinaal, en de daarop gevolgde inhechtenisneming van den aartsbisschop van Lyon, den kardinaal Bourbon en den prins van Joinville, die thans door zijns vaders dood de jonge hertog van Guise geworden was - al deze gebeurtenissen zijn behandeld in de geschiedenis, in liederen en romans en zijn op schilderijen afgebeeld en behoeven dus hier slechts even te worden aangestipt.

Nooit was een moordaanslag beter geslaagd; maar het gevolg er van beantwoordde niet aan de verwachtingen van den monarch. Voor de daad, die hij in Mei voorbarig rekende, was het in December reeds te laat. Zijne moeder vloekte thans zijne wreedheid, zoo als zij zes maanden te voren zijne lafhartigheid had verfoeid. En de oude Koningin, die zag dat haar spel was afgespeeld, dat alles haar tegen was gelopen, dat de ondergang van haren zoon zeker was en dat haar eigen invloed in rook en damp vervlogen was, voelde, dat haar niets overbleef, dan te sterven. Binnen eene week was zij dood; en men sprak van Catharina de Medicis en dacht aan haar - om de woorden van een zwartgalligen tijdgenoot te gebruiken - 'alsof zij een doode geit was⁽¹⁾.' Parijs hilde van woede bij het vernemen der moorden van Blois, en de zestien wijken waren feller dan ooit gebeten op Valois. Er werd in het wild melding gemaakt van eene volksregeering, van eene soort van Gemeenebest zoo als de Zwitsersche Bond; en van de verdeeling van Frankrijk in kantons - en bij elken groote, bij elken krijgsoverste, bij elken gelukzoeker ontvlamde de ernstige begeerte om een stuk van het fransche grondgebied met zijn zwaard uit te snij-

(1) L'ESTOILE.

den, en dat zichzelf en zijnen erfgenamen toe te eigenen. De scheuring van het rijk vorderde snel en tijdens den laatsten Valois scheen het donkerder en barbaarscher te zijn, dan tijdens de verbasterde Karolingers. De brieven-schrijver van het Escuriaal, die zijn getrouwen Mucio week op week ernstig gewaarschuwd had, dat hem gevaren boven het hoofd hingen, en dat ‘men hem den eenen of anderen trek zou spelen,’ als hij zich in 's Konings tegenwoordigheid waagde,⁽¹⁾ berustte er thans in dat hij vermoord was en hield zich rustig bezig met nieuwe berekeningen en werktuigen.

Getrotseerd, gejaagd, gehoond door allen, wierp de ongelukkige Hendrik zich in de armen van den Bearnees, den man, die hem lang te voren had kunnen en willen beschermen, indien de Koning hun wederzijdsch standpunt en zijne ware belangen had kunnen begrijpen. Als de Valois de godsdienstige verdraagzaamheid hadden gekend, dan zou zijn troon zelfs op dat oogenblik veilig zijn geweest. Maar hij sloot zich liever bij de partij der priesters en geestdrijvers aan, die zijnen naam vloekten en het op zijnen ondergang gemunt hadden. Eindelijk omarmde, te Plessis les Tours, de Bearnees in zijn haveloos oud gamslederen wambuis en zijn borstharnas vol teekenen van de slagen, die het had verduurd, den in zijde gedosten Hendrik; beiden - de held en de weeke praler - zwoeren elkander eeuwige vriendschap, en begaven zich op weg om Parijs te belegeren. Eenige weken later, 2 Aug. 1589, maakte de dolk van Jacques Clément voor altijd een einde aan het Huis der Valois⁽²⁾. De ongelukkige Hendrik ontsliep en Hendrik van Bourbon en Navarre liet zich uitroepen tot Koning van Frankrijk. Catharina en hare vier zonen waren eindelijk allen van het tooneel afgetreden; en het moest een stout en behendig staatskunstenaar zijn, die den Bearnees de kroon, waarop hij zoo lang en zoo geduldig had gewacht, uit de ijzeren vuist zou rukken. Filips had in Frankrijk lastiger spel, dan ooit. Het zou hem moeilijk vallen, de aanspraken der infanta en van elken gemaal, dien hij voor haar zou uitkiezen, op de kroon van haren grootvader, Hendrik II, te doen gelden. Het kwam hem het eenvoudigste voor, in af-

- (1) A. 56. 413/[...] (*Archivo de Simancas* MS. passim.) Filips aan Mendoza, 3 Sept. 1588 MS.
- (2) De spelling der zestiende eeuw was in alle europeesche talen willekeurig en aan geene regels gebonden; doch het briefje, waarin de hertogin Maria van Luxemburg den dood van Hendrik III vermeldde, is zelfs voor die eeuw eene curiositeit: ‘Qui la ette tue - sa ette par un Jacobin qui luy a donné dun cou de pissetolle dan la taye. Ill i a dotre nouvelle beancoup avantajeuse pour les bon Catolique, jay donné charge a se deporteur de les vous dire.’ Hertogin Maria van Luxemburg aan den kommandeur Moreo, 9 Aug. 1589. (*Archivo de Simancas* MS.)

wachting van den loop der gebeurtenissen, de wereld eene koningspop voor te houden in de gedaante van den ouden afgeleefden kardinaal van Bourbon, om het hoofd van die pop met olie te zalven en haar Karel X te doopen; doch ondertusschen was de andere Bourbon geen pop, en hij droeg den naam van Hendrik IV.

Parijs en Madame la Ligue en Filips de Voorzichtige konden zich gemakkelijk beklagen over den ketter; maar de opgeruimde aanvoerder der Hugenooten was een wijsgeer, die in de St. Bartholomeusdagen rechtzinnig was geworden om zijn leven te redden en die zich thans reeds op nieuw liet ‘onderrichten,’ ten einde zich het bezit der kroon te kunnen verzekeren. Filips was gewoon om met geestdrijvers te doen te hebben, en had dikwijls tegenstand ontmoet bij even felle dweepzuchtigen als hij zelf; maar hij was niet opgewassen tegen zulk een luchthartigen vrijdenker, die hem in staatkundige godgeleerdheid eene les zou geven, waarvan hij nooit had gedroomd.

De aanhangers der Ligue waren niet lang in het onzekere, wat dat ‘onderricht’ te beduiden had; en zij waren ten volle overtuigd, dat, zoodra Hendrik IV zich met Rome verzoenen zon, de kans voor hen waarschijnlijk wanhopig zou staan.

Toch zat de voorzichtige Filips in zijnen armstoel kanteekeningen te maken en zich en zijne geheimschrijvers in het spellen te oefenen; hoofdzakelijk echter was hunne aandacht gevestigd op de zaken van Frankrijk. Mayenne, de broeder van den vermoorden Mucio, werd tot hoofdloontrekker van Spanje en luitenant-generaal der Ligue in Frankrijk aangesteld, totdat Filips het met zichzelf eens was, in welken vorm hij de heerschappij over dat rijk zou aanvaarden. Het was intusschen de vraag of die dikke hertog, die meer tijd wijdde aan het eten dan Hendrik IV aan den slaap, en die langer werk had om eenen brief te lezen, dan Hendrik om eenen slag te winnen, een zeer gevaarlijk mededinger voor den levendigen Bearnees zou worden, al werd hij ook door geheel Spanje ondersteund. Toch zou het tijd kosten, eer het einde was bereikt; en de tijd en Filips waren er twee. Hendrik van Navarre was bereid om naar het onderricht te luisteren; maar zelfs hij had verscheidene jaren geleden verklaard, ‘dat men van godsdienst niet veranderen kon, als van hemd.’ Zoo kon men hem, terwijl het nieuwe kleed voor hem te Rome te luchten hing en hij zich op zijn gemak van het oude ontdeed, misschien onvoorziens overrompelen. Terwijl het onderricht gegeven werd, kon misschien de geestdrijverij ter wederzijde worden gaande gemaakt. De Hugenooten zouden wellicht de trouweloosheid van hun groot opperhoofd bekend maken, en de Papisten konden een honend getier aanheffen over de geveinsdheid der voorgewende bekeering. Maar

Hendrik IV wist tegen de verwijten der Protestanten wijsgeerige gronden aan te voeren, terwijl tevens zijn besluit vaststond om hen tegen de vervolgingen der roomsche kerk te beschermen, in wier schoot hij wilde terugkeeren. Terwijl hij zich over den naam van afvallige troostte met eene onbetwiste kroon, was hij er de man niet naar, om de vlammen van godsdienstige dweepzucht weder aan te wakkeren, die hij juist moest blusschen, nu zij hem op den weg tot den troon hadden voorgelicht. De katholieken, die zich bij hem aansloten, om elken anderen godsdienst, behalve den hunnen, uit het rijk te bannen, werden door hem standvastig afgewezen⁽¹⁾.

En zoo waren de gebeurtenissen van 1588 en 1589 de voorteekenen, dat de strijd tusschen heerschzucht en vrijheid in de volgende jaren naar den bodem van Frankrijk zou worden verplaatst. Reeds had Elizabeth den nieuwen Koning 22 000 *l.* in goud bezorgd - een grootere som, zoo als hij zeide, dan hij ooit in zijn leven bij elkander had gezien⁽²⁾; en de Staten der Nederlanden hadden hem even zooveel gegeven⁽³⁾. Ook hadden Willoughby, en de onvermoeide Roger Williams, en Baskerville, en Umpton, en Vere, met de hulp van 4000 engelsche piekeniers, in Frankrijk reeds een korten, maar levendigen veldtocht gemaakt; en de hertog van Parma maakte zich, toen hij tot herstel van gezondheid in Spa geweest was, gereed om zijnen degen te kruisen met dien van den groeten aanvoerder der Hugenooten, die thans de kroon zijner voorvaderen aanvaardde. Engeland zou naar alle waarschijnlijkheid in de volgende jaren van aanranding van Spanje verschoond blijven, en Holland zou beter gelegenheid hebben, dan ooit, om zich vrij te maken en zijne staatsregeling te verbeteren. Terwijl Parma, Filips en Mayenne met den Bearnees om de kroon van Frankrijk stredden, zou zich misschien voor het nieuwe Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden een schooner veld openen.

En zoo zijn vele personen, die wij in dit werk leerden kennen, reeds van het tooneel verdwenen. Leicester was even na de nederlaag der Armada gestorven; en de zuinige Koningin had, terwijl zij eenen traan liet vallen op het graf van den 'lieven Robin,' zijne bezittingen bij openbare veiling verkocht om zijne schulden aan haar daarmede goed te maken; en de graaf van Meurs, en Maarten Schenk, en Mucio, en Hendrik III, en Catharina de Medicis waren allen overleden. Maar Filips

(1) DE THOU, X.L. 89, pp. 270, 280. PÉRÉFIXE, 80, 96. L'ESTOILE, 258, 291.

(2) CAMDEN, IV. 436.

(3) Bodley aan Burghley, 20 Aug 1589. (Britsch Museum. GALBA, D. IV. p. 55. MS.)

de Voorzichtige leefde nog en Elizabeth van Engeland, en Hendrik van Frankrijk en Navarre, en Johan van Oldenbarnevelt; en wij noemen nog iemand: een jeugdigen denker, die steeds in de wiskunde zat te blokken, en zich in de werken van Stevin verdiepte - en in het groote wereld drama eene groote rol zou spelen. Doch vóór 1590 scheen Maurits van Nassau weinig te beteekenen en de hovelingen hielden hem voor een onbeduidend wezen, en voor een ongemanierden knaap, die pas van school kwam.